

Ateismul marxist:
KARL KAUTSKY: FUNDAMENTELE CREȘTINISMULUI

Traducere și studiu critic

IN MEMORIAM

FRANKFURT-AM-MAIN 2017

Cuprins

Studiu critic și evaluare academică, p.3
Exegeza tezelor lui Kautsky, p.5
Prologul autorului, p. 27
Partea I - Persoana lui Isus, p. 32
Partea II - Societatea în epoca Imperiului Roman, p. 42
Partea III - Iudeii, p. 101
Partea IV - Începuturile creștinismului, p. 155
Partea V - Dezvoltarea comunității creștine, p. 183
Partea VI - Creștinismul și social-democrația, p. 203
Index, p. 213

STUDIUL CRITIC

Karl Kautsky (1854 - 1938) a fost un marxist important dar foarte disputat chiar în cadrul mișcării proletare. Divergențele filozofice trebuie să fie elucidate pentru a înțelege conflictele și greșelile ideologice care au creat o nouă realitate socială și economică în secolul XX. Declinul și căderea comunismului oferă o ocazie inedită de a reconsidera principiile acestui sistem. În acest context general, prezenta lucrare a lui Kautsky tratează un subiect foarte important și sensibil. Ateismul marxist, invocat drept alternativa religiei, era considerat un fundament esențial pentru noua ordine socială. Prezenta lucrare a lui Kautsky a fost tradusă în limba română în 1945¹ dar nu a mai fost publicată ulterior. Importanța acordată în timp prezentei lucrări a lui Kautsky poate fi dedusă și din multiplele ediții și traduceri.²

Aproximativ până în 1918, Kautsky a fost considerat exponentul ortodox al teoriilor economice marxiste.³ Cu toate acestea, în mișcarea proletară internațională au apărut controverse ideologice grave despre esența și interpretarea teoriilor lui Karl Marx. În acest context, poziția și reputația lui Karl Kautsky au fost afectate foarte grav. Lenin l-a denumit pe Kautsky "renegat" din cauza opiniilor sale în domeniul social și economic.⁴ În orice caz, Kautsky a fost o personalitatea care a influențat teoriile marxiste în mai multe domenii chiar și după marginalizarea sa politică.⁵

În cadrul lucrării prezente, Kautsky adoptă metodologia materialistă bazată pe experiența practică. Comparația și analogia dintre creștinism și comunism este mai bine și mai ușor argumentată prin metoda materialistă. Prin această modalitate, autorul poate ajunge mai ușor la concluziile sale ateiste și materialiste. Scopul lui Kautsky în această lucrare este de demonstra superioritatea și invincibilitatea comunismului asupra creștinismului și a instituțiilor bisericești. Pentru Kautsky, creștinismul și comunismul au avut în comun dorința de a rezolva situația claselor paupere.

Argumentația lui Kautsky în favoarea tezelor sale este formată din foarte multe detalii. Autorul menționează parțial sursele sale antice, biblice și moderne. În cadrul prezentei lucrări, am verificat sursele autorului și am notat separat detaliile necesare, care nu apar în documentul original. Complexitatea argumentului invocat aici și stilul uneori neclar sau complicat al autorului au necesitat introducerea exegezei întregii lucrări. Considerăm că astfel cititorul poate evalua mai ușor argumentele autorului.

Înainte de a ajunge la concluzia finală a lucrării, Kautsky tratează un mare număr de subiecte și menționează surse antice, biblice și moderne. Exegeza acestor teze și adăugarea unor note despre sursele autorului poate fi utilă pentru evaluarea detaliată a prezentei lucrări. Ca argument, tezele intermediare exprimate de autor nu influențează opiniile sale esențiale despre valoarea socială a

---

¹ Karl Kautsky, *Originile creștinismului: o cercetare istorică*, traducere de Radu și Tatiana Grigorovici, (București: Editura Partidului Social-Democrat, 1945)

² Vezi, de exemplu: *A origen do cristianismo*, (Rio de Janeiro: Civilização Brasileira, 2010), *Pochodzenie Chrzescijanstwa*, (Warsawa: Ksiazka, 1923), *L'origine del cristianesimo*, (Roma: Samona & Savelli, 1970), *El Cristianismo: sus origenes y fundamentos*, (Barcelona: Circulo Latino, 2006).

³ Karl Kautsky, *Karl Marx's Ökonomische Lehre*, (Stuttgart: Dietz, 1903). Această lucrare, tradusă în 16 limbi și apărută în 25 de ediții în germană, a fost considerată ceea mai bună interpretare a teoriilor economice marxiste. Vezi: Laslo Sekelj, *The Genesis of Marxism*, *Archives for Philosophy of Law and Social*, v.74 (1988), pp. 503 - 512; S.E. Bronner, *Socialism Unbound: Principles, Practices and Prospects*, (New York: Columbia University Press 1990, 2011)

⁴ V. I. Lenin, *The Proletarian Revolution and the Renegade Karl Kautsky* in *Lenin's collected works*, (Moscow: Progress Publishers, 1974), v. 28, pp. 104 - 112.

⁵ H.K.Rogers, *Before the Revisionist Controversy: Kautsky, Bernstein and the Meaning of Marxism 1895 - 1898*, (London: Garland, 1992); Moira Donalds, *Marxism and the Revolution: Karl Kautsky and the Russian Marxists 1900 - 1924*, (New Haven: Yale University Press, 1993); Juka Gronow, *On the formation of Marxism: Karl Kautsky's theory of Capitalism*, (Leiden: Koninklijke Brill, 2016)

creștinismului și a instituțiilor bisericești. Fiecare din aceste argumente intermediare poate fi tema unor discuții prelungite dar aici este vorba, în primul rând, despre ostilitatea intelectuală a autorului față de creștinism, unul din cele mai complexe și importante fenomene ale omenirii.

Teza fundamentală emisă aici de Kautsky, un marxist important dar foarte controversat, este că social-democrația, (i.e. comunismul) este un sistem socio-economic superior față de sistemul capitalist curent. Ideologia comunistă provine de la clasele sociale paupere din antichitate. În acest context, autorul invocă istoria israelită antică drept o sursă importantă a acestor idei. Teza lui Kautsky este că instituția bisericii creștine și-a trădat misiunea sa fundamentală în favoarea claselor paupere și asuprite prin alianța sa cu clasele guvernatoare. Astfel, biserica a devenit un instrument de opresiune socială și economică. Kautsky critică teologia creștină și modul de funcționare al instituției ecclesiastice care nu au slujit fidel cauza claselor paupere.

Axioma lui Kautsky este că Isus nu a fost o realitate istorică iar astfel se alătură la pozițiile lui Bruno Bauer și a întregului curent care neagă existența și esența lui Isus Hristos. Istoricitatea lui Isus este un subiect imens datorită importanței sale inerente și implicare intensă a unui mare număr de elemente docte și academice respectabile din toate vremurile. Kautsky menționează anumite surse ale curentului care neagă istoricitatea lui Isus, cum ar fi David Frierich Strauss și Ernest Renan. În principiu, autorul ar fi trebuit poate să trateze cu neutralitate acest subiect imens, inclusiv prin menționarea cât mai completă a surselor din diferitele curente ideologice. În curentul celor care neagă istoricitatea lui Isus au apărut lucrări importante la un înalt nivel academic.⁶ Tezele negativiste au făcut parte dintr-un dialog sau dintr-o luptă ideologică cu adepții principiilor creștine clasice.⁷ În această complicată dispută există un al treilea curent doctrinar care a formulat teze neutre despre istoricitatea lui Isus și, desigur, dialogul nu s-a încheiat.⁸

Kautsky discută aici rolul bisericii creștine și inferioritatea sa față de *social-democrație*, termenul folosit de autor pentru denumirea mișcării comuniste de la începutul secolului XX. Istoria bisericii prezentată aici este foarte parțială. Autorul nu invocă o teză doctă și documentată despre evoluția istorică a bisericii ci numai opinii provenite din aplicarea prioritară a metodei sale materialiste. Această lacună gravă este demonstrată prin menționarea noastră a unor surse foarte importante care există dar care nu au fost criticate sau tratate de autor în cadrul teoriilor sale despre evoluția bisericii creștine.⁹ Autorul nu menționează, de exemplu, disputele doctrinare din cadrul protestantismului în Germania, în decursul secolului XIX.¹⁰

---

⁶ Albert Schweitzer, *The Quest of the Historical Jesus: A Critical Study of its Progress from Reimarus to Wrede*, (London: A. & C. Black, 1910); J.M.Robertson, *The Historical Jesus*, (London:Watts 1916); J.M.Robertson, *The Jesus Problem*, (London:Watts, 1917); J.M.Robertson, *The Historical Jesus: A survey of positions*, (London: Watts, 1916); Arthur Drews, *The Christ Myth*, (London: Fisher & Unwin, 1910); Moritz Scwalb, *Unsere Moral und die Moral Jesu*, (Leipzig: Wigand, 1891)

⁷ S.J.Case, *The Historicity of Jesus. A criticism of the contention that Jesus never existed*, (Chicago: University of Chicago Press, 1912); S.J.Case, *The Historicity of Jesus: An estimate of the Negative Argument*, *The American Journal of Theology*, v.15 (1911), p. 20

⁸ R.Bultmann, *Faith and Understanding*, (Philadelphia: Fortress Press, 1969); R.Bultmann, *New Testament and Mythology*, (Philadelphia: Fortress Press, 1984); P.A.Geyser, *Historicity and Theology and the Quest for Historical Jesus*, *Theological Studies*, v.55 (1999), p. 827

⁹ R.F.Rohrbacher, *Histoire universelle de l'Église Catholique*, (Paris: Gaume & Duprey, 1864); V. Maumus, *L'Église et la démocratie*, (Paris: Lethielleux, 1893); Franz Kraus, *Histoire de l'Église*, (Paris:Bloud & Barral, 1902); I. von Döllinger, *Christenthum und Kirche in der Zeit der Grundlegung*, (Regensburg: Manz, 1868); A. Neander, *Allgemeine Geschichte der Christlichen Religion und Kirche*, (Hamburg: Perthes, 1845); A. Neander, *Das Leben Jesu Christi*, (Hamburg: Perthes, 1845); Philip Schaff, *History of Apostolic Church*, (NY: Scribner, 1874); Philip Schaff, *Christ and Christianity*, (NY: Scribner, 1885), Philip Schaff, *History of the Christian Church*, (NY: Scribner 1882 - 1910).

¹⁰ Claude Welch, *Protestant Thought in the Nineteenth Century*, (New Haven: Yale University Press, 1972).

Studiul critic și evaluarea prezentei lucrări despre originile creștinismului trebuie să ia în considerație importanța lui Kautsky în mișcarea proletară alături de lacunele esențiale menționate mai sus. După căderea regimului comunist și a ideologiei materialiste și ateiste, există posibilitatea concretă a unei evaluări obiective. În ultimă instanță, prezenta lucrare a lui Kautsky nu tratează serios, profesional și obiectiv originile creștinismului. Lacunele esențiale menționate mai sus limitează prezenta lucrare la gradul unui pamflet propagandistic provocator, destinat să destabilizeze instituțiile creștine, în cadrul marelui efort ideologic distructiv provenit din ideologia comunistă.

Exegeza tezelor lui Karl Kautsky

Prolog

Kautsky consideră că prezenta sa lucrare este o continuare și o dezvoltare a lucrărilor sale precedente despre istoria creștinismului. La revenirea sa la acest subiect, noțiunea de "comunism creștin timpuriu" a fost acceptată. Kautsky recunoaște și acceptă teza lui Bruno Bauer care a susținut că există incertitudine cu privire la persoana lui Isus iar creștinismul poate fi explicat și fără această noțiune.

Kautsky este conștient de la început că erudiția sa în domeniul științelor religioase este inferioară față de cei care și-au dedicat viața pentru a studia acest domeniu. Totuși, Kautsky se consideră superior cărturarilor în calitatea sa de activist politic și implicarea sa intensă în lupta de clasă. Această situația i-a creat posibilitatea să ajungă la percepții neobservate de profesorii de teologie și de istorie a religiilor. Kautsky consideră că experiența sa, provenită din activitatea sa politică practică, este o sursă de cunoaștere mai bună față de studiul limitat la teorie.

Activistul politic practic cu educație teoretică are multe avantaje față de omul de carte. Aceste avantaje pot fi pierdute atunci când anumite tentații îl fac pe activistul politic practic să-și piardă imparțialitatea. Aceste tentații sunt încercarea de a pune trecutul în forma prezentului și efortul de a vedea trecutul într-o modalitate care corespunde cu necesitățile politice din prezent. Kautsky consideră că marxștii sunt apărați de această corupție intelectuală prin concepția istorică materialistă, care se află legătură directă cu viziunea proletară. Concepția tradițională a istorie este că, în istorie, lucrurile se desfășoară circular, ceea ce duce la repetarea infinită a acelorași fenomene istorice. Concepția alternativă a istoriei nu se limitează la observarea ideilor sociale ci caută cauzele realităților sociale la un nivel mai profund și ajunge la modul de producție, care depinde de tehnologie precum dar și de alți factori. Istoria economică ne arată o permanentă dezvoltare lineară de la forme inferioare la forme superioare.

Aspectele sociale comune dintre creștinismul timpuriu și mișcarea proletară modernă pot fi înțelese mai bine prin perspectiva proletară. Axioma lui Kautsky este că, de la începuturile sale, creștinismul a fost o mișcare a oamenilor pauperi, care pot fi denumiți "proletari". Prin perspectiva proletară pot fi înțelese mai bine aspectele comune dintre creștinismul timpuriu și mișcarea proletară.

Partea I: Persoana lui Isus

Sursele păgâne

Creștinismul este un fenomen de mari dimensiuni. Percepția creștinismului prin studiu sau alte activități este o acțiune care are o mare semnificație practică. Cu timpul, biserica a devenit o organizație suverană implicată intens în exercitarea autorității de stat și promovarea intereselor economice. Prin urmare, imparțialitatea studiilor istorice despre biserică poate fi afectată cu ușurință. În urmă cu multă vreme, clasele aflate la putere au interzis să fie studiate începuturile creștinismului și au atribuit bisericii o esență divină sublimă.

Teza fundamentală a lui Kautsky este că Isus nu este menționat de vreun contemporan și toate sursele sunt posterioare. Primii autori care îl menționează pe Isus nu erau creștini: Josephus Flavius și Tacit. Mărturia iudeului Josephus Flavius este valoroasă fiindcă el nu avea nici un motiv să falsifice

istoria în favoarea creștinilor. Tacit tratează creștinismul drept o superstiție nouă și păcătoasă dar menționează că adepții creștinismului timpuriu erau persecutați cu foarte multă cruidate.

Sursele creștine

Problema numeroaselor surse creștine constă în credibilitatea lor. Diferite curente filozofice din perioada creștinismului timpuriu au creat haosul intelectual și filozofic de la începuturile erei creștine. Ipotezele contradictorii din studiile moderne despre începuturile creștinismului au creat impresia unei incertitudini în cadrul criticii moderne a Noului Testament. Evangheliile și scrierile creștine antice nu provin de la un contemporan al lui Isus.

Teza lui Kautsky aici este că scrierile evanghelice sunt pline de istorisiri miraculoase. Kautsky consideră că evangheliile sunt numai un instrument de propagandă orientat către credincioși. Teologi germani (Pfleiderer, Harnack) au criticat conținutul evangheliilor ca surse istorice. Personalități iudaice fictive au avut o puternică influență când faptele și doctrinele lor corespundeau cu profundele necesități ale poporului iudeu.

Disputa despre conceptul lui Isus

Axioma lui Kautsky este că primele scrieri despre Isus nu au depășit definiția lui Tacit, care considera că pe vremea lui Tiberius a fost executat un profet, ceea ce a inspirat secta creștină. Contemporanii lui Isus nu au luat în seamă agitația și execuția lui Isus. Legende despre Isus s-au înmulțit iar spiritele pioase includeau în aceste legende tot ceea ce ei ar fi dorit ca pilda lor să fi spus sau să fi făcut. Treptat, imaginea lui Isus a devenit imaginea unei ființe supraumane, epitomul tuturor idealurilor promulgate de noua sectă. În cadrul acestui proces de idealizare bazat pe legende provenite din diverse surse, imaginea lui Isus a devenit din ce în ce mai contradictorie.

Secta creștină s-a dezvoltat într-o organizație stabilă, dominată de un anumit curent. Această organizație aspira la formarea unui cod stabil. Scrierile care creau o imagine diferită erau respinse iar copiile erau distruse. Totuși, uniformizarea bisericească a scrierilor despre Isus nu a fost perfect îndeplinită. Diversele scrieri din curentele creștine despre Isus își puteau găsi puncte de sprijin în imaginea lui Isus. Conflictul dintre contradicțiile sociale a apărut în cadrul bisericii numai ca o dispută despre spusele lui Isus.

Războaiele din creștinism purtate sub drapelul religiei au fost, în realitate, războaie materiale. Progresul modului de gândire modern și eclipsa modului de gândire clerical au făcut ca disputele despre conceptul lui Isus să-și piardă importanța practică.

În epoca modernă recentă, s-a creat un nou conflict între teologii moderni și criticii laici foarte combatanți, Bruno Bauer și Albert Kalthoff. Din nou, rezultatul a fost că fiecare dintre adversari a introdus în imaginea lui Isus propriul său spirit și propriile sale idealuri.

Evangheliile și *Faptele Apostolilor* sunt surse pentru percepția creștinismului dar sunt produsul acelor vremuri. Scrierile creștine din perioada de formare a creștinismului sunt ornamentele exterioare iar datoria noastră este să cercetăm fundamentele edificiului.

Partea II: Societatea în epoca Imperiului Roman

Economia sclavagistă

Proprietatea funciară Axioma lui Kautsky este că percepția ideilor din orice epocă trebuie să provină din perspectiva necesităților și a problemelor specifice din perioada în cauză. După părerea sa, această metodă este aplicabilă și la Imperiul Roman în întregii sale existențe.

Agricultura este baza modului de producție în regiunile care formau Imperiul Roman. Prima prioritate a producției agricole era satisfacerea consumului propriu, care necesita proprietatea particulară, crearea inegalității economice și a contradicțiilor de clasă. Surplusul agricol folosește pentru hrana meseriașilor, poate fi comercializat și contribuie la creșterea inegalității sociale. Un alt factor care contribuie la inegalitate este proximitatea geografică de centrele de comerț. Cei care au fost favorizați de acești factori devin o clasă de proprietari funciari care își comercializează surplusurile

agricole și câștigă puterea politică. Prin relațiile de producție și comerț, această clasă își mărește bunurile materiale și puterea politică. În această fază, aspirația materială a întregii societăți era proprietatea funciară.

Sclavia gospodărească Gospodăria funciară necesită o forță de muncă de muncă mai mare decât cea a membrilor familiei. Legăturile familiare și comunitare nu permiteau includerea muncitorilor în familie și gospodărie. Forță de muncă necesară pentru marile proprietăți funciare putea fi creată prin constrângere. Există multe exemple în care relațiile dintre stăpân și sclav au evoluat pozitiv uneori și au ajuns până la relații afectuoase. Această sclavie blândă s-a schimbat în rău odată cu trecerea de la munca din gospodărie la munca din marile întreprinderi.

Sclavia în producția de bunuri Minele au fost primele întreprinderi. Această activitate avea nevoie de o forță de muncă din ce în ce mai mare, formată din mulți sclavi și pușcăriași dar puțin muncitori. Mineritul era o sursă permanentă de venituri pentru proprietari și o cauză permanentă de pauperizare a muncitorilor. Sclavia parohială era mult mai blândă decât sclavia aflată în slujba avidității bănești. Sclavii au avut un rol important în creșterea producției agricole și industriale. Sclavii erau un surogat al muncitorilor și au încetinit progresul social și tehnologic al meseriașilor.

Inferioritatea tehnologică a economiei sclavagiste Marea proprietate care folosea sclavi ca mână de lucru nu depășea în producție mica proprietate la care munceau țăranii. Acest fenomen provenea de la atitudinea ostilă a sclavului față de stăpânul său. Prin cuceririle sale, Roma a extins economia sclavagistă și a cauzat decadența economiei țărănești. Evoluția economică din timpul Imperiului Roman se aseamănă cu evoluția din epoca modernă: amplificarea marilor afaceri și moșii alături de prăbușirea afacerilor de mici dimensiuni. La sfârșitul republicii romane și la începuturile Imperiului Roman a apărut producția pentru piață pe lângă producția pentru consumul propriu. Creșterea producției pentru consum a dăinuit meseriilor libere iar numărul muncitorilor liberi a scăzut. În această perioadă au dominat luxul și risipa ca norme de comportament ale claselor stăpânitoare.

Declinul economic Profiturile marilor moșieri creșteau. Această clasă guvernatoare a stabilit drept mod de existență acumularea de resurse și risipa lor în competiția de extravagantă, măreție, aroganță și lene. Aristocrația romană a permis să fie înlocuită în funcțiile sale de guvernare de către sclavii și oamenii liberi care aveau cunoștințe profesionale respectabile. Aristocrația romană a extins Imperiul Roman dar s-a limitat la hedonism, ceea ce a creat senzația generală de inutilitate dar și dorința de a avea o nouă viață.

Pauperitatea și incertitudinea existenței au creat o profundă ură de clasă între săraci și bogați. Antagonismul social din aceea epocă avea o esență diferită în comparație cu antagonismul social din prezent. La sfârșitul republicii și la începuturile Imperiului Roman, proletariatul nu muncea și trăia de pe urma societății. Atunci, proletariatul era inutil, nu muncea, dorea să se bucure de plăcerile celor bogați și să-i jefuiască dar nu să schimbe modul de producție adică să creeze un mod de producție nou și superior.

Economia sclavagistă a fost o regresie în comparație cu economia țărănească liberă. Umanitatea a ajuns la ideea că s-a trăit o regresie de la economia țărănească liberă la economia sclavagistă. În Imperiul Roman, viziunea eschatologică era că lumea se află într-un declin permanent iar aspirația era revenirea la trecutul idealizat. Societatea romană nu mai putea să revină la sistemul de economie țărănească liberă fiindcă dispăruse clasa țăranilor liberi, fundamentul acestui sistem.

În faza sa finală, economia sclavagistă se baza pe război. Fundamentul forței militare romane erau țăranii dar acum trebuiau să fie găsite alternative care să-i înlocuiască. Astfel, au pătruns în armata romană mercenari străini.

Marii latifundiați au început să-și dea proprietățile în arendă iar astfel s-a creat clasa de *coloni*. Acest sistem a continuat până la formarea sistemului capitalist care a înlocuit feudalismul. Acești *coloni* erau o clasă săracă. Greutățile economice au dus la părăsirea orașelor și a fermelor. Toate aceste fenomene au creat aspirația populației barbare de a înfrânge și de a cuceri Imperiul Roman.

Statul și comerțul Democrația antică era limitată la teritoriul municipalităților din cauza mijloacelor tehnice limitate din antichitate. Această democrație era exercitată prin legislația directă a poporului, la

adunarea membrilor cu drept de vot. Aceste comune și municipalități și-au schimbat esența odată cu apariția comerțului alături de economia țărănească.

Comerțul între comune a fost stimulat de nomazi, ciobani și pescari. Orașele comerciale din comunitățile care, din punct de vedere geografic, erau favorabile pentru comerț. În orașele comerciale s-au stabilit negustori, meseriași și moșieri. Orașele comerciale s-au îmbogățit, populația a crescut iar astfel a crescut puterea lor. Odată cu puterea au crescut spiritul belicos și lăcomia.

Transportul comercial a necesitat achiziționarea unei forțe militare cu care negustorul să se apere sau să jefuiască. Concurența comercială dintre orașe a dus la războaie. Rezultatul unui asemenea război era transformarea orașului învins într-un factor favorabil învingătorului. O asemenea victorie putea include jaful, vinderea locuitorilor drept sclavi, furnizarea de trupe și plata unor impozite.

Statul a fost constituit prin alianța unor municipalități comerciale. Democrația putea să existe numai la nivelul municipal dar guvernarea statală era exercitată în exclusivitate de municipiul victorios. Restul municipalităților erau obligate să se supună fără nici o influență asupra guvernului de stat. Municipalitățile se luptau între ele pentru monopolul comercial. Atena, cel mai puternic municipiu statal din Grecia, nu a avut forța de a impune acest monopol. Roma a realizat acest monopol și a cucerit lumea civilizată.

Patricieni și plebei Prosperitatea metropolitană a stimulat țărănimea să încerce jefuirea orașelor. În același timp, orașenii încercau să-și extindă teritoriul și numărul de vasali. Contradicția dintre aceste clase a creat un conflict permanent între orașeni și țărani. Victoria mediului rural înseamnă jefuirea orașului. Victoria mediului urban înseamnă trecerea unor bunuri funciare în proprietatea moșierilor, o integrare socială parțială și diferențială a țăranilor în corpul civic urban, inclusiv în forță sa militară. Numărul de patricieni și plebei creștea în mod diferit iar astfel a fost accentuată separația și inegalitatea socială dintre patricieni și plebei. *Lumpenproletariatul* s-a format din imigrația spre oraș a unor populații rurale pauperizate precum și din populația urbană pauperizată.

Statul roman Conflictele sociale descrise mai sus s-au dezvoltat deplin la Roma. Prin amplasarea sa geografică, Roma a devenit un mare centru comercial. Roma permitea negustorilor și marinarilor străini să practice comerțul. Prosperul comercial a creat conflicte cu regiunile proxime. Roma a înfrânt orașele din Etruria iar romanii au învățat cu această ocazie că războiul este o afacere foarte rentabilă și au transformat jaful în fundamentul gloriei ei de stat. După căderea Cartaginei, Roma stăpânit fără rivali vestul Mării Mediteraneene. Apoi, Roma a jefuit lumea elenă și a plagiat știința și filozofia ei.

Lumpenproletariatul a ajuns să domine statul roman prin practica corupției față de funcționarii și reprezentanții publici.

Camăta Dobânda exista de la începuturile societății și era surplusul înapoiat pentru orice fel de împrumut. Marile proprietăți și cămăta erau puternic legate. La începuturi, dobânda era mică iar profitul era redus. Profitul din dobândă a crescut prin exploatarea locuitorilor din teritoriile cucerite de Roma. Treptat, afacerile de dobândă au fost separate de afacerile de stat iar cămătarii au format o nouă clasă de "cavaleri".

În Imperiul Roman, dobânda s-a dezvoltat în cadrul colectării impozitelor și aprovizionarea cu instrumente de război. Cămăta este prima formă de exploatare capitalistă. Marx a denumit aceste activități "acumularea primitivă". Capitalismul modern, spre deosebire de capitalismul antic, derivă din aceste activități financiare fundamentul necesar pentru elevarea la o fază superioară. În Imperiul Roman, profitul provenit din afacerile cămătărești era folosit pentru hedonism și achiziționarea de mine sau pământuri, ceea ce a dus la pauperizarea continuă și generală.

Puterea excesivă Cucerirea teritoriilor care au format Imperiul Roman a cauzat anihilarea rezistenței și negarea independenței populațiilor în cauză. Politica Imperiului exista numai la Roma. Deținătorii puterii politice de la Roma erau bogătașii care aspirau numai la profitul financiar. Aristocrații erau inhibați de hedonism iar clasele proletare inferioare trăiau din alianțe politice bazate pe profitul lor material. Această stare de lucruri a fost consolidată prin extinderea forței militare mercenare și scăderea capacității de luptă a cetățenilor romani.

Armata romană s-a transformat într-un instrument al generalilor pentru acapărarea puterii politice iar în acest scop, primea de la ei, indiferent de conținutul ideologic al acțiunilor. Frațiunile sociale și

militare au purtat multe războaie denumite "civile" dar care erau numai o luptă segmentară pentru bogăție. Augustus a reușit să anihileze conflictele fratricide și să stabilească o monarhie permanentă. Imperiul Roman a devenit o proprietate particulară administrată de imperator. Viața politică s-a terminat și în toate clasele sociale a apărut indiferență absolută și chiar ostilitatea față de stat și de funcționarii de stat de toate gradele. Viața publică a fost anihilată în tot Imperiul Roman. În cele din urmă, în anul 70, Roma a distrus și Ierusalimul, ultimul vestigiu al vieții politice.

Gândirea și sentimentul în perioada Imperiului Roman

Incertitudinea Creștinismul a apărut într-o perioadă în care modalitățile de producție, guvernare și gândire s-au descompus. Individul a rămas fără sprijinul societății din jurul său iar astfel s-a dezvoltat individualismul, care se află în contradicție cu necesitatea umană de a trăi alături de alți oameni, chiar dacă ei urmează să construiască o nouă societate. Acești oameni vor construi un sistem social nou dar dat împreună cu oamenii lângă care trăiesc.

În primele secole ale creștinismului, descompunerea vechilor instituții sociale a început în marile orașe. La începuturi, țăranii din mediul rural au încercat să perceapă fenomenele naturii prin personificare și divinizare. Observarea științifică impersonală a naturii, bazată pe principiul cauzalității, a început în mediul urban. Conducerea urbană a distrus sprijinul social al individului de la instituțiile și modalitățile de gândire tradiționaliste. Acest proces a intensificat contradicțiile de clasă și a creat conflicte sociale mai aspre.

Roma a plagiat cultura elenă. În primele secole ale erei creștine, în Grecia, etica a înlocuit filozofia. Ca urmare a plagiatului său cultural, Roma a adoptat curentele filozofice dominante din lumea elenă: epicureismul și stoicismul. Aceste curente filozofice conțin multe idei care au fost adoptate în creștinism.

Epicur a denumit "filozofie" concepțiile și faptele care duc la o viață fericită. Clasele superioare au crezut că epicureismul înseamnă folosirea consumului averii pentru plăceri. Clasele paupere au refuzat epicureismul, nu au fost satisfăcute de principiile acestei filozofii și s-au orientat spre stoicism, care puneă valoare pe virtute, unica și suprema binecuvântare. Consecința a fost că mulți oameni au fost induși să se îndepărteze de lume, să disprețuiască viața și chiar să-și dorească moartea.

În antichitate, se simțea necesitatea unei doctrine care să susțină imortalitatea omului ca o ființă fericită. Fericirea nu mai era căutată în plăcerile omenești ci în împlinirea din lumea de apoi. Această idee a fost sprijinită de doctrina lui Platon și de adepții stoicismului.

La începuturi, autorii creștini au adoptat idei provenite de la autorii păgâni, care tratau diferite subiecte, între care și viața de apoi. Evangheliile au fost numai o prelucrare a proverbelor și a anecdotelor acceptate în acele vremuri.

Noua viziune creștină a fost afectată de falsitate, ipocrizie și aroganță. În cadrul regimului impus de Imperiul Roman, teocrația a devenit un nou element istoric și a penetrat în viața socială și politică. Astfel, au apărut în Occident condițiile necesare pentru ca o castă spirituală, un ordin religios de popi, să stăpânească lumea. Lăudăroșenia și aroganța popilor a creat ostilitatea față de ei. Societatea romană și-a pierdut încrederea în sine în lupta cu problemele interne și externe iar singura speranță era sprijinul unei forțe superioare, a unui mântuitor.

La începuturi, oamenii credeau că cezarii sunt divinități. Doctrina despre deificarea omului a apărut înainte de doctrina despre umanizarea lui Dumnezeu. Autorul aduce mai multe exemple despre începuturile concepțiilor de divinizare ale stăpânitorilor din lumea elenă și romană. Nărodul producea divinitatea stăpânitorilor săi. Această adorație divină conținea o imensă serviabilitate dar în acest proces, cel mai important factor era credulitatea.

Credulitatea Axioma autorului este că omul trebuie să observe natura cu exactitudine, în primul rând pentru a cunoaște cauzele și efectele care îi influențează viața. În concepția religiei naturale, divinitățile pun în mișcare forțele naturii. Cercetarea filozofiei naturale s-a dezvoltat în mediul urban. Cercetătorii din acest mediu au descoperit în natură fenomene impersonale, care nu depindeau de capriciile divinităților.

Cercetarea sistematică și rațională a naturii este înlocuită etică, care înseamnă preocuparea de dorințele și obligațiile din viitor. Astfel, dorința și visul se înalță peste limitele experienței și ale criticii.

Ființă umană care aflată la restriște își caută cu disperare mântuitorul și are tendința să-i atribuie miracole și putere de izbăvire. Miturile noi au adoptat motivele divine din miturile antice. Forțe supraomenești erau atribuite oamenilor pentru ca să se poată povesti despre ei că sunt capabili să facă lucruri imposibile. În noua mitologie era frecventă ideea că eroul provine dintr-o mamă umană și un tată divin. Această progenitură putea face minuni. Mulțimea credulă nu avea nici o îndoială despre minunile înfăptuite de Hristos, apostolii și ucenicii săi. Spiritul științific a dispărut și a fost înlocuit de propovăduirea morală. Pentru Plotinus, adevărata înțelepciune și sanctitate constă în separația completă de lumea materială, în meditație și absorbire ermetică în sine și contemplarea sublimului. Incredulitatea Istoriografia antică nu a excelat prin rigurozitate și capacitate critică. Această scriere servea scopuri pedagogice și politice. Un alt scop al acestei scrieri era preaslăvirea strămoșilor care trebuiau să fie considerați o sursă de sublimare și inspirație pentru generațiile posterioare. În aceste condiții, mulți istorici recurgeau la completări imaginare.

Odată cu decăderea lumii antice, istoriografia s-a pervertit și a devenit o cronică imaginară și scandaloasă. Interesul pentru știință a scăzut iar spiritul antic a dispărut. Interesul pentru știință a fost înlocuit cu interesul pentru etică. În lipsa unei autorități intelectuale, s-a creat o nesiguranță care a fost rezolvată prin invenții și imaginații despre lumea cealaltă. În această epocă, autoritatea trebuia să fie sprijinită de spiritualitate. Cărțile erau numai copii ale originalului. Sclavii copiau cărțile originale și adeseori copiile erau falsificate cu scopul de a obține victoria polemică. După părerea autorului, chiar și evangheliile conțin versiuni false sau falsificate.

Această activitate de falsificare a fost practică și în domeniul scrierilor religioase doctrinare pentru transferul de putere politică și proprietate în favoarea bisericii. Cele mai importante falsuri din acest domeniu sunt *Donăția lui Constantin* și *Decretele pseudo-isidoriene*.

Decăderea în fiecare detaliu are drept consecință decăderea științifică și morală. Creștinismul care se instaura în aceea perioadă considera *virtutea* drept un sublim rezultat al umanității. *Virtutea* însemna curaj, statornicie, sacrificiu dorit și devotamentul altruist pentru comunitate. Clasele inferioare au decăzut în sclavie pe măsură ce sclavia devenea suprema virtute. Pentru clasele inferioare, virtutea însemna retragerea din viața de comunitate, lașitatea și neîncrederea în sine, umilirea, slăbiciunea, pasiunea pentru minuni, așteptarea și aspirația la salvarea de către un mântuitor.

Omenia Creștinismul a dezvoltat o moralitate superioară față de moralitatea din antichitate. Moralitatea creștină s-a extins în toată umanitatea și a fost promovată în cea mai decadentă perioadă. Moralitatea creștină promovează fraternitatea umană universală. Apologeții creștinismului susțin că decăderea materialismului istoric a survenit odată cu ascendența creștinismului, care este un fenomen explicabil numai prin sublimitatea persoanei care depășește limitele de timp și spațiu.

Caritatea presupune pauperitatea maselor, îl elevează pe cel milos dar îl umilește pe nevoiaș. Proletariatul nu avea nevoie de caritate până în epoca imperatorilor. Ideea de caritate nu a provenit din motive de moralitate supranaturală creștină ci din percepția imperatorilor romani că este preferabil să cumpere în favoarea lor armata și proletariatul prin donații de pâine și distracții. Această practică imperială a fost redusă fiindcă pauperizarea societății a creat necesitatea de a reduce cheltuielile. În același timp, necesitatea forței de muncă a creat noi forme de subvenții. Distrugerea socială la nivel de comunitate și de familie a creat necesitatea de îngrijire a orfanilor. Creștinii antici erau foarte preocupați de această necesitate din cauza declinului economic și nu cauza moralității elevate. Caritatea nu este o idee caracteristică creștinismului și nu este limitată la creștinism.

În principiu, creștinismul nu s-a opus sclaviei la instaurarea sa ca religie oficială. Exploatarea sclavilor s-a încheiat datorită lipsei de rentabilitate și nu din motive religioase. Schimbarea atitudinii față de sclavi a provenit din proletariat și nu din moralitate. Clasa sclavilor eliberați a devenit determinantă în societatea romană, în primul rând datorită faptului că ei posedau cetățenia romană deplină. În regimul imperatorilor romani, sclavii și sclavii eliberați au devenit importante instrumente de guvernare datorită fidelității lor necondiționate față de stăpân. Sclavii și sclavii eliberați au devenit stăpânitori ai lumii, exploatare prin delapidare, extorcere și mită. Această clasă era o sursă de venituri

pentru imperatori. Nero și Tiberius sunt exemple notabile pentru promovarea acestei clase sociale. Instituția sclaviei a decăzut pe măsură ce și-a pierdut rentabilitatea în favoarea stăpânilor.

Internaționalismul Acest curent susținea egalitatea absolută a oamenilor, indiferent de proveniența lor geografică. Pacea instaurată în Imperiul Roman a înlesnit comerțul dintre diversele regiuni ale Imperiului Roman. Declinul Romei a creat sciziunea dintre provinciile din Orient și Occident. Roma a devenit dependentă de provinciile orientale pentru existența sa economică. În secolul al III-lea, Caracalla a acordat în mod egalitar cetățenia romană tuturor locuitorilor din provincii. Creștinismul a revendicat această idee în favoarea sa iar Caracalla a acționat astfel fiindcă avea nevoie de bani.

Religiozitatea La sfârșitul republicii romane și în primele secole ale erei creștine, toate instituțiile și relațiile sociale umane s-au destrămat. Omenirea era în căutarea unui sprijin moral și avea nevoie de modele, de conducători și chiar de mântuitori.

Imperatorii romani se temeau de diversele asocieri create în scopuri politice și ajutor reciproc fiindcă acestea le periclita despotismul. Pentru a se feri de ostilitatea imperatorilor, grupările sociale se limitau la idealuri sublime. Acest idealism nu avea nimic în comun cu idealismul filozofic.

Teza lui Kautsky este că numai metoda materialistă poate duce la formularea scopurilor sociale importante și realiste. Această metodă pornește de la experiență și studiază legăturile cauzale ale experiențelor omenești. Condițiile preliminare necesare pentru metoda materialistă lipseau în perioada Imperiului Roman. În această epocă, individul se putea depăși și își putea formula scopuri aflate dincolo de bunăstarea sa personală numai prin misticismul religios și prin gândirea religioasă. Aceste grupări aspirau la soluționarea condițiilor existente, la adoptarea unor forme sociale superioare și la unificarea umană în scopuri sublime.

Curente religioase (creștine) au scizionat lumea în momentul în care se făcea tranziția de la conceptul de naționalitate la cel de umanitate. Curente religioase aspirau la un ideal social care se afla în contradicție esențială și fundamentală cu societate existentă. În această perioadă s-a creat sciziunea dintre naționalități și sciziunile dintre credincioși și necredincioși, dintre sfinți și păcătoși, dintre creștini și păgâni.

În perioada în care marile scopuri sociale puteau fi prezentate poporului în forma lor religioasă, intoleranța și fanatismul religios au fost factorul care a consolidat forțele progresive. Dar, intoleranța și fanatismul religios au devenit forțe reacționare după ce modalitățile religioase de gândire au fost înlocuite cu metodele moderne de investigație.

Păgânii au rămas fideli toleranței religioase. Comerțul dintre popoare a promulgat internaționalismul și cultura care acceptă diferite surse, inclusiv în domeniul religiei. Chinul și dezastrul general au creat disperare și neîncredere în vechile divinități. Spiritele mai îndrăznețe au ajuns până la ateism. Spiritele slabe au fost induse să caute un mântuitor.

Orientul a învins Occidentul în lupta pentru divinități fiindcă religiile orientale erau mai puțin naive și aveau mai multă profunzime filozofică. Civilizația antică din Occident a decăzut mai repede decât ceea din Orient. Occidentul a fost influențat mai mult de pauperitate, barbarie și depopulare, aproximativ până la sfârșitul primului mileniu.

Prin contactele comerciale, Imperiul Roman s-a expus și la influența cultelor religioase din Orient. Ideea de mântuire prin intermediul unei divinități exista în majoritatea cultelor orientale care se răspândeau rapid în Imperiul Roman. Aceste gen de idei provenite din Orient au influențat puternic originile și legendele creștinismului, inclusiv scrierile evanghelice.

Monoteismul nu este caracteristic numai creștinismului. Monoteismul creștin a apărut după ce locuitorii din marile orașe au pierdut contactul cu natura și după ce au dispărut organizațiile tradiționale care sprijineau individual din punct de vedere moral.

La început, evenimentele din natură erau explicate prin intermediul unor divinități cu diferite trăsături caracteristice. Credința în divinități s-a înrădăcinat puternic dar percepția și înțelegerea legilor naturii au creat declinul credinței în divinități. Apoi, spiritul individului a devenit sursa cunoștințelor umane și a înlocuit studiul științific și experimental al naturii. Axioma acestui mod de gândire era că există un spirit moral general care este prezent și activ la toți oamenii. Spiritualitatea lumii a devenit totalitatea idealurilor morale care interesau umanitatea. Pentru a ajunge la această spiritualitate

universală, a fost concepută o divinitate unică, atotputernică și precedentă întregii existențe. În gândirea creștină, divinitățile politeiste au fost supuse lui Dumnezeu și au fost plasate în spațiul interimar dintre Dumnezeu și umanitate.

Creștinismul a găsit la israeliți monoteismul intolerant și dogmatic. În acele vremuri, israeliții promovau credința în mântuitor, ajutorul reciproc și coeziunea.

Autorul afirmă că gândirea monoteistă creștină și percepția politică imperială au în comun ideea stăpânitorului unic.

Partea III: Iudeii

Israel

Migrațiile popoarelor semite Istoria iudaică, greacă și romană au începuturi neclare. Tradițiile orale au fost denaturate părtinitor și unilateral. Ceea mai mare greșeală posibilă este de a considera că narația biblică este o cronică istorică. Narația biblică este numai un grăunte de adevăr care nu este prea accesibil.

Scrierile "sfinte" ale evreilor au fost puse în forma lor actuală după revenirea din exilul din Babilon. Religia israeliților dinaintea exilului a fost "renovată" pentru a susține pretențiile teocrației ascendente. După exilul din Babilon, israeliții și-au format propria lor comunitate la Ierusalim și în împrejurimi.

Anumiți teologi protestanți au demonstrat că o mare parte a Bibliei este falsă și fictivă. Autorul merge mai departe de această negare a sanctitudinii biblice prin afirmația că această critică protestantă are o tendință prea mare de a considera drept adevăr biblic tot ceea ce nu a fost dovedit ca fals evident. Studiul istoriei poporului israelit începe de la ipoteze iar narațiile din Vechiul Testament trebuie să fie comparate cu narațiile despre alte popoare în situații asemănătoare.

Israeliții apar prima oară în istorie atunci când invadează ținutul canaaniților, în cadrul unei mari migrații semite. Narațiile israeliților despre perioada lor de rătăcire sunt vechi legende tribale repetate ca propagandă sau ficțiuni ulterioare.

Migrațiile antice sunt similare cu revoluțiile moderne. Migrațiile perverteau relațiile existente dintre aristocrație și țărănime. Invadatorii deveneau mai puternici decât aristocrația existentă și puteau să genereze o nouă aristocrație militară. Vechea aristocrație își mai putea poziția de apărător al artelor și al științelor prin funcția unei caste de popi.

După încetarea migrației, a reînceput ciclul de prosperitate și criză. Acest ciclu a durat multe secole și chiar milenii.

Autorul îi denumește *semiți* pe invadatorii proveniți din Arabia care aveau ca scop Babilonul, Asiria, Egiptul și coastele Mării Mediteraneene. În mileniul al II-lea î.e.n. a apărut o migrațiune semită care se îndrepta spre Mesopotamia, Siria și Egipt. Printre grupurile invadatoare care au cucerit țările învecinate se numărau și evreii. Este posibil ca rătăcirile beduine să-i fi dus pe evrei la hotarul Egiptului și în deșertul Sinai. Numai după ce s-au statornicit în Palestina, evreii au depășit instabilitatea nomadă.

Palestina Istoria și caracteristicile specifice israeliților au fost determinate de caracteristicile provenite din epoca beduină precum și de situația din Palestina. Evoluția istorică este influențată de poziția geografică, care la rândul ei depinde de gradul de dezvoltare tehnologică și de relațiile sociale. Istoria Israelului a fost influențată de poziția geografică a Palestinei și de anumite condiții sociale determinate. Palestina era un ținut mult mai fertil decât deșerturile de piatră și nisip din apropiere. Palestina era un teritoriu important pentru căile de comerț regionale din toate direcțiile.

Clanurile de israeliți au fost silite să lupte permanent ca să cucerească Palestina și ca se apere împotriva nomazilor din Edom, Moab și Ammon, care aspirau și ei să cucerească Palestina. Israeliții au rămas ciobani dar, treptat, au adoptat de la localnici modul lor de muncă agricolă. Cu toate că s-au amestecat cu băștinașii, israeliții și-au păstrat multă vreme caracteristicile tribale de beduini nomazi. Rezultatul a fost un conservatism care favorizează prezervarea vechilor obiceiuri, chiar și când au loc schimbări esențiale.

Una din caracteristicile israeliților era înclinația lor comercială care a continuat după perioada lor beduină. Primii negustori au fost ciobanii nomazi din deșert care erau în permanentă mișcare iar astfel puteau să trăiască și să acumuleze averi. Această modalitate a persistat până ce au fost dezvoltate căi de

acces sigure și practicabile pe mare și pe uscat spre centrele de civilizație din Orientul Apropiat, Asia și Africa de Nord. Comerțul de nomazi a scăzut esențial dar triburile care practicau comerțul prin noile modalități s-au îmbogățit enorm. Acest comerț a creat ceea mai mare prosperitate la israeliți dar la ei meseriile nu s-au dezvoltat suficient. În lipsa unor profesii dezvoltate, adică fără profesii artistice, nu există o artă fină care să înfățișeze și să idealizeze ființa umană. Această idealizare a ființei umane este posibilă numai în condițiile existente în marile orașe comerciale. Absența acestui element a influențat religia israeliților.

Concepția divinității în Israelul antic În antichitate, divinitățile nu erau clar definite și credința era că ele influențează natura și omenirea. Singura diferență dintre divinități provenea de la localizarea lor. În această perioadă, credința era că divinitățile sălășluiesc în locuri deosebite care inspiră sau se află în obiecte sacre (fetiș).

Divinitățile păgâne au fost separate în spiritul public numai după ce artele plastice s-au dezvoltat suficient din punct de vedere conceptual pentru a prezenta clar caracteristicile divinităților. După dezvoltarea artelor plastice, umanitatea putea să atribuie forme tangibile ființelor spirituale.

Ambiguitatea politeistă a promovat ideea divinității unice, față de care spiritele invizibile sunt inferioare. Ca generalizare, autorul consideră că religiile monoteiste populare au provenit de la popoare aflate în faza de gândire nomadă, fără o artă sau o industrie semnificativă. Monoteismul a fost acceptat mai ușor de israeliți și persani datorită faptului că la ei rezistența politeismului era mai mică. Dar, la început, ideea monoteismului a fost dezvoltată de filozofii din civilizațiile mai progresate.

Comerțul și filozofia Consumatorul și producătorul au interes în forța de muncă care include salariați, lucrători independenți, fermieri, artiști și sclavi. Consumatorul se interesează de forța de muncă care produce bunurile necesare pentru el.

Negustorul se interesează de valorificarea producției adică de profitul său care provine de la diferența dintre prețurile de cumpărare și prețurile de vânzare. Negustorul nu se interesează de activitatea care produce valori de utilizare. Negustorul nu este interesat de produs ci de semnificația sa monetară.

Muncitorul producător este interesat de esența specifică a muncii sale și a materiei prime pe care el o prelucrează. Muncitorul producător își va mări productivitatea prin specializare, care duce la o limitare a modului său de gândire. Această limitare a modului de gândire poate fi înlăturată numai prin aparate artificiale de producție. Eliminarea modului de producție capitalist va crea condițiile în care aparatele artificiale își vor putea îndeplini misiunea de eliberare a maselor de muncitori din producție.

Activitatea comercială a negustorului are o influență cu totul diferită asupra sa. Negustorul nu este limitat la anumite domenii de producție și nici la o anumită zonă geografică. Comerțul dezvoltă gândirea matematică abstractă, duce la cunoașterea zonelor geografice și a modurilor de producție. Artă și meseriile dezvoltă percepția concretă și superficială mai mult decât percepția esențelor. Comerțul neproductiv creează fundamentul cercetării științifice fundamentale.

Negustorul se caracterizează prin gândirea sa interesată și căutarea avantajului său personal înaintea adevărului. Muncitorul urban sau rural trăiește numai din munca sa, în condiții primitive, atâta timp cât comunitatea sa nu este deposeată de averile ei și pauperizată. Muncitorul urban sau rural își acceptă cu bucurie și pasivitate condițiile de existență moștenite și nu încearcă să depășească limitele.

În această fază a dezvoltării industriale, succesul concret al muncii utile este limitat la forțele individului. Succesul comerțului este nelimitat. Profitul comercial este limitat numai de dimensiunile capitalului. Pe de altă parte, comerțul oscilează între profit și risc. Negustorul se caracterizează prin brutalitate și lăcomie nelimitate. În aceste condiții, gândirea științifică dezinteresată nu este posibilă. Comerțul dezvoltă calitățile necesare gândirii științifice dar nu stimulează aplicarea lor în știință. Din contra, dacă gândirea negustorească influențează știința, rezultatul este falsificarea și deformarea științei în scopuri comerciale.

Gândirea științifică s-a putut dezvolta numai în clasele sociale influențate benefic de cunoștințele mai largi, provenite din comerț. În același timp, gândirea științifică trebuia să fie liberă de necesitatea de câștiga bani imediat. Filozofia s-a dezvoltat numai în marile centre comerciale. În Grecia, marii

latifundiari locuiau în marile orașe maritime și, între altele, se ocupau de filozofie, Aristocrația latifundiară nu a fost silită să se îndepărteze prea mult de metropole.

În condițiile din Grecia, nu s-a dezvoltat un politeism cu divinități bine definite iar astfel a fost mai ușor ca religia să adopte un caracter spiritualizat și abstract.

Comerțul și naționalitatea Comerțul influențează gândirea umană prin încurajarea sentimentului național. Depășirea limitelor de proveniență era evidentă la negustorii din națiunile maritime, precum grecii și fenicienii. Comerțul maritim era modalitatea prin care popoarele dezvoltate puteau subjuga popoarele înapoiate. Naționalismul însemna cucerirea altor popoare și amplasarea unor mici colonii pe teritoriile lor.

De asemenea, negustorii din popoarele mici formau colonii și comunități în orașele mari și civilizate. Astfel s-a creat necesitatea ca membrii diferitelor mici colonii să se unească împotriva străinilor printre care trăiau. Această uniune a negustorilor străini aflați în marile orașe civilizate a urgentat aspirația lor la putere și la prestigiul națiunii lor fiindcă activitatea lor comercială depindea de aceste date.

După cum a afirmat Thomas More, până în secolul XIX, negustorul era, simultan, cel mai național și cel mai internațional membru al societății.

La începuturi, israeliții au ajuns în Egipt în vremea când mai erau ciobani rătăcitori și înainte să devină sedentari în Palestina, adică în decursul mileniului III BC. În jurul anului 1800 BC, Egiptul în decădere a fost cucerit de hicsoși care erau, fără îndoială, triburi nomade din Canaan. Nu avem nici un motiv să nu credem că evreii din Egipt nu proveneau de la hicsoși sau, cel puțin, că unele familii de evrei cu caravane au ajuns în Egipt, unde au fost tratați în funcție de circumstanțe. Evreii din Egipt, care erau numai o parte din întregul popor iudeu, trăiau sub influența xenofobiei și a puternicului sentiment național care s-a dezvoltat printre negustori.

Canaan - calea comerțului Palestina a avut o importanță crucială pentru comerțul din Egipt, Babilon și Siria care au luptat pentru cucerirea acestei zone.

După expulzarea hicsoșilor, Egiptul s-a extins până la Eufrat. După secolul al XII-lea BC, forța Egiptului a scăzut. Luptele dintre hitiți și asirieni au dus la încetarea stăpânirii străine în Palestina.

Câteva triburi beduine, unite sub denumirea de "israeliți" au profitat de situație, au invadat și au cucerit Palestina. În această situație s-a creat un nou conflict între filistini și israeliți. Acest conflict a devenit aproape permanent. Israelii i-au înfrânt pe filistini, le-au cucerit pământurile, inclusiv Ierusalimul, care a devenit lăcașul divinității iudaice. În perioada regelui David, Israelul a cucerit teritorii suplimentare și a ajuns să stăpânească ceea ce mai importantă cale de comerț din acele vremuri. Din această cauză, Palestina a devenit scopul militar și economic al puterilor din regiune. Astfel, în Palestina s-a produs sciziunea între regiunile de nord și sud. În aceste circumstanțe de incertitudine politică au apărut șovinismul și xenofobia. Autorul susține că patrioții israeliți ar fi trebuit să se orienteze și împotriva divinităților străine.

Luptele de clasă din Israel Motivele de activitate ale patrioților erau xenofobia, regenerarea și fortificarea statului. Locuitorii israeliți s-au îmbogățit de pe urma comerțului din epoca regelui David dar proprietatea funciară continua să fie ceea ce mai sigură și onorabilă formă de proprietate. Tendință a forma mari latifundii s-a întărit fiindcă țărănul simplu era într-o situație economică foarte gravă. Implicarea Israelului în războaiele regionale și cele dintre marile puteri a distrus țăranii din serviciul militar. Ei datorau bani cămătarilor și erau vânduți ca sclavi.

Aceste evenimente au dus la slăbirea Israelului forței militare a Israelului și la scăderea numărului de țărani liberi. Patrioții, reformatorii sociali și regatul doreau să lupte împotriva divinităților străine și împotriva dușmanilor din interior ai țărânimii. Ei au profețit căderea statului dacă nu încetează opresiunea și pauperizarea țărânimii. Profeții au protestat împotriva situației în care se afla țărâtimea. În cele din urmă, căderea țărânimii și regatului israelit erau inevitabile. Statul israelit nu și-a pierdut vitalitatea după ce a fost distrus de asirieni și babilonieni.

Declinul Israelului Asirienii au început politica lor de mari cuceriri în perioada regelui Tiglath-Pileser (cca. 1115 BC - cca. 1077 BC). Asirienii au adoptat o nouă metodă de cucerire. Până la această fază, politica de expansiune și cucerire era încurajată de marii comercianți, de latifundiari și monarhi. Țăranii și meseriașii preferau defensivă fiindcă eventuala înfrângere însemna pierderea libertății naționale și

personale. Cucerirea și subjugarea poporului învins însemna extorcarea jurământului de loialitate față de cuceritor și plata impozitelor. Metoda de cucerire adoptată de asirieni era îndepărtarea și executarea claselor superioare. Ca rezultat, clasele inferioare deveneau cu totul lipsite de apărare și conducere. Asirienii au aplicat această metodă atunci când cu cucerit capitala Samariei. Ei au exilat nobilimea și orașenii iar astfel a fost distrus naționalitatea celor zece triburi. Țăranul izolat nu putea să formeze singur o comunitate separată.

Prima distrugere a Ierusalimului După Sanherib, asirienii și-au îndreptat atenția spre nord. Babilonul a devenit factorul dominant și a încercat să pună stăpânire pe calea spre Egipt. Regatul Iuda a fost unul din obiectele conflictului dintre Egipt și Babilon. Nabucodonosor a cucerit Ierusalimul iar clasele sociale superioare au fost exilate. Majoritatea populației rurale a rămas pe loc dar a încetat să constituie o comunitate cu caracteristici iudaice. Viața națională a evreilor era acum concentrată în mâinile orașenilor exilați. Israelii nu erau diferiți de popoarele din jurul lor dar continuarea vieții naționale în exil transformat evreii într-un fenomen unic.

Iudeii după exil

Exilul După prima distrugere a Ierusalimului, cei tribul Iuda au ieșit din obscuritate și au devenit un factor important datorită poziției geografice: ei se aflau mai departe de Asiria, Ierusalimul putea să reziste mai bine iar nomazii făceau incursiuni în partea de nord.

Fanatismul național al exilaților din Iuda a fost cauzat de suferințele lor îndelungate și de coeziunea lor bazată pe faptul că proveneau dintr-un mare oraș.

Spre deosebire de restul triburilor israelite aflate în exil, iudeii au rămas mai puțin timp sub stăpânire străină. Speranța iudeilor de a reveni în patria lor s-a realizat în a doua generație din exil (cca. 537 BC).

În decursul exilului din Babilon, iudeii au continuat să fie un popor de orașeni, fără agricultori. Această caracteristică a iudaismului s-a prelungit până în prezent din cauza lipsei de surplusuri de populație provenite din mediul rural.

Comerțul era singura sursă de existență pentru iudei în Palestina și în exil, fiindcă activitatea lor industrială era limitată la dimensiuni de gospodărie. Dezvoltarea comerțului a creat o creștere a capacităților matematice, reflective și abstracte. Catastrofa națională a iudeilor a creat pentru aceste capacități intelectuale scopuri mai nobile decât profitul personal. Sentimentul social și emoția etnică au dus perspicacitatea iudaică la reflecții profunde despre cauzele catastrofei naționale și modalitățile prin care națiunea poate fi revitalizată. Gândirea iudaică a fost influențată și de atmosfera sau cultura din Babilon, unde știința a rămas în legătură cu religia.

Toate curente noi au pătruns în iudaism prin religie. Numai cultul religios mai avea o autoritate asupra întregului popor. Iudeii își căutau în religie conservarea națională și izbăvirea. Esența religioasă iudaică și legende biblice provin din spiritualitatea babiloneană: geneza, paradisul, decăderea, potopul, turnul Babel, Sabatul. Fără probe clare, autorul susține că respectarea Sabatului provine din perioada de exil din Babilon.

Ideea monoteistă a apărut la iudei și la popoarele civilizate învecinate. Doctrina monoteismului a existat la preoțimea din Egipt și Babilon. Interesul vital al preoțimii era ca doctrina lor monoteistă să rămână secretă fiindcă puterea și bogăția lor era bazată pe cultul politeist tradițional. Preoțimea fetișistă a legământului de la Ierusalim avea o poziție diferită. Preoțimea de la Ierusalim dorea să domine preoțimea din restul țării. Această luptă s-a terminat cu victoria și monopolul clerului de la Ierusalim.

Preoțimea iudaică a fost influențată de filosofia din Babilon, de catastrofa națională a iudeilor și, eventual, de religia persană. Monopolul preoțimii iudaice a devenit un monoteism etic în care divinitatea ebraică era unica divinitate din univers, personificarea unică și absolută a întregii moralități. Pentru preoțimea iudaică de la Ierusalim ideile și practicile țărănimii care nu fusese exilată erau numai abominații păgâne. După ce au revenit din exil, stăpânitorii și preoții de la Ierusalim puteau să anihileze cultele provinciale și puteau stabili permanent monopolul ierarhiei de la Ierusalim.

Noul monoteism iudaic a fost o redefinire a vechiului grup de divinități și reducerea acestuia la o divinitate atotputernică aflată cât se poate de aproape de Ierusalim și o divinitate iudaică etică, tribală și locală.

Divinitatea unică este omniprezentă în umanitate la fel ca moralitatea. Pentru iudaismul din Babilon, religia și cultul divinității monoteiste mai semnificau și legătura lor națională ceea mai puternică. Construirea și conservarea templului de la Ierusalim a devenit formula unificatoare a iudeilor. Preoțimea templului de la Ierusalim a devenit suprema autoritate a iudeilor. Interesul preoțimii de la Ierusalim era să mențină monopolul ritual al templului. Astfel s-a creat sinteza dintre puritatea sufletească, existența neprihănită și fetișismul primitiv.

Unica divinitate a întregii umanități a rămas totuși divinitatea tribală iudaică. Una din încercările de a rezolva această problemă a fost ideea că Israelul este poporul ales pentru a fi mărturia acestei adorații și slujiri. Replica la această teză a fost că Israelul nu este singurul popor care deține adevărul.

Iudeii din Babilon se aflau într-o situație foarte contradictorie. Civilizația din Babilon le-a revoluționat modul de gândire dar condițiile de viață i-au orientat spre conservarea vechilor tradiții și a sentimentului național.

Scopul gânditorilor iudei din Babilon era să reconcilieze noua etică cu vechiul fetișism și viziunile unui mic popor din munți cu marea civilizație din Babilon. Această reconciliere urma să se producă în sfera religioasă, adică la nivelul credințelor naționale. Scopul gânditorilor iudei din Babilon era să demonstreze că lucrurile erau, de fapt, lucrurile vechi și că adevărul străinilor nu era nou ci o veche esență sau idee iudaică. Prin acceptarea acestor idei, iudeii să-și păstreze naționalitatea și chiar să devină mai puternici.

Literatura istorică a iudeilor din aceea perioadă tratează problemele menționate. Interpretarea și argumentația specifice iudeilor erau foarte detaliate.

În perioada exilului și ulterior, gânditorii nu credeau că monoteismul s-a dezvoltat în decursul istoriei. Ei credeau că monoteismul este un sistem teologic stabilit de la începuturi. Una din consecințele acestei viziuni a fost dominația preoțimii iudaice de la începuturile istoriei israelite. Politeismul și fetișismul erau explicate numai ca devieri de la credința străbună dar nu ca originea monoteismului. Dezastrele poporului israelit puteau fi explicate în două feluri: Dacă Dumnezeu era numai o divinitate tribală, dezastrele israeliților însemnau victoria altor divinități. Dacă Dumnezeul israeliților era unic și a hotărât ca israeliții să fie aleșii săi, atunci dezastrele israeliților proveneau de la ingratitudea israeliților și erau o pedeapsă meritată pentru păcatele lor. Acest lucru era o dovadă Dumnezeu nu tolerează cu impunitate lipsa de respect. De aici a provenit credința că Dumnezeu va mai fi odată milos cu poporul său și îl va salva. Această credință era necesară pentru ca această mică națiune să nu dispară în mijlocul unor mari puteri ostile.

La mult timp după exil, o metamorfoză a intervenit în gândirea iudaică. Împreună cu gândirea monoteistă apare și ideea mântuitorului omenesc trimis de Dumnezeu ca să stabilească o împărăție pământească.

Preoțimea a acceptat anumite viziuni dogmatice care exprimau aceste idei. Anumite scrieri care acceptau aceste idei au fost trecute în posteritate. Aceste scrieri au fost revizuite dar mai puteau arăta caracterul general al vechii comunități. Noul iudaism era o continuare dar și o totală contradicție a trecutului.

Diaspora iudaică Odată cu revenirea iudeilor din Babilon la Ierusalim a fost nevoie să fie restaurat orașul distrus și templul divinității iudaice. Ierusalimul nu oferea nici în acele vremuri speranța unei existențe decente din punct de vedere economic.

Iudeii nu au achiziționat vreo abilitate industrială în Babilon. Iudeea nu a ajuns la autonomie politică și a rămas dependentă de cuceritorii ei: persanii, grecii și romanii. După revenirea din exil, iudeii nu puteau să realizeze prea mult din agricultură, industrie sau serviciu militar. Pentru marea majoritate a iudeilor, singura soluție pentru a exista era comerțul.

Agricultura și meseriile sunt ocupații foarte conservative iar progresele sunt rare. De obicei, progresele apar în comerț. Negustorul trebuie să caute permanent noutăți, căi de transport și spații comerciale. Comerțul s-a dezvoltat esențial prin navigație.

Comerțul din Palestina a scăzut odată cu schimbarea traseelor. Posibilitățile de comerț din Palestina au scăzut iar israeliții au fost siliți să facă comerț în exterior. Astfel, s-au creat mari grupuri de israeliți la Alexandria și apoi la Roma.

Israelii din diaspora s-au îmbogățit, s-au unit prin sentimentele lor naționale și au creat o organizație internațională care își susținea membrii pretutindeni. Israelii nu suportau ideea despre stat dar știau să-și mascheze acest resentiment. Israelii se adaptau în mediul în care trăiau. Încă din antichitate, iudaismul a fost un ferment al cosmopolitanismului și al descompunerii naționale.

Propaganda iudaică După exil, populația israelită a crescut datorită productivității membrilor săi ca negustori și capitaliști. Clasa negustorilor a progresat esențial în perioada dintre stabilirea Imperiului Persan până la primii imperatori. Dar, creșterea productivității naturale a israeliților nu poate fi o explicație a creșterii lor demografice.

Exilul a afectat structura politică și națională a israeliților. Deși a fost permisă revenirea lor din exil, majoritatea israeliților trăiau în exterior. Israelii au adoptat limbile străine din mediul în care trăiau. Ebraica nu mai era un mijloc de comunicare între locuitori ci numai o modalitate de a ajunge la scrierile antice sfinte.

Credința că străvechile scrieri sfinte provin cu mii de ani în urmă era eronată. Numai în perioada exilului din Babilon au fost unificate fragmentele antice cu invențiile noi. Această religie era o revelație ostentativă făcută strămoșilor israeliți precum și o legătură economică. Această religie a devenit ceea mai puternică legătură dintre israeliți și singura caracteristică prin care adepții iudaismului se distingeau de restul popoarelor.

Acest monoteism universal se referea la întreaga omenire. Israelii pretindeau că ei au aflat despre Dumnezeu, în timp ce alții nu știau nimic. Cunoașterea lui Dumnezeu a devenit o caracteristică a iudaismului. Oricine cunoștea Domnul și accepta poruncile sale aparținea Domnului și era evreu.

Acest monoteism a creat posibilitatea logică de a lărgi sfera iudaismului prin propagandă favorabilă. Această posibilitate a coincis cu tendința iudaismului de a se extinde. Etosul israelit considera că poporul israelit a suferit mult în trecut dar nu a fost zdrobit. Israelii credeau că, în această perioadă, ei se află din nou pe un pământ stabil și începeau să acumuleze resurse. Israelii credeau că aceasta este confirmarea divină că ei ar fi poporul ales, desemnați să stăpânească toate popoarele. Dar, israeliții au fost siliți să accepte ei nu pot ajunge la stăpânirea altor popoare fiindcă ei erau numai o mică minoritate printre restul popoarelor. Pentru a rezolva această dificultate, Până la distrugerea Ierusalimului de către romani, israeliții și-au dezvoltat o puternică tendință de expansiune. În regatul lor, în perioada macabeilor (165 BC - 63 BC), israeliții au practicat conversia silnică la iudaism. Cucerire Palestinei de către romani a pus capăt acestei practici.

Capacitatea propagandistică a iudaismului provenea de la interesul multor păgâni de a se converti la iudaism din motive materiale. Capacitatea propagandistică a iudaismului mai provenea și de la argumentul monoteist în favoarea gândirii independente. Decadența statutului și a societății au creat necesitatea unei religii care să fie prezentată individului ca un produs complet și finalizat al unei forțe supraomenești în care individul este limitat la propriile sale resurse.

În antichitate, numai israeliții și persanii au ajuns la religia monoteistă. Iudaismul monoteist a oferit mesajul pe care îl doreau spiritele declinante, mai ales când a creat o legătură între credința etică fundamentală și credința în venirea unui mântuitor. Iudaismul conținea multe contradicții doctrinare dar acestea au fost acceptate în diferite versiuni de cei convertiți la iudaism. La începuturi, comunitățile de păgâni convertiți la iudaism au fost ceea mai importantă populație din care au fost recrutate comunitățile creștine.

Antisemitismul Propaganda iudaică a avut diverse influențe asupra diverselor clase sociale. Propaganda iudaică a acționat în câteva contexte conflictuale: contradicția dintre parohialismul limitat al proprietarilor funciari și internaționalismul mercantil; contradicția dintre interesele producătorilor industriali și interesele negustorilor. Ostilitatea față de comerț s-a intensificat prin ostilitatea față de israeliți și practicile lor religioase care erau considerate drept ieșite din comun și bizare. Riturile religioase ale israeliților formau o legătură internă puternică dar păreau bizare pentru populația din exteriorul Palestinei. Ciudățeniile unei clase de negustori exploatare și complici în asociații internaționale a creat ostilitatea populației care se pauperiza și își pierdea drepturile din cauza acestor negustori.

Antisemitismul a crescut odată cu creșterea nemulțumirii generale. Încă din antichitate, antisemitismul era modul cel mai comod și cert pentru a exprima exasperarea cauzată de declinul statului și al societății. După ce forța imperială s-a consolidat, iudeii au devenit inutili pentru imperatori. Ostilitatea imperatorilor față de israeliții de la Roma a ajuns la un nou punct culminant odată cu expulzarea lor de la Roma în vremea lui Claudius (41 - 54 AD).

Ierusalim Pentru israeliții dușmăniți de toată lumea, Ierusalimul era singurul loc din lume unde ei puteau fi stăpâni. Din Ierusalim putea începe marele regat iudeu făgăduit și unde Mântuitorul făgăduit putea pune fundamentele stăpânirii iudaice.

În epoca lui David și Solomon, Ierusalimul era un oraș mare și bogat datorită forței militare. După revenirea din Babilon, Ierusalimul a continuat să fie un oraș mare și bogat datorită Templului. Indiferent unde se afla, orice israelit contribuia cu bani pentru întreținerea Templului. Cultul divinității ebraice în Templul de la Ierusalim a creat posibilități economice pentru toate clasele sociale și pentru toate profesiunile, inclusiv pentru preoțime și scribi. Încercările de a construi un alt templu în Egipt și Samaria au eșuat. Aceste tentative au avut drept rezultat fanatismul, solidaritatea și intoleranța iudeilor față de alte popoare. Totuși, în iudaismul din perioada de după exilul din Babilon, au existat contradicții sociale și viziuni religioase foarte diferite, inclusiv în ceea ce privește venirea Mântuitorului.

Saducheii După exilul din Babilon, au existat la iudei trei grupări ideologice: Fariseii, Saducheii și Esenienii. Principalele idei ale Saducheilor erau negarea soartei, a imortalității sufletului și răsplata sau pedeapsa de după moarte. Saducheii erau severi între ei și dificili cu străinii.

Între Saducheii și Fariseii exista o contradicție socială fundamentală, comparabilă cu contradicția dintre nobilitate și proletariat înainte de Revoluția Franceză.

Saducheii erau nobilimea preoțească care a acaparat și a exercitat puterea în statul iudeu în perioada dominației persane și elene, după Alexandru cel Mare. Nobilimea preoțească domina nelimitat Templul, Ierusalimul și tot iudaismul. Saducheii primeau impozitele care ajungeau la Templu iar după exil, aceasta a fost pentru o sursă de îmbogățire.

Preoțimea era stabilită prin naștere și era ereditară. Chiar și în această aristocrație preoțească s-a creat diviziunea între aristocrația superioară și cea inferioară. Anumite familii preoțești au acaparat puterea, și-au mărit averile iar astfel influența lor a crescut.

Aristocrația preoțească a adoptat viziuni contradictorii cu cele ale poporului, mai ales în domeniul politicii externe. După Alexandru cel Mare, forțele dominante din regiune nu puteau fi învinse prin mijloace militare. Iudeii ar fi putut să obțină o poziție privilegiată prin alianța cu factorul cel mai puternic. Acest scop nu putea fi atins prin xenofobie și aversiune față de civilizația elenă superioară și modalitățile ei. Imperativul esențial era adoptarea acestei civilizații. Aristocrația iudeilor a adoptat regimul elen și cultura elenă. Mai târziu, aristocrația preoțească a Saducheilor a încercat să devină acceptați și de romani.

Pe plan intern, Saducheii au pierdut puterea iar Fariseii, proveniți din clase inferioare, au devenit conducătorii spirituali ai iudeilor, în locul aristocrației clericale.

Fariseii Denumirea Fariseilor denota că s-au separat de restul comunității iudaice. Din punct de vedere doctrinar, Fariseii erau interpretați Legea cel mai strict. Ei au fost primii care au format o sectă. În viziunea lor, omul era influențat de soartă cu toate că el decidea dacă să facă bine sau rău. Fariseii credeau că sufletul omului este nemuritor; sufletele bune erau reîntrupate iar cele rele erau torturate pentru faptele lor. Fariseii doreau să trăiască în armonie cu mulțimea poporului.

În secolul I BC, Fariseii erau o grupare politică care susținea că ei sunt cei aleși de Dumnezeu. Fariseii au devenit conducătorii spirituali ai maselor. Această evoluție socială la iudei se aseamănă cu evoluția socială a claselor aristocratice în general. Pe măsură ce se îmbogățea, aristocrația își neglija obligațiile. Fariseii se ocupau de riturile religioase dar au neglijat activitățile științifice, literare, legislative, judiciare și altele. În statele antice din Orient nu existau adunări legislative iar legislația avea drept sursă legea fundamentală sau primordială. Noile norme legale erau create de necesitățile provenite din evoluția socială. Aceste norme noi erau recunoscute în scurtă vreme dacă erau prezentate drept o cutumă sau o lege tradițională care a existat de multă vreme. Clasele guvernatoare falsificau documente pentru a crea impresia că noile norme legislative sunt legi străvechi. Preoțimea din Iuda a

folosit intens acest expedient care a fost posibil atâta timp cât mulțimea era confruntată numai cu membrii unei singure clase guvernantă, în calitate de experți și paznici ai tradiției provenită de la strămoși. În Orient, această tradiție de stăpânire intelectuală cuprindea toată cunoașterea aflată dincolo de cunoștințele rudimentare.

Cu timpul, pe lângă vechea preoțime a apărut o nouă clasă educată.

În această perioadă, legea în vigoare era stabilită în literatura biblică. Necesitatea de a schimba legea în vigoare putea fi rezolvată prin exegeză și alte modalități sofisticate de acest gen. Scopul rabinilor nu era studiul vieții ci indoctrinarea. Eșecul modalităților rabinice de a cunoaște viața a ajuns la apogeu odată cu terminarea războaielor care au dus la distrugerea Ierusalimului.

Saducheeii sofisticăți au înțeles că romanii nu pot fi îndepărtați. Fariseii au încercat să-i îndepărteze pe romani pe măsură ce asupra lor devenea mai grea. După revolta macabeilor, toate popoarele antice și-au pierdut încrederea că pot înfrânge Imperiul Roman. Concepția despre Mântuitor nu a mai fost identificată cu poporul iudeu în lupta sa pentru eliberare. În această fază, concepția despre Mântuitor a luat forma unui erou trimis de Dumnezeu pentru a salva poporul sfinților aleși. Fariseii credeau că fără un conducător miraculos ei nu pot scăpa de asupritori. Fariseii își închipuiau că Ierusalimul este capabil să se confrunte cu Roma pentru stăpânirea lumii.

Numărul de soldați și poziția geografică nu dădeau nici o speranță ca Ierusalimul să învingă în lupta cu Roma. Fără minunile Mântuitorului, orice rebeliune iudaică era zadarnică. Saducheeii erau sceptici iar Fariseii așteptau venirea Mântuitorului.

Pe plan social intern, greutățile țărănimii întăreau speranța unei revoluții mesianice. Credința că Mântuitorul poate înfrânge Roma putea duce la credința că Mântuitorul poate să înfrângă moartea și să reînvie morții.

Zeloții Autorul tratează istoria politică a secolelor I BC - I AD drept o serie de evenimente în clasa inferioară și pauperă a iudeilor. Ideologia iudeilor aflați în această situație s-a format pe baza situației lor materiale. Varianta religioasă invocată de Zeloți și ideologii lor era refugiul Fariseilor pauperizați. În deceniile care au precedat distrugerii Ierusalimului, în comunitatea iudaică de la Ierusalim s-au accentuat disperarea și fanatizarea.

Esenienii Comunitatea Esenienilor a existat aproximativ din anul 150 BC până la distrugerea Ierusalimului iar agricultura era principala lor activitate. Esenienii și-au organizat existența economică pornind de la principiul de egalitate absolută. Sistemul lor comunist era bazat pe comunitatea de consum și nu pe comunitatea producției sociale. Acest gen de comunism solicita renunțarea la gospodăria separată.

Esenienii aveau în comun cu alte popoare încercarea de mântuire adică rezolvarea egalitară a problemelor materiale. Este posibil ca Esenienii să fi fost influențați de iudei și de curentul monahal din Egipt.

Comunitatea creștină a început în comunitatea proletară a iudeilor de la Ierusalim și s-au răspândit în tot Imperiul Roman. Aceste idei aveau la bază un nou mod de gândire, cauzat de transformarea socială și decadența din acele vremuri.

Partea a IV-a: Începuturile creștinismului

Comunitatea creștină primitivă

Caracteristicile proletare ale comunității Curentul mesianic a fost sinteza grupărilor de Zeloți și Esenieni care nu satisfăceau elementele proletare de la Ierusalim. De la începuturile sale și mult timp ulterior, comunitatea creștină a fost o entitate proletară. Membrii acestei comunități proveneau din clasele sociale inferioare. Lipsa datelor mai precise despre comunitatea creștină provine de la faptul că membrii acestei comunități nu erau destul de educați.

La început, doctrinele creștine nu au fost scrise intensiv și erau transmise prin tradiția orală. Scrierea doctrinelor creștine a început atunci când persoane din clasele superioare au început să treacă la creștinism și să pună în scris aceste doctrine. În faza următoare, aceste scrieri au fost create în scopuri polemice și istoriografice care susțineau curente și viziuni definite.

Documentele despre biografiile și discursurile primilor creștini conțineau multe contradicții. Toate ideile specifice ale comunismului proveneau din civilizația greco-romană sau iudaică. Pentru prezenta generație este importantă cunoașterea esenței a creștinismului și nu cea personalităților din creștinism. Încercarea de a atenua spiritul creștin devine mai puternică pe măsură ce comunitatea creștină își pierde caracterul proletar și acceptă persoane educate, prospere și redutabile.

Ura de clasă La începuturile comunității creștine a existat o ură de clasă esențială împotriva celor bogați. Această profundă ostilitate este demonstrată de autor prin diverse citate din Noul Testament. Cu timpul, conducerea comunității creștine a încercat să elimine caracteristicile proletare dar, cu toate acestea ura de clasă a continuat să existe.

Comunismul La începuturi, în comunitatea creștină a existat o puternică ură de clasă împotriva celor bogați. Autorul demonstrează această ostilitate prin citate din Noul Testament. Grupurile de la conducerea comunității creștine au încercat să elimine caracteristicile proletare dar, cu toate acestea, ura de clasă a continuat să existe.

Critica despre existența comunismului în istorie Autorul face apologia tezelor sale și critică tezele opuse ale unui autor anonim despre istoria comunismului și a creștinismului.

Disprețul pentru muncă La începuturi, comunismul aspira la o comuniune a mijloacelor de consum. Aplicat în agricultură, acest sistem creează comunismul de producție și munca planificată.

În marile orașe, proletariatul aspira numai la păgubirea claselor avute. Creștinismul timpuriu aspira numai la un sistem de proprietate obștească care putea duce numai la consumul bunurilor produse în comun, la un comunism gospodăresc și la o comunitate de familie. Pentru Ioan Gură de Aur nu avea importanță cine produce obiectele care urmau să fie consumate în comun.

Evangheliile nu menționează spusele lui Isus despre muncă. Evangheliile tratează munca în modul cel mai disprețuitor. În viziunea creștină expusă în Evanghelia după Luca, creștinii trebuie să aspire la Împărăția lui Dumnezeu. Atunci, toate nevoile lor vor fi satisfăcute.

Distrugerea familiei Dacă principiul fundamental al comunismului este consumul în comun, spre deosebire de principiul de producție în comun, atunci acest lucru înseamnă o încercare a comunismului de a stabili o nouă familie. Pentru această afirmație, autorul citează versete din Noul Testament.

Ideea creștină despre Mântuitor

Venirea Împărăției Domnului Hristos este termenul grec echivalent cu termenul ebraic Messiah (Mântuitorul).

Creștinismul a inclus o parte din cei care credeau în Messiah. La începuturi, nu a existat nici o diferență între așteptările mesianice creștine și cele iudaice. Iudeii și creștinii de la Ierusalim așteptau venirea Mântuitorului într-un viitor previzibil dar nu predictibil. Isus a enumerat semnele venirii Mântuitorului: cutremure, mizerie, pagube de la războaie, eclipse de soare. Concluzia autorului este că între scrierile din Noul Testament și scrierile apocrife au existat numai mici diferențe despre venirea Împărăției Domnului.

Descendența lui Isus Ideea creștină fundamentală despre Mântuitor este în conformitate cu iudaismul din aceea epocă. De aici provine afirmația că Isus provine de la David. În gândirea greco-romană, paternitatea divină era o idee luată în serios și obișnuită. Pentru iudei, paternitatea divină era numai un simbol al descendenței regale. Trinitatea este o chestiune oarecum dificilă pentru monoteism.

Creștinismul a reușit să formuleze teoria despre uniune trinității sancte.

Isus ca rebel Creștinii din perioadele de după primele începuturi nu puteau să renunțe la proveniența regală a Mântuitorului, cu toate că era de proveniență divină. Acești creștini doreau să înlăture și o altă caracteristică provenită de la originea iudaică a Mântuitorului: caracteristica de a fi rebel.

În secolul I, iudeii erau nesupuși și violenți. Creștinismul care a pornit din clasele proletare din Palestina era la fel de violent și rebel. În secolul al II-lea și ulterior, creștinismul a început să fie dominat supunerea răbdătoare. Cei care au revizuit Evangheliile au încercat cu disperare să elimine orice element care ar fi putut jigni clasele care se aflau la putere. Autorul susține că primele versiuni ale Evangheliilor arătau că Isus a condus o rebeliune dar apoi aceste texte au fost moderate. Rebeliunea cu forța a devenit numai o acțiune a apostolilor efectuată împotriva dorinței lui Isus. Autorul susține că au

existat și alte incidente violente care demonstrează starea de spirit a populației din aceea perioadă. Autorul susține că trădarea lui Iuda este o invenție absurdă și inutilă. Executarea lui Isus a fost numai un act de răutate. Această incoerență poate fi explicată numai de dorința unor revizuitori ulteriori de ascunde adevăratele evenimente.

Odată cu distrugerea Ierusalimului au dispărut comunitatea iudaică și opoziția democratică din Imperiul Roman. În această perioadă au încetat și războaiele civile dintre romani. În această perioadă, așteptarea Mântuitorului s-a intensificat și s-a solidificat. În perioadele anterioare, se părea că instituțiile politice sunt trecătoare. Pe vremea lui Vespasian, monarhia militară a ajuns la sistemul financiar care nu mai permitea ca armatele romane să fie cumpărate iar astfel s-a creat o stare de pace internă de lungă durată. Supunerea față de puterea imperială a devenit o necesitate și o obligație morală bine stabilită.

Această transformare a influențat comunitatea creștină. În această realitate politică, comunitatea creștină a renunțat la ideea Mântuitorului rebel. Imaginea lui Isus, epitomul tuturor virtuților, a fost transformată din Isus cel rebel în Isus chinuit și condamnat la moarte pentru că era infinit de bun și sfânt.

Reînvierea celor crucificați În antichitate au existat multe figuri mesianice care încetau să mai fie considerate astfel după dispariția lor prin executare.

Comunitatea creștină a adoptat ca mântuitor pe cel venit deja și care urma să revină după crucificare și reînviere. Autorul consideră că "reînvierea" a fost numai o halucinație întâmplătoare care a devenit fundamentul creștinismului. În secolul I AD, exista o credulitate excepțională iar iudaismul era inhibat de credința în reînviere. Creștinii au fost cei care au realizat sau împlinit mitul reînvierii.

Există diverse explicații teologice despre venirea Mântuitorului la creștini. Ceea mai importantă caracteristică a lui Isus și a conceptului despre Isus este că personalitatea, calitățile și realizările sale au depășit limitele existenței sale fizice. Astfel, memoria lui Isus a depășit limitele existenței sale fizice. În principiu, gândirea umană are nevoie de un factor cauzal pentru orice eveniment din societate și natură. Isus a lăsat în urma sa o instituție foarte bine organizată care a avut ca misiune să unească credincioșii și să atragă noi adepți.

Autorul susține că adepții lui Isus au fost uniți prin organizația comunală chiar și după moartea lui Isus. Credința în esența sfântă a crucificatului și în reînvierea sa au devenit simbolul creștinismului. Puterea instituției creștine a crescut prin îndepărtarea faptelor concrete. Doctrinile creștine erau bazate pe mistificări create pentru a atrage masele

Mântuitorul popoarelor Cu excepția zeloșilor, iudeii așteptau răzbunarea Mântuitorului adică subjugarea popoarelor care au oprimat și au chinuit iudeii. Cei din comunitatea creștină erau patrioți iudei și dușmani ai Romei. Ei doreau înlăturarea stăpânirii străine și locale, inclusiv răzbunarea împotriva celor bogați și puternici. Diferența esențială dintre aceste două curente mesianice era ura de rasă față de ura de clasă. De aici a pornit ruperea creștinilor de tot iudaismul ca unitate națională. Ideile creștine despre eliberarea socială, ura împotriva celor bogați și solidaritatea socială erau acceptate. Mântuitorul social putea să depășească cu succes catastrofa comunității iudaice care a culminat cu distrugerea Ierusalimului. În Imperiul Roman, organizația comunistă se putea menține numai prin credința în Mântuitorul care îi va salva pe cei oprimați și chinuiți. Despotismul imperial suspicios a pus capăt acestor grupări de binefacere. Singura speranță de înnoire a lumii și a societății era Mântuitorul și reînvierea. Uniunea dintre ideile despre comunism și credința în Mântuitor a devenit inevitabilă.

"Speranța zadarnică a iudaismului de la Mântuitorul său de proveniență regală a fost realizată de Mântuitorul crucificat provenit din proletariat: el a subjugat Roma, i-a îngenunchat pe împărații romani și a cucerit întreaga lume. Mântuitorul nu a cucerit lumea pentru proletariat. În decursul luptei sale victorioase, organizația comunistă de ajutor reciproc a fost transformată în cel mai puternic aparat de stăpânire și exploatare din toată lumea. Acest proces dialectic are precedente. Mântuitorul crucificat nu a fost nici primul și nici ultimul cuceritor care a întors armele împotriva propriului său popor pe care l-a subjugat și l-a înrobitor."

Creștinii iudei și creștinii din popoare

Agitația dintre păgâni Autorul nu pune la îndoială afirmația din Faptele Apostolilor că prima comunitate mesianică comunistă s-a format la Ierusalim. Comunități mesianice comuniste au apărut și în alte orașe unde exista un proletariat iudaic. În Imperiul Roman exista un mare număr de nomazi și cerșetori care se credeau "apostoli". Ei au purtat Evanghelia de la Ierusalim în comunitățile iudaice învecinate și de acolo au ajuns până la Roma. Acești apostoli au descoperit că străini slujeau divinitatea iudaică dar ezitau să se conformeze cu restul cerințelor rituale specifice iudaismului. Doctrina Mântuitorului crucificat a fost transmisă proletarilor care nu erau iudei. Această doctrină era considerată în mod favorabil de acești străini în măsura în care conținea sau includea perspectiva unei inversări sociale și întemeierea unor instituții de ajutor reciproc. Aceste comunități nu aveau vreun sentiment de simpatie, aversiune sau dispreț pentru orice esență iudaică specifică. Odată cu răspândirea acestei doctrine, trebuia să devină clar că această doctrină poate câștiga o enormă capacitate propagandistică prin renunțarea la esența națională și transformarea sa într-o doctrină strict socială.

Saul a fost primul care a înțeles Saul insista ca noua doctrină să fie propagată pentru a duce la convertire. Saul a trecut la comunitatea creștină și dorea să facă propagandă în favoarea noii doctrine printre cei care nu erau iudei. Saul insista ca noua doctrină să fie propagată pentru a duce la convertire. Saul (i.e. Pavel) este personificare opoziției active orientate împotriva concepției anterioare a creștinismului.

Prozeliții au renunțat la circumcizie și la alte rituri. Ei au accentuat activitatea filantropică și ceea de ajutor reciproc. Pavel a creat o anumită ostilitate în mediul iudeilor de la Ierusalim.

Contrastul esențial dintre iudei și creștini Creșterea numărului de creștini a intensificat credința creștină și ostilitatea reciprocă dintre iudei și creștini. Acest fenomen s-a agravat prin intensificarea contradicției dintre iudei și popoarele printre care au trăit mult timp înainte de distrugerea Ierusalimului. Proletarii iudei aveau o ură din ce în ce mai fanatică față de restul popoarelor și mai ales față de romani, pe care îi considerau dușmani asupritori.

Ura împotriva iudeilor a dus la negarea și critica legii iudaice de către creștini. Cu toate acestea, creștinii au adoptat în religia lor credința în Mântuitor și în profețiile mesianice. Evangheliile conțin elemente provenite din iudaism precum și începuturile ostilității față de iudei, inclusiv stigmatizarea cu imoralitate, perversitate și îndărătnicie.

Distrugerea Ierusalimului și disperarea au exacerbât dușmânia reciprocă dintre iudei și restul popoarelor. Creștinismul iudaic și-a pierdut influența. Treptat, creștinismul a devenit creștinismul popoarelor.

Odată cu distrugerea Ierusalimului a fost distrus și fundamentul proletariatului iudeu. Distrugerea structurii politice a iudeilor a fost lovitură de moarte a factorului efectiv de dezvoltare politică și socială. În totalitatea acestor circumstanțe, la iudei s-au stins speranțele mesianice concrete.

La creștini, ideea Mântuitorului și-a păstrat vitalitatea sub forma unui mântuitor crucificat, denumit în greacă Hristos.

Distrugerea Ierusalimului a înăbușit forța populară. Creștinismul popoarelor a devenit util pentru stabilirea și fortificarea puterii imperiale romane. Ura față de iudei și complimentele adresate romanilor sunt foarte notabile în narația despre suferința și moartea lui Isus. Autorul afirmă că, din acest punct de vedere, istoriografia creștină timpurie este tendențioasă.

Narația despre patima lui Hristos După părerea autorului, scrierile din Noul Testament despre naștere, viața și moartea lui Isus nu originale. Pe de altă parte, aceste scrieri nu sunt numai închipuiri. Prin urmare, trebuie să credem că existența și crucificarea lui Isus sunt foarte probabile. În Evangheliile există fragmente din care putem înțelege că Isus ar fi plănuit o revoltă înarmată și a fost crucificat din această cauză. Această afirmație pare să fie reală fiindcă este în contradicție puternică cu spiritul dominant al creștinismului din aceea epocă care începuse atunci să-și scrie istoria în scopuri de polemică și propagandă.

Creștinii din popoare au preluat ideea despre crucificarea Mântuitorului iudeu, regele iudeilor, adică un apologet al independenței iudaice și un trădător al tradiției romane. După căderea Ierusalimului, creștinismul a ajuns la contradicția deplină cu iudaismul și dorea să fie în relații bune cu Imperiul

Roman. În această fază, tertipul a fost ca iudeii să fie prezentați drept cei care au cauzat crucificarea lui Isus.

Autorul explică detaliat schimbările introduse în textul Evangheliilor pentru inculparea iudeilor. Procesul lui Isus a fost în contradicție deplină cu principiile juridice elementare și cu modul de funcționare al instituțiilor juridice din aceea perioadă.

Autorul consideră că narația despre patima lui Hristos conține multe elemente eronate și false dar a avut o mare credibilitate timp de multe secole. Narația evanghelică despre suferința lui Isus a fost un instrument important pentru izolarea, ura și disprețul față de iudei.

Partea a V-a: Dezvoltarea comunității creștine

Sclavi și proletari Ideile creștine despre monoteism, mesianism, credința în reînviere și comunismul esenienilor s-au format în cadrul iudaismului. Aceste idei au fost mai ușor acceptate în Imperiul Roman și structurile sale în comparație cu iudaismul. Adepții acestor curente s-au desprins de iudaism și au devenit chiar ostili față de iudaism. Adepții acestor curente au aderat la curente din lumea greco-romană decadentă, care au alterat spiritul democratic din cadrul iudaismului. Astfel s-a ajuns până la distrugerea Ierusalimului și înlocuirea spiritului de democrație generală cu o supunere slugarnică, cu servilitate și cu dorința de moarte. Schimbarea modului de gândire avea loc în paralele cu schimbarea organizării în comunitatea creștină.

La începuturi, comunitatea iudaică avea o puternică înclinație spre comunism și speranța pentru o organizare socială mai bună, fără proprietate comună. După distrugerea Ierusalimului, comunitatea mesianică a pierdut elementele rebele caracteristice și a devenit ostilă în cadrul proletariatului iudeu.

După căderea Ierusalimului, comunitatea iudaică nu se mai baza pe împlinirea profeției. Împărăția Domnului pe pământ a dispărut și a rămas numai Împărăția Domnului din ceruri. Modalitatea comunistă s-a schimbat odată cu scăderea entuziasmului revoluționar.

La începuturi, se practica comunismul consumatorilor și cel al mijloacelor de producție. Scopul producției nu era piața ci consumul propriu. Marile ferme puteau fi productive numai dacă aveau o diviziune profundă a muncii și dacă puteau folosi util echipamentul. În acele vremuri, agricultura era practică de sclavi, care erau principala forță de muncă precum și de marile familii întovărășite, care au format așezări de mari dimensiuni.

La începuturile creștinismului, agricultura în comun a fost posibilă dar nu munca industrială din orașe. Diversele categorii de muncitori urbani nu puteau extinde comunitate de bunuri într-o comunitate de producție. În mediul urban, proprietatea privată nu putea fi diminuată. Specula imobiliară în metropole era o practică foarte obișnuită. Proletarii urbani nu puteau să participe la concurența din acest domeniu din cauza lipsei de mijloace. Ei nici nu puteau să creeze o comunitate stabilă. Singura formă în care creștinismul urban a putut să pară au fost cînele în comun.

Acest gen de comunism a avut numai o semnificație minoră pentru sclavi. Speranța lor că Mântuitorul urma să vină era mai importantă pentru ei decât aplicarea comunismului.

La începuturi, creștinismul oportunist putea să accepte practica sclaviei. Creștinismul nu a înlăturat sclavia și a ridicat supunerea sclavului la gradul de datorie morală care trebuia împlinită cu bucurie.

După ce a încetat să mai fie o mișcare revoluționară, creștinismul nu a mai susținut emanciparea sclavului. În secolul al II-lea AD, sclavii aflați în posesia clasei imperiale puteau să ajungă la posturi superioare în aparatul de stat.

La începuturile creștinismului, a continuat să existe o divergență de interese între sclavi și proletari. Comunitatea a atras proletari mai mult decât sclavi. Dezvoltările economice au contribuit la apropierea proletarilor de creștinism. După căderea Ierusalimului, curente revoluționare creștine au fost profund afectate. Pacea romană și încetarea războaielor interne și externe au lichidat sursele de sclavi. Economia bazată pe sclavi a devenit neprofitabilă. Sclavii au fost înlocuiți cu arendași în agricultură și cu muncitori liberi în industria urbană. Sclavul nu a mai produs lucruri necesare ci obiecte de lux și avea numai spiritul de lacheu. În cele din urmă, creștinismul nu a mai avut nimic în comun cu clasa de sclavi.

Interesele materiale de clasă și nu ideile pure au fost cele care au determinat atitudinea creștinismului în această chestiune. Ca în toată istoria, interesele de clasă au anihilat logica. Declinul comunismului La începuturi, comunitatea creștină cu idealuri comuniste solicita ca fiecare membru să-și vândă averea și să pună contravaloarea la dispoziția comunității. Speranța celor din comunitate creștină era ca Mântuitorul să coboare din ceruri și să-i ajute pe credincioși în toate nevoile lor materiale.

Proletarii din comunitățile creștine de la începuturi nu au putut să ajungă la realizarea comunismului total. Din acest motiv, ei au crezut că sunt obligați să creeze un sistem de asistență în diferite cazuri de dificultăți excepționale, cum ar fi îngrijirea celor proveniți din alte comunități, bolnavi, văduve, orfani, și cei din închisori. Comunitatea creștină a considerat că este important să obțină mijloacele financiare de asistență, mai ales după ce așteptarea Mântuitorului s-a potolit.

Doctrina creștină a susținut ideea că omul bogat care, la moarte, renunță la toate averile sale, se va bucura de viața eternă. Propagandiștii creștini au promovat această promisiune. Biserica creștină a acumulat astfel resurse importante. Pe măsură ce comunitatea creștină a încetat să fie belicoasă, s-au atenuat curente de ură împotriva celor bogați. Curente de atenuare a acestor conflicte aspirau ca cei bogați să rămână în societate ca atare. În cele din urmă, doctrina creștină a fost acceptată ca o binecuvântare și în clasele sociale superioare.

Mizeria maselor era considerată un pericol pentru întreaga societate. Sprijinul celor bogați pentru rezolvarea acestor probleme a făcut ca ei să fie mai simpatizați.

Elementele care au promovat includerea oamenilor bogați în cadrul creștinismului au activat și împotriva fenomenului de ură socială în cadrul comunității creștine. În cele din urmă, acest proces a creat realitatea în care cei bogați influențau tot ceea ce se petrecea în biserica creștină.

Imperiul Roman a acceptat comunitatea creștină și nu comunismul creștin. Eroii și martirii care și-au sacrificat viața și bunurile au pus fundamentul unui nou sistem de subjugare și exploatare.

Apostoli, profeți și învățători La începuturi, nu existau diferite grade printre creștini. Majoritatea creștinilor își continuau îndeletnicirile obișnuite. Acei creștini care au câștigat un prestigiu deosebit au renunțat la averile lor și se devotau complet agitației creștine în calitate de apostoli sau profeți.

În aceste condiții, în comunitatea creștină s-au format două clase: creștinii obișnuiți și creștinii sfinți sau neprihăniți. Pentru creștinii obișnuiți, comunismul se limita la cinele în comun și la instituțiile de caritate întreținute de comunitate. Creștinii sfinți și neprihăniți aplicau comunismul radical: ei renunțau în favoarea comunității la toate proprietățile lor particulare. Comunitatea creștină a fost impresionată de aceste acțiuni. Creștinii radicali se considerau mai presus decât creștinii obișnuiți. Comunismul radical a creat o aristocrație care a preluat conducerea întregii comunități și a încercat chiar să exploateze comunitatea creștină.

Autorul consideră că toată activitatea purtată de apostoli și profeți era numai o pungășie. Apostolii și profeții au creat entuziasm și extaz în marea masă care nevoie de așa ceva. Cu timpul, profeții și apostolii au intrat într-un conflict reciproc cu privire la donațiile făcute în favoarea lor.

Dascălii creștinismului au apărut în perioada în care profeții trăiau mai bine decât apostolii. Apariția dascălilor este legată de intrarea în societate a unor elemente prospere și educate. Acești oameni educați au încercat să ridice doctrina creștină la nivelul științei din aceea epocă. La începuturile influenței lor, dascălii au încercat să introducă platonismul în cadrul doctrinei creștine. Din păcate, toate aceste elemente influente au fost absorbite de un factor mai puternic: episcopul.

Episcopul La începuturi, apostolii trebuiau să îndeplinească toate funcțiile în comunitatea creștină: propaganda, organizarea și administrația. Dezvoltarea comunității creștine a creat necesitatea ca anumite funcții să fie acordate unor anumite persoane, adică să fie aplicată o diviziune a muncii. Prima funcție comunitară definită a fost administrația veniturilor și a cheltuielilor.

Propaganda putea fi făcută de oricare membru al comunității, după placul său. Apostolii și profeții se numeau singuri în această funcție. Veniturile lor depindeau de personalitatea lor și impresia pe care o făceau.

Atunci când era de dimensiuni reduse, comunitatea se ocupa cu disciplina de partid. Comunitatea decidea singură pe cine să accepte în rândurile sale. Membrii comunității formau tribunalul care

rezolva plângerile reciproce. Membrii comunității considerau că sistemul lor judiciar are, în esență, valori cu totul separate față de sistemul judiciar oficial. Astfel s-a pus fundamentul unei autorități judiciare bisericești separate.

La începuturi, regulile de comportament referitoare la proprietate erau amorfe. Factorul economic a solicitat reglementarea acestui aspect, mai ales că era vorba de o societate de ajutor reciproc. Primele funcții ale diaconilor au fost colectarea și distribuirea contribuțiilor precum și servitul la masă.

Diviziunea muncii a fost necesară pentru a separa servitul la masă de administrația contribuțiilor provenite de la membrii comunității. Această administrație era o funcție care solicita o mare încredere. Din această cauză, administratorul era superior față de diacon. Datorită activității de observare și supraveghere, deținătorul acestei funcții se numea în greacă *epistemeles* sau *episcopos*.

La începuturi, funcția de episcop era onorifică. Cu timpul, episcopul a început să primească salariu de la comunitate. Autoritatea episcopului creștea pe măsură ce acumula experiență în funcția de administrator al bunurilor comunității. Diaconii erau subordonați episcopilor și, cu timpul, s-au bucurat în activitatea lor de condiții asemănătoare.

În decursul timpului, comunitatea creștină a inclus o mare varietate de persoane între care existau diferențe materiale și filozofice, ceea ce a dus la controverse. În consecință, a fost acreditată o comisie de seniori care trebuiau să mențină disciplina în comunitate și să soluționeze conflictele interne. Episcopul prezida această comisie iar astfel el putea să influențeze supravegherea morală și funcțiile legale ale comunității. Prezbiterii și diaconii se aflau sub autoritatea episcopului.

Comunitatea creștină se putea dezvolta ușor în mediul metropolitan și avea nevoie de clădiri. O comunitate de acest gen a fost împărțită în districte. Astfel, s-a format o comunitate birocratică condusă de episcop. Această comunitate a crescut și a devenit din ce în ce mai puternică.

Influența episcopului s-a extins și la cei care se ocupau de propagandă și teorie. După secolul al II-lea, funcția episcopului a reușit să domine și să marginalizeze apostolii și profeții.

Episcopii erau administratori financiari abili. Ei urmau să reprezinte revizionismul oportunism din comunitatea creștină. Ei urmau să potolească ura împotriva celor bogați din comunitatea creștină. Ei urmau să anihileze doctrinele comuniste astfel ca cei bogați să se simtă bine în comunitatea creștină și să rămână în acest mediu. Adaptarea comunității creștine la necesitățile celor bogați și educați a redus influența apostolilor și a profeților, a dușmanilor celor bogați și altruiști.

Oportunismul a învins în lupta cu rigurozitatea. Cu alte cuvinte, episcopii i-au înfrânt pe apostoli și pe profeți, care aveau șanse din ce în ce mai mici de a acționa și a supraviețui în comunitatea creștină. Funcționarii ocupau locul apostolilor și al profeților în comunitatea creștină. Activitatea propagandistică putea să fie solicitată de la candidații reușiți mai mult decât munca judiciară sau administrativă.

Treptat, s-a format o comunitate birocratică condusă de episcop. Extinderea activităților economice a creat necesitatea de a pregăti funcționari în acest scop. Episcopul a devenit factorul principal în activitatea economică și propagandistică. Birocrația comunitară creștină suprima cu toate mijlocele sale opiniile diferite față de doctrina oficială.

Începuturile creștinismului se aseamănă cu începuturile socialismului. Din punct de vedere ideologic, la începuturile creștinismului precum și la începuturile socialismului din secolul XIX exista numai o neliniște haotică. Mișcarea comunistă din mijlocul secolului XIX a fost salvată numai de Marx și Engels care au formulat baza teoretică a acestei mișcări prin intermediul capacităților lor profesionale.

La începuturi, biserica oficială considera că opiniile diferite sunt erezii. În secolul al II-lea incertitudinea s-a terminat iar tezele oficiale au fost acceptate de marea masă. Persoanele educate din aceea perioadă au trecut la creștinism și au introdus filozofia lor în conținutul creștinismului. Apostolii și profeții nu puteau face față la acest grad de educație care devenise caracteristic birocrăției bisericești. Din această cauză, apostolii și profeții au dispărut. Episcopul a reușit să impună supremația structurii eclesiastice. Cu timpul, comunitățile au fost supuse de structura bisericească care își impunea opiniile. Comunitățile care refuzau aceste opinii erau obligate să părăsească uniunea catolică și erau excluse din creștinătatea catolică. Individul exclus din comunitatea sa era exclus din toate comunitățile. Odată cu extinderea bisericii, această excludere era echivalentă cu pedeapsa cu moartea. Excluderea sau

excomunicarea erau executate de birocrație. Suferința individului extindea puterea birocrației clericale și a episcopului, cel care se afla în fruntea acestei birocrații.

Episcopii au acumulat foarte multă putere administrativă. Episcopii credeau că ei sunt urmașii apostolilor iar puterea lor provine de la apostoli. Această idee era sursa imensei lor puteri și influențe.

În scurtă vreme, comunitatea creștină și-a pierdut dreptul de a-și alege funcționarii. Episcopul și cei din jurul lui au dobândit independența. Astfel, biserica și episcopul au influențat mai mult denumirile funcționarilor oficiali. Cu timpul, comunitatea creștină și-a pierdut libertatea de a alege și de a lua decizii. Acest proces s-a încheiat prin instaurarea absolutismului clerical. Proprietatea comună a fost transformată în proprietatea clerului.

Recunoașterea oficială a bisericii creștine din secolul al IV-lea a contribuit foarte mult la puterea sa socială și economică. Imperatorii au recunoscut puterea absolută de care dispuneau birocrația și absolutismul episcopal. Birocrația episcopală era foarte utilă pentru despotismul imperial. Clerul a devenit o forță care trebuia să fie respectată de imperator. Constantin s-a aliat cu clerul și această alianță a introdus clerul în sistemul de guvernare al Imperiului Roman.

"Victorioasa comunitate creștină era varianta diametral opusă comunității care fusese întemeiată cu trei secole înainte de țărani și pescari săraci din Galilea și de proletari săraci de la Ierusalim. Mântuitorul crucificat a devenit cel mai stabil fundament al acestei societăți infame și decadente. Comunitatea mesianică se așteptase ca această societate infamă și decadentă să fie distrusă până la temelii."

Ascetismul După ce a dobândit recunoașterea guvernamentală, biserica catolică a inversat principiile originale ale comunității mesianice. Chiar și după ce catolicismul a devenit religia oficială și dominantă, au continuat să apară noi secte democratice cu tendință comunistă. Cu toate acestea, după ce biserica a devenit statală, au eșuat toate tentativele de a reînvia comunismul în cadrul bisericii.

Înainte să devină religia oficială de stat, creștinismul putea să existe numai în mediul rural. Acest fenomen a durat timp de trei secole. După ce a fost adoptat ca religie de stat, creștinismul a putut să pătrundă și în mediul rural, unde a introdus tendințele sale comuniste, pentru care existau aici condiții mult mai bune față de mediul urban.

Odată cu adoptarea creștinismului de către puterea de stat, au apărut mănăstiri în Imperiul Roman și în Egipt. Autoritățile bisericești și laice au acceptat și au favorizat acest gen de comunism, care a avut succes datorită entuziasmului religios al adepților săi, spre deosebire de adepții utopismului modern.

Mănăstirile au acaparat producția de mari dimensiuni. Călugării au înlocuit sclavii latifundiarilor. Mai mult de atât, mănăstirile au fost sursa de dezvoltare a culturii din Europa.

Ascetismul a impulsionat entuziasmul comunist creștin dar, în cele din urmă, curentul monastic a intrat pe fâgașul creat mai înainte de biserică și a devenit o organizație de exploatare și dominație. "Ascendența bisericii se încheie cu consolidarea papalității. După această epocă, orice altă dezvoltare în stat sau în societate înseamnă o înfrângere a bisericii. Orice dezvoltare devine dușmanul bisericii iar biserica este dușmanul oricărei dezvoltări. Biserica devine un curent foarte reacționar și nociv pentru societate. După ce a devenit religia de stat, biserica creștină a fost utilă pentru conservarea și dezvoltarea relievelor moștenite din cultura antică. Noul mod de producție capitalist era cu mult superior față de modul de producție din antichitate. Acest nou mod de producție s-a dezvoltat pe fundamentul conservat de biserică și a creat condițiile pentru o socializare cuprinzătoare a producției. În aceste condiții, biserica catolică putea activa numai ca un obstacol al progresului social."

Partea a VI-a: Creștinismul și social-democrația

Social-democrația Acest capitol este teza finală a autorului. Elementele acestei teze sunt expuse și dezvoltate în capitolele precedente. Autorul susține aici că F. Engels a avut opinii revoluționare toată viața lui și nici o scriere a sa nu dovedește altceva. Engels nu a crezut că victoria social-democrației poate fi pașnică ca rezultat al adoptării acestei doctrine de către clasa guvernatoare, așa cum Constantin a adoptat creștinismul ca religie oficială a Imperiului Roman. Biserica creștină provine de la proletariatul antic dar în decursul timpului s-a aliat cu clasa guvernatoare și nu a mai reprezentat interesele clasei muncitoare. Social-democrația reprezintă cu adevărat interesele proletariatului.

Social-democrația este modalitatea care va ajunge să dețină puterea de stat și va elimina toate antagonismele economice și sociale.

Prologul autorului

Creștinismul și critica biblică sunt subiecte care mă interesează de multă vreme. Acum douăzeci și cinci de ani am publicat în jurnalul *Kosmos* articolul intitulat *Geneza istoriei biblice primitive*. [1] Doi ani mai târziu, am publicat în jurnalul *Neue Zeit* eseul *Geneza creștinismului*. [2] Deci, revin la o veche pasiune, în urma faptului că părea necesară o nouă ediție a lucrării mele *Precursorii socialismului*. [3]

După câte am observat, lucrarea mea a fost criticată mai ales cu privire la introducerea, unde am făcut o scurtă expunere despre comunismul creștin timpuriu. Argumentul era că această noțiune nu este viabilă, având în vedere rezultatele recentelor cercetări.

La scurt timp după această critică, a fost anunțat în special de camaradul Göhre că o altă noțiune din lucrarea mea a devenit depășită. Bruno Bauer a fost primul care a susținut că nu putem afirma cu certitudine nimic despre persoana lui Isus iar creștinismul poate fi explicat fără introducerea acestei persoane. În 1885, Mehring și cu mine am acceptat, în esență, această opinie.

Din aceste motive, nu am vrut să prepar o nouă ediție a lucrării mele, apărută în urmă cu 13 ani, fără să cercetez ideile despre creștinism, având în vedere scrierile cele mai recente.

În cadrul acestei activități, am ajuns la plăcuta concluzie că nu trebuie să schimb nimic. Pe de altă parte, cercetările recente mi-au deschis noi perspective și posibilități. Revizuirea introducerii la volumul *Precursorii socialismului* a creat o lucrare cu totul nouă.

Desigur, nu pretind că am epuizat acest subiect imens. Voi fi mulțumit dacă voi reuși să contribui la percepția acelor aspecte ale creștinismului care mi se par esențiale din punctul de vedere al concepției istorice materialiste.

În mod cert, erudiția mea în domeniul religios nu poate fi comparată cu erudiția teologilor care și-au dedicat viața pentru acest subiect. Eu am fost nevoit să scriu prezenta lucrare în timpul liber care mi-a rămas după activitatea editorială și politică. În epoca noastră, prezentul acaparează toată atenția persoanei care participă la luptele de clasă moderne și nu îi lasă timp pentru trecut.

Dar, poate chiar intensă mea implicare în lupta de clasă a proletariatului mi-a creat posibilitatea să ajung la percepții despre esența creștinismului primitiv care nu au fost observate de profesorii de teologie și istorie a religiei.

J.J. Rousseau spune în cartea sa *Julie*: "Eu cred că este stupid să încercăm să studiem societatea numai ca spectator. Cine vrea să numai să observe, nu observă nimic. El este inutil în afaceri, ignorabil în distracții și nu este implicat în nimic. Noi vedem acțiunile altora numai pe măsură ce noi înșine acționăm. În școala lumii, la fel ca în școala dragostei, trebuie să începem prin a practica ceea ce vrem să învățăm." [4] Acest enunț se limitează aici la studiul omului dar poate fi extins la toate domeniile. Niciodată omul nu ajunge prea departe numai prin observare și fără penetrarea practică a problemelor. Acest lucru este adevărat chiar și cu privire la cercetarea obiectelor îndepărtate cum ar fi stelele. Unde s-ar afla astronomia dacă s-ar fi limitat la pura observație și nu ar fi fost conectată cu practica, prin telescop, analiza spectrală și fotografia. Acest lucru este cu atât mai adevărat în ceea ce privește lucrurile terestre, pentru care practica noastră ne pătrunde sub piele cu mult mai mult decât simpla observație, care este o experiență anemică în comparație cu ceea ce învățăm din activitatea legată de aceste lucruri și cu aceste lucruri. Trebuie numai să ne gândim la imensa importanță a experienței în știință.

În societatea umană nici nu se pune problema experimentului ca metodă de investigare dar acest lucru nu înseamnă ca activitatea practică a cercetătorului are un rol mai mic, având în vedere condițiile necesare pentru ca un experiment să fie profitabil. Aceste condiții sunt cunoașterea celor mai importante descoperiri făcute de cercetătorii precedenți, a metodei științifice care accentuează viziunea

esențialului în fiecare fenomen, separarea dintre esențial și marginal precum și descoperirea părților comune a diferitelor experimente.

Probabil că un gânditor astfel dotat, implicat în studiul unui domeniu în care activează, va ajunge la rezultate care ar fi imposibile pentru el ca spectator. Istoria nu este ultimul domeniu în care această afirmație este corectă. Dacă are pregătire teoretică, un practicant politic va înțelege istoria politicii și își va descoperi calea mai bine decât un teoretician de librărie, lipsit de orice cunoaștere practică a modului în care lucrurile se desfășoară în politică. Experiența practică va ajuta cercetătorul în special când el studiază o mișcare a clasei politice în care este activ și cu care el are o legătură apropiată.

Până în prezent, clasele bogate au monopolizat studiile și au beneficiat aproape exclusiv de această situație. În clasele sociale inferioare nu au fost mulți studenți cu discernământ. În mod cert, la începuturile sale, creștinismul a fost o mișcare a neavuților de toate soiurile, pe care îi putem conglomera sub denumirea de proletari, dacă nu ne limităm numai la salariați. Oricine cunoaște din propria sa experiență mișcarea proletară modernă și aspectele sale comune din diferite țări, cine a fost luptător al proletariatului și a învățat acolo să-și împartă sentimentele și aspirațiile, acela se poate aștepta, din mai multe perspective, să penetreze mai ușor începuturile creștinismului, în comparație cu cei care observă proletariatul numai de la distanță.

În scrierea istoriei, politicianul practic cu educație teoretică are multe avantaje, în comparație cu cărturarii. Dar, adeseori, politicianul pierde aceste avantaje pentru că puternice tentații îi influențează imparțialitatea. Două tentații îl influențează în mod special: încercarea de a pune trecutul în forma prezentului și efortul de a vedea trecutul într-o modalitate care corespunde cu necesitățile politicii din prezent.

Noi, socialiștii, în măsura în care suntem marxiști, ne considerăm apărați de aceste pericole prin concepția istorică materialistă care este în legătură directă cu viziunea noastră proletară.

Concepția tradițională a istoriei consideră mișcările politice numai ca o luptă pentru anumite instituții politice: monarhie, aristocrație, democrație, etc. La rândul lor, aceste instituții sunt rezultatul unor idei etice și aspirații bine definite. Dacă nu mergem mai departe și nu punem întrebări despre fundamentul acestor idei, aspirații și instituții, cu ușurință ajungem la concluzia că, în decursul secolelor, acestea se schimbă numai în aparență. Aceste idei, aspirații și instituții se repetă permanent. Întreaga istorie este o luptă permanentă pentru libertate și egalitate, care întotdeauna se confruntă cu opresiunea și inegalitatea. Această luptă permanentă împotriva opresiunii și a inegalității nu poate fi împlinită niciodată dar nici nu poate fi complet eliminată.

În cazul în care undeva, cândva, luptătorii pentru libertate și egalitate au învins, victoria lor devine fundamentul unei noi opresiuni și inegalități. Atunci, noi luptători pentru libertate și egalitate vor porni la luptă.

Astfel, întreaga istorie pare a fi un circuit permanent, o repetare eternă a acelorași lupte în care numai obiceiurile se schimbă dar omenirea nu progresează.

Cel care deține această opinie va înclina întotdeauna să picteze trecutul asemănător cu prezentul. Cu cât el cunoaște mai bine oamenii din prezent, cu atât este mai probabil să contureze trecutul după modelul lor.

Pe de altă parte, există o concepție a istoriei care nu se limitează la observarea ideilor sociale ci caută cauzele lor la nivelul celor mai profunde fundamente ale societății. Astfel, această concepție întotdeauna ajunge la modul de producție, care la rândul său depinde, în ultima analiză, de faza tehnologiei, dar sub nici o formă nu în exclusivitate.

Argumentul că aceeași tragicomedie se repetă permanent pe scena lumii dispare atunci când abordăm tehnologia și apoi modul de producție antic. Istoria economică a omului prezintă o permanentă dezvoltare de la forme inferioare la forme superioare, cu toate că nu într-o linie dreaptă și neîntreruptă. Când studiem relațiile economice dintre oameni în diferite epoci istorice, ne dispare iluzia că aceleași idei, aspirații și instituții politice se repetă la infinit. Observăm că interpretarea unor termeni identici se schimbă în decursul secolelor; observăm că idei și instituții care se aseamănă la exterior au un conținut diferit pentru că provin din necesitățile unor clase diferite, în circumstanțe diferite. Libertatea invocată de proletarul modern diferă de libertatea pentru care au luptat reprezentanții celei de a treia clase în

1789. La rândul ei, această libertate era fundamental diferită de libertatea pentru care au luptat cavalerii Imperiului German la începuturile Reformei.

Din momentul în care încetăm să considerăm luptele politice ca lupte pentru idei abstracte sau instituții politice, înțelegem imediat că aici, la fel ca în tehnologie și modalitățile de producție, există o permanentă dezvoltare spre forme superioare. Înțelegem că o perioadă nu seamănă cu alta, că aceleași strigăte de luptă și aceleași argumente au semnificații cu totul deosebite în diferite perioade.

Perspectiva proletară ne dă posibilitatea să înțelegem mai bine decât cărturarii burghezi aspectele comune dintre creștinismul primitiv și mișcarea proletară modernă. Prin urmare, accentuarea relațiilor economice provenită din concepția materialistă a istoriei ne ajută să înțelegem trăsăturile specifice ale proletariatului antic. Aceste caracteristici au provenit de la situația specifică a proletariatului antic. Acest lucru a creat o diferență esențială între luptele proletariatului antic în comparație cu luptele proletariatului modern, cu toate caracteristicile pe care le au în comun.

Concepția marxistă a istoriei ne ferește de pericolul de a măsura trecutul cu parametrii prezentului și ne permite să avem o viziune mai adevărată despre fiecare perioadă și despre fiecare popor. În același timp, concepția marxistă a istoriei ne ferește de pericolul de a descrie trecutul în așa fel ca să fie conform interesului nostru practic din prezent.

Desigur, oricare ar fi punctul său de vedere, un om sincer nu se va lăsa condus într-o falsificare conștientă a istoriei. Imparțialitatea erudită este cel mai mult necesară în științele sociale și nicăieri nu este mai greu de împlinit.

Scopul științei nu este numai să descopere ceea ce există, să furnizeze o imagine a adevăratei realități din viață la care să aspire oricare spectator înzestrat la fel. Scopul științei este să ajungă la caracteristicile generale, esențiale din uimitorul "complex de caracteristici" sau de fenomene și să formuleze din această sursă o structură îndrumătoare cu care să putem găsi calea în labirintul realității.

Artă are același scop și nu furnizează numai o fotografie a realității. Artistul trebuie să reproducă ceea ce i se pare esențial și caracteristic în realitatea pe care vrea să o descrie. Diferența dintre artă și știință este că artistul prezintă esențialul într-o formă care poate fi percepută de simțuri iar astfel el ajunge la efecte, în timp ce gânditorul prezintă esențialul ca un concept sau o abstractizare.

Pe măsură ce un fenomen este mai complicat și există mai puține fenomene cu care poate fi comparat, cu atât devine mai dificilă distincția dintre esențial și accidental; în aceeași măsură, calitățile subiective ale cercetătorului joacă un rol mai important. În concluzie, claritatea și imparțialitatea viziunii sale devin mai importante.

Fiecare om este o entitate mai complexă decât oricare altă ființă pe care noi o cunoaștem. În paralel, există foarte puține organisme sociale care se află în aceeași fază de dezvoltare. Nu este surprinzător că studiul științific al societății începe după oricare alt domeniu al experienței noastre. Nu este surprinzător că în acest domeniu opiniile erudiților sunt într-o divergență mai mare decât în oricare alt domeniu. Aceste dificultăți sunt amplificate, după cum se întâmplă adeseori în științele sociale, atunci când diverși erudiți au diverse interese și uneori interese practice cu privire la rezultatele cercetărilor lor. Aceste interese nu trebuie să fie personale dar pot fi interese de clasă foarte practice.

Evident, imparțialitatea nu poate fi menținută când cineva are un oarecare interes în contradicțiile sociale și luptele din vremea sa și, în același timp, consideră că aceste evenimente curente sunt repetarea contradicțiilor și a luptelor din trecut. Luptele din trecut devin numai antecedente care justifică sau condamnă evenimentele curente. Modul în care noi judecăm prezentul depinde de modul în care noi judecăm trecutul. Cine își consideră cauza importantă poate rămâne imparțial ? Cu cât cineva este mai legat de propria sa cauză, cu atât va acorda mai multă importanță faptelor din trecut. Această persoană va accentua drept esențiale faptele care, în aparență, sprijină teza sa și va diminua drept neimportante faptele care, în aparență, sprijină teza contrarie. Cercetătorul se transformă în moralist sau avocat care glorifică sau stigmatizează un anumit fenomen fiindcă el este apărătorul sau dușmanul unui fenomen asemănător din prezent: biserică, monarhie, democrație, etc.

Situația este cu totul diferită când, pe baza viziunii economice, înțelegem că în istorie nimic nu se repetă, relațiile economice din trecut au dispărut definitiv, contradicțiile și luptele de clasă anterioare sunt, în esență, complet diferite față de cele din ziua de azi și, prin urmare, conținutul ideilor și al

instituțiilor moderne este complet diferit. Ne dăm seama că fiecare epocă trebuie măsurată cu propria ei unitate de măsură, fundamentul luptelor curente trebuie să fie în prezent, succesele sau eșecurile din trecut au o mică importanță în această chestiune și referința spre trecut pentru justificarea cerințelor prezente nu poate decât să ne ducă pe un drum greșit. În ultimul secol, democrații și proletarii din Franța au descoperit destul de des acest lucru, când s-au bazat pe "teoriile" revoluției franceze mai mult decât pe comprehensiunea relațiilor de clasă existente.

Adeptul concepției materialiste a istoriei este capabil să privească trecutul cu ceea mai deplină imparțialitate, chiar dacă participă în modul cel mai activ la luptele reale din prezent. Activitatea sa practică îi poate clarifica viziunea sa despre multe fenomene din trecut și nu le mai poate obscura.

Eu am procedat în modul expus mai sus pentru a descrie rădăcinile creștinismului primitiv. Intenția mea a fost numai să înțeleg creștinismul, fără să elogiez sau să stigmatizez. Am știut că oricare ar fi rezultatele la care voi ajunge, cauza pentru care lupt nu va fi prejudiciată. Oricum aș fi considerat proletarii imperiului, oricare ar fi strădaniile și rezultatele lor, ei erau complet diferiți față de proletariatul modern, care luptă și muncește într-o situație și prin metode cu totul diferite. Oricare ar fi fost faptele și reușitele lor, mizeriile și înfrângerile lor, acești proletari nu puteau da nici o mărturie, favorabilă sau nu, despre esența și aparențele proletariatului modern.

Dacă lucrurile stau așa, are vreun rost să ne ocupăm cu istoria? În viziunea obișnuită, istoria este o hartă navală pentru marinarii aflați pe marea acțiunii politice. Pentru ei, istoria ca hartă navală trebuie să le arate stâncile și apele care nu sunt adânci, locurile unde au eșuat înainte alți marinari și cum să scape nevătămați succesorii lor. Pentru ce mai trebuie să studiem istoria dacă drumul istoriei este în permanentă schimbare, dacă apele fără adâncime se formează tot timpul în altă parte iar căpitanul trebuie să-și găsească calea prin observarea traseului, dacă orientarea după harta veche ne duce aiurea de prea multe ori? Să studiem istoria numai ca diletanți ai antichităților?

Cine a adoptat această poziție, a aruncat cada și copilașul.

Căpitanul unui vas politic nu poate folosi istoria drept o hartă permanentă dar acest lucru nu înseamnă că harta este inutilă pentru el. El trebuie numai să o folosească altfel. El trebuie să o folosească ca o sirenă, ca un mijloc prin care să înțeleagă punctul în care se află și cu care să se descurce. Un fenomen poate fi înțeles numai dacă ne dăm seama cum s-a format. Eu nu pot înțelege societatea de azi dacă nu știu cum s-a format, cum s-au dezvoltat diferitele sale fenomene: capitalismul, feudalismul, creștinismul, iudaismul, etc.

Dacă vreau să-mi fac o idee clară despre statutul social, scopurile și aspectele clasei din care provin sau din care vreau să fac parte, trebuie să am o viziune clară despre organismul social existent, trebuie să înțeleg acest organism din toate punctele de vedere. Acest scop nu poate fi atins dacă nu am urmărit dezvoltarea. Nu poate exista un luptător de clasă conștient și cu o largă perspectivă fără percepția clară a evoluției sociale. Omul depinde de impresiile care i-au fost făcute de mediul înconjurător și momentul prezent. Omul nu este sigur niciodată că nu va fi purtat pe o cale care pare a duce înainte dar în scurtă vreme se înfundă în stânci fără ieșire. Este adevărat că multe lupte de clasă au reușit, cu toate că participanții nu erau întotdeauna perfect conștienți de esența societății în care trăiau.

În societatea contemporană dispar condițiile pentru acest gen de luptă reușită, așa cum în această societate este din ce în ce mai greu ca omul să fie condus numai de instinct și tradiție pentru a-și alege hrana și plăcerile, care i se pot potrivi în condiții simple, naturale. Pe măsură ce condițiile de viață devin mai artificiale, ca rezultat al progresului și al tehnologiei, cu atât se mărește distanța de natură și cu atât mai mult individul are nevoie de cunoștințe științifice pentru a decide care sunt necesitățile organismului său, având în vedere multitudinea de produse artificiale care îi sunt oferite. Atunci când omul bea numai apă, instinctul îl îndemna să caute apa de izvor și să nu se apropie de apa de mocirlă. Instinctul dispare complet când omul trebuie să aleagă băuturi fabricate. Aici este nevoie de perspectiva științifică.

Exact acest lucru se petrece în politică, în acțiunea socială în general. În comunitățile antice, relațiile erau simple, evidente și, în multe cazuri, au rămas neschimbate timp de secole. Tradiția și "bunul simț solid", adică viziunea internă la care a ajuns individul prin propria sa experiență, erau suficiente pentru a-i arăta locul său în societate și scopul său în societate. În societatea de azi, tot globul este o piață, totul

este în mișcare tehnică și socială; muncitorii se organizează în armate de milioane iar capitaliștii strâng în mâinile lor sume de miliarde. Într-o astfel de societate, clasa socială ascendentă, care nu se poate limita la ceea ce există, care trebuie să solicite o deplină renovare socială, care trebuie să-și poarte lupta cu succes și cu anumite scopuri, nu poate reuși dacă depășește bunul simț solid și capacitățile practice ale omului. Din contra, devine o necesitate urgentă pentru fiecare luptător să-și lărgască orizontul cu percepția științifică, să-și împlinească cunoștințele despre legăturile sociale în timp și spațiu. Acest lucru este necesar pentru ca fiecare luptător să nu rămână fără informații practice sau chiar să regreseze ci pentru a-l aduce în starea de cunoaștere conștientă a întregului proces social. Acest lucru devine mai necesar prin faptul că aceeași societate, care cuprinde tot globul, duce din ce în ce mai departe diviziunea muncii, limitează din ce în ce mai mult individul la o specialitate, o singură activitate și înclină să-l degradeze din punct de vedere spiritual, făcându-l din ce în ce mai puțin capabil să înțeleagă întreaga imensitate a procesului.

În concluzie, oricine a adoptat progresul proletariului drept scopul vieții sale are datoria să contracareze această tendință de vid mental și lipsă de orizont prin implicarea proletarilor în viziuni largi ale istoriei.

Acest scop poate fi cel mai bine îndeplinit prin studiul istoriei, prin examinarea și înțelegerea modului în care societatea se dezvoltă în decursul unor prelungite perioade, mai ales atunci când această dezvoltarea a conținut mișcări sociale puternice care continuă să funcționeze în zilele noastre.

Pentru a aduce proletariatul la viziunea socială, la propria sa conștientizarea, la maturitatea politică, la gândirea în mari dimensiuni, este indispensabil studiul procesului istoric cu ajutorul concepției materialiste a istoriei. Astfel, studiul trecutului, departe de a fi un studiu diletant al antichităților, va deveni o armă puternică în luptele din prezent, pentru a accelera îndeplinirea unui viitor mai bun.

Karl Kautsky
Berlin, septembrie 1908

NOTE

1. Die Entstehung der biblischen Urgeschichte, *Kosmos*, 7:201-214
2. Die Entstehung der Christenthums, *Die Neue Zeit*, 3:481- 499, 529-546
3. *Vorläufer des neueren Sozialismus*, (Stuttgart: Dietz, 1895). Această lucrare a fost extinsă și publicată în mai multe ediții dar numai în limba germană.
4. J.J.Rousseau, *Julie ou la Nouvelle Héloïse*, (Paris: Didot, 1806), v.2, p. 89

PARTEA I: Persoana lui Isus

Sursele păgâne

Indiferent de opinia față de creștinism, cu siguranță trebuie să recunoaștem că acesta este unul din cele mai gigantice fenomene din istoria omenirii. O profundă minunare este irezistibilă când gândim despre biserica creștină, care există de aproape două mii de ani și este plină de vigoare, fiind mai puternică decât guvernele din multe țări. Orice ne poate ajuta să înțelegem acest colosal fenomen, inclusiv studiul originii sale, are o mare semnificație practică, cu toate că ne poartă cu două mii de ani în urmă.

Astfel, cercetările despre începuturile creștinătății devin mai interesante decât oricare alt subiect istoric dinaintea acestor ultimi două mii de ani iar descoperirea începuturilor devine și mai dificilă.

Biserica creștină a devenit o organizație suverană care satisface necesitățile celor la putere în cadrul bisericii sau a stăpânitorilor laici care au putut să o domine. Cine este împotriva acestor stăpânitori [laici –NT] trebuie să fie și împotriva bisericii. Lupta din biserică și lupta împotriva bisericii au devenit obiecte de dispută legate de cele mai importante interese economice. Prin urmare, imparțialitatea studiilor istorice legate de biserică poate fi foarte ușor abandonată. Din această cauză, în urmă cu multă vreme, clasele guvernatoare au interzis să fie studiate începuturile creștinismului și au atribuit bisericii o esență divină care se află deasupra și dincolo de orice critică umană.

În perioada burgheză din secolul XVIII, această aureolă a fost îndepărtată. Pentru prima oară a fost posibil să fie studiată geneza creștinismului. Este remarcabil cum știința laică a evitat să studieze geneza creștinismului în secolul XIX, ca și cum acest subiect s-ar afla exclusiv în domeniul teologiei. Eminentii istorici burghezi din secolul XIX au tratat Imperiul Roman într-un mare număr de lucrări dar au ignorat cel mai important eveniment al epocii: ascendența creștinismului. De exemplu, Mommsen, în volumul V al lucrării sale *Istoria Romană*, [1] prezintă foarte amănunțit istoria evreilor în perioada cezarilor și nu poate evita menționarea ocazională a creștinismului, care apare deja ca o entitate existentă, presupusă drept cunoscută. În general, numai teologii și adversarii lor, propagandiștii gândirii libere, s-au interesat de problema începuturilor creștinismului.

Istoricii burghezi au evitat să abordeze problema originilor creștinismului dar nu neapărat din motive de lașitate. Poate că ei au vrut să scrie istorie și nu polemică. Probabil că istoricii au fost îngroziți de situația catastrofală a surselor din acest domeniu.

Conform opiniei tradiționale, creștinismul a fost creat de un singur om: Isus Hristos. Această opinie persistă și în ziua de azi. Este adevărat că în cercurile "iluminate" și "educate", Isus nu mai este considerat o divinitate dar este evaluat în continuare drept o personalitate excepțională care a pășit cu intenția de a stabili o nouă religie și a avut un succes imens. Teologii liberali și gânditorii liberi mențin această opinie. Spre deosebire de teologi, gânditorii liberi îl critică pe Isus ca persoană și încearcă pe cât posibil să-i nege sublimitatea.

La sfârșitul secolului XVIII, Edward Gibbon, în lucrarea sa *Declinul și căderea Imperiului Roman* [2], (scrisă în perioada 1774 – 1788), a arătat ironic surprinderea că Isus nu este menționat de nici unul din contemporanii săi, cu toate că se afirmă ce lucruri extraordinare a îndeplinit. "Ce scuză putem invoca pentru a justifica imprudența nepăsătoare a păgânilor și a lumii filozofice față de dovezile pe care Omnipotența le-a arătat simțurilor lor și nu rațiunii lor. În perioada lui Hristos, apostolilor și a primilor discipoli, doctrina lor a fost confirmată de nenumărate prodigii. Șchiopul mergea, orbul vedea,

bolnavi erau vindecați, morți reînviau, demonii erau izgoniți și legile naturii erau adesea suspendate spre beneficiul bisericii. Dar, înțelepții romani și greci s-au îndepărtat de la acest îngrozitor spectacol. Urmându-și preocupările obișnuite de viață și studiu, ei păreau să nu fie conștienți de vreo schimbare moral sau fizică cu privire la stăpânirea lumii. Conform tradiției creștine, la moartea lui Isus tot pământul sau cel puțin toată Palestina a fost în întuneric pentru trei ore. Acest lucru s-a petrecut în vremea lui Pliniu cel Bătrân, care a dedicat eclipselor un capitol întreg în lucrarea sa *Istoria Naturală*. Dar el nu spune nimic despre această eclipsă."

Isus din Evanghelii a fost o personalitate care a creat sentimente foarte puternice în sufletele omenesci. Chiar dacă nu luăm în considerație miracolele, ne închipuim cu greu cum este posibil ca o asemenea personalitate să-și împlinească misiunea și să moară ca un martir al cauzei sale fără ca un oarecare contemporan, păgân sau evreu, să-i devoteze un singur cuvânt.

Primul autor necreștin care îl menționează pe Isus este Josephus Flavius în opera sa *Antichități Iudaice*. [3] În volumul III din cartea XVIII scrie: "În această perioadă a trăit Isus, un om înțelept, dacă avem voie să-l numim astfel. El făcea multe minuni și îi învăța pe cei care învățau adevărul cu plăcere. Isus a atras mulți evrei și păgâni. El era Hristos. Când Pontius Pilatus l-a condamnat să fie crucificat, așa cum l-au sfătuit nobilii dintre noi, cei care l-au iubit [pe Isus] i-au rămas credincioși fiindcă Isus a apărut viu în fața lor după trei zile, așa cum au profețit profeții Domnului această minune și alte mii de minuni despre El. Comuniunea creștinilor denumită după El continuă să existe și în această zi." Josephus mai scrie despre Hristos [4]: pe timpul procuratorului Albinus, marele preot Anania i-ar fi acuzat în fața judecătorilor din Sanhedrin pe Iacov [cel Drept], fratele lui Isus, împreună cu alții, că nu respectă legea și i-a predat ca să se arunce pietre asupra lor.

Aceste fragmente au fost întotdeauna foarte apreciate de creștini fiindcă provin de la un necreștin, evreu și fariseu, care s-a născut în anul 37 și a trăit la Ierusalim. Prin urmare, era foarte probabil ca Josephus Flavius să dețină date autentice despre Isus. Mărturia lui Josephus Flavius devenea mai valoroasă pentru că, fiind evreu, el nu avea nici un motiv să falsifice istoria pentru creștini.

Proslăvirea exagerată a lui Hristos de către un evreu pios a creat suspiciuni despre primul fragment încă de la început. Autenticitatea acestui fragment a fost controversată încă în secolul XVI iar acum este acceptată opinia că acest fragment este un fals și nu provine de la Josephus. [5] Acest fragment a fost introdus în secolul III de un copist creștin care, fără îndoială, s-a simțit jignit că Josephus repetă cea mai trivială bârfă din Palestina și nu spune nimic despre persoana lui Hristos. Creștinul a simțit pe bună dreptate că lipsa oricărei menționări este importantă pentru la existența sau cel puțin cu pentru semnificația Mântuitorului. Dezvăluirea falsificării a devenit o mărturie împotriva lui Isus.

Fragmentul despre Iacov cel Drept este de asemenea dubios. Într-adevăr, Origen menționează mărturia lui Josephus despre Iacov cel Drept în comentariul său despre Matei. După Origen este surprinzător că totuși Josephus nu credea că Isus este Hristos. În polemica sa împotriva lui Celsus, Origen menționează spusele lui Josephus despre Iacov cel Drept și, din nou, ia notă de necredința lui Josephus. Afirmațiile lui Origen constituie una din dovezile că un fragment important despre Isus, în care Josephus îl recunoaște pe Hristos drept mântuitor, nu putea să existe în textul original al lui Josephus. Prin urmare, fragmentul despre Iacov cel Drept pe care Origen l-a găsit în scrierile lui Josephus este de asemenea o falsificare creștină.

Josephus îl menționează pe Ioan Botezătorul [6] dar și aici există suspiciuni că ar fi vorba de o interpolare. [7]

Deci, înșelătorii creștine au pătruns în scrierile lui Josephus încă de la începutul secolului II. Tăcerea sa în legătură cu principalele personaje din Noul Testament era prea frapantă și trebuia corectată.

Chiar dacă afirmația despre Iacov cel Drept era adevărată, ea dovedește, în cel mai bun caz, că a existat un Isus pe care oamenii îl denuceau Hristos adică Mesia, dar nu mai mult de atât. "Dacă fragmentul trebuia într-adevăr să-i fie atribuit lui Josephus, critica teologică ar fi obținut din această sursă numai un capăt de fir dintr-o țesătură întreagă care să lege o întreagă generație. Pe vremea lui Josephus și până în secolul II, mulți pretindeau că sunt Hristos, dar puține date despre ei ne-au parvenit. Dacă au existat Iuda Galileanul [8], Teuda [9], un egiptean, un samaritean, Bar Kochba, de ce să nu existe un Isus printre ei? Isus era un nume evreiesc foarte obișnuit." [10]

În cel mai bun caz, cel de al doilea fragment al lui Josephus ne spune că printre agitatorii din perioada mesianică din Palestina se numără și un Isus. Nu aflăm nimic despre viața și activitatea sa.

Următoare mențiune a lui Isus într-o sursă necreștină este în *Analele* istoricului roman Tacitus, scrisă în jurul anului 100. Incendiul de la Roma în perioada lui Nero este descris în cartea a XV-a iar în capitolul 44 scrie: "Pentru a nega zvonul că el ar fi provocat incendiul [din anul ...de la Roma], Nero i-a învinuit de acest lucru pe cei detestați pentru crimele lor și denumiți de popor drept creștini. Nero i-a pedepsit pe creștini și i-a torturat oribil. Denumirea creștinilor provine de la Hristos, cel care a fost executat de procurorul Pontius Pilatus în timpul împărăției lui Tiberius. Superstiția a fost suprimată pe moment dar a apărut din nou nu numai în Iudeea, țara din care provenea, ci și la Roma, acolo unde orice oribilitate sau rușine se revarsă și crește. La început, câteva persoane au fost deținute și au făcut confesiuni iar apoi, din această cauză, o mare mulțime a fost învinovățită nu de incendiere ci de ură împotriva umanității. Execuția lor a devenit o distracție; ei erau acoperiți cu piei de animale sălbatice iar apoi erau ruși în bucăți de câini, sau erau crucificați sau erau pregătiți pentru rug și erau incendiați spre noapte, ca să lumineze obscuritatea. Nero a pus la dispoziție grădinile sale pentru acest spectacol și a organizat jocuri de circ în care el se amesteca în mulțime în haine de vizitativ sau făcea pe birjarul. Cu toate că acești oameni erau criminali care meritau cele mai aspre pedepse, s-a creat simpatie în favoarea lor fiindcă ei erau sacrificați nu atât de mult în interesul public cât pentru a satisface furia unui individ." [11] Această mărturie nu este falsificată de creștini în favoarea lor dar autenticitatea ei este disputată, având în vedere că Dio Cassius nu știa nimic despre persecuția creștinilor pe vremea lui Nero, cu toate că a trăit o sută de ani după Tacitus. Suetonius a scris la scurtă vreme după Tacitus și, în biografia sa despre Nero, tratează o persecuție a creștinilor, "oameni care s-au sacrificat pentru o superstiție nouă și păcătoasă." [12]

Suetonius nu ne spune absolut nimic despre Isus iar Tacitus nici măcar nu îi pomenește numele. "Hristos", termenul grec pentru "cel uns", este numai traducerea greacă a cuvântului ebraic "Mesia". Tacitus nu spune nimic despre faptele lui Hristos și despre conținutul doctrinei sale.

Numai acestea sunt lucrurile pe care noi le aflăm despre Isus din sursele necreștine din primul secol al erei noastre.

Sursele creștine

Oare sursele creștine nu cresc în șuvoaie din ce în ce mai puternice ? Oare nu avem în Evanghelii cele mai amănunțite scrieri despre doctrinele și faptele lui Isus ?

Într-adevăr, aceste surse sunt extensive dar problema este credibilitatea. Falsificarea lui Josephus, de exemplu, ne-a demonstrat o caracteristică a istoricilor creștini antici și indiferența lor cu privire la adevăr. Ei erau interesați de efectivitate, nu de adevăr și nu erau delicați în alegerea mijloacelor lor.

Ca să fim cinstiți, trebuie să presupunem că autorii creștini nu erau unici în această epocă. Literatura religioasă iudaică nu avea norme mai elevate iar curentele mistice păgâne din secolele precedente și din primele secole ale erei noastre erau vinovate de aceleași păcate. Literatura din aceea perioadă era infectată de credulitatea publicului, de senzaționalism și neîncrederea în propriile capacități, de necesitatea de a se acroșa de autoritatea supraumană și lipsa unui simț al realității. Pe măsură ce se îndepărta de tradiție, pe atât literatura din aceea epocă devenea mai contagiată. Vom găsi multe dovezi ale acestei afirmații în literatura creștină și iudaică. Aceeași tendință apare în filozofia mistică, care avea o afinitate interioară cu creștinismul. Acest fenomen a apărut la neopitagoricieni în secolul I î.e.n. Acest curent - o mixtură de platonism și stoicism, plin de revelații și dornic de miracole - pretindea că este doctrina vechiului filozof Pitagora care a trăit în secolul VI î.e.n., sau înaintea lui Hristos, după cum afirmă unii și despre care se știe foarte puțin. Astfel, a fost mai ușor să i se atribuie orice ar fi avut nevoie de autoritatea unui renume. "Neopitagoricienii au vrut să fie considerați urmașii fideli ai lui Pitagora. Pentru a demonstra că teoriile lor sunt vechi teorii pitagoriciene, ei au produs nenumărate

documente false care le atribuiau orice lui Pitagora sau Archytas. Pe acești neopitagoricienii erau indiferenți nu-i interesa cât de recente sunt acest documente și cât de mult se știa că aceste teorii provin de la Platon și Aristotel." [13] Observăm același fenomen în literatura creștină din primele secole. Timp de o sută de ani, acest fenomen a creat un asemenea haos încât cele mai entuziaste spirite nu au reușit să ajungă prea departe în obținerea unor rezultate definitive.

Diferitele interpretări emise despre *Apocalipsa lui Ioan*, o scriere foarte complicată, dovedesc cum pot coexista cele mai discordante noțiuni despre originea scrierilor creștine antice. Pfleiderer afirmă în lucrarea sa *Scrierile și doctrinele creștinismului antic* [14]: "Apocalipsa lui Daniel a fost prima scriere de acest gen....Atunci când a fost descoperit un cod de interpretare al viziunilor lui Daniel în circumstanțele războiului iudaic din timpul lui Antiochus Epiphanus, concluzia corectă a fost că Apocalipsa lui Ioan trebuie să fie interpretată în circumstanțelor vremurilor ei. Numărul mistic 666 din Apocalipsa lui Ioan 13:18 a fost interpretat aproape simultan de un număr de erudiți (Benary, Hitzig, Reuss) ca o referință la Nero, prin valoarea numerică a literelor ebraice. Prin comparația dintre capitolele 13 și 17, ei au ajuns la concluzia că Apocalipsa lui Ioan provine din epoca imediat posterioară după moartea lui Nero în anul 68. Această opinie a rămas prevalentă mai ales în perioada școlii de la Tübingen. Axioma acestui curent a fost că Apocalipsa lui Ioan poate fi înțeleasă din conflictul partinic dintre propagatorii iudaismului [15] și adepții lui Pavel. Această interpretarea nu putea fi împlinită fără o interpretare foarte arbitrară a detaliilor, fapt evident în lucrarea lui Volkmar. În 1882, unul din elevii lui Weizsäcker a impulsionat studiul problemei. Daniel Völter a formulat ipoteza despre repetata extindere și revizie a unui document fundamental în perioada 66 – 170, dar ulterior a stabilit limita la anul 140. În următorii 15 ani, metoda criticii dezvoltate aici a evoluat în multe variații. Vischer a presupus că baza este un document iudaic refăcut de un editor creștin. Sabatier și Schöen au presupus că este vorba de un document creștin în care au fost interpolate elemente iudaice. Weyland a făcut diferența între două surse iudaice din perioada lui Nero și Titus și o sursă creștină din vremea lui Traian. Schmidt a observat aici trei surse iudaice și două creștine. În noua sa lucrare din 1893, Völter a susținut că adevărata apocalipsă a fost în anul 62 și că patru revizii au fost făcute în timpurile lui Titus, Domitian, Traian și Hadrian. Rezultatul acestor ipoteze contradictorii și din ce în ce mai complicate a fost că "impresia celor neinițiați a fost că nimic nu este cert și nimic nu este imposibil în critica Noului Testament." (Jülicher)"

Cu toate acestea, Pfleiderer crede că "cercetările intense din ultimele două decade" au dus la un "rezultat clar." El nu riscă să afirme cu certitudine care este acest rezultat dar crede că, pentru el, așa stau lucrurile în aparență. Aproape că unicele concluzii la care putem ajunge despre literatura creștină antică sunt concluzii negative. Cu alte cuvinte, putem afla definitiv ce este fals.

Cu siguranță, aproape toate scrierile creștine antice nu au fost compuse de autorii care le poartă numele iar majoritatea lor au fost scrise ulterior, după data menționată. Cu siguranță, textele originale au fost deformat în modul cel mai fundamental prin revizii și adausuri. În cele din urmă, este cert că nici una din Evanghelii sau alte scrieri creștine antice nu provin de la un contemporan al lui Isus.

În prezent, Evanghelia după Marcu este considerată cea mai veche dintre evanghelii dar nu a fost compusă înainte de distrugerea Ierusalimului. [16] Marcu scrie că Isus ar fi profețit acest lucru [17] dar Ierusalimul fusese deja distrus când autorul începuse să scrie. Probabil că această evanghelie a fost scrisă cu cel puțin 50 de ani după data la care este atribuită moartea lui Isus. Deci, ceea ce vedem noi este rezultatul unei mistificări de 50 de ani.

După Marcu vine Luca, apoi Matei și în cele din urmă Ioan, la mijlocul secolului II, cel puțin 100 de ani după nașterea lui Hristos. Cu cât ne îndepărtăm de începuturi, cu atât istorisirile evanghelice devin mai miraculoase. Marcu ne povestește minuni dar acestea sunt mărunțișuri față de cele care urmează. Luați ca exemplu învierea morților. În Evanghelia după Marcu scrie că Iair l-a chemat pe Isus să vină la fiica lui care era pe moarte. Toți credeau că ea era deja moartă dar Isus spune: "...Copila n-a murit ci doarme." Isus a apucat-o de mână și îndată fetița s-a sculat. [18]

În Evanghelia după Luca scrie despre minunea tânărului din Nain pe care Isus l-a înviat. Acest tânăr murise, era dus la mormântul. Isus a văzut că este purtat spre mormânt și l-a înviat. [19]

Acest lucru nu era suficient pentru Ioan. La capitolul 11, Ioan ne povestește învierea lui Lazăr, după patru zile în mormânt. [20] Acest lucru depășește limitele.

Evangheliștii erau persoane foarte ignorante. Scrierile lor au pervertit fundamental multe lucruri. Luca spune că Iosif a plecat cu Maria din Nazaret în circumstanțele unui recensământ și s-a dus la Betleem, unde a venit pe lume Isus. [21] În timpul lui Cezar August nu a avut loc un asemenea recensământ. Iudeea a devenit o provincie romană numai după data menționată pentru nașterea lui Isus. În anul 7 AD a avut loc un recensământ, dar numai unde trăiau oameni iar astfel nu era nevoie de plecarea la Betleem. [22] Vom spune mai multe despre acest subiect.

Procedura urmată în procesul lui Isus în fața lui Pontius Pilatus nu a fost în conformitate cu legea iudaică sau cu legea romană. Prin urmare, chiar și atunci când evangheliștii nu ne povestesc minuni, adeseori ei ne povestesc minciuni și falsuri.

În cadrul acestui curent, mixtul devenit "Evanghelie" a suferit o serie de schimbări făcute de "editori", pentru edificarea credincioșilor.

De exemplu, cele mai bune manuscrise ale Evangheliei lui Marcu se încheie la capitolul 16:8. Femeile, adică Maria Magdalena, Maria și Salome [23] căutau mortul în mormânt dar au găsit "...un tinerel șezând la dreapta îmbrăcat într-un veșmânt alb." [24]. Ele au plecat de la mormânt și "...erau cuprinse de cutremur și de spaimă." [25] Urmarea din edițiile tradiționale a fost adăugată ulterior. Era imposibil ca Evanghelia după Marcu să se încheie la versetul 8 din capitolul 16. După părerea lui Renan, fragmentul din Evanghelia după Marcu 16:9-20 a fost eliminat fiindcă includea detalii care nu conveneau unor anumite viziuni ulterioare. [26]

Dintr-un alt punct de vedere, după studii intense, Pflleiderer, ca și alții, a ajuns la concluzia că Evanghelia după Luca nu spune nimic despre concepția supranaturală a lui Isus, că această poveste a apărut numai ulterior și a fost introdusă în text prin adăugarea versetului 1:34 [27] și a cuvintelor "...cum se credea" în Evanghelia după Luca 3:23. [28]

Având în vedere afirmațiile precedente, nu este de mirare că în primele decenii din secolul XIX, mulți erudiți au recunoscut că evangheliile sunt complet inutile ca surse istorice pentru Isus. Bruno Bauer a mers chiar până la complecta negare a existenței lui Isus. [29] Se poate înțelege însă că teologii nu se pot dispensa de evanghelii. Chiar și teologii liberali fac tot ce pot pentru a menține autoritatea evangheliilor. Ce mai rămâne creștinismului dacă se renunță la persoana lui Hristos? Pentru a ajunge la concluzia pozitivă, din punctul lor de vedere, teologii trebuie să treacă prin anumite contorsiuni ciudate.

În conferințele sale, Harnack a explicat că David Friedrich Strauss a crezut că a reușit să distrugă credibilitatea evangheliilor ca istorie. Activitatea istorică și critică a două generații a reușit, în bună măsură, să refacă credibilitatea evangheliilor. În orice caz, evangheliile nu erau lucrări istorice și nu au fost scrise pentru relatarea evenimentelor ci pentru edificare. "Prin urmare, evangheliile nu sunt inutile ca surse istorice, mai ales că scopul lor nu provine din exterior ci coincide parțial cu viziunile lui Isus." [30]

Dar, tot ceea ce știm noi despre aceste viziuni provine din afirmațiile evanghelice. Întreg argumentul lui Harnack despre credibilitatea evangheliilor ca surse care tratează personalitatea lui Isus dovedește numai că, în acest sens, este imposibil să fie oferit ceva solid și pătrunzător.

În continuarea lucrării sale, Harnack este obligat să renunțe la afirmațiile evanghelice neistorice despre primii 30 de ani ai lui Isus precum și la toate afirmațiile despre următorii 30 de ani care pot fi demonstrate ca imposibile sau inventate. Dar, el ar dori să păstreze restul ca fapt istoric. Harnack crede că ne-a rămas o "imagine vie despre propovăduirea lui Hristos, sfârșitul vieții sale și impresia făcută asupra discipolilor săi." [31]

Cum știe Harnack că propovăduirile lui Isus sunt redată atât de exact în evanghelii? Teologii sunt mai sceptici în legătură cu reproducerea altor propovăduiri din aceea epocă. Pflleiderer, colegul lui Harnack, scrie: "Nu are rost să discutăm în contradictoriu credibilitatea istorică a unor anumite predici din istoria apostolică. Noi trebuie să ne gândim numai la condițiile necesare pentru ca o asemenea predică să fie transmisă literal sau aproximativ corect. Predica ar fi trebuit să fie scrisă imediat și pe scurt de cel care a auzit-o. Copiile diverselor predici ar fi trebuit să fie păstrate pentru mai mult de o jumătate de secol printre auditori, majoritatea lor fiind evrei sau păgâni și nepăsători sau ostili față de

cele auzite. Aceste predici ar fi trebuit să fie colecționate de istorici din cele mai îndepărtate locuri! Cine își dă seama cât de imposibile sunt aceste lucruri, va cunoaște, odată pentru totdeauna, ce trebuie să gândească despre aceste predici: în povestirile apostolilor și ale istoricilor laici din antichitate, aceste cuvântări sunt compoziții libere în care autorul îi face pe eroi să vorbească după cum crede el că ar fi trebuit să vorbească într-o anumită situație." [32]

Oare de ce aceste afirmații să nu fie aplicate la propovăduirile lui Isus, care erau mai îndepărtate în timp pentru autorii evangheliilor față de propovăduirile atribuite apostolilor? Oare de ce propovăduirile lui Isus din evangheliile trebuie să fie ceva mai mult decât cuvântări pe care autorii doreau ca Isus să le spună? Descoperim tot felul de contradicții în predicile care ne-au parvenit. De exemplu, avem atât cuvântări războinice cât și supuse, care pot fi explicate numai prin divergentele curente printre creștini. Fiecare grupare compunea și promulga predici pentru Isus după necesitățile sale iar evangheliștii făceau aceste lucruri ușor și liber. Să comparăm "*Cuvântarea de pe munte*" a lui Matei [33] cu cea a lui Luca. [34] În Evanghelia după Luca, se face referință la glorificarea săracului și la condamnarea celui bogat. Pe vremea lui Matei, acest lucru a devenit un subiect sensibil pentru mulți creștini. Evanghelia lui Matei nu vorbește deloc despre condamnarea celor bogați.

Manipulații de acest gen erau practicate în legătură cu predici deja scrise. Nouă ni se cere să credem că predici, despre care se susține că au fost făcute de Isus cu 50 de ani înainte de a fi scrise, sunt redată cu fidelitate în evangheliile. Evident, este imposibil ca un discurs să rămână intact timp de 50 de ani numai prin tradiția orală. Cine pune în scris un asemenea discurs la un asemenea interval ne arată că el se consideră îndreptățit să pună în scris ceea ce îi convine lui sau că este suficient de credul să accepte ca atare orice aude. Mai mult de atât, se poate demonstra că multe din spusele lui Isus nu provin de la el și circulau dinainte.

De exemplu, rugăciunea *Tatăl nostru* este considerată o creație specifică a lui Hristos. Pfeiderer susține că rugăciunea *Kaddish* în limba aramaică se încheie cu cuvinte din *Tatăl nostru*. [35]

Începutul rugăciunii *Tatăl nostru* este o imitație. Dar dacă nu ne va rămâne nimic din predicile lui Isus, nimic din narativul tinereții sale și din minunile sale, atunci ce ne va mai rămâne din evangheliile? După Harnack, ceea ce ne rămâne este impresia pe care Isus a făcut-o asupra discipolilor săi și narativul despre suferința lui Isus. Evangheliile nu au fost scrise de discipolii lui Hristos și nu reflectă impresia pe care a făcut-o persoana lui Hristos ci impresia pe care a făcut-o narativul despre viața lui Isus asupra celor din comunitatea creștină. Nici ceea mai puternică impresie nu dovedește adevărul unei narațiuni. Dacă există condițiile istorice, povestea unei persoane imaginare poate face ceea mai puternică impresie asupra societății. Nuvela autobiografică *Suferințele tânărului Werther*, scrisă de Goethe, a făcut o impresie excepțională. Cu toate că toată lumea știa că *Werther* este numai o nuvelă, au existat mulți discipoli și adepți.

În iudaism, mai ales în secolele imediat anterioare și posterioare lui Isus, personalități fictive au avut puternice influențe atunci când faptele și doctrinele lor corespundeau cu profundele necesități ale poporului evreu. Această afirmație este ilustrată, de exemplu, prin figura lui Daniel. Scrierea biblică *Daniel*, care a trăit în timpul regilor persani Nabucodonosor, Dariu și Ciriu, adică în secolul VI î.e.n., a făcut miracole și profeții care s-au împlinit mai târziu, în modul cel mai surprinzător. Scrierea *Daniel* se încheie cu profeția că mari catastrofe se vor abate asupra iudaismului și un mântuitor îi va salva și îi va aduce la o nouă glorie. Acest Daniel nu a trăit niciodată. Cartea despre Daniel a fost scrisă în jurul anului 165, în timpul revoltei macabeilor. Nu este de mirare că profețiile ostensibil făcute în secolul VI au fost împlinite până în jurul anului 165 și l-au convins pe piosul cititor că ultima profeție este infailibilă și că trebuie să apară un profet neprihănit. Toată această poveste este o fabricație impertinentă care, totuși, a avut un efect imens. Credința în Mesia, într-un mântuitor care trebuie să vină, s-a bucurat de cel mai mare sprijin și a devenit modelul viitoarelor profeții despre Mesia. Scrierea *Daniel* dovedește cât de mult era practica fraudă în cercurile pioase, atunci când trebuia să se ajungă la un anumit scop. În concluzie, efectul produs de imaginea lui Isus nu dovedește deloc acuratețea sa istorică.

Singurul lucru care a rămas din ceea ce Harnack credea că poate fi salvat din evangheliile este *Suferința lui Hristos*. Dar, există aici atât de multe minuni de la început până la sfârșit, până la Înviere și

Ascensiune, încât este imposibil să se ajungă la vreun nucleu istoric credibil. Vom trata mai târziu credibilitatea *Suferinței*.

Lucrurile nu stau mai bine cu restul literaturii din primele secole. Tot ceea ce se pretinde că provine de la contemporanii lui Isus și de la apostoli, este recunoscut ca fals, cel puțin în sensul că este un obiect produs ulterior.

Toate epistolele atribuite apostolului Pavel sunt disputate. Critica istorică a demonstrat că multe din aceste epistole sunt cu totul false. *Epistola a doua a lui Pavel către Tesaloniceni* este cel mai evident fals. În această falsă epistolă, autorul folosește numele de Pavel și avertizează: "Să nu vă lăsați clătinați așa de repede în mintea voastră și să nu vă tulburați de vreun duh, nici de vreo vorbă, nici de vreo epistolă, ca venind de la noi..." [36]. La sfârșitul epistolei, falsificatorul scrie: "Urarea de sănătate este scrisă cu mâna mea: Pavel. Aceasta este semnătura în fiecare epistolă; așa scriu eu." [37] Chiar aceste cuvinte au trădat falsificatorul.

Probabil că alte câteva epistole ale lui Pavel sunt cea mai antică dovadă a creștinismului. Aceste surse nu menționează nimic despre Isus în afară de răstignirea și reînvierea sa.

Disputa despre conceptul lui Isus

În cel mai bun caz, esența factuală a primelor scrieri creștine despre Isus nu depășește afirmația lui Tacitus: în vremea lui Tiberius a fost executat un profet, fapt care a inspirat secta creștină. Nici măcar în zilele noastre încă nu putem afirma clar ce a predicat și ce a făcut acest profet. Desigur, Isus nu ar fi putut să creeze senzația pe care o descrie literatura creștină antică. Josephus, cel care a scris despre atâtea trivialități, ar fi discutat acest subiect. Contemporanii lui Isus nu au luat în seamă deloc agitația și execuția lui Isus. Dacă Isus ar fi fost într-adevăr un agitator, considerat de o sectă conducător și îndrumător, semnificația acestei persoane ar fi trebuit să crească în același timp cu dezvoltarea sectei. O ghirlandă de legende a început să se formeze în jurul acestei persoane. Spirite pioase includeau aici orice ar fi dorit ca pilda lor să fi spus sau să fi făcut. Cu cât avansa această idealizare, cu atât fiecare din numeroasele curente din cadrul acestei secte încercau să includă în această imagine cele mai prețioase caracteristici pentru ei, fiind zeloși să le atribuie autoritatea lui Isus. Imaginea lui Isus, așa cum a fost transmisă prin legende orale iar ulterior pusă în scris, a devenit treptat imaginea unei ființe supraumane, epitomul tuturor idealurilor pe care noua sectă le promulga. În cadrul acestui proces, imaginea lui Isus a devenit din ce în ce mai contradictorie iar anumite caracteristici nu se mai armonizau.

Când secta a ajuns la o organizare stabilă și a devenit o biserică comprehensivă, în care un anumit curent a devenit dominant, una din misiuni a fost formarea unui canon stabil, o listă a tuturor scrierilor creștine pe care le considera originale. Firește, acest canon includea numai lucrări acceptate de tendința dominantă. Toate evangheliile și scrierile care creau pentru Isus o imagine diferită, erau respinse ca "eretice", "false", "apocrife" și nu chiar demne de încredere. Aceste scrieri nu mai erau propagate și, în realitate, erau reprimite cât se putea iar copiile erau distruse. Astfel, numai un mic număr din aceste scrieri a ajuns la noi. Lucrările acceptate în canon erau "editate" pentru a le concorda cât mai bine. Această misiune a fost îndeplinită cu stângăcie iar noi putem descoperi aici urmele scrierilor anterioare divergente care demască cursul dezvoltării. Contradicțiile rămase în imaginea lui Isus au fost recunoscute de biserică chiar și după toate editările și expurgările. Aceste variante puteau întotdeauna să găsească ceva de care să se atașeze.

Scopul bisericii a fost să asigure astfel unitatea opiniilor din cadrul său. Acest scop nu a fost atins și nu putea fi atins. Dezvoltarea relațiilor sociale a continuat să producă diverse noi opinii și eforturi în cadrul bisericii. Contradicțiile rămase în imaginea lui Isus au rămas în biserică chiar și după toate editările și expurgările. Din această cauză, aceste variații puteau întotdeauna să găsească în imaginea lui Isus un punct de care să se atașeze. Astfel, conflictul dintre contradicțiile sociale a apărut în biserică creștină numai ca o dispută despre spusele lui Isus. Istorici superficiali consideră că toate bătăliile mari

și sângeroase purtate în cadrul creștinismului sub drapelul religiei au fost numai bătlăii despre cuvinte, un semn trist al stupidității umane. Oriunde un fenomen al masei sociale este redus la stupiditatea persoanelor implicate, această stupiditate demonstrează lipsa de înțelegere a observatorului și a criticului care au fost incapabili să se orienteze ca să poată gândi altfel decât erau obișnuiți și să pătrundă condițiile materiale și forțele fundamentale. În general, atunci când diferitele secte creștine se confruntau în legătură cu corecta interpretare a cuvintelor lui Hristos, adevăratul subiect era interesul material.

Într-adevăr, odată cu progresul modului de gândire modern și eclipsa modului de gândire clerical, disputele despre conceptul lui Isus și-au pierdut din ce în ce mai mult din importanța practică. Aceste conflicte s-au redus la lupte infame întreținute de teologi care sunt plătiți exact pentru a menține în viață cât mai mult timp posibil modul de gândire clerical, fără să fie obligați să facă ceva pentru banii pe care îi primesc.

Recenta critică a Bibliei aplică la scrierile biblice metodele de cercetare istorică și metodele de analiză a resurselor. Această critică a Bibliei a creat un nou stimulent în disputa despre personalitatea lui Isus. Imaginea tradițională a lui Isus a fost zguduită. Majoritatea acestei critici a fost susținută de teologi iar astfel nu a ajuns la opiniile formulate la început de Bruno Bauer iar apoi de alții, în special de Albert Kalthoff. Conform acestei opinii, nu putea fi formulată o nouă concepție despre Isus, având în vedere proveniența materialelor. Noua critică a Bibliei continuă să caute o nouă concepție despre Isus dar ajunge la rezultatul produs de creștinism în secolele precedente: fiecare teolog a introdus în imaginea lui Isus propriul său spirit și propriile sale idealuri. Descrierile lui Isus din secolul XX, la fel ca cele din secolul II, nu arată ce a predicat Isus într-adevăr ci numai ceea ce autorii acestor descrieri au dorit să fie predicat.

Kalthoff arată sincer aceste ciudățenii: "Din perspectiva teologiei sociale, conceptul lui Hristos este cea mai sublimată expresie religioasă a oricărei forțe sociale și etice dintr-o anumită perioadă. Acest concept a suferit multe modificări care l-au colorat în culori noi. Acest concept este cel mai delicat instrument pentru evaluarea schimbărilor din viața contemporană, de la extremitatea superioară a idealurilor sale până la adâncul acțiunilor sale acela mai materiale. Imaginea lui Hristos are uneori trăsăturile unui gânditor grec, un împărat roman, un moșier, un conducător de gildă, un ticălos chinuit și un cetățean liber. Toate aceste caracteristici sunt reale și existente atât timp cât teologii scolastici nu demonstrează că trăsăturile unice din vremea lor sunt trăsăturile originale și istorice ale lui Hristos din evangheliile. În cel mai bun caz, aceste caracteristici par a fi istorice pe baza faptului că atunci când societatea creștină se dezvoltă și se forma, cele mai divergente și contradictorii forțe se aflau în colaborare, fiecare dintre ele fiind oarecum asemănătoare cu forțele care funcționează în ziua de azi. La prima vedere, imaginea noastră despre Isus în ziua de azi pare a fi foarte contradictorie. Această imagine mai are unele caracteristici ale amicului proletariului și chiar ale conducătorului proletar. Acest lucru este expresia celor mai profunde contradicții care lovesc vremurile noastre." [37] Mai devreme, Kalthoff spune: "Reprezentanții așa-zisei teologii moderne folosesc foarfecele după metoda critică apreciată de David Strauss: partea mitică a evangheliilor este eliminată iar restul este presupus a fi nucleul istoric. Dar, în cele din urmă, chiar și acest nucleu trebuie să fie prea mic pentru teologi... Dat fiind că lipsește acuratețea istorică, numele lui Isus a devenit un vas gol pentru teologia protestantă și fiecare teolog pune în acest vas propriile sale idei. Unul dintre teologii protestanți consideră că Isus este un adept modern al lui Spinoza, alții îl consideră socialist iar teologia profesorală îl tratează în perspectiva statului modern. În ultima vreme, teologia profesorală îl consideră pe Isus drept reprezentantul religios al tuturor curentelor care pretind acum că dețin un post de conducere în teologia de stat a Prusiei." [38]

Deci, dacă istoriografia laică pornește de la ideea că creștinismul a fost creația unei unice persoane, nu este de mirare că istoriografia laică nu are multă nevoie de a cerceta originile creștinismului. Dacă această idee ar fi fost corectă, am putea renunța la studiul ascensiunii creștinismului în favoarea teologilor poetici.

Problema este cu totul diferită din momentul în care considerăm o religie răspândită în toată lumea nu drept produsul unei ființe supraumane ci drept produsul unei societăți. Condițiile sociale în perioada

ascensiunii creștinismului sunt foarte bine cunoscute. Caracterul social al creștinismului antic poate fi studiat cu o anumită acuratețe în cadrul literaturii creștine contemporane.

Desigur, valoarea istorică a evangheliilor și *Faptele Apostolilor* nu poate fi considerată superioară în comparație cu poemele homerice sau cu *Cântecul Nibelungilor*. Aceste scrieri tratează personaje istorice dar acțiunile lor sunt tratate cu atâta libertate poetică încât nu se poate obține ceva asemănător prin descriția lor istorică. Aceste personaje sunt atât de implicate cu creaturi extraordinare încât, pe baza acestor narațiuni, niciodată nu se poate stabili care sunt caracterele istorice și care sunt cele inventate. Dacă singura sursă despre Attila ar fi fost *Cântecul Nibelungilor*, ar fi trebuit să spunem, așa cum suntem obligați să spunem despre Isus, că nu știm cu certitudine dacă acest personaj a trăit sau nu sau dacă este un personaj mitic, așa cum este Siegfried.

Aceste scrieri poetice sunt inevaluabile pentru percepția condițiilor sociale în care s-au format și pe care o reflectă cu adevărat, fără să fie luat în considerație cu câtă libertate anumite fapte și personaje au fost inventate. Nu este clar, poate pe veci, în ce măsură narația despre războiul troian are un fundament istoric. Pe de altă parte, *Iliada* și *Odissea* sunt două surse istorice excelente despre condițiile sociale din antichitate.

Adeseori, creațiile poetice sunt cu mult mai importante pentru percepția unei perioade în comparație cu majoritatea relatărilor fidele. Narațiunile istorice nu fac decât să comunice ceea ce este personal, șocant, neobișnuit – subiecte care au cel mai mic efect istoric. Creațiile poetice ne furnizează o viziune despre viața cotidiană și munca maselor. Acești factori sunt activi în permanență, pe termen lung și au un efect permanent asupra societății. Cu toate acestea, istoricul nu ia în considerație acești factori fiindcă el crede că este vorba de lucruri de la sine înțelese și binecunoscute. Astfel, nuvelele lui Balzac sunt una din cele mai importante surse istorice despre viața socială din Franța în primele decade ale secolului XIX.

Din evanghelii și *Faptele Apostolilor* nu putem afla nimic clar despre viața și doctrina lui Isus. Din aceste surse putem afla lucruri de valoare despre caracterul social, idealurile și aspirațiile comunităților creștine antice. Atunci când critica biblică dezvăluie diferite straturi ale acestor scrieri, noi putem urmări dezvoltarea acestor comunități, cel puțin până la un anumit punct. Sursele "păgâne" și iudaice creează posibilitatea de a observa forțele sociale care au influențat creștinismul antic în aceea perioadă. Astfel, putem observa și înțelege creștinismul drept un produs al vremurilor sale. Această percepție este fundamentul oricărei cunoașteri istorice. Societatea poate fi influențată și de persoane individuale; scrierea despre persoane individuale excepționale este indispensabilă pentru tabloul complet al epocii respective. În termenii epocilor istorice, influența persoanelor individuale este tranzitorie, un ornament exterior care atrage atenția în legătură cu o clădire dar nu relevă nimic despre fundamentele ei. Fundamentele sunt cele care determină caracterul structurii și permanența sa. Dacă putem descoperi fundamentele înseamnă că am făcut cea mai importantă contribuție la percepția întregului edificiu.

NOTE

1.Th.Mommsen, *The History of Rome*, (NY: Scribners, 1895), v.5, pp. 417 - 419

2.Edward Gibbon, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, (NY: Collier,1899), v.1, pp. 588 – 590

3.Josephus Flavius, *Jewish Antiquities* in *The New and Complete Works of Josephus*, (Grand Rapids: Kregel, 1999), p.590 (18:3)

4. Ibid. p. 656 (20:9)

5.E.Schürer, *Geschichte des Jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi*, (Leipzig: Heinrich's Buchandlung, 1901), p. 544 ff.

6. Josephus Flavius, *op.cit.*, p.633 (18:5)

7. E.Schürer, *op.cit.*, pp.438, 548, 581

8. Faptele Apostolilor 5:37

9. Faptele Apostolilor 5:36

10. A.Kalthoff, *The Rise of Christianity*, (London: Watts, 1907), pp.20-21
11. Alfred John Church et als., (eds.), *The Complete works of Tacitus*, (NY: Random House, reprinted 1942), 15:44
12. J. Reed & Alexander Thomson, (eds.), *The Lives of the Twelve Caesars*, (Philadelphia: Gebbie, 1889), Nero:16
13. Eduard Zeller, *A History of Greek Philosophy*, (London: Longmans, 1881), p.323. Cf. pp. 306 – 323
14. Otto Pflieger, *Primitive Christianity, its Writings and Teachings in their Historical Connection*, (NY: Putnam, 1910)
15. Autorul se referă la o sectă creștină care credea că popoarele trebuie să treacă la iudaism pentru a deveni creștini. Vezi: *Epistola lui Pavel către Galateni* 2:14, 3:6-7, 5:2-4
16. Autorul se referă la distrugerea Ierusalimului de către împăratul roman Titus în anul 70 AD.
17. Cf. *Evanghelia după Marcu* 13:2
18. *Evanghelia după Marcu* 5:23, 5:39, 5:41-42
19. *Evanghelia după Luca* 7:11-15
20. *Evanghelia după Ioan* 11
21. *Evanghelia după Luca* 2:1-7
22. Cf. David Strauss, *The Life of Jesus Critically Examined*, (NY: Macmillan, 1892), pp. 152-153
23. *Evanghelia după Marcu* 16:1
24. *Evanghelia după Marcu* 16:6
25. *Evanghelia după Marcu* 16:8
26. Ernest Renan, *Histoire des origines du christianisme*, (Paris: C. Lévy, 1877), v.5, pp. 121-122.
27. *Evanghelia după Luca* 1:34
28. Otto Pflieger, *op.cit.*, v. 2, pp. 101 – 103
29. Vezi: Bruno Bauer, *Kritik der evangelischen geschichte der Synoptiken*, (Leipzig: Wigand, 1841); *Christus und die Caesaren; der Ursprung der Christentums aus dem Griechenthum*, (Berlin: Grosser, 1877)
30. Alfred Harnack, *What is Christianity*, (NY: Putnam, 1908), pp. 22-23
31. *Ibid.*, p.31
32. Otto Pflieger, *op.cit.* În orice caz, pentru Pflieger, principiul fundamental a fost că cercetarea științifică rațională sprijină și fortifică creștinismul.
33. *Evanghelia după Matei* 5:1 – 7:29
34. *Evanghelia după Luca* 6:20-49
35. Rugăciunea *Kaddish* a apărut la evreii exilați în Babilonia și se spunea în limba aramaică
36. *Epistola a doua a lui Pavel către Tesaloniceni* 2:2
37. *Epistola a doua a lui Pavel către Tesaloniceni* 3:17
38. Albert Kalthoff, *Das Christus-Problem: Grundlinien zu einer Sozialtheorie*, (Leipzig: Diederichs, 1902), p.80 ff.
39. *Ibid.*, pp. 15, 17

PARTEA II: Societatea în epoca Imperiului Roman

I. Economia sclavagistă

Proprietatea funciară

Dacă dorim să înțelegem ideile caracteristice ale unei anumite epoci, separat de ideile din alte epoci, în primul rând este necesar să constatăm necesitățile și problemele specifice ale epocii în cauză. În esență, aceste necesități și probleme se bazează pe modalitățile de producție specifice acelei epoci și pe modul în care trăiește societatea din aceea perioadă.

Vom începe prin a studia sistemul economic pe care se baza Imperiul Roman, după cum s-a dezvoltat de la începuturile sale. Numai astfel putem înțelege esența Imperiului Roman la sfârșitul evoluției sale, sub regimul imperial precum și tendințele caracteristice care s-au manifestat în aceea perioadă.

Agricultura era baza modului de producție în regiunile care formau Imperiul Roman. Meșteșugurile și negoțul erau mult mai puțin importante. Producția pentru propriul consum mai era predominantă; producția de mărfuri și producția pentru vânzare erau slab dezvoltate. Adeseori, meseriași și negustori mai aveau ferme și erau în legătură strânsă cu gospodăriile de casă. În principiu, scopul muncii lor era producția pentru propriile lor gospodării. Ferma furniza aprovizionări pentru bucătărie și materii prime ca inul, lâna, pielea, lemnul, din care membrii familiei își făceau haine, mobile și scule. Ceea ce se vindea era surplusul de necesități, cu condiția să existe.

Acest mod de producție necesita ca majoritatea mijloacelor de producție să fie în proprietate particulară, inclusiv pământul arabil dar nu pădurile și pășunile care puteau rămâne în proprietate publică. Acest mod de producție urma să includă animale domestice, instrumente, materii prime și produsele aferente.

Odată cu proprietatea privată crește eventualitatea inegalității economice. Soarta îi poate favoriza și îmbogăți pe unii după cum îi poate afecta și pauperiza pe alții. Cei care s-au îmbogățit au crescut ca număr și au acumulat mai mult pământ și vite. Marile ferme creează o problemă deosebită cu privire la forța de muncă: de unde trebuie să provină forța de muncă necesară care să îngrijească așa cum trebuie turmele mai mari și să cultive așa cum trebuie câmpiile mai mari?

În acest moment apar diferențele și contradicțiile de clasă. Cu cât agricultura este mai productivă, cu atât mai mare este surplusul pe care îl produce, dincolo de necesitățile gospodarului. Acest surplus folosește la hrănirea meseriașilor, potcovarilor sau olarilor, devotați producerii multor obiecte utile. Surplusul poate fi folosit în schimbul unor obiecte utile sau a unor materii prime care nu pot fi produse pe plan local, fiindcă lipsește materia naturală sau fiindcă nu se știe cum să fie prelucrată materia primă. Negustorii aduc aceste mărfuri din alte regiuni. Dezvoltarea meseriilor și a comerțului promovează creșterea inegalităților în domeniul proprietății funciare. La inegalitatea dintre proprietățile mici și cele mai mari se adaugă acum diferența de proximitate la punctele în care meseriași și negustorii se conglomerază și fac negoț cu bunurile lor pentru surplusurile țăranilor. Cu cât mijloacele de transport sunt mai proaste, cu atât este mai greu ca produsele să fie aduse pe piață și cu atât mai mult beneficiază cel care locuiește aproape de piață.

Acei care sunt favorizați de unul sau mai mulți dintre acești factori devin o clasă de proprietari funciari care obțin surplusuri mai mari decât masa țăranilor. Membrii acestei clase își vând surplusurile

pentru mai multe produse comerciale și profesionale; ei se bucură de mai mult timp liber față de gospodarul obișnuit, au la dispoziție mai multe mijloace tehnice la muncă și la război. Ei se bucură de o stimulare intelectuală sau de o lărgire a orizonturilor prin existența în comun sau prin contactul frecvent cu artiști și comercianți. Această clasă de proprietari funciari favorizați are acum timpul necesar și șansa să facă afaceri care depășesc spiritualitatea limitată a clasei țărănești. Această clasă de proprietari funciari favorizați are acum timpul și puterea să unească un număr de comunități într-un stat, să definească și să guverneze acest stat precum și să stabilească relațiile sale cu statele învecinate și chiar cu cele îndepărtate.

Toate aceste clase - marii fermieri, negustorii, meseriașii - trăiesc pe surplusul creat de munca pământului, mărit de surplusurile din profesii și industrii. Negustorii acaparează pentru ei însăși din ce în ce mai mult din aceste surplusuri, pe măsură ce funcțiile lor devin mai importante în societate. Marii proprietari funciari se folosesc nu numai de superioritatea lor economică ci și de puternica lor poziție în stat pentru a acapara surplusurile provenite din munca țăranilor și a meseriașilor. Astfel, ei acumulează cu mult mai multă bogăție decât țăranul și meseriașul, își fortifică puterea în stat și își măresc capacitatea de a acapara un surplus mai mare pentru ei însăși, adică să-și însușească noi averi.

Astfel, țăranii și meseriașii sunt încălecați de diferite straturi de mari exploatare, mari negustori și proprietari latifundiați, pe lângă cămătarii despre care vom vorbi în alt context. Cu cât averea lor crește, cu atât este mai mare necesitatea lor de a-și extinde afacerile. Această necesitate este într-o legătură apropiată cu agricultura. În această perioadă cine își dorea să aibă propria sa afacere mai trebuia să-și administreze propria sa fermă iar cea mai certă posibilitate de a face acest lucru era să fie proprietar. Toată lumea se străduia să aibă pământ, inclusiv meseriașii, cămătarii și negustorii. Toți încercau să-și mărească proprietatea fiindcă producția pentru consumul propriu încă predomina. Dacă cineva își dorea mult confort și propria gospodărie, el trebuia să aibă multe acre.

Aspirația de a dobândi și de a extinde proprietatea funciară este pasiunea epocii noastre. Această aspirație se extinde din perioada în care a fost stabilită societatea bazată pe agricultură până în perioada în care s-a format capitalul industrial. Nici măcar în perioada culminantă a Imperiului Roman, societatea antică nu a depășit această fază, care a trebuit să aștepte vremurile moderne, după Reformă.

Sclavia gospodărească

Proprietatea funciară nu valorează nimic fără puterea de muncă necesară pentru prelucrare. Am discutat deja problema specială care s-a creat odată cu formarea moșiilor mai mari. Constatăm că cererea pentru forțe de muncă depășea cu mult membrii familiei, chiar și în epoca preistorică. Încă de pe atunci era nevoie de forțe de muncă credibile, care să poată fi incluse în administrația moșiei.

Nu se putea ajunge la asemenea forțe de muncă direct prin salariu. Noi vedem, încă din primele faze, că au existat cazuri de muncă salariată dar întotdeauna acestea erau cazuri temporare și ieșite din comun, cum ar fi ajutorul în perioada de recoltă. O familie activă își putea procura cu ușurință cele câteva mijloace de producție necesare pentru o moșie independentă. Legăturile dintre familie și comunitate mai erau încă puternice. Neamurile și vecinii puteau rezolva nefericitele întâmplări care ar fi putut face ca o familie să-și piardă pământul.

Dacă furnizare de muncitori salariați era slabă, cererea de muncitori era slabă. Gospodăria și meseriile erau încă foarte legate. Dacă muncitori noi trebuiau să fie incluși în moșie, ei trebuiau să fie incluși și în gospodărie; ei erau obligați să nu aibă încă un loc de muncă și nici o familie proprie. Muncitorii liberi nu corespundeau cu acest scop. Chiar și în Evul Mediu, calfele acceptau să fie membrii în familia maistrului numai ca o fază temporară, o etapă pentru a deveni maiștri cu propriile lor familii. În această fază a istoriei, o familie de străini nu putea să aibă locuri de muncă ca salariați liberi. Numai constrângerea putea furniza forța de muncă necesară pentru moșiile funciare de dimensiuni mai mari. Soluția a fost sclavia. Străinul nu avea drepturi. În micile comunități din aceea

vreme, termenul "străin" avea o vastă conotație. În război, învingătorii luau prizonieri soldații și adeseori locuitorii ținutului cucerit și îi împărțeau între ei sau îi vindeau. Existau modalități de înrobire chiar și pe timp de pace, cum ar fi comerțul maritim, care la începuturi era legat de piraterie. Una din cele mai căutate recompense erau oamenii puternici și frumoși care erau răpiți de pe maluri când marinarii vedeau că sunt neapărați. Sclavii și sclavele se uneau iar progeniturile lor continuau în robie.

Situația materială a sclavilor nu era prea rea, la început; adeseori ei erau într-o situație destul de bună. Ca membri ai unei gospodării prospere, în care slujeau confortul sau luxul, ei nu erau prea asupriți. La țăranii bogați, ei practicau adeseori munca productivă cu stăpânul. Sclavii munceau întotdeauna pentru consumul limitat al familiei. Situația sclavilor era determinată de firea stăpânului și de gradul de prosperitate al familiilor de care aparțineau. Interesul sclavilor era să mărească prosperitatea fiindcă astfel își măreau propria lor prosperitate. Întovărișirea cotidiană dintre stăpân și sclav îi apropia ca ființe umane iar când sclavul era inteligent, el devenea indispensabil și chiar prieten deplin. În scrierile poetilor antici există multe exemple în care sclavii îi tratau pe stăpâni cu toată intimitatea care îi lega. Adeseori, sclavul era răsplătit material în mod substanțial și chiar cu libertatea pentru credincioasa sa slugărnice; alții economiseau pentru a-și răscumpăra libertatea. Mulți preferau să fie sclavi și nu oameni liberi; ei preferau să fie membri ai unei familii bogate în loc să ducă singuri o viață nesigură și plină de nevoi. Jentsch spune: "Nu trebuie să credem că șocanta noțiune legală de sclavie era luată în serios în viața particulară iar sclavul nu era considerat o ființă umană. La sfârșitul primului război punic (264 – 241 BC), sclavii nu o duceau chiar atât de rău. Afirmările despre puterea legală a stăpânului asupra nevestei și asupra copiilor săi este valabil și despre sclavi. Puterea stăpânului era nelimitată dar religia, obiceiurile, rațiunea, sentimentul și interesul o limitau. Atunci când omul considerat de lege ca un obiect vandabil, supus necondiționat la cheremul stăpânului său, era considerat pe moșie ca un lucrător egal iar acasă ca un membru al gospodăriei cu care, după muncă, se discuta cu plăcere lângă sobă." [1]

Această relație amicală nu era limitată la așezările țăranilor. În epoca eroică, prinții munceau manual. În *Odissea*, fiica regelui Alcinous spăla rufe cu sclavele ei. Odiseu cheamă un rival nu la duel ci la o întrecere de cosit și arat. Când Odiseu revine acasă, îl găsește pe tatăl său în grădină, muncind cu lopata. Odiseu și fiul său Telemach se bucură de dragostea caldă a lui Eumaeus, "porcarul ceresc", care este convins că dacă ar fi fost acasă, stăpânul i-ar fi dat demult libertatea, o moșie și o femeie.

Această sclavie a fost una din cele mai blânde forme de exploatare. Aspectele ei s-au schimbat atunci când s-a trecut la slujirea producției de bani prin munca la mari întreprinderi, spre deosebire de munca la gospodăria stăpânului.

Sclavia în producția de bunuri

Primele întreprinderi trebuie să fi fost minele. În esență, extracția și rafinarea mineralelor, mai ales a minereurilor de metal, cu greu poate fi executată numai pentru consumul propriu al unei singure gospodării. Din momentul în care s-au dezvoltat deplin, minele oferă un mare surplus, dincolo de necesitățile individului. Extracția din mine poate ajunge la o anumită realizare atunci când este orientată spre producția rutinară de mari proporții. Numai în acest caz, muncitorii ajung să posede cunoștințele, experiența și structurile necesare iar munca devine profitabilă. Chiar și în era de piatră, găsim mari amplasamente unde instrumente de piatră erau produse profesional pe scară largă iar apoi erau puse în circulație prin schimb comercial dintr-un sat în altul sau de la un trib la altul. Aceste produse minerale au fost primele bunuri și, desigur, primele produse făcute cu intenția de a fi preschimbate comercial.

Industria minieră s-a dezvoltat unde se aflau minerale de valoare. După ce a pătruns dincolo de suprafețele primitive, industria minieră a avut nevoie de o forță de muncă din ce în ce mai mare. Această necesitate putea depăși cu ușurință numărul de muncitori liberi care puteau fi recrutați din

comunitatea satului de care aparținea mina. Munca cu salariu nu furniza permanent un mare număr de muncitori; aceștia puteau fi numai sclavi sau criminali condamnați.

Acești sclavi nu mai produceau obiecte de consum limitate la folosirea personală a stăpânului lor. Ei munceau pentru ca stăpânul lor să facă bani. Ei nu mai munceau pentru ca stăpânul lor să utilizeze în gospodăria sa marmora, sulful, fierul, cuprul, aurul și argintul. Ei munceau pentru ca stăpânul lor să poată vinde produsele din mină și să primească contravaloarea în bani, cu care se pot cumpăra orice obiecte, se pot cumpăra toate plăcerile, toată puterea de care cineva nu se poate satura vreodată. Cu cât muncitorii din mină erau constrânși să muncească mai mult, cu atât munca lor aducea mai mulți bani patronului lor. În plus, minerii erau hrăniți și îmbrăcați cât mai rău posibil, fiindcă hrana și hainele lor trebuiau să fie cumpărate cu bani pe care ei nu îi produceau direct. Proprietarul unei gospodării bogate nu avea altă soluție pentru surplusul său de hrană și obiecte de consum decât să le furnizeze sclavilor și musafirilor săi. În condițiile producției de bunuri, cu cât antrepriza câștiga, cu atât sclavii consumau mai puțin. Cu cât antrepriza creștea, cu atât partea sclavilor scădea; ei erau din ce în ce mai deconectați de gospodărie, ținuti în barăci care erau într-o contradicție strigătoare cu luxul în care locuia stăpânul. Toate legăturile personale între stăpân și sclavi s-au pierdut din cauza separării dintre locuință și locul de muncă dar și din cauza numărului de persoane implicate. Se spune că la Atena, în decursul războiului peloponezic (431 – 404 BC), Hipponikos avea 600 de sclavi iar Nikias avea 1000 de sclavi care munceau în minele din Tracia. Sclavii nu aveau nici un drept iar aceasta era o calamitate înspăimântătoare. Într-o anumită măsură, salariatul liber își putea alege patronul și, în circumstanțe favorabile, îl putea amenința cu plecatul ca să-l preseze și să evite rezultate negative. Sclavul care fugea de la stăpân sau refuza să muncească era executat imediat.

Sclavul era cruțat din același motiv ca boul: prețul care trebuia plătit pe el. Salariatul nu costă nimic. Dacă salariatul moare la lucru, un alt salariat îl va înlocui. Sclavul trebuia cumpărat. Dacă sclavul moare prea devreme, stăpânul său pierde prețul plătit pentru cumpărarea lui. Acest motiv era mai puțin important atunci când prețul sclavilor era ieftin. Uneori prețul sclavilor scădea enorm, când interminabile războaie străine sau civile aduceau pe piață mulți prizonieri.

În cel de al treilea război al romanilor împotriva Macedoniei în anul 169 BC, numai în Epirus au fost distruse șaptezeci de orașe și 150,000 de locuitori au fost vânduți ca sclavi.

După afirmația lui Böckh, prețul obișnuit al unui sclav la Atena era între 100 și 200 de drahme. Xenophon spune că prețul oscila între 50 și 100 de drahme. Apian spune că în războiul din Pontus, prizonierii erau vânduți cu 4 drahme. [2] Iosif a fost vândut de frații săi pentru 20 de sicli. [3]

Un cal bun pentru călărie era mult mai scump decât un sclav. Pe vremea lui Aristofan, un asemenea cal costa 12 *minae*.

Războaiele care au furnizat sclavi la preț ieftin au ruinat și mulți țărani fiindcă aceștia erau în acele vremuri nucleul armatei. Dacă țăranul trebuia să meargă la război, se putea ca ferma lui să se prăbușească, fiindcă nu o îngrijea nimeni. Singura posibilitate a țăranului distrus era să devină bandit, dacă nu-și putea găsi adăpost ca meseriaș sau muncitor în zdrențe într-o localitate învecinată. Pe vremea aceea au fost multe crime și au existat mulți criminali, lucru necunoscut în trecut. Urmărirea criminalilor a creat mulți sclavi fiindcă închisorile nu erau cunoscute. Penitenciarele sunt rezultatul modului de producție capitalist. În această epocă, acei care nu erau crucificați erau condamnați la muncă silnică.

Astfel, din când în când au existat mulți sclavi la preț foarte redus iar situația lor era mizerabilă. Această afirmație este demonstrată prin exemplul minelor de argint din Spania, care erau printre cele mai productive. Diodorus Siculus spune despre aceste mine: "La început, muncitori nepregătiți,..., munceau în aceste mine. Ei au pus mâna pe mari bogății fiindcă pământul plin de argint era accesibil și abundent. Mai târziu, după ce romanii au pus stăpânire pe Iberia, un mare număr de italieni au apărut în mine și au luat cu ei o mare bogăție, ei fiind foarte lacomi. Acești italieni au cumpărat mulți sclavi și i-au dat pe mâna supraveghetorilor de muncă de la mine. ...Acești sclavi au produs mari profituri pentru stăpânii lor." [4] "...Sclavii implicați în minerit produc pentru stăpânii lor profituri incredibile. Mulți dintre ei muncesc din greu zi și noapte sub pământ și mor de osteneală. Acești sclavi nu au odihnă sau

repaus și suportă bătăile supraveghetorilor ca să îndure cele mai grele strădanii și să muncească până la extenuare și deces." [5]

Dacă sclavia patriarhală este, eventual, cea mai blândă formă de exploatare, atunci sclavia în serviciul lăcomiei pentru bani este cea mai groaznică formă de exploatare.

La mine, în anumite circumstanțe, tehnologia industriei indica operațiile de mari proporții. Cu timpul și alte ramuri de producție au creat necesitatea de producție pe scară largă a sclavilor. Au existat comunități care erau mai puternice din punct de vedere militar față de comunitățile învecinate. Aceste comunități profitau atât de mult de pe urma avantajelor lor militare încât nu se săturau vreodată. Războaiele permanente produceau noi hoarde de sclavi iar ei încercau să profite de ele. Dar asemenea comunități sunt legate de marile orașe. Un oraș care era avantajat prin poziția sa și care devenea astfel o piață de comerț intens, era un punct de atracție pentru mulți oameni numai din motive comerciale. Dacă acest oraș acorda cetățenie străinilor cu destulă dărnicie, în scurtă vreme avea o populație mai mare precum și mai multe mijloace, în comparație cu comunitățile din împrejurimi pe care le subjugă. Jaful și exploatarea teritoriului învecinat mărea bogăția orașului și a populației sale. Această avuție crea necesitatea unor mari construcții sanitare cum ar fi canale și conducte, unor construcții estetice și religioase cum ar fi temple și teatre, unor construcții militare cum ar fi ziduri de cetăți. Cel mai rapidă modalitate de construcție era prin folosirea enormelor trupe de sclavi. Contractorii de construcții au apărut după ce au cumpărat un mare număr de sclavi și executau tot felul de construcții pentru stat. Metropola a creat o mare piață de mărfuri de consum. Dat fiind prețul ieftin al sclavilor, cele mai importante surplusuri proveneau din marile moșii latifundiare. În aceea perioadă, agricultura de mari dimensiuni nu putea prezenta nici o superioritate tehnologică; din contră, munca sclavilor era mai puțin productivă față de munca țăranilor liberi. Munca sclavilor nu trebuia să fie economisită iar ei puteau să fie obligați să muncească până la moarte, fără vreo remușcare. Acești sclavi produceau un surplus mai mare față de existența lor în comparație cu țăranul care în aceea vreme nu știa nimic despre profiturile muncii suplimentare și care era obișnuit cu un nivel de trai ridicat. Un alt avantaj era că într-o comunitate de acest gen, țăranul era permanent luat de la plug ca să-și apere țara iar sclavul era scutit de serviciu militar. În sfera de influență a acestor orașe mari și belicoase a crescut producția agricolă de mari dimensiuni cu sclavi. La cartaginezi, acest fenomen a luat proporții considerabile. Romanii au învățat acest lucru în războaiele lor cu Cartagina. Romanii au cucerit de la marii lor rivali provinciile dar și fermele de mari dimensiuni pe care ei au continuat să le dezvolte și să le extindă.

În marile orașe în care erau cumulate mase de sclavi de aceeași meserie și în care exista o piață pentru producția lor, era ușor să fie cumpărați mulți sclavi care să fie puși la muncă împreună într-un singur atelier care produce pentru piață, așa cum fac salariații de azi din fabrici. Această producție a sclavilor a fost importantă numai în lumea greacă dar nu în lumea romană. În orice caz, peste tot în agricultură s-a dezvoltat o anumită industrie de mari dimensiuni: în plantații asemănătoare cu fabricile se producea pentru piață o singură recoltă, cum ar fi grâul sau plantațiile specifice destinate, în primul rând, consumului din familie sau din gospodărie, pentru care se furnizau diverse produse necesare.

În agricultură se muncește mult în anumite perioade și puțin în altele, adică iarna. Acest fenomen constituie o problemă pentru întreprinderile agricole de mari dimensiuni. Acest fenomen era o problemă mai mare în sistemul de muncă sclavagist. Oricând devine inutil, muncitorul salariat poate fi concediat, după cum poate fi reangajat când este nevoie de el. În perioada interimară, muncitorul concediat are grijă singur de persoana sa. În schimb, marele moșier nu-și poate vinde sclavii în fiecare toamnă și nu-i poate cumpăra din nou primăvara. Această operație ar deveni prea scumpă fiindcă sclavii nu ar avea vreo valoare toamna și ar fi scumpi primăvara. Prin urmare, proprietarul era obligat să încerce să-i mențină ocupați în sezonul în care nu aveau de muncă la pământ. Legăturile tradiționale dintre agricultură și industrie mai existau: țăranul mai prelucra inul, lâna, pielea, lemnul și alte produse din ferma sa și le transforma în îmbrăcăminte și echipament. În mod asemănător, în perioada de pauză de la munca agricolă, sclavii de la fermele de mari dimensiuni erau îndreptați spre munca industrială: țesătoria, tăbăcăria, pielăria, construirea de vagoane și pluguri, olăria de toate sorturile. Producția de bunuri era atât de avansată încât ei produceau nu numai pentru ferma și gospodăria individuală ci pentru toată piața.

Dacă sclavii erau ieftini ar fi trebuit ca și produsele lor industriale să fie ieftine. Sclavii nu solicitau bani. În majoritatea cazurilor, muncitorii erau aprovizionați cu hrană, materii prime și instrumente provenite de la fermă, de la latifundiu. Dat fiind că sclavii trebuiau să fie menținuți în perioadele în care nu era nevoie de ei pe câmpuri, toate produsele lor, dincolo de necesitățile întreprinderii lor, erau un surplus care producea profit, chiar și la prețuri scăzute.

Având în vedere concurența dintre sclav și muncă, nu este de mirare că nu s-au putut dezvolta meseriași puternici. Meseriașii din lumea antică, în special cei din lumea romană, au rămas niște diavoli săraci care muncesc în majoritatea timpului fără ajutor. De obicei, meseriașii din lumea antică prelucrau acasă sau la client materia primă care le era furnizată. Nu se punea problema unui grup puternic de meseriași, așa cum s-au format în Evul Mediu. Ghidele au rămas slabe și meseriașii depindeau întotdeauna de clienții lor care erau, de obicei, mari proprietari funciari. Adeseori, acești meseriași duceau o existență parazită, pe pragul de a deveni *lumpenproletariat* [6], dependenți de proprietarul moșieresc.

Marea antrepriză cu sclavi a putut numai să prevină orice împuternicire a artizanilor și orice dezvoltare a tehnicilor lor, care au rămas la un nivel scăzut în tot decursul antichității, potrivit-se cu pauperitatea meseriașului. În anumite circumstanțe, capacitatea profesională meseriașului putea ajunge la niveluri neobișnuite dar instrumentele sale rămăneau la același nivel mizerabil. Același lucru era valabil și despre marile antreprize: sclavia a creat un efect de infirmitate asupra dezvoltării lor tehnologice.

Inferioritatea tehnologică a economiei sclavagiste

Marea dimensiune era o condiție pentru producția de dimensiuni în mine dar nu în agricultură. Creșterea producției de bunuri a creat o extindere în diviziunea muncii și în agricultură. Multe moșii se îndreptau spre cultivarea grâului, creșterea animalelor, etc. Era posibil ca o mare moșie să fie dirijată de persoane cu calificare profesională superioară față de cei crescuți în rutina țărănească. Odiseu spune: "După ce stăpânii lor își pierd puterea, sclavii nu mai au intenția să facă ceva cinstit. Zeus, a cărui voce se aude departe, înjumătățește valoarea omului în ziua în care devine sclav". [7]

Acest lucru este cu atât mai adevărat despre sclavii molestați zilnic, plini de disperare și ură față de stăpânul lor! Marea proprietate ar fi trebuit să fie cu mult superioară din punct de vedere tehnologic în comparație cu mica proprietate pentru a obține aceleași rezultate cu același număr de lucrători. În realitate, marea proprietate nu numai că nu era superioară ci era inferioară din multe puncte de vedere. Sclavii maltratați își revărsau toată furia asupra boului, care nu se dezvolta. Era imposibil să li se încredințeze instrumente bune.

Marx a tratat acest subiect. El spune despre "producția bazată pe sclavie": "Aceasta este una din împrejurările care scumpesc producția bazată pe sclavie. Aici muncitorul s-ar deosebi, după expresia nimerită a anticilor, doar ca *instrumentum vocale* (unealtă grăitoare) de animal, *instrumentum semivocale* (unealtă semi-grăitoare) și de mijloacele de muncă moarte, *instrumentum mutum*, (unealtă mută). El însuși însă ca animalul și unealta să simtă că el nu este un semen al lor, ci un om. Acest sentiment de superioritate, derivat din ceea ce îl deosebește de ele, el și-l procură chinându-le și distrugându-le *con more* (cu pasiune). Este deci un principiu economic, în acest mod de producție, de a nu se utiliza decât instrumentele cele mai brute și mai grosolane, care tocmai din cauza formei lor greoaie pot fi distruse cu greu. Până la izbucnirea războiului civil se foloseau de aceea în statele sclavagiste situate lângă golful Mexicului pluguri de tip chinezesc, care scormonesc pământul în felul porcului sau al cârtiței, dar nu-l despică și nu-l întorc.[8] În lucrarea sa, Olmsted scrie: "Mi s-au arătat aici unelte cu care, la noi, nici un om întreg la minte nu și-ar împovăra muncitorul căruia îi plătește salariu; greutatea lor excesivă și forma lor grosolană trebuie, după părerea mea, să facă munca cu 10% mai grea decât cu uneltele care se utilizează în mod obișnuit la noi. Dar mi s-a spus că, având în vedere

modul neglijent și grosolan în care uneltele sunt folosite de sclavi, nu este posibil să li se încredințeze cu rezultat bun altele mai ușoare sau mai puțin grosolane. Uneltele de felul acelor pe care noi le încredințăm în mod obișnuit și rentabil pentru noi muncitorilor noștri nu ar dura mai mult de o zi pe ogoarele din Virginia, cu toate că acolo pământul este mai ușor și mai puțin pietros decât al nostru. De asemenea, la întrebarea mea de ce caii sunt înlocuiți într-un mod atât de general cu catări, mi s-a indicat drept cauză primă și admisă de toată lumea ca decisivă faptul că tratamentul pe carte negrii îl aplică în mod continuu cailor nu poate fi suportat de aceștia. Întotdeauna caii sunt schilodiți în scurt timp de către negri, în timp ce catării suportă bătaia și uneori și lipsa câtorva rații de mâncare, fără ca aceasta să le dăuneze. De asemenea ei nu răcesc și nu se îmbolnăvesc atunci când sunt neglijanți sau când sunt puși la munci excesive. De altfel, nu am decât să mă apropiu de fereastra camerei în care scriu pentru a vedea aproape în fiecare moment tratamentul căruia îi sunt supuse vitele, tratament care la orice fermier din Nord ar duce la concedierea sigură a muncitorului." [9], [10].

Fiind neinteligenti, lipsiți de entuziasm, bucușori să facă pagube detestatului stăpân care îi maltrata, munca sclavilor pe latifundie producea mult mai puțin față de munca la fermele țărănești. Încă din primul secol al erei creștine, Plinius cel Bătrân a arătat cât de fertile erau câmpiile Italiei atunci când comandanții militari nu se rușinau să-și muncească pământurile. Plinius cel Bătrân a mai arătat cât de revoltat a fost pământul matern când a fost dat pe mâna unor sclavi înălțuiți și umiliți ca să fie maltratată. [11] În anumite circumstanțe, acest tip de agricultură poate produce un surplus mai mare decât cel care îl pot crea fermele țărănești în anumite circumstanțe. Sub nici o formă, acest tip de agricultură nu putea întreține în prosperitate la fel de mulți oameni. Prin războaiele sale, Roma a menținut regiunea mediteraneană într-o neliniște permanentă. Astfel, economia sclavilor s-a extins iar economia țăranilor a decăzut permanent. Războiul condus de marii proprietari funciari le aducea multă pradă, noi bucăți de pământ și nenumărați sclavi la preț ieftin.

Așadar, descoperim în Imperiul Roman o evoluție economică care se aseamănă în mod semnificativ cu evoluțiile moderne: decăderea micilor afaceri, dezvoltarea marilor antreprize și o creștere mai rapidă a marilor moșii. Aceste latifundii îi depozitează pe țărani. Dacă țăranul nu este înlocuit cu plantații sau o altă formă extinsă de cultivare, el este cel puțin retrogradat de la poziția de arendaș liber la ceea de chiriaș dependent.

Pöhlmann, în lucrarea sa *Geschichte des antiken Kommunismus und Sozialismus* [12], citează, între altele, declamația *Plângerea săracului împotriva bogatului*, provenită de la un impostor al lui Quintilian. În această lucrare, este identificat fenomenul răspândirii latifundiilor. Un țăran sărăcit bocește: "Nu am fost întotdeauna vecinul unui om bogat. Împrejur erau mulți proprietari de ferme în aceeași stare materială, care își munceau pământurile în bună înțelegere între vecini. Cât de mare este diferența acum! Pământul care îi hrănea altădată pe toți acești cetățeni este acum o singură imensă plantație, care aparține unui singur bogătaş. Moșia sa și-a extins granițele în toate părțile. Casele țărănești pe care le-a înghițit au fost șterse de pe fața pământului iar mormintele părintești au fost distruse. Vechii stăpâni s-au despărțit pentru totdeauna de zeii protectori și au plecat departe cu nevestele și copiii lor. Monotonia domnește în tot spațiul. Cei bogați mă închid din toate părțile și parcă îmi pun un zid. Aici este grădina celui bogat, acolo sunt câmpurile sale, aici este via sa, acolo sunt lemnele și stivele sale de grâu. Și eu aș fi fost bucuros să plec dar nu am putut să găsesc o bucată de pământ unde să nu am un om bogat ca vecin. Unde nu vedem proprietatea particulară a unui om bogat? Ei nu se mai limitează, ca în toate țările, să-și mărească moșiile în limitele naturale stabilite de râuri și munți. Ei acaparează ținuturile cele mai îndepărtate și sălbătice din munți și din păduri. Această acaparare nu se termină și nu se limitează până când un om bogat se confruntă cu un alt om bogat. Aceasta este o dovadă suplimentară a disprețului de care dau dovadă cei bogați față de noi, cei săraci: cei bogați nici măcar nu se ostenește să nege faptul că s-au comportat violent cu noi." [13]

Pöhlmann consideră că afirmațiile de mai sus expun tendințele "capitalismului extrem, în general." Dar asemănarea acestei evoluții cu capitalismul modern și concentrarea capitalului este numai o asemănare exterioară. Compararea acestor două entități este eronată. Dacă cercetăm profund această chestiune, vom descoperi că există o totală contradicție între aceste entități. În primul rând, în industria din prezent este cât se poate de evidentă tendința spre concentrare, înlocuirea micilor afaceri cu altele

de dimensiuni mai mari, dependența micilor afaceri de proprietarii marii bogății. Acest fenomen este cu mult mai puțin evident în agricultură iar în antichitate lucrurile erau inverse. În ziua de azi, victoria marilor afaceri asupra micilor afaceri se produce prin competiție, care creează productivitatea suplimentară prin echipament și aparatură puternică. În antichitate, acest lucru se producea prin înfirmarea țăranilor liberi, striviți de serviciul militar precum și prin prețul mai ieftin al puterii de muncă pe care importul de mari dimensiuni al sclavilor îl pune la dispoziția celor care aveau bani. În antichitate, victoria marilor afaceri asupra micilor afaceri erau cauzată și de dobândă (despre care vom mai vorbi în continuare). Toți acești factori au scăzut productivitatea muncii în loc să cauzeze creșterea sa. În antichitate lipseau condițiile preliminare pentru dezvoltarea și aplicarea industriei instrumentalizate. Meșteșugăria liberă încă nu se dezvoltase ca să poată livra un mare număr de meseriași pregătiți, dispuși să fie angajați pentru salarii permanente. Dar, aceasta era singură forță de muncă care putea produce mașinării, făcând posibilă punerea lor în folosire. Deci, nu exista nici un stimulent pentru gânditori și pentru inventatori să creeze instrumente mecanice care nu ar fi fost utilizabile în practică. După invenția aparatelor mecanice utilizabile cu succes în producție, au apărut mari forțe de muncă libere care solicită să fie angajate în producția și întreținerea aparatelor. Astfel, mașinăria devine una din cele mai puternice arme în competiția dintre antreprenori care luptă unii împotriva altora. În consecință, aparatele se măresc și se perfecționează permanent, productivitatea crește, ceea ce implică creșterea de surplus pe care o produce asupra salariilor. Dar, astfel crește și necesitatea de a aduna, de a acumula o parte din acest surplus pentru a obține astfel noi și îmbunătățite. Tot astfel crește necesitatea de a mări permanent piețele, dat fiind că aparatul perfecționat are o producție mărită care trebuie comercializată. Rezultatul este creșterea permanentă a capitalului. Producția mijloacelor de producție ocupă un loc din ce în ce mai mare în modul de producție capitalist. Capitalismul trebuie să-și găsească în permanență noi piețe ca să poată profita de cantitatea crescută de produse de consum create de mijloacele de producție mărite. Într-un singur secol, capitalismul a cucerit întreaga lume – iată o afirmație posibilă.

În antichitate, cursul dezvoltărilor a fost cu totul diferit. După cum am văzut, numai instrumentele cele mai primitive puteau fi date pe mâinile sclavilor din marile moșii, unde putea fi întrebuințată numai muncitorii cei mai grosolani și lipsiți de inteligență. Marile moșii puteau realiza vreun profit numai dacă aveau sclavi foarte necostisitori. Acest lucru a creat o presiune permanentă pentru război din partea marilor proprietari funciari fiindcă aceasta era cea mai efektivă modalitate pentru a poseda sclavi cu un preț ieftin precum și pentru expansiunea permanentă a teritoriilor statului. Din vremea războaielor punitice, acesta a fost unul din cele mai puternice stimulente al planului de expansiune al Romei care, în decurs de două secole, a cucerit toate pământurile din jurul Mării Mediterane. Pe timpul lui Hristos, după cucerirea Galiei, romanii urmăreau subjugarea Germaniei, al cărui popor viguros furniza sclavi atât de buni.

Este adevărat că marile întreprize din antichitate seamănă cu cele din epoca modernă prin această insațiabilitate, prin această presiune constantă de a extinde domeniul de exploatare. Nu există nici o asemănare în aplicarea surplusului furnizat de trupele de sclavi în creștere. După cum am observat, capitalistul modern este obligat să pună la o parte o bună parte din profiturile sale pentru a îmbunătăți și a extinde domeniul iar dacă nu procedează astfel, el este depozat și înfrânt de concurenții săi. Stăpânul de sclavi din antichitate nu trebuia să procedeze așa. Baza tehnică pe care el producea nu era mai ridicată ci mai scăzută decât cea a micilor țăranii pe care îi îndepărta. Prin urmare, fără să fie risipitor, stăpânul de sclavi putea utiliza tot surplusul său pentru cheltuieli fixe, înlocuirea uneltelor, bovine, sclavi și propriul său consum.

Desigur, banii pot fi investiți în comerț, în împrumuturi cu dobândă sau în noi proprietăți funciare iar astfel pot fi create noi profituri. Aceste modalități pot fi aplicate numai prin consum. Acumularea de capital pentru a produce noi mijloace de producție dincolo de un anumit punct ar fi fost inutilă fiindcă aceste noi mijloace de producție nu ar fi utilizabile.

Pe măsură ce latifundia înlocuia țăranii și pe măsură ce persoanele individuale aveau mai multe pământuri și mai mulți sclavi, în aceeași măsură creșteau surplusurile și bogățiile de care dispuneau acești indivizi și pe care le puteau folosi numai pentru propriul lor consum. Capitalistul modern este

marcat de impulsul de a aduna capital. Romanii nobili din timpul Imperiului, atunci când creștinismul era în ascendență, se caracterizau prin pasiunea pentru plăceri. Capitaliștii moderni au acumulat capital care îi minimalizează pe cei mai bogați dintre bogățiașii romani antici. Se spune că cel care se aseamăna cu Creso [rege din Lidia, celebru pentru bogăția și dărnicia sa – NT] era sclavul Narcis cu o bogăție evaluată la 20 de milioane de dolari. Dar cum poate fi el comparat cu miliardele celor din familia Rockefeller? Oricât de necugetate ar fi cheltuielile miliardarilor americani, acestea sunt incomparabile cu cheltuielile predecesorilor romani care serveau limbi de privighetoare în farfurii și topeau perle prețioase în oțet.

Extinderea luxului a cauzat o creștere corespunzătoare a numărului de sclavi folosiți în serviciul personal. Pe măsură ce creștea numărul acestor sclavi, prețul lor scădea. Într-una din satirele sale, Horațiu spune că cineva care trăia în condiții obișnuite se putea descurca numai dacă avea cel puțin zece sclavi. Într-o gospodărie nobilă, puteau exista mii de sclavi. Sclavii barbari erau amplasați la mine și plantații. Sclavii educați, mai ales grecii, erau luați în "fortăreața familiei" adică la moșia orășenească. Bucătari, administratori, muzicieni, profesori, actori dar și medici și filozofi erau ținuti ca sclavi. Ei trebuiau să execute numai servicii ușoare, în contrast cu sclavii implicați în producție. Mulți dintre ei erau mari trântori la fel ca stăpânii lor. În trecut, familiile de sclavi erau relativ bine tratate fiindcă prețul lor era scump și exista o relație de camaraderie cu stăpânul, care muncea împreună cu ei. În faza actuală, având în vedere bogăția stăpânului și prețul scăzut al sclavilor, nu mai exista nici o limitare a modului în care sclavii erau tratați. Majoritatea sclavilor nu mai aveau nici cea mai mică legătură personală cu sclavii; stăpânul aproape că nici nu-i cunoștea. Stăpânul și sclavul nu se mai întâlneau la muncă, care crea respectul reciproc ci la orgii și depravări provenite din lene și aroganță, care duceau la dispreț reciproc. Sclavii erau leneși și adeseori leneși dar fără apărare față de capriciile malițioase sau crizele de furie. Crima lui Vedius Pollio este cunoscută. Unul din sclavii săi a spart o farfurie de cristal iar Vedius Pollio l-a aruncat ca o bomboană peștilor devoratori pe care îi avea. [14]

Acești sclavi domestici erau un important surplus la elementele neproductive ale societății. Un adaos asemănător provenea de la trupele de *lumenproletariat*, în care decădeau majoritatea țăranilor dezlăcănați. Acest fenomen avea loc în perioada în care înlocuirea forței de muncă libere cu forța de muncă a sclavilor cauza reducerea simțitoare a productivității de muncă în multe ramuri ale activității productive.

Cu cât o gospodărie era mai mare, cu atât era mai ușor să aibă bunuri produse de la lucrătorii săi. O gospodărie mică trebuia să cumpere aceste bunuri, cum ar fi haine și mobilă. Astfel s-a creat o nouă creștere de producție în favoarea consumului de familie. Această formă a economiei de familie a celor înstăriți nu trebuie confundată cu economia simplă de familie, în care nu exista aproape deloc producția de bunuri de consum. Economia simplă de familie producea cele mai importante și necesare articole și cumpăra numai instrumente și obiecte de lux. La sfârșitul republicii romane și în decursul imperiului, apare în gospodăriile avute a doua formă de producție pentru consumul propriu din familie. Această formă se baza pe producția de bunuri pentru piață din mine și latifundii. Această formă de producție era orientată, în primul rând, spre producția bunurilor de lux.

Această creștere a producției pentru consum propriu a lezat meseriile libere care erau dominate de industrie cu ajutorul unor bande sclavi. "Meseriile libere" erau silite să bată în retragere iar astfel a scăzut relativ proporția dintre muncitorii liberi și sclavi. Numărul de muncitori liberi a scăzut absolut în unele meserii fiindcă creșterea cheltuielilor a creat o cerere mai mare pentru picturi, statui, și obiecte de artă precum și pentru obiecte de lux și extravaganță cum ar fi balsamuri și pomezi.

Cine consideră prosperitatea unei societăți prin prisma cheltuielilor și și adoptă punctul de vedere restrâns al cezarilor romani și proprietarilor funciari cu șiroaiele lor de curtezani, artiști și scriitori, vor fi de părere că situația socială pe vremea împăratului Augustus era excepțională. O bogăție colosală se vărsa la Roma numai pentru a augmenta plăcerea; destrăbălați bogați se târau de la o petrecere la alta și aruncau cu grămada surplusul lor de avere, fiindcă nu puteau să cheltuiască singuri totul. Mulți artiști și erudiți au primit sume imense de la patroni ca Mecenas. Clădiri imense au răsărit iar noi admirăm și azi dimensiunile enorme și calitatea artistică. În aparență, întreaga lume părea să producă avuții prin orice por de piele dar, totuși, această societate era deja condamnată la moarte.

Declinul economic

Inactivitatea totală a claselor guvernatoare, care lăsau totul pe seama sclavilor, inclusiv în domeniul științei și al politicii, indica tendința de declin. În Grecia, munca sclavilor era destinată să permită stăpânilor plăcerea deplină de a guverna și de a reflecta despre cele mai importante probleme ale vieții. Cu cât surplusurile creșteau și se concentrau în mâinile unei minorități prin centralizarea proprietății funciare, cu atât profitul și cheltuiala surplusurilor au devenit cele mai importante funcții ale claselor guvernatoare. În aceeași măsură s-a intensificat competiția de extravagantă, măreție, aroganță și puturoșenie. Acest proces a fost chiar mai scurt la Roma în comparație cu Grecia fiindcă Roma a ajuns la acest mod de producție atunci când era la un nivel cultural mai scăzut. În principiu, puterea Greciei s-a răspândit pe socoteala popoarelor barbare și s-a confruntat cu o rezistență puternică în Asia de vest și în Egipt. Sclavii lor erau barbari iar grecii nu aveau nimic de învățat de la ei și nu le puteau încredința administrația statului. Avuția pe care o puteau lua de la barbari era relativ mică. Dar, în scurtă vreme, dominația romană s-a extins asupra regiunilor civilizate din est până în Babilonia (sau Seleucia) și mai departe. Din aceste provincii cucerite recent, romanii au luat nu numai bogății nesfârșite dar și sclavi care știau multe lucruri cu mult mai bine decât stăpânilor lor. Romanii puteau să învețe de la ei multe lucruri și le puteau încredința administrația guvernului. În timpul Imperiului Roman, aristocrația posesoare de pământuri era înlocuită treptat cu sclavi de la curtea imperială, cu oameni liberi care au rămas obligați față de precedentul stăpân.

Plăcerea a rămas singura funcție a proprietarilor latifundiași și numeroșilor lor paraziți. Omul devine indiferent față de orice stimulare care îl poate influența permanent: bucuria, durerea, plăcerea și frica de moarte. Numai plăcere permanentă, neîntreruptă de muncă sau strădanie, a creat la început căutarea permanentă de noi plăceri care le-ar putea depăși pe cele vechi și ar putea stimula din nou nervii istoviți. Acest lucru a dus la cele mai nefirești vicii, la cele mai complicate ferocități precum și la o extravagantă imensă și stupidă. Dar, totul are o limită. Din momentul în care individul a ajuns la extenuarea financiară sau fizică, a ajuns să fie lipsit de mijloace sau de putere astfel că nu-și mai poate extinde plăcerea, el intră într-o depresiune înspăimântătoare, într-o ostilitate față de orice bucurie. Astfel, omul ajunge să fie sătul de viață și simte că orice plan și străduință sunt în van – *vanitas, vanitatum vanitas*. Astfel, au apărut disperarea și dorința de moarte; împreună cu acestea a apărut năzuința la o viață nouă, superioară. Aversiunea față de muncă era atât de puternic înrădăcinată în popor încât chiar și acest ideal nou nu a fost considerat drept o viață de muncă fericită ci ca o binecuvântare pasivă în esență care își crea bucuria numai prin deconectarea de durerile și deziluziile provenite de la necesitățile și bucuriile fizice.

La cei mai buni indivizi dintre exploatare s-a creat de asemenea o senzație de rușine din cauza confortului lor, bazat pe distrugerea multor țărani liberi și pe abuzul miilor de sclavi din mine și de pe latifundii. Această depresiune a creat simpatia față de sclavi, un contrast ciudat cu brutalitatea nechibzuită cu care stăpânii dispuneau de viața sclavilor ca la spectacolele de gladiatori. În cele din urmă, această stare de indispoziție matinală a creat o aversiune față de lăcomia pentru aur și bani care dominau lumea încă de pe atunci. Plinius cel Bătrân spunea: "Spartacus nu a dat voie ca vreunul dintre adepții săi să introducă aur sau argint în tabără. Atât de multă nobilitate de spirit exista atunci chiar și la sclavii noștri fugarnici". [15] O parte din membrii acestei clase guvernatoare s-au istovit și ruinat în dementa alergare după plăcere; o altă parte a acestei clase simțea simpatie pentru cei săraci, aversiune pentru săraci și chiar dorința de moarte. Sub această clasă guvernatoare erau nenumărate hoarde de sclavi care munciau dar erau tratați mai rău ca animalele de turmă. Acești oameni au fost luați grosolan cu forța din toate popoarele, au fost maltratați permanent prin muncă în lanțuri și amenințați cu biciul. Ei erau amărâți, sperați, fără speranță, dispuși la răzbunare și inclinați la rebeliunea violentă. Din cauză că majoritatea elementelor lor barbare aveau un nivel intelectual scăzut, ei nu erau în stare să răstoarne ordinea de stat existentă și să bazeze unei ordini, cu toate că o parte din spiritele lor

excepționale aspira la acest scop. Singura eliberare la care puteau ajunge nu era răsturnarea societății ci fuga din societate în rândurile bandiților sau trecerea de partea dușmanilor, dincolo de granițele Imperiului.

Dincolo de aceste milioane de nemernici se aflau sute de mii de sclavi, uneori în lux și confort dar întotdeauna martorii și obiectele celor mai sălbatice și anormale acte de senzualitate. Unii din acești sclavi erau implicați în toate corupțiile imaginabile și erau la fel de pervertiți ca stăpânii lor. Dat fiind că încercaseră amărăciunea vieții de plăceri, alți sclavi erau profund revoltați de perversiune și hedonism și aspirau la o viață nouă, mai pură și elevată.

Mai existau și sute de mii de cetățeni liberi, sclavi eliberați, mulți reminiscenți sărăciți ai țăranimii, arendași prăpădiți, meseriași și hamali nenorociți precum și *lumpenproletariatul* urban. Toți aceștia aveau drepturile și orgoliul cetățeanului liber. Cu toate acestea, ei erau inutili în societate, fără case, fără siguranța zilei de mâine, cu totul la discreția celor înstăriți care le aruncau daruri din surplusul lor, din dărnicie, frică sau numai pentru a avea pace și liniște.

Evangelhia după Matei menționează ceea ce a spus Isus: "Vulpile au viziuni și păsările cerurilor au cuiburi dar Fiul omului nu are unde-Și odihni capul". [16] Tiberius Gracchus a exprimat această idee pentru tot proletariatul din Roma cu 130 de ani înaintea lui Hristos: "Fiarele sălbatice care hoinăresc au câte o peșteră sau o vizuină în care să doarmă. Oamenii care luptă și mor pentru Italia se bucură de aer și lumină dar nu de nimic altceva; ei nu au adăpost și rățesc cu nevestele și copiii lor. Împărații îi mint și îi îndeamnă să apere de dușmani altarele și mormintele. Nici unul dintre ei nu are altar ereditar și nici mormânt strămoșesc. Ei luptă și sprijină pe alții în lux și bogăție. Cu toate că li se spune că sunt stăpânii lumii, ei nu posedă un nod de pământ care este proprietatea lor." [17]

Pauperitatea și permanenta incertitudine a existenței i-a înveninat și mai mult pe cei săraci din cauza contrastului cu luxul nerușinat al bogătaşilor. Astfel s-a creat o aprigă ură de clasă a celor săraci împotriva celor bogați. Această ură de clasă era o esență diferită față de ura de clasă a proletariatului modern.

În ziua de azi, toată societatea se bazează pe munca proletarului. Pentru a cutremura societatea, proletarul trebuie numai să înceteze să muncească. *Lumpenproletariatul* antic nu muncea iar meseriașii care mai rămâneau nu erau indispensabili. În aceea perioadă, societatea nu trăia de pe urma proletariatului ci proletariatul trăia de pe urma societății. Proletariatul era de prisos și ar fi putut să dispară fără să afecteze societatea. Munca sclavilor era fundamentul societății. În ziua de azi, contradicția dintre capitalist și proletar se formează în fabrică, la locul de muncă. Chestiunea este cine va controla producția: proprietarul mijloacelor de producție sau proprietarii forței de muncă. Aceasta este o bătălie pentru modul de producție, un efort de a înlocui modul de producție prezent cu un mod de producție superior.

Lumpenproletariatul antic nu avea un asemenea scop. *Lumpenproletariatul* nu muncea și nici nu voia să muncească. Tot ceea ce *lumpenproletariatul* își dorea era o parte din plăcerile celor bogați, redistribuirea mijloacelor de plăcere nu a mijloacelor de producție. *Lumpenproletariatul* voia să-l jefuiască pe cel bogat, nu să schimbe modul de producție. Suferințele sclavilor din mine și plantații îl lăsau rece la fel ca suferințele cailor de povară.

Deci, la sfârșitul Republicii și în timpul Imperiului Roman au existat contradicții sociale foarte grave, o mare ură de clasă și lupte de clasă; exista o infinită dorință pentru o viață mai bună, pentru a ajunge dincolo de prezenta organizare a societății. Nu se făceau nici un fel de eforturi de a introduce un mod de producție nou, superior. [18]

Condițiile morale și intelectuale pentru această mișcare nu existau. Nici o clasă socială nu avea cunoștințele, vigoarea, bucuria de muncă și altruismul care ar fi putut crea o mișcare adevărată pentru un nou mod de producție. În plus, lipseau condițiile materiale care ar fi putut permite apariția unei asemenea idei.

După cum am constatat, economia sclavagistă nu era un progres tehnic ci o regresie. Economia sclavagistă îi făcea să muncească pe stăpânii neputincioși și incapabili iar astfel creștea numărul muncitorilor neproductivi în societate. Economia sclavagistă a redus productivitatea muncitorilor productivi și a limitat progresul tehnologiei, cu eventuala excepție a unor anumite negoțuri de obiecte

luxoase. Dacă s-ar fi făcut comparația între noul mod de producție al economiei sclavagiste cu economia țărănească liberă pe care a înlocuit-o, acest nou mod de producție ar fi trebuit să fie considerat un regres, mai mult decât un progres. Astfel, umanitatea a ajuns la ideea că vremurile antice au fost mai bune, au fost o epocă de aur și fiecare generație a regresat în comparație cu generația precedentă. Perioada capitalistă, cu înclinația sa permanentă de a îmbunătăți mijloacele de producție, este caracterizată de concepția progresului nelimitat al umanității și înclină să considere că trecutul este cât de negru posibil iar viitorul este cât de trandafiriu posibil. În Imperiul Roman, viziunea dominantă era inversă: declinul permanent al umanității și năzuința perpetuă pentru timpurile vechi și bune. Dacă reformele și idealurile sociale din aceea epocă arătau că relațiile de producție devin mai solide, scopul lor era numai restabilirea vechilor moduri de producție și a vechiului strat social al țăranimii. Acest ideal era justificat prin presupusa superioritate a stadiului anterior. Munca sclavilor mergea pe un drum fără ieșire. Societatea trebuia să fie readusă la fundamentul economiei țăărănești înainte de a-și putea reîncepe calea ascendentă. Dar, societatea romană nu mai putea face acest lucru fiindcă însăși țăranii s-au pierdut. Multe popoare de țărani liberi au fost nevoite să se împrăștie în tot Imperiul Roman în timpul marilor migrări înainte ca reziduurile culturale create de Imperiul Roman să fi putut furniza baza unei noi dezvoltări sociale.

Ca orice mod de producție bazat pe contradicții, economia sclavagistă antică și-a săpat singură groapa. În ultima sa formă, în Imperiul Roman din întreaga lume, economia sclavagistă se baza pe război. Numai războaiele permanente, subjugarea unor noi popoare, extinderea permanentă a teritoriului imperial puteau furniza marfa necesară de sclavi ieftini.

Războiul nu putea fi făcut fără soldați și țăranul era ceea mai bună sursă pentru soldați. Obişnuit cu munca grea, permanentă, în spațiul liber, pe frig sau pe căldură, pe ploaie sau pe timp uscat, țăranul era cel mai bine dotat să îndure greutățile militare. *Lumpenproletarul* urban, neobişnuit cu munca și chiar meseriașul abil, țesătorul, bijutierul sau sculptorul erau mai puțin adaptați la război. Odată cu dispariția țăranilor, au dispărut și soldații de care avea nevoie armata romană. Astfel, s-a creat o necesitate din ce în ce mai mare de a umple rândurile armatei cu înrolări de voluntari, în timp ce militarii de profesie serveau mai mult decât erau obligați prin conscriere. În scurt timp, această posibilitate a devenit nepotrivită, dacă era limitată la cetățenii romani. Tiberius declarase deja în Senat că era nevoie de voluntari de calitate și se puneau problema dacă să se facă apel la toate soiurile de lepădături și vagabonzi. Armatele romane aveau din ce în ce mai mulți mercenari barbari din provinciile cucerite și, în cele din urmă, romanii au fost siliți să recruteze străini, dușmani ai Imperiului. Chiar și pe timpul lui Iulius Cezar, germanii serveau în armatele romane.

Treptat, a fost din ce în ce mai greu ca armata să recruteze din națiunea stăpânitoare. Soldații s-au împușinat și s-au scumpit. În aceste condiții, din motive foarte materiale și nu dintr-o schimbare etică, a crescut dragostea Romei pentru pace. Roma era silită să-și păstreze soldații; în loc să-și extindă granițele la est, ea trebuia să fie mulțumită că există suficient de mulți soldați care să-i apere granițele existente. Exact în perioada în care este plasată viața lui Isus, pe vremea lui Tiberius, ofensiva romană a ajuns la un punct de stagnare. În continuare, Imperiul Roman a fost preocupat, în primul rând, să-i îndepărteze pe dușmanii care exercitau presiuni. Această presiune a continuat să crească: cu cât mai mulți străini, în special germani, serveau în armatele romane, cu atât mai mult aflau vecinii săi barbari despre bogăția sa, despre arta sa belicoasă și despre slăbiciunile sale. Pe măsură ce acești străini doreau să pătrundă în Imperiul Roman nu ca mercenari și slugi ci ca stăpâni și cuceritori, conducătorii de la Roma au fost siliți îndată să se retragă în fața lor sau să le cumpere favorurile și nu să lupte împotriva lor. În aceste condiții, în decursul primului secol al erei noastre, a încetat curentul de sclavi ieftini și romanii au fost siliți să se bazeze din ce în ce mai mult pe reproducerea sclavilor.

Aceasta a fost o modalitate scumpă. Reproducerea de sclavi era rentabilă numai în cazul sclavilor domestici de calitate superioară care puteau să muncească în meserii. Economia latifundiară nu putea fi continuată cu sclavi crescuți în casă. Folosirea sclavilor în agricultură era în scădere. Mineritul era în declin fiindcă multe mine nu erau rentabile din momentul în care nu mai erau gloată de sclavi ieftini proveniți din războaie.

Declinul economiei sclavagiste nu a cauzat renașterea economiei țărănești fiindcă nu au existat condițiile preliminare necesare pentru generarea unui mare număr de țărani puternici din punct de vedere economic iar proprietatea funciară privată era un alt obstacol. Marii latifundiați nu aveau tendința să renunțe la proprietățile lor; ei au redus dimensiunile acțiunilor lor. Marii latifundiați au transformat o parte din pământurile lor în mici ferme pe care le-au dat la arendași, *coloni*, cu condiția ca arendașul să dedice o parte din forța sa de muncă pentru proprietățile aflate în posesia stăpânului. De aici provine sistemul de cultivare la care marii proprietari funciari au apelat din ce în ce mai mult în epoca feudală, până când capitalismul a înlocuit acest sistem prin închirierea capitalistă a fermelor.

Colonii erau recrutați din forțele de muncă de sclavi rurali, țărani ruinați, proletari, negustori liberi și sclavi din marile orașe. Toți acești nu-și puteau câștiga existența, după scăderea veniturilor din economia sclavagistă din mine și plantații. Astfel, au fost reduse dărnicia și extravaganta bogătașilor. Apoi, a fost necesar să fie adăugați locuitori din provinciile de graniță izgoniți de pe pământurile lor de barbarii care avansau. Acești refugiați își găseau loc de adăpost în provinciile interioare, în calitate de *coloni*.

Această nouă modalitate de producție nu putea să prevină declinul economic cauzat de terminarea importării de sclavi. Această nouă modalitate era inferioară față de agricultura țărănească liberă și constituia un obstacol pentru continuare dezvoltării tehnice. Munca pe care *colonul* trebuia să o facă continua să fie muncă forțată, cu aceeași repulsie și neglijență pentru bovine și instrumente, așa cum fusese cu munca sclavilor. *Colonul* avea o fermă mică, cu care putea numai să-și țină împreună trupul și sufletul. În plus, arenda plătită în materie era atât de mare încât tot ceea ce depășea existența ceea mai simplă era dat stăpânului. Sărăcia acestor *coloni* se aseamănă cu ceea a micilor arendași din Irlanda sau cu ceea a țăranilor din sudul Siciliei, unde un mod de producție similar continuă să existe. Regiunile agrare din ziua de azi au o porțiță de salvare sub forma emigrării spre noi regiuni industriale. Această posibilitate nu exista pentru *colonii* din Imperiul Roman. Industria era orientată în special spre producerea bunurilor de consum de lux și numai într-o mică măsură se ocupa cu producția mijloacelor de producție. După ce s-au micșorat surplusurile proprietarilor de latifundii și mine, industria urbană a declinat iar populația a decăzut rapid.

În paralel, populația rurală a decăzut și ea. Arendașii de la fermele mici nu-și puteau întreține familiile mărite. De obicei, numai cu greu ei se puteau întreține din propria lor recoltă. La o recoltă proastă, ei se trezeau fără rezerve sau fără bani cu care să poată acoperi deficitul. Foametea și sărăcia au încasat un impozit greu și au rărit rândurile *colonilor*, în special cele ale copiilor. Populația Imperiului Roman a scăzut timp de un secol, la fel ca populația Irlandei.

"Se poate înțelege că factorii economici care au dus la scăderea populației în tot Imperiul Roman au influențat în special în Italia și cel mai mult la Roma. Dacă trebuie menționate cifre, se poate presupune că Roma avea 1 milion de locuitori pe vremea lui August, s-a menținut la acest nivel în secolul I, a scăzut la circa 600.000 pe vremea Severilor și a declinat rapid după aceea." [19]

În excelenta sa lucrare *Die Wirtschaftliche Entwicklung des Altertums* (1895), Eduard Meyer menționează descrierea lui Dio Chrysostom din orația VII [20] cu privire la condițiile dintr-un mic oraș din Euboea, fără să-i menționeze numele. Vedem aici situația gravă a scăderii de populație. "Toată regiunea aparține de oraș și datorează impozite. Tot pământul sau aproape tot pământul se află în posesia bogătașilor iar proprietățile lor extinse se află parțial în pășune și parțial în câmpiile cultivate. Dar aceste pământuri sunt complet părăsite. La adunarea din oraș, un cetățean spune: "Aproape două treimi din regiunea noastră este dezertată fiindcă noi nu ne îngrijim de ea și avem o populație prea mică. Eu personal am la fel de multe pogoane ca oricare altul, în munți și la câmpie. Dacă aș fi putut să găsesc pe cineva care să lucreze acest pământ, nu l-aș da pe nimic ci l-aș da cu drag și bani...". El spune că terenul necultivat începe de la porțile orașului, "țara este cu totul nelocuită și arată îngrozitor, ca și cum s-ar afla departe în sălbăcie și nu s-ar afla la porțile orașului. Printre zidurile orașului, cele mai multe pământuri sunt arate și transformate în pășune. ...Se făceau plantații pe piste de alergare pentru ca pe timpul verii statuile lui Hercules și altor zei și eroi să fie ascunse în grâu. Oratorul care a vorbit înaintea mea își duce vaca la piață în fiecare dimineață ca să pască în fața clădirilor unde se află guvernul. Străini care veneau la noi batjocoresc orașul s-au le este milă." De asemenea, în oraș există multe case

goale. Evident, populația scade permanent. Mai sunt câțiva pescari care vor pești mai puțin cunoscuți dar, în general, mari zone din regiune nu sunt locuite. Înainte cu ani, această zonă era în proprietatea unui cetățean bogat care "avea multe hoarde de cai și vite, multe pășuni, multe mine și alte proprietăți importante." La porunca Împăratului, el a fost ucis, hoardele i-au fost luate, inclusiv vaca ciobanului și de atunci pământul nu este folosit. Au rămas numai două soiuri de ciobani: oamenii liberi și cetățenii. Ei trăiesc din puțin vânat, puțină muncă agricolă și lăptărie...

Condițiile pe care Dio le descrie aici se aseamănă cu cele din toată Grecia de la începutul Imperiului Roman. Aceleași condiții s-au dezvoltat în decursul câtorva secole la Roma și în împrejurimi și și-au lăsat amprenta asupra provinciei Campana până în ziua de azi. În această regiune, din nou, orașele provinciale au dispărut, suprafețe imense de pământ erau necultivate și erau folosite numai pentru păstorit; văile din munți erau folosite pentru vii. Acest proces a continuat până când chiar Roma a fost părăsită, casele nu erau ocupate și se prăbușeau, așa cum se întâmpla și cu clădirile publice iar oile pășteau în Forum și la Capitol. Aceste condiții s-au dezvoltat în Irlanda secolului nostru (i.e. secolul XIX) și uimesc orice vizitator care vine la Dublin sau călătorește prin țară. [21]

În același timp, scădea fertilitatea pământului. Hrănirea turmelor era puțin dezvoltată și probabil că s-a înrăutățit în economia sclavagistă, care a implicat proasta îngrijire a vitelor. Fără hrănirea turmelor nu putea fi produs îngrășământ. Fără cantități de îngrășământ și cultivare intensivă, numai cele mai bune pământuri puteau produce o recoltă profitabilă. Cantitatea acestor pământuri era în permanentă scădere, pe măsură ce cultivarea se prelungea și pământul se usca.

Ceva asemănător putea fi observat în America secolului XIX: în statele din sud, cu economia lor de sclavi, pământul nu a fost fertilizat și s-a epuizat în scurtă vreme iar utilizarea sclavilor era profitabilă numai pe cele mai bune pământuri. Economia de sclavi putea exista numai prin expansiunea spre vest, prin introducerea de pământuri noi pentru cultivare și abandonarea pământului consumat. Observăm același fenomen în Imperiul Roman: din această cauză romanii aveau o permanentă dorință pentru pământ și erau dispuși să cucerească prin război noi regiuni. La începutul Imperiului Roman, Italia de sud, Sicilia și Grecia erau deja pustiite.

Epuizarea pământului și scăderea forțelor de muncă, alături de utilizarea irațională a forțelor de muncă, puteau să ducă numai la scăderea permanentă a recoltelor.

În paralel, a scăzut capacitatea statului de a cumpăra alimente din străinătate. Aurul și argintul au devenit metale rare din ce în ce mai rare fiindcă nu era disponibilă forța de muncă în mine, după cum am observat. Aurul și argintul disponibil continua să iasă din țară, o parte spre India și Arabia pentru a cumpăra lucruri de lux pentru cei bogați dar marea parte ieșea ca tribut pentru triburile barbare învecinate. Am văzut deja că de aici erau recrutați din ce în ce mai mulți soldați care luau cu ei în străinătate plata sau ce mai rămânea din ea. Pe măsură ce scădea puterea militară a Imperiului, cu atât se încerca mai serios ca vecinii periculoși să fie ținuți în bună dispoziție iar cel mai simplu lucru era să li se plătească un tribut serios. Atunci când acest mod a eșuat, hoardele dușmane au invadat Imperiul Roman pentru jaf iar astfel s-a pierdut încă o parte din avere.

Restul averii a fost sfârșit în bucăți ca să poată fi păstrat. Cu cât scădea puterea militară a locuitorilor din Imperiu și cu cât mai puțini recruți proveneau de acolo, cu atât alți recruți trebuiau să fie aduși de peste granițe și cu atât se intensifica presiunea dușmanilor barbari. Cu cât creștea cerința pentru mercenari iar resursele scădeau, cu atât creșteau salariile care trebuiau să le fie plătite. "Încă de pe vremea lui Cezar, salariul era de 225 de denari pe an; în plus, fiecare soldat mai primea 2/3 de medimnă de grâu pe lună sau 4 *modii*, care cu timpul a crescut la 5. Aceasta era cantitatea de cereale pe o primea sclavul care nu trăia din nimic altceva. Cu sobrietatea celor din sud, necesitățile de hrană erau satisfăcute prin rația de cereale. Domițian a mărit plata la 300 de denari. Pe vremea cezarilor de mai târziu, erau furnizate arme fără bani. Septimius Severus și Caracalla au mărit plata și mai mult." [22]

Desigur, în aceea perioadă, puterea de cumpărare a banului era mult mai mare ca în prezent. Pe vremea lui Nero, Seneca [23] a crezut că un filozof putea să trăiască cu 1/2 de sesterț pe zi. 40 de litri de vin costau de 3 ori mai mult, un miel era dublu la preț iar o oaie costa de 18 ori mai mult. "Cu asemenea prețuri, salariul legionarului era ceva important. În plus, legionarul mai primea câte un cadou de la un nou imperator; uneori, cu un Cezar instaurat de soldați odată la o lună sau două, se făceau afaceri bune.

Când legionarul își termina serviciul, el primea un bonus de separare care a fost de 3000 de denari pe timpul lui Augustus, 1500 de denari pe vremea lui Caligula și ridicat la 5000 de denari pe vremea lui Caracalla." [24] În paralel, dimensiunea armatei a crescut din cauza atacurilor de la toate frontierele. În vremea lui Augustus, au fost în armată 300,000 de soldați iar ulterior numărul lor s-a dublat.

Populația Imperiului Roman era redusă iar surplusul muncii era foarte slab. După calculul lui Beloch, [25] populația din tot Imperiul Roman era de circa patru ori mai mare decât cea din Imperiul German din zilele noastre, adică aproape 55 de milioane pe vremea lui Augustus. În prezent, Italia are 33 de milioane de locuitori iar atunci avea numai 6 milioane. Aceste 55 de milioane trebuiau să întrețină prin tehnologia lor primitivă o armată de dimensiunile armatei Imperiului German de azi (1908), care este o mare povară. Acest lucru este adevărat cu toate că de atunci și până acum s-a produs un mare progres tehnologic, armata romană fiind compusă din mercenari mult mai bine plătiți decât recruții germani din prezent.

Populația scădea și se pauperiza iar poverile militarismului creșteau. Această situație a fost creată din două cauze. Rezultatul a fost prăbușirea economică totală.

Statul avea două cheltuieli fundamentale: instituția militară și construcția publică. Dacă statul dorea să mărească una din cheltuielile sale fără să impună noi impozite, acest lucru ar fi însemnat că trebuie să negligeze cealaltă cheltuială. Acest lucru chiar așa s-a petrecut. Atunci când bogăția și marile surplusuri care proveneau din munca maselor de sclavi, statul era prea bogat și era capabil să construiască edificii imense nu numai pentru lux, religie și igienă dar și pentru viața economică. Având la dispoziția sa imense mase umane, statul a construit aceste lucrări colosale care ne uimesc încă în ziua de azi precum și temple, palate, apeducte și canale precum și o rețea de drumuri splendide care legau Roma de cele mai îndepărtate colțuri ale Imperiului și erau un mijloc important de unitate economică și politică precum și de comunicare internațională. În plus, se executau mari lucrări de irigare și canalizare. De exemplu, mlaștinile Pontine (din regiunea Lazio, în centrul Italiei – NT) au adus o suprafață imensă de pământ fertil. Atunci când aceste mlaștini au fost uscate, o suprafață de 100,111 de hectare a devenit arabilă. În alte vremuri, existau în această regiune nu mai puțin de 33 de orașe. Construcția și întreținerea canalelor de drenaj în mlaștinile Pontine a fost un scop permanent pentru guvernatorii de la Roma. Aceste lucrări au decăzut atât de mult în prezent încât toată regiunea mlaștinilor și zona apropiată este stearpă și necultivată.

Atunci când s-a slăbit forța financiară a Imperiului, cei de la puterea de stat au permis ca toate obiectele să se sfărâme în loc să pună o limită militarismului. Construcțiile colosale au devenit ruine colosale care se prăbușeau în timp mai scurt fiindcă forța de muncă devenise mai rară și era mai ușor să fie obținute materiale de construcție de la vechile edificii în demolare decât de pe piețe. Această metodă a păgubit operele antice mai mult decât devastările invadatorilor vandali și ale altor barbari.

"Spectatorul, care aruncă o privire jalnică asupra ruinelor de la Roma, este tentat să acuze memoria goșilor și a vandalilor pentru nenorocirea pe care ei nu au avut dispoziția, puterea sau înclinația să o perpetreze. Cel mai aprig război poate doborî la pământ câteva turnuri semețe. Dar, distrugerea care a subminat fundamentele acestor monumente impozante a fost pusă în mișcare, încet și liniștit, în decursul unei perioade de zece secole. ....Monumentele de grandoare consulară sau imperială mai erau respectate drept gloria nemuritoare a capitalei: aceste monumente erau evaluate numai ca o mină interminabilă de materiale mai ieftine și mai convenabile decât cele de la o sursă îndepărtată." [26] Nu numai că operele de artă au decăzut ci și lucrările publice care erau utile pentru comerț, igienă, drumuri și apeducte. Acest declin era o consecință a declinului economic general și contribuia la accelerarea acestuia.

Cu toate acestea, poverile militare au crescut, trebuiau să devină insuportabile și împlineau ruina generală. Totalul poverilor publice, adică impozite pe marfă, muncă forțată și impozite pe bani, a rămas identic sau a crescut în timp ce populația și averea sa au scăzut. Povara stăpânirii asupra individului devenea din ce în mai grea. Fiecare încerca să arunce această povară pe umerii celor mai slabi. *Colonii* prăpădiți s-au trezit cu această povară pe umerii lor iar situația lor proastă a devenit disperată după cum reiese din numeroasele lor răscoale. De exemplu, numeroasele răscoale ale grupurilor de *Bagaudae* [27] din Galia. Acești *coloni* s-au răzvrătit în anul 285, în perioada imperatorului Diocetian, au fost învinși

dar au arătat lumii cât de mizerabilă este situația lor prin noi dezordini și noi revolte timp de peste un secol ulterior.

Alte clase ale populației erau oprimate, chiar dacă nu atât de grav precum *colonii*. Fiscul acapara tot ceea ce putea găsi; barbarii nu erau jefuitori mai răi ca statul. A apărut o fisură generală a societății. Indivizii din societate arătau din ce în ce mai mult că nu doreau și nu puteau să execute chiar și cele mai necesare servicii pentru comunitate și unul pentru altul. Lucrurile care înainte erau reglementate prin obicei și nevoie economică trebuiau acum să fie puse impuse prin puterea de stat. Aceste legi cu caracter obligatoriu s-au răspândit după Diocletian. Unele legi i-au ținut pe *coloni* pe pământuri iar astfel ei au fost transformați legal în iobagi. Alte legi i-au forțat pe proprietarii de pământuri să participe la guvernarea urbană, ceea ce în practică însemna mai ales colectarea de impozite pentru stat. Alte legi i-au organizat pe meseriași în ghilde obligatorii și i-au silit să-și furnizeze mărfurile și serviciile la prețuri stabilite dinainte. Astfel, a crescut birocrăția de stat, însărcinată cu executarea acestor legi obligatorii.

Astfel, birocrăția și armata, adică puterea de stat, au ajuns într-o confruntare mai serioasă nu numai cu clasele exploatate ci și cu clasele exploatatoare. Statul a transformat funcțiile de apărare și întreținere în prădare și devastare, chiar și în privința claselor exploatatoare. Ostilitatea față de stat a crescut iar stăpânirea barbarilor era considerată o salvare. Barbarii erau țărani liberi la care se refugiau din ce în ce mai mult locuitori din regiunile de graniță și îi considerau salvatori și mântuitori din mâinile clasei guvernante din stat și din societate. Locuitorii din regiunile de graniță îi chemau și îi acceptau cu brațele deschise pe țărani liberi.

Salvian, un autor creștin din timpul Imperiului Roman decadent, scrie: "O bună dovadă a nedreptăților romane este că mulți romani care au suferit de cruditatea in Justiției romane, nu mai doresc să fie romani. ...Noi ne mai mirăm că goții nu sunt cucerii de rezistența noastră, când romanii ar prefera să trăiască printre ei mai curând decât acasă (i.e. în Imperiul Roman - NT). Compatrioții noștri nu doresc deloc să fugă de la ei la noi și chiar ne permit ca noi să ne refugiem acolo. Mă mir din ce cauză plătitorii de impozite săraci și nevoiași nu urmează exemplul lor, cu excepția cazului în care ei nu-și pot transfera proprietățile și gospodăriile." [28]

Marile migrații, inundarea Imperiului Roman cu mase de germani sălbateci nu a fost echivalentă cu distrugerea prematură a unei culturi superioare și înfloritoare. Aceste migrații au însemnat numai încheierea procesului de dizolvare a unei civilizații muribunde și formarea unui fundament pentru o nouă ascensiune a civilizației. Desigur, acest proces s-a petrecut în mod lent și instabil în decurs de secole.

Creștinismul s-a format în decursul celor patru secole începând de la stabilirea Imperiului Roman de către Augustus și până la invaziile barbare. Această epocă a pornit de la ceea mai mare strălucire la care a ajuns vreodată lumea antică și a inclus ceea mai colosală și otrăvitoare acumulare de bogăție și putere în mâinile câtorva oameni, cea mai formidabilă acumulare de mizerie a sclavilor, a țăranilor ruinați, a *lumpenproletariatului*. Această epocă a început cu cele mai fundamentale contradicții de clasă și cu cea mai profundă ură de clasă. Această epocă s-a încheiat cu complecta pauperizare și disperare a întregii societăți.

Toate aceste cauze și efecte și-au lăsat amprenta asupra creștinismului. Dar, toate aceste lucruri arată urmele altor influențe, provenite din viața socială și politică, care s-au dezvoltat pe terenul modului de producție pe care l-am descris mai sus.

NOTE

- 1.Karl Jentsch, *Drei Spaziergänge eines Laien ins klassische Altertum*, (Leipzig: Grunow, 1900), p. 237, cf. p. 119
- 2.Levi Herzfeld, *Handelsgeschichte der Juden des Alterhums*, (Braunschweig: Drack 1894), p. 193. Hertzfeld se referă la lucrarea reputatului August Böckh, *Staatshaushaltung der Athener*, (Berlin: Reimer, 1851) dar nu citează sursa complet. [NT]
- 3.Genesa 37:28 [NT]
4. Diodorus Siculus, *The Library of History*, (Cambridge, MA: Harvard University Press 1939), v.III, p.195

5. Ibid. p.201
6. *Lumpenproletariat* este termenul folosit de Karl Marx și Friedrich Engels în versiunea germană originală a lucrării „Manifestul Comunist” (1848). În traducerea engleză a lucrării „Manifestul Comunist”, termenul *Lumpenproletariat* este tradus ca "dangerous class". Marx și Engels tratează foarte negativ acest strat social sau această grupare și consideră că o parte poate deveni un instrument corupt de intrigă reacționară. Vezi: Karl Marx & Friedrich Engels, *The Communist Manifesto*, (NY: NY Labor News, 1908), p. 21 [NT]
7. Homer, *Odyssey*, (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1919), xvii, 320
8. Cf. J.E.Cairns, *The Slave Power: Its character, Career and Probable Design*, (London: Parker, 1862), p. 46 ff.
9. Frederick Olmsted, *A Journey in the Seaboard Slave States, with Remarks on Their Economy*, (NY: Dix and Edwards, 1856), pp. 46-47
10. Karl Marx, *Capitalul*, (București: Editura de Stat pentru Literatură Politică, 1957), p.228 [NT]
11. Cf. Pliny the Elder, *Natural History*, (London: Taylor & Francis, 1855), 7.40 [NT]
12. Robert von Pöhlmann, *Geschichte des antiken Kommunismus und Sozialismus*, (München: Bedische, 1901) v.2, pp. 582-583
13. Quintilian, *Declamationes maiores et minores*, , ed. J.J.Dussault, (Paris: Lemaire, 1823), v.5, p. 295 ff. (Declamatio XIII, *Apes pauperis, Pro paupere contra divitem*) [NT]
14. Cassius Dio, *Roman history*, (Cambridge, Mass.: Harvard University Press 1914 -1927), 54: 23, p. 341 [NT]
15. Pliny the Elder, *op.cit.*, 33.14
16. Evanghelia după Matei 8:20 [NT]
17. Plurarch, *Lives*, (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1921), "Tiberius Gracchus", p.167
18. Robert von Pöhlmann, *op.cit.* În această lucrare, Robert von Pöhlmann identifică fără rost ca socialism luptele de clasă ale proletarilor antici, ale țăranilor greu îndatorați, anularea de îndatoriri ale proprietarilor funciari, jefuirea și reformele funciare ale celor lipsiți de pământuri. Scopul profesorului de la Erlangen este să demonstreze că niciodată, în nici un fel circumstanțe, dictatura proletariatului nu poate produce mai mult decât incendii și jafuri, asasinat și violuri, jafuri și destrăbălări. Fără probe și fără argumente, Pöhlmann ne stropește cu citate grecești.
19. Ludo Moritz Hartmann, *Geschichte Italiens im Mittelalter*, (Leipzig: Wigard, 1897), v.1, p.7
20. Dio Chrysostom, *Discourses*, (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1932), p. 287
21. Eduard Meyer, *Die Wirtschaftliche Entwicklung des Altertums*, (Jena: Gustav Fischer, 1895), pp.67-69
22. Autorul nu menționează sursa dar el se referă aici la articolul lui Paul Ernst, Die sozialen Zustände im römischen Reich vor dem Einfall der Barbaren , *Die Neue Zeit* v.11, (1892 -1893), p.253. Autorul menționează noțiuni antice: *Denarius* a fost o monedă romană; *medimnă* a fost o unitate de măsură greacă; *modius* a fost o unitate romană de măsură de volum. [NT]
23. Seneca, *Ad Lucilium Epistulae Morales*, (ed. R.M.Gummere), (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1917 – 1925) [NT]
24. Paul Ernst, *op.cit.*, pp. 254 -255 [NT]
25. Julius Beloch, *Die Bevölkerung der griechischrömischen Welt*, (Leipzig: Dunckner & Humblot, 1886) [NT]
26. Edward Gibbon, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, (Edinborough: Bell & als., 1811), v.6, pp. 174 -175 [NT]
27. *Bagaudae* erau grupuri de rebeli din Galia și Hispania în decursul secolului III. [NT]
28. Salvian, *On the Government of God*, (NY: Columbia University Press, 1930), 5:5, 5:8, pp. 142, 148 [NT]

II. Statul

Statul și comerțul

Pe lângă sclavagism, în societatea antică au mai existat încă două modalități importante de exploatare care au ajuns la apogeu în perioada de ascendență a creștinismului. Aceste modalități au exacerbat la maximum contradicțiile de clasă și au precipitat declinul statului și al societății. Aceste modalități au fost cămătăria și jefuirea provinciilor cucerite de puterea centrală. Aceste două modalități au fost strâns legate de esența statului din aceea perioadă. Statul era atât de legat de economie încât

trebuie să luăm în considerație acest lucru atunci când trebuie să tratăm fundamentul statului și al societății, adică modul de producție.

În primul rând, trebuie să descriem pe scurt statul antic.

Niciodată democrația antică nu a depășit limitele municipalității sau ale *Markgenossenschaft*, compusă din unul sau mai multe sate care posedau sau guvernau o regiune în comun. Acest lucru era efectuat prin legislația directă a poporului, la adunarea tuturor membrilor cu drept de vot. Astfel, comunitatea nu putea fi foarte extinsă. Teritoriul comunității se putea extinde numai pentru ca fiecare membru să ajungă de la casa sa la adunare fără prea multă trudă sau pagubă. Antichitatea nu a putut dezvolta o organizare democratică dincolo de acest cadru din lipsa condițiilor tehnice și economice preliminare. Numai capitalismul, cu tipografiile, oficiile poștale, ziarele, căile ferate și telegrafele, a putut crea națiunea modernă, nu numai ca o entitate lingvistică ci și ca o organizație politică și economică durabilă. În esență, acest lucru nu a fost îndeplinit până în secolul XIX. Condiții speciale au făcut posibil ca numai Anglia și Franța să devină mai devreme națiuni în sensul modern și să stabilească un parlament național, fundamentul unei democrații mai extinsă decât comuna. Acest rezultat se datorează numai rolului de conducere pe care l-au avut două mari comune: Londra și Parisul. Chiar și în 1848, mișcarea națională și democratică era, în esență, mișcarea unor comunități ieșite din comun: Paris, Viena și Berlin.

În antichitate, mijloacele de comunicație erau mult mai primitive iar democrația se limita la comună. În secolul I al erei noastre, comerțul dintre țările de la malurile Marii Mediteraneene a ajuns la dimensiuni importante iar astfel greaca și latina au devenit limbi internaționale. Din păcate, acest lucru s-a petrecut atunci când democrația și viața politică în general se aflau, din păcate, în declin. Acest lucru nu a fost o întâmplare nefericită. În aceea perioadă, dezvoltarea comunicației dintre comune era legată condiții care au fost fatale pentru democrație.

Nu avem intenția să arătăm cum stăteau lucrurile în țările orientale, unde democrația limitată la comune a devenit baza unui anumit tip de despotism. Vom trata numai dezvoltarea specifică din lumea elenă și romană, Roma fiind unicul nostru exemplu. Roma arată în modul cel mai precis direcțiile antice de dezvoltare fiindcă aici lucrurile se petreceau mai repede și în dimensiuni mai mari decât în oricare altă comunitate. În celelalte comunități antice, tendințele de dezvoltare erau aceleași dar adeseori de dimensiuni mai reduse și mai puțin dramatice.

Extinderea oricărei *Markgenossenschaft* și a oricărei comune era limitată și nu putea fi depășită. În consecință, diversele sate și comune rămâneau aproximativ la același nivel, atâta timp cât ele aveau o economie pur și simplu țărănească. În această fază existau puține stimulări de lăcomie și conflict, dat fiind că fiecare comunitate producea tot ceea ce îi era necesar. Populația în creștere putea să creeze cel mult o penurie de pământuri dar nu putea duce la o extindere teritorială, dat fiind că o comună nu se putea mări astfel ca fiecare din membrii săi să nu poată ajunge la adunarea legislativă cu ușurință și fără pierdere de timp. Dacă toate pământurile arabile din localitate erau folosite, tinerii de vârstă serviciului militar se angajau să stabilească propria lor comună prin expulzarea celor mai slabi sau prin stabilirea în regiuni în care exista un mod de producție mai primitiv iar populația nu era atât de densă și astfel le făcea loc.

Diferitele comune sau *Markgenossenschaft* erau, în mare măsură, la același nivel dar acest lucru s-a schimbat odată cu apariția comerțului alături de economia țărănească.

După cum am văzut, comerțul de mărfuri a început foarte devreme și provine din epoca de piatră. În regiunile în care se puteau obține ușor materiile prime care erau rare sau inexistente în alte părți, locuitorii primeau probabil mai mult decât aveau nevoie, pe măsură ce deveneau mai pricepuți în obținerea și prelucrarea acestor materiale. Ei comercializau vecinilor surplusul și primeau în schimb alte produse. Multe din aceste produse erau comercializate din nou în locuri și mai îndepărtate. Prin aceste schimburi de la un trib la altul, multe produse ajungeau la distanțe incredibile. Condiția preliminară a acestui comerț era modul de viață nomad al unor hoarde care adeseori se întâlneau în rătăcirile lor și atunci făceau comerț cu surplusul lor de mărfuri.

Aceste ocazii s-au încheiat odată cu stabilirea în locuri de viață fixe dar atunci nu a dispărut necesitatea de a face comerț cu bunuri. În special, a crescut nevoia de instrumente și de materialele din

care erau făcute, care se puteau obține, de regulă, numai dintr-un singur loc, deci numai prin comerț. Clasa negustorilor trebuia să se formeze pentru a satisface această necesitate specială. Această clasă era compusă din triburile nomade de ciobani, care se ocupau cu transportul mărfurilor împovărate pe animale dintr-o regiune unde aceste mărfuri erau în surplus și deci erau ieftine în altă regiune unde aceste mărfuri erau rare și deci scumpe. Această clasă mai era compusă din pescari care se aventurau cu bărcile lor mici pe lângă maluri sau de la o insulă la alta. Pe măsură ce negoțul prospera, cu atât țăranii erau ispitiți să se implice. În general, proprietarii de pământuri considerau cu dispreț comerțul. Aristocrația romană considera cămătăria, dar nu comerțul, drept o îndeletnicire onorabilă. Acest lucru nu i-a oprit pe mulți proprietari funciari să-și atribuie mari profituri din comerț.

Drumurile folosite pentru comerț devin din ce în ce mai aglomerate. Așezările de pe lângă aceste drumuri își procură mărfurile mai ușor și își vând produsele negustorilor. Devierea de pe aceste drumuri nu este posibilă în multe puncte. Dacă aceste puncte de deviere sunt și fortificații naturale, locuitorii și moșierii îi pot opri și imputa pe negustori. Alte puncte de deviere au devenit depozite sau depouri unde mărfurile erau mutate de la un mijloc de transport la altul. Negustorii ajungeau aici din multe locuri și depozitau mărfurile pentru mult timp.

În mod inevitabil, comunitățile favorizate de natură pentru comerț au depășit dimensiunea comunei țărănești. Populația comunei țărănești își găsește îndată limita de extindere și de fertilitate a teritoriului său. Populația unui stat comercial nu depinde de productivitatea teritoriului său și se poate extinde cu mult mai mult. Prin proprietatea asupra bunurilor sale, populația statului comercial poate achiziționa orice necesitate, inclusiv hrana. Pe lângă comerțul de instrumente agricole, materii prime, instrumente industriale și produse industriale de lux, se mai dezvoltă comerțul de alimente pentru orașe.

Extinderea comerțului este nelimitată. În esență, comerțul aspiră întotdeauna să depășească orice barieră, să caute clienți, produse, resurse de metale rare, districte industriale și cumpărători. Fenicienii au pornit de la Marea Mediteraneană, au ajuns pe de o parte până în Anglia și, pe de altă parte, până la Capul Bunei Speranțe. [1]

Meseriașii îndrăgesc să se stabilească în orașele comerciale. Pentru multe meserii, orașul comercial este piața fără de care nu ar fi putut să existe: pe de o parte, negustorii care caută produse iar pe de altă parte populația din satele înconjurătoare care vin în oraș în zilele de piață ca să-și vândă produsele și ca să cumpere scule, arme și podoabe în schimb. Orașul comercial le asigură meseriașilor furnizarea materiilor prime de care ei au nevoie pentru a-și practica meseria.

În ansamblul orașenesc, alături de clasele de negustori și meseriași, s-a ridicat o clasă de proprietari funciari. Membrii comunității țărănești de la oraș se îmbogățesc acum fiindcă cei noi veniți caută pământ, a cărui valoare crește permanent. Acești proprietari funciari mai profită și fiindcă sclavii sunt o marfă adusă de negustori. Dintr-un motiv sau altul, unele familii de proprietari funciari depășesc nivelul țăranilor obișnuiți și acumulează mai mult pământ sau avere. Acum, ei pot să-și extindă parțial sau total activitatea agricolă prin intermediul sclavilor. Ei se stabilesc în orașe, se devotază afacerilor, chestiunilor municipale sau chiar războiului. Un asemenea proprietar funciar, care înainte trăia numai în casa sa țărănească de la marginea orașului, își putea construi acum o casă în oraș. Puterea economică și poziția socială a acestor moșieri mai provenea încă de la proprietatea funciară și de la agricultură. Ei mai erau și orașeni iar gospodăriile lor făceau să crească populația urbană care, cu timpul, a ajuns la dimensiuni semnificative, inclusiv sclavii de lux.

Orașul comercial a continuat astfel să devină mai bogat și mai populat. Odată cu puterea sa, spiritul belicos și lăcomia de jaf au crescut. Cel puțin la început, comerțul nu este deloc așa de pașnic după cum pretinde economia burgheză. În aceea perioadă, comerțul și transportul nu erau activități separate. Atunci negustorul nu putea să stea în birou ca acum, să primească comenzile prin poștă și să le expedieze tot prin poștă, pe uscat sau pe mare. Negustorul trebuia să aducă singur mărfurile în piață și pentru a face acest lucru, el avea nevoie de putere și curaj. Negustorul era nevoit să-și găsească drumul pe jos, pe cal, pe mici bărci deschise pe mare, fiind departe de casă timp de luni sau chiar ani de zile. Această viață nu era mai ușoară ca viața unui militar în război. Numai un om puternic putea să îndure aceste dificultăți.

Pericolele călătoriei nu erau mai mici ca pericolele războiului. Nu numai natura periclita negustorul în fiecare moment cu valuri, stânci, furtuni de nisip, sete, foamete, ger teribil sau căldură pestilentă. Bunurile de valoare pe care negustorul le transporta erau o tentație pentru oricine era destul de puternic ca să le jefuiască. La origine, negoțul se făcea de la un trib la altul. Cu timpul, negoțul a devenit o activitate de grup: caravane pe uscat și flote comerciale pe mare. Orice membru al unui asemenea echipaj trebuia să poarte arme și să fie gata să-și apere obiectele cu sabia în mână. Comerțul a devenit o școală de război.

Varietatea de bunuri pe care negustorul o ducea cu el l-a obligat să achiziționeze forță militară defensivă care, la rândul ei, a devenit o tentație de a fi folosită agresiv. Profitul din comerț se obținea prin cumpărarea la preț ieftin și vânzarea la preț scump. Cel mai ieftin mod de obținere a bunurilor dorite a fost totuși neplata. Jaful și comerțul au strâns legate de la început. Când negustorul se simțea mai puternic și un obiect de valoare putea fi furat, era mai ușor pentru el să se transforme în jefuitor. Omul era obiectul de jaf care nu era cel mai puțin valoros.

Comerciantul avea nevoie de capacitățile sale militare nu numai pentru a-și procura mărfurile la cel mai ieftin preț posibil ci și pentru a-i îndepărta pe concurenții săi de pe piețele pe care el le frecventa. Cu cât erau mai mulți cumpărători, cu atât comerciantul trebuia să plătească mai mult pentru mărfurile pe care trebuia să le cumpere. Cu cât erau mai mulți vânzători, cu atât erau mai scăzute prețurile mărfurilor de vânzare iar astfel era mai mică diferența dintre prețurile de achiziție și prețurile de vânzare sau profitul. Imediat după ce au apărut câteva mari orașe comerciale, au izbucnit între ele războaie. Învingătorul din aceste războaie a câștigat nu numai avantajul de a îndepărta concurentul său de pe piață ci și avantajul de a transforma un concurent care era un factor nefavorabil pentru profit într-un factor favorabil pentru acest scop. Acesta lucru putea fi realizat în modul cel mai radical și deci irepetabil prin jefuirea orașului advers și vânzarea locuitorilor de acolo drept sclavi. La modul mai puțin radical dar care se repeta anual, orașul cucerit și înfrânt putea fi cooptat ca "aliat" care este obligat să furnizeze trupe și impozite și este obligat să se ferească de cauzarea vreunei daune concurentului devenit stăpân.

Anumite state comerciale favorizate de propria lor situație sau de alte condiții erau capabile să asocieze într-un singur stat multe alte orașe, împreună cu teritoriile lor. O constituție democratică în esență putea exista în fiecare oraș. Ca entitate, statul nu trebuia să fie guvernat în mod democratic fiindcă numai orașul victorios domina iar celelalte orașe erau obligate să se supună fără cea mai vagă influență asupra legislaturii sau a întregii administrații statale.

În Grecia au existat multe municipii statale de acest gen iar cea mai puternică a fost Atena. Niciunul dintre aceste municipii victorioase nu a fost destul de puternic pentru a le subjuga pe celelalte și astfel să scape de rivali. Istoria Greciei este numai un nesfârșit război între municipii și între municipiile statale. Aceste conflicte interne se întrerupeau numai pentru apărarea în comun împotriva unui dușman comun. Aceste războaie au contribuit enorm la accelerarea declinului Greciei, odată ce au fost resimțite consecințele economiei sclavagiste despre am vorbit. Este ridicol să considerăm acest fenomen cu indignare, așa cum fac mulți dintre profesorii noștri. Lupta împotriva concurenților este un factor natural concomitent cu comerțul. Există diferite forme ale acestui conflict care, în mod inevitabil, iau forma unui război în momentul în care părțile opuse sunt municipii comerciale suverane. Era inevitabil ca Grecia să se fragmenteze în momentul în care, datorită comerțului, orașele au devenit mari și puternice.

Scopul fiecărui război de concurență este să desființeze sau să suprimă concurentul. Cu alte cuvinte, scopul războiului de concurență este monopolul. Nici un oraș din Grecia nu avut forța necesară pentru a atinge acest scop, nici măcar puternica Atena. Un oraș din Italia a atins acest scop. Roma a devenit stăpânitoarea întregii lumi civilizate din jurul Mării Mediterane.

Patricieni și plebei

Pentru un mare oraș comercial, competiția cu rivalii nu este singura cauză de război. Țăranii puternici sunt, în special, ciobanii din munți. De obicei, acești țărani sunt mai săraci decât plugarii de pe plaiurile fertile. Ciobanii sunt mai puțin legați de pământ, mai obișnuiți cu vânatul și vărsarea de sânge. Probabil că bunăstarea municipiului îi excită la jaf. Acești țărani ar fi putut să ignoreze mici orașe provinciale care foloseau numai comerțul local dintr-o regiune limitată precum și câțiva meseriași. Dar ei au fost tentați de comorile marelui centru comercial și astfel ei s-au format în bande, ca să năvălească în comunitatea bogată. În acest timp, orașul încerca să-și extindă teritoriul precum și numărul vasalilor săi. Am observat cum creșterea orașului creează în cadrul său o piață extinsă pentru produsele agricole iar pământul care produce bunuri pentru oraș crește în valoare. Astfel, crește din ce în ce mai mult necesitatea pentru pământ și pentru puterea de muncă care să prelucereze câmpiile proaspăt câștigate de către cuceritori. Toate acestea duc la un război permanent între marele oraș și populația rurală înconjurătoare. Dacă cei din urmă sunt învingători, orașul este prădat și trebuie să pornească de la început. Dacă orașul învinge, o parte din pământurile țăranilor este acordată moșierilor săi care își așează acolo moștenitorii fără pământ; majoritatea lor cultivă noul pământ prin munca forțată, adică arendași, șerbi sau sclavi. Uneori, lucrurile se petrec la modul amabil. Poporul cucerit nu este luat drept sclav ci este incorporat în cadrul cetățenilor din orașul învingător. Dar, în orice caz, ei nu sunt incluși ca cetățeni cu drepturi depline în adunarea care guvernează orașul și statul. Ei sunt incluși ca cetățeni de clasa a doua care au toată libertatea legii și se bucură de apărarea legilor de stat dar participă la guvernare. Orașul avea nevoie de asemenea cetățeni noi pe măsură ce creșteau poverile sale militare, odată cu creșterea avuției sale. În acest moment, familiile de cetățeni vechi nu mai puteau satisface necesitatea numărului de militari dintre cetățeni. Acum serviciul militar și cetățenia sunt strâns legate de la început. Dacă numărul de luptători trebuia să crească rapid, noi cetățeni trebuiau să fie cooptați în corpul politic. Una din cauzele pentru care Roma a ajuns la grandoearea sa a fost faptul că era foarte liberală față de emigranți și față de locuitorii din comunitățile apropiate pe care le cucerise.

Numărul acestor cetățeni putea să crească la nesfârșit fiindcă nu era limitat de factorii care opreau creșterea populației compusă din seniori. O parte din aceste limite erau tehnice. În general, guvernarea municipală era dominată de adunarea seniorilor, care nu putea bloca orice acțiune. Cetățenii trebuiau să locuiască în regiuni din care puteau ajunge cu ușurință la adunările stabilite în prealabil. Aceste considerente nu se aplicau în cazul noilor cetățeni. Chiar și când primeau anumite drepturi politice, inclusiv dreptul de vot, din punctul de vedere al seniorilor nu era necesar ca ei să poată participa la aceste adunări. Acest lucru era pe placul seniorilor pe măsură ce ei rămâneau o castă separată.

Factorii care delimitau numărul seniorilor erau inaplicabili în cazul noilor cetățeni. Numărul cetățenilor putea crește la infinit, fiind condiționat de dimensiunea statului și necesitățile sale de a avea soldați de încredere. Chiar și atunci când se puteau obține soldați din provinciile cucerite, armata avea nevoie de un nucleu pe care se putea baza. Acest nucleu putea fi compus numai dintr-un contingent puternic de soldați cu statut de cetățeni.

Creșterea orașului a creat o nouă formă de organizare nedemocratică în stat. Pe de o parte, marea comunitate urbană devine guvernatoarea multor comune și provincii; pe de altă parte, printre cetățenii din comunitate, extinsă acum dincolo de teritoriul vechiului district urban, se creează contradicția dintre cetățenii vechi care au toate drepturile (patricienii) și noii cetățeni (plebeii). În ambele cazuri, democrația se transformă în aristocrație. Acest lucru nu se produce prin restricția grupurilor de cetățeni cu drepturi depline sau prin elevarea unei minorități la poziții privilegiate ci în virtutea faptului că statul

se dezvoltă iar unele grupuri rămân neschimbate. Astfel, toate elementele care au fost adăugate vechii comunități sau *Markgenossenschaft*-ului nu includ, parțial sau complet, drepturile deplinei cetățenii.

Aceste două modalități, prin care aristocrația s-a dezvoltat din democrație, au urmat două cursuri diferite. Exploatarea și dominarea statului de o minoritate privilegiată, stăpânirea unui imperiu de către o minoritate, pot crește întotdeauna ca dimensiuni, după cum ne demonstrează Roma. Această dominație trebuie să crească atât timp cât statul este puternic și nu este sfârșit de o forță superioară. Lucrurile stau altfel cu privire la lipsa de drepturi politice ale noilor cetățeni. Cât timp ei sunt numai țărani, ei sunt mai mult sau mai puțin potoliți că nu au drepturi. Majoritatea lor trăiește atât de departe de oraș încât ei nu pot să plece de acasă dimineața, să fie prezenți la prânz la adunarea din piața centrală a orașului și să revină acasă în fiecare seară. Mai mult de atât, pe măsură ce statul crește, relațiile sale interne și externe devin mai complicate. Politica și luptele militare devin meserii care necesită cunoștințe amănunțite pe care țăranul nu le poate obține. Țăranul nu se pricepea deloc la faptele și chestiunile personale în legătură cu care se luau decizii în adunările municipale și nu se simțea stimulat să solicite dreptul de a participa la ele.

Noua cetățenie nu a rămas limitată la țărani. Străinii care veneau la oraș și erau utili – primeau cetățenie. Regiunile cucerite în care a fost acordată cetățenia nu includeau numai sate ci și orașe cu meseriași, negustori și mari proprietari funciari care aveau o casă la oraș și o moșie la țară. Din momentul în care primeau cetățenia romană, ei aveau un mare stimul de a se muta din orașele mici în cele mai mari, unde aveau mai multe venituri și mai mult timp liber. În același timp, creștea numărul țăranilor care își pierduseră proprietățile din cauza războiului sau a economiei sclavagiste. Pentru toți cei rămași în aer, cel mai bun refugiu era orașul în care erau cetățeni. Acești oameni încercau să se descurce ca negustori, hamali, proprietari de taverna, de prăvălii sau slugi la un nobil bogat, de care se agață pentru a presta toate serviciile – cu adevărat *lumpenproletariat*.

Acești oameni au mult timp și mai multe ocazii decât țăranii pentru a se preocupa de politica urbană. Ei resimt consecințele acestei politici mai clar și mai direct. Interesul lor vital este să influențeze politica, să înlocuiască vechii cetățeni prin adunarea tuturor cetățenilor, să câștige pentru ei alegerea funcționarilor și activitatea legislativă.

Numărul acestor elemente a crescut paralel cu creșterea statului iar numărul vechilor cetățeni a rămas aproape neschimbat. Cetățenii vechi au devenit relativ mai slabi, mai ales de când nu au mai avut o putere militară separată față de puterea generală a cetățenilor. Cetățenii cei noi erau în miliție așa cum cetățenii cei vechi aveau arme și știau cum să le folosească. Din această cauză, izbucnesc în toate orașele amarnice lupte de clasă între cetățenii vechi și noi. Aceste lupte de clasă amarnice se încheie, mai devreme sau mai târziu, cu victoria cetățenilor noi, adică cu victoria democrației. În realitate, aceasta este numai o lărgire a aristocrației, dat fiind că provinciile continuă să fie exploatare dar nu posedă drepturi cetățenești. În realitate, proporția și intensitatea exploatareii provinciilor crește adeseori în același timp cu progresul democrației în clasa guvernantă.

Statul roman

Toate aceste conflicte sunt caracteristice oricărui oraș comercial prosper din antichitate și s-au dezvoltat deplin la Roma, atunci când acest oraș apare în istorie pentru prima oară.

Roma este foarte bine amplasată pentru a deveni un centru comercial. Roma se află lângă Tiber, aproape de mare, dar acest lucru nu a fost un obstacol pentru comerțul maritim fiindcă vasele erau mici. Această proximitate era chiar un avantaj căci astfel vapoarele erau ferite de pirați și de furtuni. Nu a fost întâmplător că multe orașe comerciale nu se aflau chiar lângă mare ci aproape de ape curgătoare navigabile, la o anumită distanță de punctul vărsare: Babilon și Bagdad, Londra și Paris, Antwerpen și Hamburg.

Roma s-a dezvoltat într-un loc în care Tiberul mai este navigabil și are la margini două dealuri care pot fi fortificate cu ușurință, ceea ce permitea intrarea și ieșirea sigură a mărfurilor. Ținutul din împrejurimi nu era încă prelucrat și avea un puternic specific țărănesc. La nordul și la sudul Romei se aflau regiunile Etruria și Campania care erau avansate din punct de vedere economic având industrie puternică, comerț dezvoltat și agricultură bazată pe forța de muncă care nu era liberă. Cartaginezii au venit din Africa cu mărfurile lor, fiind la nivelul de dezvoltare al celor din Etruria și al celor din coloniile grecești din sudul Italiei.

Datorită poziției sale geografice, Roma se afla într-o ciudată duplicitate. În comparație cu vecinii săi apropiați, latinii și volsicii, orașul comercial părea reprezentantul unei civilizații superioare. În comparație cu vecinii mai îndepărtați, cei din Etruria și din coloniile grecești, romanii păreau un nărod țărănesc nerafinat. În realitate, cu toată dezvoltarea comerțului, agricultura continua să fie principala sursă de trai. Fiind departe de mare, ei nu se pricepeau deloc la navigație și construcția navală. Ei îi lăseau pe negustorii și marinarii străini să vină și să facă negoț. Această practică nu s-a schimbat și este o explicație parțială a faptului că, în perioada de ascendență a creștinismului, evreii aveau o colonie așa de mare la Roma. În aceea perioadă, ei au acaparat o parte din comerțul roman. În mod similar, majoritatea comerțului din Constantinopol se afla în mâinilor unor negustori care nu erau turci.

Cu cât Roma prospera prin comerțul său, cu atât intra în conflict cu vecinii săi. Piața de alimente deschisă prin comerț a creat la proprietarii funciari romani dorința de a-și lărgi moșiile pe socoteala vecinilor lor, care la rândul lor aspirau la bogățiile urbane. Tot atunci s-au creat conflicte din concurență cu orașele din Etruria. Tânăra comunitate era silită să îndure multe războaie grele dar a învins datorită duplicității despre care am vorbit. Țăranii au fost înfrânți de tehnologia mai avansată și de organizarea mai fermă a marelui oraș. Forța militară a locuitorilor din Etruria a scăzut parțial fiindcă ei au înlocuit țărănimea liberă cu munca forțată. Locuitorii din Etruria au fost învinși de tenacitatea și rezistența țăranilor romani.

După ce romanii au fost destul de puternici ca să-i supună pe locuitorii din Etruria, ei au învățat că războiul poate fi o afacere excelentă. Prin război pot fi obținute averi mult mai mari decât prin comerț mai ales că războaiele erau purtate de străini. Războiul era mai avantajos ca agricultura, care producea numai un mic surplus, în condițiile fermei de mici dimensiuni. Războiul era avantajos mai ales atunci când lupta era purtată împotriva orașelor și națiunilor bogate, care puteau fi prădate și supuse la plata de tribut. În orice caz, comerțul și jaful nu au nici o legătură. Nici un alt oraș comercial nu a dat prioritate jafului și l-a elevat la grad de instituție guvernamentală. Numai Roma a transformat jefuirea în fundamentul gloriei sale ca stat.

Roma a cucerit orașele din Etruria, le-a jefuit și le-a făcut tributare. Apoi, Roma s-a îndreptat spre vecinii săi din sud a căror prosperitate ascendentă a cauzat declinul forțelor lor militare, după cum am scris mai sus despre acest proces. Prada putea fi luată mai ușor, pe măsură ce avea mai multă valoare. Dar această bogăție a atras un alt popor de țărani în aceea perioadă: locuitorii din regiunea Samnium. Era necesar ca locuitorii din regiunea Samnium să fie scoși din competiție pentru ca orașele grecești din sudul Italiei să poată fi cucerite. Un popor de țărani s-a luptat cu alt popor de țărani dar cei din Samnium nu aveau un mare oraș precum Roma care să atribuie organizarea centrală forțelor luptătoare țărănești. Cei din Samnium au pierdut și astfel s-a deschis calea Romei spre orașele bogate din sudul Italiei, care au fost jefuite și subjugate.

Sicilia, aflată în sudul Italiei, era la fel de bogată ca așezările grecești din Italia și era un punct de atracție pentru hoardele de jefuitori romani. Dar, aici romanii s-au lovit de un inamic periculos: cartaginezii. Cartagina, puternicul oraș apropiat de Tunisul de azi, a cucerit partea de vest a Africii de Nord și a urmat modelul de jefuire al Romei. Cartagina încerca acum să repete acest lucru în Sicilia. Cartagina era o colonie de fenicieni care au ajuns la navigație datorită condițiilor din țara lor și au atins o remarcabilă superioritate în acest domeniu. Navigația a adus preponderența și bunăstarea Cartaginei, care încuraja marinarii, nu țăranii. În locul unei economii țărănești, în Cartagina s-a dezvoltat o economie latifundiară cu prizonieri sclavi prizonieri ieftini și, în paralel, minarea. În consecință, Cartagina nu avea o armată națională de țărani. Din momentul în care au fost nevoiți să plece de pe litorale și să intre în interiorul țării, ei au avut nevoie de armată și trebuiau să se folosească de mercenari.

Războaiele punice din perioada 264 – 146 BC s-au terminat prin complectă distrugere a Cartaginei. Această decizie a fost luată la sfârșitul celui de al doilea război punic, după ce Hannibal a fost înfrânt. Acestea au fost războaie între armate de mercenari și țărani, între profesioniști și miliții. Adeseori, armatele de mercenari au învins iar Roma a fost pe pragul de a fi înfrântă de Hannibal. În cele din urmă, miliția care își apăra căminul s-a dovedit mai tenace și a pus adversarul la pământ. Cartagina a fost ștearsă iar locuitorii ei au fost nimiciți. Învingătorul a luat pradă bogăția imensă din latifundii, mine și din orașele subjugate.

După căderea dușmanului său cel mai aprig, Roma a stăpânit fără rivali vestul Mării Mediteraneene. În scurtă vreme, Roma a ajuns să domine și în partea de est. Țările din această regiune erau în declin, mergând pe calea civilizației antice: țăranii liberi erau înlocuiți prin munca silnică a sclavilor sau a iobagilor și distruși lor în războaie nesfârșite iar milițiile erau înlocuite cu mercenari. Aceste țări au mers atât de departe pe această cale și au devenit atât de slabe din punct de vedere militar încât nu mai puteau rezista deloc în fața armatelor romane. Orașele și regiunile cădeau aproape singure, erau jefuite și li se impunea tributul etern. Începând din această epocă, Roma a fost stăpânitorul vechii civilizații. Triburile germanice barbare i-au tratat apoi pe romani așa cum ei i-au tratat pe greci, în ciuda faptului că grecii erau mult mai avansați decât romanii în știință și artă. În economie și politică, la fel ca în filozofie și artă, Roma a fost numai jefuitoarea grecilor. Aproape toți marii filozofi și artiști romani erau plagiatori.

Roma a jefuit și a obținut prin șantaj cele mai bogate ținuturi unde au fost acumulate tezaurele lumii de a lungul secolelor sau mileniilor iar Egiptul este un exemplu în acest sens. Roma și-a putut dezvolta forța sa militară enormă, care a produs un rezultat excepțional, numai ca democrație, ca municipiu în care toate clasele populației erau interesate să existe, chiar dacă în modalități diferite. În lupta prelungită și amară purtată în secolele VI – IV BC, plebeii, adică noii cetățeni, au reușit să obțină un privilegiu după altul de la vechii cetățeni, patricienii. Rezultatul final a fost dispariția oricărei diferențe legale dintre cele două clase. În adunarea generală, toți cetățenii formulau legile și alegeau funcționarii superiori: consulii, pretorii și edilii. La sfârșitul mandatului, acești funcționari publici intrau în Senat, instituția care guverna, de fapt, tot statul.

Aceste succese nu au acordat poporului roman stăpânirea în stat ci numai dreptul de a alege stăpâni. Pe măsură ce *lumpenproletariatul* a ajuns să predomină la Roma, cu atât dreptul la democrație a devenit un mijloc de extorcare de bani și distracții de la candidați, o modalitate de a primi daruri.

Am văzut deja clienți care prestau diverse servicii marilor moșieri. Dacă ei ar fi avut dreptul electoral, cel mai mare serviciu pe care l-ar fi putut acorda stăpânului ar fi fost să voteze după voința acestuia. Fiecare roman bogat, fiecare familie bogată aveau la dispoziție multe voturi în adunare și puteau dispune de ele pentru clica de care aparțineau. Astfel, câteva clici de familii bogate aveau pe mâinile lor statul fiindcă membrii acestor familii erau aleși pentru posturile superioare și ajungeau astfel în Senat. Schimbarea introdusă de democrația a fost permisiunea familiilor bogate de plebei să-și promoveze astfel familiile în acest mediu care, în decursul dominației aristocratice, fusese limitat numai pentru patricieni.

Consulii și pretorii noi aleși trebuiau să fie la Roma în primul an de serviciu. În al doilea an, fiecare dintre ei prelua guvernarea unei provincii și încerca să-și ramburseze banii pe care a trebuit să-i cheltuiască pentru a fi ales și, eventual, să câștige ceva pentru propriul buzunar. Acest funcționar nu avea salariu iar posturile erau onorifice. Pe de altă parte, speranța de îmbogățire în provincii prin extorcare și mită, uneori chiar mită directă, era una din cauzele pentru care aceste posturi erau solicitate. Diverși candidați în căutarea bunăvoinței populare continuau să ridice nivelul cadourilor și al ofertelor.

Dar, pe măsură ce diferitele metode de a cumpăra voturi îmbunătățeau șansele *lumpenproletariatului* de a câștiga vreun avantaj prin vânzarea drepturilor civile, cu atât țăranii care aveau cetățenia romană trebuie să fi fost tentați să renunțe la existența lor sărăcăcioasă din mediul rural și să vină la Roma. Acest lucru a amplificat dimensiunile electorale ale *lumpenproletariatului* și solicitările corespunzătoare de la buzunarul candidatului. Pe timpul lui Cezar, 320.000 de cetățeni romani primeau grâu pe gratis de la stat. Numărul voturilor de vânzare trebuie să fi fost ceva asemănător. Ne putem imagina despre ce sume era nevoie la alegeri.

În anul 53 BC, cumpărarea voturilor a creat o cerință de bani atât de mare încât procentul de dobândă a crescut puternic și s-a creat o criză de bani. [2] "Nobilimea (nobilii în căutare de post) trebuia să plătească scump. Un spectacol de gladiatori costa 720,000 de sesterți. Dar ei plăteau de bună voie fiindcă astfel ei își separau cariera politică de cei fără proprietate." [3]

Ei erau siliți să plătească adeseori fiindcă noi alegeri aveau loc în fiecare an. Dar ei nu plăteau din motive idealistice ci fiindcă știau că astfel ei cumpără posibilitatea de a jefui cu profit provinciile. Ei făceau afaceri bune.

"Democrația" era stăpânirea din tot Imperiul Roman a unei populații de 50 - 60 de milioane de locuitori de către câteva mii de cetățeni romani. Astfel, democrația a devenit unul din cele mai puternice mijloace de a mări jafurile și de a exploata la maximum provinciile fiindcă această democrație mărea numărul celor care își împărțeau prada. Guvernatorii înfăptuiau aceste extorcări dar fiecare dintre ei lua cu el câțiva "prieteni" care îl ajutau la alegeri iar apoi mergeau împreună la furt și jaf, sub aripile lui.

Dar toate acestea erau numai o parte din cauzele întregii situații. Capitalul de camătă roman era lăsat în voia sa în provincii, unde a avut o influență devastatoare și unde a crescut la dimensiuni la care nu s-a mai ajuns nicăieri în lumea antică.

Camăta

Camăta există de când lumea, aproape de la începutul negoțului. Camăta nu poate fi depistată în epoca de piatră dar desigur este mai veche ca banul. Din momentul în care au existat gospodării separate cu proprietăți de familie definite, s-a creat posibilitatea să existe familii mai bogate, cu mai multe capre, pământ sau sclavi precum și familii mai sărace. Probabil că țăranii cu greutate au împrumutat ceva de la vecinii mai înstăriți, cum ar fi surplusul acestora de capre sau grâu, obligându-se să înapoieze împrumutul cu ceva în plus sau să presteze vreo muncă pentru împrumut. Acesta a fost începutul sclaviei de împrumut. Aceste afaceri cămătărești erau posibile în economia naturală în care banii nu erau folosiți. Marile proprietăți funciare și cămăta erau puternic legate între ele de la începuturi. Capitalul de camătă, cunoscut în prezent drept marele finanțe și marile proprietăți funciare s-au descurcat adeseori foarte bine. La Roma, marii proprietari funciari erau cămătari de la începuturile istoriei lor. Conflictul dintre patricieni și plebei nu a fost numai conflictul dintre aristocrație și democrație cu privire la drepturile politice, nu a fost numai conflictul dintre marii latifundiași și țăranii cu privire la pământurile publice. Acest conflict a inclus conflictul dintre cămătari și datornici.

În aceea perioadă, productivitatea muncii țăranului și surplusul produs erau infime și era necesară exploatarea marilor mase pentru a asigura exploatatrilor o oarecare avuție. Atât timp cât nobilii de la Roma îi păcăgeau pe țăranii din jurul Romei, nu era prea mult de luat și nu avea vreo importanță cât de mult erau extorcați țăranii, victimele. Afacerile nobililor prosperau și aduceau mult profit prin accesul la noul imperiu, care atunci era întreaga lume civilizată.

Aici a intervenit diviziunea muncii. Încasarea de dobândă cămătărească de la vecini nu era o afacere care necesita vreo atenție deosebită. Aristocrații se puteau ocupa de acest lucru în timp ce cultivau pământul și guvernau statul. Dar era dificilă exploatarea cămătărească a Spaniei și a Siriei, a Galiei și Africii de Nord în același timp cu administrarea unui stat atât de mare. Treptat, afacerile de dobândă au fost separate de afacerile de stat. Pe lângă funcționarii publici care jefuiau provinciile în calitate de generali și guvernatori, fără să disprețuiască vreo afacere rentabilă undeva, s-a erijat o clasă aparte de capitaliști cămătari care s-a organizat într-o clasă socială aparte de "cavaleri". Pe măsură ce creștea numărul acestor capitaliști cu bani creștea și varietatea afacerilor lor.

Una din principalele modalități de jefuire a provinciilor a fost colectarea impozitelor. Pe vremea aceea nu exista vreo birocrație cărei i se putea încredința colectarea impozitelor. Cel mai ușor era ca această funcție să fie dată pe mâinile unui roman înstărit care să transfere impozitele statului, având grijă ca el să nu piardă din această afacere. Acest sistem se asemana cu sistemul care încă mai există în multe părți din Orient și folosește la devastare. Colectorul de impozite nu se oprește la suma care i se

cuvine. Oamenii din provincii sunt dați pe mâna collectorului de impozite și sunt storși de bani fără milă.

Adeseori, unele municipii sau regi tributari nu puteau plăti sumele care le erau impuse. Din nou, financiarul roman era dispus să facă avansuri cu sumele necesare, firesc cu dobânda potrivită. De exemplu, marele republican Junius Brutus a făcut "specule excelente prin a da bani cu împrumut regelui Capadociei și orașului Salamis. Împrumutul dat orașului Salamis a fost făcut cu o dobândă de 48 de procente". [4] Această dobândă nu era excepțional de mare. După cum arată Salvioli, împrumuturile date orașelor erau cu dobândă de până la 75% iar în cazuri riscante, chiar și mai mult. Astfel, pe timpul lui Cezar, marea casă de bancheri a lui Rabirius a împrumutat toată averea ei lui Ptolemeu, faraonul exilat din Egipt, cu o dobândă de 100%. Rabirius a greșit în socotelile sale fiindcă la întoarcerea sa pe tron, Ptolemeu nu și-a plătit datoria și l-a înmormântat pe creditorul nefericit, care a crezut că tot Egiptul este averea sa. Rabirius a încercat să scape la Roma iar Cezar i-a dat ocazia să facă o nouă avere prin contractele de furnizare pentru războiul african. [5]

Mai exista o metodă de a face bani. Provinciile subjugate plăteau visteriei romane tributuri enorme. Pe de altă parte, războaiele eterne costau bani. Aceste războaie erau una din modalitățile prin care financiarul puneau mâna pe o parte din prada provinciilor care nu mergea direct la ei ci era furnizată statului. Ei contractau furnizarea echipamentului de război – altă metodă de a face mari averi în prezent. Oamenii de finanțe luau dobândă chiar și de la statul lor, atunci când îi lipseau fonduri. Acest lucru se petrecea destul de des fiindcă cu cât statul lua din provincii, pe atât toate soiurile de paraziți apăreau ca să-și împarte profiturile. Uneori, statul avea nevoie de sume atât de mari încât nici un individ nu putea furniza aceste sume. În acest scop se formau grupe de asociați. Dobânda este prima formă a exploatareii capitaliste și prima funcție a corporațiilor.

Oamenii cu bani de la Roma "au fondat corporații bancare similare cu firmele de *credit mobilier* din zilele noastre, cu directori, casieri, agenți, etc. Pe vremea lui Sulla a existat *compania de asiatici* care avea un capital destul de mare ca să împrumute statului 20,000 de talente iar 12 ani mai târziu, creanța a crescut la 120,000 de talente. Sume mici de capital erau investite în acțiunile marilor companii. După cum spune Polybius [6], tot municipiul Romei era în diferitele afaceri financiare conduse de un număr de firme importante. Micile gospodării participau la afacerile *publicanilor* (colectori de impozite - NT), adică la încasarea impozitelor și la cultivarea pământurilor publice, afaceri care produceau profituri extraordinare. [7]

Capitalismul modern s-a stabilit aproximativ prin modalitățile pe care le-am descris mai sus. Marx a numit aceste modalități "acumularea primitivă": exproprierea țăranimii, jefuirea coloniilor, negoțul cu sclavi, războaie comerciale și datorii ale guvernului. [8] Constatăm efectele devastatoare și distructive pe care le-au avut aceste metode în antichitate și în vremurile moderne. Dar, diferența constă în faptul că antichitatea a putut dezvolta numai metodele distructive ale capitalismului. Capitalismul modern derivă din aceste distrugerii condițiile necesare pentru o producție nouă și mai dezvoltată. Modalitatea de dezvoltare a capitalismului modern nu este mai puțin barbară și revoltătoare dar creează fundamentul necesar pentru elevarea dincolo de această sângeroasă distrugere. Capitalismul antic nu a putut face acest lucru.

În capitolul anterior am observat acest element fundamental. Capitalismul modern produce prin jaf, extorcare și toate modalitățile de violență. Numai o mică parte din această producție este folosită pentru delectare; marea parte este folosită pentru a crea mijloace de producție noi și superioare precum și pentru a spori productivitatea forței umane de muncă. În capitalismul antic nu existau deloc condițiile necesare pentru acest proces. Chiar dacă ar fi adoptat un oarecare mod de producție, capitalismul antic putea numai să înlocuiască munca țăranilor liberi cu cea a sclavilor. În ramurile importante de producție, acest lucru ar fi însemnat o regresie tehnologică, o scădere în productivitatea muncii sociale și o pauperizare a societății.

Oamenii de finanțe, generalii și funcționarii publici romani profitau din afacerile cămătărești. De obicei, aceste profituri reveneau în afacerile de acest gen, adică în noi jafuri. Existau două posibilități pentru profiturile care nu erau investite astfel: se puteau face investiții în plăceri și în crearea mijloacelor de delectare, inclusiv palate și temple. O altă posibilitate era ca prin aceste profituri

cămătărești să fie achiziționate o mină sau două și proprietăți funciare. Acest lucru însemna exproprierea țăranilor liberi și înlocuirea lor cu sclavi.

Jefuirea și devastarea provinciilor a fost utilă bogătaşilor de la Roma pentru a reduce productivitatea muncii sociale chiar mai repede decât ar fi fost posibil altfel. Nici un alt progres economic nu a compensat pentru această devastare, așa cum se întâmplă uneori în capitalismul modern. Devastarea dintr-un loc anumit loc a accelerat de din altă parte. Dat fiind că Roma stăpânea toată lumea, pauperizarea generală a lumii antice după începutul erei noastre s-a petrecut mai devreme decât ar fi fost în alte condiții.

Pentru mult timp semnele falimentului economic au fost ascunse de gloria provenită din faptul că în câteva decenii au fost aduse la Roma toate operele artistice create timp de milenii în toate centrele civilizației din jurul Mediteranei. Falimentul politic al sistemului a ieșit la lumină mult mai devreme decât falimentul economic.

Puterea excesivă [9]

Roma a distrus viața politică în toate regiunile cucerite prin anihilarea rezistenței și negarea independenței. Politica imensului imperiu era concentrată numai la Roma. Cine deținea aici puterea politică? Oameni cu bani care se gândeau numai cum să acumuleze o dobândă peste alta; aristocrați care se învârtteau de la o petrecere la alta, cărora le era silă de orice muncă sau strădanie, inclusiv în guvernare sau în război; *lumenproletariatul* care trăia numai din vânzarea puterii sale politice celui care plătea mai mult.

Suetonius, de exemplu, scrie în biografia lui Cezar despre cheltuielile făcute după războaiele civile: "El a distribuit poporului zece saci de grâu și zece livre de ulei. El le-a mai dat și 300 de sesterți pe care i-a promis mai înainte și încă 2 sesterți ca dobândă pentru întârziere. De asemenea, el s-a obligat să plătească chiria anuală de până la 2000 de sesterți la Roma și de 500 de sesterți în Italia. El a adăugat un mare banchet și a distribuit carne. După victoria din Spania, el a mai dat două dejunuri mici. Primul mic dejun i s-a părut sărăcăcios și nedemn de dărnicia sa și, din această cauză, Cezar o oferit cinci zile mai târziu un nou mic dejun foarte somptuos." [10]

Cezar a oferit și distracții de o splendoare fără precedent. Actorul Decimus Laberius a primit 500,000 de sesterți pentru un singur spectacol. [11]

Suetonius spune despre Augustus: "Adeseori, el făcea daruri poporului dar nu întotdeauna cu aceleași sume: uneori 400 de sesterți, alteori 300 și adeseori 250 de sesterți. El nu excludea pe băieții tineri, cu toate că, de regulă, ei primeau o anumită sumă de la vârsta de 11 ani. În vremurile de restriște, Augustus împărțea grâu fiecărui om la preț foarte redus sau fără bani. În aceste vremuri, el dubla valoarea tabletelor echivalente cu banii." [12]

Desigur, proletariatul care s-a lăsat cumpărat astfel, care a transformat venalitatea într-un sistem, acest proletariat și-a pierdut întreaga independență politică. Acest proletariat era numai un instrument în mâinile celui care plătea cel mai bine. Lupta pentru puterea din stat a devenit o competiție între un număr mic de jefuitori care au putut să adune ceea mai mare pradă și, în consecință, aveau cel mai bun credit la oamenii de finanțe.

Acest factor a fost consolidat enorm prin extinderea forței armate mercenare. Armata a devenit din ce în ce mai mult stăpâna republicii. Pe măsură ce armata mercenară creștea, pe atât scădea capacitatea de luptă a cetățenilor romani. Este mai probabil ca scăderea capacității de luptă a cetățenilor romani a fost o condiție pentru extinderea armatei mercenare. Toți cei din popor care puteau lupta erau în armată. Cei rămași în afara armatei își pierdeau capacitatea și dorința de a purta arme.

Armata s-a deteriorat și a devenit un instrument al oricărui general care îi dădea sau îi promitea suficientă pradă sau plată. Astfel, soldații deveneau indiferenți la considerentele politice. Prima cauză a acestui fenomen a fost creșterea numărului de soldați care nu erau de proveniență romană. Aceste

elemente nu aveau drepturi sociale iar astfel erau complet excluși din viața politică a Romei. A doua cauză a acestui fenomen a fost refuzul din ce în ce mai mare al aristocrației hedoniste și lipsită de vigoare de a presta serviciul militar. Până acum, această clasă furniza ofițerii. Acum, locul lor era preluat de ofițeri de carieră sau ofițeri profesioniști, care nu erau independenți din punct de vedere economic ca aristocrații. Mai mult de atât, acești ofițeri profesioniști nu aveau nici cel mai mic interes în luptele dintre partide la Roma, care erau cu adevărat lupte între grupările aristocratice.

Cu cât erau în armată mai mulți militari străini și cu cât ofițerii de origine aristocratică erau înlocuiți cu militarii de carieră, cu atât armata dorea mai mult să se vândă celui care plătea mai bine și să-l facă stăpânitorul Romei.

Astfel, au fost puse bazele cezarismului: cel mai bogat om din Roma cumpăra republica prin achiziționarea puterii politice. În aceste circumstanțe, un general de succes, cu o armată în spatele său, putea să încerce să devină cel mai bogat om din Roma. Cel mai simplu mod de a face acest lucru era ca generalul să execute exproprierea rivalilor săi și confiscarea proprietăților lor.

În ultimul ei secol, viața politică a republicii a fost numai o serie de "războaie civile" – un termen greșit fiindcă cetățenii nu aveau absolut nimic de spus despre aceste războaie. Aceste nu au fost războaie dintre cetățeni ci războaie dintre politicieni individuali care, de obicei, erau lacomi după bani așa cum erau generalii erau lacomi de succes. Ei se asasinau și se jefuiau unii pe alții până când Augustus a reușit să anihileze toate conflictele și să stabilească o monarhie permanentă.

Într-o oarecare măsură, Cezar a reușit să facă acest lucru înaintea lui Augustus. Cezar a fost un aristocrat aventurier, care a conspirat să pună mâna pe puterea de stat cu doi financiari romani, Pompei și Crassus. Mommsen scrie despre Crassus: "Bogația sa s-a creat din cumpărarea moșiilor confiscate în decursul revoluției. Crassus nu disprețuia nici un mijloc de profit. El a executat migălos mari construcții în capitală; s-a asociat cu sclavi eliberați în cele mai diverse afaceri; a activat ca bancher la Roma și în exterior, fie personal fie prin delegați; a dat avansuri de bani colegilor săi din Senat și s-a obligat să facă munci publice pe socoteala lor sau să mituiască tribunalele, după cum era cazul. El nu era prea mofturos când era vorba de profituri... El nu a refuzat să primească o moștenire numai pentru că testamentul în care apărea numele său era un fals notoriu." [13]

Nici Cezar nu era mai bun și, ca să obțină bani, era în stare de orice. Suetonius afirmă în biografia sa despre Cezar, glorificat ulterior de Mommsen: "Cezar nu a arătat ca are o integritate scrupuloasă atunci când a comandat armatele sau când a fost magistrat la Roma. Un martor a declarat că atunci când Cezar a fost proconsul în Spania, el nu numai că a cerut bani de la aliați pentru a-și acoperi datoriile dar a și atacat și a jefuit unele orașe din Lusitana, cu toate că locuitorii de acolo nu au respins condițiile sale și i-au deschis porțile când a ajuns acolo. În Galia, Cezar a jefuit altarele și templele zeilor în care se aflau multe jertfe. De cele mai multe ori, Cezar a devastat orașele numai de dragul jafului cu orice preț. Cezar oferea să vândă aur în toată Italia și în provincii la prețul de 3000 de sesterți pe livră (cca. 324 gr - NT). În decursul primului său consulat, Cezar a furat 3000 de livre de aur din Capitol și le-a înlocuit cu aceeași cantitate de bronz poleit. El a făcut din alianțe și tronuri o monedă de schimb. De exemplu, el a luat de la Ptolemeu, regele Egiptului, în numele său și al lui Pompei, aproape 6000 de talante. Mai târziu, el a acoperit marile cheltuieli cauzate de războaiele civile, de marșurile de triumf și de festivități prin cele mai nerușinate jafuri și sacrilegii." [14]

Cezar a început războiul împotriva Galiei în primul rând pentru a câștiga bani. Până atunci, Galia nu fusese stăpânită și jefuită de Roma. Cezar a putut sta pe picioarele sale datorită mării jefuiri a Galiei iar astfel a putut termina prietenia sa cu Pompei, cu care împărțise guvernarea până atunci. Crassus, al treilea partener, a căzut într-o expediție de jefuire din Partia. Apian spune că Crassus "a vrut războiul cu cei din Partia și a crezut că acest război va fi ușor, glorios și profitabil" [15], așa cum a făcut atunci Cezar în Galia.

După moartea lui Crassus numai Pompei era în calea lui Cezar. Ultimele grupuri ale aristocrației active politic se raliau în spatele lui Pompei. Marele Iulius Cezar i-a lichidat într-o serie de campanii din care a beneficiat material. "Se spune că la triumf au fost duși bani în valoare de 60500 de talante de argint și 2822 de coroane de aur, care cântăreau 20414 de livre. Imediat după triumf, Cezar a plătit

armatei tot ce a promis și chiar mai mult. Fiecare soldat a primit 5000 de drahme atice, fiecare centurion a primit dublu iar fiecare tribun de infanterie și prefect de cavalerie au primit de 4 ori mai mult." [16]

După această perioadă, cezarismul dictatorial nu a mai fost contestat public. Republicanii puteau protesta numai prin asasinat. Marcus Antonius și Augustus au terminat apoi cu republicanii.

Imperiul roman a devenit domeniul și proprietatea particulară a unui singur om: Cezarul sau Împăratul. Toată viața politică a fost terminată. Administrația acestui domeniu a devenit afacerea particulară a proprietarului său. Această proprietate, la fel ca altele, era obiectul unor diferite atacuri. Adeseori jefuitorii, adică generali reușiți care aveau sprijinul unei armate puternice, îl amenințau pe stăpânul din acel moment, care uneori era asasinat chiar de paznicii lui, pentru ca ei să poată vinde tronul liber celui care plătea cel mai mult. Această afacere nu era mai păguboasă decât alte afaceri din acele vremuri. Viața politică a ajuns la sfârșitul existenței ei. În aceea perioadă a apărut întâi la clasele inferioare iar apoi la clasele superioare nu numai indiferența față de stat ci și ura împotriva statutului, a funcționarilor, a judecătorilor, a perceptorilor, a militarilor, a împăraților. Toți aceștia nu mai apărău pe nimeni și erau un supliciu chiar și pentru clasele înstărite, care trebuiau să se apere împotriva împăraților așa cum trebuiau să se apere împotriva barbarilor.

După victoria lui Cezar, în Imperiul Roman au supraviețuit numai câteva reminiscențe ale vieții politice. Urmașii lui Cezar au șters de pe fața pământului aceste reminiscențe. Ultimul loc în care a supraviețuit o existență politică viguroasă a fost capitala Palestinei, Ierusalim. Au fost necesare cele mai violente eforturi pentru a distruge ultima fortăreață a libertății politice din Imperiul Roman. După un asediu lung și perseverent, Ierusalimul a fost șters de pe fața pământului în anul 70 iar poporul iudaic a fost jefuit de patria sa.

NOTE

1. Cf. Theodor Mommsen, *op.cit.*, v. I, pp. 250 - 262, în special p. 251 [NT]
2. Giuseppe Salvioli, *Le capitalisme dans le monde antique*, (Paris: Giard, 1906), p.243
3. Theodor Mommsen, *op.cit.*, v. I, în special p. 370 - 412 [NT]
4. Giuseppe Salvioli, *op.cit.*, p.42. Afirmția lui Salvioli este, de fapt, un citat corect din Cicero. Vezi: Cicero, *Letters to Atticus*, (London: Heinemann, 1912), v.1, pp. 409 - 411 [NT]
5. *Ibid.* Kautsky a preluat aici narațiunea menționată de Salvioli în nota precedentă. Sursa lui Salvioli este Cicero: *Pro Rabirio Postumo*. Vezi, Cicero, *In defense of Caius Rabirius Postumus*, (London: Bell, 1891), 1-8 [NT]
6. Polybius, *Histories*, (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1922-1927), VI, 17: 4-6 , v. 6, pp. 307-309. Kautsky copiază citatul lui Salvioli dar fără să verifice sursa antică menționată. În cazul de față, citatul lui Salvioli este parțial și eronat. Polybius afirmă că toată Roma este interesată în diferitele activități și lucrări, toate având efecte economice importante. În toate aceste activități, factorul suprem este Senatul. [NT]
7. Salvioli, *op.cit.* pp. 40 - 41.
8. Karl Marx, *Capitalul*, (București: Institutul de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S, 1957) [NT]
9. În original, titlul fragmentului este *Absolutismul*. În contextul prezent, acest termen este imprecis și poate crea ambiguitate. [NT]
10. C. Suetonius Tranquillus, *The Lives of the Twelve Caesars*, (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1913), v. I, ch.38, p. 53. [NT] Autorul omite că, în același paragraf, Suetonius spune că Cezar a dat soldaților din legiunile sale câte 24000 de sesterți ca supliment precum și pământuri, dar nu unul lângă altul ca să nu-i afecteze pe foștii proprietari. [NT]
11. *Ibid.*, ch.39. Suetonius descrie aici mai multe spectacole și competiții atletice. [NT]
12. C. Suetonius Tranquillus, *op.cit.*, (Augustus), ch.41, p.189. [NT] La începutul fragmentului citat, Suetonius menționează că, prin acțiunile sale, Augustus arăta generozitate față de toate clasele sociale.
13. Theodor Mommsen, *op.cit.*, v.III, p.14
14. C. Suetonius Tranquillus, *op.cit.*, (Julius Caesar), ch. 54, p.75 [NT]
15. Apian, *The Foreign Wars*, (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1913), v.I, 2:18, p. 261 [NT]
16. *Ibid.*, v.I, 2:102, p. 417

III. Gândirea și simțământul în perioada Imperiului Roman

Incertitudinea

După cum am constatat, modalitățile tradiționale de producție, guvernare și gândire s-au descompus complet în epoca de ascendență a creștinismului. În aceea perioadă exista o căutare generală în tenebre a unor noi modalități de gândire. Individul se simțea complet izolat fiindcă dispăruse sprijinul său de la membrii comunității (*Markgenossenschaft*) și de la opiniilor lor tradiționale și morale. Din aceste motive, una din caracteristicile noului mod de gândire este individualismul, care nu poate însemna complectă izolare a individului de relațiile sociale. Acest lucru nu este posibil. Ființa umană poate exista numai în societate și prin societate. Individualismul nu înseamnă că scopul omului este să-și găsească o ieșire din vechiul său context social în care a crescut și care era, în aparență, modalitatea naturală și evidentă a existenței sale. Omul poate face aceste lucruri numai dacă se asociază cu alți oameni, care au aceleași necesități și interese să formeze noi organizații sociale. Desigur, esența acestor organizații este determinată de condițiile existente și nu depinde de capriciile unor indivizi. Dar individul nu este confruntat cu instituții gata făcute sau împlinite, după cum se întâmplă în cazul organizațiilor tradiționale. Omul trebuie să creeze noile organizații împreună cu alții care se străduiesc în aceeași direcție. Multe erori și divergențe au loc și trebuie să aibă loc până când sunt create noi organizații care sunt răspunsul optimal pentru noile situații, care pot supraviețui și pot sprijini generațiile viitoare, așa cum au făcut vechile organizații. În această perioadă de tranziție, oamenii își fac iluzia că societatea nu impune condiții individului ci invers, ca și cum formele sociale, scopurile și misiunile depind cu totul de capriciul omului.

După descompunerea feudalismului, a apărut același individualism, aceeași căutare în tenebre pentru găsirea unor noi modalități de gândire și a unor noi organizații sociale. Înlocuirea vechilor instituții cu cele noi a avut loc numai atunci când noile instituții ale muncitorilor și ale patronilor au devenit treptat elementele decisive în societatea capitalistă.

Primele secole ale Imperiului Roman se aseamănă cu secolul XIX datorită descompunerii vechilor instituții sociale și formarea noilor instituții sociale. O altă asemănare între aceste două perioade este prăbușirea vechilor instituții care a început și s-a efectuat în modul cel mai spectaculos în marile orașe iar viața socială a fost din ce în ce mai mult determinată de aceste orașe.

Viața socială a dat țăranului puține ocazii de a reflecta atunci când el era destul de puternic și se mulțumea cu propria sa situație. Viața țăranului era stabilită cu rigiditate de obiceiuri și tradiție. Țăranul nu trebuia să reflecteze despre natura cu care era în conflict permanent, care avea întotdeauna noi surprize pentru el și cu care el era obligat să colaboreze, dacă dorea să supraviețuiască. Chestiunea despre crearea fenomenelor naturale îi era foarte intimă. La început, țăranul a căutat cu naivitate răspunsul prin personificarea unor anumite forțe ale naturii; el presupunea că numeroși zei sunt activi în natură. Acest mod de a pune întrebarea includea, implicit, începuturile științei naturale care puneau în discuție cauzele universale. Omenirea a intrat pe calea cunoașterii științifice din momentul în care a înțeles că legătura dintre cauză și efect este normală și necesară, fără să depindă de capriciile unor divinități personalizate.

Țăranii complet dependenți de natură nu ar fi putut ajunge la această realizare. Ei se închinau cu supunere în fața forțelor naturii; ei nu încercau să domine aceste forțe prin cunoaștere ci doreau numai

să le îmbune prin rugăciune și sacrificiu. Cunoașterea științifică a naturii este posibilă numai în mediul urban, unde omul nu este conștient în mod imediat și intens de dependența sa de natură. Astfel, omul poate observa natura fără pasiune. Numai în mediul urban s-a dezvoltat o clasă guvernatoare care avea destul timp liber ca să observe natura. Această clasă urbană nu a sucombat dorinței de a folosi timpul liber numai pentru plăceri trupești, așa cum făceau moșierii de la țară. În mediul rural, puterea fizică și suferința sunt importante pentru producție iar timpul liber și abundența duc numai la plăceri nerafinate cum ar fi ospățul și călăritul pentru vânat cu copoi.

Filozofia naturală a început în orașe. Cu timpul, multe orașe au crescut iar locuitorii lor au început să piardă legătura cu natura, care nu-i mai interesa. În multe regiuni, orașele au început să conducă în viața spirituală și economică. Așa cum am văzut, acest proces a distrămat întregul sprijin social pe care individul îl avusese de la instituțiile și modalitățile de gândire tradiționaliste. Acest proces a intensificat contradicțiile de clasă și a creat conflicte sociale mai aprige, care au dus uneori la distrugerea tuturor situațiilor sociale acceptate. Societatea, mai mult ca natura, surprindea zilnic oamenii din marile orașe, îi confrunta cu scopuri noi și le punea întrebarea: ce trebuie să fie făcut?

În aceea perioadă cunoașterea evenimentelor și a legăturilor necesare din natură nu aveau prioritate în mintea oamenilor. Ei se gândeau la acțiunile necesare în societate, la postularea liberă a unor noi scopuri sociale. Etica a înlocuit filozofia naturală și a devenit căutarea fericirii supreme pentru individ. Lucrurile au stat așa în lumea elenistă după războaiele persane. După cum am observat, lumea romană a fost o plagioare a grecilor în artă și știință. Romanii și-au acumulat averile intelectuale și materiale prin jaf și nu prin muncă. Romanii au cunoscut filozofia greacă într-o perioadă în care interesul etic depășea interesul pentru cunoașterea naturii. În consecință, gândirea romană nu s-a preocupat prea mult cu filozofia naturii și și-a îndreptat atenția spre etică.

Două curente au dominat gândirea filozofică în primele secole ale Imperiului Roman: epicureismul și stoicismul.

Epicur a denumit "filozofie" activitatea care prin concepții și probe duce la o viață fericită. Epicur a considerat că se poate ajunge la fericire prin aspirația la plăcere în sensul de bucurie rațională durabilă dar nu în sensul desfrăurilor senzuale care duc la pierderea sănătății și a averii iar astfel produc suferință.

Această filozofie era foarte potrivită clasei de exploatatori, care credeau că ceea mai bună întrebuințare a averii lor este consumul. Ei aveau nevoie de o reglementare rațională a vieții de plăceri. Această teorie nu era o consolare pentru cei care suferiseră deja ruina corporală, spirituală sau financiară iar numărul lor era în creștere. Această teorie nu era o consolare nici pentru cei săraci și nenorociți, cei sătui și revoltați de plăceri; cei care mai erau interesați de formele comunitare tradiționale și urmăreau țeluri dincolo de propria lor persoană, acei patrioți care vedeau cu tristețe declinul statului și al societății fără să-l poată preveni. Pentru toți aceștia, plăcerile acestei lumi erau perimate și zadarnice. Ei s-au orientat spre doctrina stoicismului care punea valoare nu pe plăcere ci pe virtute, considerată calitatea supremă și unica binecuvântare. Doctrina stoicismului trata cu indiferență bunurile exterioare, sănătatea și bogăția.

Rezultatul a fost că mulți oameni au fost induși să se îndepărteze de lume, să disprețuiască viața și chiar să-și dorească moartea. În Imperiul Roman, sinuciderea a devenit obișnuită și chiar acceptată. Totuși, trebuie să remarcăm că, pe lângă dorința de a muri, în societatea romană s-a dezvoltat o adevărată teroare a morții.

În antichitate, omul dintr-o comunitate obișnuită se considera membrul unei entități care va supraviețui după decesul său. El își lăsa amprenta prin faptele sale și nu avea nevoie de altă imortalitate. Popoarele antice lipsite de o dezvoltare culturală precedentă nu aveau nici o idee despre viața de după moarte sau aveau numai o idee vagă, pornită de la necesitatea de a explica apariția morților în vise, adică o existență mizerabilă și inutilă. Cunoaștem cele spuse de fantoma lui Ahile: "Ahile cel glorios, nu-ți bate joc de moarte. Este mai bine să slugărești un străin și să fii servitorul unui om care trăiește sărăcăcios decât să fii stăpân peste toți cei morți și duși." [1]

După cum am spus mai sus, prezumpția unei vieți postume este o ipoteză naivă, formulată pentru a explica un fenomen de reverie.

O altă chestiune se punea când comunitatea era pe moarte iar individul se rupea de ea. Omul nu mai avea senzația că acțiunile continuă să existe în statul față de care el era, de fapt, indiferent sau chiar ostil. Totuși, pentru acest om, anihilarea completă a statului era o idee insuportabilă. Atunci s-a creat o spaimă de moarte necunoscută până atunci în lumea antică. Lașitatea a prins rădăcini, moartea a devenit o sperietoare și a încetat să mai fie "sora somnului".

Din ce în ce mai mulți oameni simțeau nevoia unei doctrine care să susțină imortalitatea individului, nu ca o fantomă fără esență ci ca ființă fericită. În scurtă vreme, fericirea nu a mai fost căutată în plăcerile pământești și nici măcar în virtutea pământească. Fericirea a fost căutată în împlinirea unei lumi de apoi mai bună, pentru care această viață mizerabilă este numai o pregătire. Această idee a fost sprijinită puternic de doctrina lui Platon iar astfel s-a dezvoltat și școala stoică.

Platon a predicat deja viața de apoi în care sufletele, eliberate din trup, trăiesc și își primesc răsplata care li se cuvine pentru faptele lor de pe pământ. În lucrarea sa *Republica* [2], Platon povestește despre Er, un luptător din Pamfilia, care a căzut în luptă. La 12 zile după moartea sa, înainte de a fi înmormântat, el a înviat și a povestit cum, după ce a părăsit trupul, sufletul său a ajuns într-un loc de minunății. Anumite crăpături de acolo duceau în paradis iar altele în lăuntru pământului. Judecătorii stăteau între aceste două porți și porunceau ca cei drepti să ia calea paradisului, unde existau frumuseți neînchipuite, iar păcătoșii să meargă în lăuntru pământului, într-un abis subteran unde trebuiau să-și răscumpere înzecit păcatele. Cei stricați fără vindecare erau înlănțuiți și chinuiți de oameni sălbatici înspăimântători. După o mie de ani, începea o viață nouă pentru cei din infern și pentru cei din paradis. Luptătorul din Pamfilia, care văzuse toate acestea, a primit misiunea să povestească și a fost înviat prin miracol.

Cine nu crede în cer și în iad, în semnificația creștină, cu oile în dreapta, cu caprele în stânga, cu focul etern pregătit în iad [3] și cu morții înviați după o mie de ani [4] și așa mai departe? Totuși, Platon a trăit în secolul IV î.e.n.

A afirma că povara și pedeapsa sufletului este trupul sună la fel de creștin. [5] Seneca autorul acestor afirmații nu a fost creștin ci un filozof stoic, învățătorul și dregătorul lui Nero, cel care i-a persecutat pe creștini.

Un număr surprinzător de expresii din scrierile lui Seneca apar și în Noul Testament. Seneca afirmă că sufletul unui om înțelept trebuie să fie asemănător cu sufletul divin. [6] Bruno Bauer are dreptate atunci când compară această afirmație cu adoptarea absolută a lui Isus. [7] Concluzia trasă din aceste coincidențe a fost că Seneca a copiat din resurse creștine ca și cum ar fi fost creștin. Această opinie este produsul fanteziei creștine. Seneca a scris înainte de compunerea diferitelor documente din Noul Testament. Dacă s-a copiat ceva, atunci mai curând trebuie să presupunem că autorii creștini au luat câte ceva din scrierile foarte răspândite ale unui filozof acceptat în aceea perioadă. Putem presupune că ambele părți au folosit expresii acceptate în aceea perioadă.

Pfleiderer arată că expresia "a se îmbrăca cu Hristos" [8] provine din cultul persan al lui Mithras, care era foarte popular în Imperiul Roman. Pfleiderer scrie despre influența acestui cult asupra ideilor creștine: "Jurămintele cultului lui Mithras includeau cina sacră în care pâinea sfințită și potirul cu apă sau vin era pentru acești credincioși un simbol mistic de comunicare a vieții divine. Credincioșii veneau la acest festival cu măști de animale ca să sugereze că cei care sărbătoresc "și-au îmbrăcat" zeul adică au intrat cu el într-o alianță pe viață cât se poate de profundă. Acest fenomen are o apropiată analogie în doctrina lui Pavel despre cina sfântă în care trece sângele și trupul lui Hristos [9] cu care cei botezați s-au îmbrăcat. [10], [11]

Seneca nu este singurul filozof din perioada sa care a formulat sau a folosit expresii care nouă ne par creștine.

Ideile pe care le discutăm acum, în special imortalitatea sufletului, au avut numeroși adepți la începuturile creștinismului. De exemplu, iudeo-elenistul Philon din Alexandria, care a trăit la începutul erei noastre, încheie prima sa carte despre alegoriile legilor sfinte cu următoarea frază: "Heraclius, spune: 'Noi trăim potrivit morții acestor oameni; noi am trăit potrivit vieții lor.' Ca și cum el ar fi spus că acum când trăim, noi suntem cum suntem, cu toate că sufletul nostru este mort și îngropat în trupul

nostru ca într-un mormânt. Dacă ar fi trebuit să murim, atunci sufletul nostru și-ar fi trăit viața potrivit propriei sale vieți, fiind eliberat de rău și de trupul mort de care este legat." [12]

Treptat, pregătirea pentru viața de apoi părea să fie mult mai importantă decât lupta pentru avuțiile de pe această lume. Împărăția Domnului a înlocuit domnia acestei lumi. Cum putea fi descoperită Împărăția Domnului? În trecut, pentru a acționa, omul avea trei indicii clare și serioase: tradiția, voința poporului și necesitățile comunității. Aceste indicii au dispărut. Tradiția a devenit o umbră fără conținut. Poporul nu mai simțea că are o voință comună iar necesitățile comunității erau tratate cu indiferență. Individul era neajutorat, lăsat numai pe seama sa, în potopul de noi idei și legături care apăreau în societate. Omul căuta un nou sprijin serios și avea nevoie de teorii și de teoreticieni care să-l învețe adevărul și corecta înțelepciune a vieții, care să-i arate adevărata cale spre Împărăția Domnului. Ca întotdeauna, atunci când apare o nouă necesitate, mulți aspiră să o satisfacă. Ei încep să propovăduiască o moralitate individuală, o moralitate prin care individul se ridică dincolo de această lume și devine un cetățean respectat al unei lumi mai bune, fără să schimbe nimic pe lumea aceasta.

Spre ce se mai puteau orienta capabilitățile retorice și filozofice? Toată activitatea politică era terminată. Interesul pentru studiul cauzelor și activitatea științifică au dispărut. Energia oratorilor și a filozofilor mai putea fi utilă numai pentru judecarea cazurilor de proprietate și a moralității umiltoarea a proprietarilor. Această energie mai putea folosită numai pentru a deveni popă sau jurist. În perioada Imperiului Roman, ambele domenii erau bine cultivate. Romanii au făcut contribuții notabile prin care ei declarau nulitatea proprietăților de pe această lume chiar în paragrafele în care făceau apologia acestor proprietăți. În Imperiul Roman a devenit un obicei la modă de a ține discursuri edificatoare, de a compila proverbe și anecdote de acest gen. În ultimă instanță, evangheliile erau numai o prelucrare a acestui gen de proverbe și anecdote.

Firese, nu trebuie să judecăm această perioadă numai după retorica sa moralizantă. Cu tot disprețul său pentru această lume, este totuși adevărat că noua moralitate a răspuns marilor necesități spirituale provenite din realitatea noilor condiții sociale. Dar, în realitate, nu putem scăpa de această lume, care s-a dovedit a fi mai puternică. Astfel, în mod inevitabil, s-a format în această moralitate contradicția dintre teoria morală și practica morală.

Seneca, pe care l-am menționat mai sus, este un exemplu clasic. Acest nobil stoic făcea morală împotriva implicării în politică și îl condamna pe Brutus că ar fi încălcat principiile fundamentale ale stoicismului. Seneca avea pretenții la adresa republicanului Brutus că ar fi participat în luptele politice dar chiar el a participat la toate crimele lui Agrippina și Nero, a fost proxenetul lor numai pentru a continua să dețină o funcție politică importantă. Același Seneca a fulgerat în scrierile sale împotriva bogățiilor, a lăcomiei și împotriva plăcerilor. În anul 58 AD, Seneca a trebuit să audă că Silius l-a denunțat la Senat pentru banii și proprietățile pe care le-a adunat prin dobândă și lupte de moștenire. După cum afirmă Dio Cassius, una din cauzele rebeliunii britanicilor pe timpul lui Nero a fost că Seneca i-a obligat să ia un împrumut de 40,000,000 de sesterți cu o mare dobândă iar apoi a solicitat cu toată severitatea achitarea imediată.[13] Oratorul care pleda pentru pauperitate a lăsat o moștenire de 300,000,000 de sesterți, una din cele mai mari moșteniri din epoca sa.[14]

În comparație cu acest exemplu de adevărată ipocrizie, afirmațiile lui Lucian după o sută de ani, în dialogul său *Hermotimus* [15] par să fie deșertăciuni. Lucian satirizează aici un filozof stoic imaginar care predică disprețul pentru bani și plăceri. Acest filozof stoic promite că doctrina sa va crea liniște și stăpânire de sine în toate dificultățile vieții; el îi dă în judecată pe elevii săi când ei nu-și plătesc obligații școlare care au fost stabilite de la început. Tot acest filozof stoic se îmbată la chefuri și discută atât de înfocat încât aruncă un pahar de argint spre capul rivalului său de la discuție.[16]

Moralizarea a devenit un obicei acceptat în Imperiul Roman. Oamenii aveau nevoie de sprijin și nu numai de teorii morale pentru spirite neajutate, care pierduseră orice contact cu activitatea publică rutinară și cu tradiția. Epicur a afirmat deja: "Trebuie să alegem un om nobil, cu un caracter deosebit, să-l avem în fața ochilor, să trăim ca și cum ne observă și ne poruncește faptele ca și cum ar fi ale sale." Seneca scrie în continuare: "Putem scăpa de majoritatea păcatelor dacă avem un martor în apropiere atunci când putem face o greșală. Sufletul trebuie să aibă pe cineva pe care îl poate respecta și a căruia autoritatea se extinde până la esența sfințeniei. Fericit este omul care îi poate face pe alții mai buni nu

numai când este lângă ei ci chiar și atunci când este în gândul lor. Avem nevoie de cineva care să ne modeleze și să ne stăpânească fiindcă numai astfel poate fi îndreptat un lucru îndoit." [17]

Oamenii s-au obișnuit să-și găsească o celebritate decedată ca patron sfânt. Ei și-au pus faptele sub controlul altor oameni care mai erau în viață: predicatori care pretindeau că înalta lor moralitate îi plasa deasupra celorlalți. Stoicismul declarase deja că filozoful nu putea să greșească sau să sufere de slăbiciune. Pe lângă falsitate și ipocrizie, a crescut în ei aroganța fariseică a predicatorilor morali. Aceste însușiri erau în absolută contradicție cu antichitatea clasică, care s-a format într-o perioadă de descompunere socială. Antichitatea clasică a apărut la suprafață mai curând ca o știință și a fost înlocuită de etică în domeniul filozofiei, adică studiul lumii a fost subordonat pretențiilor orientate spre individ. Apoi, au apărut moraliști pentru fiecare clasă socială iar îndeletnicirea lor era să ridice omenirea la un grad superior de împlinire morală, după modelul propriei lor personalități sublime. Filozofii adepți ai cinismului se dădeau drept discipolii notoriului Diogene din Sinope. Ei predica pe străzi, trăiau din cerșit și se considerau fericiți în murdărie și eliberați de necesități, ceea ce îi scutea de muncă. Ei detestau munca și o disprețuiau ca pe un mare păcat. Hristos și apostolii săi sunt prezentați drept cerșetori care predică pe străzi. Nici una din evangheliile nu are nimic comun cu munca. Cu toate contradicțiile dintre ele, evangheliile sunt de acord la acest punct.

Nobilii obișnuiau să-și aibă moraliștii lor de casă, care, în general, făceau parte din școala stoică. "Așa cum obișnuiau să facă cei bogați încă de pe vremea lui Scipios, Augustus îl avea în preajma sa ca filozof pe Areius, un stoic din Alexandria. [18] Augustus l-a încredințat pe Areius lui Livia, ca să o consoleze după moartea fiului ei Drusus (i.e. Nero Claudius Drusus). [19] După bătălia de lângă Actium [20], la intrarea sa în Alexandria, Augustus l-a avut în suita sa pe Areius. Augustus le-a spus cetățenilor din Alexandria că îi iartă pentru sprijinul acordat lui Marcus Aurelius iar Areius este unul din motivele care îl fac pe Augustus să fie milos cu ei. [21] Călăuzi spirituali de acest gen din alte palate și moșii se îngrijeau de necesitățile spirituale ale celor de la putere. Mai înainte, ei fuseseră propovăduitori ai unei noi teorii. După războaiele civile, ei erau pentru romani ciobani ai sufletelor, administratori spirituali, consolatori la nenorociri confesori. Împărații romani condamnau samavolnic la moarte iar ei însoțeau victimele și le spuneau ultimele cuvinte de încurajare. Canus Iulius, care a fost condamnat la moarte de împăratul Caligula, și-a acceptat sentința cu umilință și a murit în pace și liniște, fiind însoțit pe ultimul său drum de "filozoful său". [22] Thracea a intrat în încăperea în care i-au tăiat venele, fiind însoțit de ginerele său Helvidius și de gânditorul cinic Demetrius, în calitate de capelan. În timpul chinurilor până la moartea sa lentă, el și-a ținut ochii deschiși spre Demetrius." [23], [24]

Așadar, încă înainte de înălțarea creștinismului, îl observăm pe părintele confesor care apare pe scenă. Teocrația, un nou element istoric, pătrunde în țările din Europa nu datorită predicilor unui singur om ci datorită noilor condiții. Preoții au existat la greci și la romani cu mult înainte dar aveau numai o mică importanță în stat. Numai sub Imperiul Roman au apărut în țările din Europa condițiile necesare pentru teocrație, așa cum era cunoscută în multe țări din Orient în antichitatea timpurie. În această perioadă, au apărut și în Occident condițiile necesare pentru ca o castă spirituală, un ordin religios de popi, să stăpânească lumea. Această popime era deja pătată fiindcă la mulți dintre membrii ei era prezentă lăudăroșenia și aroganța caracteristice popimii. De la începuturi și până în prezent, aceste defecte au creat aversiune față de popime la toți factorii sociali care erau destul de puternici ca să aibă nevoie de vreun paznic.

Platon a declarat că statul ar fi în bună ordine când va fi guvernat de filozofi, fără ca restul cetățenilor să aibă vreo tangență cu acest lucru. Acum, visul lui Platon a fost împlinit într-un mod care nu ar fi fost prea mult pe gustul lui.

Acești predicatori morali și părinți confesori nu erau de ajuns pentru această generație instabilă. Statul era într-un declin incontrollabil. Barbarii băteau din ce în ce mai tare la porțile Imperiului, care era adesea sfâșiat de dușmăniile sângeroase ale generalilor săi. Mizeria mulțimilor creștea și populația scădea. Societatea romană și-a văzut propriul declin dar era o generație prea coruptă, prea bolnavă la trup și suflet, prea lașă, prea mult în conflict interior și exterior ca să poată încerca să se elibereze de

propriile sale condiții insuportabile. Societatea romană și-a pierdut încrederea în sine și singurul sprijin în totală disperare era speranța ca o forță superioară, un mântuitor, să-i dea un ajutor.

La început, se credea că cezarii sunt mântuirea. Pe vremea lui Augustus, circula o profeție din cărțile sibiline care prevedea un mântuitor în viitorul apropiat. [25] Oamenii credeau că Augustus este un prinț al păcii care va conduce Imperiul sfâșiat în războaiele civile spre o nouă epocă de glorie și prosperitate, în care va exista "pace pe pământ pentru oamenii cu bune intenții."

Cezarii nu au adus pace îndelungată și nici o elevare economică sau morală, în ciuda faptului că oamenii au crezut în puterile lor divine, ceea ce nu era un lucru lipsit de importanță.

Oamenii credeau că cezarii sunt divinități. Doctrina despre deificarea omului a fost acceptată înainte de formularea doctrinei despre umanizarea lui Dumnezeu. Această ultimă doctrină trebuie să fie mult mai dificilă decât prima.

Unde întreaga viață politică a fost distrusă, șeful statului se înalță într-atât peste popor încât el devine un fel de superman dat fiind că el reunește în personalitatea sa toată puterea societății și o orientează în ce direcție dorește el. Pe de altă parte, în antichitate, divinitățile erau considerate drept foarte umane. Astfel, trecerea de la superman la zeu nu a fost foarte violentă.

Cu câteva secole înaintea erei noastre, depravații greci din Asia și din Egipt începuseră să-i considere pe despoții lor drept divinități sau fiii unor divinități. Filozofii lor erau astfel onorați și ei. Încă în timpul vieții sale, a apărut o legendă despre Platon, menționată în discursul funerar ținut de nepotul lui Speusippus conform căreia Perictione, mama lui Platon, l-ar fi conceput nu cu soțul ei ci cu Apollo. [26]

Iulius Cezar a fost primul care a îndrăznit să ceară de la romani onorurile divine pe care le primise de la grecii slugarnici. Cezar și-a proclamat singur descendența divină. Însăși zeița Venus era predecesoarea sa iar mai târziu poetul de curte Virgil a descris pe larg în poemul său Aeneida. [27]

Când Cezar a revenit la Roma ca învingător triumfător al războiului civil, "multe temple i-au fost consacrate ca divinitate. Un templu a fost dedicat lui Cezar și zeiței clemenței iar acolo cei doi se țin de mână unul pe altul." [28] Scopul era ca această subtilă manipulație să evoce clemența învingătorului. După moartea lui Cezar, "divinul Tuluius" a fost inclus formal printre divinitățile romane printr-un decret al poporului și al Senatului roman. Suetonius spune că acest lucru a fost făcut "nu numai în exterior, prin decret, ci și în interior, prin credința sufletească a poporului. În decursul jocurilor care au fost consacrate lui Cezar de Augustus în cinstea apoteozei sale, o cometă a strălucit timp de șapte zile și a apărut pe la ora unsprezece. Se credea că această cometă este sufletul lui Cezar, care a fost luat în paradis. Din această cauză, pe coroana pusă pe capul său la statuia sa se află o stea." [29]

Cine nu se poate gândi la steaua care le-a arătat înțelepților din partea de răsărit divinitatea lui Isus în copilărie! [30]

După Augustus, era de la sine înțeles că, după moartea sa, fiecare împărat se afla printre divinități. În regiunile de est ale Imperiului, fiecare împărat primea denumirea *Soter*, care înseamnă în limba greacă *Mântuitor*.

Aceste apoteoze nu se limitau la imperatorii decedați ci erau acordate rudelor și favoriților lor. Hadrian s-a îndrăgostit de Antinous, un frumos tânăr grec, care a devenit favoritul său din toate punctele de vedere, după cum se exprimă cu delicatețe Hertzberg. [31] Când iubitul lui s-a înecat în Nil, Hadrian l-a pus imediat printre divinități în memoria serviciilor sale, a construit orașul Antinoupolis la locul dezastrului precum și un templu pentru sanctul său remarcabil. În scurtă vreme, cultul lui Antinous s-a răspândit în tot Imperiul iar la Atena aveau loc jocuri solemne și jertfe în memoria sa. [32]

Suetonius spune chiar și despre Augustus: "Cu toate că știa că templele erau dedicate chiar și pentru proconsuli, el nu era dispus să accepte această onoare în nici o provincie dacă templul nu era dedicat în comun pentru el și Roma. El a refuzat ferm această onoare numai la Roma." [33]

Augustus era relativ modest. Caligula, cel de al treilea imperator din dinastia iuliană a cinstit Roma în viața sa nu numai a drept o semi-divinitate ci ca o divinitate deplină, după cum credea el că este.

Cu o anumită ocazie, el a spus: "Esența ciobanilor este superioară față de esența ovinelor și a bovinelor pe care ei le păzesc. În mod asemănător, cei care dețin stăpânirea asupra oamenilor nu sunt oameni obișnuiți ci divinități."

De fapt, nărodul produce divinitatea stăpânilor săi. Această caracteristică de turmă a fost dezvoltată excepțional de bine în Imperiul Roman. Cinstirile celeste acordate imperatorilor și favoriților lor erau luate în serios, așa cum în ziua de azi, cei care își pun o mică panglică la nasture și se așteaptă la minuni ca rezultat. În mod firesc, această adorație divină conținea o imensă serviabilitate. Din acest punct de vedere, Imperiul nu a fost depășit iar aceasta este o importantă afirmație. Dar, alături de serviabilitate, credulitatea a fost factorul care a avut un rol important.

Credulitatea

Credulitatea a fost și ea produsul noilor condiții.

Din totdeauna, era esențial ca omul să observe natura cu exactitudine, să nu se înșele cu privire la fenomenele naturii și să aibă o concepție clară despre cauze și efecte. Acesta este fundamentul întregii existențe. Atunci când omul nu realizează toate aceste lucruri, el dispare cu ușurință.

Fundamentul oricărei acțiuni este de a cunoaște faptul că anumite cauze creează anumite efecte: piatra pe care omul o aruncă spre o pasăre o omoară, carnea acestei păsări îl satură, bețele aprinse produc focul care încălzește dar care consumă lemn, etc.

Omul judecă fenomenele impersonale ale naturii după propriile sale acțiuni. Omul vede în aceste fenomene efectele unor factori individuali înzestrați cu puteri supraumane, adică divinități. Primul rol al divinităților nu sunt miracolele ci cauzarea evenimentelor normale ale naturii: suflarea vântului, valurile mării, acțiunea distructivă a fulgerelor precum și multe mișcări ale omului, înțelepte sau prostești. Este știut că zeii îi orbesc pe cei pe care vor să-i distrugă. În religia naturală, punerea în mișcare a acestor acțiuni este, în continuare, funcția principală a divinităților.

Farmecul religiei naturale constă în esența sa naturală, în sincera sa observarea a oamenilor și a obiectelor. Chiar și în prezent, aceste calități mai fac din poemele homerice o operă de artă inegalabilă.

Observarea cinstită, cercetarea filozofiei naturale și a cauzalității au devenit mai rafinate, odată cu dezvoltarea urbană. Cercetătorii orășeni puteau descoperi în natură evenimentele impersonale, simple și regulate, care puteau fi recunoscute cu ușurință. Aceste evenimente impersonale sunt dincolo de domeniul capriciozității legat de noțiunea divinităților personale. Înainte de toate, mișcările corpurilor cerești au creat concepțiile de regularitate și necesitate. Știința naturii începe cu astronomia iar apoi aceste concepții se extind la întreaga natură. Umanitatea începe să caute peste tot legături regulate și necesare. Experiența repetată cu regularitate este baza acestei activități.

Tabloul se schimbă când interesul pentru studiul naturii dispare și este înlocuit cu interesul pentru etică. Acum, spiritul uman nu mai este preocupat cu chestiuni simple cum ar fi traiectoria corpurilor stelare, pe care l-ar considera punctul său de plecare. Omul se ocupă în exclusivitate cu propria sa persoană, cu fenomenul care este cel mai variat, cel mai variabil, cel mai eluziv și care rezistă cel mai mult studiului științific. Etica nu mai trebuie să se preocupe ca să știe ce este și ce a fost, ce este prezent în experiență, mai ales în experiența repetată cu regularitate. În locul acestor subiecte, etica se ocupă de dorințele și obligațiile pentru viitorul din fața noastră fără să fi fost experimentate și, prin urmare, acceptate în libertate deplină. Aici, dorința și visul au tot domeniul de aplicare, elevându-se peste toate limitele experienței și ale criticii. Lecky a avut dreptate atunci când a spus: "Prin lărgirea sferei spirituale, filozofia lui Platon contribuit mult la promovarea credinței (în magie). Noi constatăm că înainte sau după era creștină, această filozofie a fost alăturată de o tendință spre magie." [34]

Pe măsură ce omul simplu se simte mai neajutorat, cu atât mai disperat el caută cu nesiguranță în tenebre o personalitate ieșită din comun. Cu cât condițiile sunt mai disperate și cu cât este mai mare necesitate de minuni, cu atât omul va avea tendința să atribuie miracolele acestei personalități, pe care el o consideră mântuitor și izbăvitor. Omul va solicita miracole ca dovada fundamentală a realității mântuitorului.

În acest context, tangențele cu miturile divine antice vor fi descoperite cu ușurință iar temele lor vor fi adoptate cu înflăcărare în noile mituri. Forțe supraomenești erau atribuite vechilor divinități pentru a explica exact și corect evenimentele care erau observate în realitate. În faza despre care discutăm acum, forțele supraomenești erau atribuite ființelor omenești, pentru ca aceste ființe omenești să poată înlăptuii fapte inedite și imposibile. În aceste condiții, era posibil ca imaginația excepțional de puternică să înlăptuiască minuni din vechile legende ale zeilor chiar și în epocile primitive, dar aceasta nu era originea acestor legende. Miracolele sunt sursa și punctul de plecare numai pentru miturile noi.

Unul din punctele de tangență frecventă dintre legenda veche și nouă era conceperea eroului lor de către o divinitate. În epoca primitivă, oamenii le plăcea să-i glorifice la maximum pe străbunii lor, astfel ca omul care provine din clanul lor să apară ca o ființă neobișnuită, un superman, un semizeu. Firesc, într-un mod de gândire care vede o divinitate în spatele oricărui eveniment, eroul își putea primi puterea necesară numai de la o divinitate. Aceste divinități erau concepute în termeni foarte umani și cu sentimente foarte umane. Astfel, se putea presupune cu ușurință că mama străbunului crease un sentiment amoros la vreun zeu iar eroul cutezător era fructul acestui sentiment.

În mod asemănător, în noua legendă, mântuitorii lumii proveneau din mame umane dar din paternitate divină. Astfel, de exemplu. Suetonius spune: "Am citit următoarea poveste în cartea lui Asclepiades din Mendes intitulată *Theologumena* (i.e. *Despre Divinități* - NT). Atunci când Atia a venit la miezul nopții la slujba solemnă a lui Apollo, ea s-a așezat pe podea și a adormit iar celelalte matroane dormeau. Deodată, un șarpe s-a strecurat la ea pe nesimțite iar apoi a părăsit-o în scurt timp. Când s-a trezit, Atia s-a purificat ca și cum ar fi fost după îmbrățișarea soțului ei. Deodată, a apărut pe corpul ei un semn colorat de șarpe iar ea nu a mai putut vreodată să scape de acest semn. Astfel, ea a încetat să mai meargă la băi publice. Zece luni după acest eveniment, s-a născut Augustus și, prin urmare, el era considerat fiul lui Apollo." [35]

Avem impresia că, printre doamnele de la Roma din acele vremuri, o poveste de dragoste cu o divinitate era considerată o chestiune posibilă și atrăgătoare. În acest sens, Josephus ne spune o poveste edificatoare. Pe vremea lui Tiberius, trăia la Roma o doamnă cu numele de Paulina, a cărei frumusețe era la fel de mare ca și castitatea sa. Decius Mundus, un cavaler înstărit, s-a îndrăgostit de ea irevocabil; el i-a oferit două sute de mii de drahme numai pentru o singură noapte dar ea a refuzat. Totuși, o sclavă eliberată a găsit o modalitate. Ea a aflat că frumoasa Paulina era o slujitoare devotată a zeiței Isis iar astfel și-a întocmit planul. Ea a dat o mită de patruzeci de mii de drahme preoților zeiței ca ei să-i spună lui Paulina că zeului Anubis îi este dor de ea. "Ea a fost foarte mișcată de acest mesaj și se prețuia mult pentru condescendența lui Anubis. Paulina i-a povestit soțului ei de mesajul care i-a fost trimis că va lua masa și va dormi cu Anubis. Soțul ei a fost de acord ca ea să accepte propunerea, fiind perfect convins de castitatea soției lui. Prin urmare, ea s-a dus la templu, a mâncat acolo iar când a venit ora de dormit, preotul a închis ușile templului; în partea sfântă a templului luminile mai ardeau. Mundus, care era ascuns în templu, s-a bucurat de ea, care nu era deloc nevoitoare. Paulina a fost cu el toată noaptea, având credința că el este un zeu. Mundus a plecat înainte de au venit preoții iar Paulina s-a dus devreme la soțul ei și i-a spus cum zeul Anubis i-a apărut. Paulina a povestit și prietenilor ei cât de multă valoare avea pentru ea această favoare." [36] Dar nobilul cavaler Mundus și-a bătut joc de ea cu nerușinare în public, spunând că a posedat-o fără să-i dea ceva. Mare a fost indignarea încoronatei slujitoare a zeului; Paulina i-a povestit soțului ei despre oribila înșelătorie pe care a suferit-o și l-a rugat să nu uite să o ajute. Soțul ei i-a povestit lui Tiberius care a poruncit crucificarea slujitorilor lui Isis, distrugerea templului lor și exilarea lui Mundus. [37]

Această mică anecdotă este puțin "condimentată" fiindcă se află imediat după fragmentul despre care am scris [38], unde Hristos făcătorul de minuni este preaslăvit pe un ton foarte inspirat. Comentatorii pioși antici s-au ocupat de acest incident, au făcut legătura între aventura doamnei Paulina și Hristos și au considerat că este o insinuație a lui Josephus cu privire la virgina Maria și credința logodnicului ei Iosif. Această insinuație nu se potrivea prea bine cu recunoașterea miracolelor lui Hristos. Dar această insinuație era cu totul neintenționată, fiindcă Josephus nu avea nici o îndoială despre minunile lui Hristos iar acest fragment este o interpolare creștină ulterioară. Acest lucru dovedește numai prostia

falsificatorului creștin care alege tocmai acest fragment pentru a introduce mărturie despre fiul Domnului.

În acele vremuri, a fi un fiu al Domnului era o parte integrală din caracteristicile unui mântuitor, fie el cezar sau preot de stradă. Așa era și cu facerea de minuni, înfăptuite după același calapod în ambele cazuri.

Chiar și sobrul Tacitus scrie despre Vespasian [39] că ar fi făcut multe minuni la Alexandria, dovedind aprobarea cerească pentru împărat: el a pus salivă pe ochii orbului și l-a făcut să vadă; el a călcat pe brațul bolnav al invalidului și l-a vindecat.

Mai târziu, capacitatea de a face asemenea minunății a trecut de la împărații păgâni la monarhii creștini. Regii Franței aveau darul extraordinar de a vindeca scrofula și gușa prin atingere, la încoronarea lor. Acest miracol s-a produs conform planului chiar și în anul 1825, la încoronarea lui Charles al X-lea, ultimul rege din dinastia Bourbon care a fost pe tronul Franței.

Desigur, vindecări de acest sort au fost povestite adeseori de Isus. Piosul Merivale [40] a presupus că minunile lui Vespasian au fost efectuate pe calapodul minunilor creștine, ceea ce nu este prea verosimil, dacă luăm în considerație cât de ne semnificativ și necunoscut era creștinismul pe timpul lui Vespasian. Pe de altă parte, Bruno Bauer [41] spune că va prezenta teologilor contemporani teoria conform căreia autorii evangheliilor [42] au copiat de la Tacitus [43] ideea de folosire a flegmei în vindecările miraculoase.

După părerea noastră, această preluare de idei nu trebuie neapărat acceptată. În fiecare epocă, credința în minuni se bazează pe idei diferite. La sfârșitul Evului Mediu, presupunerea generală era că alianța cu diavolul trebuie pecetluită cu sânge fierbinte. Astfel, doi autori puteau menționa identic în narativul lor același detaliu, fără ca unul să copieze de la altul. În mod asemănător, pe vremea lui Vespasian și ulterior, flegma putea fi considerată o modalitate obișnuită de vindecare miraculoasă. Așadar, este natural ca sobrul evocator al mântuitorului laic aflat pe tronul cezarilor precum și entuziasmatul evocator al mântuitorului aflat pe tronul milenar să atribuie o asemenea vindecare persoanei pe care ei o glorificau, fără ca un autor să preia ceva de la celălalt. Mai mult de atât, desigur că Tacitus nu a inventat acest amănunt ci a găsit deja legenda acceptată în general.

Pe vremurile acelea, nu numai cezarii făceau minuni ci și mulți alți contemporani. Poveștile despre minunății erau atât de obișnuite încât, în cele din urmă, nu mai atrăgeau atenția nimănui. În contradicție cu modul nostru de gândire, evangheliștii nu consideră că miracolele și semnele lui Hristos au avut un efect atât de profund, așa cum credem noi. Chiar și ucenicii lui Hristos nu prea au încredere în povestea minunată a celor aproape cinci mii de bărbați care au primit pâine. [44] Mai mult de atât, pe lângă Hristos, apostolii și ucenicii săi au făcut și ei multe minuni. Oamenii erau atât de creduli încât niciodată creștinii nu au avut vreun dubiu despre miracolele înfăptuite de cei pe care îi credeau potlogari. Acești creștini rezolvau problema foarte simplu prin faptul că atribuiau aceste minuni puterii spiritelor rele și diabolice.

Miracolele erau ieftine ca murele. Oricine întemeia o sectă religioasă sau o școală filozofică făcea minuni ca să-și demonstreze abilitatea. În acest sens, avem exemplul lui Apollonius din Tyana care a fost un contemporan al lui Nero.

Firește, nașterea lui Apollonius a fost miraculoasă. Când mama sa a fost însărcinată, i-a apărut Proteus, zeul înțelept pe care nimeni nu-l poate înțelege. Neînfrică, ea l-a întrebat pe cine ea va naște. Proteus i-a răspuns: "Mă vei naște pe mine." [45] Tânărul Apollonius crește, este un miracol de înțelepciune, predică pentru o viață pură, morală, își împarte bunurile cu prietenii și cu rudele sărace și străbate lumea ca un filozof cerșetor. Miracolele sale sunt mai impunătoare decât abținerea și moralitatea sa. În mod surprinzător, miracolele sale sunt identice cu cele creștine. Se povestește despre Apollonius, în timpul în care era la Roma: "O fecioară a murit în ziua nunții sale sau cel puțin se credea a murit. Mirele urma catafalcul plângând iar Roma se jelea alături de el fiindcă mireasa provenea dintr-o casă foarte nobilă. Când Apollonius a văzut procesiunea funerară și a spus: 'Dați-o jos de pe catafalcul, eu vă voi șterge lacrimile pentru fecioară.' Apoi, el a întrebat care este numele ei iar mulțimea a crezut că el va face o orăție funerară obișnuită. Apollonius a atins cadavrul fetii, a spus câteva cuvinte de neînțeles și a sculat-o din aparenta ei stare de moarte. Mireasa și-a ridicat vocea și s-a întors la casa

paternală." [46] După cum spune legenda, Apollonius a avut curajul să se confrunte cu tiranii Nero și Domitian. Apollonius a fost pus în închisoare, își rupe cătușele cu ușurință dar nu fuge ci rămâne în arest în așteptarea procesului. El se apără printr-un discurs prelungit; înainte de pronunțarea sentinței, el dispare misterios de la tribunalul din Roma iar după câteva ore apare la Dikaearchia, lângă Napoli, unde zeii l-au transportat cu viteza unui tren expres.

Apollonius avea darul excepțional al profeției, esențială alături de clarviziune, în meseria de mântuitor. Când Domitian a fost ucis în palatul său de la Roma, Apollonius era la Efes și a văzut acest eveniment în mod la fel de clar ca și cum ar fi fost prezent la Roma și l-a împărtășit efesenilor. Acesta era un sistem de telegrafie fără fir care îl face de râs pe Marconi.

Sfârșitul i-a venit atunci când a dispărut în templul în care porțile s-au deschis când a venit și s-au închis după ce a intrat. "Dinlăuntru se auzeau glasurile răsunătoare care păreau să-l ispitească să urce în ceruri din tenebrele pământești în lumina celestă..." [47]

Trupul său nu a mai fost găsit vreodată. Deci, desigur, mântuitorul său l-a urcat în rai.

În scurtă vreme, o considerabilă confruntare legată de miracole s-a creat între credincioșii lui Hristos și cei ai lui Apollonius. Pe timpul lui Diocletian, unul din guvernatorii lui, Hieroclus, a scris o carte împotriva creștinilor în care afirma că minunile lui Hristos nu aveau vreo valoare în comparație cu minunile lui Apollonius. Eusebiu din Cezarea i-a răspuns printr-o refutare în care nu a avut nici cel mai mic dubiu cu privire la miracolele lui Apollonius dar încerca să le minimalizeze spunând că acestea nu sunt faptele Domnului ci vrăjitorii, faptele întunecate ale demonilor.

Așadar, ideea de a pune la îndoială miracolele nu a apărut nici măcar atunci când miracolele trebuiau criticate.

Această credulitate a crescut pe măsură ce societatea s-a deteriorat; spiritul științific a dispărut și a fost înlocuit de propovăduirea morală. Odată cu credulitatea a crescut și setea de miracole. O anumită senzație încetează să funcționeze atunci când este repetată prea des. Pentru a crea o impresie este nevoie de a utiliza din ce în ce mai multe mijloace. Am constatat acest lucru în primul capitol, unde am examinat și am constatat că modul în care scrierile biblice tratează învierile din morți sunt mai simple în scrierile biblice vechi decât în cele mai noi.

În Evanghelia după Ioan, care este cea mai recentă, Ioan adaugă la vechile miracole din Evanghelii miracolul făcerii vinului din apă la nunta de la Cana [48], însănătoșirea bolnavului de 38 de ani [49] și vindecarea orbului din naștere [50]. În general, minunile sunt duse la extrem.

Exodul 17:1-6 ne povestește că, în deșert, Moses o lovit stânca și astfel a scos apă ca să dea de băut poporului Israel care era însetat. [51] Această faptă nu era destul de miraculoasă pe vremea creștinilor. Întâia Epistolă a lui Pavel către Corinteni 10:4 ne spune că stânca din care Isus a scos apa i-a urmat prin deșert astfel că nu le lipsea niciodată apă – adică aveau un izvor mobil. [52]

Miracolele menționate în *Faptele lui Petre* sunt extrem de primitive. Apostolul reînvie un pește sărat într-o confruntare de miracole cu Simon. [53]

Mai mult de atât, oamenii din aceea perioadă credeau că miracolele sunt evenimente firești și semne de intervenție arbitrară a Domnului: nu numai vindecări și decese, victorii și înfrângeri ci și distracții și pariuri. La Gaza a avut loc o cursă de cai între un creștin devotat și un păgân devotat: Hristos l-a înfrânt pe Marnas și mulți păgâni s-au botezat. [54]

Evenimentul natural considerat ca miracol nu era întotdeauna atât de clar. "În timpul războiului purtat de Marcus Aurelius împotriva quazilor în anii 173 – 174, armata romană a fost înconjurată de o forță militară superioară a dușmanului și suferea de căldura soarelui, arsa de sete și amenințată cu înfrângerea iminentă. Deodată, nori grei s-au adunat și a început să plouă puternic. O furtună înspăimântătoare i-a distrus și bulversat pe dușmani. Romanii au fost salvați iar victoria a fost de partea lor. Acest eveniment a avut un efect distrugător și a fost memorat prin picturi, după cum era obiceiul. În general, acest eveniment era considerat un miracol până la sfârșitul antichității. Sute de ani mai târziu, creștini și păgâni se refereau la acest eveniment ca o dovadă a adevărului credinței lor... În aparență, cei mai mulți atribuiă salvarea miraculoasă rugăciunii împăratului către Jupiter. Dar, alții susțineau că acest miracol s-a petrecut datorită abilității unui vrăjitor egiptean din suita împăratului care a adus torentul după ce a implorat zeii, mai ales pe Hermes. Conform spuselor unui contemporan creștin,

miracolul a fost cauzat de rugăciunile soldaților creștini din legiunea a XII-a. Tertullian tratează acest eveniment ca foarte cunoscut și face referință la o scrisoare a lui Marcus Aurelius." [55]

Nevoia de minuni și de credulitate a crescut permanent. În secolele IV și V, care au fost epoca celor mai mari decăderi, călugării făceau minuni deosebite; minunile lui Isus, conform narației evanghelice, păreau nesemnificative, în comparație cu minunile acelor călugări. "...epoca credincioasă a fost convinsă cu ușurință că cel mai mic capriciu al unui călugăr din Egipt sau din Siria era suficient pentru a întrerupe eternele legi ale universului. Favoriții Paradisului erau obișnuiți să tămăduiască boli veșnice prin atingere, prin cuvânt sau printr-un mesaj de departe; ei erau obișnuiți să-i alunge din trupuri sau din suflele pe cei mai obstinați demoni. Era un lucru obișnuit ca ei să prindă și să poruncească leilor și șerpilor din deșert, să înflorească un trunchi vestejit, să pună fier pe apă, să traverseze Nilul pe spinarea unui crocodil și să se înviioreze într-un cuptor cu flăcări. [56]

Schlosser descrie excelent starea de spirit în perioada de ascensiune a creștinismului în fragmentul său despre Plotinus, cel mai faimos filozof neoplatonist: "Plotinus s-a născut în anul 205 la Lycopolis, în Egipt și a murit în anul 270, la Campania. Timp de 11 ani a fost înflăcăratul discipol al lui Ammonius și a aprofundat studiul esenței divine și umane. Fiind nesatisfăcut de doctrina greco-egipteană secretă a predecesorului și îndrumătorului său, Plotinus a aspirat și la înțelepciunea persană și indiană și s-a atașat de armata lui Gordian al III-lea (Gordian cel tânăr), pentru a ajunge în Persia. Apoi, Plotinus a plecat la Roma, unde a descoperit că tendința prevalentă spre misticismul oriental îi era foarte potrivită. El a jucat rolul de profet timp de 25 de ani, aproape până la moartea sa. Împăratul Gallienus și împărăteasa l-au cinstit cu un zel fanatic. Se spune că ei aveau chiar intenția să pună fundamentele unui stat filozofic conform ideilor lui Plotinus într-un oarecare oraș din Italia. Plotinus a fost la fel de mult apreciat și în cele mai nobile familii de la Roma. Unii dintre conducătorii statului îl susțineau cu entuziasm pe Plotinus și au acceptat preceptele sale drept mesaj divin.

Epuizarea spirituală și morală a civilizației romane alături de tendința generală spre fanatism, spre moralitatea monastică, spre supranatural și profetic erau cât se poate de evidente în impresia pe care o făcea Plotinus și în respectul acordat doctrinei sale, tocmai pentru că era incomprehensibilă.

Metodele prin care Plotin și discipolii săi răspândeau noua înțelepciune erau identice cu metodele lui Mesmer și Cagliostro. Aceste metode au corupt oameni de frunte din Franța. Datorită acestor metode, adepții rosicrucianismului au dobândit în Prusia un rege pios, exorciști și oameni asemănători. Plotinus practica vrăjitoria, chema spirite și se implica chiar în rezolvarea unor mici furturi, la cererea amicilor săi. În zilele noastre, numai lepădăturile din societate sociale fac asemenea lucruri.

Scrierile lui Plotinus erau prea profetice. După spusele discipolului său cel mai fidel, Plotinus și-a scris pretențiile sale inspirației fără să mai arunce vreo privire și fără să corecteze măcar greșelile ortografice. Grecii antici compuneau altfel lucrările! Obișnuitele reguli de gândire, sau ceea ce denumim *metodă*, nu puteau fi găsite în lucrările sau discursurile unei persoane care solicita drept condiție inițială renunțarea de sine sau abandonarea stării naturale de gândire și simțire de la oricine dorea să ajungă la cunoașterea filozofică.

Sunt necesare numai câteva observații pentru a ne face o idee despre esența teoriilor lui Plotinus și efectele lor. Întotdeauna el ne arată că viața cu oameni și printre oameni este păcătoasă și perversă. Pentru Plotinus, adevărata înțelepciune și sanctitate constă în separația complexă de lumea materială, în meditație și absorbire ermetică în sine și contemplarea sublimului. Această teorie a vieții subminează toată activitatea, disprețuiește orice relație umană și a fost enunțată cu cel mai mare dispreț la adresa oricărei persoane care gândește altfel. Bazată pe noțiuni fantastice, această teorie este completată de o concepție pur teoretică a naturii și a legilor ei. Ideile lui Aristotel despre natură se bazează pe experiență, observație și matematică dar aceste elemente nu au nici o urmă la Plotinus. El se considera un filozof divin iluminat care știa tot prin inspirația interioară fără să aibă nevoie să urce pe eșafode pentru a ajunge la cunoaștere; el credea că aripile sale îl poartă deasupra pământului, prin toate spațiile cerești... Ca discipolii lui Plotinus, Herrenius, Amelius și Porphyrius au formulat într-un stil perceptibil oracolele sale iar ca apostoli ei le-au răspândit. Toți trei aveau talent. Longinus afirmă că ultimii doi erau singurii din aceea perioadă ale căror scrieri puteau fi înțelese.

Lucrarea lui Porphyrius despre Plotinus ne permite să înțelegem cât de slabă era dragostea lui Plotinus pentru adevăr. Porphyrius afirmă cele mai mari prostii despre maestrul și stăpânul său. Porphyrius avea mult prea multă minte ca să creadă aceste afirmații și le-a inventat intenționat ca să facă mai impresionante oracolele lui Plotinus." [57], [58].

Incredulitatea

Credulitatea și foametea de miracole sunt complectate firesc de incredulitate. Până acum am menționat exemple în care au fost povestite miracole despre decedați. Dar nu lipseau acei care povesteau cele mai mari miracole despre propriile lor persoane. De exemplu, antisemitul Apian din Alexandria. "Împăratul Tiberius l-a denumit talanga lumii, plin de cuvinte mari și de minciuni mai mari, cu o omnisciență gălăgioasă, cu o încredere de sine nelimitată, care pretindea cunoașterea oamenilor sau celor puțin a nulității lor, un vechi maestru al oratoriei și trădării, viclean, deștept, nerușinat și loial." [59]

De obicei, se poate spune despre acest soi de oameni că sunt loiali, adică servili. Nemernicul credincios a fost atât de impertinent ca să-l cheme pe Homer din lumea celor morți și să-l întrebe despre strămoșii lui. Apian din Alexandria a susținut că spiritul poetului i-a apărut și i-a răspuns la întrebare dar l-a pus să jure că nu dezvăluie acest lucru nimănui.

O înșelăciune mai gravă a fost practică de Alexander din Abonoteichos care practica cele mai grosolane păcăleli cum ar fi animale dresate și statui de zei găunoase în care erau ascunși oameni. Acest Alexander din Abonoteichos a întemeiat un oracol care făcea predicții pentru care primea o drahmă și doi oboli. Lucian apreciază că profitul anual era foarte mare. [60]

Alexander din Abonoteichos l-a influențat pe împăratul filozof Marcus Aurelius prin intermediul consulului Rutilianus. Acest pungaș a murit la 70 de ani, bogat și respectat. Se credea că statuia ridicată în cinstea lui va face profeții și după moartea lui. Iată o altă înșelătorie foarte bine cunoscută: "Dio Cassius povestește că în anul 220, un spirit care spunea că este spiritul lui Alexandru cel Mare, cu binecunoscutele trăsături și haine, având o suită de 400 de bărbați deghizați în bacante, a mers de la Dunăre la Bosfor, unde a dispărut. Nici un magistrat nu l-a oprit; mai curând acest spirit a primit hrană și adăpost pe socoteala publicului." [61] Aceste practici nu erau numai fraude și înșelătorii comise de borfași și prestidigitatori; aceste practici proveneau de la gânditori serioși și oameni cinstiți.

Scrierea istorică antică nu a excelat niciodată prin riguroasa sa capacitate critică. Scrierea istorică încă nu era o știință în strictul sens al cuvântului și servea scopuri pedagogice sau politice mai curând decât studiul regulilor de dezvoltare socială. Istoriografia antică avea ca scop să înalte cititorul din punct de vedere spiritual sau să dovedească corectitudinea înclinațiilor profesate de autor. Eroismele strămoșilor intenționau să eleveze generațiile următoare și să le inspire să facă fapte asemănătoare. În acest sens, scrierea istorică era numai ecoul în proză al epicului eroic. Generațiile următoare trebuiau să învețe de experiența strămoșească ce trebuie făcut și ce trebuie să fie evitat. Atunci când înălțarea spirituală și inspirația erau pe prim plan, mulți istorici nu erau prea severi în alegerea și critica surselor lor. În aceste condiții, poate fi înțeles că așa un istoric își atribuia libertatea de a acoperi decalajele prin propria sa imaginație, în interesul efectului artistic. Cu toate acestea, istoricul clasic evita cu rigurozitate orice prezentare falsă intenționată sau conștientă a acțiunilor personajilor despre care scria. Istoricul clasic trebuia să evite asemenea lucruri atunci când era vorba despre acțiuni politice publice în legătură cu care scrierile istoricilor erau verificabile.

Rolul scrierii istorice s-a schimbat odată cu decăderea societății antice. Oamenii nu mai voiau instruire politică fiindcă aceasta devenise o chestiune față de care ei erau indiferenți și chiar scârbiți. Oamenii nu mai solicitau exemple de curaj uman și devotament față de patrie; ei doreau distracții, noi excitații pentru extenuarea lor nervoasă, flectăreală, senzații și minuni. Puțină precizie aproximativă nu mai avea nici o importanță. În plus, testarea și verificarea deveniseră din ce în ce mai dificile fiindcă

incidentele particulare deveniseră foarte importante și nu se petreceau în public. Istoriografia a devenit din ce în ce mai mult o cronică scandaloasă sau povești imaginare.

Acest curent istoriografic apare în literatura greacă antică de pe vremea lui Alexandru cel Mare. Onesicritus, apropiat de Alexandru cel Mare, a scris o carte plină de minciuni și exagerări despre faptele acestuia. Un singur pas separă minciuna de fals. Euhemerus a făcut acest pas în secolul al III-lea BC atunci când a adus din India inscripții despre care se credea că sunt antice dar, în realitate, erau făcute de el singur. [62]

Această metodă convenientă nu se limita la istoriografie. Am observat că în domeniul filozofiei, interesul în această lume a dispărut iar interesul pentru lumea cealaltă a crescut. Cum putea un filozof să-și convingă studenții că opiniile sale despre lumea de apoi nu erau decât simple fantezii? Ceea mai simplă modalitate era ca el să descopere sau să inventeze un martor care venea dintr-un loc de unde nici un călător nu mai vine înapoi. Nici Platon nu a subestimat șiretlicul, după cum putem observa în celebrul mit despre cel din Pamfilia. [63]

Interesul pentru știință a scăzut și a fost înlocuit de etică. Spiritul critic care încerca să verifice veridicitatea oricărei declarații prin experiența faptelor a dispărut. Pe măsură ce omul devenea mai nesigur, el a simțit o necesitate sporită de a-și găsi sprijin într-un oarecare om important. Acum dovezile despre fapte nu mai erau decisive ci autoritățile spirituale. Oricine dorea să facă impresie trebuia să aducă autoritățile spirituale de partea sa. Dacă autoritățile lipseau, faptele trebuiau îmbunătățite iar autoritățile trebuiau inventate. Am văzut asemenea autorități în cazurile lui Daniel și Pitagora. Isus făcea parte din aceeași categorie, după cum era cazul și cu apostolii săi, Moses, Sibilele și așa mai departe. [64]

De multe ori, nu era important dacă oamenii scriau o carte întreagă cu un nume fals. Adeseori, era suficient să fie introdusă a propoziție potrivită într-o lucrare cu o autoritate recunoscută iar astfel era câștigată autoritatea pentru falsificator. Acest lucru era cu atât mai ușor având în vedere că tiparul încă nu exista. Cărțile circulau numai sub formă de copii produse de autor sau de sclavi, dacă autorul avea destul de avut ca să aibă sclavi competenți. Existau oameni de afaceri care țineau sclavi pentru copierea cărților, care erau apoi vândute cu un profit substanțial. Deci, era ușor de a falsifica așa o copie, de a omite sau de a adăuga o frază după cum era nevoie, mai ales atunci când autorul era decedat deja și nu putea exista vreun protest în această perioadă neglijentă și credulă. Existau copiiști care se îngrijeau să conserve falsul pentru viitor.

Acest lucru era foarte simplu pentru creștini. Oricine ar fi fost primii promovatori și organizatori ai comunităților creștine, ei proveneau desigur din clasele cele mai inferioare ale societății, erau analfabeți și nu au lăsat în urma lor documente scrise. La început, preceptele lor erau transmise numai prin tradiția orală. Dacă cineva îi menționa pe primii propovăduitori ai creștinismului, în cadrul unei dispute, el putea fi condamnat pentru fals numai dacă depășea tradiția exagerat. Diferite versiuni ale Domnului și ale apostolilor trebuie să se fi format în scurtă vreme. Având în vedere aprigele conflicte care aveau loc de la început în cadrul comunităților creștine, aceste diferite variante trebuie să fi fost propuse nu atât de mult în scopul istoriei obiective ci în scopul victoriei polemice. Ulterior, aceste diferite variante au fost transcrise și antologizate în evangheliile. Copiștii și revizuatorii erau motivați, în primul rând, de scopuri polemice atunci când eliminau o frază care nu le convenea sau adăugau o frază nouă. Toate aceste fapte erau făcute pentru a adăuga încă o dovadă că Hristos sau apostolii săi susțineau o opinie sau alta. Ne lovim la fiecare pas de această inclinație polemică atunci când examinăm evangheliile.

În scurtă vreme, creștinii nu mai erau mulțumiți să-și îmbunătățească scrierile sancte prin falsificări și înșelătorii. Aceasta era o modalitate prea convenabilă ca să nu-i tenteze pe autorii păgâni, în momentul în care erau destul de mulți creștini educați care să dea importanță autorilor eminenți din exteriorul literaturii creștine. Convenea unui număr suficient de autori păgâni să creeze copii false pentru creștinii educați, care le acceptau bucuroși și le puneau în circulație. În prezent, mai există multe din aceste falsuri.

Am menționat deja că afirmațiile lui Josephus despre Isus erau un fals de acest gen. După Tacitus, Plinius cel Tânăr este următorul autor care îi menționează pe creștini. În cadrul funcției sale de pretor în Bitinia, (cca. 111 – 113), Plinius cel Tânăr îi trimite lui Traian o scrisoare despre creștini care ne-a

parvenit în colecția scrisorilor sale.[65] Plinius cel Tânăr îl întreabă pe Traian ce să facă cu creștinii din provincia sa, despre care nu a auzit lucruri rele dar ei golesc templele. [66] Tacitus a subliniat că creștinii erau condamnați mai ales pentru acte de ură împotriva omenirii.[67] Este la fel de surprinzător că, pe vremea lui Traian, creștinismul se răspândise atât de mult încât putea să golească templele în Bitinia, "care erau aproape toate abandonate, ceremoniile lor erau neglijate și numai rareori se găsea cineva care să cumpere animalele de sacrificiu." [68] Era de așteptat ca asemenea fapte să trezească atenția generală și se pare că, în general, populația era interesată. Dar Plinius cel Tânăr află pentru prima oară de existența creștinilor printr-un denunț. Din acest motiv, precum și din altele, se pare că această epistolă a lui Plinius cel Tânăr este o falsificare creștină. Încă în 1788, presupunerea lui Semler era că epistola lui Plinius cel Tânăr era o invenție creștină ulterioară făcută cu intenția de a glorifica creștinismul. [69] Pe de altă parte, Bruno Bauer consideră că epistola este într-adevăr a lui Plinius cel Tânăr dar în original nu era prea favorabilă creștinilor și a fost "editată" ulterior de un copist creștin.

Falsurile au devenit mai nerușinate în decursul marilor migrații, atunci când barbarii germanici au invadat în Imperiul Roman. Noii stăpâni ai lumii erau țărani simpli, fiind perspicace, serioși și violenți în lucrurile la care se pricepeau. Datorită simplității lor, ei s-au dovedit a fi mai puțin flămânzi de miracole, mai puțin creduli decât moștenitorii culturii antice. Totuși, ei nu știau să scrie sau să citească. Aceste caracteristici cu devenit privilegiul clerului creștin, singurul reprezentant al clasei educate, care acum nu mai trebuia să se teamă de vreo critică a falsurilor lor, făcute în interesul bisericii. Falsificările nu se mai limitau la doctrină, cum se obișnuise până la aceea epocă. Clerul nu aspira numai să aibă câștig de cauză în conflictele teoretice, tactice sau organizaționale. Falsurile erau o sursă de câștig sau de justificări legale pentru împrăștiarile care au fost executate. Cele mai monstruoase falsificări de acest gen au fost *Donația lui Constantin* și *Decretele Pseudo-Isidoriene*. Aceste falsificări au fost făcute în secolul VIII. În primul document, Constantin acordă papilor guvernarea eternă și absolută a Romei, Italiei și a provinciilor din apus. Decretele Pseudo-Isidoriene sunt o colecție de legi bisericești create probabil de cardinalul spaniol Isidor la începutul secolului VII, prin care este consolidată guvernarea papală autocratică.

Istoria originilor creștinătății este atât de obscură până în ziua de azi din cauza acestor nenumărate falsuri, uneori descoperite cu ușurință. În urmă cu secole, multe falsuri au fost dezvăluite așa cum a fost cazul cu *Donația lui Constantin*; Laurentius Valla a demonstrat acest fals încă din 1440. Dar, nu este ușor de aflat dacă într-un fals nu există o sămânță de adevăr care trebuie eliminată.

Suntem siliți să facem aici o descriere neplăcută. Decăderea din fiecare colț și ungher are drept consecință decăderea științifică și morală. Romanii și grecii antici considerau virtutea drept produsul deplin al umanității, în cel mai sublim sens al cuvântului. *Virtus* și arete denotă curaj și statornicie dar și orgoliul masculin, dorința de a face sacrificii și devotament altruist pentru comunitate. Straturile sociale inferioare au decăzut în sclavie cu cât sclavia devenea suprema virtute din care au provenit estimabilele calități pe care le-am menționat mai sus: retragerea din comunitate în propria persoană, lășitatea și neîncrederea în sine, aspirația la o mântuirea de către un împărat sau o divinitate, nu prin forța proprie sau forța unei clase; umilirea față de cei de sus și aroganța popească față de cei de jos; moleșală și plictis și, același timp, o pasiune pentru senzații și minuni; exagerare și extaz alături de flatare, minciună și falsificare. Acestea sunt caracteristicile epocii imperiale care se reflectă în creștinism, produsul acestei perioade.

Omenia

Apologetii creștinismului vor obiecta că această descriere este unilaterală și, prin urmare, imprecisă. Într-adevăr, creștinii erau numai oameni și nu puteau evita influența degradantă a mediului lor înconjurător. Dar, acesta este numai un singur aspect al creștinismului. Creștinismul a dezvoltat o moralitate cu mult superioară față de moralitatea antichității, o umanitate sublimă care se extinde la tot

ce este o întruchipare omenească, de orice nivel social, străin sau compatriot, dușman sau amic. Această moralitate predică fraternitatea oamenilor din toate clasele și rasele. Această moralitate nu trebuie explicată prin intermediul timpurilor în care creștinismul a evoluat. Creștinismul este important prin faptul că a fost predicat în perioada celei mai mari decadente morale. Apologeții creștinismului afirmă că acesta este momentul în care materialismul istoric s-a prăbușit iar creștinismul este un fenomen explicabil numai prin sublimitatea persoanei care depășește condițiile de timp și spațiu, prin umanitatea sa divină. În termeni moderni, aici este vorba de un superman.

Acestea sunt afirmațiile "idealiștilor" noștri.

Cum se potrivesc aceste afirmații cu faptele? Să discutăm întâi despre caritatea față de săraci și umanitatea față de sclavi. Oare aceste două fenomene există numai în cadrul creștinismului? Este adevărat că nu găsim prea multă caritate în antichitatea clasică. Motivul este foarte simplu: caritatea presupune pauperitatea la nivelul maselor. În antichitatea, rădăcinile vieții intelectuale se aflau în condițiile de viață cu caracteristici comuniste, în proprietatea comună a *Markgenossenschaft*-ului, în comunitate, în gospodărie, care acorda membrilor săi un drept la produsele comune și la mijloacele de producție. Rareori exista vreo ocazie pentru pomeni.

Noi nu trebuie să confundăm ospitalitate cu caritatea. În antichitate, ospitalitatea era practică în mod universal și reprezintă o relație între egali, în timp ce caritatea presupune inegalitatea. Ospitalitatea aclamă gazda și oaspetele. Caritatea elevează pe cel care o acordă dar îl înjosește și îl umilește pe cel care o primește.

După cum am văzut, în decursul istoriei, masa proletară s-a format la început în marile orașe. Acest grup a deținut sau a obținut puterea politică și, de obicei, a obținut o parte din profiturile care mergeau în favoarea statului și a bogătașilor de la forța de muncă a sclavilor și de la jefuirea provinciilor. Acești proletari nu aveau nevoie de caritate datorită democrației și forței lor politice. Caritatea necesită pauperitatea maselor și lipsa de drepturi politice ale proletariatului. Aceste condiții de dimensiuni semnificative au existat pentru prima oară pe vremea imperatorilor. Nu este de mirare că numai atunci ideea de caritate a început să fie dominantă în societatea romană dar nu provenea din nici un fel de moralitate supranaturală și superioară a creștinismului. La începutul regimului lor, imperatorii credeau că este recomandabil să cumpere în favoarea lor cu pâine și circuri armata și proletariatul. În acest sens, Nero a făcut minuni. În numeroase orașe din provincii se făceau eforturi de a menține în liniște clasele inferioare.

Acest lucru nu a durat mult. Pe măsură ce societatea se pauperiza, guvernul trebuia să-și micșoreze cheltuielile. În mod firesc, imperatorii au început cu proletarii, de care nu se mai temeau. În plus, era nevoie să fie rezolvată problema lipsei din ce în ce mai mare a forței de muncă. Dacă pâinea nu mai era distribuită, proletarii cu capacitate fizică erau siliți să-și caute de lucru, eventual legându-se de mari proprietari funciari în calitate de coloni, chiriași ereditari.

Dar, tocmai nevoia de forță de muncă a creat noi forme de subvenții.

Toate vechile organizații sociale au fost distruse: *Markgenossenschaft*, gospodăriile și familiile lărgite. Fiecare se gândea numai la persoana sa. Relațiile sanguine au mers pe același făgaș ca și relațiile politice. Disponibilitatea de a face sacrificii pentru cei apropiați a dispărut odată cu spiritul public. Orfanii sufereau în mod deosebit. Fără părinți, ei erau fără apărare, fără cineva care să aibă grijă de ei. Numărul copiilor hoinari creștea din cauza faptului că, odată cu creșterea pauperizării și declinul propriei sacrificări, populația avea tendința crescândă de a fugi de povara familiei. Unii reușeau să facă acest lucru rămânând neînșurați, bazându-se pe prostituție, a cărei secție masculină înflorea enorm. Alții încercau să nu facă copii în căsătoriile lor. Ambele metode au contribuit puternic la depopulare și lipsa forței de muncă iar astfel la o pauperizare mai extinsă a societății. Mulți dintre cei care aveau copii credeau că cel mai convenabil era să scape de ei prin abandonare. Modelul acestei practici s-a extins, în ciuda unor interdicții repetate. Devenise din ce în ce mai urgent ca cineva să aibă grijă de copii abandonați și de copii din clasele paupere. Aceste sarcini îi preocupau în mare măsură pe creștinii antici. Compasiunea și nevoia de muncitori și soldați au contribuit la creșterea orfanilor, a copiilor părăsiți și a copiilor de proletari.

Constatăm că încă pe vremea lui Augustus se făceau eforturi în acest sens iar în secolul II al erei noastre, aceste eforturi au devenit practice. Împărații Nerva și Traian au fost primii care au inițiat întemeierea unor fundații prin moșii achiziționate de stat și închiriate sau proprietăți ipotocate. Profiturile provenite din chirie sau ipoteci erau folosite pentru a crește copii săraci, mai ales orfani.

La încoronarea sa, Hadrian a extins instituția care fusese organizată pentru 5000 de copii pe vremea lui Traian. Următorii imperatorii au continuat și a mai apărut și o instituție municipală. Cel mai vechi orfelinat pe care îl știm provine din perioada lui August. Helvius Basila, un fost guvernator, a lăsat moștenire cetățenilor din Atina, Latium, o sumă importantă pentru a da pâine copiilor. [71] Pe vremea lui Traian erau menționate multe instituții de acest gen. O doamnă bogată, Caelia Maerina, a contribuit 1 milion de sesterți pentru ca o sută de băieți și o sută de fete să fie sprijiniți din dobândă. În anul 97, Plinius cel Tânăr a întemeiat un azil la Como, orașul său natal: copii săraci erau sprijiniți din beneficiile unui patrimoniu foarte valoros.

Totuși, aceste fundații nu au putut să oprească depopularea Imperiului, care a fost cauzată de condițiile economice și care a crescut odată cu decăderea economiei. În cele din urmă, pauperizarea generală a dus la făcut să dispară posibilitatea de continua îngrijirea copiilor. Instituțiile caritabile și statul au dat faliment.

Müller scrie despre acest subiect: "Se poate vedea că aceste instituții existau de aproape 180 de ani. Antoninus Pius a acordat mai mulți bani în acest scop. Inscripții de mulțumire i-au fost acordate în 145 de băieți și fetele implicați din orașul Cupramontana din Picenum iar în anul 161 de către copiii din Sestinum, Umbria. O dedicație asemănătoare pentru activitatea lui Marcus Aurelius a fost făcută la Ficulea, la Latium. Se pare că această fundație a înflorit în primii ani de guvernare ai lui Marcus Aurelius dar apoi a decăzut odată cu declinul Imperiului Roman. Necesitățile militare permanente l-au silit pe Marcus Aurelius să vândă și să amanezeze bijuteriile coroanei, ornamentele și alte obiecte de valoare. Din această cauză, se pare că Marcus Aurelius a retras fonduri capitale din instituții și le-a transferat pentru plata de dobândă la visteria guvernului. Pe timpul lui Commodus, visteria nu și-a putut plăti obligațiile timp de nouă ani. Pertinax nu și-a putut plăti restanțele și a fost silit să le anuleze. Situația acestor instituții pare să se îmbunătățească mai târziu. Mai găsim referințe la aceste instituții în ultima parte a secolului III dar acesta era sfârșitul. În perioada lui Constantin, aceste instituții nu mai existau." [72]

Pauperitatea în creștere a distrus fundamentele carității dar nu și ideea de caritate, care s-a dezvoltat odată cu mizeria în creștere. Această idee nu este caracteristică și nu este limitată creștinismului, care a împărțit această idee cu ceilalți factori din aceea epocă. Creștinismul a fost condus la această idee nu de elevația morală ci de declinul economic.

Odată cu caritatea și respectul pentru caritate a apărut ostentația pomenilor. Un exemplu este Plinius cel Tânăr, despre care am vorbit cu puțin înainte. Noi știm despre faptele sale binevoitoare numai de la el fiindcă le-a descris pe larg. Când vedem cum Plinius cel Tânăr vorbește foarte pe larg despre sentimentele și admirația pentru propria sa nobilitate, nu credem că aceasta este o dovadă că în "epoca de aur" a Imperiului Roman, după cum o denumesc Gregorovius [73] și colegii săi, ar fi existat o mare etică. După părerea noastră, aceasta este o dovadă a zadarnicei frivolități din aceea perioadă, un adaos la aroganța popească și la pioșenia ipocrită.

Niebuhr îl acuză pe Plinius cel Tânăr de "vanitate infantilă" și "josnicie umilitoare". [74]

Se presupune că omenia față de sclavi este o altă calitate specifică creștinismului dar și aici situația este exact aceea din cazul carității.

Trebuie să menționăm de la început: creștinismul, cel puțin așa cum era când a devenit religia oficială, nu a avut vreodată ideea de a se opune, în principiu, sclaviei. Creștinismul nu a avut tendința de a abolii sclavia. În perioada creștinismului s-a terminat exploatarea sclavilor pentru profitul financiar dar acest lucru s-a petrecut din motive care nu au nimic comun cu nici un fel de idei religioase. Principala cauză a fost declinul militar al Romei care a oprit furnizarea sclavilor ieftini și a anulat profitul care provenea din exploatarea lor. Dar sclavia pentru lux a supraviețuit în Imperiul Roman. Odată cu creștinismul, în lumea romană s-a format clasa eunucilor, o nouă categorie de sclavi. Eunucii

au jucat un rol important în perioada imperatorilor romani, începând cu Constantin. Noi îi găsim deja la curtea lui Claudius, tatăl lui Nero. [75]

Proletarii liberi nu s-au gândit niciodată să pună capăt sclaviei. Ei au încercat să beneficieze mai mult prin exploatarea guvernării și a celor înstăriți, fără ca ei înșiși să muncească deloc. Acest lucru era posibil numai prin exploatarea sclavilor.

Este semnificativ că sclavia continuă și în ordinea socială în esență comunistă pe care Aristofan o ridiculizează în piesa de teatru *Ecclesiazusae* ("Adunarea femeilor"). Diferența între săraci și bogați dispare, dar numai pentru oamenii liberi; pentru ei, totul devine proprietate comună, inclusiv sclavii, care continuă producția. Aceasta este numai o glumă care oglindește modul de gândire al anticilor.

Pöhlmann menționează noțiuni asemănătoare dintr-un pamflet din secolul IV BC despre cauzele prosperității în Attica. După cum spune Pöhlmann, acest pamflet solicită "o mare extindere a activității guvernamentale în comerț și producție." Guvernul cumpără sclavi pentru minele de argint. Numărul acestor sclavi trebuie să crească astfel ca, în cele din urmă, fiecare cetățean să aibă trei sclavi. Atunci, guvernul va putea să asigure fiecărui cetățean existența minimă. [76]

Profesorul Pöhlmann este de părere că această strălucită propunere a "radicalismului colectivist" și a "socialismului democratic" vrea să naționalizeze toate mijloacele de producție în interesul proletariului. Această afirmație este specifică proletariului din antichitate și a interesului său de a menține sclavia. Concepția lui Pöhlmann și expunerea sa este specifică superficialității erudiților burghezi. Pentru acești erudiți, orice naționalizare a proprietății este "colectivism" și orice măsură luată în interesul proletariului este "socialismului democratic", fără a lua în considerație dacă proletariatul aparține de exploatarea sau de exploatați.

Proletariatul roman avea interes în sclavie. Acest lucru este demonstrat prin faptul că niciodată ei nu s-au opus principiului de proprietate asupra ființelor umane. Din această cauză, constatăm că uneori sclavii erau dispuși să zdrobească o revoltă proletară. Sclavii, conduși de aristocrați, au fost cei care au dat lovitură mortală mișcării proletare condusă de Gaius Gracchus iar 50 de ani mai târziu proletarii romani, sub conducerea lui Marcus Crassus, au nimicit sclavii rebeli conduși de Spartacus.

Nimeni nu se gândea serios la abolirea generală a sclaviei. Comportamentul față de sclavi era altă problemă. Trebuie să presupunem că, în cadrul creștinismului, atitudinea față de sclavie a devenit mult mai omenoasă iar drepturile sclavilor au fost recunoscute. Acest lucru era în contradicție semnificativă față de situația lor mizerabilă de la începuturile Imperiului Roman. După cum am constatat, în decursul acelei epoci, trupul și viața sclavului erau la discreția oricărui capriciu al stăpânului, care adeseori se folosea cu atrocitate de drepturile sale.

Fără discuție, creștinismul se opunea ferm acestui comportament față de sclavi. Dar, acest lucru nu înseamnă că creștinismul a acționat împotriva spiritului din aceea epocă și că era unica apărare a sclavilor.

Care clasă pretindea dreptul de a abuza nelimitat și de a ucide sclavii? Desigur, clasa marilor proprietari și, în primul rând, aristocrații.

Oamenii simpli fără sclavi nu aveau interesul de a maltrata sclavii, în contrast cu marii proprietari de sclavi. În orice caz, atâta timp cât clasa micilor fermieri (care aveau și ei sclavi) sau măcar tradițiile lor erau predominante la romani, nu a existat nici o urgență de a lua apărarea sclavilor.

Treptat, opinia publică și-a schimbat înclinația fiindcă proletariatul roman și-a schimbat structura și nu cauza unei elevări morale. Pe de o parte, erau din ce în ce mai puțini romani liberi din naștere iar pe de altă parte, erau din ce în ce mai mulți romani definiți ca sclavi eliberați, care aveau cetățenia romană. Acești sclavi eliberați au devenit populația majoritară în Imperiul Roman. În acele vremuri existau multe motive de emancipare. Pe atunci, era frecvent ca mulți oameni să nu aibă copii, fiindcă erau înfricoșați de povara căsătoriei și a copiilor. Acești oameni erau stimulați să elibereze sclavi prin testament, din capriciu sau din bunăvoință. Adeseori, un sclav era eliberat în timp ce stăpânul său era în viață, ca răsplată pentru deosebitele sale servicii sau din vanitate fiindcă cine elibera mulți sclavi, câștiga reputația de om bogat. Alți sclavi erau eliberați din motive politice fiindcă de cele mai multe ori sclavul eliberat continua să fie dependent de stăpânul său ca un client, dar posedea drepturi politice. Astfel, sclavul eliberat mărea influența politică a stăpânului său. Se mai putea ca sclavul să aibă voie să

economisească și să-și cumpere libertatea. Mulți dintre stăpânii de sclavi au făcut astfel afaceri bune: un sclav care muncea din greu pentru o sumă frumoasă, putea să-și răscumpere libertatea iar cu acești bani stăpânul își putea cumpăra un sclav nou și puternic.

Creșterea numărului de sclavi a dus la creșterea numărului de oameni liberi. Noul proletariat era recrutat din populația sclavilor mai mult decât dintre sclavi. Acest nou proletariat se opunea aristocrației cu sclavi și aspira să-i preia drepturile politice și puterea politică care putea duce la asemenea câștiguri economice ispititoare. Nu este de mirare că astfel a început să se dezvolte un sentiment de tovarășie cu sclavii din democrația romană tocmai în perioada în care erau la maximum excesele stăpânilor de sclavi împotriva animalelor omenesti de cărat poveri.

Mai exista o tendință în aceeași direcție.

Când imperatorii au venit la putere, gospodăriile lor erau administrate de sclavi și sclavi eliberați, la fel ca la oricare nobil roman. Indiferent de eventualul grad de decadență al romanilor, un cetățean roman născut liber ar fi considerat că nu este de demnitatea lui să se umilească prin a acorda servicii personale chiar și celor mai puternici concetățeni. Dar, gospodăria cezarilor a devenit curtea imperială iar servitorii lor au devenit funcționari oficiali au curții imperiale, care au început să formeze un nou aparat administrativ, alături de aparatul republican tradițional. Noua guvernare a preluat din ce în ce mai mult administrația și guvernarea statului iar funcțiile provenite din vremurile republicane au devenit titluri fără conținut care recompensau vanitatea dar nu acordau nici o capacitate adevărată.

Sclavii și sclavii eliberați de la curtea imperială au devenit stăpânitorii lumii și, în consecință, cei mai mari exploatare din lume prin delapidare, extorcare și mită. Friedländer afirmă pe bună dreptate: "Bogățiile care le-au parvenit datorită poziției lor privilegiate erau principala sursă a bogăției lor. Pe vremea când opulența sclavilor eliberați devenise proverbială, puțini erau cei care se puteau întrece cu acești servitori ai împăratului. Narcissus [77] a avut 400 de milioane de sesterți, cea mai mare avere din antichitate; Pallas [78] a avut 300 de milioane. Callistus [79], Epaphroditus [80] Doryphorus [81] și alții au avut averi aproape la fel de mari. Când imperatorul Claudius s-a plâns că tezaurul imperial este la un nivel scăzut, s-a afirmat la Roma că ar fi avut mult mai mult decât era nevoie dacă s-ar fi asociat cu Narcissus și Pallas, ambii sclavii săi eliberați."

Pentru mulți imperatori, una din sursele de venit era silirea slavilor și a sclavilor eliberați să împartă cu ei profiturile realizate din fraudă și extorcare. "Dat fiind că aveau atât de mulți bani, sclavii eliberați ai imperatorului îi depășeau pe bogătașii romani în mândrie și pompozitate. Palatelor lor erau cel mai splendide la Roma. Iuvenal spune că palatul lui Posides [82], eunucul lui Claudius, era mai strălucitor decât Capitolul. Cele mai rare și prețioase obiecte erau acumulate acolo...Sclavii imperiali eliberați ornau Roma și alte orașe ale monarhiei cu structuri splendide și folositoare. Cleander [83], favoritul sclav eliberat al lui Commodus, a dedicat o parte din imensa lui avere pentru construirea unor case, băii și alte edificii folositoare cetățenilor și municipalităților. "Ascensiunea unui mare număr de sclavi și sclavi eliberați era mai surprinzătoare în comparație cu declinul financiar al vechii aristocrații proprietărești. În zilele noastre, aristocrații ereditari falimentari îi urăsc și îi disprețuiesc pe evreii bogați dar totuși îi flatează când trebuie să facă acest lucru. Așa procedau aristocrații romani cu sclavii imperiali și cu sclavii eliberați. "Cei mai înalți aristocrați de la Roma se întreceau unul cu altul cum să-i cinstească și să-i curteze pe atotputernicii servitori ai imperatorului. Aceste vlăstare provenite din case vechi și celebre îi disprețuiau și îi detestau pe proveniți din neamuri detestate și erau stigmatizați pe veci cu oprobiul sclaviei și, în mai multe sensuri, se aflau sub nivelul unui cerșetor născut liber." În aparență, servitorii imperatorului aveau o poziție foarte modestă și cu totul aservită purtătorilor ereditari de titluri de noblete. "În realitate, relația era cu totul diferită și de multe ori, diametral opusă: sclavul profund disprețuit avea satisfacția să vadă cum cel liber și nobil îl admiră și îl consideră norocos fiindcă cei mai mari oameni de la Roma se înclină cu umilință în fața lor și puțini dintre ei îndrăzneau să-i trateze pe sclavii eliberați drept slugi. Drept o simplă flatare s-a creat un arbore familiar pentru Pallas, ai cărui strămoși proveneau de la regele din Arcadia, care avea același nume. Un descendent al lui Scipios a propus să fie adresate Senatului mulțumiri fiindcă acest vlăstar al casei regale a fost silit să pună la o parte străvechea sa nobilitate pentru binele statului și, din condescendență, a acceptat să devină sclavul unui prinț. În anul 52 AD, la propunerea unui consul, i-au fost acordate o insignă de

pretor și un cadou considerabil de 15 milioane de sesterți." Pallas a acceptat numai insigna și, din această cauză, Senatul a votat o rezoluție de mulțumire. Lucas Vittelius, tatăl imperatorului Aulus Vittelius, o persoană care a deținut funcții foarte înalte dar de o ticăloșie care chiar și pe vremea lui era surprinzătoare, respecta printre divinitățile sale domestice statuile de aur ale lui Pallas și Narcissus. Poziția socială a acestor sclavi eliberați era cel mai bine demonstrată prin faptul că se puteau căsători cu fiicele provenite din case de nobili și chiar din casele legate de imperator, într-o perioadă în care nobilimea se mândrea excepțional de mult cu străvechile sale origini și prelungitele ramuri strămoșești." [84]. Astfel, cetățenii romani, stăpânii lumii, au ajuns să fie stăpâniți de sclavi și de sclavi de odinioară și să cadă în genunchi în fața lor.

Evident, acest fenomen a influențat imens atitudinea contemporană față de sclavie. Probabil că aristocrații i-au urât mai mult pe sclavii în fața cărora ei trebuiau să se închine. Marea masă a populației a început să respecte sclavul iar sclavul a început să se respecte pe sine.

Format în mare parte din foști sclavi, cezarismul s-a plasat pe primul plan în lupta democrației împotriva aristocrației, formată din marii proprietari de sclavi. Acești aristocrați nu erau ușor de cumpărat, în contrast cu masele lipsite de proprietăți; ei erau singurul rival important al noului regim cezarian. Marii proprietari de sclavi erau opoziția republicană din Imperiu, în măsura în care exista vreo opoziție. Pe de altă parte, sclavii și sclavii eliberați erau cei mai fideli susținători ai imperatorului.

Rezultatul cumulat a fost formarea proletariatului, a curții imperiale și a cercurilor politice în care curtea imperială era predominantă pentru formarea unei atitudini favorabile sclavilor. Filozofii de la curtea imperială precum și predicatorii proletari de stradă exprimau puternic această atitudine.

Fără să irosim spațiul necesar pentru a cita aceste afirmații, menționăm un singur exemplu: atitudinea favorabilă pe care sângele Nero a avut-o față de sclavi și față de sclavii eliberați. Din această cauză, Nero a fost într-un conflict permanent cu Senatul aristocrat care, în general, dorea cele mai riguroase reglementări împotriva sclavilor și a sclavilor eliberați, oricât de servil ar fi fost față de acei sclavi eliberați puternici. În anul 56, Senatul dorea să înfrângă "aroganța" sclavilor eliberați prin acordarea proprietarilor lor precedenți dreptul de a nega libertatea sclavilor eliberați care dovediseră că este "fără valoare", adică nu este destul de supus față de el. Nero s-a opus la această propunere în modul cel mai viguros. El a arătat cât de importantă a devenit clasa sclavilor eliberați și că mulți cavaleri și chiar senatori au fost recrutați dintre ei. Nero a reamintit anticul principiu roman conform căruia oricare diferențe ar exista între clasele sociale din națiune, libertatea este bunul comun al tuturor. Nero a propus ca drepturile sclavilor eliberați să nu fie micșorate și a silit Senatul fricos să accepte această propunere.

Situația a fost mult mai dificilă în anul 61. Pedanius Secundus, prefectul orașului, a fost ucis de unul din sclavii săi. Conform vechii legi aristocratice, expierea acestui fapt necesita executarea tuturor sclavilor din gospodărie în acel moment iar în prezentul caz concret trebuiau să fie uciși nu mai puțin de 400 de oameni, inclusiv femei și copii. Opinia publică a solicitat o acțiune mai blândă. Masele populare au apărut ferm sclavii și se părea că Senatul este profund influențat de atitudinea generală. Caius Cassius, conducătorul opoziției republicane din Senat și descendent al unuia dintre asasinii lui Cezar, s-a pus pe prima linie. Într-un discurs înflăcărat, el avertizat Senatul să nu se lase intimidat și să nu se înduplece în fața blândeții. Scursurile omenirii puteau fi potolite numai prin frică. Discursul acestui agitator a avut un efect uimitor: nimeni din Senat nu l-a contrazis. Chiar și Nero a fost intimidat și a crezut că cel mai bun lucru de făcut este să păstreze liniștea. Toți sclavii au fost executați. Încurajați de acest succes, aristocrații republicani au introdus în Senat o propunere prin care sclavii eliberați care locuiau sub același acoperiș cu sclavi condamnați să fie deportați din Italia. Nero a stat în picioare și a declarat că chiar dacă simpatia și mila nu pot să înduioșească vechiul obicei, trebuie evitată agravarea acestuia. Astfel, această ultimă propunere a fost înfrântă.

Nero a numit un judecător special care, după spusele lui Seneca, "trebuia să cerceteze cazurile de abuz ale sclavilor de către stăpânii lor precum și avaritatea lor cu privire la alimente." Nero a restrictat jocurile de gladiatori. Suetonius afirmă că Nero nu permitea asasinarea unui gladiator, nici măcar dacă acesta era un criminal condamnat.

Aceleași povești sunt spuse despre Tiberius. Asemenea fapte demonstrează clar că este totalmente inutil de a scrie istoria cu o înclinație morală sau politică, cu scopul de a evalua oamenii din trecut după

standardele morale sau politice din prezent. Nero a fost ucigașul mamei și fiicei sale; din milă pentru sclavi și criminali, el le-a dat înapoi viața; el a fost tiranul care a apărat libertatea împotriva republicanilor; el este maniacul destrăbălat care practică virtuțile de umanitate și caritate ale sfinților și ale martirilor din creștinism, cel care îi hrănește pe flămânzi, dă apă celor însetați și haine celor despuiți – să ne amintim de generozitatea sa princiară față de proletariatul roman –, cel care ia apărarea celor săraci și nenorociți. Figura istorică a lui Nero sfidează orice încercare de a-l judeca conform vreunui standard etic. Este greu și inutil să încercăm să decidem dacă Nero a fost, în esență, un băiat bun sau un ticălos, sau ambele, așa cum se susține în general acum. Nero și acțiunile sale pot fi înțelese cu ușurință ca rezultatele perioadei și funcției sale.

Blândețea curții imperiale și a proletariatului față de proletariat și față de sclavi trebuie să fi fost puternic sprijinită de faptul că sclavii nu mai erau o comunitate ieftină. Astfel, s-a terminat exploatarea sclavilor pentru profit, fapt care a creat cele mai reprobabile brutalități. A rămas numai sclavia de lux, care întotdeauna fusese mai potolită. Pe măsură ce sclavii s-au împușinat și prețul lor a crescut, cu atât a fost mai mare paguba creată de moartea timpurie a unui sclav și cu atât era mai dificilă era înlocuirea sa.

Un alt factor decisiv în aceeași direcție a fost repulsia față de serviciul militar. Datorită acestui factor, din ce în ce mai multe orașe se sustrăgeau de la vărsarea de sânge. Internaționalismul susținea că fiecare om trebuie să fie considerat egal, fără o distincție bazată pe proveniență iar astfel avea tendința de a distruge diferențele naționale și confruntările.

Internaționalismul

Am arătat deja până unde s-a extins comerțul mondial sub Imperiul Roman. O rețea de drumuri excelente făcea legătura între Roma și provincii. Pacea din Imperiul Roman încuraja mișcarea mărfurilor, după războaiele permanente dintre municipii și state precum și după războaiele civile care din ultimele secole ale republicii. Rezultatul a fost că forța marină putea fi utilizată împotriva piratilor iar pirateria din Marea Mediterană a încetat să mai existe. Unitățile de greutate și măsură precum și monedele erau uniforme în tot Imperiul Roman. Toți acești factori au fost considerabile de în favoarea comerțului în diferite părți ale Imperiului Roman.

Comerțul era, în primul rând, o chestiune personală. Serviciul poștal nu era bine dezvoltat, cel puțin pentru mesajele particulare. Cine avea afaceri în străinătate trebuia să se ducă acolo și să facă lucrurile personal, mult mai des decât este cazul în ziua de azi.

Toate acestea au apropiat popoarelor din jurul Mediteranei și au potolit diferențele. Dar, nu este sigur că Imperiul Roman devenise un corp cu totul uniform. Întotdeauna se putea distinge între partea occidentală, romanizată, în care se vorbea latina și partea orientală, elenizată. Odată cu dispariția forțelor și a tradițiilor din Roma care stăpânea lumea, Roma a încetat să mai fie capitala Imperiului Roman iar cele două părți s-au separat în politică și religie.

La început, nu se puneau problema ca un oarecare factor să deterioreze unitatea Imperiului Roman. Pe atunci a început să dispară diferența dintre națiunile cucerite și comunitatea guvernatoare. Cu cât populația din Roma degenera, cu cât imperatorii se considerau stăpânii întregului Imperiu, stăpânii Romei și al provinciilor, nu în calitate de guvernatori ai provinciilor în numele Romei. Aristocrația și masele din Roma a ajuns să fie hrănite de provincii, fără a fi capabile să furnizeze suficient de mulți soldați și funcționari de care era nevoie pentru guvernarea provinciilor. Astfel, Roma a devenit un element al slăbiciunii și nu al forței pentru Imperiul cezarilor. Majoritatea lucrurilor pe care Roma le lua din provincii era irosit în favoarea imperatorilor, fără să primească nimic în schimb. Astfel, imperatorii au acționat în propriul lor interes atunci când au contrariat poziția privilegiată pe care o deținea Roma în Imperiul Roman și, în cele din urmă, au anulat această poziție privilegiată.

În această perioadă, cetățenia romană era acordată liber locuitorilor din provincii. Observăm că locuitorii din provincii intrau în Senat și ocupau funcții superioare. Imperatorii au fost primii care au aplicat practic principiul de egalitate între toți oamenii, fără lua în considerație din ce origine ei provin. Toți oamenii erau, în mod egal, sclavii lor și erau evaluați numai în funcție de utilitatea lor, indiferent dacă erau senatori sau sclavi, indiferent dacă erau din Roma, Siria sau Galia. La începutul secolului III, fuziunea și egalitatea au ajuns atât de departe încât Caracalla a putut risca să acorde cetățenia romană tuturor locuitorilor din provincii. Caracalla a putut astfel să elimine ultima distincție formală dintre stăpânii și supușii din trecut, după ce toate diferențele au încetat să existe cu mult înainte. Caracalla a fost unul dintre cei mai disprețuiți imperatori; prin acordarea cetățeniei romane el a exprimat deschis una din cele mai nobile idei din aceea vreme. Creștinismul a revendicat această idee în favoarea sa. Despotul Caracalla a acționat dintr-un motiv la fel de reprobabil: nevoia de bani.

În regimul republican, cetățenii romani au fost scutiți de impozite încă din timpurile în care provinciile cucerite au început să producă pradă și profituri bune. "Aemilius Paulus a adus vistieriei 300 de milioane de sesterți din jaful Macedoniei după înfrângerea lui Perseus și de atunci poporul roman nu a mai plătit impozite." [85] Dar, după Augustus, stringența financiară în creștere a dus la noi poveri de impozite asupra cetățenilor romani. Așa-zisa reformă a lui Caracalla i-a făcut cetățeni romani pe locuitorii din provincii iar astfel ei trebuiau să plătească atât impozite ca provinciali cât și impozite ca cetățeni romani. Vrajitorul financiar imperial a dublat imediat impozitele cetățenilor romani iar astfel bugetul militar a crescut enorm. Nu este de mirare că el nu putea acoperi cheltuielile numai prin "reformă" și avea nevoie de alte mijloace. Cel mai important dintre aceste mijloace a fost deprecierea și falsificarea monedelor, lucruri făcute la cele mai nerușinate dimensiuni.

Decadența generală s-a înrăutățit atât de rapid încât romanii nu mai puteau să furnizeze soldați și, la scurt timp apoi, ei nu mai puteau să furnizeze funcționari publici competenți. Putem observa acest lucru chiar la imperatori. Primii imperatori mai erau descendenți din vechile familii aristocratice provenite de la Julius au Claudius. Dar, în timpul dinastiei iuliene a apărut al treilea imperator, dementul Caligula. Odată cu Nero, aristocrația romană a arătat incapacitatea sa falimentară de a guverna. Galba, succesorul lui Nero, provenea dintr-un clan de patricieni romani dar l-au urmat Otho, dintr-o familie nobilă din Etruria și Vitellius, un plebeu din Apulia. Vespasian, cel care a stabilit dinastia Flaviilor, era un plebeu originar din regiunea Sabina (în centrul Italiei – NT). În scurtă vreme, plebeii italieni au dovedit că, la fel ca aristocrația romană, ei sunt corupți și incapabili să guverneze. După un scurt interregnum al lui Nerva, mizerabilul Domitian, fiul lui Vespasian, a fost urmat de Traian de proveniență hispanică. Astfel începe dominația imperatorilor de proveniență hispanică timp de un secol, până când Commodus a demonstrat falimentul lor politic.

După originarii din Spania a venit Septimius Severus, fondatorul dinastiei africano-siriene. După asasinatul lui Alexander Severus, ultimul imperator din această dinastie, Maximinus, care provenea din Tracia și era de origine gotică, a luat coroana care îi era oferită de legiuni. Această încoronare a fost o presimțire a perioadei în care goții urmau să stăpânească la Roma. Din ce în ce mai multe provincii erau implicate în descompunerea generală; din ce în ce mai mulți barbari, din ce în ce mai mult sânge care nu era roman era necesar pentru a infuza o nouă viață în imperiul muribund. Soldați și în special imperatori trebuiau să fie găsiți din ce în ce mai departe de centrele civilizației.

Am observat mai sus cum, în calitate de funcționari la curte, sclavii îi guvernau pe oamenii liberi. Acum observăm cum oameni din provincii și chiar barbari deveneau imperatori ai romanilor și erau onorați cu rituri divine. Toate prejudiciile din antichitatea păgână despre clasele sociale și rasă trebuiau să dispară iar sentimentul de egalitate universală trebuia să apară pe primul plan.

Mulți oameni au cunoscut acest simțământ înainte de a ajuns să fie considerat ceva obișnuit. Cicero scrisese deja cine face diferența între cetățeni și străini încalcă legătura umană fundamentală și astfel distruge caritatea, toleranța, bunătatea și justiția. [86] În mod firesc, încă odată istoricii ideologiei au considerat cauza drept efect și invers. Ei caută cauza care a dus la umanizarea modalităților sociale și la extinderea conceptului de națiune la cel de umanitate. "Pioșii" găsesc explicația în Evanghelii iar "progresiștii" o găsesc la filozofii laici. Problema este că în vârful ierarhiei spiritelor "nobile și sublime", despre care se presupune că au adus această revoluție spirituală în gândirea umană,

descoperim că există tirani degenerați și însetați de sânge precum Tiberius, Nero și Caracalla. Alături de ei, găsim o serie de filozofi mondani frivoli, pretențioși și escroci, așa cum am spus mai sus că au fost Plinius cel Tânăr, Apollonius și Plotinus.

Pentru creștinii mai nobili nu a fost deloc greu să se adapteze la această societate rafinată. Să dăm un singur exemplu. Imperatorul Commodus a avut un harem de 300 de băieți și 300 de fete iar Marcia era pe primul loc. Marcia era o creștină pioasă și fiica adoptată a lui Hyacinthus, unul din cei importanți membri ai comunității creștine de la Roma. Influența sa era atât de mare încât putea să elibereze un număr de creștini deportați. Totuși, cu timpul, s-a săturat de admiratorul ei imperial și este posibil să i se fi făcut frică de cruzimea lui. În orice caz, ea a participat la conspirația împotriva lui și și-a asumat misiunea să execute asasinatul. În noaptea de 31 decembrie 192, i-a dat amantului său otrăvă într-o băutură. După ce băutura otrăvită nu și-a făcut efectul, imperatorul a fost strangulat în stare de inconștiență. [87] [88]

Callistus I nu a fost ultimul episcop și popă care datora postul său unui om de curte, așa cum asasinatul lui Commodus nu a fost ultimul act de violență creștină. Este foarte bine cunoscută sălbăcia și setea de sânge a multor popi și imperatori care urmat sfântului Constantin.

Prin urmare, atenuarea și înnobilarea manierelor survenită odată cu creștinismul era ciudată. Pentru a înțelege limitele și contradicțiile sale trebuie să discutăm fundamentele economice. Doctrinile morale rafinate din aceea perioadă nu ne explică aceste lucruri iar acest lucru este adevărat și despre internaționalism.

Religiozitate

Internaționalismul a crescut din cauza comerțului mondial și a egalizării politice dar nu ar fi ajuns la acest nivel fără destrămarea tuturor relațiilor care uneau comunitățile și le separau una de alta. Organizațiile, care în antichitate au determinat prin sprijin și orientare întreaga viață a individului, și-au pierdut importanță și vigoarea în Imperiul Roman. Acest lucru este corect cu privire la relațiile sanguine familiare și tribale precum și cu privire la relațiile teritoriale, adică legăturile provenite din existența pe un teritoriu comun cum ar fi *Markgenossenschaft* și comuna. Din această cauză, oamenii care se aflau în această situație nu aveau suport moral, căutau modele, conducători și chiar mântuitori. Această stare de lucruri era un stimulent ca oamenii să creeze noi organizații, mai bine adaptate la noile lor necesități, care deveneau treptat o povară.

La sfârșitul republicii, era evidentă tendința de a forma grupări și asociații, în special în scopuri politice dar și pentru ajutorul reciproc. Imperatorii au dizolvat aceste asociații. Ceea mai mare teamă a despotismului erau aceste organizații sociale. Despotismul deține ceea mai mare forță atunci când statul este singura organizație socială iar cetățenii se află în legătură cu statul numai în calitate de indivizi izolați.

Suetonius spune despre Cezar că "a împrăștiat toate gildele în afară de cel întemeiate în antichitate." [90]. Suetonius spune despre Augustus: "...multe grupări s-au format pentru a fi comise toate soiurile de crime, asumându-și denumirea de gilde." [90]

Mommsen crede că aceste acțiuni au fost lăudabile. Cezar, banditul conspirator, șiret, perfid și lipsit de scrupule, este pentru Mommsen "un adevărat om de stat" care "și-a servit poporul nu pentru răsplată sau pentru admirația lor" ci "pentru binecuvântările viitorului și, în primul rând, pentru salvarea și întinerirea poporului său." [91] Pentru a înțelege această concepție, trebuie să reținem că lucrarea lui Mommsen a fost scrisă după masacrele din 1848. În aceea perioadă, Napoleon al III-lea era aclamat de mulți liberali, mai ales liberali germani, drept salvatorul societății fiind cel care a readus la modă cultul cezarian.

După încetarea activității politice și reprimarea grupărilor politice, tendința de organizare s-a orientat spre instituții mai inocente. În scurtă vreme au apărut multe instituții de ajutor reciproc în cazuri de

boală, deces și paupertate, asociații voluntare de pompieri, cluburi sociale, cantine, societăți literare, etc. Dar cezarismul era atât de suspicios încât nu putea să tolereze nici măcar acest gen de organizații.

Plinius cel Tânăr îi scrie lui Traian despre incendiul de la Nicomedia și îi recomandă să fie înființată o gildă de pompieri care să includă nu mai mult de 150 de pompieri (*collegium fabrorum*) care ar fi ușor de supravegheat. Traian considera că o asemenea asociere este un pericol politic potențial și a refuzat aprobarea. [92]

Din scrisorile ulterioare 117 - 118 reiese că și adunările publice la care cei bogați bani împărțeau erau considerate un pericol public de Traian și Plinius cel Tânăr. [93]

Din această cauză, istoricii consideră că Traian a fost unul din cei mai buni imperatori.

În aceste circumstanțe, tendința de organizare căuta să se bazeze pe conspirație. Descoperirea acestor organizații implica riscul pedepsirii cu moartea a participanților. Evident, plăcerile sau avantajele de care profita numai individul nu puteau fi destul de puternice pentru ca cineva să-și pericliteze viața. Cu alte cuvinte, singurele organizații care puteau exista în timpul Imperiului Roman erau cele care aveau un mare scop social, un ideal sublim. Vitalitatea existențială a acestor grupări provenea numai din motivele cele mai revoluționare sau idealiste.

Acest idealism nu are nimic comun cu idealismul filozofic. Scopuri sociale importante pot fi stabilite și pe baza filozofiei materialiste. Numai metoda materialistă poate duce la formularea scopurilor sociale importante, fără să fie iluzorii. Această metodă pornește de la experiență și studiază legăturile cauzale ale experiențelor noastre. Toate condițiile preliminare pentru această metodă lipseau în Imperiul Roman. În această epocă, individul se putea depăși și își putea formula scopuri aflate dincolo de bunăstarea sa personală și temporară numai prin misticismul moralist sau, cu alt cuvinte, prin modul de gândire religios. În Imperiul Roman, numai conglomerările religioase au supraviețuit. Ar fi o greșală din partea noastră să permitem ca forma socială și misticismul moralist să ascundă conținutul social existent la baza acestor grupuri și care le dădea putere: dorința de a soluționa condițiile existente iremediabile, aspirația la forme sociale superioare, la cooperare apropiată și ajutor reciproc din partea indivizilor pierduți în izolarea lor, pentru care unificarea în scopuri superioare era o sursă de bucurie și curaj.

Grupurile religioase au introdus în societate o nouă diviziune exact în momentul în care lumea mediteraneană trecea de la conceptul de naționalitate la cel de umanitate. Organizațiile pur economice, care aveau ca scop ajutorarea individului într-un anumit aspect, nu au eliberat omul de societatea existentă și nu i-au dat un nou conținut vieții sale. Grupările religioase, sub veșmântul religios, aspirau la un mare ideal social care se afla în contradicție esențială cu societatea existentă. Apologeții acestui ideal vorbeau aceeași limbă ca și compatrioții lor dar nu se înțelegeau cu ei. Lumea antică se ciocnea cu lumea modernă la fiecare pas, cu toate că existau pe același pământ. Astfel, în umanitate s-a creat o nouă confruntare. Pe de o parte galicii, sirienii, romanii, egiptenii, spaniolii și grecii începeau să-și piardă caracteristicile naționale iar pe de altă parte s-a format marea contradicție între credincioși și necredincioși, între sfinți și păcătoși, între creștini și păgâni. Această ultimă contradicție a scizionat lumea în două, până la temelii.

Agravarea conflictului a creat agravarea intoleranței și a fanatismului, factori implicați firesc în orice conflict. Atunci când inspiră și consolidează forțele progresive, intoleranța și fanatismul sunt elemente necesare pentru progres și dezvoltare. Prin termenul "intoleranță" în prezentul context, noi nu ne referim la represiunea forțată a propagandei în favoarea oricărei opinii care nu convine; noi ne referim la respingerea puternică și critica oricărei alte viziuni precum și la apărarea energică propriei opinii. În acest sens și când sunt puse în discuție marile interese ale vieții, numai cei lași și leneși sunt toleranți. Este adevărat că aceste interese sunt în permanentă schimbare. Ceea ce numai ieri era o chestiune vitală poate fi astăzi o chestiune neînsemnată, care nu merită vreun efort. Într-o asemenea chestiune, fanatismul era ieri o necesitate iar azi este o nocivă risipă de energie.

La multe din sectele creștine în ascendență în perioada dintre Imperiul Roman și Reformație, intoleranța religioasă și fanatismul religios au fost printre factorii care au cauzat progresul dezvoltării sociale atâta timp cât mari scopuri sociale puteau ajunge la marile mase numai în straiile religioase. Aceste caracteristici au devenit reacționare și au devenit numai un mod de a bloca progresul, după ce

modalitățile religioase de gândire au fost înlocuite cu metodele investigative moderne. Din această cauză, modalitatea religioasă de gândire continuă să fie practică numai de clasele înapoiate, în regiunile înapoiate și nu mai poate include noi scopuri sociale.

Intoleranța religioasă a fost o caracteristică cu totul nouă a modului de gândire în societatea antică. Anticii nu au considerat vreodată că o persoană poate fi inferioară datorită religiei sale, cu toate că ei erau intoleranți din punct de vedere național și nu le plăcea de străinul sau dușmanul pe care îl luau în sclavie sau îl omorau, chiar dacă nu luptase împotriva lor. În esență, cazurile care ni se par persecuție religioasă pot fi reduse la doleanțe politice.

Ascendența noului mod de gândire s-a petrecut în perioada Imperiului Roman și, implicit, a creat intoleranța creștinilor și a păgânilor. Desigur, păgânii nu erau intoleranți față de orice religie ci numai față de religia care făcea propagandă în favoarea unei noi idei sociale, sub veșmântul religiei, care era în totală contradicție cu ordinea socială existentă.

Păgânii au rămas devotați toleranței religioase cu care erau obișnuiți. Comerțul între popoarele din Imperiul Roman a dus la internaționalism, inclusiv în riturile religioase. Negustorii străini și alți călători au purtat cu ei bunurile peste tot. Anumite divinități erau mai apreciate decât altele care s-au dovedit a fi inutile. Sentimentul de disperare care provenea din chinul și ruina generală a dus la neîncrederea în vechile divinități. Spiritele mai îndrăznețe și independente au fost purtate de aceste sentimente de disperare spre ateism, scepticism, punerea în dubiu a oricărei divinități și chiar a întregii filozofii. După cum am observat, cei mai fricoși și slabi au fost induși să caute un nou mântuitor în care puteau găsi sprijin și speranță. Mulți credeau că au găsit acest mântuitor în imperatori și i-au ridicat la rangul de divinități. Alții au crezut că este mai sigur să se îndrepte spre divinități antice care nu fuseseră venerate până atunci pe plan local. Culte de pe alte meleaguri au ajuns să fie la modă. Orientul a învins Occidentul în competiția internațională a divinităților pentru că religiile orientale erau mai puțin naive și aveau mai multă profunzime filozofică. O cauză suplimentară a acestei victorii a fost o oarecare superioritate industrială a Orientului.

Atunci când a fost cucerită și jefuită de macedoneni și romani, lumea civilizată din Orient era cu mult superioară față de Occident. S-ar fi putut crede că schimburile care au avut loc ulterior ar fi putut duce la o schimbare industrială și la egalizarea Occidentului cu Orientul. În realitate, inversul s-a produs. Am observat că declinul lumii antice a fost cauzat de predominanța muncii forțate asupra muncii libere, de jefuirea romană a provinciilor și de dobânda capitalului. Declinul a fost mai rapid în Occident decât în Orient iar astfel superioritatea culturală relativă a Orientului a crescut mai mult decât a scăzut în era noastră, aproximativ până în anul 1000. Pauperitatea, barbarismul și depopularea au influențat mai intens în Occident decât în Orient.

Trebuie să căutăm cauza acestui fenomen în special în superioritatea industrială a Orientului și creșterea permanentă în exploatarea claselor muncitoare în tot Imperiul. Surplusurile pe care le produceau circulau în special din provincii spre Roma, centrul marilor exploatare. Pe măsură ce surplusul acumulat acolo lua forma banilor, ceea mai mare parte revenea în Orient, singurul care producea bunurile de lux pe care exploatare le doreau. Orientul furniza sclavi dar și produse industriale precum sticlă și purpură din Fenicia, lenjerie și textile din Egipt, produse rafinate din lână și piele din Asia Mică, carpete din Babilonia. Fertilitatea descrescătoare a Italiei a transformat Egiptul în grânarul Europei: în fiecare an, inundațiilor acopereau câmpiile cu noroi fertil proaspăt și astfel fermele din valea Nilului erau nesecate.

Occidentul prelua cu forța din Orient o mare parte din mărfurile produse prin impozite și dobândă cămătărească. Dar, mai rămânea o parte considerabilă pentru care Occidentul trebuia să plătească prin exploatare iar astfel s-a pauperizat.

Comerțul cu Orientul s-a extins dincolo de granițele Imperiului. Alexandria s-a îmbogățit prin afacerile cu produsele industriale egiptene și prin activitatea de intermediere în comerțul cu Arabia și India, după ce s-a deschis calea comercială de la Sinop [94] spre China. Plinius cel Bătrân credea că circa o sută de milioane de sesterți părăseau Imperiul pentru mătăsuri din China, bijuterii din India și condimente din Arabia. Această sumă trebuia să fie plătită prin metale prețioase dacă nu se făceau schimburi de marfă și dacă nu existau alte datorii ale țărilor străine sub formă de tribut sau dobândă.

Negustorii din Orient se îndreptau spre Roma aducând cu ei mărfuri și culte religioase. Aceste culte se potriveau cu necesitățile Occidentului având în vedere că proveneau din circumstanțe sociale asemănătoare în Orient, cu toate că acestea nu ajungeau la gradul de disperare al circumstanțelor sociale preponderente în întregul Imperiu Roman. Ideea de mântuire prin intermediul unei divinități exista în marea parte a cultelor din Orient. Bunăvoința divinității era dobândită prin sacrificarea plăcerilor pământești. Aceste idei, în special cultul lui Isis din Egipt și cultul lui Mithra din Persia, se răspândeau rapid în Imperiul Roman. "Cultul lui Isis a pătruns la Roma pe vremea lui Sulla și a intrat în favoarea imperială pe vremea lui Vespasian. Influența zeiței s-a extins treptat în Occident și a câștigat o enormă popularitate și importanță ca zeiță a sănătății iar apoi ca zeiță a însănătoșirii. Cultul lui Isis era plin de procesiuni pompoase, mortificare de sine, penitențe, ritualuri riguroase și, în primul rând, mistere. Aceste numeroase culte stranie au fost acceptate în lumea zeilor greco-romani din cauza năzuinței religioase, speranța la ispășire, dorința unei puternice pocăințe și speranța de a beneficia de o binecuvântată imortalitate prin devotamentul față de o divinitate. Până la faza curentă, zeii greco-romani aveau puțin în comun cu aceste ceremonii misterioase, cu extazul fanatic, magia, renunțarea la sine și devotamentul nelimitat față de divinitate, resemnarea și penitența drept condiții preliminare de purificare și consacrare. Cultul secret al lui Mithra era totuși mai puternic mai ales în armată, la fel ca promisiunea mântuirii și a imortalității. Cultul lui Mithra a devenit cunoscut în perioada lui Tiberius." [95]

Idei indiene au pătruns de asemenea în Imperiul Roman. De exemplu, Apollonius din Tyana a plecat în India numai pentru a studia filozofia și religia de acolo. Am auzit și despre Plotinus care a plecat în Persia pentru a studia mai de aproape filozofia persană și indiană.

Toate aceste idei și culte nu au trecut neobservate la creștinii care se luptau pentru mântuire și înălțarea sufletească. Aceste idei au influențat puternic originile riturilor și legende creștinătății. "Eusebius a vorbit batjocoritor despre cultul egiptean ca și cum ar fi *înțelepciune de scarabeu*. Totuși, mitul Virginei Maria este numai un ecou al miturilor care proveneau de pe malurile Nilului. Osiris era reprezentat pe pământ de taurul Apis. Osiris a fost conceput de mama lui fără ajutorul unei divinități masculine și, în mod similar, reprezentantul lui pământesc trebuia să se fi născut dintr-o vițea virgină, fără ajutorul unui taur. Herodot ne povestește că mama lui Apis a rămas însărcinată de o rază de soare dar, după Plutarh, de la o rază din lună. Isus, la fel ca Apis, nu a avut tată și a fost conceput dintr-o rază de lumină cerească. Apis era un taur dar reprezenta o divinitate; Isus era o divinitate reprezentat de un miel. Adeseori, Osiris era arătat cu cap de berbec." [96] În secolul al III-lea, atunci când creștinismul era foarte puternic, un autor care scria cu dispreț credea că în Egipt nu era o mare diferență între creștini și păgâni: "În Egipt, un om care îl slujește pe Sarapis este și creștin iar cei care se numesc popi creștini îl slujesc și ei pe Sarapis. Orice mare rabin al evreilor, orice samaritean, orice popă creștin este vrăjitor, profet și vraci (*alipetes*). Atunci când un patriarh vine în Egipt, unii îi cer să se roage la Sarapis iar alții îi cer să se roage la Hristos." [97]

Narația despre nașterea lui Hristos din Evanghelia după Luca are trăsături budiste. Remarca lui Pflieger este că autorul Evangheliei după Luca nu a inventat această narație, oricât de apocrifă ar fi, ci a preluat narația din legende "care i-au parvenit într-un fel sau altul", eventual legende antice împărtășite de toate popoarele din Orientul Apropiat. "Descoperim aceleași legende, uneori cu caracteristici surprinzător de asemănătoare, în cadrul narației despre mântuitorul indian Gauhtma Buddha, născut miraculos de către regina Maya după ce esență cerească a pătruns în corpul său nevătămat. La nașterea lui, spiritele cerești au apărut și au cântat în slavă: ....Ca să învețe riturile religiei, mama lui l-a dus la templu unde a fost descoperit de bătrânul pustnic Asita, purtat din Himalaia de intuiția sa. Asita prezice că acest copil va deveni Buddha, mântuitorul de toate păcatele, cel care conduce spre libertate, lumină și nemurire... Acest copil creștea în înțelepciunea spirituală, frumusețea fizică și în forța sa așa cum este scris despre copilul Isus în Evanghelia după Luca 2:40-52. [98] "Există despre înțelepciunea prematură a lui Gautama. Între altele, se spune că în timpul unui sărbătorii populare, nu se știa unde se află băiatul și, după ce a fost căutat intensiv, tatăl său l-a găsit printre oameni sfinți cufundați în reflecții pioase. Atunci, Gautama l-a îndemnat pe tatăl său să caute sublimități." [99] În continuare, Pflieger menționează elemente suplimentare care au fost adoptate în

creștinism din alte culte. Am menționat deja că Pflaiderer susține că prototipul ultimei cine era unul din sacramentele lui Mithra. De asemenea, doctrina învierii conține elemente păgâne. "Aici pot fi identificate noțiunile populare dominante în Orientul Apropiat despre zeii care mureau și reînviau: Adonis, Attis, Osiris și alți zei asemănători cu alte nume. În orașul Antiochia, cea mai importantă sărbătoare era festivalul lui Adonis din primăvară. La început se celebra decesul lui Adonis și îngroparea cadavrului, la care femeile plâneau cu disperare. În ziua următoare era răspândită vestea că zeul trăia și a fost readus în lumină..." [100]

Pflaiderer afirmă în mod corect că creștinismul nu numai că a absorbit aceste elemente păgâne ci le-a și adaptat la omogenitatea sa vizivă a lumii. Creștinismul nu putea numai să accepte străinii divinități după cum apăreau. Dacă nu mai exista nimic altceva, monoteismul creștin le stătea în cale.

Monoteismul

Monoteismul, credința într-o unică divinitate, nu a fost o caracteristică specifică numai creștinismului. Putem ajunge și în acest caz la fundamentele economice de la care a pornit această idee. După cum am constatat, locuitorii din marile orașe au pierdut contactul cu natura iar organizațiile tradiționale, care sprijineau individul din punct de vedere moral, au dispărut. Preocuparea de ego a devenit principalul obiect al gândirii care a renunțat la studiul lumii exterioare și s-a concentrat asupra sentimentelor și necesităților personale.

La începuturi, divinitățile au fost utile pentru a explica evenimentele din natură fiindcă legile naturii nu erau înțelese. În acest scop trebuiau să fie postulate tot felul de divinități: înspăimântătoare și joviale, brutale și blânde, femele și masculi. Odată cu progresul cunoașterii legăturilor cauzale din natură, divinitățile individuale au devenit din ce în ce mai inutile. Dar, în decursul secolelor, divinitățile s-au înrădăcinat puternic în modurile de gândire și au pătruns profund în preocupările cotidiene. Cunoașterea naturii era încă foarte fragmentară. Din toate aceste cauze, încă nu se putea pune capăt credinței politeiste. Divinitățile erau mutate dintr-o sferă de activitate în alta, erau transformate din prietenii permanenți ai omului în fenomene miraculoase extraordinare, din locuitori ai lumii în locuitorii unei lumi celeste, din factori activi energetici care puneau neobosit lumea în mișcare în spectatori contemplativi din teatrul lumii.

Divinitățile politeismului ar fi dispărut din cauza progresului științei naturale dar formarea marilor orașe și declinul economic au făcut ca oamenii să revină la natură și să pună studiul spiritului pe primul plan al gândirii. Cu alte cuvinte, spiritul individului a devenit sursa întregii înțelepciuni despre propria sa persoană și sursa înțelepciunii în general iar astfel a înlocuit studiul științific al experienței mentale. Oricât de variate și schimbătoare ar fi fost mișcările și necesitățile sufletești, sufletul în sine părea să fie o esență simplă și indivizibilă. Sufletele celor dimprejur păreau să fie asemănătoare cu sufletul oricărei persoane. De aici, o opinie științifică ar fi ajuns la concluzia că întreaga activitate mentală se desfășoară conform unor legi precise. Exact în această perioadă a început decăderea vechilor firmamente morale. Lipsa acestor firmamente morale i-a indus pe oameni să creadă că aceasta este libertatea voinței lor. Unitatea spirituală a tuturor oamenilor părea să fie explicabilă numai prin ipoteza că o fracțiune spirituală de aceeași natură se află peste tot iar spiritul fiecărui individ este o emanație și o duplicare a spiritului indivizibil și imperceptibil. Acest suflet general sau suflet al lumii nu există în spațiu după cum nu există astfel nici sufletul individual. Acest spirit general este prezent și activ la toți oamenii și, în consecință, este atotprezent, atotștiutor și cunoaște chiar și gândurile cele mai secrete. Fundamentul prezumpției că există acest spirit al lumii era predominanța interesului moral asupra interesului natural. Spiritualitatea lumii a devenit totalitatea idealurilor morale care interesau umanitatea. Pentru a ajunge la această situație, spiritualitatea lumii trebuia să fie eliberată de corporalitatea care se alătură sufletului uman și îi păstrează moralitatea. Astfel s-a format concepția despre o nouă divinitate care putea fi numai unică și se potrivea cu unitatea sufletească a individului în contrast cu multitudinea

evenimentelor naturale din exteriorul nostru. Noua divinitate a existat înaintea naturii și în exteriorul naturii pe care a creat-o iar vechile divinități făceau parte din natură și nu precedau naturii.

Oricât de sufletesc și moral ar fi fost noul interes spiritual al oamenilor, ei nu puteau face abstracție totală de natură. Dat fiind că, în aceea perioadă, știința naturală era în declin, s-a făcut apel la intervenția personală supraumană. Entitățile superioare care interveneau în cursul naturii nu mai erau divinități suverane ca înainte. Aceste entități erau supuse sufletului lumii așa cum, conform ideilor din aceea vreme, natura era supusă în fața lui Dumnezeu iar trupul era supus sufletului. Aceste erau entități intermediare între Dumnezeu și umanitate.

Desfășurarea evenimentelor politice sprijinea acest mod de gândire. Căderea republicii divinităților din ceruri a fost simultană cu căderea republicii romane. Dumnezeu a devenit imperatorul omnipotent al lumii de apoi și, la fel ca cezarul, avea curtea sa, adică sfinți și îngeri precum și opoziția republicană, adică diavolul și legiunile sale.

Încă de pe vremea lui Constantin, curtezanii și funcționarii de stat aveau grade și denumiri distincte: 1. *Gloriosi* – cei glorioși, după cum erau denumiți consulii; 2. *Nobilissimi* – cei mai nobili, denumire acordată prinților de sânge; 3. *Patricii* – sau baronii. După rangurile nobilității urmau gradele superioare ale birocrăției; 4. *Illustres* – cei faimoși; 5. *Spectabiles* – cei eminenti; 6. *Clarissimi* – cei notabili; 7. *Perfectissimi* – cei perfecți; 8. *Egregii* – cei excepționali; 9. *Comites* – acompaniatori.

Curtea cerească este orânduită exact la fel. Teologii cunosc îndeaproape acest subiect. "După spusele Sfântului Ambrosie, mulți doctori ai bisericii cred că numărul de îngeri în comparație cu numărul de oameni este 99:1. În parabola lui Luca [101], oaia pierdută este omenirea iar cele 99 de oi nepierdute reprezintă îngerii. În cadrul innumerabilei multitudini de îngeri există diferite grupuri. Biserica s-a pronunțat împotriva lui Origen care credea că toate spiritele sunt egale ca substanță, putere etc. La cel de-al doilea conciliu ecumenic de la Constantinopol din anul 553 a fost puternic accentuată diversitatea îngerilor. Biserica a recunoscut atunci 9 categorii și fiecare trei categorii constituie o nouă categorie: 1. *Seraphim*; 2. *Cherubim*; 3. *Tronuri*; 4. *Stăpâniri*; 5. *Virtuți*; 6. *Puteri*; 7. *Principalități*; 8. *Arhangheli*; 9. *Îngeri*." [102] În aparență, este evident că *Îngerii*, în sensul strict al termenului, sunt clasa inferioară dar cea mai numeroasă, în timp ce *Seraphimii* sunt clasa superioară, dar puțini la număr. Același lucru se petrece și pe pământ: există un mic număr de excelențe și mari mase de mesageri. "Îngerii trăiesc într-o comuniune apropiată și personală cu Dumnezeu. Atitudinea lor se exprimă printr-un nesfârșit omagiu, o umilă supunere, o dragoste necondiționată și renunțarea la tot ce este în afara lui Dumnezeu. Îngerii își dedică totalmente și cu bucurie întreaga ființă, îi mulțumesc lui Dumnezeu la nesfârșit îl adoră și îl slăvesc pe veci cu exaltare reverențială, sărbătorire sfântă și fermecată bucurie." [103] Această servilitate bucuroasă este exact ceea ce au solicitat împărații de la curțieri și funcționari. Acesta era bizantinismul ideal.

Observăm că la imaginea unui singur Dumnezeu care s-a format în creștinism au contribuit substanțial despotismul imperial și filozofia care, după Platon, a înclinat din ce în ce mai mult spre monoteism. Această filozofie s-a conformat atât de strict la dorințele și la sentimentele generale încât, în scurtă vreme, a penetrat în mentalitatea maselor. Plautus, scriitorul de comedii din secolul al III-lea BC, a transpus înțelepciunea populară în forma optimală, a scris dorințele unui sclav care cerea o favoare: "Știi că există Dumnezeu care aude și vede tot ceea ce facem. Așa cum mă procedezi tu cu mine aici, așa se va face și cu fiii tău acolo. Dumnezeu te va răsplăti pentru binele cuvenit. Dumnezeu te va răsplăti imparțial pentru faptele necuvenite." [104]

Această concepție despre Dumnezeu este creștină în esență dar este încă un monoteism naiv care, fără să-și dea seama, lasă să existe vechile divinități. Creștinii nu au negat vreodată existența vechilor divinități așa cum au acceptat, fără îndoială, atât de multe minuni păgâne. Dar, Dumnezeul creștinilor nu putea să sufere vreo altă divinitate în apropierea sa și voia să fie unicul stăpân. Dacă divinitățile păgâne nu voiau să se supună și să devină o parte din curtea sa, ceea ce le mai rămânea era rolul modest al opoziției republicane în perioada primilor imperatori. Tot ceea ce puteau face aceste divinități păgâne era să încerce un oarecare demers împotriva stăpânitorului atotputernic și să-i răzvrătească pe supușii cei cinstiți, în speranța să irite stăpânitorul dar nu să-l înlăture.

Creștinismul a găsit disponibil acest monoteism intolerant și dogmatic, fără nici un dubiu despre supremația și omnipotența lui Dumnezeu, nu printre păgâni ci la evrei, un mic popor oarecum ciudat. În aceea perioadă, evreii au promovat credința în mântuitor, datorită ajutorului reciproc și a coeziunii mai mult decât oricare altă națiune sau clasă socială iar astfel au fost satisfăcute mai bine necesitățile epocii. Prin urmare, iudaismul a dat un puternic impuls noii doctrine care se dezvoltă din aceste necesități și a înzestrat-o cu câteva din elementele sale cele mai importante. Vom putea descoperi sursele din care a provenit creștinismul, după ce vom trece de la analiza generală a lumii greco-romane din Imperiul Roman la analiza detaliată a iudaismului.

NOTE

1. Homer, *The Odyssey*, (Cambridge: Cambridge Press, 1892), cap. IX 489 – 491, p. 179. Citatul este incompatibil cu contextul său general din punct de vedere al esenței precum și din punct de vedere cronologic. Homer a trăit mult înainte de stabilirea Imperiului Roman [NT].
2. Plato, *The Republic*, (Oxford: Clarendon Press, 1908), X.614 – X.621 [NT]
3. Evanghelia după Matei 25:38,41
4. Apocalipsa 20:5
5. Lucius Annaeus Seneca, *Moral Letters to Lucillus*, (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1920), v.2 (scrisoarea LXVI) [NT]
6. Ibid., (scrisoarea XCII) [NT]
7. Vezi: Epistola lui Pavel către Romani, 13:13-14, Epistola lui Pavel către Galateni 3:26-27
8. Ibid., în special Epistola lui Pavel către Galateni 3:27 [NT]
9. Întâia Epistolă a lui Pavel către Corinteni 10:16
10. Epistola lui Pavel către Galateni 3:27
11. Otto Pflieger, *Christian Origins*, (NY: Huebsch, 1906), p. 158 [NT]
12. Philo Judaeus, *The Works of Philo Judaeus*, (London: Bell, 1890), The Allegories of the Sacred Laws, v.1, p.80
13. Cassius Dio, *Roman History*, (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1914-1927), v.8, 62:2 [NT]
14. Ibid., v.8, 61:5
15. Augusta M.C.Davidson, *Translations from Lucian*, (London: Longmans, 1902), Hermotimus or the Sects, pp. 57 – 122 [NT]
16. Kautsky îl citează eronat pe Lucian. În cadrul dialogului menționat mai sus sunt discutate, teoretic, probleme filozofice majore. Citatul lui Kautsky nu este concluzia lui Lucian și nici o afirmație doctrinară a lui Lucian pe tema esențială a dialogului. Acest citat este numai unul din multiplele argumente contradictorii, fără nici o consecință finală, prin care s-ar fi putut caracteriza această operă. [NT]
17. Lucius Annaeus Seneca, *Moral Letters to Lucillus*, (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1917), v.1 (scrisoarea XI) [NT]. Kautsky nu menționează că citatul lui Epicur este inclus în original și în acest context nu este o sursă independentă.
18. Suetonius Tranquillus, *op.cit.*, (The Life of Augustus), ch. 84, p. 251 [NT]
19. Lucius Annaeus Seneca, *Minor Dialogues*, (London: Bell & Sons, 1900), To Marcia, On Consolation, p.162 ff.
20. Drusus (Nero Claudius Drusus (38 BC – 9 BC) a fost fiul lui Livia Drusilla (58 BC – 29 AD) din căsătoria cu Tiberius Claudius Nero. Drusus a fost adoptat de Octavian Augustus înainte de nașterea sa, după căsătoria dintre mama lui Livia Drusilla și Octavian Augustus. [NT]
21. Bătălie marină din anul 31BC, în apele Greciei, între Octavian Augustus și Marcus Antonius. [NT]
22. Cassius Dio, *Roman History*, (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1917), v.6, 51:16 [NT]
23. Lucius Annaeus Seneca, *Minor Dialogues*, (London: Bell & Sons, 1900), Of Peace of Mind, p. 250 ff., c. XIV [NT]
24. Tacitus, *The Annals*, (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1937), v.5, 16:35, p.389 [NT]
25. Bruno Bauer, *Christus und die Caesaren. Der Ursprung des Christentums aus dem Römische Griechenthum*, (Berlin: Grosser, 1877), pp.22-23
26. Charles Merivale, *A History of the Romans under the Empire*, (London: Longman & als., 1862), p. 349

26. Diogene Laertius, *Eminent philosophers*, (London: Bohn, 1853), p. 113; Olympiodorus, *The Life of Plato* in G. Burges, *The Works of Plato, A New and Literal Version*, (London: Bohn, 1854), v. 6, p.232 [NT]
27. Michael Lovano, *An Encyclopedia of Caesar's World and Legacy*, (Santa Barbara, Cal.: ABC-Clio, 2015), v.1, p. 873 [NT]
28. Apian, *Civil Wars*, (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1913), II:106, p. 423
29. Suetonius Tranquillus, *op.cit.*, *The Life of Julius Caesar*, ch. 89, p.119
30. Cf. Evanghelia după Matei 2:2 [NT]
31. G.F.Hertzberg, *Geschichte des Römische Kaiserreich*, (Berlin: Grotrische Verlag, 1880), p. 369. Hertzberg descrie pasiunea lui Hadrianus pentru tânărul Antonius din anii 123 -124. [NT]
32. Cassius Dio, *op.cit.*, v.8 *Epitome of Book LXIX*, p.447 [NT]
33. Suetonius Tranquillus, *op.cit.*, ch. 52, p.207[NT]
34. William Lecky, *History of the Rise and Influence of the Spirit of Rationalism in Europe*, (NY: Appleton, 1870), v.1, p.43
35. Suetonius Tranquillus, *op.cit.*, *The Life of Augustus*, ch. 94:4, pp.265 -267
36. Josephus Flavius, *op.cit.*, p. 591 (18:4) [Textul original – NT]
37. Ibid.
38. Autorul se referă aici la Josephus Flavius, *op.cit.*, p. 590 (18:3) [NT]
39. Tacitus, *The Histories*, (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1931), v.III, 4:81 pp.159 - 161
40. Charles Merivale, *op.cit.* [NT]
41. Bruno Bauer, *op.cit.*
42. Evanghelia după Marcu 7:33, 8:23; Evanghelia după Ioan 9:6
43. Tacitus, *op.cit.*, v.III, 4:81
44. Evanghelia după Matei 14:13-21. Autorul nu menționează nici o sursă a afirmației sale despre neîncrederea discipolilor. [NT]
45. Philostratus, *The Life of Apollonius of Tyana*, (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1912), v.1, I:4, p.13
46. Ibid., v.I, IV:45, pp.457-459
47. Ibid., v.II, XXX, pp.400-401
48. Evanghelia după Ioan 2:1-11 [NT]
49. Evanghelia după Ioan 5:1-8 [NT]
50. Evanghelia după Ioan 9:1-12 [NT]
51. Moses a lovit stâncă după ce Dumnezeu i-a spus că va sta înaintea lui pe stâncă Horeb. Exodus 17:6 [NT]
52. Întâia Epistolă a lui Pavel către Corinteni 10:4. Autorul omite intenționat finalul versetului care schimbă fundamental sensul interpretării sale: "...și toți au băut aceeași băutură duhovnicească, pentru că beau dintr-o stâncă duhovnicească, ce venea după ei; și stâncă era Hristos." [NT]
53. Bernhard Pick, *The Apocryphal Acts of Paul, Peter, Andrew and Thomas*, (Chicago: The Open Court Publishing, 1919), pp. 79-80 [NT]
54. Ludwig Friedländer, *Darstellungen aus Sittengeschichte Roms*, (Leipzig: Hirzel, 1909), v. II, p.534. Cf. *Roman Life and Manners under the Early Empire*, (NY: Arno, 1979)
55. Ibid., p. 475
56. E. Gibbon, *op.cit.*, v.3, p.540
57. *Porphyry's life* by Plotinus in Plotinus, *The Ethical Treatises*, (London: Warner, 1917)
58. Friedrich Cristoph Schlosser, *Weltgeschichte für das Deutsche Volk*, (Frankfurt am Main: Varrentrapp, 1844 - 1847), v.4, pp. 452 - 453
59. Th. Mommsen, *op.cit.*, v.5, p.517
60. Am considerat că un enunț general este mai util decât menționarea unor valori financiare care sunt greu de calculat. [NT]
61. Ludwig Friedländer, *op.cit.*, v.II, p.626
62. Vezi: Diodorus Siculus, *op.cit.*, v.III [NT]
63. Platon, *op.cit.*, XI ff. [NT]
64. Moses a fost o cardinală figură biblică. Sibilele erau legendarele profetese din mitologia greco-romană. [NT]
65. Pliny the Younger, *Letters*, (London: Heinemann, 1927), v.2, p.401 [NT]
66. Această afirmație a autorului este complet eronată și nefondată. În documentul citat mai sus, Plinius cel Tânăr afirmă intenția sa de a lupta împotriva fenomenului religios creștin prin sancțiuni juridice și sociale care au fost utile din acest punct de vedere: mulți creștini au renunțat la creștinism și au revenit la vechea lor religie. Plinius

- cel Tânăr sugerează că ar trebui să fie o poartă deschisă pentru mulțimile creștine care, eventual, să revină de la eroarea lor de a fi adoptat creștinismul. [NT]
67. Tacitus, *op.cit.*, (*Annals*),), v.4, pp.283 - 285 [NT]
68. Vezi: Pliny the Younger, *op.cit.* Citatul este scos din contextul său original. [NT]
69. Johann Salomo Semler, *Originum Christianorum. Brevis repetitio*, (Halle: Hendel, 1788). Se pare că citatul nu este precis. [NT]
70. Vezi: B.Matthias, Römische Alimentarinstitution und Agrar wirtschfat, in *Jahrbuch für Nationalökonomie und Statistik*, v.6, (1885), p. 503 ff.
71. Albert Müller, *Jugendfürsorge in der römischen Kaiserzeit*, (Hannover: C. Meyer, 1903), p. 21. Lucrarea citată aici de autor este o disertație de numai 28 de pagini. După părerea noastră, acest citat al autorului este problematic. [NT]
72. Ibid. pp.7, 8
73. Ferdinans Gregorovious, *The Emperor Hadrian: A Picture of the Graeco-Roman World in His Time*, tr. Mary Robinson, (London: Macmillan, 1898)
74. Barthold Georg Niebuhr, *Römische Geschichte*, (Berlin: G. Reimer 1836)
75. Suetonius, *op.cit.*, ch. 28, 44, pp. 59, 81
76. Pöhlmann, *op.cit.*, v.2, pp.252 ff.
77. Suetonius Tranquillus, *op.cit.*, The Life of Vespasian, p.293[NT]
78. Tacitus, *op.cit.*, (*The Annals*), v.4, 12, p.317 ff. [NT]
79. Ibid., v.4, 11:29.1 [NT]
80. Vezi: Epistola lui Pavel către Filipeni 2:25-30, 4:18 [NT]
81. Suetonius Tranquillus, *op.cit.*, The Life of Nero, 29, p.133 [NT]
82. Ibid., The Life of Claudius, 28:1, p. 59 [NT]
83. Cassius Dio, *op.cit.*, v. 9, pp. 95 -97
84. Ludwig Friedländer, *op.cit.*, v.I, pp.42 - 47
85. Pliny the Elder, *op.cit.*, 33.17
86. Cicero, *De Officiis*, (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1913), 1: 51 ff. [NT]
87. Vezi: Herodian, *History of the Roman Empire from the Death of Marcus Aurelius to the Accession of Gordian III*, (Berkley & Los Angeles: University of California Press, 1961), 1.16.4 – 17.12 , pp. 180 -193, Cassius Dio, *op.cit.*, v.9, pp. 79,117 – 119 [NT]
88. Am omis aici fragmentul lui Kalthoff. Datele menționate în acest citat sunt imprecise și contestate în istoriografia catolică. Vezi, de exemplu,: Alban Butler & als., (ed.) *Butler's Lives of the Saints*, (Wellwood: Burns & Oates, 1996), v.10, p. 91 [NT]
89. Suetonius Tranquillus, *op.cit.*, The Life of Julius Caesar, ch. 42, p. 59 [NT]
90. Ibid., The life of Octavianus Augustus, ch. 32, p. 175 [NT]
91. Th.Mommsen, *op. cit.*, v.3, p. 476
92. Pliny the Younger, *op.cit.*, v.2, 33-34, pp. 319 -321 [NT]
93. Ibid., v.2, 117 -118, pp. 427 – 428. În scrisoarea 118, Plinius cel Tânăr menționează că la unele din aceste adunări sunt acordate premii atleților victorioși. [NT]
94. Sinop este un oraș lângă Marea Neagră, în nordul Turciei. [NT]
95. G.F.Hertzberg, *op.cit.*, p.451
96. Paul Lafargue, Le mythe de l'imaculée conception. Etude de mythologie comparée, *Le Devenir Social*, v.2 (1896), pp. 390 – 391 [NT]
97. Th.Mommsen, *The History of Rome: The Provinces, from Caesar to Diocletian, part II*, (London: Bentley, 1886) , p.266, fn. 2. Th.Mommsen citează aici din scrierile lui Macrobius. Vezi: Ambrosius, *Saturnalia*, (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2011), v.1, p. 277 [NT]
98. Otto Pflleiderer *op cit.*, (*Primitive Christianity*), pp. 108 -109 [NT]
99. Otto Pflleiderer *op cit.*, (*Christian Origins*), p. 229 [NT]
100. Ibid., p.175 [NT]
101. Evanghelia după Luca 15:7. Cf. Evanghelia după Luca 15:6 [NT]
102. H.J.Wetzer et als., *KirchenLexikon oder Encyklopädie der Katholischen Theologie*, (Freiburg am Breisgau: Herderische Verlag, 1849), v. 3, pp. 583, 585 – 586
103. Ibid.
104. Plautus, *The Captives*, (tr. J.R.Taylor), (Boston: Robbins, 1896), p. 37

PARTEA III: IUDEII

I.ISRAEL

Migrațiile popoarelor semite

Începuturile istoriei iudaice sunt la fel de obscure ca cele grecești sau romane, dacă nu chiar mai mult. Timp de secole, aceste începuturi au fost păstrate numai în mod oral. În cele din urmă, vechile legende au fost adunate și puse în scris dar au fost denaturate în modul cel mai părtinitor și unilateral. Ceea mai mare greșeală posibilă este de a considera că narația biblică este o cronică istorică. Narațiile biblice au un grăunte de adevăr care este foarte greu de accesat.

În secolul V-lea î.e.n., după reîntoarcerea din exilul babilonian, "sfintele" scrieri ale evreilor au fost puse în forma lor actuală. Vechile tradiții au fost renovate ceremonial pentru a susține pretențiile teocrației ascendente iar întreaga istorie iudaică a fost răvășită. Această afirmație este adevărată în special relativ la tot ceea ce este legat de religia Israelului înaintea exilului.

După exil, iudaismul și-a format propria sa comunitate la Ierusalim și în împrejurimi. Aflăm din mai multe surse că celelalte popoare au fost surprinse de originalitatea sa. Pe de altă parte, nu ne-a parvenit nici o mărturie din perioada anterioară exilului. Până la distrugerea Templului de către babilonieni, evreii erau considerați de celelalte națiuni ca oricare alt popor, lipsit de caracteristici speciale. Noi avem toate motivele să presupunem că evreii nu erau în nici un fel ieșiți din comun.

Dat fiind că sursele care ne-au parvenit sunt puține și lipsite de credibilitate, nu poate fi făcută o descriere certă a Israelului antic. Critica teologilor protestanți ne-a demonstrat deja că o mare parte din Biblie este falsă și fictivă. Această critică are o tendință prea mare de a considera ca adevăr biblic tot ceea ce încă nu a fost dovedit drept un fals evident.

În mod fundamental, suntem limitați la ipoteze atunci când dorim să ne formăm o idee despre dezvoltarea societății israelite. În acest scop, putem folosi narațiile Vechiului Testament dacă le putem compara cu scrierile despre alte popoare în situații asemănătoare.

Israelii apar pentru prima oară pe scena istoriei atunci când invadează ținutul canaanitilor. Toate narațiile despre epoca lor de rătăcire sunt vechi legende tribale, povești reluate în scopuri de propagandă sau invenții ulterioare. Israelii apar în istorie ca participanți la o mare migrație semitică.

În lumea antică, migrațiile au avut un rol similar cu cel al revoluțiilor din zilele noastre. Am observat declinul Imperiului Roman și modul în care invazia barbarilor germanici, denumită migrațiune, a fost prestabilită și pregătită. Acest eveniment a avut loc de mai multe ori în vechiul Orient din motive similare dar a avut dimensiuni mai reduse.

În bazinele fertile ale marilor fluvii din Orient s-a dezvoltat o agricultură care producea importante surplusuri de alimente cu care țăranii se întrețineau. Aceste condiții naturale mai permiteau ca o mare populație suplimentară să trăiască și să muncească. Meseriile, artele și științele prosperau acolo. În același timp, s-a format o aristocrație care era capabilă să se dedice numai comerțului cu arme care era necesar fiindcă bogăția bazinelor fluviale tenta triburile războinice să facă incursiuni prădătoare. Dacă fermierul dorea să-și cultive pământul în pace, el avea nevoie de apărarea unor asemenea aristocrați și era silit să o achiziționeze. Pe măsură ce aristocrația devenea mai puternică, era firesc să încerce

folosirea forței sale militare pentru a-și mări veniturile, mai ales că prosperarea artelor și a meseriilor a creat tot felul de somptuoziități, pentru care era nevoie de o mare bogăție.

În această fază, aristocrații mai bine înarmați și vasalii lor încep asuprirea țăranilor și vânătoria sclavilor. Munca silnică începe și conduce societatea spre cărarea fără ieșire pe care Imperiul Roman urma să se rătăcească mai târziu. Țăranul liber este distrus și înlocuit cu munca forțată, ceea ce înseamnă că dispare baza forței militare imperiale. Cu toate că dispunea de o tehnică militară dezvoltată, aristocrația și-a pierdut superioritatea militară, fiind lipsită de cadre, din cauza îmbelșugării acrescente.

Aristocrații și-au pierdut calitățile necesare pentru îndeplinirea funcției fundamentale a statutului lor social: apărarea societății împotriva incursiunilor jefuitoare provenite de la vecinii lor. Acești vecini văd slăbirea victimei bogate și ispititoare; ei presează din ce în ce mai mult la hotare și, în cele din urmă, o inundă iar astfel dezlănțuie o mișcare care se extinde la multe națiuni și continuă pentru o perioadă îndelungată. O parte din invadatori pun stăpânire pe pământuri și creează o nouă clasă de țărani liberi. Invadatorii mai puternici creează a nouă aristocrație militară. În același timp, vechea aristocrație își mai poate menține statutul superior de apărător al artelor și științelor din vechea civilizație, nu ca o castă de militari ci ca o castă de preoți.

După încetarea migrației, reîncepe ciclul de prosperitate și criză, specific societății capitaliste. Acest ciclu nu era numai de un deceniu ci de secole și a fost eliminat prin modul de producție capitalist.

Această înlănțuire de evenimente a continuat timp de milenii în diferite regiuni din Asia și Africa de nord, mai ales unde marile văi fluviale prospere se află lângă stepe sau deșerturi. Văile produc bogății excepționale dar, în cele din urmă, produc o profundă corupție și efeminație. Din această cauză, popoarele nomade sărace și războinice se pot dezvolta. Aceste popoare sunt întotdeauna dispuse să-și schimbe locul atunci când pot să jefuiască și nenumărate hoarde din regiuni îndepărtate se pot uni pentru un asalt devastator asupra unui singur district.

Fluvii cu astfel de văi sunt Galbe și Yangtze, unde s-a format comunitatea chineză; fluviul Gange, unde era concentrată bogăția Indiei; fluviile Eufrat și Tigru, unde s-au format puternicele imperii din Babilon și Asiria; Nilul, în Egipt.

Pe de altă parte, Asia centrală și Arabia erau resurse interminabile de nomazi războinici care își nenorociau vecinii și profitau uneori de slăbiciunea acestora ca să-i invadeze în mari proporții.

În astfel de perioade de slăbiciune, granițele civilizației au fost invadate de curenți de mongoli și indo-germani care proveneau din Asia centrală. Noi îi denumim *semiți* pe toți cei proveniți din Arabia. Babilonul, Asiria, Egiptul și coastele Mediteranei erau țintele invadatorilor semiți.

Spre sfârșitul celui de al doilea mileniu î.e.n. a apărut o nouă migrație semită care se îndrepta spre Mesopotamia, Siria și Egipt. Această migrație s-a încheiat aproximativ în secolul al XI-lea î.e.n. Printre grupurile semite care au cucerit țările civilizate învecinate din aceea perioadă se numărau și evreii. În decursul rătăcirilor lor de stil beduin, este posibil ca ei să fi fost în prealabil la hotarul Egiptului și în Sinai. Numai după ce au reușit să se stabilească în Palestina, evreii au adoptat caracteristici statornice și au depășit faza de instabilitate nomadă în care nu s-au format uniuni naționale solide.

Palestina

Începând din această perioadă, istoria și caracteristicile israeliților au fost determinate de calitățile dobândite în faza beduină și păstrate pentru un anumit timp precum și de natura și situația din Palestina.

Desigur, nu trebuie exagerată influența factorului geografic în istorie. Poziția, conturul, climatul, sunt date aproape neschimbate în decursul istoriei. Factorul geografic există din preistorie și, desigur, are o imensă influență asupra istoriei. Modul în care această influență se produce depinde la rândul său de gradul de dezvoltare al tehnologiei și al relațiilor sociale în aceea țară.

Englezii nu ar fi ajuns să domine lumea în decursul secolelor XVIII și XIX dacă nu s-ar fi bucurat de condițiile excepționale din țara lor, de cărbuni, fier și poziția insulară. Dar atâta timp cât cărbunele și fierul nu aveau rolul tehnologic predominant la care au ajuns în epoca de tehnologie a aburilor, aceste bogății provenite din pământ aveau numai o mică însemnătate. Locația Angliei pe o insulă a cauzat ruptura sa de civilizația europeană și perpetuarea stării sale de slăbiciune și barbarie. Această stare de lucruri a continuat până la descoperirea Americii și a rutei maritime spre India, până la dezvoltarea tehnicilor de navigație maritimă și până când Spania, Franța și Germania au devenit foarte civilizate.

Natura stabilă poate avea cu totul altă semnificație în diferite condiții sociale. Chiar și atunci când natura regiunii nu este afectată de schimbarea modurilor de producție, efectele sale nu rămân identice. Ne confruntăm din nou cu totalitatea factorilor economici ca factor decisiv.

Prin urmare, istoria Israelului a fost influențată de natura Palestinei și de poziția geografică a Palestinei în cadrul unor condiții sociale determinate.

Palestina se caracteriza prin localizarea sa într-o regiune de graniță în care elementele ostile se ciocneau și se războiau. Palestina se afla la capătul deșertului arab și la începutul teritoriului sirian civilizat. Palestina se afla la punctul de fricțiune între două mari imperii: imperiul egiptean din valea Nilului și imperiul mesopotamic de lângă Eufrat și Tigru, cu capitala când la Babilon și când la Ninive.

În cele din urmă, prin Palestina treceau căi de comerț foarte importante. Palestina controla traficul dintre Egipt, Siria și Mesopotamia, în paralel cu comerțul dintre Fenicia și Arabia.

Să luăm în considerație efectele primului factor. Palestina era un ținut fertil obișnuit. În comparație cu deșerturile de piatră și nisip din apropiere părea impresionantă. Pentru locuitorii din această pustietate, Palestina părea să fie o țară de lapte și miere.

Clanurile de israeliți au intrat ca ciobani nomazi. Stabilirea lor a avut loc în decursul unei lupte permanente cu canaaniții, băștinașii din Palestina. Aceste clanuri au acaparat de la canaaniți un oraș după altul și i-au forțat să se supună. Cuceririle israeliților prin luptă permanentă trebuiau să fie păstrate prin luptă permanentă fiindcă alți nomazi, care au apărut ulterior din Edom, Moab și Ammon, erau la fel de înfocați să acapareze țara fertilă.

Clanurile de israeliți au rămas ciobani cu toate că erau deja stabiliți. Treptat, ei au adoptat de la localnici modul lor de muncă agricolă, de cultivare a grâului, a viilor, a măslinilor și a smochinelor. Ei s-au amestecat cu băștinașii dar și-au păstrat pentru multă vreme caracteristicile triburilor beduine nomade din care proveneau. Păstoritul nomad în deșert pare a fi deosebit de neprielnic pentru progresul tehnologic și dezvoltarea socială. Modul de viață curent al beduinilor din Arabia ne reamintește serios modul de viață descris în vechile legende despre Avraam, Isaac și Iacov. Activitățile, suferințele, nevoile și viziunile s-au conservat și s-au repetat de-a lungul secolelor, de la o generație la alta. Rezultatul cumulat a fost un conservatism amarnic care este mai puternic la ciobanul nomad decât la țaran și favorizează preservarea vechilor obiceiuri și instituții chiar și când apar mari schimbări.

De exemplu, "vatra" nu are o amplasare fixă în casa agricultorului israelit și nici o semnificație religioasă. Wellhausen afirmă: "Aici israeliții se apropie de arabi și se îndepărtează de greci, de care erau mult mai apropiați în multe aspecte ale vieții de toate zilele....În locul focului de vatră, care nu se stinge niciodată, evreii aveau flacăra eternă." [1]

Inclinația comercială era una din caracteristicile pe care israeliții le-au continuat după perioada lor beduină. Am arătat mai sus, în analiza societății romane, cum s-a dezvoltat comerțul antic între popoare. Primii reprezentanți ai comerțului au fost ciobanii nomazi din deșert. Modul prin care ei își câștigau existența îi obliga să rățăcească neîncetat de la o pășune la alta. Probabil că ținuturile lor sărăcicioase le-au creat nevoia pentru anumite produse din țările mai avute din vecinătate. Probabil că ei făceau negoț cu surplusurile lor pentru grâu, ulei, curmale sau instrumente din lemn, piatră și fier. Mobilitatea lor le permitea să se aprovizioneze cu produse din locuri îndepărtate și să facă negoț și pentru alții cu produse necesare și transportabile. Cu alte cuvinte, scopul acestor negustori nu era să păstreze aceste produse pentru ei sau să le consume singuri ci să le preschimbe contra plată. Astfel, aceștia au fost primii negustori. Această modalitate comercială a predominat și a creat mari avuții pentru cei care o practicau, atâta timp cât nu existau sau nu erau suficient de dezvoltate căile de acces pe uscat și pe mare. După creșterea traficului maritim și după construirea unor căi de acces sigure și

practicabile, acest comerț prin intermediul nomazilor a scăzut. Nomazii s-au pauperizat, fiind limitați la roadele din deșerturile lor. După descoperirea rutei maritime spre Indiile de est, probabil că aceasta a fost una din cauzele declinului civilizației antice din centrul Asiei. Când orașele din Fenicia au prosperat, nomazii arabi făceau cu ele un comerț foarte profitabil. Ei furnizau lână țesătoriilor care făceau export în Occident. Ei aduceau din sud produse bogate și fertile Arabia Felix: tămâie, condimente, aur și pietre prețioase. Din Etiopia, care era separată de Arabia Felix numai de o mică strâmtoare, nomazii arabi aduceau produse prețioase cum ar fi abanos și fildeș. Pe coastele Arabiei spre Golful Persan și Oceanul Indian ajungeau cu vase multe produse din Malabar și Ceylon care erau purtate apoi prin deșert spre Palestina și Fenicia.

Triburile care luau parte la acest comerț s-au îmbogățit foarte mult datorită profitului negustoresc și impozitelor impuse pe aceste mărfuri. Heeren scrie: "Este ceva obișnuit să se descopere triburi bogate printre aceste popoare. Dintre nomazii arabi, cei care purtau caravane cu cel mai mare profit erau madianiții, obișnuiau să rățăcească în partea de nord a hotarelor, aproape de Fenicia. Iosif a fost vândut celor dintr-o ceată de ismaeliți... iar cămilele lor erau încărcate cu tămâie, cu leac alinător și smirnă pe care le duceau în Egipt. [2] A fost surprinzător cât de mult aur au prădat israeliții de la madianiți, după ce Ghedeon a respins o invazie a madianiților în țara Galaadului. [3] Aurul era un lucru obișnuit la ei încât era folosit ca bijuterie personală și gâtar pentru cămile." În cartea *Judecătorii* scrie: "...Și Ghedeon s-a sculat și a ucis pe Zebah și Talmuba. Aluat apoi lunișoarele de la gâtul cămilelor lor [4] ...Ghedeon le-a zis: Am să vă fac o rugămintă: dați-mi fiecare verigile de nas pe care le-ați luat ca pradă. Vrăjmașii aveau verigi de aur căci erau Ismaeliți. [5] ...Greutatea verigilor de aur pe cari le-a cerut Ghedeon a fost de o mie șapte sute de siclii de aur și hainele de purpură pe cari le purtau împărații Madianului și afară de lănișoarele de la gâtul cămilelor lor." [6] În continuare, Heeren scrie despre edomiți: "Grecii includ toate triburile nomade sub denumirea de arabi nabetenii. Diodorus tratează modul lor de viață și nu uită să menționeze negoțul lor de convoaie cu Yemenul. [7] "Bogățiile pe care le-au acumulat astfel triburile din deșert erau destul de masive ca să excite pofta războinicilor greci. Fortificația din Petra era unul din depozite pentru mărfurile care treceau prin provincia edomiților. Denumirea provinciei din nord-vestul Arabiei provine de la această fortificație. Demetrius Poliocertus a încercat să surprindă orașul și să-l jefuiască." [8]

Trebuie să ne imaginăm că în perioada lor de rătăcitori, israeliții se asemănau cu vecinii lor, medianiții. Se știe că Abraham "era foarte bogat în vite, în argint și în aur." [9] Ciobanii rătăcitori puteau obține această avere numai prin negoț. Situația lor ulterioară din Canaan nu putea prejudicia spiritul negustoresc pe care l-au dobândit pe când erau nomazi. Plasamentul țării lor le permitea să participe la comerțul dintre Fenicia și Arabia, între Egipt și Babilon ca mai înainte și să profite ca intermediari sau expeditori. Ei mai puteau să jefuiască convoaiele sau să le impună tribut. Nu trebuie să uităm că în aceea perioadă negoțul și jaful erau meserii foarte apropiate. "Încă înainte de venirea israeliților în Canaan, comerțul era foarte dezvoltat în acest ținut. În *Scrisorile de la Amarna* [10] se vorbește despre convoaie de caravane care trec prin regiune." [11] Există dovezi că încă din anul 2000 BC existau relații comerciale intense între Palestina, Egipt și ținuturile din apropierea Eufratului.

Jeremias, docent la Leipzig, scrie despre un papirus din aceea epocă: "Triburile beduine din Palestina erau foarte legate de civilizația egipteană. După cele scris în acest papirus, șefii beduini vizitau uneori curtea faraonului și înțelegeau ce se petrece în Egipt. Ambasadorii umblă cu ordine scrise între regiunea Eufratului și Egipt. Nu toți cei din zona asiatică sunt barbari. Popoarele sălbatice combătute de faraon erau cu totul separate. Mai târziu, șiciii beduini s-au aliat ca să poarte războaie împotriva prinților din alte popoare." [12]

În lucrarea sa *Handelsgeschichte der Juden*, Herzfeld descrie amănunțit rutele caravelor care străbăteau Palestina sau treceau prin apropiere. El crede că, eventual, aceste rute erau în antichitate mai importante decât căile ferate din zilele noastre. "Unul din aceste trasee ducea din sud-vestul Arabiei în paralel cu coasta Mării Roșii și Golful Akaba. Pe această cale ajungeau produsele din Arabia Felix, Etiopia și unele regiuni îndepărtate de acolo ajungeau la Sela, denumită ulterior Petra, la cca. 70 de km de Marea Moartă. O altă rută de caravane aducea la Petra mărfurile din Babilonia și India prin Gerrha din Golful Persic. De aici se separau alte trei rute: prima rută ducea spre Egipt, cu bifurcații la dreapta,

spre porturile arabe din Marea Mediterană; a doua rută ducea spre Gaza, cu extensii foarte importante spre nord; a treia rută era spre Damasc, pe malul estic de lângă Marea Moartă și Iordan. Eilatul, aflat în colțul interior din Golful Akaba (*Sinus Aelanitis*), era deja un depozit de mărfuri pentru mărfurile care urmau să ia calea sudului. Un drum scurt lega Eilatul cu Petra. Drumul spre nord care pornea de la Gaza ducea prin șesurile din Iudeea și Samaria. Pe șesul Izreel, acest drum se unea cu un traseu din est care ducea spre Akko. Mărfurile aduse pe aceste diverse rute erau ambarcate pe vase în partea arabă a Marii Mediteraneene sau la Gaza și Akko, dacă erau destinate spre Fenicia fiindcă porțiunea de la Akko până la Tyre și Sidon era foarte stâncoasă și numai mult mai târziu a putut fi folosită pentru transport teritorial. Drumul de caravane din est ducea din Babilon până la mijlocul Eufratului prin deșertul în care, ulterior, a înflorit Palmira. După o scurtă porțiune pe malul de est al Iordanului, acest drum traversa apa și mergea pe șesul Izreel până la mare. Puțin înainte de a ajunge la Iordan, acest drum se unea cu cel de la Galaad care era folosit încă pe vremea lui Iosif. Aici se unifica și drumul din Gaza. Se pare că Gaza mai era și punctul de plecare al traseului din Palestina în Egipt. (Geneza 37:25). Numai după o anumită perioadă poate fi demonstrat prin date istorice că aceste căi și piețe, formate la punctele de contact, au avut o oarecare influență asupra israeliților. Această prezumție, provenită din multe surse antice, este elucidată pentru prima oară." [13]

La israeliți, luxul, industriile de export și arta au prosperat mai puțin în comparație cu comerțul. Acest lucru provine, probabil, de la faptul că israeliții deveniseră mult mai sedentari într-o perioadă când tot mediul lor înconjurător ajunsese la un înalt grad de profesionalizare. Prin comerț, obiectele de lux erau mai ieftine și mai bune decât obiectele produse în industria domestică, limitată la producția celor mai simple lucruri. Chiar și la fenicieni, care au devenit civilizați cu mult înainte, progresul industriei lor a fost afectat de concurența cu bunurile provenite din Egipt și Babilonia. "În antichitate, fenicienii erau mai puțin superiori în domeniul industriei față de locuitorii din restul Siriei. Probabil că Herodot are dreptate când afirmă că primii fenicieni care au debarcat pe coastele Greciei făceau comerț ambulant cu bunuri care nu proveneau din țara lor ci din Egipt și Asiria. Marile orașe din Fenicia au devenite orașe industrializate după ce și-au pierdut independența politică și o mare parte din legăturile comerciale." [14]

Este posibil ca războiul permanent să fi fost încă un factor care a intervenit în dezvoltarea meseriilor. În orice caz, este sigur că meseriile nu s-au dezvoltat prea mult. În lamentația sa despre Tir, profetul Ezechiel descrie amănunțit negoțul cu Tirul, inclusiv negoțul cu Israel, care vindea numai produse agricole: "Iuda și țara lui Israel făceau negoț cu tine; îți dădeau grâu de Minit, turte, miere, untdelemn și leac alinător în schimbul mărfurilor tale." [15]

După ce David s-a așezat în cetățuia Ierusalim, "Hiram, împăratul Tirului a trimis soli lui David și lemn de cedru și tâmplari și cioplitori de piatră care au zidit o casă lui David." [16] Această legătură de schimburi a continuat și în vremea lui Solomon: "10. Hiram a dat lui Solomon lemne de cedru și lemne de chiparos cât a voit. 11. Și Solomon a dat lui Hiram douăzeci de mii de cori de grâu pentru hrana casei lui și douăzeci de untdelemn curat; iată ce a dat Solomon în fiecare an lui Hiram." [17]

Fără profesiuni dezvoltate, adică fără profesiuni artistice, nu există o artă fină care să înfățișeze și să idealizeze ființa umană.

O asemenea artă presupune un înalt nivel comercial care să furnizeze artistului materiale de toate calitățile, ceea ce i-ar da posibilitatea să aleagă ceea ce este cel potrivit pentru scopurile sale. O asemenea artă mai presupune o intensă specializare, o experiență de generații în folosirea diverselor materiale și un mare respect pentru artist. Acest respect plasează artistul dincolo de munca forțată și îi acordă destindere, bucurie și putere.

Toate aceste elemente combinate se găsesc numai în marile orașe comerciale cu meserii puternice și bine stabilite. Aceste arte fine au ajuns la apogeu pe baza unui profesionalism sănătos la Thebes, Memphis, Atena iar după Evul Mediu la Florență, Antwerpen și Amsterdam.

Absența acestui element a influențat religia israeliților.

Concepția divinității în Israelul antic

La popoarele primitive, ideile despre divinitate sunt vagi și confuze și nu sunt la fel de clare ca cele prezentate în cărțile de mitologie ale erudiților. Diversele divinități nu erau concepute și separate cu claritate una de alta; ele influențau natura și umanitatea și aduceau noroc sau ghinion. Cel puțin în prima fază, aceste divinități erau indefinite și misterioase ca arătările din vis.

Singura diferență dintre divinitățile individuale provenea de la localizarea lor. Omul primitiv credea că orice loc care îi inspiră fantezia este și lăcașul unei divinități. Astfel, piscurile munților, crânguri izolate, dumbrăvi din locuri de excepție, pomi uriași, izvoare sau peșteri aveau un fel de sanctitate de lăcașuri ale divinităților. De asemenea, pietre sau lemne deosebite puteau fi considerate lăcașuri ale unei divinități iar posesia lor asigura ajutorul divinității sălășluitoare. Fiecare trib sau clan încerca să pună mâna pe un astfel de obiect sacru sau fetiș. Această afirmație este adevărată și despre evrei fiindcă prima lor idee despre Dumnezeu era la același nivel despre care am discutat, departe de monoteism. Se pare că la începuturi, obiectele sacre ale israeliților erau numai fetișuri. [18] Pietrele sfinte pe care le slujeau israeliții și fenicienii se numeau Bethel (*Casa Domnului*).

În această fază, divinitățile locale și fetișurile nu sunt clar separate. Adeseori, aceste divinități aveau aceeași denumire. "Cu toate că aveau denumiri identice, aceste divinități erau considerate ca entități total diferite. De multe ori, pentru a face o diferență între aceste divinități, se adăuga numai locul în care divinitatea era slujită." [19]

Diferitele divinități au putut fi separate în spiritul public numai atunci când artele plastice s-au dezvoltat suficient pentru a individualiza, a idealiza și a prezenta formele umane în mod concret, specific, cu farmec, maiestate sau intimidare, astfel ca aceste calități să depășească forma umană obișnuită. În această fază, politeismul a primit un fundament material: esența invizibilă a devenit vizibilă și imaginabilă de toată lumea. Acum, divinitățile separate se distingeau permanent una de alta și nu mai puteau fi confundate. Începând din această fază, umanitatea putea alege anumite întrupări din infinit de multe ființe spirituale care dănuiau în fantezia omului primitiv. Umanitatea putea să atribuie forme caracteristice acestor ființe spirituale.

Putem stabili clar cum a crescut numărul acestor divinități în Egipt, odată cu dezvoltarea artelor fine. Nici în Grecia nu este întâmplător că, la apogeu, arta și reprezentarea umană în artele plastice au coincis cu ceea mai mare diversitate și cea mai clară individualizare în lumea divinităților.

La israeliții înapoiți, arta și producția nu ajunseseră la nivelul popoarelor dezvoltate. Acest lucru ar fi însemnat înlocuirea fetiș-ului, lăcașul de sălășluire al spiritului sau al divinității cu imaginea divinității. Din acest punct de vedere, israeliții au rămas la nivelul modului de gândire al beduinilor. Ei nu s-au gândit niciodată să-și arate divinitățile în picturi sau imagini. Ei cunoșteau numai imaginile divinităților străine, divinitățile dușmanilor aduse din exterior sau imitate după modelul lor; de aici provine ura lor împotriva acestor imagini.

Acest fenomen conținea un element primitiv care a facilitat progresul israeliților dincolo de politeism, după ce au aflat de monoteismul filozofic și etic care, în diferite metropole, a ajuns la gradul suprem de dezvoltare al lumii antice, așa cum am menționat mai sus. După ce imaginile divinităților s-au înrădăcinat în spiritul poporului, politeismul a câștigat un fundament considerabil care nu putea fi depășit cu ușurință. Ambiguitatea caracteristică din imaginile divinităților și identitatea denumirilor lor în diferite localități au fost cauzele care au deschis calea pentru popularizarea ideii despre o divinitate unică, față de care toate spiritele invizibile sunt numai creaturi inferioare.

În orice caz, nu este întâmplător că toate religiile monoteiste populare au provenit de la popoare care se mai aflau în faza de gândire nomadă și nu dezvoltaseră nici o industrie sau artă semnificativă: alături de israeliți au fost persanii și apoi arabii islamisti care au adoptat monoteismul, imediat după ce au venit în contact cu o civilizație urbană mai dezvoltată. Zenul budist și Islamul sunt religii monoteiste. Ahura Mazda este creatorul și unicul stăpân al lumii. [20] Ahriman se aseamănă cu diavolul. [21]

Se poate crede că este ciudat ca elemente înapoiate să adopte un lucru avansat și să-l pună în funcțiune mai bine decât elementele dezvoltate. Acest fenomen este un lucru stabilit care poate fi

identificat în evoluția organismelor. Adeseori, formele dezvoltate sunt mai puțin capabile să se adapteze și dispar mai rapid în timp ce formele mai puțin dezvoltate, cu organe mai puțin dezvoltate, sunt capabile să se adapteze la condiții noi iar astfel pot duce progresul mai departe.

La om, organele nu se dezvoltă numai în mod inconștient. Omul mai dezvoltă și organe artificiale ale căror funcțiuni el le poate învăța de la alți oameni. Relativ la aceste forme artificiale, indivizii sau grupurile pot trece peste faze întregi de dezvoltare atunci când o fază superioară a fost deja pregătită pentru de alții iar ei o pot prelua. Este cunoscut faptul că multe sate au preluat lumina mai ușor decât marile orașe care aveau deja mari investiții de capital în iluminarea cu gaz. Satele pot trece direct de la uleiul de lampă la electricitate, fără faza gazului, numai fiindcă informațiile tehnice necesare pentru lumina electrică au fost deja dobândite în marile orașe. Satul nu ar fi putut niciodată să dezvolte această știință pe cont propriu. Prin analogie, monoteismul a fost acceptat de evrei și persani mai ușor decât de egipteni, babilonieni și greci. Dar, ideea monoteismului a fost dezvoltată la început de către filozofii din aceste civilizații avansate.

În orice caz, în perioada Exilului pe care o studiem acum, lucrurile nu au mers atât de departe iar cultul primitiv al divinităților mai era dominant.

Comerțul și filozofia

Comerțul creează un mod de gândire diferit față de modul de gândire bazat pe meșteșugărie și artă.

Activitatea productivă specifică care produce valori de utilizare interesează, în primul rând, consumatorul, care vrea valori de utilizare. Dacă el are nevoie de o haină, el este interesat de forța de muncă care produce haine. Forța de muncă este un factor și pentru producător fiindcă o anumită activitate îi acordă capacitatea să producă anumite obiecte. În acest context, "forța de muncă" include salariați dar și lucrători independenți, inclusiv fermieri, meseriași, artiști și sclavii lor.

Lucrurile stau altfel cu comerciantul. Activitatea sa este de a cumpăra ieftin și de a vinde scump. În mod fundamental, pentru comerciant nu are importanță ce cumpără și ce vinde, atâta timp cât are cumpărător. Negustorul se interesează de cantitatea de muncă necesară pentru producția și vânzarea bunurilor cu care se ocupă fiindcă acest factor influențează prețurile. Dar, această muncă îl interesează numai ca factor de valorificare dar nu ca activitate concretă care produce valori de utilizare. Negustorul nu este conștient de acest ultim aspect fiindcă durează mult timp până când omenirea ajunge să descopere determinarea valorii prin munca umană în general. Genialul Karl Marx a fost cel care a descoperit integral acest lucru în condițiile de producție dezvoltată a bunurilor. Cu mii de ani înainte, capacitatea abstractă, în contradicție cu formele concrete de muncă, și-a găsit exprimarea tangibilă în bani [22], lucru care poate fi înțeles cu ușurință. Banul reprezintă munca umană în orice produs; banul nu reprezintă o anumită categorie de muncă cum ar fi țesătoria, olăria sau fierăritul. Banul reprezintă toate categoriile de muncă, una azi și alta mâine. Negustorul este interesat de produs numai în măsura în care produsul reprezintă bani; negustorul este indiferent de utilitatea produsului și este interesat numai de prețul specific al produsului.

Producătorul – țăran, meșteșugar sau artist – este interesat de esența specifică a muncii sale și a materiei pe care o prelucrează. El va mări productivitatea puterii sale de muncă pe măsură ce se își va specializa munca. Munca sa specifică îl leagă de o anumită locație, de pământul sau de atelierul său. Prin urmare, determinarea muncii sale cauzează o anumită limitare a modului său de gândire. Socrates a spus: "Este posibil ca fierarii, tâmplarii și cizmarii să fie foarte pricepuți în meseriile lor dar cei mai mulți dintre ei sunt suflete de slugi. Ei nu știu ce este frumos, bun și just." Yeshua Ben Sira fost de aceeași părere în secolul II BC. El afirmă că meseriile sunt utile dar meseriașul este inutil în politică, jurisprudență sau în răspândirea educației morale.

Numai aparatul dă posibilitatea masei de muncitori să se înalțe dincolo de această limitare. Numai eliminarea producției capitaliste va crea condițiile în care aparatul își poate îndeplini sarcina sa nobilă de a elibera masele de muncitori.

Pe de altă parte, activitatea comerciantului are cu totul altă influență asupra sa. El nu trebuie să se limiteze la cunoașterea unei anumite branșe de producție într-o anumită localitate. Cu cât activitatea sa este mai largă, pe atât el preia mai multe ramuri de producție și cu atât mai repede el va descoperi obiectele cu care este mai convenabil să facă afaceri la un oarecare moment; cu atât mai repede el va descoperi piețe unde poate vinde la cel mai profitabil preț. Cu toate că negustorul este implicat în întreaga varietate de produse și de piețe de desfacere, interesul său fundamental este numai legătura dintre prețuri, adică relația dintre diferite cantități de muncă abstractă. Cu alte cuvinte, negustorul este interesat de relații numerice abstracte. Pe măsură ce comerțul se dezvoltă, în aceeași măsură vânzarea și cumpărarea se separă în timp și spațiu; în aceeași măsură, cresc diferențele dintre monede și crearea de monede cu care negustorul trebuie să se ocupe, cu atât mai diferit se dezvoltă activitățile de vânzare și plată, cu atât mai diferit se dezvoltă sistemele de credit și dobândă; cu atât mai complexe și diversificate devin aceste relații dintre numere. Prin urmare, comerțul trebuie să dezvolte gândirea matematică și gândirea abstractă. Comerțul lărgeste orizontul dincolo de strâmta viziunea locală și profesională și oferă negustorului informații despre cele mai variate climate, pământuri, faze de cultură și moduri de producție. Astfel, comerțul stimulează negustorul să facă comparații, să detecteze elementul comun al maselor de indivizi, să identifice elementul de rutină în masa de evenimente neobișnuite, să identifice elementul care se repetă mereu în anumite condiții. Prin această modalitate precum și prin gândirea matematică, capacitatea de abstracție este foarte dezvoltată. Arta și meseriile dezvoltă percepția concretă și mai ales superficială, mai mult decât percepția esențială a lucrurilor. Capacitățile mentale care formează baza cercetării științifice fundamentale nu sunt create de activitățile "productive" precum agricultura și meseriile ci de comerțul "neproductiv".

Dar acest lucru nu înseamnă că negoțul creează cercetarea. Ultimele caracteristici ale negustorului sunt gândirea dezinteresată și căutarea adevărului înaintea avantajului personal. Țăranul și meseriașul trăiesc numai din munca lor. Această bunăstare limitată pentru fiecare individ obișnuit să trăiască în condiții primitive, atâta timp cât războiul sau catastrofele naturale nu ruinează toată comunitatea, nu o deposează de averi și nu o pauperizează. În cazurile de acest gen, încercarea de a depăși linia medie nu este necesară și nici foarte promițătoare. Aceste meserii se caracterizează prin faptul că fiecare acceptă cu bucurie ceea ce a moștenit până când capitalul, la început sub forma capitalului de dobândă, subjugă aceste meserii sau pe cei care le practică.

În această fază a dezvoltării industriale, succesul concret al muncii utile este limitat de forțele individului. Pe de altă parte, succesul comerțului este nelimitat. Limitele profitului comercial sunt stabilite numai de suma de bani și de dimensiunile capitalului pe care negustorul le posedă. Această sumă de bani poate fi mărită nelimitat. Pe de altă parte, acest comerț este expus la vicisitudini și pericole mult mai mari în comparație cu eterna monotonie a țăranului și a meseriașului din simpla producție de bunuri de consum. Negustorul oscilează întotdeauna între punctele extreme de mare bogăție și dezastru total. Pasiunea pentru profit este stimulată până la limite necunoscute în clasele producătoare. Lăcomia nesaturabilă și brutalitatea nemiloasă față de concurenți și obiectele de exploatare sunt trăsături caracteristice comerciantului. Aceste fenomene continuă în zilele noastre și îi revoltă pe cei care muncesc pentru existență, mai ales în locurile în care exploatarea de către capital nu se lovește de o rezistență puternică, cum este cazul, de exemplu, în colonii.

Aceasta nu este o modalitate de gândire care face posibilă gândirea științifică dezinteresată. Comerțul dezvoltă caracteristicile mentale necesare dar nu aplicarea lor în știință. Din contra, unde comerțul influențează știința, efectul său este falsificarea și deformarea științei în scopurile sale. Știința burgheză contemporană conține nenumărate exemple de acest gen.

Gândirea științifică s-a putut eleva numai într-o clasă influențată de tendințele, experiențele și cunoștințele aduse de comerț. Dar, în același timp, gândirea științifică trebuia să fie liberă de necesitatea de a câștiga bani. În aceste condiții, gândirea științifică putea să fie liberă și să aibă posibilitatea, ocazia și satisfacția să rezolve probleme fără să ia în considerație rezultatele imediate, practice și personale.

Filozofia s-a dezvoltat numai în marile centre comerciale unde timpul liber și siguranța elementelor din afara comerțului erau asigurate prin proprietatea sau poziția lor socială. În multe orașe comerciale din Grecia aceste elemente din afara comerțului erau marii latifundiari, scutiți de muncă de către sclavii lor. Acești mari latifundiari nu locuiau la țară ci în mediul urban. Astfel, ei evitau grosolănia mediului rural dar resimțeau toate influențele orașului și ale comerțului de dimensiuni.

Se pare că o asemenea clasă de latifundiari care locuiau la oraș și făceau filozofie a apărut numai în orașele maritime care aveau o zonă de pământuri destul de mare pentru a produce o aristocrație latifundiară dar nu atât de mare încât să-i îndepărteze din oraș și să-și limiteze interesul de extindere a marilor proprietăți funciare. Putem observa aceste date în primul rând în orașele maritime din Grecia. Pământurile care aparțineau de orașele feniciene erau prea mici ca să producă o asemenea proprietate latifundiară și acolo toată lumea trăia din comerț.

Se pare că, în orașele înconjurate de mari teritorii, proprietarii latifundiari au rămas sub influența vieții rurale și au mers în continuare spre mentalitatea rurală. În marile centre comerciale din Asia, preoții din anumite culte erau grupul cel mai mult scutit de munca pentru existență și cel mai puțin implicat în activități practice. Multe din aceste sanctuare au devenit destul de importante și bogate ca să întrețină preoții permanenți care aveau numai obligații facile. Aristocrația din orașele de pe malurile Greciei avea aceleași obligații ca preoții din marile centre comerciale din Orient, în special cele din Egipt și Babilon: dezvoltarea gândirii științifice și a filozofiei. Acest lucru a creat o limită pentru gândirea orientală: legătura permanentă cu cultul religios și respectul față de acest cult religios. Gândirea greacă se considera liberă de această legătură. Cultul religios și preoții au câștigat ceea ce a pierdut filozofia. În Grecia, preoții erau numai oficianți de rituri, păzitori de altare și executori ai actelor religioase. În marile centre comerciale din Orient, preoții au devenit prezervatorii și administratorii oricărei cunoștințe, din domeniul științific precum și din domeniul social, matematică, astronomie, istorie și drept. Datorită acestui fapt, influența lor în stat și în societate a crescut imens. Religia ca atare a putut ajunge la o anumită profunzime iar mitologia greacă nu era capabilă de așa ceva. În scurtă vreme, filozofia elenistă a înlăturat acest aspect fără să încerce să-și îmbogățească intuițiile native cu cunoștințe mai profunde și fără să le reconcilieze.

Distanțarea filozofiei de preoție și înflorirea artelor au acordat religiei grecești senzualitatea, vitalitatea, bucuria și calitatea artistică. Pe de altă parte, într-o regiune cu un comerț internațional important dar lipsită de arte plastice dezvoltate, fără o aristocrație laică cu tendințe și necesități, cu o preoție puternică și o religie care nu a dezvoltat un politeism cu divinități individuale bine definite, trebuie să fi fost mai ușor pentru această religie să adopte un caracter abstract și spiritualizat. În același timp, era mai ușor ca divinitatea să devină o idee sau un concept decât să devină o persoană.

Comerțul și naționalitatea

Comerțul influențează gândirea umană prin faptul că încurajează sentimentul național. Am menționat mai sus că orizontul spiritual al țăranului și al micului burghez era limitat în comparație cu orizontul larg al comerciantului. Efortul permanent de a-și depăși proveniența natală accidentală îi aduce comerciantului acest larg orizont. Observăm clar acest fenomen la națiunile maritime, cum erau în antichitate fenicienii și grecii. Fenicienii s-au aventurat dincolo de Marea Mediterană și au ajuns la Oceanul Atlantic; grecii au deschis calea spre Marea Neagră. Astfel de extinderi nu erau posibile prin comerțul teritorial. Comerțul maritim presupunea o tehnologie avansată, mai ales în construirea vaselor. Comerțul maritim era comerțul între popoarele dezvoltate și popoarele înapoiate, care puteau fi subjugate cu ușurință. Națiunile negustorești puteau întemeia colonii. La începuturi, nomazii au practicat cu ușurință comerțul pe uscat. Ei veneau la popoarele mai dezvoltate și găseau acolo pregătite surplusuri de produse agricole și industriale. Nu se puneau problema înființării de colonii prin asemenea expediții unice. Eventual, triburile de nomazi se uneau la un anumit moment dat ca să-și jefuiască sau

să-i cucerească pe cei mai înstăriți sau pentru a cuceri o țară mai avansată, dar nici atunci nomazii nu erau coloniști care aduc o civilizație superioară. Aceste alianțe între triburile rătăcitoare erau rare și ieșite din comun fiindcă esența ciobanilor nomazi izolează triburile, clanurile și chiar familiile și le împrăștie pe mari suprafețe. De regulă, negustorii din aceste triburi puteau intra în statele bogate și puternice cu care făceau negoț numai ca refugiați tolerați.

Acest lucru era adevărat și pentru negustorii din micile popoare care se așezaseră de-a curmezișul drumului dintre Egipt și Siria. În țările cu care făceau comerț, grecii au stabilit așezări care nu erau colonii în sensul strict al termenului. Aceste așezări nu erau metropole puternice cu care o națiune civilizată îi exploata și îi domina pe barbari; aceste așezări erau comunități slabe de refugiați aflate în orașele puternice și foarte civilizate. Pentru membrii acestor comunități, această realitate a creat necesitatea de a se uni mai puternic împotriva străinilor printre care trăiau. De asemenea, acest lucru a urgentat aspirația lor la putere și la prestigiul națiunii lor, fiindcă siguranța, prestigiul lor în străinătate și condițiile în care făceau comerț depindeau de acești factori.

După cum am remarcat în lucrarea mea despre Thomas More [23], până în secolul XIX, negustorul este simultan cel mai internațional și cel mai național membru al societății. La negustorii proveniți din popoarele mici, expuși fără apărare la maltratare în zonele străine, necesitatea de coeziune națională și prestigiu național era excepțional de puternică, alături de xenofobie.

Negustorii israeliți se aflau în această situație. Israelii au fost purtați în Egipt în vremuri antice, pe când mai erau ciobani rătăcitori și cu mult înainte să devină sedentari în Canaan. Migrațiile celor din Canaan în Egipt sunt relatate prin documente care provin încă din cel de-al treilea mileniu. Eduard Meyer spune: "O pictură celebră din cavoul lui Khnumhotep, la cimitirul din Beni Hasan, ne arată o familie de beduini de 37 de persoane, conduși de Absha, care vin în Egipt în al șaselea an al domniei faraonului Sensusret al III-lea. Se spunea că ei sunt din Canaan iar trăsăturile lor ne arată clar că ei sunt semiți. Ei purtau haine de culoare deschisă, așa cum era gustul celor din Asia încă din vremurile antice; ei aveau arcuri și sulițe și aduceau cu ei capre și măgari. Unul dintre ei cânta la liră. Ei aveau pigment de ochi ca obiect de valoare. Ei cer să fie primiți și i se adresează lui Khnumhotep, stăpânitorul regiunii Menat Khufu. Scribul Nesperhotep îi aduce în fața stăpânitorului Khnumhotep pentru a primi noi instrucțiuni și raportează regelui. Probabil că scene de acest gen s-au petrecut de multe ori. Fără îndoială, mulți meseriași și negustori din Canaan s-au stabilit astfel în orașele estice din deltă și îi găsim acolo ulterior. De asemenea, cu siguranță că negustori egipteni veneau adeseori în orașele siriene. În această perioadă, comerțul egiptean s-a extins până în Babilon, eventual prin multe legături intermediare." [24]

Câteva secole mai târziu, probabil în jurul anului 1800 BC, atunci când societatea egipteană era în decădere, partea de nord a Egiptului a fost cucerită de hicsoși (Hyksos), care erau, fără îndoială, triburi nomade din Canaan. Hicsoșii au fost tentați de slăbiciunea guvernării din Egipt. Ei au invadat ținutul bogat al Nilului, unde au trăit mai bine de două secole. "În istoria lumii, stăpânirea hicsoșilor înseamnă crearea contactului dintre Egipt și regiunile din Siria, care nu a mai fost întrerupt. Mulți negustori și meseriași din Canaan veneau în Egipt. În noua monarhie, descoperim la fiecare pas nume de oameni și de culte din Canaan. Cuvinte canaanite pătrund în limba egipteană..." [25]

Cu toate că nu erau menționați specific, nu avem nici un motiv să credem evreii nu erau printre cei proveniți de la hicsoși, beduinii semitici și populația urbană din partea de nord-est și est a Egiptului. Pe de altă parte, este greu să stabilim în ziua de azi ce trebuie să acceptăm din esență istorică a legendelor lui Iosef, șederea evreilor în Egipt și exodul din vremea lui Moses. Nu putem susține poziția lui Josephus Flavius care îi compară pe evrei cu hicsoșii. [26] Concluzia pare a fi că dacă nu tot poporul Israel, cel puțin unele familii de evreii cu caravane au ajuns în vremuri timpurii în Egipt, unde au fost tratate bine, mai mult sau mai puțin, în funcție de schimbările de situație. Uneori ei au fost acceptați cu bucurie iar alteori au fost despuiați și persecutați drept străini "împovărători". Aceasta este soarta tipică a negustorilor străini proveniți din popoare slabe care se stabilesc în imperii puternice.

În nici un caz, *Diaspora*, împrăștierea evreilor în toată lumea, nu a început cu distrugerea Ierusalimului de către romani și nici măcar cu exilul din Babilon. *Diaspora* a început mult mai devreme și este o consecință a comerțului, un fenomen care este comun evreilor și celor mai multe popoare de

negustori. Desigur, agricultura a continuat să fie principala sursă de existență pentru evrei până în perioada exilului, așa cum a fost cazul pentru majoritatea acestor popoare. Comerțul era numai a ocupație secundară pentru ciobanii nomazi. În faza în care acești rătăcitori s-au stabilit și a apărut diviziunea muncii, s-a creat diferența între negustorul rătăcitor și țaran. Numărul de negustori era relativ mic și țaranul determina caracterul poporului. Numai puțini israeliți trăiau în străinătate, în comparație cu cei care rămăseseră acasă. Din acest punct de vedere, evreii nu se deosebeau de alte popoare.

Dar, ei trăiau în condiții în care xenofobia și puternicul sentiment național s-au dezvoltat printre negustori și erau transmise maselor de populație mai mult decât în cazul popoarelor de țărani.

Canaan, calea comerțului

Am observat importanța Palestinei pentru comerțul din Egipt, Babilon și Siria. Încă din vremuri imemorabile, aceste state s-au străduit să pună stăpânire pe această țară.

În lupta cu hicsosii, (din perioada aproximativă 1800 BC - 1530 BC) a apărut în Egipt un spirit militar. În această perioadă, hicsosii au promovat mult comunicația dintre Egipt și Siria. După expulzarea hicsosilor, egiptenii au trecut la expansiunea militară iar prima prioritate a fost controlul rutei de comerț spre Babilon. Ei și-au forțat calea până la Eufrat, după ce au ocupat Palestina și Siria. În scurt timp, hitiții i-au alungat pe egipteni din Siria. În Palestina, egiptenii au rezistat în secolele XV – XII BC. Ei au construit o serie de cetăți care dominau regiunea, inclusiv Ierusalimul.

Forța militară a Egiptului a scăzut iar din secolul al XII-lea BC nu a mai putut posedea Palestina. În această perioadă, hitiții din Siria au devenit mai slabi fiindcă asaltul lor spre sud a fost oprit de expansiunea asirienilor.

Astfel, a încetat stăpânirea străină în Palestina. Câteva triburi beduine, unite sub denumirea de israeliți, au profitat de ocazie și au invadat, au cucerit și au ocupat țara. Ei mai erau încă într-o luptă aprigă cu foștii locuitori în momentul în care au apărut noi dușmani, adică alte triburi de beduini care doreau să pătrundă în "țara făgăduită". În același timp, ei s-au ciocnit cu alt dușman: locuitorii din câmpia dintre mare și ținutul muntos, ocupat de evrei. Aceștia erau filistinii. Probabil că ei se simțeau extrem de periclitați de atacul unui popor atât de războinic cum erau israeliții. Pe de altă parte, ținutul de șes de la coasta mării trebuie să fi fost excepțional de atrăgător pentru israeliți, fiindcă pe acolo mergea drumul principal care lega Egiptul cu nordul. Stăpânitorul acestei regiuni avea în mâinile sale tot comerțul exterior al Egiptului cu zonele de nord și est. Comerțul maritim al Egiptului prin Mediterană era foarte redus în aceea perioadă. În munții apropiați trăiau clanuri războinice și prădătoare, ceea ce era un pericol permanent pentru comerțul Egiptului și pentru bogățiile produse astfel. Adeseori aflăm despre haite de jefuitori. "...Iefta a fugit de frații săi și a locuit în țara lui Tob. ...Oameni fără căpătâi s-au strâns lângă Iefta și au mers cu el." [27] Adeseori aflăm despre incursiuni de jaf în țara filistinilor. Citim despre Samson: "Duhul Domnului a venit peste el și [el] s-a pogorât la Ascalon. Acolo a ucis treizeci de oameni, le-a luat hainele și a dat hainelor celor care dezlegaseră ghicitoarea. Era aprins de mânie și s-a suit la casa tatălui său." [28] David a condus un grup de jefuitori: "Toți cei ce se aflau la nevoie, care aveau datorii sau care erau nemulțumiți, s-au strâns la el și el a ajuns căpetenia lor. Astfel, s-au unit cu el aproape patru sute de oameni." [29]

Nu este de mirare că între filistini și evrei a existat un conflict aproape permanent. Filistinii au făcut tot posibilul ca să-i pedepsească pe vecinii lor buclucași. Fiind sub presiunea filistinilor și a beduinilor, Israelul a ajuns la dependență și suferință. Israelul a sucombat mai ușor filistinilor fiindcă viața pe coline a încurajat spiritul cantonal și a scizionat triburile; viața la șes a ajutat diferite triburi și comunități filistine să se unească pentru a acționa. Această tribulație s-a încheiat numai după ce puternicul rege David a reușit să creeze o fermă uniune între triburile Israelului.

Filistinii au fost înfrânți și ultimele orașe din Canaan care s-au împotrivit Israelului au fost cucerite, inclusiv Ierusalimul, un loc foarte greu de cucerit. Multe din aceste așezări stăpâneau căile de acces din

sud spre Palestina. Ierusalimul a devenit capitala regatului și locul în care se afla chivotul legământului [30], lăcașul de sălășluire al divinității iudaice.

În această fază, (regele) David a pus stăpânire pe tot comerțul dintre Egipt și regiunea de nord. Marile profituri astfel obținute i-au permis lui David să-și mărească forța militară și să extindă granițele din nord și sud. El a înfrânt triburile de jefuitori beduini până la Marea Roșie și a creat siguranță pe rutele comerciale. Israelii nu se pricepeau la navigație iar fenicienii i-au ajutat să facă comerț prin Marea Roșie și nu pe traseul continental la nord de Arabia Saudită. Aceasta a fost epoca de aur a Israelului, când a ajuns la o uimitoare putere și bunăstare, deținând controlul celor mai importante căi de negoț din aceea epocă.

Exact această situație a ruinat Israelul. Importanța comercială nu era un secret pentru marii săi vecini. Cu cât țara a prosperat în timpul regilor David și Solomon, probabil că pe atât a incitat lăcomia acestor vecini, a căror putere militară era în creștere în aceea perioadă. Această afirmație este corectă mai ales despre Egipt, fiindcă miliția de țărani a fost înlocuită de mercenari, cu mult mai inclinați în favoare războaielor de agresiune. Forța Egiptului nu mai era potrivită pentru cucerirea permanentă a Israelului iar acest lucru era în defavoarea Israelului. În loc să devină un tributar permanent al unui mare stat, a cărui putere i-ar fi adus cel puțin pacea și ocrotirea de dușmanii străini, Israelul a devenit obiectul de dispută între egipteni, sirieni și asirieni. Palestina a devenit câmpul de luptă unde s-au ciocnit aceste forțe. Israelul trebuia să îndrepte devastările războaielor în propriul său interes. Apoi au apărut devastările cauzate de marile armate care luptau pentru interese complet opuse față de interesele localnicilor. Schimbarea stăpânitorilor în urma diverselor războaie nu a ușurat poverile provenite de la tribut și din dependență. Fiecare stăpânitor a deținut țara drept o domnie precară din care dorea să scoată cât mai mult, în cât mai scurt timp posibil.

În aceea perioadă, Palestina era în situația în care s-au aflat Polonia în secolul XVIII și Italia, sau mai curând Italia de nord din Evul Mediu, până în secolul XIX. La fel ca Palestina atunci, Italia și Polonia au înțeles că ele nu pot acționa pe cont propriu din punct de vedere politic și au devenit locul de desfășurare al unor războaie și obiectul de jaf pentru marile puteri: Polonia era obiect de jaf pentru Rusia, Prusia și Austria; Italia era obiect de jaf pentru Spania și Franța, împreună cu Austria, stăpâna Imperiului German. Din motive asemănătoare, în Palestina s-a produs o fragmentare națională. Partea de nord, ocupată de israeliți, era cea mai amenințată și dominată de sirieni și apoi de asirieni. Partea de sud, Ierusalimul cu regiunile înconjurătoare, mai ales teritoriul tribului Iuda, erau mai amenințate și dependente de Egipt, în funcție de circumstanțe. Se pare că Israelul propriu-zis avea nevoie de politici diferite în comparație cu politicile de care avea nevoie Iuda. Diferențele din domeniul politicii externe au fost principala cauză a sciziunii dintre cele două regate, în contrast cu situația precedentă în care politica externă era motivul pentru care cele douăsprezece triburi s-au unit împotriva dușmanului comun: filistinii.

A fost firesc ca și în alt context, situația asemănătoare să ducă la rezultate asemănătoare în Palestina, la fel ca în Italia și Polonia: în toate aceste locuri ne lovim de același șovinism național, de aceeași sensibilitate națională și xenofobie. Acești factori depășesc aici dușmăniile naționale create de alte popoare în aceea perioadă. Acest șovinism urma să crească cu cât se prelungea această situație insuportabilă, făcând din această țară un teren de joc cu soarta și un câmp de luptă pentru incursiunile jefuitoare ale marilor vecini.

Luând în considerație importanța religiei în Orient, din motivele pe care le-am expus, șovinismul trebuia să apară și în religie. Relațiile comerciale intense cu țările învecinate a adus în țară idei, culte și imagini religioase. Ura împotriva străinului trebuia să devină din ce în ce mai mult ura împotriva divinităților lui, numai fiindcă acestea erau percepute drept cele mai efective ajutoare ale dușmanului și nu fiindcă existența lor era pusă la îndoială.

Acest lucru nu creează o diferență între evrei și alte popoare din Orient. Sutekh era zeul tribal al hicsosilor din Egipt. Odată cu eliminarea hicsosilor, divinitatea lor tribală a fost exclusă, fiind identificată cu divinitatea tenebrelor, Seth sau Sutekh, față de care egiptenii aveau oroare.

Patrioții Israelului și conducătorii lor, profeții, trebuie să se fi orientat împotriva divinităților străine cu aceeași furie cu care patrioții germani din timpul lui Napoleon au negat moda franceză și cuvintele franceze din limba germană.

Luptele de clasă în Israel

În orice caz, patrioții nu se puteau mulțumi multă vreme numai cu xenofobia. Ei acționau din dorința de a regenera și de a fortifica statul. Descompunerea socială a crescut în comunitatea israelită în aceeași proporție cu presiunea externă. Creșterea comerțului din vremea lui David a adus multă bogăție în țară dar, ca peste tot în antichitate, agricultura a continuat să fie fundamentul societății și, în continuare, proprietatea funciară a fost cea mai sigură și onorabilă formă de proprietate. Ca peste tot, cei care se îmbogățiseră încercau să posede pământ sau să-și mărească proprietatea funciară, dacă erau deja proprietari. Tendința de a forma latifundii a apărut și aici. Această tendință a fost facilitată datorită faptului că, în noile condiții, țăranul era ruinat. Mai înainte, luptele israeliților erau mai ales mici dușmăanii locale care nu duceau pe țăranul luptător prea departe sau pentru prea multă vreme. Această situație s-a schimbat din momentul în care Israelul a devenit un stat mai important, implicat în războaiele dintre marile puteri. Agricultorul a fost distrus de serviciul militar care l-a făcut să depindă de vecinul său înstărit și influent, care a devenit cămătar. Dacă țăranul datora bani, cămătarul îl putea alunga din mica sa gospodărie sau îl putea lăsa să rămână acolo ca sclav silit să muncească pentru a-și plăti datoria. Această ultimă posibilitate trebuie să fi fost adeseori preferată, fiindcă nu știm despre mulți sclavi de alte naționalități care au fost achiziționați în Palestina. Dacă sclavii cumpărați trebuie să fie ceva mai mult decât un lux scump în gospodărie, dacă ei trebuie să fie o investiție profitabilă în producție, concluzia este că trebuie să fi avut loc războaie permanente reușite care să aducă mulți sclavi la preț scăzut. La israeliți nici nu se puneau o asemenea problemă. De cele mai multe ori, israeliții erau unul din popoarele nenorocite care furnizau sclavi și nu îi achiziționau. Latifundiarul avea nevoie de forță de muncă ieftină și dependentă ceea ce i-a făcut să prefere sclavi din datorie proveniți din țara lor. Acest sistem a fost preferat și în alte părți: de exemplu, în Rusia, după abolirea iobăgiei, pe vremea când marii latifundiași aveau nevoie de sclavi sau iobagi.

Rezultatul acestei succesiuni de evenimente a fost o reducere serioasă în forța militară a Israelului și a capacității sale de se confrunța cu dușmani din exterior, alături de scăderea numărului de țărani liberi. Patrioții, reformatorii sociali și amicii poporului s-au unit pentru a cere ca acest proces fatal să fie oprit. Ei au revendicat ca poporul și regatul să lupte împotriva divinităților străine și împotriva celor care erau dușmanii țăranului în interior. Ei au profetizat căderea statului dacă nu putea fi încetată opresiunea și pauperizarea țăranimii.

"8. Vai de cei ce își înșiră casă lângă casă și lipesc ogor lângă ogor, până nu mai rămâne loc și locuiesc în mijlocul țării! 9. Iată ce mi-a descoperit Domnul oștirilor: "Hotărât, aceste case mari și frumoase nu vor mai fi locuite."" [31]

Profetul Amos a prezis: "1. Ascultați cuvântul acesta, juncane din Basan, de pe muntele Samariei, voi care asupriți pe cei sărmani, zdrobiți pe cei lipsiți și zice-ți bărbatilor voștri: "Dați-ne să bem". 2. Domnul Dumnezeu a jurat pe sfinția Lui și a zis: "Iată, vin zile pentru voi, când vă vor prinde cu cârligele și rămășița voastră cu undiți de pescari;" [32]

"4. Ascultați lucrul acesta, voi care mâncați pe cel lipsit și prăpădiți pe cei nenorociți din țară! 5. Voi, care ziceți: "Când va trece luna nouă, ca să vindem grâul și Sabatul ca să deschidem grânarele, să micșorăm efa și să mărim siclul și să strâmbă cumpăna ca să înșelăm? 6. Apoi vom cumpăra pe cei nevoiași pe argint și pe sărac pe o pereche de încălțăminte și vom vinde codina în loc de grâu." 7. Domnul a jurat pe slava lui Iacov: "Niciodată nu voi uita niciuna din faptele lor! 8. Nu se va cutremura

țara din pricina acestor mișelii și nu se vor jeli toți locuitorii ei? Nu se va umfla toată țara ca râul, ridicându-se și pogorându-se iarăși ca râul Egiptului? "" [33]

Din plângerile neîntrerupte ale profeților împotriva legii existente, se poate observa clar că cei bogați și puternici se foloseau de aparatul guvernamental pentru a justifica noua ordine [34]: "1. Vai de cei ce rostesc hotărâri nelegiuite și de cei scriu porunci nedrepte 2. Ca să nu facă dreptate săracilor și să răpească dreptul nenorociților poporului Meu, ca să facă pe văduve prada lor și să jefuiască pe orfani." [35] "Sionul va fi mântuit prin judecată și cei ce se vor întoarce la Dumnezeu în el vor fi mântuiți prin dreptate." [36] "...Cu adevărat, degeaba s-a pus la lucru pana mincinoasă a cărturarilor." [37] "...Poate cineva să are marea cu boii, de ați prefăcut judecata în otravă și roada dreptății în pelin?" [38] Ce noroc au avut profeții că nu au trăit în Prusia și Saxonia! Ei nu ar fi scăpat niciodată de acuzațiile de răscoală, defăimare și înaltă trădare.

Oricât de puternică a fost agitația profeților și oricât de urgente erau motivele lor, profeții nu puteau reuși să obțină o legislație care să ușureze sărăcia sau să atenueze contradicțiile sociale. Efortul lor putea să aspire numai la reconstruirea trecutului și la oprirea fluxului de dezvoltare economică Acest scop nu era realizabil, așa cum a fost cazul fraților Gracchi la Roma. Căderea țărănimii și, prin urmare a statului, era inevitabilă în Israel așa cum a fost inevitabilă ulterior la Roma. Dar, statul israelit a căzut mult mai rapid decât imperiul roman muribund. Statul israelit nu-și pierduse încă vitalitatea atunci când dușmani excepțional de puternici l-au distrus. Acești dușmani erau asirienii și babilonienii.

Declinul Israelului

Pornind de la Tiglath-Pileser I, regele Asiriei în perioada cca. 1115 BC – cca. 1077 BC, cu unele întreruperi, asirienii au început politica lor de mari cuceriri, ceea ce i-a apropiat din ce în ce mai mult de Canaan. Acești cuceritori puternici au introdus o metodă nouă de a-i trata pe cei înfrânți. Această metodă avut un efect devastator asupra israeliților.

În perioada lor de rătăciră, tot poporul a avut interes în aventura militară fiindcă fiecare putea să profite. Expediția se încheia cu jefuirea sau cucerirea unei țări bogate. În acest caz, învingătorii se așezau acolo ca să exploateze ca aristocrați masele de localnici.

Pentru țărani și meseriași, prioritatea era apărarea nu cucerire fiindcă înfrângerea însemna pierderea libertății naționale și personale. Factorii importanți din comerț doreau o politică viguroasă de expansiune externă. Ei aveau nevoie de apărarea comerțului pe căile de transport și pe piețele străine. În general, acest lucru putea fi realizat numai prin ocupația militară totală sau parțială. Aristocrația latifundiară solicita expansiunea teritorială pentru a obține sclavi și pământuri. Monarhii înclinau la război fiindcă presimțeau că astfel vor primi mai mulți bani prin impozite.

Fără o armată permanentă și fără o birocrație care putea fi plasată oriunde, ocupația permanentă și administrația unei țări cucerite erau foarte puțin probabile în această fază. De obicei, cuceritorul jefuia și subjugă poporul înfrânt pentru extorcarea jurământului de loialitate și impunerea de impozite. Clasele guvernatoare erau lăsate la locul lor și nimic nu afecta esența lor.

Dezavantajul acestui sistem că, la prima ocazie, cei înfrânți se eliberau de sub jugul detestat. Astfel, pentru a-i înfrânge, era nevoie de o nouă acțiune militară la care se adăuga cea mai barbară pedeapsă a "revoltei".

Metoda asirienilor de a asigura continuarea cuceririlor era, aproximativ, următoarea: unde se loveau de o rezistență mai aprigă sau unde apăreau mai multe revolte, ei loveau și afectau populația prin decapitarea șefului, adică prin înlăturarea claselor guvernatoare, prin exilarea celor mai nobili, celor mai bogați, celor mai inteligenți și a celor mai belicoși locuitori, mai ales cei din domeniul capitalului. Exilul era executat într-o zonă îndepărtată, unde cei deportați nu aveau nici o capacitate, fiind lipsiți de clasele inferioare pe care le guvernau. Țăranii și micii meseriași lăsați în urmă erau acum o masă deconectată și incapabilă să susțină o rezistență armată împotriva cuceritorilor.

Salmanasar al III-lea (859 BC – 824 BC) a fost primul rege al Asiriei care a invadat Siria (orașele Alep, Hama și Damasc). Salmanasar al II-lea a fost primul care a creat anumite legături cu Israelul. Într-un document cuneiform din anul 842 BC, regele Salmanasar al II-lea menționează, *inter alia*, un tribut al regelui israelit Iehu. [39] Aceasta este ceea mai antică ilustrarea care ne-a parvenit a personagiilor israelite. În continuare, Israelul a intrat în relații din ce în ce mai apropiate cu Asiria prin plata tributelor sau prin instigarea la revolte. În această perioadă a continuat și s-a răspândit transplantarea straturilor sociale superioare care au fost cucerite. Era numai o chestiune de timp până când asirienii necucerii și care nu puteau fi cucerii vor încerca să acapareze Israelul. Profeții iudaici prevedeau cu entuziasm acest rezultat final, cu toate că pentru așa ceva nu era nevoie de un mare dar profetic.

Sfârșitul regatului a venit sub domnia regelui Osea. În anul 724 BC, Osea a refuzat să plătească tribut Asiriei, punându-și speranță în ajutorul Egiptului, care nu a venit. Salmanasar al IV-lea a atacat Israelul, l-a înfrânt pe Osea, l-a luat prizonier și i-a asediat capitala Samaria. După trei ani de asediu, capitala a fost cucerită în 722 BC de către Sargon al II-lea, moștenitorul lui Salmanasar al IV-lea.[40] Floarea poporului a fost exilată în Asiria și Media. Regele Asiriei a adus în locul lor tot felul de răzvrătiți din orașele din Babilonia și "...i-a așezat în cetățile Samariei în locul copiilor lui Israel. Au pus stăpânire pe Samaria și au locuit în cetățile ei." [41]

Așadar, nu a fost exilată toată populația din cele zece triburi nordice ale Israelului ci numai cei mai nobili din orașe, care au fost înlocuiți cu străini. Acest lucru a fost suficient pentru a pune capăt naționalității acestor zece triburi. Țăranul singur nu poate forma singur o comunitate separată. Israeliții orașeni și aristocrați care au fost exilați în Asiria au dispărut în mediul lor în decursul vremurilor.

Prima distrugere a Ierusalimului

După toate acestea, Ierusalimul și regiunea Iuda din împrejurimi mai rămăseseră poporului israelit. Se părea că, în scurtă vreme, acest mic adăpost va urma soarta marii mase iar numele Israel va dispărea de pe fața pământului. Dar, nu a fost soarta asirienilor să cucerească și să distrugă Ierusalimul.

Este adevărat că armata asirianului Sanherib mășcăluia spre Ierusalim dar a trebuit să se întoarcă din cauza evenimentelor din Babilon. Astfel Ierusalimul a fost salvat dar aceasta a fost numai o amânare. Iuda a rămas un stat vasal al Asiriei care putea fi năruit în orice moment.

După Sanherib, asirienii și-au îndreptat atenția spre nord. În aceea zonă, nomazii războinici își măreau presiunea și era nevoie de forță din ce în ce mai mare pentru a-i respinge: cimerieni, mezi, sciți. Aproximativ în anul 625 BC, sciții au pătruns în Orientul Mijlociu. Ei au jefuit și au devastat tot ce le-a ieșit în cale până la granița cu Egiptul dar, în cele din urmă, ei au plecat după 28 de ani fără să stabilească propriul lor imperiu. Ei nu au dispărut dar nici nu au lăsat urme. Ofensiva sciților a zguduit din temelii monarhia asiriană. Acum, mezii (i.e. popor iranian antic – NT) au putut ataca cu mai mult succes. Babilonul s-a eliberat iar egiptenii au profitat de situație pentru a-și impune suveranitatea asupra Palestinei. Iosia, regele din Iuda, a fost înfrânt și ucis de egipteni la Megiddo (609 BC). [42]. Neco, faraonul Egiptului, l-a pus apoi în Ierusalim ca vasal pe Ioiachim. [43] În anul 606 BC a fost distrus Ninive de mezi și babilonieni. Astfel, imperiul asirienilor s-a sfârșit.

Acest lucru nu a salvat regatul Iuda. Babilonul a mers pe urmele Asiriei și imediat a încercat să preia controlul drumului spre Egipt. În cadrul acestui proces, babilonienii conduși de Nabucodonosor al II-lea au luptat cu Neco al II-lea, care ajunsese până în Siria de nord. Egiptenii au fost înfrânți în lupta de la Carchemiş și, după scurtă vreme, regatul Iuda a devenit vasal al Babilonului. Constatăm că Iuda și-a pierdut complet independența și trecea dintr-o mână într-alta. În anul 597 BC, regatul Iuda a fost îmboldit de Egipt să nu plătească tributul Babiloniei. Revolta a eșuat aproape fără luptă. Ierusalimul a fost asediat de Nabucodonosor al II-lea și s-a predat necondiționat. "11. Nebucadnețer, împăratul Babilonului, a venit înaintea cetății pe când o împresurau slujitorii lui. 12. Atunci, Ioiachim împăratul lui

Iuda, s-a dus la împăratul Babilonului cu mama sa, cu slujitorii, căpeteniile și dregătorii lui. Și împăratul Babilonului l-a luat prins în al optulea an al domniei lui. 13. A luat de acolo toate vistieriile casei împăratului și a sfărâmat toate vasele de aur pe care le făcuse Solomon, împăratul lui Israel, în Templul Domnului, cum spusese Domnul. 14. A dus în robie tot Ierusalimul, toate căpeteniile și toți oamenii viteji, în număr de zece mii, cu toți teslarii și fierarii: n-a mai rămas decât poporul sărac al țării. 15. A strămutat pe Ioiachin la Babilon și a dus robi din Ierusalim la Babilon pe mama împăratului, pe nevestele împăratului și pe dregătorii lui și pe mai marii țării, 16. Pe toți războinicii, în număr de șapte mii și pe teslari și pe fierari în număr de o mie, toți numai oameni viteji și buni pentru război. Împăratul Babilonului i-a luat robi în Babilon." [44]

Babilonul a continuat vechea metodă din Asiria. Deportații erau curtezani, aristocrați, militari și orașeni înzestrați. Nevoiași de la țară și de la oraș au rămas în urmă, împreună cu o parte din cei di clasele guvernatoare. Iuda nu a fost exterminat. Stăpânii din Babilon au numit un nou rege. Pentru ultima oară, vechea comedie s-a repetat. Egiptenii l-au instigat pe noul rege, Zedechia, să trădeze Babilonul.

În consecință, Nabucodonosor a asediat Ierusalimul, a cucerit și a distrus acest oraș nesupus care stîngherea atât de mult din cauza poziției sale dominante pe marea cale dintre Babilon și Egipt. "8. În ziua a șaptea a lunii a cincea - era în anul al nouăsprezecelea al domniei lui Nebucadnețer, împăratul Babilonului - a venit Nebuzaradan, căpetenia străjerilor, slujitorul împăratului Babilonului și a intrat în Ierusalim. 9. A ars Casa Domnului, casa împăratului și toate casele Ierusalimului; a pus foc tuturor caselor care aveau vreo însemnătate oarecare. 10. Toată oștirea haldeilor, care era cu căpetenia străjerilor, a dărâmat zidurile dimprejurul Ierusalimului. 11. Nebuzaradan, căpetenia străjerilor, a luat robi pe cei ce mai rămăseseră în cetate din popor, pe cei ce fugiseră la împăratul Babilonului și pe cealaltă mulțime. 12. Însă căpetenia străjerilor a lăsat ca vieri și lucrători de pământ câțiva din cei mai săraci din țară." [45] În cartea profetului Ieremia scrie: "9. Nebuzaradan, căpetenia străjerilor, a luat robi în Babilon pe cei care rămăseseră în cetate și pe cei ce se supuseseră lui și pe rămășița poporului. 10. Dar Nebuzaradan, căpetenia străjerilor, a lăsat în țara lui Iuda pe unii din cei mai săraci din popor, pe cei ce nu aveau nimic și le-a dat atunci vie și ogoare." [46]

Deci, au existat țărani care au rămas în urmă. Nu ar fi avut nici un sens ca țara să fie lăsată nelocuită, fără oameni care să cultive pământul, fiindcă atunci nu ar fi fost plătite impozite. Babilonienii doreau să elimine într-un fel sau altul factorul unificator și conducător care le-ar fi periclitat suzeranitatea Numai de rare ori țăranul s-a putut elibera singur de stăpânirea străină.

Capitolul 39 din Ieremia poate fi înțeles din perspectiva formării latifundiare în Iuda. Fără îndoială, latifundiile erau împărțite și date țăranilor care nu aveau pământ. Cei care au ajuns sclavi din datorii și arendașii erau transformați în proprietari liberi de pământ pe care îl cultivau. Foștii proprietari ai acestor pământuri erau cei care au dus Iuda la războiul cu Babilon.

Conform datelor din Asiria, pe vremea lui Sanherib populația din Iuda era de cca. 200,000 de oameni, la care trebuie adăugat Ierusalimul cu cca. 25,000. Marii proprietari latifundiari erau în număr de cca. 15,000. Nabucodonosor al II-lea a îndepărtat 7,000 după prima cucerire a Ierusalimului iar astfel a lăsat în urma sa 8,000. [47] Sursa biblică ne spune că pe vremea aceea "...nu a mai rămas decât poporul sărac al țării." [48] La a doua distrugere, acești 8,000 au fost îndepărtați. Probabil că viile și câmpiile lor au fost date la "poporul sărac al țării."

În orice caz, nu tot poporul a fost strămutat, chiar dacă populația Ierusalimului a fost exilată. Marea parte a populației rurale a rămas pe loc. Cei care au mai rămas au încetat să constituie o comunitate iudaică caracteristică. Toată existența națională a evreilor era acum concentrată în mâinile orașenilor deportați în exil.

În această fază, viața națională a evreilor a primit un alt colorit, conform poziției ieșite din comun a acestor evrei de la oraș. Cu toate că israeliții nu au fost esențial diferiți față de alte popoare din jurul lor, acest reminiscent al poporului care și-a continuat viața națională specifică a devenit un popor unic. Situația anormală a evreilor a început încă de pe vremea distrugerii comisă de Nabucodonosor, nu după distrugerea Ierusalimului de către romani. Această stare de fapt face ca evreei să fie un fenomen unic în istorie.

II. Iudeii după exil

Exilul

În aparență, după distrugerea Ierusalimului, cei din tribul Iuda au avut aceeași soartă ca și cele zece triburi israelite după distrugerea ținutului Samaria. Iuda a ieșit din obscuritate și a devenit unul din cei mai puternici factori din istoria mondială fiindcă se afla la o distanță mai mare de Asiria, Ierusalimul avea capacitatea de rezistență naturală iar nomazii au făcut incursiuni în partea de nord a țării. Din aceste cauze, căderea Ierusalimului s-a petrecut după 135 de ani de la căderea ținutului Samaria.

Iudeii au suferit din aceste cauze cu patru generații mai mult decât restul israeliților, ceea ce a stimulat la maximum fanatismul național. Din această cauză, iudeii au plecat în exil cu un sentiment național cu mult mai puternic decât cel al confrăților lor din nordul țării. Acest fanatism național a fost cauzat și de faptul că iudeii proveneau în mare parte dintr-un singur mare oraș și teritoriile sale dimprejur iar parte de nord a regatului era un conglomerat de zece triburi care nu erau prea apropiate. Iudeii erau o masă mult mai unită și coerentă în comparație cu ceilalți israeliți.

În orice caz, iudeii din exil și-ar fi pierdut naționalitatea dacă ar fi rămas sub stăpânire străină la fel de mult ca și celelalte zece triburi. Eventual, exilatul din diaspora poate fi dornic de țara sa de origine, neavând rădăcini în noua țară în care se află. Exilul îi poate înrădăcina sentimentul său național. La copii născuți în exil, crescuți în noi condiții și care cunosc vechile condiții numai din poveștile părinților, este rar ca sentimentul național să fie atât de puternic. Acest sentiment național putea fi menținut prin lipsa de drepturi, maltratarea din noua țară sau speranța unei repatrieri rapide. Ceea de a treia generație își cunoaște naționalitatea cu greu, doar dacă este discriminată și separată de restul populației drept un popor straniu și inferior, oprimat și maltratat.

Se pare că cei deportați în Asiria și Babilonia au avut o altă soartă. Iudeii și-ar fi pierdut naționalitatea și s-ar fi asimilat printre babilonieni dacă ar fi rămas printre ei mai mult de trei generații. Dar, imediat după distrugerea Ierusalimului, imperiul victorios a început să se clatine. Exilații au început să speră că în scurtă vreme vor reveni în țara strămoșilor. Această speranță s-a îndeplinit în timpul celei de a doua generații și s-a permis iudeilor să revină din Babilon la Ierusalim. Motivul a fost neliniștea popoarelor care au pus capăt Asiriei și care amenințau Mesopotamia din nord. Cei mai puternici dintre ei erau persanii care i-au înfrânt pe mediani și pe babilonieni. Persanii au reformat imperiul asirian – babilonian și l-au lărgit prin cuceriri în Egipt și în Asia Mică. Ei au creat o armată și o administrație civilă care au fost un fundament solid al unui imperiu mondial pe l-au unit și în care au menținut o stare de pace durabilă.

Cuceritorii Babilonului nu aveau nici un motiv să-i îndepărteze de patria lor pe cei care fuseseră exilați de babilonieni. În anul 538 BC, Babilonul a fost cucerit fără luptă, ceea ce denotă slăbiciunea sa. Numai într-un singur an, Cyrus al II-lea cel Mare, regele persan, a permis iudeilor să revină. Exilul iudeilor a durat aproape 50 de ani și numai o parte dintre ei a folosit permisiunea iar mulți alții au rămas în Babilonia unde se simțeau mai mult în căminul lor. Acest lucru poate fi un indiciu cu privire la puținele șanse pe care Iuda le-ar fi avut să evite complectă sa dispariție dacă Ierusalimul ar fi avut aceeași soartă ca Samaria și dacă între căderea Ierusalimului și căderea Babilonului ar fi trecut 150 de ani și nu numai 50 de ani.

Exilul evreilor a fost scurt dar a creat schimbări esențiale în iudaism. Acest exil a făcut să fie posibilă deplina dezvoltare și consolidare a unui număr de curente create de condițiile din Iuda. În prezent, aceste curente presupuneau forme mai specifice din cauza situației cu totul extraordinare în care a fost pus iudaismul.

Chiar în exil, iudeii au continuat să fie o națiune formată numai din orășeni și lipsită de agricultori. Aceasta era una din cele mai importante caracteristici ale iudaismului care a continuat până în ziua de azi. Această trăsătură "rasială" este numai o caracteristică purtată la extremă de o prelungită existență urbană, cauzată de lipsa unor surplusuri de populație provenite din mediul rural. Am discutat această chestiune încă în 1890. [49] După cum vom vedea, revenirea din exil în Palestina a avut numai un efect minor și superficial.

Iudeii erau un popor de orășeni și negustori. După cum am observat, industria nu era prea dezvoltată în Iuda și era suficientă numai pentru scopurile simple de gospodărie. Acesta era un dezavantaj printre babilonieni care posedau o tehnologie avansată. Serviciul militar și funcțiile administrative nu erau disponibile pentru iudei fiindcă ei își pierduseră independența. Cu excepția comerțului, care altă sursă de existență mai era disponibilă pentru ei? În Palestina, comerțul era important pentru ei. Fiind exilați, comerțul a fost principala lor modalitate de a-și câștiga existența.

Odată cu dezvoltarea comerțului trebuie să fi apărut și o creștere a capacității matematice, reflectivă și abstractive. În paralel, catastrofa națională a creat pentru această perspicacitate scopuri mai nobile decât profitul personal. Fiind în exil, compatrioții se apropiau mai mult; sentimentul lor de apartenență este mai puternic decât sentimentul lor față de străin, fiindcă individul se simte mai slab și mai periclitat. Sentimentul social și emoția etnică s-au întărit și au umplut perspicacitatea iudaică cu gândirea cea mai profundă despre cauzele catastrofei naționale și modalitățile prin care națiunea putea fi revitalizată.

Un alt stimulente al gândirii iudaice trebuie să fi fost magnifica metropolă Babilon cu milioanele ei de locuitori, cu comerțul pe scară mondială, cu cultura sa antică, cu știința și filozofia sa. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, sejurul în Babilonul de pe Seine i-a elevat pe gânditorii germani și i-a îndreptat spre lucrările lor bune și dezvoltate. În mod similar, șederea în Babilonul de pe Eufrat în secolul al VI-lea BC trebuie să-i fi influențat pe evreii din Ierusalim și să le deschidă orizonturile.

În orice caz, în Babilonia la fel ca în toate centrele comerciale din Orient care nu se aflau pe litoralul Mediteranei ci în interior, știința a rămas în interacțiune și în legătură cu religia, din motive pe care le-am discutat deja. În iudaism, toate curente noi au pătruns sub forma religioasă. Pentru iudei, religia era mai importantă fiindcă, după pierderea independenței lor naționale, cultul religios comun era singurul factor care mai avea o oarecare autoritate asupra întregului popor. Din aceeași cauză, se pare că organizația lor tribală s-a întărit în exil. [50] Dar, viața de clan și separatismul ei nu sunt suficiente pentru a menține un popor în viață. Acum iudeii căutau conservarea și izbăvirea în religie. Conducerea poporului a ajuns la preoțime, care a adoptat aspirațiile ierarhiei din Babilon și multe din noțiunile lor religioase. Numeroase legende din Biblie sunt de proveniență babiloneană: geneza, paradisul, decăderea, potopul, turnul Babel. Stricta respectarea a Sabatului provine din Babel și a fost impusă în timpul exilului. [51] "Accentul pe care îl pune Ezechiel pe respectarea sabatului este o noutate. Nimeni înaintea lui nu a făcut acest lucru." [52] Chiar și după revenirea din exil, în secolul al V-lea BC, respectarea odihnei sabatice era foarte dificilă "fiindcă era contrară vechilor obiceiuri." [53]

Cu toate că nu există dovezi directe, putem presupune că preoțimea iudaică a învățat de la ierarhia persană obiceiuri, legende precum și o concepție superioară, mai spirituală a divinității.

În decursul unei perioade prelungite, israeliții au avut o noțiune foarte primitivă despre divinitate. Antologatori, editori și revizori au făcut nenumărate eforturi pentru a șterge urmele păgânismului din vechile narațiuni dar o parte din acestea au rămas în versiunea care ne-a parvenit. Să considerăm, de exemplu, poveștile despre Iacov. Dumnezeu lui îl ajută în tot felul de treburi îndoielnice, se implică într-o luptă cu Iacov și este înfrânt: "24. Iacov însă a rămas singur. Atunci un om s-a luptat cu el până în revărsatul zorilor. 25. Văzând că nu-l poate birui, omul acesta l-a lovit la încheietura coapsei, așa că i-a scrântit încheietura coapsei lui Iacov pe când se lupta cu el. 26. Omul acela a zis: "Lasă-mă să plec că se revărsă zorile." Dar Iacov a răspuns: "Nu Te voi lăsa să pleci până nu mă vei binecuvânta." 27. Omul

acela i-a zis: "Cum îți este numele?" "Iacov" a răspuns el. 28. Apoi a zis: "Numele tău nu va mai fi Iacov ci te vei chema Israel (*Cel ce luptă cu Dumnezeu*); căci ai luptat cu Dumnezeu și cu oameni și ai fost biruitor." 29. Iacov l-a întrebat: "Spune-mi, Te rog, numele tău." El a răspuns: "Pentru ce îți ceri numele?" Și l-a binecuvântat acolo. 30. Iacov a pus locului acelaia numele Peniel (*Fața lui Dumnezeu*); "căci", a zis el, "am văzut pe Dumnezeu față în față și totuși am scăpat cu viață." [54]

Marele necunoscut cu care Iacov s-a luptat și care l-a binecuvântat era o divinitate posedată de om, ca în Iliada. [55]

La israeliți au existat multe idei naive despre Dumnezeu. La popoarele civilizate învecinate, mulți preoți au ajuns la monoteism, cel puțin în predicile lor tainice.

La egipteni, această idee a fost exprimată intens. "În această fază, nu putem intra în detalii și nu putem urma cronologic toate straniile speculației și toate fazele de dezvoltare intelectuală ale egiptenilor. Concluzia finală este că, din punctul de vedere al doctrinei secrete, chiar Horus și Ra, fiul și tatăl, sunt complet identici, zeul provine din mama sa, zeița cerurilor, care este și ea creatura unei singure divinități unice și eternă. Această doctrină a fost expusă clar, cu toate consecințele, la începutul noului imperiu, (după expulzarea hicsosilor în secolul XV BC). La sfârșitul celei de a șasea dinastii, în jurul anului 2100 BC, această dinastie a început să se răspândească iar în timpul Regatului Mijlociu Egiptean, concepțiile fundamentale erau deja stabilite. Punctul de plecare al acestei noi doctrine este Anu, orașul soarelui (Heliopolis)." [56]

Această doctrină a rămas ezoterică și a fost aplicată o singură dată, în timpul faraonului Amenhotep al IV-lea, înainte de intrarea ebraicilor în Canaan. Se pare că acest faraon a intrat în conflict cu preoții. El se simțea amenințat de puterea și bogăția lor. Amenhotep al IV-lea a crezut că se poate apăra prin faptul că a luat în serios doctrina lor ezoterică; el a impus cultul unei unice divinități și a persecutat amarnic alte divinități, ceea ce practic a însemnat confiscarea enormelor bogății posedate de colegiile preoțești.

Nu avem amănunte despre lupta dintre preoți și monarhie. Un secol după Amenhotep al IV-lea, preoțimea a învins și a reconstituit vechile culte.

Acest episod demonstrează dezvoltarea ideilor monoteiste în cadrul doctrinelor preoțești ezoterice în centrele civilizației din Orientul antic. Nu avem nici un motiv să presupunem că preoții din Babilon erau mai înapoiți față de cei din Egipt cu care se potriveau în toate artele și științele. Alfred Jeremias vorbește despre monoteismul latent din Babilon. Marduk, divinitatea care a creat cerul și pământul, păstorește celelalte divinități, adică aceste divinități sunt forme specifice prin care apare divinitatea supremă. [57] În timpul exilului israeliților predomina la persani un anumit monoteism. Există indicații că și "... în Babilon a fost implantată sămânța monoteismului care se aseamăna, în esență, cu cultul soarelui al lui Amenhotep al IV-lea. În orice caz, într-o inscripție datată cu puțin înainte de căderea Babilonului și care corespunde cu importanța cultului lunii în Babilon, divinitatea lunii apare într-un rol corespunzător cu rolul divinității soarelui la Amenhotep al IV-lea." [58]

Interesul vital al preoților din Babilon și Egipt era să nu împărtășească cu mulțimea opiniile lor esențial monoteiste fiindcă toată puterea și averea lor erau bazate pe tradiționalul cult politeist. Lucrurile stăteau altfel cu preoțimea fetișistă a legământului de la Ierusalim.

Importanța acestui fetiș a crescut foarte mult încă înainte de distrugerea Ierusalimului, a Samariei și a părții de nord a țării. Ierusalimul era singurul mare oraș la israeliți iar ținuturile din apropiere nu aveau nici o importanță pentru ei. Ierusalimul, fetișul legământului, s-a bucurat de un mare prestigiu în toate triburile, în special Iuda și umbrea importanța celorlalte orașe. Preoțimea fetișului, a Ierusalimului, trebuia să câștige o poziție dominantă față de ceilalți preoți din țară. A existat o luptă între clerul rural și preoții din capitală. Rezultatul a fost că fetișul de la Ierusalim a obținut un monopol, poate chiar înaintea exilului. Acesta este sensul narației despre găsirea cărții Deuteronom de un preot în Templu, în anul 621 BC. [59] Citim aici că regele Iosia a ascultat porunca divină ca toate altarele din afara Ierusalimului să fie distruse: "5. A izgonit pe preoții idolilor, puși de împărații lui Iuda să ardă pe înălțimi în cetățile lui Iuda și în împrejurimile Ierusalimului și pe cei aduceau tămâie lui Baal, soarelui, lunii zodiilor și întregii oștiri a cerurilor. ... 8. A adus pe toți preoții din cetățile lui Iuda; a pângărit înălțimile unde ardeau preoții tămâie de la Gheba până la Beer Șeva și a dărâmat înălțimile de la porți,

cea care era la intrarea porții lui Iosua, căpetenia cetății și cea care era la stânga porții cetății. ...15. A dărmădat și altarul de la Betel și înălțimea făcută de Ieroboam, fiul lui Nebat, care făcuse pe Israel să păcătuiască; a ars înălțimea și a prefăcut-o în țărână și a ars idolul Astarteei." [60] Sanctuarele divinității israelite și sanctuarele divinităților străine au fost profanate și anihilate.

La fel ca multe alte povești din Biblie, această narație poate fi numai o ficțiune inventată după exil. Aceasta poate fi o încercare de a justifica acțiunile întreprinse după exil prin prezentarea lor ca o repetare a unor evenimente din trecut sau cel puțin ca o exagerare grosolană a acestora. Iudeii din exil erau dominați de cei originari din Ierusalim și le era ușor să accepte monopolul Templului din Ierusalim. Preoțimea se străduia să creeze un monopol pentru fetișul lor. Preoțimea a fost influențată de filosofia din Babilon, de catastrofa națională iudaică și, eventual, de religia persană care se dezvoltă în același sens cu iudaismul, ambele religii fiind în contact și stimulare reciprocă. Acest monopol al preoțimii iudaice a luat forma unui monoteism etic în care divinitatea ebraică nu era numai divinitatea tribală a Israelului ci unica divinitate din univers, personificarea noțiunii de bine, suma și substanța întregii moralități. Când iudeii au revenit la Ierusalim din captivitate, religia lor era dezvoltată la un înalt grad. Pentru ei, ideile religioase necoapte și practicile religioase ale țăranilor iudei care nu fuseseră exilați erau numai abominații păgâne revoltătoare. Acum preoții și stăpânitorii de la Ierusalim puteau anihila cultele provinciale concurente; acum, ei puteau stabili permanent monopolul ierarhiei de la Ierusalim.

Astfel a apărut monoteismul iudaic. În esență, monoteismul iudaic era moral ca filozofia platonicească, de exemplu. În contrast cu grecii, noul concept al divinității nu a apărut în afara religiei și nu era promovat de o clasă oarecare din exteriorul preoțimii. Noul concept era, de fapt, redefinirea vechiului grup de divinități și reducerea sa la o singură atotputernică divinitate, aflată la maximă proximitate de locuitorii Ierusalimului, adică de vechiul luptător, de divinitatea iudaică etică, tribală și locală.

Prin urmare, astfel s-au creat complicații serioase în religia iudaică. Divinitatea ebraică etică este divinitatea întregii umanități fiindcă concepțiile de bine și de rău sunt considerate absolute și valabile pentru toată umanitate. Unica divinitate, întruchiparea ideii morale, este omniprezentă la fel ca moralitatea. Pentru iudaismul din Babilonia, religia și cultul divinității iudaice mai erau și legătura lor națională ceea mai puternică. Orice eventualitate de restabilire a independenței lor naționale era inseparabil legată de reconstruirea Ierusalimului. Construirea templului de la Ierusalim și apoi conservarea sa au devenit formula unificatoare a poporului iudeu. Preoțimea acestui templu a devenit suprema autoritate a iudeilor și avea interesul să mențină monopolul ritual al templului. Astfel, s-a creat un amalgam extraordinar: pe de o parte monoteismul filozofic abstract care nu solicită sacrificii ci numai puritate sufletească și o existență neprihănită; pe de altă parte, fetișismul primitiv antic care plasa divinitatea într-un anumit loc, unde ea putea fi influențată de diferite implorări. Templul de la Ierusalim a rămas reședința exclusivă a divinității iudaice spre care fiecare iudeu trebuia să-și îndrepte năzuința.

O altă ciudată contradicție era că divinitatea, epitomul solicitărilor morale egale pentru toată omenirea, a devenit divinitatea întregii omeniri dar a rămas totuși divinitatea tribală iudaică. S-a încercat rezolvarea acestei contradicții prin afirmația că Dumnezeu este al tuturor oamenilor, care sunt datori să-L adore și să-L slujească dar iudeii sunt singurul popor ales de Dumnezeu pentru a fi mărturia acestei adorații și slujiri. Această supremație a apărut în perioada exilului, adică în timpul celor mai grave umiliri și disperări. Mai înainte, Israelul fusese un popor ca toate popoarele iar divinitatea lor era ca toate divinitățile. Poate divinitatea iudaică era considerată mai puternică decât altele pentru că putea să-și prefere propriul popor dar această divinitate nu era considerată adevărata divinitate iar Israelul nu era singurul popor care deținea adevărul. "Divinitatea israelită nu era atotputernică ci numai ceea mai puternică dintre divinități....Teritoriile divinităților erau separate și nici o divinitate nu avea dreptul să intre pe teritoriul altei divinități." [61]

Apoi lucrurile s-au schimbat. La sfârșitul exilului sau puțin mai târziu, profetul Isaia afirmă: "8.Eu sunt Domnul, acesta este numele Meu și slava Mea nu o voi da altuia, nici cinstea mea idolilor. 9. Iată că cele dintâi lucruri s-au împlinit și vă vestesc altele noi; vi le spun mai înainte ca să se întâmple. 10. Cântați Domnului o cântare nouă, cântați laudele Lui până la marginile pământului, voi care mergeți pe mare și cei care locuiți în ea, ostroave și locuitorii lor! 11. Pustia și cetățile ei să înalțe glasul! Satele

locuite de Chedar să-și înalțe glasul! Locuitorii stâncilor să sară de veselie: să strige de bucurie din vârful munților! 12. Să dea slavă Domnului și să vestească laudele lui în ostroave." [62] Nu avem aici vreo limitare la Palestina sau la Ierusalim. Dar Isaia mai afirmă că Domnul spune: "8. Dar tu, Israele, robul meu, Iacove, pe care te-am ales, sămânța lui Avraam, prietenul Meu 9. Tu, pe care te-am luat de la marginile pământului și pe care te-am chemat dintr-o țară îndepărtată căruia ți-am zis: "Tu ești robul Meu, te aleg și nu te lepăd !" 10. Nu te teme căci Eu sunt cu tine; nu te uita cu îngrijorare, căci Eu sunt Dumnezeul tău; Eu te întăresc, tot Eu îți vin în ajutor. Eu te sprijin cu dreapta Mea biruitoare. 11. Iată, înfrunțați și acoperiți de rușine vor fi toți cei ce sunt mâniați pe tine; vor fi nimiciți și vor pieri, cei ce ți se împotrivesc.....27. Eu, Cel dintâi, am zis Sionului: "Iată-î, iată-î! și Ierusalimului: "Îți trimet un vestitor cu vești bune!" "[63]

Aceste stranii contradicții proveneau din viață, din situația contradictorie a israeliților în Babilon. Ei au fost amplasați acolo într-o nouă civilizație care le-a revoluționat toată modalitatea de gândire, în timp ce condițiile lor de viață i-au îndreptat spre conservarea vechilor lor tradiții. Aceasta era singura modalitate pentru ca ei să-și păstreze identitatea națională care era atât de importantă pentru ei. Dificila lor situație, prelungită timp de secole, le-a dezvoltat sentimentul național la un grad excepțional de puternic.

Scopul gânditorilor iudei era să combine noua etică cu vechiul fetișism și să reconcilieze opiniile limitate ale unui mic popor din munți cu cunoașterea lumii și a vieții la care ajunsese o mare civilizație concentrată în jurul Babilonului. Această reconciliere urma să aibă loc la nivelul religios, adică la nivelul credințelor tradiționale. Prin urmare, scopul era să se demonstreze că lucrurile noi erau, de fapt, lucruri vechi; că noul adevăr al străinilor, de care nu se putea face abstracție, nu era nou sau de proveniență străină ci o adevărată posesiune iudaică. Prin recunoașterea și acceptarea acestor fapte, iudeii nu urmau să-și piardă naționalitatea în cuptorul de topire din Babilon ci astfel trebuiau să devină un popor mai puternic și mai determinat.

Acest scop era bine definit pentru ascuțirea spiritelor și pentru dezvoltarea artei de interpretare și argumentație foarte detaliată. Din acest moment, aceste abilități au ajuns la un înalt grad de perfecție la iudei. De asemenea, aceste abilități au acordat un caracter specific literaturii istorice a iudeilor.

Acest proces s-a petrecut frecvent și a fost tratat de Karl Marx în lucrarea sa "O introducere la critica economiei politice". Karl Marx discută aici viziunile provenite din secolul al XVIII-lea: "În primul rând, subiectul discuției noastre este producția *materială* a oamenilor, determinată de societate. Axiomele lui Smith și Ricardo despre individul vânător sau pescar izolat sunt iluzii insipide din secolul al XVIII-lea. Acestea sunt eseuri bazate pe stilul nuvelei *Robinson Crusoe* scrisă în 1749 de Daniel Defoe. Cei care studiază istoria civilizației își imaginează eronat că aceste Robinsonade reprezintă o reacție împotriva profesionalizării excesive și o revenire la o viață naturală greșit înțeleasă. Aceste eventualități sunt o ficțiune și numai o ficțiune estetică a Robinsonadelor mari și mici. Acestea sunt anticipările "societății burgheze" care s-a dezvoltat din secolul al XVI-lea și făcut pași imenși spre maturizare în secolul al XVIII-lea. În această societate, individul pare a fi liber de relațiile cu natura care, în perioade anterioare, îl făceau să fie o parte dintr-un conglomerat uman definit și limitat. Profetii din secolul al XVIII-lea sunt fundamentul pe care se află Smith și Ricardo. Pentru profetii secolului al XVIII-lea, individul din aceea epocă este produsul comun provenit din dizolvarea societății feudale și din noile forțe de producție care s-au dezvoltat începând din secolul XVI. Pentru Smith și Ricardo, acest individ este un ideal care ține de trecut, nu ca rezultat al istoriei ci ca punct de plecare. Dat fiind că acest individ părea să fie în conformitate cu natura și se potrivea cu concepția lor despre natura umană, acest individ era considerat nu ca un produs al istoriei ci ca un produs al naturii. Aceasta este o iluzie caracteristică pentru fiecare epocă." [64]

Aceasta a fost și iluzia gânditorilor care, în perioada exilului și ulterior au dezvoltat noțiunile de monoteism și teocrație în iudaism. Ei nu credeau că ideea de monoteism se dezvoltase în decursul istoriei. Ei credeau că monoteismul este o noțiune stabilită de la începuturi, nu un "rezultat istoric" ci "un punct inițial al istoriei." Astfel, istoria era interpretată în același sens și era adaptată mai ușor la necesitățile lor. Cu cât istoria era bazată numai pe tradiția orală, cu atât era mai puțin documentată. În faza despre vorbim acum, credința monoteistă și dominația asupra Israelului exercitată de preoțimea

divinității iudaice au fost transpuse la începuturile istoriei israelite. Politeismul și fetișismul, care nu puteau fi negate, erau explicate ca apostazii sau devieri de la credința străbunilor și nu ca origina lor credință, așa cum erau de fapt.

Această viziune avea un mare avantaj fiindcă era o consolare excepțională și o proprie proclamare a Israelului drept poporul ales de Dumnezeu. Dacă Dumnezeu ar fi fost numai divinitatea tribală a israeliților, dezastrele acestui popor ar fi însemnat dezastrele divinității sale care astfel s-ar fi dovedit mai slabă în lupta cu alte divinități. Acesta ar fi fost un motiv serios de a nu mai spera în divinitatea israeliților și în preoțimea sa. O altă situație era dacă divinitatea israeliților era unică și a făcut alegerea ca israeliții să fie superiori altor popoare iar israeliții au răsplătit divinitatea cu ingratitudine și apostazie. În această situație, tribulațiile israeliților și ale iudeilor apăreau numai ca o pedeapsă meritată pentru păcatele și disprețul lor pentru preoțimea divinității. Aceste erau dovezi ale forței divine (și nu ale slăbiciunii sale), care nu tolerează cu impunitate lipsa de respect. De aici provenea convingerea că Dumnezeu vă mai fi odată milos cu poporul său, îl va salva și mântuii, dacă în scurtă vreme acest popor va avea credință în Dumnezeu, în preoții și profeții săi. Această credință era necesară ca această națiune să nu dispară, având în vedere situația lipsită de nădejde a acestui mic popor în mijlocul unei comunități ostile și puternice. [65]

Numai o forță supranaturală, supraumană, divină, un mântuitor trimis de Dumnezeu, numai o Mesia îl mai putea salva pe Iuda, care urma să fie pus stăpân pe toate popoarele care acum îl asupreau. Credința în Mesia apare odată cu monoteismul și este strâns legată de monoteism. Tocmai din acest motiv, Mesia nu este conceput drept Dumnezeu ci este un om trimis de Dumnezeu. Mesia era destinat să stabilească o împărăție pământească, nu o împărăție cerească fiindcă gândirea iudaică nu era atât de abstractă. De fapt, Cyrus, care i-a eliberat pe iudei din Babilon și i-a trimis înapoi la Ierusalim, este desemnat drept "uns de Dumnezeu", Hristos. [66]

Această metamorfoză a gândirii ebraice nu ar fi putut să fie realizată pașnic și imediat. Această schimbare a început în exil dar nu se putea termina acolo. Trebuie să presupunem că au avut loc polemici violente, după cum era obiceiul profeților, mari îndoeli și căutări, după exemplul cărții lui Iov, precum și tratate istorice scrise în aceea epocă, după exemplul scrierilor din Pentateuh.

Această perioadă revoluționară s-a încheiat mult timp după exil. Preoțimea, care ajunsese să stăpânească masele, a recunoscut că anumite viziuni dogmatice, rituale, legale și istorice sunt corecte. Anumite scrieri care acceptau aceste opinii au fost categorisite drept primordiale și au fost transmise ca atare posterității. În cadrul acestui proces trebuiau să fie făcute "revizii" radicale, eliminări și interpolări, pentru a crea o anumită uniformitate care formau această entitate literară contradictorie în care elemente vechi și noi, comprehensibile și incomprehensibile, originale și falsificate se aflau unul lângă altul într-o confuzie inextricabilă. Din fericire, în ciuda acestei "munci editoriale", în cadrul produsului final a rămas suficient material original pentru ca noi să putem percepe cel puțin caracterul general al vechii comunități ebraice dinaintea exilului. În cadrul acestei comunități, noul iudaism era o continuare dar și o deplină contradicție.

Diaspora iudaică

În anul 588 BC, Cyrus al II-lea a permis iudeilor din Babilon să revină la Ierusalim. Am constatat cu siguranță că nu toți dintre ei au folosit acest privilegiu. Cum puteau toți să trăiască acolo? Orașul era distrus și era nevoie de timp pentru restabilire și pentru restaurarea templului divinității iudaice. Nici măcar atunci orașul nu putea să ofere speranța unei existențe economice. În acele vremuri, la fel ca în prezent, țărânul se mută adeseori la oraș dar transferul de la oraș la țară este dificil și neobișnuit.

Probabil că iudeii nu au achiziționat o abilitate industrială în Babilon; poate că nu au fost acolo pentru destul timp. Iudeea nu a ajuns la autonomie politică și a rămas dependentă de cuceritorii săi străini: persanii, Alexandru cel Mare, grecii și, după o scurtă independență și diferite frământări

dezastruoase, romanii. În Iudeea nu au existat condițiile necesare pentru o monarhie militară care se îmbogățește prin subjugarea și jefuirea unor vecini mai slabi.

Dacă după reîntoarcerea lor din exil, iudeii nu puteau realiza prea mult prin cultivarea pământului, industrie sau serviciu militar, marea lor majoritate nu a avut o altă posibilitate în afara comerțului, la fel ca în Babilon. Ei se ocupau de comerț cu o forță care provenea din capacitățile lor mentale și cunoștințele lor comerciale pe care le-au dezvoltat în decursul secolelor. După captivitatea din Babilon, au intervenit schimbări fundamentale în politică și comerț care au influențat poziția comercială a Palestinei. Cultivarea pământului de către țărani și meseriile sunt ocupații foarte conservative.

În cadrul acestor îndeletniciri rareori apar progrese tehnice. Adoptarea acestor progrese tehnice este lentă, atâta timp cât lipsește stimulul competitiv, așa cum stau lucrurile în condițiile primitive. Cu alte cuvinte, dacă nu sunt recolte slabe, inundații, războaie și alte catastrofe asemănătoare, cel care muncește în condițiile tradiționale este sigur de pâinea sa. Modalitățile de muncă noi și neexperimentate pot duce la eșecuri și pierderi.

De regulă, progresele tehnice nu apar în agricultura țărănească și meserii ci în comerț, care aduce din exterior noi produse și noi modalități. Aceste dezvoltări tehnice stimulează gândirea și, în cele din urmă, duc la profituri.

Comerțul este mult mai puțin conservativ. Din necesitate, comerțul se ridică dincolo de limitele locale și profesionale, are o atitudine critică față de tradițiile locale fiindcă le poate compara cu rezultatele obținute în alte locuri, în circumstanțe diferite. În plus, negustorul este supus la competiție, înaintea țaranului sau a artizanul, fiindcă el se lovește de concurenți din marile centre comerciale. Negustorul trebuie să caute în permanență ceva nou și, în primul rând, mijloace îmbunătățite de comunicare, de călătorie și spații de comerț mai mari. Până ce agricultura și industria vor deveni capitaliste și amplasate pe un fundament științific, comerțul este singurul factor revoluționar din economie. Acest lucru este adevărat în special cu privire la comerțul maritim. Prin navigație se poate ajunge la distanțe mai mari iar astfel pot fi puse în legătură mai multe popoare, în comparație cu comerțul terestru. La început, spațiul maritim separă popoarele iar dezvoltarea acestora este mai independentă și specifică. Odată cu dezvoltarea navigației, popoarele care erau izolate intră în contact reciproc iar contrastele și contradicțiile sunt mai puternice față de cele provenite din comerțul terestru. Navigația solicită o dezvoltare tehnologică superioară. Comerțul maritim apare mult mai târziu decât comerțul terestru: construirea unui vas maritim solicită mult mai multe resurse în comparație cu dresarea unei cămile sau a unui măgar. Marile profituri din comerțul maritim pot fi obținute numai pe baza unei tehnologii dezvoltate de construire a vaselor. Aceste profituri sunt unul din cele mai puternice stimulente de perfecționare ale acestei tehnici. Probabil că nu există un alt domeniu în afara construcției de vase în care tehnologia antică s-a dezvoltat așa de devreme și a realizat profituri atât de mari.

Navigația nu este un obstacol pentru comerțul teritorial. De regulă, dacă un oraș portuar dorește să prosper, este necesar să fie sprijinit de o regiune care să-i furnizeze bunurile pentru export și trebuie să absoarbă bunurile importate cu vapoare. Această regiune trebuie să se străduiască să dezvolte comunicarea teritorială alături de comunicarea maritimă. Importanța navigației crește până când devine factorul preponderent iar comerțul teritorial îi devine subordonat. Dacă rutele navigației se schimbă, rutele comerțului trebuie să se schimbe în mod corespunzător.

În Marea Mediterană, primii navigatori de mari distanțe proveneau din Fenicia, amplasată între vechile țări civilizate dintre Nil și Eufrat și participantă la relația dintre acestea. La fel ca Egiptul, Fenicia se afla pe malul Marii Mediteraneene. Dar, egiptenii au fost duși spre agricultură de caracteristicile țării lor, care se bucură de o fertilitate inepuizabilă a Nilului. În plus, egiptenii nu au avut chereșteaua și stringenta necesitatea de a o avea. În fazele antice, aceasta necesitate era stimulul care îi putea expune pe cei curajoși la pericolele inerente în spațiul marin deschis. Navigația fluvială a atins un înalt punct de dezvoltare dar navigația maritimă era limitată la distanțe mici și la destinații apropiate. Egiptenii au dezvoltat agricultura și industria, în special țesătoria, iar comerțul lor era prosper dar ei nu plecau în străinătate ca negustori ci așteptau ca străinii să vină la ei cu mărfurile lor. Deșertul și marea rămăseseră elemente străine pentru ei.

Pe de altă parte, cei din Fenicia trăiau pe malul mării, fapt care îi îndrepta spre mare. Pământul lor era apropiat de munți și le oferea puține suprafețe de arat. Astfel, munca pământului a fost limitată în favoarea pescăritului. Pantele muntoase le dădeau chereștea excelentă pentru vapoare. Aceste condiții i-au indus pe fenicieni să ia drumul mării. Situația lor printre regiunile industriale dezvoltate i-a stimulat să prelungească navigările de pescuit și să le transforme în trasee maritime comerciale. Astfel, ei au devenit transportatori de mărfuri, textile și mirodenii din India, Arabia, Babilon și Egipt spre Occident. Ei aduceau din Occident diferite produse, mai ales metale.

Grecii locuiau pe insule și litorale la fel de pustii ca cele din Fenicia și s-au orientat spre pescuit și navigație. Grecii au devenit astfel competitori periculoși pentru fenicieni. La început, grecii au încercat să-i ocolească pe fenicieni și să dobândească noi trasee spre Orient. Ei au intrat în Marea Neagră și din aceste porturi a fost stabilit comerțul cu India prin Asia Centrală. În același timp, ei au încercat să facă legături cu Egiptul și să creeze disponibilitatea sa pentru comerțul maritim. Puțin înainte de exilul israeliților în Babilon, originarii din Caria și Ionia au reușit în această acțiune. Din timpul lui Psammaticus I (663 BC), originarii din Caria și Ionia s-au înrădăcinat puternic în Egipt iar negustorii lor au prosperat. În perioada faraonului Amasis al II-lea (570 BC – 526 BC), ei au achiziționat o regiune la vest de unul din brațele Nilului pentru a-și construi acolo un port al lor, Naukratis, care urma să fie singurul centru de comerț grecesc. După căderea Egiptului sub stăpânirea persanilor în 525 BC, grecii nu au avut de suferit. Din contra, străinii aveau acum dreptul de a face comerț în tot Egiptul iar majoritatea profiturilor aparțineau grecilor. După slăbirea cuceritorilor persani iar spiritul militar al foștilor nomazi s-a muiat în viața civică, egiptenii s-au revoltat, au încercat să-și recâștige independența și au reușit pentru a perioadă limitată (404 BC – 342 BC). Acest lucru a fost posibil numai cu ajutorul grecilor, care deveniseră în acest timp atât de puternici încât i-au înfrânt pe persani pe mare și pe uscat. Grecii și egiptenii i-au îndepărtat pe fenicieni, vasalii persanilor. Pe vremea lui Alexandru cel Mare, începând din anul 334 BC, Grecia a preluat ofensiva împotriva imperiului persan și l-a lichidat, punând astfel capăt gloriei orașelor feniciene, care erau în declin de multă vreme.

Comerțul din Palestina a decăzut încă înaintea comerțului din Fenicia. Comerțul mondial nu se mai făcea pe rutele palestinene. Traseele de comerț din India, Babilon, Arabia, Etiopia, Egipt și Palestina, la fel ca granița dintre Siria și Egipt au rămas zonele de război dintre stăpânitorii Siriei și Egiptului. Dar, în prezent, comerțul era maritim, ocolind teritoriul uscat. Palestina și-a pierdut avantajele și și-a păstrat numai dezavantajele. Israelii erau induși din ce în ce mai mult spre comerț ca singurul mod de existență, dar opțiunile lor de a face afaceri în țara lor se micșorau.

Israelii erau siliți să se ducă după afaceri în străinătate fiindcă afacerile nu veneau la ei în țară. Ei se duceau la popoare care nu produceau propria lor clasă comercială iar străinii veneau la ei drept negustori. Nu erau puține popoare de acest gen. În țările în care agricultura întreținea majoritatea poporului, fără să fie nevoie de ciobani sau pescari rătăcitori iar aristocrația își satisfăcea tendința de expansiune prin acumulări latifundiare acasă și prin războaie purtate pe meleaguri străine, oamenii din popor preferau ca negustorii să vină la ei în țară și nu să rătăcească ca să-și aducă obiecte din străinătate. După cum am observat, aceasta era atitudinea egiptenilor și a romanilor. În ambele țări, negustorii erau străini, mai ales greci și israeliți. Ei au prosperat cel mai mult în aceste ținuturi.

Diaspora israelită a apărut exact după exilul din Babilon, după ce li s-a permis să revină în patrie. Această dispersiune nu provenea dintr-un act de violență, cum ar fi căderea Ierusalimului, ci era rezultatul unei revoluții imperceptibile care a început atunci: schimbarea traseelor de comerț.

Cele mai mari grupuri de israeliți s-au adunat la Alexandria și apoi la Roma, unde fluxul comercial și bogăția se reuneau. În aceste locuri, israeliții au crescut ca populație, au acumulat bogăție și putere. Ei erau foarte uniți prin puternicul lor sentiment național. Acest factor era important în perioada dinaintea lui Hristos, atunci când societatea era într-o mare și intensă descompunere iar relațiile sociale erau în dizolvare. Dat fiind că israeliții se aflau în centrele comerciale din lumea civilizată elenă și romană, coeziunea lor internă s-a extins în aceste regiuni și o format o organizație internațională care își susținea membrii în mod intens, oriunde aceștia s-ar fi aflat. Putem înțelege cum puterea și bogăția lor au crescut dacă mai luăm în considerație și capacitățile comerciale, pe care ei le-au dezvoltat și le-au intensificat în decursul veacurilor.

La Alexandria, israeliții formau o comunitate care avea o anumită independență, inclusiv în administrația internă. Un guvernator provincial lua în considerație că era periculos să-i insulte pe israeliți din provincie pentru a nu fi apoi respins de locuitorii din capitală. Israeliții din Alexandria au câștigat bogăție, prestigiu și influență asupra conducătorilor lumii. [67] De exemplu, un rol important l-a avut colectorul de taxe de partea arabă a Nilului și guvernatorul iudeilor, Alexander Lysimachus. Agrippa, cel care a devenit mai târziu rege al Iudeei, a împrumutat 200,000 de drahme de la acest Alexander în timpurile lui Tiberius. Alexander i-a dat 5 talente numerar precum și o scrisoarea de plată a restului de împrumut la Dikaearchia. [68] Acest lucru dovedește relațiile comerciale dintre israeliții din Alexandria și cei din Italia. La Dikaearchia, lângă Napoli, a existat o comunitate israelită puternică. Josephus Flavius mai spune: "Imperatorul Claudius l-a eliberat pe Alexander Lysimachus, bunul său amic de multă vreme, care a fost servitorul mamei sale Antonia și care fusese arestat din furia lui Caius. Marcus, fiul lui Alexander s-a căsătorit ulterior cu Berenice, fiica regelui Agrippa." [69]

Realitatea din Alexandria era aplicabilă și în Antiochia: "În capitala Siriei, la fel ca în capitala Egiptului, diaspora israelită a primit o anumită independență comunală și o poziție privilegiată. Faptul că aceste orașe erau centrele diasporei israelite este unul din factorii cei mai importanți care au contribuit la dezvoltarea ambelor orașe." [70] Prezența israelită la Roma poate fi descoperită încă din secolul al II-lea BC. În anul 139 BC, pretorul roman al străinilor i-a alungat pe israeliții care au permis ca prozelitiții italieni să fie prezenți de Sabat. Eventual, acești israeliți au fost membrii în delegația trimisă de Simon Maccabeus ca să câștige bunăvoința romanilor. Ei au profitat de această ocazie ca să facă propaganda religiei lor. După scurtă vreme, constatăm că israeliții erau stabiliți la Roma. Această comunitate a fost esențial consolidată după ce Pompeius a cucerit Ierusalimul în anul 63 BC. El a adus la Roma mulți prizonieri israeliți care au continuat să trăiască acolo ca sclavi și sclavi eliberați. Această comunitate a câștigat o influență considerabilă. În jurul anului 60 BC, Cicero se plângea că puterea lor se simte și în Forum. Puterea lor a crescut în timpul lui Cezar. Mommsen descrie situația astfel: "Putem înțelege din remarcă unui autor din acele vremuri cât de mare era populația israelită chiar la Roma și care era relația lor cu compatrioții lor. Acest autor spune că un guvernator trebuia să se gândească bine înainte de a se implica cu israeliții din provincie să fiindcă, revenind în capitală, el ar fi fost huiduit de plebei.... Această populație israelită nu era ceea mai plăcută în amalgamul popoarelor din acele vremuri dar era un factor implicat în cursul natural al evenimentelor. Omul de stat nu putea să nege existența acestei populații și nici nu o putea combate. Caesar, la fel ca predecesorul său Alexandru Macedon, a înțeles acest lucru și a acordat acestei populații tot ajutorul posibil. Prin fondarea iudaismului alexandrian, Alexandru nu a făcut mai puțin decât regele David, cel care a plănuțit construirea Templului de la Ierusalim. Caesar a promovat interesele israeliților din Alexandria și Roma mai ales prin favori și privilegii; el a protejat cultul specific al israeliților față de preoții romani și greci de la fața locului. Cei doi importanți oameni de stat nu intenționau să pună pe plan egal naționalitatea iudaică cu naționalitatea elenă sau italo-elenă. Spre deosebire de omul din Occident, israelitul nu a primit Pandora organizării politice și, în esență, era indiferent față de stat. Mai mult de atât, israelitul nu vrea să renunțe la esența idiosincraziei sale naționale. În același timp, israelitul este dispus să mascheze idiosincrazia sa cu orice naționalitate și este dispus să se adapteze până la un anumit grad la obiceiurile străine. Din aceste motive, israelitul se potrivea în mod special la un stat fondat pe ruinele sutelor de orașe-cetăți și care trebuiau să fie înzestrate cu o naționalitate oarecum abstractă și îmbătrânită. Chiar și în antichitate, iudaismul era un ferment activ al cosmopolitismului și al descompunerii naționale. Din această cauză, iudaismul a fost un membru privilegiat al statului cezarian, a cărui politică nu depășea cetățenia universală iar fundamentul naționalității sale era numai umanitatea." [71]

Mommsen reușește aici să rezume în câteva rânduri trei aspecte vizionare ale istoriei. Prima viziune este ceea că monarhii fac istoria: un decret sau două ale lui Alexandru cel Mare au creat comunitatea israelită din Alexandria și nu schimbarea căilor comerciale a fost factorul care a creat comunitatea israelită în Egipt. Să credem oare că tot comerțul mondial din Egipt, care a durat timp de secole, a fost creat de o idee trecătoare a unui cuceritor macedonean care a trecut prin această țară?

Alături de această credință superstițioasă în poruncile regești, pășește superstiția rasială. Natura a dăruit popoarelor din apus organizarea politică drept o capacitate rasială. Se pare că acest dar lipsește

din naștere la israeliți. Conform acestei viziuni, natura creează capacități politice din propriile sale măruntaie și le împarte arbitrar diverselor "rase", oricare ar fi semnificația acestui termen. Acest capriciu mistic al naturii pare a fi ridicol în acest context, atunci când ne reamintim că până la exil, israeliții au avut și s-au folosit de acest dar al organizării politice la fel celelalte popoare, în funcție de gradul evoluției lor sociale. Israeliții și-au pierdut statul și elementele necesare pentru organizarea politică numai din cauza presiunilor exterioare.

În vârful concepțiilor istorice monarhiste și "științifice" apare a treia ideologie, care susține că organizatorii statului și comandanții militari acționează conform curentelor de gândire de acest gen, născocite de profesorii germani în studiile lor. Se presupune că Caesar, un pungaș fără scrupule și un aventurier, ar fi dorit să creeze o naționalitate abstractă de cetățeni ai lumii și ai umanității și a recunoscut că israeliții sunt cei mai utili în acest scop. Din această cauză, Caesar le-a acordat favoruri.

Chiar dacă Caesar a spus așa ceva, astfel de afirmații nu trebuie considerate imediat ca adevăratele sale gânduri. Nici lozincile lui Napoleon nu trebuie luate *prima facie*. Pe vremea când Mommsen a scris istoria sa romană, profesori liberali din acele vremuri erau captivați cu ușurință de frazeologia napoleonică dar nu acesta era fundamentul puterii lor politice. De fapt, Caesar nu a afirmat vreodată asemenea idei. Întotdeauna cezarii se exprimau în termeni la modă și care puteau fi utilizați demagogic printre proletari creduli și profesori creduli.

Faptul că Caesar i-a tolerat și i-a favorizat pe israeliți poate fi explicat mult mai simplu prin eternele sale datorii și prin eterna sa lăcomie pentru bani. Banul devenise forța decisivă în stat. Caesar i-a protejat pe israeliți și le-a acordat privilegii fiindcă ei aveau bani iar astfel erau foarte utili pentru el în prezent și puteau fi chiar și mai utili în viitor. Motivul acțiunilor lui Caesar nu provenea de la ideea că trăsăturile rasiale pot fi aplicate pentru a crea o naționalitate "abstractă și decrepită".

Israeliții au apreciat favorurile lui Caesar și l-au deplâns amarnic la moarte. "În cel mai grav moment de plângere publică, o mulțime de străini au mășăluit și l-au deplorat, fiecare după obiceiurile țării sale și, în primul rând, israeliții, care chiar s-au adunat la fața locului timp de câteva nopți la rând." [72]

Augustus a apreciat la rândul său importanța israeliților. "Pe vremea lui Augustus, comunitățile din Orientul Apropiat au încercat să-i oblige pe concetățenii lor israeliți să facă serviciu militar la fel ca ceilalți și să nu le dea voie să mai respecte Sabatul. Agrippa a decis să nu procedeze astfel și a menținut acest status-quo în favoarea israeliților. Se poate spune că, pentru prima oară, Agrippa a consemnat o normă legală obligatorie pentru ceea ce mai înainte fusese acordat ca privilegiu de anumiți guvernatori sau de anumite comunități din provinciile eleniste, adică scutirea israeliților de serviciu militar și privilegiul sabatic. Augustus i-a poruncit guvernatorului din Asia să nu aplice asupra israeliților legile imperiale aspre împotriva societăților și a reuniunilor. Augustus a arătat că are o înclinație favorabilă pentru comunitatea israelită din suburbiile de lângă Roma și de lângă Tiber. Augustus le-a permis celor care nu se bucurau de donațiile sale din cauza Sabatului să-și invoce darurile în altă zi." [73]

Israeliții de la Roma trebuie să fi fost foarte numeroși în acele vremuri. În anul 3 BC, o delegație israelită venită la Augustus avea mai mult de 8000 de membri. În ultima vreme, au fost descoperite la Roma multe cimitire iudaice.

Comerțul era înclinația profesională a israeliților dar nu toți cei care trăiau în străinătate erau negustori. În multe locuri unde trăiau împreună israeliți, mulți dintre artizanii lor erau foarte ocupați. Medici israeliți sunt menționați în inscripții din Efes și Verona. [74] Josephus ne povestește chiar și de un actor evreu de la Roma: "La Dikaemarchia (denumită *Puteoli* la italieni), m-am împrietenit cu actorul Aliturus, de origine evreu, care era foarte iubit de Nero. Prin el am cunoscut-o pe împărăteasa Poppaea." [75]

Până la exil, poporul israelit nu a crescut mai mult decât alte popoare. Dar, după exil, poporul Israel a crescut incredibil de mult. Atunci făgăduirea divină s-a împlinit și a fost împărtășită lui Avraam: "15. Îngerul Domnului a chemat a doua oară din ceruri pe Avraam 16. Și a zis: "Pe mine însumi jur, zice Domnul: pentru că ai făcut lucrul acesta, și n-ai cruțat pe fiul tău, pe singurul tău fiu, 17. Te voi binecuvânta foarte mult și îți voi înmulți foarte mult sămânța și anume: ca stelele cerului și ca nisipul de pe țărmul mării; și sămânța ta va stăpâni cetățile vrăjmașilor tăi. 18. Toate neamurile pământului vor fi binecuvântate în sămânța ta pentru că ai ascultat de porunca Mea!" [76]

Ca toate profețiile Biblie, această făgăduială a fost inventată după ce viziunile ei existau deja. Acest lucru se aseamănă cu profețiile făcute de anumiți eroi preferați în dramele istorice moderne. Viziunile divine făcute lui Avraam puteau fi scrise numai după exil pentru că numai în această situație are sens afirmația și se potrivește foarte bine. Iudaismul a crescut surprinzător ca să se poată considera acasă în marile orașe din spațiul mediteranean. După cum scrie în Biblie, iudaismul "va stăpâni cetățile vrăjmașilor lor" [77] va continua să facă negoț și "Toate neamurile pământului vor fi binecuvântate în sămânța ta, pentru că ai ascultat de porunca mea". [78]

Geograful Strabo, care a trăit aproximativ în perioada nașterii lui Hristos, scrie despre iudei: "Acești iudei au ajuns deja în toate orașele; este greu de găsit un loc pe pământul locuit care să nu fi acceptat acest trib de oameni și care nu este stăpânit de ei." [79] Această creștere rapidă a populației iudaice este atribuită marii lor productivități dar aceasta nu era o caracteristică a rasei lor. Dacă ar fi fost așa, această caracteristică ar fi fost prezentă permanent. Productivitatea era o caracteristică a clasei pe care în acel moment iudeii o reprezentau excelent - clasa negustorilor.

Orice societate și clasă socială își are legile specifice cu privire la populație. De exemplu, proletariatul modern se mărește rapid fiindcă bărbații și femeile din această clasă devin independenți într-o fază primară și au posibilitatea ca și copii lor să fie angajați de la o vârstă fragedă. În plus, proletarii nu au de împărțit vreo moștenire, ceea ce i-ar fi putut determina să-și limiteze numărul de copii.

Fermierii stabiliți au o altă lege de dezvoltare. Unde găsesc pământ liber, așa cum se întâmplă de obicei, atunci când ei ocupă un ținut în care locuiau înainte vânători sau ciobani, fermierii se înmulțesc rapid fiindcă ei trăiesc în condiții mult mai favorabile pentru reproducție decât vânătorii nomazi care nu au certitudinea aprovizionării de alimente. Fermierul produce regulat alimente necesare.

Suprafețele care pot fi cultivate sunt limitate și restricționate de proprietatea particulară chiar mai mult decât de natură. În plus, dezvoltarea tehnică a agriculturii este foarte lentă. Prin urmare, la un moment dat o națiune agricolă nu mai are pământ unde să se stabilească familii și case noi. Dacă excesul de descendenți nu-și găsește o soluție în alte domenii, cum ar fi serviciul militar sau industria urbană, țăranii sunt siliți să-și limiteze artificial numărul de copii. Țăranii care se află în această situație sunt idealul lui Malthus.

Simpla proprietate funciară privată poate avea același efect, chiar dacă nu tot pământul cultivabil este utilizat. În prezent, proprietatea funciară conferă putere: cu cât mai mult pământ este în proprietate, cu atât proprietarul are la dispoziția sa mai multă putere și bogăție în societate. În prezent, proprietarul se străduiește să-și mărească posesiunile. Dat fiind că proprietatea funciară este o cantitate fixă și nu poate crește, aceste proprietăți funciare se pot extinde numai prin unificare. Legea de moștenire poate promova această acumulare funciară prin căsătorii în care ambele părți moștenesc pământuri care se unesc. Legea de moștenire poate împiedica această acumulare când o proprietate funciară este împărțită printre câțiva moștenitori. Această situație este importantă pentru marii proprietari funciari și pentru țăranii atunci când ei fie că își limitează cât mai mult posibil numărul de urmași pentru a menține dimensiunea latifundiilor sau îi dezmoștenesc pe toți succesorii, în afară de unul singur. Când regula rămâne partajul moștenirii printre copii, mai devreme sau mai târziu, proprietatea funciară duce la o limitare permanentă a membrilor acestei clase sociale. În Imperiul Roman, bazat în esență pe agricultură, populația a scăzut, între altele, din această cauză.

Productivitatea familiilor israelite era o contradicție puternică. Israeliții nu mai erau un popor la care agricultura era predominantă. Majoritatea celor din acest popor era compusă din negustori, din capitaliști. Spre deosebire de proprietatea funciară, capitalul poate fi extins. În cazul în care comerțul

prosperă, capitalul se poate extinde mai repede decât progeniturile capitaliștilor astfel că fiecare individ este mai bogat, cu toate că numărul de indivizi crește. În decursul secolelor care au urmat după Exil și până în primii ani ai Imperiului, comerțul s-a extins enorm. Exploatarea muncitorilor din agricultură – sclavi, arendași, țărani – a crescut rapid iar sfera exploatării lor s-a extins în paralel. Exploatarea minelor a crescut, cel puțin până când numărul de noi sclavi a început să scadă. După cum am constatat, acest fenomen a cauzat, în cele din urmă, declinul agriculturii, depopularea pământurilor și epuizarea forței militare iar astfel a dus la scăderea numărului de noi sclavi. Numărul de sclavi putea fi menținut numai prin războaie permanente și victorioase. Toate aceste cauze au dus și la declinul activității de măcinare. Aceste rezultate au fost resimțite după multă vreme și până atunci acumularea bogăției de către o mică minoritate a continuat să se dezvolte odată cu ruinarea populației, pe măsură ce creștea luxul oamenilor auți. În aceea perioadă, comerțul se făcea cu obiecte de lux. Mijloacele de transport erau prost dezvoltat iar transportul ieftin pe scară mare era la începuturi. Comerțul de grâu între Egipt și Italia avea o anumită importanță dar, în general, obiectele de lux erau principalele obiecte de comerț. Comerțul modern se ocupă, în primul rând, cu producția și consumul în mari cantități. În alte vremuri, comerțul slujea aroganța și extravaganța unui mic număr de exploatatori. În prezent, comerțul depinde de creșterea consumului în mase. Mai înainte, comerțul depindea de creșterea exploatării și a risipei. Niciodată comerțul nu a beneficiat de condiții mai favorabile decât cele din perioada care a început odată cu stabilirea Imperiului Persan până la primii cezari romani. Palestina a fost puternic afectată de schimbarea traseelor comerciale dar acest factor a creat o nouă vitalitate pentru comerțul dintre Eufrat și Nil, dintre Dunăre și Rin, dintre India și Britania. În această epocă, popoarele care aveau agricultura drept fundament puteau să decline și să sufere de o scădere a populației. Un popor de negustori ar fi profitat iar creșterea sa naturală nu ar fi fost deloc limitată, în special dacă nu existau obstacole exterioare.

Oricât de mare ar fi fost productivitatea naturală a israeliților, acest factor nu putea să fie suficient pentru a explica drastica creștere a iudaismului. Acest fenomen a fost suplimentat de forța propagandistică. Faptul că o națiune putea crește prin propaganda religioasă este un lucru ieșit din comun, așa cum este poziția istorică a iudaismului în sine.

La începuturi, israeliții erau legați între ei prin relații sanguine, așa cum erau și alte popoare. Regatul a înlocuit structura păgână cu o unitate teritorială, cu un stat și districtele sale. Această legătură a fost afectată de exilare iar revenirea la Ierusalim a reprodus efectul anterior numai pentru a mică parte a poporului. Majoritatea populației trăia în afara statului național iudeu nu numai temporar, ca negustorii din toate popoarele ci permanent. Unul din rezultatele acestui fenomen a fost pierderea limbii comune, o altă legătură de naționalitate. Israelii care trăiau în exterior erau nevoiți să vorbească limba locală. După câteva generații, tinerii vorbeau numai limba locală și uitaseră limba din țara lor de origine. Chiar și în secolul al III-lea BC, scripturile sfinte ale israeliților au fost traduse în limba greacă, fiindcă israeliții din Alexandria nu mai înțelegeau ebraica. Este posibil ca acesta să fi fost un mijloc de propagandă printre greci. Greaca a devenit limba curentă a literaturii israelite și a poporului israelit, chiar în Italia. "Diversele comunități israelite de la Roma aveau anumite locuri comune de înmormântare, dintre care cinci sunt cunoscute până acum. Majoritatea inscripțiilor sunt în greacă, cu toate că există inscripții și în latină dar nu în ebraică." [80] Nici măcar israeliții din Palestina nu puteau menține limba ebraică și au adoptat limba populației înconjurătoare, aramaica.

Ebraica a încetat să mai fie o limbă vie cu secole înainte ca Ierusalimul să fie distrus de romani. Această limbă nu mai era un mijloc de comunicare al locuitorilor din aceeași țară ci numai o modalitate de a accesa străvechile scrieri sfinte. Credința eronată era că aceste scrieri sfinte provin din urmă cu secole și milenii; numai în ultima vreme fuseseră unificate rămășițe vechi și invenții noi. Această religie a fost o revelație ostensivă făcută strămoșilor din Israel, formată în perioada exilului și ulterior. Alături de relațiile economice, această religie a devenit ceea mai puternică legătură a iudaismului. Aceasta era singura caracteristică specifică prin care adepții iudaismului se distingeau de restul popoarelor.

Unica divinitate a acestei religii nu mai era una din multitudinea divinităților tribale. Dumnezeu este unic pe lume, divinitatea întregii omeniri iar poruncile sale se adresau întregii omeniri. Israelii pretindeau că sunt diferiți față de alții numai pentru că ei au aflat despre Dumnezeu în timp ce alții nu

știau nimic despre Dumnezeu. Cunoașterea lui Dumnezeu era acum trăsătura caracteristică a iudaismului: oricine Îl cunoștea pe Dumnezeu și accepta poruncile Sale aparținea de Dumnezeu și era evreu.

Acest monoteism a creat posibilitatea logică de a lărgi sfera iudaismului prin propaganda favorabilă. Această posibilitatea nu ar fi dus la nimic dacă în același timp nu ar fi coincis cu tendința iudaismului de a se extinde. Poporul israelit a fost cât se poate de umilit fiindcă era de mici dimensiuni dar nu s-a lăsat zdrobit. Poporul israelit a trecut prin cele mai grele furtuni iar acum se afla din nou pe pământ stabil și începea să acumuleze resurse și putere în cele mai diferite zone. Acest lucru însemna pentru israeliți maiestruoasa asigurare că ei erau poporul ales, desemnați să guverneze toate popoarele. Dar oricât ei s-ar fi bazat pe Dumnezeul lor și pe Mesia pe care îl așteptau de la Dumnezeu, israeliții trebuiau să accepte în sinea lor că șansele lor erau nule atâta timp cât erau un popor atât de mic printre milioanele de *gentiles* (neevrei). Israelii au perceput mai bine imensa superioritatea numerică a celorlalte popoare atunci când s-a extins raza relațiilor lor comerciale. Pe măsură ce israeliții doreau mai multă putere și o poziție mai avantajoasă, cu atât ei trebuiau să încerce să-și extindă numărul compatrioților prin câștigarea de sprijinitori din popoarele străine. În consecință, iudaismul a dezvoltat o puternică tendință de expansiune în decursul ultimelor secole care au precedat distrugerea Ierusalimului.

Pentru locuitorii regatului iudaic, modul cel mai direct de a atinge acest scop era conversia forțată. Subjugarea unui popor nu era ceva neobișnuit. Unde israeliții au practicat acest lucru și încercau acum să-și impună și religia. Acest lucru s-a petrecut în perioada macabeilor și a succesorilor lor, aproximativ în perioada 165 BC - 63 BC. Căderea Imperiului Asirian în această perioadă a creat temporar un spațiu de manevră iar israeliții s-au folosit de această ocazie pentru a se elibera de jugul asirian și pentru a-și extinde teritoriile. În această perioadă a fost cucerită Galilea, care nu fusese iudaică înainte, după cum a arătat Schürer. [81] Idumea și partea de est Iordanului au fost subjugate și s-a pus piciorul chiar și pe coastă la Jaffa (sau Yaffo). Această politică de cucerire nu avea nimic ieșit din comun. Această politică a devenit ieșită din comun atunci când a devenit o politică de expansiune religioasă. Locuitorii din regiunile cucerite de curând trebuiau să adopte divinitatea slujită la Templul de la Ierusalim drept propria lor divinitate. Acești locuitori trebuiau să facă pelerinaje la Ierusalim, pentru a sluji divinitatea la Ierusalim; ei trebuiau să plătească la Templu taxe și erau siliți să se deosebească de alte popoare prin circumcizie și alte porunci rituale, specifice iudaismului.

Aceste modalități erau cu totul necunoscute în lumea antică. În acele vremuri, cuceritorul păstra, de regulă, deplina libertate a religiei și a obiceiurilor. Cuceritorul se limita la încasarea de impozite în limitele suportabile.

Această modalitate de extinderea iudaismului era posibilă numai temporar, atâta timp cât asirienii nu aveau destulă putere iar romanii erau încă prea slabi ca să contracareze avansările militare ale iudeilor. Încă înainte de ocuparea Ierusalimului de către Pompei (în anul 63 BC - NT), avansarea iudeilor în Palestina a fost oprită. Stăpânirea romană a pus capăt metodei iudaice silnice de expansiune religioasă. Din acest moment, iudeii au adoptat cu toată puterea metoda alternativă de a-și mări comunitatea religioasă: propaganda pașnică. Pe atunci, acesta era un fenomen fără precedent. Încă înainte creștinismului, iudaismul a manifestat cu mult succes același zel de a da instrucțiuni. Era de înțeles și, eventual, era foarte logic ca iudeii să fie blamați de creștini pentru acest zel care era practicat cu atâtă forță în numele religiei lor: "Vai de voi, cărturari și Farisei fățarnici! Pentru că voi înconjuțați marea și pământul, ca să faceți un tovarăș de credință; și după ce a ajuns tovarăș de credință, faceți din el un fiu al gheenei de două ori mai rău decât sunteți voi înșivă." [82] Aceasta este o competiție recitată atât de creștinește.

Mulți păgâni au fost atrași la iudaism din simplul interes material. Pentru aceștia era foarte ispititor să facă parte dintr-o companie comercială extinsă și prosperă. Oriunde ar fi ajuns, israelitul se putea baza pe sprijinul intens și pe ajutorul coreligionarilor săi.

Capacitatea propagandistică a iudaismului provenea din considerente suplimentare. Am observat că după ce a ajuns la o anumită dimensiune, starea de spirit favorabilă monoteismului etic a depășit limitele urbane. Monoteismul filozofilor era în contradicție cu religia tradițională sau era în exteriorul

acestui domeniu. Monoteismul filozofilor argumenta în favoarea gândirii independente. Dar, evoluțiile sociale care au acceptat ideile monoteiste au dus la decadența statului și a societății, la un sentiment uman din ce în ce mai mare de nesiguranță și la necesitatea crescândă a unei autorități stabile. În universul perspectivelor mondiale, acest lucru a însemnat nevoia de o religie prezentată individului ca un produs complex și finalizat al unei autorități supraumane care înlocuiește filozofia, în cadrul căreia individul este limitat la propriile sale resurse.

Dintre toate popoarele antice, numai persanii și israeliții au ajuns la monoteism din motive circumstanțiale ieșite din comun. Monoteismul la care au ajuns aceste popoare nu era o filozofie ci o religie. Aceste două religii au progresat considerabil la popoarele elenistice și, ulterior, în Imperiul Roman. Iudaismul a fost silit să aibă un zel mai mare pentru conversiune datorită situației sale dificile. La Alexandria, iudaismul a intrat într-o legătură intimă cu filozofia greacă.

Astfel, iudaismul a fost factorul cel mai capabil să ofere spiritelor declinante din antichitate mesajul pe care acestea îl doreau cel mai mult. Aceste spirite puneau în dubiu divinitățile lor tradiționale dar nu erau capabile să-și construiască o viziune lumii lipsită de divinități sau o viziune monoteistă a lumii. Potențialul iudaismului era și mai mare fiindcă a creat o legătură între credința etică fundamentală și credința în venirea unui mântuitor. Toată umanitatea își dorea o asemenea credință.

Printre toate religiile din spațiul Imperiului Roman, iudaismului era religia cea mai potrivită pentru gândirile și necesitățile din aceea perioadă. Iudaismul nu era superior în comparație cu *filozofia* păgânilor dar era superior în comparație cu *religiile* lor. Nu este de mirare că iudeii se credeau cu mult superiori față de celelalte popoare iar numărul celor care îi sprijineau creștea rapid. Philon se aștepta ca iudaismul să cucerească lumea. [83]

Am menționat mai sus că încă din 139 BC, iudeii de la Roma au fost expulzați fiindcă făceau prozelitism printre italieni. Din Antiochia provenea afirmația că majoritatea comunității iudaice era formată din persoane convertite la iudaism. Probabil că aceasta era situația și în alte orașe. Acest lucru dovedește cât de ridicolă este încercarea de a deduce caracteristicile iudeilor din proveniența lor rasială.

Chiar și monarhi s-au convertit la iudaism: Izates rege din Adiabene din Asiria a fost dus la iudaism de câteva prozelite de proveniență iudaică, așa cum a fost cazul și cu mama sa, Helena. Zelul său era atât de mare încât s-a circumcis, cu toate că tutorul său iudeu l-a sfătuit să nu facă acest lucru ca să nu se pună în pericol. Frații săi au trecut la iudaism. Toate acestea se petreceau pe timpul lui Tiberius și Claudius.

Femei israelite frumoase au convertit la iudaism mulți alți regi. Astfel, regele Azizus din Emesa a adoptat iudaismul ca să se însoare cu Drusilla, sora lui Agrippa al II-lea. Ea nu i-a răsplătit prea mult devotamentul fiindcă l-a lăsat în favoarea lui Felix, un procuror roman. Sora ei, Berenice, nu era mai bună. Regele Polemon s-a circumcis pentru ea dar destrăbălarea ei l-a dezgustat față de ea și religia ei. Madame Berenice a fost capabilă să se consoleze. Ea s-a măritat cu un anume Marcus și, după moartea lui, cu unchiul ei Irod. După decesul acestuia, ea a trăit cu fratele ei Agrippa până când s-a măritat cu Polemon, menționat mai sus. În cele din urmă, ea ajunsă să fie amanta împăratului Titus. [84]

Cu toate că această doamnă nu a fost fidelă față de poporul ei, multe altele au adoptat iudaismul. Una din acestea a fost Poppaea Sabina, soția lui Nero. Ea a devenit o zeloasă israelită dar moralitatea ei nu a fost influențată de acest lucru.

Josephus ne spune că, la începutul revoltei iudeilor împotriva lui Nero, locuitorii din Damasc au decis să-i extermine pe iudeii din oraș. "Ei nu aveau încredere în propriile lor soții, majoritatea cărora erau credincioase religiei iudaice. Ei au avut multă grijă ca planurile lor să nu fie descoperite. Ei au reușit și au decapitat zece mii de evrei într-o singură oră." [85]

Au existat foarte multe forme de convertire la iudaism. Noii convertiți adoptau integral iudaismul. Convertirea implica trei modalități: circumcizia, cufundarea de botez, menită să-i purifice de păcatele păgâne și, în cele din urmă, sacrificarea unei victime.

Nu toți convertiții la iudaism se puteau decide să urmeze fără excepție toate percepțele iudaismului. Am observat că iudaismul era un amalgam foarte contradictoriu, care amesteca un monoteism foarte iluminat cu un monoteism tribal strâmt, etica pură cu conservarea înfricoșată a riturilor tradiționale. În cadrul iudaismului au existat idei care păreau foarte moderne și magnifice în aceea perioadă; alături de

acestea, existau concepții care păreau foarte ciudate și chiar respingătoare pentru un elen sau un roman și care îngreunau simțitor contactul dintre membrii comunității israelite cu mediul exterior. Printre aceste obstacole se includeau legile de hrănire, circumcizia și păstrarea riguroasă a Sabatului, care adeseori apărea în formele cele mai extreme.

Aflăm de la Iuvenal că soba de gătit fără foc, considerată în prezent cea mai importantă descoperire gospodărească, era cunoscută iudeilor antici. În ajun de Sabat ei își puneau aprovizionările în saci cu fân ca să le mențină calde. Se spune că nu era o casă de evrei fără un asemenea sac. Acest lucru indică dificultatea de a păstra Sabatul cu strictețe. Uneori, acest extremism a fost exagerat și a devenit o nenorocire pentru israeliți. Pe timp de război, israeliții pioși atacați în ziua de Sabat nu se apărau și nici nu fugeau ci se lăsau măcelăriți ca să nu încalce porunca divină.

Nu erau mulți capabili să aibă un asemenea grad de fanatism și credință în Dumnezeu. Dar chiar și o ascultare mai puțin profundă era excesivă pentru mulți oameni. Pe lângă cei care intrau în comunitatea israelită și își asumau toate obligațiile provenite din religia iudaică mai existau mulți care practicau cultul divin iudaic și mergeau la sinagogi dar nu respectau riturile și indicațiile. Mulți din iudeii aflați în afara Palestinei nu dădeau multă importanță acestor perceptive. Adeseori, ei se mulțumeau cu slujba adevăratului Dumnezeu și credința în Mântuitorul care urma să vină, rămâneau fără circumcizie și se mulțumeau dacă prietenii convertiți se purificau de păcate prin cufundarea de botez.

Acești asociați pioși ai iudeilor formau majoritatea păgânilor care s-au convertit la iudaism. La început, după extinderea acestor comunități dincolo de Ierusalim, ele formau cea mai importantă populație din care au fost recrutate comunitățile creștine.

Antisemitismul

Capacitatea propagandistică a iudaismului era considerabilă dar nu avea o influență egală asupra diferitelor clase sociale. Numeroase persoane trebuie să fi fost dezgustate de această propagandă. Această afirmație este adevărată în special cu privire la proprietarii funciari. Conservatismul și parohialismul lor limitat era diametral opus internaționalismului mercantil. În plus, o parte din profiturile negustorului erau realizate pe socoteala proprietarilor funciari. Negustorul încerca să scadă prețurile obiectelor pe care le achiziționa de la moșieri și să mărească prețul obiectelor pe care le vindea. Marii moșieri s-au descurcat întotdeauna cu capitalul cămătăresc. Am constatat mai sus că moșierii au acumulat multă putere de la camătă dar, de regulă, moșierii erau ostili față de comerț.

Industrialiștii care produceau pentru export erau la fel de ostili față de negustori, așa cum în zilele noastre meșteșugarii de la vatră sunt ostili față de antreprenori.

Această ostilitate față de comerț a fost orientată în primul rând împotriva iudeilor, care țineau atât de mult la naționalitatea lor dar care nu se difereau de vecinii lor din punctul de vedere al modului de vorbire. Iudeii erau puternic legați de obiceiurile lor naționale tradiționale, fuzionate acum cu religia care, pentru ei, era singura legătură națională și care părea atât de ciudată pentru marea masă a populației din exteriorul Palestinei. Ca orice lucru exotic, aceste ciudățenii ar fi creat ridicolul popular dar, în realitate, ele erau semnele specifice ale unei clase care, ca toți negustorii, trăiau din exploatare și întrețineau puternice asociații internaționale împotriva celorlalte populații. Această clasă își extindea proprietățile și privilegiile în timp ce restul populației se pauperiza și își pierde drepturile. Din aceste circumstanțe a provenit dușmănia.

Putem vedea la Tacitus influența iudaismului asupra altor popoare. Tacitus afirmă: "Indiferent de unde provin, aceste obiceiuri religioase sunt conservate de antichitatea lor. Celelalte obiceiuri ale iudeilor sunt josnice, abominabile și au supraviețuit datorită depravării lor. Iudeii au ajuns la situația în care cele mai mari canalii din toate popoarele renunțau la religiile lor strămoșești dar continuau să trimită la Ierusalim tributuri și contribuții iar astfel au mărit averea iudeilor. Repet, iudeii sunt extrem de loiali unul față de altul și întotdeauna sunt dispuși să-și arate compasiunea. Față de alte persoane, ei au

numai ură și dușmănie. Ei stau la masă separat de alții; ei nu se culcă cu femeile din alte religii dar între ei nu este ceva nepermis. Ei au introdus circumcizia ca să creeze o diferență între ei și restul popoarelor. Convertiții la iudaism sunt obligați să-și facă circumcizie. Prima lecție pe care convertiții o primesc este să-și disprețuiască idolii, să se renege de propria lor patrie și să-și ignore părinții, copiii și frații. Scopul iudeilor este să-și mărească populația prin aceste mijloace. Ei consideră că este o crimă ca un copil nedorit (*agnatus*) să fie ucis fiindcă sufletul celor uciși în luptă sau al celor executați este nemuritor." Tacitus afirmă că iudeii refuză orice slujbă a întru chipărilor și spune în încheiere: "Obiceiurile iudeilor sunt absurde și sordide." [86]

Satiriștii aveau o plăcere să-i batjocorească pe iudei iar acest gen de glume avea o audiență receptivă. "Există oameni care au fost binecuvântați de soartă cu strămoși care respectau sabatul și se rugau la nori și la divinitatea din ceruri. Ei nu cred că există vreo diferență între carnea de om și cea de porc, neacceptată de strămoșii lor. De multă vreme ei se circumcid. Ei s-au obișnuit să nu respecte legile romanilor. Ei studiază, păstrează și respectă articolele jurisprudenței iudaice, tot ceea ce Moses a transmis urmașilor în sulul său misterios. Ei vor arăta calea numai celui care este de aceeași religie cu ei. Ei îi ajută numai pe cei circumciși să găsească apă. Vinovatul pentru toate acestea este tatăl care a irosit fiecare a șaptea zi și s-a abținut de la orice formă de viață." [87]

Antisemitismul a crescut odată cu creșterea nemulțumirii sociale. Încă în acele vremuri, antisemitismul era modul cel mai comod și sigur de a demonstra exasperarea cauzată de declinul statului și al societății. Agresiunea aristocraților și a proprietarilor funciari, a cămătarilor și a generalilor, ca să nu vorbim despre agresiunea despoților de pe tron, era prea periculoasă. Dar, cu toate privilegiile lor, iudeii nu erau destul de bine apărați de guvern.

La începuturile Imperiului Roman, când pauperizarea țăranimii era avansată iar masele de lumpenproletari dispuse la jaf se adunau în marile orașe, pogromurile erau obișnuite și periodice. Mommsen prezintă atacurile purtate împotriva iudeilor în perioada lui Gaius Caligula (37 – 41 AD). Aceste evenimente s-au petrecut aproximativ în perioada în care se presupune că s-a născut Isus. [88] La Roma, forțele militare disponibile erau prea puternice iar imperatorii erau prea ostili față de orice agitație populară, inclusiv acțiuni împotriva iudeilor. După consolidarea forței imperiale, imperatorii nu au mai avut nevoie de iudei și erau dezgustați de ei. Având în vedere suspiciunile imperatorilor cu privire la orice alianță, chiar și cea mai inofensivă, această organizație religioasă internațională îi călca pe nervi.

Josephus Flavius explică astfel persecuțiile împotriva iudeilor încă din vremurile lui Tiberius: "Trăia la Roma un om care era iudeu dar care a fost silit să plece din țara lui din cauza unei acuzări că ar fi încălcat legile lor de acolo și de frica unei pedepse pentru acest lucru. Dar acest om era viciat din toate punctele de vedere. Când a trăit la Roma, acest om profesa inducerea oamenilor în înțelepciunea legilor lui Moise. El s-a întovărășit cu încă trei persoane care îi semănau. Acești oameni au convins-o pe Fulvia, o doamnă de înaltă demnitate și care adoptase religia iudaică, să trimită la Templul din Ierusalim aur și purpură. Ei s-au folosit de aurul și purpura primite pentru propriile lor scopuri și au irosit banii. De fapt, ei luaseră de la început aurul și purpura în acest scop. Saturninus, soțul lui Fulvia, i-a povestit împăratului Tiberius despre acest incident. Tiberius a dorit ca acest incident să fie cercetat și a poruncit ca toți iudeii să fie expulzați de la Roma. Consulii ai întocmit o listă de patru mii de persoane și i-au alungat în Sardinia. Mai mulți iudei au fost pedepsiți fiindcă nu voiau să fie luați în armată, motivul lor fiind că ei trebuie să păstreze legile strămoșilor lor. Astfel, iudeii au fost surghiuniți din cauza acestor patru nelegiuiri." [89]

Această relatare este interesantă fiindcă ne arată înclinația spre iudaism a nobilelor doamne de la Roma. Acest incident a fost una din multiplele cauze care au dus la gravele sancțiuni impuse asupra iudeilor de la Roma. Ar fi fost suficient să fie pedepsiți numai cei vinovați dacă nu ar fi existat un sentiment de ostilitate împotriva iudaismului. După cum am constatat, Gaius Caligula a fost la fel de ostil. În timpul lui Claudius (41 – 54 AD), iudeii au fost încă o dată expulzați de la Roma fiindcă au creat neliniște sub conducerea lui Chrestos, [90] un grec convertit la iudaism. Din nou, dovezile despre antisemitism se află alături de dovezile despre forța propagandistică a iudaismului.

Ierusalim

Iudeii erau dușmăniți de clasele superioare și de masele populare. Iudeii făcuseră mari progrese în străinătate și nu mai puteau reveni în patria lor dar priveau înapoi cu dor spre Ierusalim și ținutul înconjurător care era singurul loc din lume unde ei erau stăpâni în casa lor. Acesta era singurul colț din lume de unde putea porni marele regat iudeu făgăduit și unde așteptatul Mesia putea pune fundamentele dominației iudaice.

Ierusalimul a rămas centrul și capitala iudaismului. Ierusalimul și iudaismul s-au dezvoltat împreună. Ierusalimul a redevenit un oraș bogat și mare, cu o populație de aproximativ 200,000 de locuitori. Spre deosebire de epoca lui David și Solomon, Ierusalimul nu mai era un oraș mare și bogat datorită forței militare sau a comerțului cu popoarele din Palestina ci numai datorită Templului. Oriunde ar fi trăit, orice iudeu era obligat să contribuie la întreținerea Templului și să plătească 2 drahme ca impozit pentru Templu, sumă care era trimisă la Ierusalim.

Multe alte contribuții excepționale ajungeau la altar. Nu toate darurile erau interceptate, cum a fost cazul celor patru iudei care au înșelat-o pe Flavia, în narativul lui Josephus Flavius. Orice iudeu pios era obligat, măcar odată în viață, să facă pelerinaj spre unicul loc unde viețuiește divinitate și unde sacrificiile sale pot fi acceptate de Dumnezeu. Sinagogile iudeilor din diferitele alte orașe în afara de Ierusalim, erau numai locuri de întrunire, rugăciune și învățătură dar nu temple în care erau oferite sacrificii lui Dumnezeu.

Probabil că impozitele primite la Templu și cele de la pelerini au adus la Ierusalim mari sume de bani și au creat multe locuri de muncă. Cultul divinității ebraice sprijinea preoțimea și scribii din Templu precum și pe negustori, zarafii, meseriași, țărani, fermieri, ciobani și pescari din Iudea și Galilea. Toți aceștia au găsit la Ierusalim o piață excelentă pentru produsele și recoltele lor.

Condițiile vitale de existență, introduse în literatura iudaică, erau actuale, de fapt, în perioada în care această literatură a fost scrisă. În prezent, toți iudeii trăiau din slujba divinității iudaice. Ruinarea lor ar fi fost un eventual rezultat, în cazul în care această slujire înceta sau nu mai prelua alte forme. Au existat încercări de a înființa altare ale divinității iudaice în afara Ierusalimului.

Onias, fiul marelui preot iudeu, a construit un templu al divinității în Egipt, în decursul domniei lui Ptolemeu Philopator (173 BC - 146 BC) și cu sprijinul acestuia, care spera ca iudeii din Egipt să devină mai loiali dacă vor avea un templu în țara în care trăiesc. [91] Noul templu nu a ajuns prea departe tocmai fiindcă avea ca scop să afirme loialitatea iudeilor față de Egipt. Iudeii au fost și au rămas pentru Egipt numai străini, o minoritate tolerată. Cum putea să apară acolo Mântuitorul și să aducă poporului iudeu independența și gloria națională? Credința în Mântuitor era unul din cei mai importanți factori în cultul iudeu.

Mult mai neplăcut era conflictul iudeilor cu templul rival construit de secta samaritenilor pe muntele Grizim, lângă Nablus, în timpul lui Alexandru cel Mare. Samaritenii practicau acolo propria lor versiune a cultului iudaic. [92] Nu este de mirare că între aceste două curente a existat o dușmănie atât de amară. Dar vechiul cult era prea bogat și reputat pentru ca un nou venit să-i facă vreo pagubă serioasă. Cu toată propaganda lor, samaritenii nu s-au dezvoltat la fel de repede ca iudeii, care priveau la tronul divinității lor în Ierusalim.

Monopolul Ierusalimului era în pericol. Din acest motiv, locuitorii de acolo observau mai zelos "puritatea" cultului și se opuneau mai fanatic la orice încercare de schimbare. De aici provine fanatismul religios și intoleranța iudeilor din Ierusalim. Această atitudine era complet opusă față de toleranța religioasă a altor popoare în acele vremuri. Pentru alții, divinitățile lor erau o modalitate de a

explica evenimente misterioase, o sursă de consolare și ajutor în situațiile în care forțele umane păreau că eșuează. Pentru iudeii din Palestina, Dumnezeu lor era entitatea din care provenea existența lor. Dumnezeu iudeilor era pentru tot poporul ceea ce alte divinități erau pentru preoții lor. Fanatismul popilor a devenit în Palestina fanatismul întregii populații.

Iudeii erau perfect solidari între ei pentru a apăra cultul divinității lor și pentru a se împotrivi față de orice care ar fi îndrăznit să încalce riturile. Totuși, la iudei existau contradicții sociale din care nici măcar Ierusalimul nu a scăpat. Fiecare clasă aspira să placă Domnului și să apere Templul Său în modul lui specific. Fiecare vedea altfel venirea Mântuitorului.

Saduchiei

Josephus Flavius scrie că existau trei curenți de gândire la israeliți: Fariseii, Saduchiei și Esenienii. Fariseii sunt considerați drept cei care interpretează Legea în modul cel mai strict. Ei au fost primii care au format o sectă. Ei cred că tot ceea ce se întâmplă pe lume este determinat de soartă și Dumnezeu. După părerea lor, depinde de om dacă să facă bine sau rău dar el este influențat și de soartă. Ei cred că sufletul omenesc este nemuritor, sufletele celor buni se întruchipă din nou iar sufletele celor răi sunt torturate prin chinuri eterne. Saduchiei neagă orice influență a soartei și afirmă că Dumnezeu nu are nici o răspundere dacă cineva face bine sau rău. Acest lucru este cu totul la latitudinea omului care dispune de libera sa voință și poate face un lucru și se poate abține de a face un alt lucru. Saduchiei neagă imortalitatea sufletului precum și răsplata sau pedeapsa de după moarte. Fariseii sunt utili și încearcă să trăiască în armonie cu mulțimea poporului. Saduchiei sunt severi între ei și dificili față de străini. [93] Sectele apar aici ca reprezentante ale unor diferite viziuni religioase. Până acum, istoria israelită a fost studiată aproape în exclusivitate de teologi, care consideră că religia este totul iar antagonismul social nu este nimic, cu toate că ei au constatat că între Saduchei și Farisei contradicția fundamentală nu era religioasă ci socială. Această contradicție dintre Saduchei și Farisei poate fi comparată cu contradicția dintre nobilitate și clasa muncitoare (*Tiers état*) înaintea Revoluției Franceze.

Saduchiei reprezentau nobilimea popilor care a acaparat și a exercitat puterea în statul iudeu sub dominația persană și în perioada succesorilor lui Alexandru cel Mare. Această grupare domina nelimitat la Templu, la Ierusalim și în tot iudaismul. Ei primeau impozitele importante care ajungeau la Templu. Până la exil, veniturile preoților erau mici și neregulate dar apoi au crescut cu mult. [94]

În discursul său în favoarea lui Flaccus, fost guvernator al provinciei Asia, Cicero spune: "Se obișnuia ca în fiecare an iudeii să trimeată la Ierusalim aur din Italia și din alte provincii dar Flaccus a dat un ordin prin care a fost interzis exportul de aur din provincia Asia spre Ierusalim." [95] În continuare, Cicero menționează cum Flaccus a confiscat aur din diferite locuri în Asia Mică printre care o sută de livre numai la Apamea.

În plus, mai erau și sacrificiile. În perioadele precedente, jertfitorii gustau la praznicul voios iar preoții se limitau numai să participe. După exil, partea jertfitorilor a scăzut iar ceea ce preoților a crescut. Jertfa făcută pe placul divinității și al jertfitorului a devenit un impozit de marfă pe care divinitate îl solicita pentru sine adică pentru preoții săi.

Aceste impozite produceau din ce în ce mai mult. Pe lângă jertfele de animale și alte comestibile care erau apanajul popilor mai erau și zeciuilele la toate recoltele și la primii născuți. Primii pui ai animalelor "curate" (ovine, bovine, capre) erau date *in natura* la Casa Domnului. Animalele "necurate" (cai, măgari, cămile) erau răscumpărate cu bani. Primii născuți masculini ai oamenilor erau și ei răscumpărați pentru bani și costau 5 sicli. "32. Am luat asupra noastră îndatorirea să dăm a treia parte dintr-un siclu pe an pentru slujba Casei Dumnezeului nostru, 33. pentru pâinile pentru punerea înaintea Domnului, pentru darul de mâncare necurmat, pentru arderea de tot necurmată din zilele de Sabat, din zilele de luna nouă și din zilele de sărbători, pentru lucrurile închinat Domnului, pentru jertfele de ispășire pentru Israel și pentru tot ce se face în Casa Dumnezeului nostru. 34. Am tras la sorți, preoți,

leviți și popor, pentru lemnele care trebuiau aduse pe fiecare an ca dar la Casa Dumnezeului nostru, după casele noastre părintești, la vremuri hotărâte, ca să fie ars pe altarul Domnului Dumnezeului nostru, cum este scris în Lege. 35. Am hotărât să aducem în fiecare an la Casa Domnului cele dintâi roade ale pământului nostru și cele dintâi roade din toate roadele tuturor pomilor; 36. să aducem la Casa Dumnezeului nostru, preoților care fac slujba în Casa Dumnezeului nostru, pe întâii născuți ai fiilor noștri și ai vitelor noastre, cum este scris în Lege, pe întâii născuți ai vacilor și oilor noastre; 37. să aducem preoților, în cămările Casei Dumnezeului nostru, cele dintâi roade din plămădeală și darurile noastre de mâncare, din roadele tuturor pomilor, din must și din untdelemn; și să dăm zeciuiala din pământul nostru leviților, care trebuie s-o ia ei înșiși în toate cetățile așezate pe pământurile pe care le lucrăm. 38. Preotul, fiul lui Aaron, va fi cu leviții când vor ridica zeciuiala; și leviții vor aduce zeciuială din zeciuială la Casa Dumnezeului nostru, în cămările casei vistieriei. 39. Căci copiii lui Israel și fiii lui Levi vor aduce în cămările acestea darurile de grâu, de must și de untdelemn; acolo sunt uneltele Sfântului Locaș și acolo stau preoții care fac slujba, ușierii și cântăreții. Astfel ne-am hotărât să nu părăsim Casa Dumnezeului nostru. " [96]

Constatăm că acest templu nu făcea parte din categoria unei biserici. Templul avea magazine imense în care erau depozitate cantități imense de materii prime, inclusiv aur și argint. Templul era foarte bine fortificat și păzit. La fel ca în templele păgâne, banii și obiectele de preț erau în siguranță iar mulțimea considera că acesta este un loc unde pot fi depuse lucruri de valoare. Putem fi siguri că divinitatea nu exercita gratuit funcția de voltă sigură. Desigur, bogăția preoțimii de la Ierusalim a crescut enorm.

Marcus Crassus, aliat cu Cezar în triumvirat, a profitat de această situație când a pornit la jefuirea Parților. Pe drum, Crassus a luat comorile din templul iudaic. [97] În zilele noastre, acestor comori valorează aproximativ 12 milioane de dolari. În scurtă vreme, templul a fost din nou plin de aur.

Preoțimea era stabilită prin naștere și era o aristocrație ereditară. Josephus Flavius menționează din spusele lui Hecataeus că nu ar fi fost mai mult de 1500 de preoți care primeau zeciuiele și guvernau chestiunile publice. [98]

Chiar și la ei s-a creat o diviziune între aristocrația superioară și cea inferioară. Anumite familii au reușit să acapareze permanent puterea de stat pentru a-și mări averea iar acest lucru le-a mărit influența. Ei formau o clică unită care întotdeauna denumea dintre ei pe marii preoți. Ei și-au întărit stăpânirea prin folosirea mercenarilor și o apărau împotriva altor preoți, pe care ei reușeau să-i domine.

Josephus ne spune: "Cam pe vremea aceasta, regele Agrippa i-a acordat înalta preoție lui Ismael, fiul lui Fabi. În această perioadă s-a creat o rebeliune între înalții preoți și principalii membrii ai mulțimii la Ierusalim. Fiecare grupare îi avea pe cei mai îndrăzneți și inovatori și le-au devenit conducători. Lupta dintre grupuri se făcea prin insulte grave și aruncau de pietre. Nimeni nu-i putea potoli și aceste dezordini se petreceau cât se poate de dezmătat, ca și cum nu ar fi fost nici o putere în cetate. Înalții preoți au avut atâta nerușinare și impertinență încât să trimeată slugile la grânare și să ia de acolo zeciuiele preoților iar astfel unii preoți au murit de foame." [99]

Lucrurile au ajuns la acest stadiu când comunitatea israelită se apropia de sfârșitul ei. Încă de la începuturi, aristocrația preoțească s-a plasat deasupra maselor și a adoptat viziuni și tendințe opuse față de cele ale poporului, mai ales cele ale populației iudaice din Palestina. Acest lucru este evident în domeniul politicii externe.

După cum am observat, datorită poziției sale geografice, Palestina a fost întotdeauna sub stăpânirea unor puteri străine. Au existat două posibilități: diminuarea sau mitigația, diplomația sau rebeliunea armată.

Cât timp a existat Imperiul Persan, nici una din aceste posibilități nu era prea promițătoare dar aceasta situație s-a schimbat atunci când Alexandru cel Mare a distrus acest imperiu. Noul stat înființat de Alexandru cel Mare s-a descompus după moartea lui. Regatul sirian-babilonian a luptat ca înainte împotriva Egiptului pentru stăpânirea Israelului. În faza prezentă, ambele erau stăpânite de dinastii din Grecia, Seleucizii și Ptolomeii, ambele fiind din ce în ce mai mult dominate de spiritul grec.

Aceste forțe nu puteau fi învinse prin mijloace militare. Dar, exista posibilitatea de a învinge prin diplomație sofisticată, prin alianța cu cel mai puternic. Astfel, iudeii ar fi putut să obțină o poziție privilegiată, fiind o parte integrală din imperiu. Acest scop nu putea fi atins prin xenofobie și aversiune

față de civilizația elenă superioară și modalitățile ei. Din contra, imperativul era adoptarea acestei civilizații. Aristocrația din Ierusalim a fost condusă la acest act prin cunoașterea sa mai bună a afacerilor externe. Acest lucru era un avantaj pe care aristocrația îl poseda, în comparație cu restul populației, datorită poziției sale sociale și a funcțiilor oficiale. Artele plastice și hedonismul nu erau într-un stadiu avansat în Palestina dar grecii le-au adus la un nivel inegalabil de vreun alt popor timp de mai mult secole la vremea respectivă și mult timp după aceea. Stăpânitorii din toate națiile, chiar și cei din victorioasa Roma, au preluat de la greci formele de splendoare și plăcere. Stilul de viață elen a devenit modul de viață al tuturor exploatatorilor, așa cum a fost stilul francez în secolul al XVIII-lea în Europa. Cu cât aristocrația iudeilor exploata mai intens populația iudaică și se îmbogățea pe socoteala ei, cu atât mai mult acești aristocrați erau predispuși la cultura elenă.

În prima carte a macabeilor găsim plângeri legate de perioada împărăției lui Antiochus Epiphanes (175 BC - 164 BC): "În acele vremuri au apărut în fruntea Israelului încălcători ai legii care i-au convins pe mulți spunând: Să facem o alianță cu cei care nu sunt iudei și care se află în jurul nostru. Multe jele s-au abătut asupra noastră. O parte din iudei au fost de acord și s-au dus la rege care le-a permis să asculte de poruncile străinilor din alte neamuri. Ei au construit la Ierusalim un stadion după obiceiurile străinilor din alte neamuri, nu s-au mai circumcis, nu au mai fost credincioși sfântului legământ și s-au aliat cu străinii din alte neamuri și s-au dat în cumpărare ca să facă rău." [100]

Acești oameni și-au pierdut mințile încât înlocuiau artificial circumcizia, renunțau la numele lor ebraice și le înlocuiau cu nume grecești. Un înalt preot numit Iosua s-a denumit Jason, un alt înalt preot Yakim a devenit Alcimos și Menase a devenit Menelaos.

Masele de iudei au respins această încurajare a modalităților eleniste. Am arătat de mai multe ori cât de puțin dezvoltate erau industria și arta în Iudeea. Penetrația influenței elene a însemnat că produsele străine înlătură produsele locale. Întotdeauna, grecul apărea ca opresor și exploatator, chiar dacă în situația curentă el venea în ca rege sirian sau egiptean. Iudeul veștejit de propria sa aristocrație era ostil față de tributul pe care era silit să-l plătească regilor străini și funcționarilor lor. Aristocrații iudei au reușit uneori să scape de această situație prin numirea lor ca reprezentanți și percepatori ai stăpânilor străini. Bogățiile lor urmau să crească de pe urma dobânzilor plătite de cei sărmani. Poporul era silit să poarte povara stăpânirii străine.

Astfel de lucruri s-au petrecut și pe timpul cuceririi persane, după cum reiese din descrițiile strălucite pe care le-a făcut Neemia, denumit de regele Artaxerxes I guvernatorul său în Iudeea în 445 BC. Neemia își descrie cu pasiune și fără egoism propriile sale fapte, menite să ușureze nevoile celor sărăciți de impozitele exagerate impuse de aristocrație. [101]

Propria laudăroșenie de acest gen era un lucru obișnuit în documentele antice, mai ales în Orient. Nu putem considera de la sine înțeles că Neemia într-adevăr a făcut serviciile cu care se laudă. Dar, aceste declarații demonstrează modul în care, ca rutină, guvernatorii și nobilii au vărsat sângele poporului și l-au asuprit. Neemia nu s-ar fi mândrit cu faptele sale dacă nu ar fi fost o excepție. Nimeni nu ar proclama public că nu a furat linguri de argint într-o societate în care asemenea furturi erau obișnuite.

În domniile regilor din Siria și Egipt, impozitele din Palestina erau colectate. De regulă, marele preot era și collectorul de impozite dar uneori se iveau dușmani din preajma sa, ceea ce crea discord printre respectabilii preoți.

Aristocrația profita de stăpânirea străină dar marea masă a populației din Iudeea avea motive bune să se împotrivescă. Furia maselor era și mai mare datorită faptului că nu cunoșteau relațiile de forță existente. Marea masă a iudeilor din Palestina nu era conștientă de forța copleșitoare a dușmanilor săi. Din aceste motive, ei disprețuiau diplomația și cereau acțiuni de forță pentru a se elibera de jugul străin. Marea masă nu invoca și eliberarea sa de sub jugul aristocrației. Dar populația din Ierusalim și din împrejurimi nu-și căpăta existența de la Templu, de la cultul și preoțimea Templului? Din această cauză, indignarea lor împotriva pauperității trebuia să se concentreze cu totul la asupritorii străini. Democrația s-a transformat în șovinism.

Un amalgam norocos de împrejurări a făcut posibil ca revolta unui mic popor să reușească împotriva stăpânilor săi mai puternici. După cum arătat, acest lucru s-a petrecut când Imperiul Seleucid a fost cutremurat fundamental de războaiele civile și era în declin total. În aceeași situație a fost și dinastia

ptolemeică. Ambele entități erau în conflict permanent și erau supuse Imperiului Roman, noul stăpân al Orientului și al Occidentului.

Ca orice regim aflat în decădere, Imperiul Seleucid a creat presiuni și astfel a cauzat presiuni inverse. Patriotismul iudeu a devenit din ce în ce mai rebel, găsind nucleul și conducerea sa în gruparea Asideilor. [102]

Membrii acestei grupări au creat Cartea lui Daniel în perioada 167 BC - 164 BC. Aceasta este o lucrare de agitație care prezicea celor oprimați că Israelul se va revolta și se va elibera în curând. [103] Israelul urma să fie propriul său mântuitor, propriul său Mesia. Cartea lui Daniel a fost prima dintr-o serie de scrieri mesianice care anunțau înfrângerea stăpânirii străine și victoria iudaismului, mântuirea sa și stăpânirea sa pe tot pământul. [104]

În Cartea lui Daniel această idee este exprimată în mod democrat. Mesia este chiar în popor. "Dar sfinții Celui Prea Înalt vor primi împărăția..." [105] "Dar domnia, stăpânirea și puterea tuturor împărățiilor care sunt pretutindeni sub ceruri se vor da poporului sfinților Celui Prea Înalt. Împărăția Lui este o împărăție vecinică și toate puterile Îi vor sluji și-L vor asculta." [106]

În scurtă vreme, se părea că această profeție mesianică se împlinește strălucitor. Lupta militară împotriva opresorului s-a intensificat până când conducătorii din dinastia Hașmoneilor, începând cu Iuda Macabeul, au putut rezista trupelor seleucide și, în cele din urmă, au cucerit Ierusalimul de sub ocupația seleucidă. Regatul Iuda a fost eliberat și chiar și-a extins frontierele. După căderea lui Iuda Macabeul, fratele său Simon a făcut ceea ce mulți generali din regimul democrat au făcut înainte și după ce au câștigat în război libertatea pentru poporul lor: el s-a folosit de victorie pentru a se încorona sau, altfel spus, el a permis poporului să-i pună coroana pe cap. În anul 141 BC, o mare adunare de preoți și oameni din popor a decis ca el să fie marele preot, comandant al armatei și prinț. (*archieros*, *strategos* și *ethnarchos*). Astfel, Simon a devenit fondatorul dinastiei Hașmoneilor.

Simon a știut cât de incertă era independența dobândită de curând și a acționat rapid pentru a găsi sprijin din exterior. În anul 139 BC a ajuns la Roma o delegație din partea lui Simon ca să ceară ca romanii să garanteze teritoriul iudeilor. [107] Aceasta este delegația despre care am spus mai sus că o parte din membrii ei au fost expulzați de la Roma fiindcă erau prozeliți.

Totuși, această misiune și-a atins scopul. Simon nu a bănuit că, în scurtă vreme, acești noi prieteni cu Iudeea se vor transforma în cei mai periculoși dușmani și vor distruge acest stat pe veci. Soarta regatului Iudeea oscila atâta timp cât războaiele civile continuau la Roma. Pompei a cucerit Ierusalimul în anul 63 BC, a luat mulți prizonieri pe care i-a expediat la Roma, a limitat domeniul iudeilor în Iudeea, Galileea și Perea și a impozitat iudeii. Crassus a jefuit Templul în anul 54 BC. Iudeii s-au revoltat din nou împotriva romanilor în Galileea dar au fost înfrânți iar mulți prizonieri au fost vânduți ca sclavi. Cezar i-a tratat mai bine pe iudei și a fost chiar prietenos cu ei. După moartea lui Cezar, Iudeea a fost foarte împovărată de războaiele civile, la fel ca și alte regiuni. Odată cu victoria sa, Augustus a avut o atitudine favorabilă față de iudeii, la fel ca Cezar, dar Iudeea a rămas supusă Romei și ocupată de trupele romane. Iudeea era controlată și administrată de funcționarii romani. Am constatat cum acționau acești netrebniți și vărsau sângele localnicilor. Ura împotriva romanilor creștea din ce în ce mai mult, mai ales în rândurile mulțimii. Regii marionete și aristocrația popească încercau să intre în grațiile noilor stăpâni romani, așa cum au făcut cu grecii, înainte de revolta macabeilor, indiferent de faptul că mulți dintre ei îi urau din suflet pe străini. Saduchiei își pierdeau puterea în comparație cu gruparea democratică a patrioților, Fariseii.

Josephus Flavius scrie că Saduchiei nu-i pot convinge decât pe cei bogați iar Fariseii au mulțimea de partea lor. [108] Josephus Flavius scrie că doctrina Saducheorilor era acceptată numai de puțini dar aceștia aveau cea mai mare demnitate. "Ei nu pot face singuri aproape nimic. Când Saduchiei devin magistrați, fiind uneori chiar siliți, ei aderă la noțiunile Fariseilor fiindcă altfel mulțimea nu i-ar tolera." [109]

Treptat, Fariseii au devenit conducătorii spirituali ai poporului iudeu, în locul aristocrației clericale.

Fariseii

Am discutat mai sus despre gruparea pioșilor Asidei din timpul războaielor purtate de macabei. Câteva decenii mai târziu, în timpul monarhiei lui Ioan Hyrcanus (135 BC - 104 BC), această doctrină a devenit caracteristică Fariseilor și diametral opusă față de doctrina contradictorie a Saducheilor.

Nu este cert de unde provine numele Saducheilor. Eventual, preotul Zadok a fost sursa după care preoțimea a fost denumită clanul adepților lui Zadok. Fariseii, adică cei care s-au separat, își denumeau membrii drept "camarazi" sau colegi.

Josephus Flavius afirmă că ei erau o forță de șase mii de membri, ceea ce era o grupare politică importantă pentru o țară atât de mică. Josephus Flavius afirmă despre vremurile lui Irod (37 BC - 4 BC): "În acele vremuri exista o sectă de iudei care se mândreau că respectă legile strămoșilor și care făceau să creadă că ei sunt preferați de Dumnezeu, care atrăgea femeile. Aceasta este secta Fariseilor, care aveau capacitatea de a se opune serios regilor. Fariseii erau o sectă de oameni vicleni. În scurtă vreme ei au ajuns aproape la lupta deschisă și la păcat. În consecință, atunci când poporul iudeu a asigurat că au bunăvoință pentru Cezar și guvernatorii lui, această sectă de aproape șase mii de oameni nu a pus acest jurământ." [110] Irod, acel crud tiran, care de obicei porunceau cu ușurință execuțiile, nu a îndrăznit să pedepsească sever acest refuz al Fariseilor. Acesta lucru arăta cât de puternică era credința despre influența Fariseilor asupra mulțimii.

Fariseii au devenit conducătorii spirituali ai maselor. Printre ei, "scribii" și rabinii, cei care cunoșteau scrierile biblice, așa cum scrie în Noul Testament. [111]

Ca peste tot în Orient, la iudei, această clasă de intelectuali era casta preoților. Istoria aristocrației iudaice era identică cu cea a oricărei alte aristocrații: cu cât ei se îmbogățeau, cu atât ei neglijau funcțiile care erau la baza poziției lor privilegiate. Ei observau riguros cele mai clare rituri exterioare pentru care aveau obligații. Ei au neglijat din ce în ce mai mult activitățile științifice, literare, legislative, judiciare și altele. Rezultatul a fost că aceste funcțiuni erau îndeplinite aproape în întregime de oameni educați din popor.

Activitățile legislative și judiciare aveau o importanță deosebită. În statele antice din Orient nu existau adunări legislative. Legislația era cutuma, legea primordială. Este adevărat că evoluția socială continuă și produce noi relații și probleme, care necesită norme legale noi. Pe de altă parte, simțământul legii inamovibile provenită de la Dumnezeu este puternic înrădăcinat în mintea oamenilor astfel că noua lege este recunoscută în scurt timp dacă apare drept o cutumă, o lege tradițională care a existat din timpuri imemorabile iar acum numai reapare după ce a fost uitată și neglijată.

Pentru clasele dominante este cel mai simplu ca noua legislație să apară ca străveche prin falsificarea documentelor.

După cum am arătat mai sus, preoțimea din Iuda a folosit enorm acest expedient. Acest lucru a fost posibil cu ușurință atâta timp cât mulțimea era confruntată cu membrii unei singure clase guvernante în calitate de experți și păzitori ai tradiției moștenite. În Orient, această tradiție cuprindea toată cunoașterea aflată dincolo de rudimente. Pe lângă vechea preoțime a apărut o nouă clasă educată. Ambele clase au constatat că le este mai greu să prezinte o noutate drept o creație a lui Moses sau ale unei alte autorități antice. Clasa rivală veghea îndeaproape.

În decursul celor două secole care au precedat distrugerea Ierusalimului, rabinii au încercat în permanență să descompună rigidul canon al scrierilor sfinte stabilit de preoțime. În decursul acestei perioade, rabinii au încercat să lărgescă codul scrierilor sfinte prin noi opere literare care ar fi trebuit să fie considerate antice și venerabile ca și operele literare precedente. În orice caz, rabinii au eșuat în această tentativă.

Josephus Flavius examinează credibilitatea scrierilor iudaice în lucrarea sa *Contra Apionem*: "...nu oricine are permisiunea să fie scriitor. Numai profeții pot fi scriitori, dat fiind că ei au scris cu documente originale și primele relatări, așa cum le-au aflat de la Dumnezeu prin inspirație. Alții au scris despre evenimentele din vremurile lor, ceea ce este ceva cu totul diferit. Prin urmare, noi nu avem mii de cărți care se află în conflict și contradicție reciprocă; noi avem numai 22 de cărți care ne relatează ce s-a întâmplat de la începuturile lumii și pe bună dreptate sunt considerate divine. Acestea sunt cele 5 cărți ale lui Moses, 13 cărți ale profeților care acoperă perioada de la moartea lui Moses până la Artaxerxes și 4 cărți de psalmi și proverbe. Este adevărat că istoria noastră de la Artaxerxes până în prezent a fost scrisă foarte detaliat dar nu este foarte credibilă....Se poate observa cât de multă valoare acordăm scrierilor noastre prin faptul că în decursul unei perioade atât de prelungite, nimeni nu s-a aventurat să adauge sau să șteargă ceva sau să facă vreo schimbare." [112] Fără discuție, acest lucru era adevărat în perioada lui Josephus Flavius. În aceea perioadă, legea în vigoare era stabilită în literatura biblică. Cu cât era mai greu ca legea în vigoare să fie schimbată, cu atât inovatorii erau siliți să creeze compatibilitatea legii cu noile necesități prin exegeză. Scrierile iudaice se potriveau în mod deosebit cu această modalitate de a fi tratate fiindcă erau compuse din mai multe surse și conțineau porțiuni din diverse epoci și din condiții sociale diferite. Scrierile iudaice conțin legende din ceea mai primitivă epocă beduină alături de ceea mai cultivată înțelepciune urbană a Babilonului. Aceste elemente sunt unificate într-o versiune preotească post-babiloneană care adeseori este o versiune incomodă și obtuză în care se află împreună cele mai primitive contradicții. Orice poate fi dovedit din legea de acest gen dacă cineva are un spirit destul de rafinat și o memorie destul de bună ca să învețe pe de rost toate fragmentele legii și să le aibă la dispoziție. Înțelepciunea rabinică se extindea exact până aici. Scopul rabinilor nu era să studieze viața ci să-și îndoctrineze învățăceii cu cunoașterea precisă a scrierilor sfinte, să extindă la maximum disputa și subtilitatea exegetică. Rabinii erau influențați de viața din jurul lor fără să fie conștienți de acest lucru. Cu cât înțelepciunea rabinică se dezvoltă în școli, cu atât această înțelepciune înceta să fie un mijloc de înțelegere și de stăpânire al vieții. Înțelepciunea rabinică a devenit, pe de o parte, arta de a păcăli întreaga lume, inclusiv pe Dumnezeu, prin chițibușuri și șicane; pe de altă parte, înțelepciunea rabinică avea câte un citat pios pentru a se consola și a se edifica. Această învățătură nu a contribuit nimic la cunoașterea lumii și, cu timpul, a devenit din ce în ce mai ignorantă. Acest lucru a devenit clar prin războaiele care s-au terminat cu distrugerea Ierusalimului.

Saduchiei sofisticați și înțelepți în treburile lumii erau perfect conștienți de relațiile dintre forțe în vremurile lor. Ei știau că este imposibil ca romanii să fie îndepărtați. Fariseii s-au străduit să-i îndepărteze pe romani pe măsură ce jugul era mai apăsător asupra celor din Iudeea și îi exaspera. Revolta macabeilor a fost un exemplu excepțional al modului în care un popor trebuie să-și apere libertatea împotriva unui tiran.

Așteptarea Mesiei a sprijinit puternic această răscoală. Succesul acestei insurecții a întărit expectativa care s-a dezvoltat din intensitatea dorinței de eliberare de sub jugul roman. Într-adevăr, romanii erau dușmani mai periculoși decât monarhia decadentă a sirienilor. După revolta macabeilor, în toată lumea antică a scăzut încrederea popoarelor în propriile acțiuni. Războaiele civile romane erau numai luptele dintre generalii roman pentru stăpânirea lumii. În mod asemănător, concepția despre Mesia nu a mai fost identificată cu poporul iudeu în lupta sa pentru eliberare. În faza curentă, concepția despre Mesia a luat forma unui puternic erou din război, trimis de Dumnezeu pentru a salva și pentru a elibera de încercări și tribulații poporul sfinților aleși.

Chiar și cei mai fanatici Farisei credeau că, fără un asemenea conducător miraculos, ei nu pot scăpa de asupritori. Fariseii nu se sprijineau numai pe el. Ei au socotit cum creștea numărul celor care îl sprijineau în Imperiu, în popoarele învecinate și, mai ales, cât de puternici aceștia erau în Alexandria, Babilon, Damasc și Antiohia. În vremea unei revolte, ei nu ar veni în ajutorul patriei asuprite? Dacă un singur oraș ca Roma poate reuși să stăpânească lume, de ce nu ar fi posibil ca marele și trufașul Ierusalim să facă același lucru ?

Cartea Apocalipsa lui Ioan este bazată pe un pamflet de agitație iudaic în stilul lucrării Cartea lui Daniel. Probabil că Apocalipsa lui Ioan a fost compusă în perioada în care Vespasian iar apoi Titus au asaltat Ierusalimul. Apocalipsa lui Ioan profetește o confruntare între Roma și Ierusalim. Roma este

femeia așezată pe șapte dealuri, "Babilonul cel mare [este] mama curvelor și spurcăciunilor pământului" [113] "cu ea au curvit împărații pământului și negustorii pământului s-au îmbogățit prin risipa desfătărilor ei". [114] Acest oraș se va prăbuși, va fi judecat, "negustorii pământului o plâng și o jelesc pentru că nimeni nu le mai cumpără marfa." [115] Sfânta cetate a Ierusalimului îi va lua locul [116] și "Neamurile vor umbla în lumina ei și împărații pământului își vor aduce slava și cinstea lor în ea." [117]

Spirite naive, care ignorau forța Romei, își puteau imagina că Ierusalimul ar putea fi un rival periculos.

Josephus Flavius menționează pe timpul lui Nero preoțimea era cel mai important ingredient al populației din Ierusalim în decursul sărbătorii de Paște. "Preoții au numărat 256,500 de miei de jertfă la Paști. Cel puțin 10 persoane țineau de fiecare miel jertfit, ceea ce înseamnă că în total erau 2,565,000 de persoane pure și sfinte...", fără să fie luați în considerație femeile, bolnavii și necredincioșii care nu aveau voie să participe la jertfă. [118]

Cu toate că Josephus Flavius menționează aici numai o numărătoare, aceste cifre nu par a fi credibile chiar dacă presupunem că printre acești 2,500,000 de locuitori erau și agricultori din jurul Ierusalimului, care nu solicitau hrană sau locuințe în Ierusalim. Pe atunci, transportul de alimente la distanțe mari era posibil numai pe căi navale. Toate marile orașe se aflau lângă mare sau fluvii și nu putea fi vorba despre transport naval la Ierusalim. Marea și Iordanul erau departe; Iordanul nu este navigabil. O populație atât de mare nici măcar nu putea găsi acolo apă potabilă. Ierusalimul era parțial dependent de ploii iar apa era păstrată în cisterne.

Afirmația lui Josephus Flavius cu privire la 1,100,000 de iudei uciși la asediul și distrugerea Ierusalimului [119] este la fel de incredibilă.

Tacitus menționează o cifră substanțial mai mică [120]. Se afirmă că erau 600,000 de asediați de toate vârstele. Având în vedere că mulți dintre cei asediați nu locuiau acolo de obicei, eventual putem considera jumătate din numărul menționat drept numărul mediu de locuitori în ultimele decade care au precedat căderea Ierusalimului în anul 70 AD. Chiar dacă luăm în considerație o treime din numărul menționat tot este vorba de o populație respectabilă pentru un oraș din aceea epocă. Afirmările lui Josephus Flavius arată, în orice caz, cum populația Ierusalimului a fost multiplicată în imaginația poporului iudeu.

În orice caz, fără ajutor din exterior, Ierusalimul nu avea nici o șansă să devină victorios, indiferent de dimensiunile și puterile sale. Iudeii contau pe acest ajutor exterior. Ei au uitat că majoritatea populației iudaice se afla în afara Palestinei și era pur urbană, metropolitană și minoritară. În acele vremuri precum și mult timp ulterior, numai agricultorul era capabil să presteze serviciul militar prelungit. Masele urbane de negustori, meseriași și proletari nu puteau forma o armată care să se confrunte în luptă frontală cu trupe experimentate. Au existat rebeliuni iudaice în afara Palestinei în decursul ultimei mari insurecții din Palestina, dar niciodată acestea nu au ajuns la o acțiune de asistență în favoarea Ierusalimului.

Fără minunile unui mântuitor, orice rebeliune iudaică era fără speranță. Pe măsură ce situația din Iudeea devenea mai rebelă, cu atât mai mult a fost cultivată la Farisei expectația Mântuitorului. Saducheii au adoptat o atitudine cu totul sceptică cu privire la așteptarea Mesiei și doctrina resurecției.

În ceea ce privește restul mitologiei lor, ideile iudeilor despre starea omului după moarte nu aveau nimic deosebit, în comparație cu alte popoare aflate la același grad de civilizație. Visurile în care apare un decedat au condus la presupunerea că decedatul mai există în tenebre și neîntruchipat. Îngroparea mortului într-un mormânt întunecat a creat ideea că această existență în tenebre ar fi legată de un loc subteran întunecat. Bucuria și plăcerea vieții nu puteau concepe că sfârșitul vieții ar însemna altceva decât terminarea plăcerii și a bucuriei sau că umbra vieții celui decedat ar putea fi altfel decât lipsită de bucurie și sumbră.

Aceste concepții existau la începuturi la iudei și greci. *Hades* era similar cu *Sheol*: o groapă adâncă și cât se poate de întunecată în pământ, bine păzită pentru ca morții să nu poată scăpa. La Homer, umbra lui Achilles se plânge că un proletar în viață este într-o situație mai bună decât un prinț decedat. Solomon continuă această idee: "...Oricine trăiește tot mai trage nădejde; căci un câine viu face mai mult decât un leu mort. ...Cei morți nu știu nimic și nici nu au nici o răsplată, fiindcă și pomenirea li se

uită. Dragostea și ura lor de mult au pierit și niciodată nu vor mai avea parte de tot ce se face sub soare" [121]

Morții nu au răsplată. Fie că sunt păcătoși sau credincioși, ei au aceeași soartă în lumea inferioară. Bucuria și plăcerea pot fi avute numai în decursul vieții. "7. Du-te, dar, mănâncă-ți pâinea cu bucurie, bea-ți cu inimă bună vinul; căci de mult a găsit Dumnezeu bucurie în ce faci tu acum. 8. Hainele să-ți fie albe, în orice vreme și undelemnul să nu-ți lipsească de pe cap. 9. Gustă viața cu nevasta, pe care o iubești, în tot timpul vieții tale deșerte, pe care ți-a dat-o Dumnezeu sub soare, în această vreme trecătoare; căci aceasta îți este partea în viață, în mijlocul trudei cu care te ostenești sub soare." [122]

Se poate observa că aici este o bucurie de viață elenă și o viziune a morții păgâne. Acestea erau concepții iudaice antice, prezervate de Saducheii. În orice caz, concepții diferite se formau încă pe vremea când a fost scrisă Cartea Ecclesiastului. [123]

Iubirea vieții era o expresie a sentimentului popular din perioada în care țărănimea era sănătoasă și prosperă. După declinul țărânimii, aristocrația se mai putea bucura de viață și chiar putea căuta plăceri. Aceste sentimente au dispărut la chinutele clase inferioare care totuși nu pierduseră orice speranță de a-și îmbunătăți condițiile de viață. Cu cât trăia mai greu, cu atât țărănimea se lega de speranța unei revoluții care să-i aducă o viață mai bună alături de bucuria existenței. Această revoluție era Mesia. Această revoluție trebuia să se bazeze pe forțe supraumane și minuni, pe măsură ce forțele reale se orientau împotriva masei exploatate și chinute.

Amplificarea credinței în minuni și credința certă în puterea miraculoasă a Mântuitorului care urma să vină au fost concomitente cu o creștere similară a suferințelor, a sacrificiilor și a martirilor căzuți în luptă. Oare toți au nădăjduit și perseverat în van? Oare cei devotați și remarcabili susținători ai Mântuitorului urmau să fie excluși din splendida existență care urmă să vină odată cu victoria sa? Oare nu li se cuvenea o răsplată celor care renunțat la plăcerile vieții și chiar la viață pentru cei sfinți și aleși? Oare cei care s-au sacrificat trebuiau să ducă o dureroasă existență tenebră în iad în timp ce camarazii lor victorioși de la Ierusalim stăpâneau lumea și se bucurau de plăcerile ei?

Credința că Mesia poate cuceri Roma era capabilă să ducă la credința că Mesia poate înfrânge și moartea. Învierea morților nu era considerată o imposibilitate.

Astfel a apărut ideea că, după victorie, marii luptători morți ai iudaismului vor reveni reîncarnați din morminte și vor reîncepe o viață de bucurie și plăcere. Aici nu era vorba despre imortalitatea sufletului ci despre reînvierea trupurilor pentru marile delectări ale Ierusalimului victorios. Băutura de vin intensă se număra printre aceste expectațiuni iar plăcerile amorului nu erau uitate. Josephus Flavius ne povestește despre un eunuc al lui Irod pe care Fariseii l-au adus de partea lor fiindcă i-au promis că Mesia îi va da puterea să aibă copii. [124]

Credința că Mesia avea asemenea puteri de a-i răsplăti pe credincioșii săi însemna că Mesia are și puterea de a pedepsi. Ideea că martirii puteau să nu fie răsplătiți trebuie să fi fost intolerabilă. La fel de intolerabilă era ideea că toți persecutorii puteau să moară fericiți și să scape de răzbunarea pe care o meritau. Mesia trebuia să-i reînvie și pe cei care aveau interese diferite.

De la bun început, acest lucru nu implica deloc reînvierea tuturor morților. Învierea trebuia să însemne terminarea luptei pentru libertatea Ierusalimului și stăpânirea lumii. Această înviere trebuia să-i implice numai pe cei morți care luptaseră de o parte sau alta. În consecință, în Cartea lui Daniel scrie despre victoria iudaismului: "Mulți din cei ce dorm în țărâna pământului se vor scula: unii pentru viața vecinică și alții pentru ocară și rușine vecinică." [125]

Comunitatea creștină a câștigat de la elementele proletare iudaice mai multă putere decât de la democrații burghezi, dacă aceștia puteau fi denumiți astfel.

Fariseii reprezentau masa populară, în contradicție cu aristocrația clericală. Aproape ca ceea de a treia clasă din Franță înaintea marii revoluții, această masă era formată din elemente foarte diverse cu foarte diferite grade de voință și capabilitate de luptă.

Acest lucru era corect și despre iudeii din afara Palestinei. Ei erau o populație în exclusivitate urbană care trăia mai ales din comerț, activitate bancară și încasări de impozite. Ar fi o mare greșeală să credem că această populație era formată numai din negustori bogați și bancheri. Am constatat deja că instabilitatea comerțului este mai mare decât cea agriculturii sau a negoțului. Acest lucru era încă mai adevărat în aceea perioadă. Navigația era mai primitivă iar pirateria mai frecventă. Câte vieți au fost distruse de războaiele civile!

Cu toate că trebuie să fi fost mulți iudei bogați care s-au sărăcit, probabil că au fost mai mulți care niciodată nu au reușit să se îmbogățească. În anumite circumstanțe, comerțul ar fi fost domeniul în care ar fi avut cele mai multe șanse dar acest lucru nu înseamnă că oricine avea capitalul necesar pentru comerțul pe scară largă. Majoritatea lor făcea negoț ambulant sau în mici magazine.

Ei se puteau implica în meserii care nu solicitau o mare capacitate artistică sau mult gust. Unde se afla un mare număr de iudei, regulile și obiceiurile lor ieșite din comun trebuie să fi creat necesitatea unui mare număr de meseriași de credința lor. Când citim că 1 milion din cele 8 milioane de locuitori din Egipt erau iudei, ei nu se puteau întreține din comerț. Sursele menționează domenii de iudaice de producție la Alexandria și artizani iudei în alte localități.

În multe orașe, mai ales la Roma, trebuie să fi existat un mare număr de sclavi iudei și, prin urmare, sclavi eliberați. Eșecurile lor permanente în războaie și revolte au creat noi prizonieri, care erau vânduți ca sclavi. De aici a provenit un strat de *lumpenproletari*, care trebuie să fi fost foarte numeroși în anumite regiuni. De exemplu, cerșetorii iudei erau un element important printre proletarii de la Roma. Marțial descrie viața de stradă din capitală. El menționează că printre meseriașii care lucrau pe stradă, printre mărșăluirile de popi, jongleri și ambulanți se afla și un băiat evreu trimis de mama lui la cerșit. Iuvenal scrie despre grota zeiței Egeria părăsită și "dată pe mâna iudeilor care au numai un coș și o legătură de fân." [126] Această afirmație provine din perioada lui Domitian, după distrugerea Ierusalimului. Domitian a izgonit iudeii de la Roma și le-a dat voie să stea în grotă după ce au plătit un impozit. Acest lucru dovedește că la Roma exista un mare număr de cerșetori iudei.

Principalul scop al cerșetorilor iudei rătăcitori trebuie să fi fost Ierusalimul. Acolo ei se simțeau acasă și nu le era frică să fie batjocoriți sau chinuiți de o populație ostilă sau neînțelegătoare. Acolo se conglomerau mari mase de pelegri din toate colțurile lumii cu puternice sentimente religioase și multă caritate.

Pe vremurile lui Hristos, nu exista un mare oraș fără un mare număr de *lumpenproletari*. Ierusalimul trebuie să fi avut ceea mai mare populație din această clasă după Roma. Meșteșugarii erau foarte apropiați de proletariat, după cum am constatat; ei nu erau mai mult decât muncitori casnici care și în zilele noastre sunt considerați proletari. Ei și-au găsit ușor o cauză comună cu cerșetorii și hamalii.

Atunci când cei mari pătri sociale lipsite de proprietate se unesc, ei devin deosebit de combativi. Ei nu au nimic de pierdut, poziția lor socială este de neîndurat și ei nu au nici un motiv să fie răbdători. Atunci când ei își dau seama că sunt o mare masă, ei devin cutezători. În plus, era greu ca armata să-și demonstreze superioritatea pe străzile strimte și întortocheate din acele vremuri. Proletarii citadini nu solicitau mari eforturi în lupta deschisă dar ei erau foarte bune în lupta de stradă. Acest lucru a fost demonstrat de evenimentele din Alexandria și Ierusalim.

Acest proletariat din Ierusalim avea o mare pasiune de luptă, în contrast cu proprietarii și intelectualii care s-au alăturat Fariseilor. Este adevărat că în vremuri obișnuite proletarii s-au lăsat conduși de către Farisei dar confruntarea dintre Ierusalim și Roma a ajuns la un apogeu și momentul deciziei se apropia. Fariseii au devenit din ce în ce mai timizi și chibzuiți iar astfel ei se aflau într-o situație din ce în ce mai conflictuală cu proletariatul care dorea să avanseze.

Proletariatul primea din ce în ce mai mult sprijin de la țăranii din Galileea, unde micii proprietari funciari și ciobanii au fost pauperizați și expropriați prin impozite și camătă, așa cum s-au petrecut aceste lucruri în tot Imperiul Roman. Probabil că o parte din ei au venit la Ierusalim iar astfel au făcut să crească proletariatul citadin. Dar, probabil că cei mai activi din categoria țăranilor expropriați au luat

calea insurecției și al banditismului, ca în tot Imperiul Roman. Obiceiurile beduine, menținute prin apropierea de deșerturi, au făcut ca lupta lor să fie mai ușoară, ei având ascunzători pe care numai localnicii le puteau cunoaște. Relieful variat și mulțimea peșterilor din Galileea erau un avantaj pentru bandiți. Drapelul sub care luptau bandiții era așteptarea Mântuitorului. Șefii tâlharilor se declarau mântuitori sau cel puțin antecesorii. Fanaticii care simțeau că sunt chemați să fie profeți sau mântuitori au devenit șefii jefuitori.

Jefuitorii din Galileea și proletarii din Ierusalim se aflau în relații apropiate și se ajutau reciproc. În cele din urmă, ei au format împreună partidul Zeloților, împotriva Fariseilor. Contradicția dintre aceste două grupuri reamintește contradicția dintre girondini și iacobini. Relația dintre proletarii din Ierusalim și bandele înarmate din Galileea a ieșit la iveală în zilele lui Hristos.

În perioada în care Irod suferea de boala sa terminală (4 BC), populația din Ierusalim s-a răsculat împotriva noutăților sale. Ceea mai mare indignare era împotriva vulturului de aur plasat pe Templu din porunca lui Irod. Revolta a fost înăbușită prin forță armată. După moartea lui Irod, populația s-a răsculat din nou foarte violent după Paște astfel că trupele lui Archelaus, fiul lui Irod, au fost silite să verse mult sânge înainte a insurecția să se liniștească. Trei mii de iudei au fost uciși dar nici măcar acest lucru nu a potolit beligeranța poporului de la Ierusalim. Când Archelaus a plecat la Roma ca să fie confirmat ca rege, populația s-a răzvrătit din nou. În această fază, romanii au intervenit. Varus, cel care a căzut ulterior în luptele romanilor din Germania, era guvernatorul Siriei în aceea vreme. El a venit în scurtă vreme la Ierusalim, a reprimat insurecția și s-a întors în Antiohia, lăsând la Ierusalim o legiune sub comanda procuratorului Sabinus. Acest Sabinus avea o mare încredere în forța sa militară, i-a pus pe iudei cu spatele la perete, i-a jefuit și i-a devastat după bunul plac. Aceste fapte au creat o mare incitație.

De sărbătoarea de Rusalii s-au adunat la Ierusalim mulți oameni, mai ales originari din Galileea. Ei erau destul de puternici că să încercuiască și să asedieze legiunea romană și mercenarii recrutați de Irod și lăsați moștenire fiului său. Romanii au executat acțiunii militare în care au ucis mulți iudei dar asediatorii nu s-au slăbit și au reușit chiar să facă astfel ca o parte din trupele lui Irod să treacă de partea lor.

Răscoala s-a răspândit în țară. Bandiții din Galileea aveau acum detașamente de recruți și au format forțe militare. Conducătorii lor se denumeau regii iudeilor, adică Mântuitorul. Unul din cei mai proeminenți era Iuda Galileanul, fiul celebrului bandit Ezekiah, care a fost executat (47 BC). Simon, un fost sclav al lui Irod, a creat în Perea o bandă de tâlhari. A treia bandă de tâlhari era condusă de ciobanul Athronges.

Romanii au reprimat revolta cu mare dificultate, după ce Varus a venit cu două legiuni și forțe auxiliare în ajutorul legiunii romane încercuite la Ierusalim. S-a petrecut acolo un masacru și un jaf de nedescris. Două mii de prizonieri au fost crucificați și mulți alții au fost vânduți ca sclavi.

Aceste evenimente au avut loc aproximativ în perioada în care s-a născut Isus.

Timp de câțiva ani a fost liniște. În anul 6 AD, Iudeea a intrat în guvernarea romană directă. Prima măsură luată de romani a fost organizarea unui recensământ pentru impozitare. Replica a fost o nouă tentativă de rebeliune a lui Iuda Galileanul, cel care a fost atât de proeminent în răscoala din urmă cu zece ani. Iuda s-a aliat cu fariseul Zadok, care trebuia să incite populația din Ierusalim. Această tentativă a eșuat dar a dus la o ruptură între rebelii și oamenii simpli din Galileea și Fariseii. În această fază, Fariseii nu mai doreau nimic iar gruparea zeloților le-a devenit adversă. Începând din această perioadă și până la distrugerea Ierusalimului, focurile insurecției nu au mai fost complet stinse în Galileea și Iudeea.

Josephus Flavius, adept al fariseismului, scrie astfel: "Apoi, Iuda Galileanul, ajutat de fariseul Zadok, au incitat poporul la rebeliune. Ei au convins oamenii că vor fi sclavi dacă vor accepta ca proprietatea lor să fie preluată; că trebuie să-și susțină libertatea ca și cum ei ar fi putut să le aducă fericirea și siguranța pentru ceea ce oamenii aveau precum și onoarea și gloria ca răsplată pentru mărinimie. Ei mai spuneau celor din popor că Dumnezeu nu-i va ajuta decât dacă vor lua împreună decizii care pot fi reușite și favorabile lor, mai ales dacă ei își vor propune scopuri sublime și nu se vor tihni decât dacă vor ajunge la aceste scopuri. Oamenii au acceptat cu plăcere ceea ce le-a fost spus și

doreau din suflet să ajungă la aceste țeluri sublime. Multe nenorociri au provenit de la acești oameni . Poporul a fost infestat incredibil de mult cu această doctrină. Războaiele violente aveau loc tot timpul iar noi ne-am pierdut prietenii care ne ușurau durerile. Mulți dintre oamenii noștri cei mai importanți au fost asasinați și s-au petrecut multe jafuri. Se pretindea că aceste fapte sunt comise pentru bunul public dar, în realitate, erau comise numai pentru profitul personal. De aici, au provenit multe sedțiuni iar de la acel punct au urmat asasinat, uneori chiar ale unor oameni din același popor. Aceste crime au fost comise din demența unor oameni care aspirau să-și extermină adversarii. Noi am fost loviți de foametea care ne-a dus la disperare iar orașele noastre au fost cucerite și distruse. Sedițiunea s-a extins până ce dușmanii au ars Templul Domnului. Acestea au fost rezultatele la care au dus aceste învățături; obiceiurile noastre strămoșești au fost afectate și o mare putere ducea totul la distrugere. Conspiratorii au fost cei care au această forță. Iuda și Zadok n-au introdus un al patrulea sistem filozofic care a avut mai mulți adepți printre noi. În prezent, acest sistem filozofic a creat multe neliniști în guvernarea noastră și a pus fundamentul nenorocirilor noastre din viitor. Mai înainte noi nu cunoșteam acest sistem filozofic. Această infecție s-a răspândit printre tinerii înflăcărați dar a dus publicul la distrugere." [127]

În continuare, Josephus Flavius vorbește mult mai respectuos despre zeloții pe care îi disprețuia la început. "Acești oameni aveau o legătură inviolabilă libertatea și afirmau că Dumnezeu este unicul lor stăpânitor și unica lor divinitate. Ei nu luau în considerație prețul plătit prin diferitele modalități de deces și nu dădeau nici o importanță faptului că prietenii și rudele lor decedează. Toate aceste lucruri înspăimântătoare nu-i puteau convinge să afirme că un muritor este stăpânitorul lor. Dat fiind că mulți oameni cunoșteau această decizie irevocabilă, nu voi mai discuta despre acest subiect. Nici nu mă tem că vreuna din afirmațiile mele nu va fi crezută. Mă tem că ceea ce am afirmat este mai prejos de determinarea pe care o arată atunci când suferă durere. Tot poporul s-a molipsit de această demență pe vremea lui Gessius Florus (64 AD – 66 AD), care a abuzat de puterile sale și i-a dus pe iudei la disperare și revoltă împotriva romanilor." [128]

Cu cât jugul romanilor era mai apăsător și masele erau mai disperate, cu atât ei îi abandonau pe farisei și treceau la zeloți, care arătau derivații ciudate.

Una din aceste derivații era entuziasmul. Cunoașterea și setea de a cunoaște nu erau o caracteristică a proletariatului antic. Mai mult ca oricare altă clasă, proletariatul antic era supus unor forțe sociale pe care nu le înțelegea și pe care le credea sinistre. Mai mult ca oricare clasă disperată, în situația în care oamenii percep ușor realitatea, proletariatul antic credea în minuni. Profund influențat de profeții mesianici, proletariatul antic avea o tendință mai mare decât orice altă grupare să nu perceapă deloc condițiile reale și să aștepte imposibilul.

Oricare fanatic care se proclama *Mântuitor* și promitea să elibereze poporul prin minuni, își găsea aderenți. Un astfel de profet a fost Teuda, în perioada guvernatorului roman Fadus (44 AD – 46 AD). Teuda a condus un grup de rebeli spre râul Iordan; acest grup a fost risipit de cavaleria lui Fadus. Teuda a fost prins și decapitat. [129]

Fanatismul s-a extins în perioada guvernatorului roman Felix (52 – 60 AD). "Ierusalimul a fost copleșit de păcătoșeniile bandiților. Acum acești impostori și escroci au convins mulțimea să-i urmeze în pustiu. Ei susțineau că pot arăta minuni și dovezi clare creat de providența divină. Mulți dintre cei pe care acești impostori au reușit să-i convingă că au avut de suferit din cauza nebuniei lor fiindcă Felix i-a adus înapoi din deșert și i-a pedepsit. În aceste vremuri a ajuns la Ierusalim cineva care spunea că este profet. El sfătuia mulțimea să vină cu el Muntele Măslinilor de lângă Ierusalim. Ei spunea că va arăta oamenilor cum zidurile Ierusalimului vor cădea la porunca lui. El a promis mulțimii că le va face posibilă intrarea în Ierusalim după căderea zidurilor cetății. După ce a aflat de aceste lucruri, Felix a dat comanda soldaților lui să le ia armele. Egipteanul și cei care se aflau cu el au fost atacați de mulți soldați și cavaleri romani din Ierusalim. Felix a ucis patru sute dintre ei și a luat două sute de prizonieri în viață. Egipteanul a scăpat din luptă dar nu s-a mai arătat vreodată. Tâlharii au incitat din nou poporul să facă război cu romanii și să nu le dea ascultare. Dacă cineva executa ordinele romanilor, acești tâlhari dădeau foc satului și îl jefuiau." [130]

La Ierusalim, răscoala împotriva armatei romane nu era ușoară. Cei mai amarnici dușmani ai ordinei au început să asasineze. În perioada guvernatorului Felix, când au apărut tâlharii și fanaticii, a luat viață și o grupare de teroriști. În acele vremuri nu erau cunoscute explozivele iar arma preferată a teroriștilor era pumnalul ascuns sub haină. Aceștia erau *sicarii*, un termen provenit de la *sica*, adică pumnalul.

Frenezia disperată a celor care promovau cauza populară era unica replică inevitabilă la brutalitatea nerușinată exercitată asupra poporului. Josephus Flavius a fost martor la toate aceste evenimente. El descrie după cum urmează faptele ultimilor doi procuratori care au guvernat Iudeea înainte de distrugerea Ierusalimului: "Festus a devenit procurator în locul lui Felix. El și-a propus să îndrepte tot ceea ce a creat neliniște în țară. El a prins ceea mai mare parte dintre bandiți și a distrus o mare parte dintre ei. Albinus, cel care a venit în locul lui Festus, nu și-a îndeplinit misiunea ca el; nu era vreo stricăciune în care Albinus să fi fost implicat. În cadrul funcției sale politice, el a furat și a jefuit de la toți, a împovărat poporul cu impozite. El a permis ca pușcăriașii, închiși pentru jaf de senatul oricărui oraș sau de procuratorii precedenți, să se răscumpere pe bani. Numai cei care nu au dat nimic au rămas în pușcării. În această perioadă, rebelii din Ierusalim erau foarte activi. Principalii rebeli de la Ierusalim au cumpărat de la Albinus permisiunea să continue rebeliunile lor. Populația care profita de pe urma dezordinii se alătura celor aveau legături de prietenie apropiată cu Albinus. Fiecare dintre acești ticăloși nenorociți era înconjurat de banda lui de jefuitori și era șeful lor. Ca un tiran, șeful unei asemenea bande de jefuitori abuza de autoritatea sa asupra lor pentru a-i jefui pe cei care trăiau în liniște. Rezultatul a fost că jefuitorii erau siliți să nu facă nimic atunci când ar fi avut dreptate să fie indignați. Cei care au scăpat de jafuri erau siliți, de frică să nu sufere ca alții, să aducă complimente celui care ar fi trebuit să fie pedepsit. Nimeni nu îndrăzne să-și spună părerea iar tirania era tolerată în general. În aceste vremuri au fost însămânțate cauzele care au dus la distrugerea orașului.

Cu toate că aceasta a fost firea lui Albinus, succesorul său Gessius Florus a demonstrat că Albinus a fost o persoană excelentă în comparație cu el. Albinus a comis majoritatea tâlhăriilor sale pe ascuns. Gessius a comis cu pompozitate crimele sale în detrimentul poporului. Gessius a jefuit și a torturat poporul ca și cum ar fi fost trimis ca executor și nu ca procurator. Când ar fi putut să fie milos, el era cât se poate de barbar și nerușinat în cele mai mari depravări. Nimeni nu putea fi mai bun ca el în ascunderea adevărului și nimeni nu putea concepe modalități mai subtile de înșelăciune. Voracitatea lui Florus a distrus regiuni întregi iar mulți dintre locuitori au fugit din patrie în provincii străine." [131]

Pe vremea lui Florus, starea lucrurilor a dus la marea rebeliune. Tot poporul s-a revoltat cu toată forța împotriva celor care îl chinuiau. Florus a încercat să jefuiască Templul în luna mai a anului 66. Tot Ierusalimul sau mai bine zis, clasele inferioare, s-au răscolit. Majoritatea proprietarilor, Farisei și Saduchei, s-au temut de revoltă și doreau pace. Odată cu această revoltă a început și războiul civil împotriva romanilor. Gruparea care a pledat în favoarea războiului câștigat. Gruparea care a pledat pentru pace a fost învinsă în luptele de stradă. Garnizoana romană de la Ierusalim a fost silită să se retragă și a fost nimicită pe drum.

Motivarea belicoasă a rebelilor era atât de mare încât ei au reușit să împrăstie o coloană de salvare formată din 30,000 de oameni și condusă de legatul sirian Cestius Gallus.

Iudeii din toată țara s-au revoltat la fel ca și cei străinătate. Revolta iudeilor de la Alexandria a creat necesitatea ca toate forțele militare romane din Egipt să fie detașate acolo.

Desigur, Roma nu putea fi înfrântă de iudei fiindcă forța lor militară era prea slabă și urbană. Eventual, această forță ar fi putut să silească Roma să cruțe Iudeea puțin mai mult timp, dacă iudeii ar fi trecut la ofensivă imediat după ultimul lor succes. Împrejurările au venit în ajutorul iudeilor. În cel de-al doilea an al revoltei iudeilor, militari romani din Imperiul Apusean s-au revoltat împotriva lui Nero iar luptele dintre legiunile romane au continuat după moartea acestuia, la data de 9 iunie 68 AD. Vespasian, comandantul armatei însărcinat cu subjugarea ținutului Iudeea, a dat atenție evenimentelor din Apus, unde tronul era în cumpănă, mai mult decât unui mic război local.

Ocazia minoră pe care au avut-o rebelii a dispărut. Clasele inferioare au fost cele care au declarat război romanilor. Clasele inferioare au învins partidul iudeu al păcii. Oamenii bogați și educați mai aveau suficientă influență pentru a acapara conducerea războiului împotriva romanilor. Acest lucru însemna că războiul împotriva romanilor era purtat cu slăbiciune sufletească; scopul nu era victoria

asupra dușmanului ci numai confruntarea însăși. Rebelii au văzut cât de lipsiți de entuziasm erau conducătorii lor. În aceste circumstanțe, Zeloții au putut să preia conducerea. "Cu o anumită justificare, cei din gruparea populară fanatică au susținut că eșecurile proveneau din lipsa de energie a conducătorilor. Oamenii din popor făceau toate eforturile ca să preia comanda și să-i înlocuiască pe conducătorii precedenți. Dat fiind că precedenții conducători nu au renunțat cu ușurință la pozițiile lor, rezultatul a fost un teribil război civil la Ierusalim în iarna anilor 67-68 AD. Atunci au avut loc atrocități care au mai fost văzute numai în prima revoluție franceză." [132]

Comparația dintre acest război și revoluția franceză este șocantă pentru cine studiază aceste evenimente. Regimul de teroare a fost o modalitate de a conserva revoluția și de a crea posibilitatea să progreseze victorios în toată Europa. În situația în care se afla Ierusalimul, un asemenea rezultat ar fi fost imposibil. Regimul de teroare al claselor inferioare a apărut prea târziu chiar și pentru a câștiga o scurtă amânare în favoarea statului iudeu, care avea zilele numărate. Acest regim de teroare ar fi prelungit numai lupta, ar fi mărit suferința și ar fi făcut ca învingătorul să fie mai atroce. Dar acest regim ar fi putut să fie un monument de vigoare, eroism și devotament care se opune în mod impresionant mizerabilei lașități generale și căutării de sine din această perioadă.

Numai o parte dintre iudeii din Ierusalim au continuat pentru încă trei ani, până în septembrie 70 AD, deznădăjduita luptă împotriva unui dușman mult mai puternic. Acești iudei s-au apărat cu toată vigoarea și cu toate mijloacele, acoperind cu cadavre fiecare bucată de pământ înainte de a se preda. În cele din urmă, slăbiți de foamete și boli, acești iudei și-au găsit mormintele printre ruine. Încă de la începutul asediului, preoții, scribii și marii negustori fugiseră spre locuri sigure. Micii artizani, negustorii și proletariatul din Ierusalim au devenit eroii poporului lor, alături de proletariatul agricol din Galileea, ajuns cu greu la Ierusalim.

În această atmosferă a luat viață comunitatea creștină. Sub nici o formă aceasta nu era imaginea binevoitoare a mediului lui Hristos, așa cum o descrie Renan în lucrarea sa *Life of Jesus*. Renan și-a formulat opiniile pe baza impresiilor unui turist modern în Galileea și nu pe baza condițiilor sociale din aceea epocă. Astfel, Renan ne poate spune în romanța sa despre Hristos cât de frumoasă, abundentă și plină de veselie era această țară astfel că orice istorie despre originile creștinismului devine o idilă fermecătoare, precum frumoasa lună mai 1871 la Paris. [134]

Esenienii

Trebuie să recunoaștem că în realitatea jalnică și sângeroasă care este istoria provinciei Iudeea în perioada lui Hristos, mai exista un fenomen care lăsa impresia unei idile pașnice. Acest fenomen era secta Esenienilor. Josephus Flavius susține că această sectă a apărut în jurul anului 150 BC și a supraviețuit până după distrugerea Ierusalimului. Apoi, secta Esenienilor a dispărut din istorie.

La fel ca zeloții, secta esenienilor provenea din origini proletare dar esența sa era cu totul diferită. Zeloții nu au dezvoltat o oarecare structură socială proprie. Zeloții se deosebeau de Farisei la modalități nu la scop: zeloții aspirau la scopurile lor prin duritate și violență. Dacă scopul ar fi fost atins, Ierusalimul ar fi fost încoronat drept stăpânul lumii în locul Romei. Dacă toate bogățiile Romei ar fi trecut la iudei s-ar fi terminat toate dificultățile, pentru toate clasele. Astfel, naționalismul părea să facă socialismul inutil, chiar și pentru proletari. La zeloți, esența tipic proletară era formată din energia și fanatismul patriotismului lor.

Nu toți proletarii doreau să aștepte până când Mântuitorul urma să inaugureze noua dominație mondială a Ierusalimului. Mulți proletari doreau să-și îmbunătățească situația imediat. Având în vedere că politica nu părea să le acorde un ajutor imediat, ei au pornit spre organizarea economică.

Probabil că acest mod de gândire a dus la stabilirea modului de gândire caracteristic esenienilor dar nu avem probe despre acest lucru.

Esența grupării eseniene ne arată că era vorba despre un comunism evident. Ei trăiau în case comune, în diferite așezări rurale din Iudeea. Philon spune: "11.5 Ei trăiesc împreună în grupuri de camarazi cu mese în comun și niciodată nu încetează să-și administreze treburile astfel încât să servească bunul comun... 11.4 Nici unul dintre ei nu-și permite să aibă proprietate particulară, fie casă, sclavi, vaci sau orice alte obiecte procurate și acumulate prin bogăție. Ei depun totul în rezerve comune și se bucură în comun de beneficiu. 11.10 Fiecare predă administratorului comun salariul primit. Administratorul preia acești bani, achiziționează și furnizează cu abundență hrana precum și tot ceea ce este necesar pentru viața omenească." [135] Se poate înțelege de aici că fiecare individ producea pentru sine sau muncea pentru salariu.

Josephus Flavius descrie stilul lor de viață astfel: "După rugăciunea de dimineață, șefii îi expediază să practice meseriile la care se pricep până la cel de-al cincilea ceas de la răsăritul soarelui. Atunci ei se adună. După ce s-au înfășurat cu șaluri, ei se scaldă în apă rece. După această purificare, ei intră în locul în care mănâncă ca și cum ar intra într-un templu sfânt. Când se așează, bucătarul le oferă pâini și farfurii cu mâncare pe care le pune în fața lor. Nimeni nu poate începe masa înainte ca un preot să invoce mila. După ce a mâncat, acel preot mai cere odată milă. La începutul și la sfârșitul mesei, el îl glorifică pe Dumnezeu care le-a dat mâncarea. Apoi, ei își pun la o parte șalurile albe și încep să muncească până seara. Atunci ei revin acasă ca să mănânce masa de seară cu aceleași ceremonii. Dacă se află acolo și străini, ei stau împreună. Nimic nu le spurcă și nu le murdărește casa. Ei permit tuturor să spună pe rând ce doresc. Pentru străini această liniște din casa lor pare misterioasă. Sobrietatea și alimentația moderată le erau totalmente suficiente." [136]

Comunismul lor era dus la extreme. Josephus Flavius spune: "La ei nu se găsește un om care să aibă mai mult decât altul....Nimeni nu are vreo afacere separată și totul poate fi folosit de toată lumea." [137]

Esenienii negau sclavia. Agricultură era principala lor îndeletnicire dar ei mai practicau și anumite meserii. Producția obiectelor de lux și a armelor era interzisă. Comerțului cu aceste obiecte era interzis.

Fundamentul întregului lor sistem comunist era comunitatea consumului și nu a producției sociale. Individul primește bani drept salariu sau drept contravaloare a bunurilor vândute. În ambele cazuri, munca este prestată în afara organizației sociale. Toți membrii acestei caste locuiesc și se hrănesc în comun. Aceasta este ceea mai importantă cauză comună care îi ține împreună. Acesta este comunismul gospodăriei comune. Acest comunism solicită renunțarea la gospodăria separată, la familia separată și la căsătoria separată.

Observăm că în toate organizațiile bazate pe comunismul de consum și pe gospodărirea comună, căsătoria separată creează dificultăți și se face un efort pentru a o elimina. Acest scop poate fi atins prin două modalități duse la extremă: castitatea și destrăbălarea. ....

Oricine cunoaște istoria comunismului va înțelege imediat că, la esenieni, instituția matrimonială era viciată de gospodărirea în comun și nu de caracteristicile feminine. Conviețuirea în comun a unui număr de bărbați și femei crea tentația la infidelitate și la scandaluri de gelozie. ... [138]

Esenienii au crezut că omul nu este liber să decidă conform voinței sale. Saducheeii profesau libertatea deciziei umane iar Fariseii aveau o poziție intermediară. "Atunci când Fariseii afirmă că totul se petrece conform soartei, ei totuși nu neagă libertatea umană a acționa după cum crede de cuviință. Ideea lor este că dorința lui Dumnezeu a fost să creeze o sinteză, astfel ca dorința divină să fie împlinită dar și voința umană de acționa vicios sau virtuos." [139]

"Esenienii afirmă că soarta dictează totul și nimic nu depinde de om. Saducheeii neagă existența soartei și afirmă că nu există așa ceva. Ei susțin că evenimentele din existența umană nu depind de soartă. Saducheeii presupun că toate acțiunile noastre sunt la latitudinea noastră astfel că noi suntem cauzele a ceea ce este bun și primim răul care provine din nebunia noastră." [140]

Se pare că aceste viziuni divergente provin din gândirea pură. Noi știm deja că fiecare din aceste tendințe reprezintă o clasă diferită. Atunci când înțelegem istoria, constatăm că de foarte multe ori clasele dominante au tendința să presupună libertatea voinței. Clasele asuprite au tendința să creadă că nu există libertatea voinței.

Această realitate poate fi ușor înțeleasă. Clasele dominante consideră că pot face ce vor sau că pot să nu facă ceea ce nu vor datorită poziției lor puternice și datorită numărul restrâns al membrilor lor. Regularitatea apare numai la marile mase unde diversele deviații de la normă se anulează reciproc. Cu cât numărul membrilor unui grup este mai mic, cu atât crește importanța deciziilor personale și fortuite în comparație cu normele generale tipice. Pentru un monarh, normele generale tipice sunt complet anulate.

Cei de la putere ajung cu ușurință să creadă că ei sunt dincolo de influențele sociale care par a fi o forță ocultă precum soarta. Clasele dominante consideră că ele își pot atribui libertatea voinței și tot ei o pot atribui celor din clasele dominate. Ei cred că mizeria exploataților provine de la propriul lor păcat. Pentru ei, orice crimă a celor exploatați pare a fi un act de destrăbălare provenit numai din plăcerea lor de a păcătuia, ceea ce solicită aspra pedepsire.

Clasele asupritoare pot exercita mai ușor funcția lor de a judeca și oprima cu ajutorul prezumpției despre libertatea voinței pe cei din clasele asuprite. Membrii claselor asupritoare aveau și un simțământ de superioritate morală, ceea ce îi făcea mai activi în misiunea lor.

Masa celor săraci și împovărați descoperă la fiecare pas că ei sunt sclavii circumstanțelor adică sclavii soartei. Ordinele soartei sunt de neînțeles pentru ei și, în orice caz, soarta este mai puternică. Ei își dau seama că cei bogați îi batjocoresc când le spun să-și croiască singuri calea în viață. Ei încearcă zadarnic să scape de asuprire și își dau seama că nu numai persoanele sunt asuprite dar și că fiecare își trage după el același lanț. Ei înțeleg clar că acțiunile și succesele lor, sentimentele, gândurile și voința lor sunt în funcție de împrejurări.

Având în vedere poziția intermediară a Fariseilor, se poate crede că ar fi ciudat ca ei să accepte simultan libertatea voinței și necesitatea naturală. Aproape după două mii de ani mai târziu, marele filozof Kant a procedat la fel.

Noi nu trebuie să examinăm aici elemente suplimentare ale suprastructurii ideologice pe baza structurii sociale a esenienilor, cu toate că istoricii din curentul central fac exact acest lucru fiindcă astfel ei au ocazia să dea explicații profunde despre deviația esenienilor de la fariseism, budism, pitagoreism sau altă școală filozofică.

Acest lucru nu este un răspuns la chestiunea adevăratelor rădăcini ale esenienilor. Tendințele sociale ale unui popor provin întotdeauna de la necesitățile reale ale poporului și nu de la imitarea unor modele străine. Desigur, se poate învăța de la alte popoare și din alte epoci dar populația extrage de la aceste surse numai ceea ce poate utiliza.

Acest lucru nu este un răspuns la chestiunea adevăratelor rădăcini ideologice ale esenienilor. Tendințele sociale ale unui popor provin întotdeauna de la necesitățile reale ale poporului și nu de la imitarea unor modele străine. Desigur, se poate învăța de la alte popoare și din alte epoci dar populația extrage din aceste surse numai ceea ce poate utiliza și corespunde la vreo necesitate. De exemplu, după Renaștere, dreptul roman a fost foarte mult acceptat în Germania fiindcă se potrivea atât de bine cu necesitățile claselor puternice în ascensiune, ale monarhiei absolute și ale comercianților. Firește, nimeni nu se implică în problema de a inventa un instrument nou atunci când dispune de un instrument existent. Proveniența unui instrument din străinătate nu este răspunsul la chestiunea aplicării sale. Acest lucru poate fi explicat numai prin necesitățile reale ale poporului.

Influențele provenite de la fariseism, budism sau pitagorism și care ar fi putut avea vreo influență asupra ideologiei esenienilor sunt dubioase, în cel mai bun caz. [141] Nu există dovezi că vreunul din aceste curente a influențat direct esenienii. Punctele comune provin, eventual, de la faptul că aceste curente s-au format în circumstanțe destul de asemănătoare care au dus la aceleași încercări de mântuire.

Există tentația de a deduce o relație între pitagoreni și esenieni. Josephus Flavius afirmă că esenienii trăiau în mod foarte asemănător cu pitagoreni. [142] Dar, poate fi pusă întrebarea cine a învățat de la cine: esenienii de la pitagoreni sau invers. Josephus Flavius afirmă că Pitagora a adoptat multe concepții iudaice și le-a prezentat drept propriile sale idei [143] dar aceasta este numai o lăudăroșenie menită să glorifice iudaismul și probabil că este bazată pe un oarecare fals. De fapt, noi nu avem nici o certitudine despre Pitagora. Numeroase date despre Pitagora au devenit disponibile la mult timp după moartea sa.

Aceste date se înmulțeau cu cât trecea mai mult timp de la moartea sa. Am arătat mai sus că Pitagora a fost tratat precum Isus. Pitagora a devenit un ideal, acreditat cu toate calitățile unui model etic, făcător de minuni și profet care și-a dezvăluit misiunea divină prin faptele cele mai surprinzătoare. Din această cauză, nu se știa nimic clar despre el și îi puteau fi atribuite tot felul de calități.

Probabil că stilul de viață introdus de Pitagora, în bună măsură la fel ca stilul de viață al esenienilor, includea elementul de proprietate comună și era relativ recent. Este posibil ca stilul de viață introdus de Pitagora să nu fi fost mai antic în comparație cu modul de viață al esenienilor.

Probabil că pitagoreismul a provenit din Alexandria. [144]

O legătură cu iudaismul este foarte posibilă iar transferul concepțiilor pitagorice în Palestina este o posibilă eventualitate. Procesul invers era de asemenea posibil. În ultimă instanță, se poate ca ambele sisteme să fi avut o sursă comună: practica egipteană. Dezvoltarea socială avansată din Egipt a creat, încă într-o fază preliminară, instituții asemănătoare cu mănăstirile.

Civilizația egipteană s-a aflat în declin multă timp înainte de alte regiuni din Imperiul Roman. Acest lucru a creat repulsie față de plăcerile vieții și proprietatea particulară. Fuga de realitate putea fi practică cel mai bine în Egipt, unde deșertul era în apropierea locurilor civilizate. În alte regiuni, cine fugea de la orașul mare găsea și la țară cea mai asupritoare formă de proprietate adică proprietatea funciară privată. Cine se regăsea în sălbăticia îndepărtată de civilizație era silit să depună cele mai serioase eforturi ca să-și construiască o locuință. Orașeanul era cel mai puțin capabil să facă acest lucru.

În deșertul din Egipt, ca în toate deșerturile, nu exista proprietate funciară privată. Acolo nu era greu de trăit: clima nu solicita mari construcții, haine sau încălzire pentru apărarea omului de climă. Deșertul din Egipt era atât de aproape de oraș încât sihastrul putea ajunge ușor să primească de la prieteni lucrurile de care avea nevoie sau chiar să le ia singur, mergând pe jos câteva ore.

Prin urmare, în Egipt au apărut grupuri de pustnici care se asemănau cu călugării. Apoi a apărut în Alexandria curentul nou din pitagoreism. În secolul IV AD a apărut curentul monahal. Iudaismul din Alexandria a avut propriul său curent monahal: terapeuții. (*Therapeutae*) [145]

Philo tratează chestiunea terapeuților în lucrarea sa despre viața contemplativă. Afirmatia că această lucrare ar fi un fals este nefondată. Philo spune că terapeuții, la fel ca înțelepții, renunță la proprietate, pe care o împart între rude și prieteni. Ei își părăsesc frații, copii, soțiile, părinții și orașul natal și își găsesc adevărata casă în uniunea cu cei care au opinii asemănătoare. Aceste grupări pot fi găsite în multe părți din Egipt, mai ales lângă Alexandria. Aici, fiecare dintre ei trăiește într-o simplă colibă, aproape de cele ale camarazilor și își petrece timpul în contemplație pioasă. Hrana lor este foarte simplă: pâine, sare și apă. Ei se adună sâmbăta pentru discursuri și cântă într-un loc comun, dar bărbații și femeile sunt separați. Ei resping carnea, vinul și sclavia. Nimic nu este menționat despre munca lor. Probabil că ei trăiau din pomeni de la prieteni și admiratori. [146]

Este posibil ca iudeii din Alexandria să fi adus în Palestina noțiunile terapeuților iar astfel să fi influențat ideile esenienilor. Totuși, aceste două sisteme sunt fundamental diferite. Terapeuții trăiesc în contemplație trândavă pe munca altora iar esenienii muncesc cu hărnicie și câștigă suficient ca să se întrețină și să mai dea nevoiașilor. Ambele grupări resping proprietatea particulară dar terapeuții nu au nimic comun cu bunurile lumii. Ei detestă munca ca și plăcerea, ei renunță la mijloacele de producție și la mijloacele de consum iar astfel își distribuie proprietatea printre amici și rude. Esenienii muncesc și, în acest scop, au nevoie de mijloace de producție. Prin urmare, membrii acestei grupări nu-și împart bunurile printre prieteni ci le colectează într-un fond de uz comun. Dat fiind că munceau, esenienii trebuiau să aibă putere fizică și să se hrănească cum trebuie. Ascetismul rigid este imposibil pentru oameni care trebuie să muncească.

Terapeuții și mai ales neopitagoricienii propagau ascetismul, retragerea din lume și renunțarea la proprietate. Esenienii aveau alte opinii. Diferențele dintre aceste grupuri demonstrează contrastul dintre iudeii din Palestina și restul lumii civilizate din Imperiul Roman în perioada de ascendență a creștinismului. Constatăm că esenienii aveau aceleași energii ca zeloții iar acest lucru duce iudaismul din această epocă cu mult dincolo de deprimarea lașă a altor popoare civilizate care fugeau de plăcere și de tentație fiindcă le era frică de luptă. La celelalte popoare chiar și tendințele comuniste aveau un caracter laș și ascetic.

Esenienii au avut ideile lor caracteristice fiindcă iudaismul avea vigoare. Au existat și factori suplimentari care au făcut ca tocmai iudaismul să fie cel care a produs acest fenomen unic. În general, constatăm că în ultimul secol înaintea lui Hristos, proletarii și aliații lor se străduiesc să înlăture pauperitatea printr-un efort organizat. Mesele în comun erau ultimul reminiscent al comunismului primitiv și punctul de plecare al noului comunism.

În iudaism exista o mare necesitate de coeziune și ajutor reciproc. Compatrioții se uneau în străinătate mai mult ca în țara lor de origine. Iudeii erau cei mai oropsiți și exilați permanent în țări străine. Iudeii se caracterizau prin ajutorarea reciprocă care era la fel de surprinzătoare ca segregarea lor față de cei care nu erau din poporul lor. Tacitus a arătat ostilitatea lor față de străini și permanenta lor amabilitate reciprocă. [147]

Se pare că iudeii s-au legat foarte puternic de întrunirile lor cu mese în comun. Aceasta este singura explicație că Cezar a interzis întrunirile fără precedente antice dar a permis întrunirile iudeilor. "În toate cazurile, Cezar a cerut permisiunea Senatului pentru formarea unor societăți independente cu propriile lor fonduri. În cazul iudeilor, Cezar a permis să se formeze în tot Imperiul asociații cu mese în comun și proprietatea corporației. Având în vedere dorința răspândită atunci de a aparține de societățile de care statul se temea și pe care le persecuta, toleranța societăților religioase iudaice a făcut ca mulți păgâni să solicite să fie membri în societățile iudaice în calitate de oameni cu frica lui Dumnezeu. S-a răspuns cu ușurință la această solicitare." [148]

Era foarte probabil ca o asemenea grupare proletară să adopte o esență pur comunistă. Dar, în condițiile urbane, nu era ușor ca gruparea să depășească mesele comune, finanțate prin fonduri comune. De asemenea, nu erau prea multe stimulente pentru așa ceva. Pe vremea aceea, în ținuturile meridionale, îmbrăcămintea nu avea un rol important în bugetul proletarilor. Hainele foloseau ca decor mai mult decât ca ocrotire împotriva condițiilor meteorologice. Proletarii din orașe căutau un adăpost sau un mic colț. Necesitatea de a-și câștiga existența împrăștia proletarii la capătul orașelor unde ei cerșeau, furau, cărau, făceau comerț ambulant sau orice altceva ca să se poată întreține.

Mesele comune, la care fiecare contribuia cum putea și toți se împărțeau cum puteau, erau ceea mai puternică legătură care menținea societatea unită. Aceasta era ceea mai efectivă modalitate de a ocroti individul de vicisitudinile vieții care pot distruge nevoiașul atât de ușor.

În mediul rural preocuparea de muncă și gospodărie erau inseparabile. Mesele în comun presupun o ocupație comună și o economie comună. Marile proprietăți agricole erau fapt frecvent în acele vremuri. În această fază, unele marile proprietăți erau puse în funcțiune de sclavi, familii comunitare și grupări sedentare.

În această epocă, Palestina era singura regiune în care iudaismul mai avea țărâtime. Am observat că țărâtimea se afla într-o legătură constantă și apropiată cu metropola Ierusalim și cu proletariatul ei. În aceea perioadă, tendințele comuniste erau cel mai mult apropiate de inima proletariatului iudeu. Tendințele comuniste se puteau extinde cu ușurință în mediul rural, unde puteau lua forma caracterizată prin doctrina esenienilor.

Fundamentul economic al organizației esenienilor era agricultura țărănească. O asemenea organizare teritorială putea să reziste numai atât timp cât era tolerată de stat. O comuniune productivă nu putea exista ca societate secretă, mai ales în mediul rural.

Prin urmare, ideile esenienilor erau legate de păstrarea libertății iudeilor. După pierderea acestei libertăți, chiar și esenienii au fost siliți să se supună. Ideile esenienilor nu erau potrivite pentru o existență ilicită în marile orașe din afara Palestinei.

Totuși, Ierusalimul a fost destinat să dezvolte o formă de organizare care s-a dovedit mai adaptabilă decât oricare alta pentru necesitățile proletariatului urban în tot Imperiul Roman. În cele din urmă, această formă de organizare s-a adaptat mai bine ca oricare alta chiar la necesitățile Imperiului Roman. Această organizare a început la Ierusalim, s-a extins în tot Imperiul Roman și a inclus toate elementele unui nou mod de simțire și gândire cauzat de transformarea socială și decadența din aceea perioadă.

În continuare, vom trata această orânduire: comunitatea creștină.

NOTE

1. Julius Wellhausen, *Israelitische und Jüdische Geschichte*, (Berlin: Druck & Reimer, 1897), pp. 82-83, fn.1.
2. Geneza 37:25,28 [NT]
3. Vezi: Numeri 32:1 [NT]
4. Judecătorii 8:21 [NT]
5. Judecătorii 8:24 [NT]
6. Judecătorii 8:26 [NT]
7. Diodorus Siculus, *op. cit.*, v. II
8. Arnold Heeren, *Ideen über die Politik, den Verkehr und die Handel der vornehmsten Völker der alten Welt*, (Wien: Härter, 1817), 3v, v.I, pp. 84 – 86
9. Geneza 13:2
10. Scrisorile de la Amarna sunt un număr de tablete hieroglifice din Egipt, datate în secolul XIV-lea. [NT]
11. F.Buhl, *Die sozialen Verhältnisse der Israeliten*, (Berlin: Reuther & Reichard, 1899), p. 76
12. A. Jeremias, *Das Alte Testament im Lichte des Alten Orients*, (Leipzig: Hinrich, 1906), p.300
13. L. Herzfeld, *Handelsgeschichte der Juden*, (Braunschweig: Meyer, 1894), pp. 22 - 25
14. R. Pietschmann, *Geschichte der Phönizer*, (Berlin: Grote, 1889), p. 238
15. Ezechiel 27:17
16. 2 Samuel 5:11
17. 1 Regi 5: 10-11
18. Autorul menționează termenul biblic *Terafim*. Dat fiind că narația sa este eronată, am omis acest fragment. [NT].
19. R. Pietschmann, *op.cit.*, p. 183 ff.
20. Cf. M. Boyce, "Ahura Mazda", *Encyclopædia Iranica*, v. I/7, pp. 684-687 [NT]
21. Cf. J. Duchesne-Guillemin, "Ahriman", *Encyclopædia Iranica*, v. I/6-7, pp. 670-673 [NT]
22. Se pare că banul a fost un instrument de estimare al valorii înainte de a fi un instrument de circulație. Banul este folosit în acest scop în perioada în care schimbul este forma de comerț prevalentă. Despre această modalitate comercială în Egiptul antic, vezi: Eduard Meyer, *Die wirtschaftliche Entwicklung der Altertums*, (Jena: Fischer, 1895), p. 11
23. Karl Kautsky, *Thomas More and his Utopia with a Historical Introduction*, translated by H.J.Stenning, (London: Black, 1927) [NT]
24. Ed. Meyer, *Geschichte des Alten Aegyptens*, (Berlin: Grote, 1887), p. 182
25. Ibid., p. 210
26. Josephus Flavius, *Against Apion*, 1: 86-90, p 942 in W. Whiston & P. Maier eds., *The New Complete Works of Jeseplus*, (Grand Rapids : Kregel, 1999)
27. Judecătorii 11:3. Vezi: Judecătorii 11, 12 [NT]
28. Judecătorii 14:19
29. 1 Samuel 22:3. Autorul comentează eronat contextul versetului. [NT]
30. Exodul 16, 19, 25:1-22 [NT]
31. Isaia 5: 8-9
32. Amos 4: 1-2
33. Amos 8: 4-8
34. Max Beer, Ein Beitrag zur Geschichte des Klassenkampfes in hebräischen Altertum, *Neue Zeit*, v.11, (1892 - 1893), p. 447 Teza marxistului Max Beer este că profețiile biblice sunt rezumatul proletariatului israelit. [NT]
35. Isaia 10: 1-2
36. Isaia 1: 27
37. Ieremia 8: 8

38. Amos 6:12
39. 2 Regi 9-10 [NT]
40. Vezi: 2 Regi 17: 1-6 [NT]
41. 2 Regi 17: 24
42. 2 Regi 23: 29; 2 Cronici 25: 20-27 [NT]
43. 2 Cronici 36: 4 [NT]
44. 2 Regi 24: 11-16
45. 2 Regi 25: 8-12
46. Ieremia 39: 9 - 10
47. F. Buhl, *op.cit.*, p. 52 ff.
48. 2 Regi 24: 14
49. Karl Kautsky, *Das Judentum, Neue Zeit*, v.8 (1890), p. 23
50. F. Buhl, *op.cit.*, p. 43
51. Exodul 20:8 – 11 [NT]
52. B. Stade & O. Holtzmann, *Geschichte des Volkes Israel*, (Berlin: Grote, 1888), v. 2, p. 17
53. Ibid., p. 187. Citatul este foarte superficial: dintr-o lucrare de mii de pagini, autorul citează numai câteva cuvinte, cu totul scoase din contextul foarte complex și documentat. [NT]
54. Geneza 32:24-30
55. Autorul exprimă aici opinii complet eronate și în contradicție totală cu textul biblic citit la nivelul elementar. [NT]
56. Ed. Meyer, *op. cit.*, p. 192 ff
57. Cf. Alfred Jeremias, *Babylonisches und Neues Testament*, (Leipzig: Heinrich, 1905) [NT]
58. Hugo Winckler, *Die Babylonische Geisteskultur*, (Leipzig: Quelle & Meyer, 1907), p. 144 ff.
59. 2 Regi 22:8 ff [NT]
60. 2 Regi 23: 5, 8, 15
61. J. Wellhausen, *op. cit.*, p.32
62. Isaia 42:8-12
63. Isaia 41:27
64. Karl Marx, Introduction to the Critique of Political Economy in *A contribution to the Critique of Political Economy*, translated N. I .Stone, (NY: International Publishing 1904), pp. 264 -267. Această introducere a fost publicată pentru prima oară în publicația *Neue Zeit*, editată de Karl Kautsky în edițiile din 7, 14 și 21 martie 1903. Karl Kautsky menționează că articolul citat aici a fost găsit după moarte printre documentele lui Karl Marx. Explicația lui Karl Kautsky este că el a elaborat oarecum manuscrisul lui Karl Marx din 1857, fiindcă acest manuscris nu era inteligibil în forma sa originală. [NT]
65. Isaia 41:4
66. Vezi: Isaia 45:1 ("Așa vorbește Domnul către unsul Său, către Cir...") [NT]
67. Vezi: Th. Mommsen, *op.cit.*, v.5, pp. 489 - 492
68. Josephus Flavius, *op cit.*, (*The Jewish Antiquities*) p. 597 (18.6.3). În sursa originală, autorul menționează că Agrippa a fugit în Iudeea, după ce a acumulat datorii și după ce și-a cheltuit la Roma toți banii. Cypros, soția lui Agrippa, s-a obligat în fața lui Alexander Lysimachus să înapoieze banii. Alexander Lysimachus a făcut împrumutul prin plata sumei principale la Puteolis (Dikaearchia), lângă Napoli, fiindcă îi era teamă că Agrippa va cheltui toți banii imediat. [NT]
69. Josephus Flavius, *op.cit.*, (*The Jewish Antiquities*) p. 633 (19.5.1)
70. Th. Mommsen, *op.cit.*, v.5, p. 456
71. Th. Mommsen, *op.cit.*, v.5, pp. 489 - 492
72. C. Suetonius Tranquillus, *op.cit.*, (Julius Caesar), ch. 84:5, p.117
73. Th. Mommsen, *op.cit.*, v.5, pp. 497, 498
74. E. Schürer, *op.cit.*, v.3, p. 90
75. Josephus Flavius, *The Life of Flavius Josephus* in *The New and Complete Works of Josephus*, (Grand Rapids: Kregel, 1999), pp.17 – 18, (3.13 - 16). În fragmentul citat aici, Josephus Flavius menționează călătoria sa la Roma și multiplele cadouri pe care le-a primit de la Poppaea. Cf.: William den Hollander, *Josephus, the Emperors and the City of Rome: From Hostage to Historian*, (Leiden: Brill, 2014) [NT]
76. Geneza 22:16-18
77. Geneza 22:17 [NT]
78. Geneza 22:18 [NT]

79. Josephus Flavius, *op. cit.*, (*Jewish Antiquities*), p. 463 (14.7.2). Afirmatia lui Strabo, menționată de Josephus Flavius, apare în contextul iudeilor de la Cirene, Libia. Cf. Faptele Apostolilor 2:10 [NT]
80. Ludwig Friedländer, *op.cit.*, v.II, p.519
81. E. Schürer, *op.cit.*,v. 2, p. 5 ff
82. Evanghelia după Matei 23:15
83. Autorul citează o sursă incertă din scrierile lui Philon. Autorul menționează textul apocrif *Cartea lui Tobias* 14:6-7 dar citatul este imprecis. [NT]
84. Pentru detalii suplimentare, vezi scrierile lui Josephus Flavius. [NT]
85. Josephus Flavius, *op.cit.*, (*The Jewish War*), p.768 (2:20)
86. Tacitus, *op. cit.*, (*The Histories*), v.II, 5:5, pp. 181 - 185
87. Juvenal, *Satires*, (Oxford: Thornton, 1885), Satire XIV, pp. 182 – 195
88. Th. Mommsen, *The Provinces of the Roman Empire from Caesar to Diocletian*, (NY: Scribner, 1899), v.2, pp. 208 -211. Prezentul citat este un fragment din capitolul în care Mommsen tratează relațiile reciproce dintre Imperiul Roman și iudei (pp. 174 -251). Kautsky a adoptat, în principiu, tezele foarte critice ale lui Mommsen despre contribuțiile negative ale iudeilor și ostilitatea justificată a Imperiului Roman față de ei, inclusiv distrugerea Templului din anul 70 AD. [NT]
89. Josephus Flavius, *op.cit.*, (*Jewish Antiquities*), pp. 591 - 592 (18.3.5). Această expulzare a avut loc în anul 19 AD.
90. C. Suetonius Tranquillus, *The Lives of the Twelve Caesars*, (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1913), v. II, p. 53. Cf. Faptele Apostolilor 18:2
91. Acest templu a fost construit în jurul anului 160 BC. Cu toate împotrivirile, acest templu a existat timp de 343 de ani după construirea sa. Vezi: Josephus Flavius, *op. cit.*, (*The Jewish War*) (7.10.4) p.935; James F. Driscoll, "Onias" *The Catholic Encyclopedia*, (New York: Robert Appleton Company, 1911), v. 11
92. Josephus Flavius, *op. cit.*, (*Jewish Antiquities*), p. 386 (11.8.6-7)
93. Ibid., pp. 585 - 586 (18.1.2-5). Kautsky face aici un rezumat al textului original.[NT]
94. Ibid., p. 463 (14.7.1)
95. Marcus Tullius Cicero, *In Catilinam, Pro Murena, Pro Sulla, Pro Flacco*, (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1976), p. 517. Vezi: Anthony J.Marshall, Flaccus and the Jews of Asia, (Cicero, Pro Flacco 28.67 - 69), *Phoenix*, v.29 (1975), pp. 139 -154
96. Neemia 10:32-39
97. Josephus Flavius, *op. cit.*, (*Jewish Antiquities*), p. 462 (14.7.1)
98. Josephus Flavius, *op.cit.*, (*Against Apion*), p. 948 (1.22)
99. Josephus Flavius, *op. cit.*, (*Jewish Antiquities*), p. 654 (20.8)
100. W. Fairweather & J. Sutherland Black (eds.), *The First Book of the Maccabees*, (Cambridge: University Press 1897), I. 11 - 15, pp. 58 - 60
101. Vezi: Neemia 5 [NT]
102. "Asid" provine de la termenul ebraic "Hasid", care poate fi tradus ca "adept". Asideii au fost o grupare religioasă iudaică extremistă. Ei au participat la acțiuni militare împotriva Imperiului Seleucid dar au dispărut în decursul timpului.[NT]
103. Kautsky nu menționează opinia religioasă și doctrinară conform căreia cartea lui Daniel este un fundament biblic indiscutabil, inclusiv proveniența sa cronologică din perioada exilului în Babilon (586 BC - 536 BC). Vezi: A.G. Gaebelein, *The Prophet Daniel: A Key to the Visions and Prophecies of the Book of Daniel*, (NY: Our Hope, 1911), p. 7 [NT]
104. A. H. Silver, *History of Messianic speculation in Israel*, (NY: Mac Millan, 1927) [NT]
105. Daniel 7:18 [NT]
106. Daniel 7:27. În original, versetele citate aici sunt numai interpretările unor vise .[NT]
107. W. Fairweather & J.Sutherland Black (eds.), *op.cit.*, I. 14. Cf. Sara R. Mandell, Did the Maccabees believe that they had a valid treaty with Rome, *Catholic Biblical Quarterly*, v.53 (1991), pp. 202 - 220 [NT]
108. Josephus Flavius, *op. cit.*, (*Jewish Antiquities*), p.441 (13.10.6)
109. Ibid., p. 586 (18.1.4)
110. Ibid., p. 556 (17.2.4)
111. În ebraică *rabi* înseamnă *domnul meu, monsieur*.
112. Josephus Flavius, *op. cit.*, (*Against Apion*), pp. 939 - 940 (1: 7-8). Argumentul lui Kautsky și credibilitatea sa intelectuală pot fi verificate în acest context important prin citarea integrală a sursei originale: "7. Strămoșii noștri i-au numit pe cei mai buni dintre acești preoți și cei care de la început veneau în acest scop la slujba. Strămoșii noștri au pus condiția că preoțimea trebuie să continue să fie neamestecată și pură. Un preot trebuie să aibă urmași

de la o femeie din același popor, fără să aibă vreo grijă de bani sau de vreo demnitate. Acest preot trebuie să se intereseze ca să afle de descendența soției sale din vechile tabele; el trebuie să găsească cât mai mulți martori despre acest aspect. Noi obișnuim să facem astfel nu numai în Iudeea ci oriunde trăiesc oameni din poporul nostru; chiar și acolo se păstrează un catalog exact despre căsătoriile preoților noștri. Mă refer la Egipt și Babilon precum și la oricare alt loc din lume unde sunt împrăștiați preoții noștri. Ei trimit în scris la Ierusalim numele antice ale părinților lor precum și ale precedentilor strămoși și menționează cine sunt martorii. Atunci când izbucnesc războaie, ..., preoții supraviețuitori compun noi tabele genealogice din vechile documente și examinează detaliile despre femeile care au supraviețuit. Preoții încă nu-i acceptă pe cei care au fost prizonieri fiindcă îi bănuiesc că ar fi avut relații personale cu unii dintre străini. Cel mai puternic detaliu despre corecta noastră administrație este că avem numele marilor preoți din tată în fiu din ultimii două mii de ani. Dacă cineva dintre ei au încălcat aceste reguli, ei nu au voie să vină la altar sau să participe la vreo purificare. Acest lucru este corect și trebuie făcut astfel fiindcă nu oricine are permisiunea să se numească singur scrib și nu există nici o dezacord în legătură cu ceea ce este scris. Numai profeții pot fi scriitori, dat fiind că ei au scris cu documente originale și primele relatări, așa cum le-au aflat de la Dumnezeu prin inspirație. Alții au scris despre evenimentele din vremurile lor, ceea ce este ceva cu totul diferit. 8. Noi nu avem un număr infinit de cărți în conflict și contradicție (așa cum există la greci); noi avem numai 22 de cărți care ne relatează ce s-a întâmplat de la începuturile lumii și pe bună dreptate sunt considerate divine. Acestea sunt cele 5 cărți ale lui Moses care conțin legile și obiceiurile de la începuturile omenirii și până la moartea sa, adică o perioadă cu puțin mai scurtă de trei mii de ani. Profeții au scris 13 cărți care acoperă perioada de la moartea lui Moses până la Artaxerxes și 4 cărți de psalmi și proverbe. Este adevărat că istoria noastră de la Artaxerxes până în prezent a fost scrisă foarte detaliat dar nu este foarte credibilă....Se poate observa cât de multă valoare acordăm scrierilor noastre prin faptul că în decursul unei perioade atât de prelungite, nimeni nu s-a aventurat să adauge sau să șteargă ceva sau să facă vreo schimbare....În decursul unei lungi perioade, nimeni nu a avut impertinența să adauge sau să schimbe ceva la aceste scrieri. A fost natural ca iudeii să considere de la naștere că aceste cărți conțin doctrine divine și să persiste în această credință și chiar să moară pentru ele, dacă era nevoie. ....".

113. Apocalipsa lui Ioan 17:5 [NT]

114. Apocalipsa lui Ioan 17:2, 18:3 [NT]

115. Apocalipsa lui Ioan 18:11 [NT]

116. Apocalipsa lui Ioan 21:10 [NT]

117. Apocalipsa lui Ioan 21:24 [NT]

118. Josephus Flavius, *op. cit.*, (*The Jewish War*) p. 906 (6.9.3). Credibilitatea datelor menționate de Josephus Flavius trebuie considerată având în vedere fraza anterioară din această sursă. Josephus Flavius menționează că Cestius, cel care a făcut numărătoarea, dorea să-i dea lui Nero date favorabile despre puterea orașului, fiindcă Nero avea înclinația de a condamna iudeii.[NT]

119. Ibid.p.906 (6.9.3)

120. Tacitus, *Histories: Books 4-5*, (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1931), V:13, pp. 198-199

121. Eclesiastul 9:4 -6

122. Eclesiastul 9:7-9

123. Afirmarea autorului este neclară și nefondată. Identitatea autorului *Eclesiastului* era și continuă să fie o problemă foarte disputată de autoritățile academice din domeniu. Vezi: M. Friedländer, *The Age and Authorship of Ecclesiastes*, *The Jewish Quarterly Review*, v.1 (1889), pp. 359 - 375; T. Longman, *The Book of Ecclesiastes*, (Grand Rapids, Mi./Cambridge, UK: Eerdmans Publishing, 1998); J.P.Weinberg, *Authorship and Author in the Ancient Near East and in the Hebrew Bible*, *Hebrew Studies*, v.44 (2003), pp. 157 - 169.[NT]

124. Josephus Flavius, *op. cit.*, (*Jewish Antiquities*), p.556 (17.2.4). Acest citat al autorului este eronat. Josephus Flavius vorbește în acest citat despre masacrul Fariseilor în timpul regelui Irod din cauza predicțiilor lor ostile și a infidelității lor. [NT]

125. Daniel 12:2

126. Juvenal, *op.cit.*, Satire III, pp.51-52

127. Josephus Flavius, *op. cit.*, (*Jewish Antiquities*), p. 585 (18.1.1)

128. Josephus Flavius, *op. cit.*, (*Jewish Antiquities*), p. 587 (18.1.6)

129. Faptele Apostolilor 5:36 [NT]

130. Josephus Flavius, *op. cit.*, (*Jewish Antiquities*), pp. 653-654 (20.8.6)

131. Josephus Flavius, *op. cit.*, (*The Jewish War*) , p. 748 (2.14.1-2) . Cf. Faptele Apostolilor 24-26

132. Emil Schürer, *A History of the Jewish People in the Time of Jesus*, (NY: Scribner, 1891), v. 2, p. 227

133. Ernest Renan, *The Life of Jesus*, (London: Kegan & als., 1891), p. 50

134. În perioada martie – mai 1871, a existat *Comuna din Paris*, considerată drept regim proletar. Remarca lui Kautsky pare a fi o ironie. [NT]
135. Philo, *Every Good man is free. On the Contemplative Life. Hypothesica (Apology for the Jews)*, (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1941), pp. 439 -441. [NT]
136. Josephus Flavius, *op. cit.*, (*The Jewish War*) , p. 737 (2.8.5)
137. Josephus Flavius, *op. cit.*, (*The Jewish War*) , p. 736 (2.8.3)
138. Continuarea argumentului este ignorabilă și nu conține nimic semnificativ. [NT]
139. Josephus Flavius, *op. cit.*, (*Jewish Antiquities*), p. 586 (18.1.3)
140. Josephus Flavius, *op. cit.*, (*Jewish Antiquities*), p. 429 (13.5.9)
141. Parsismul este credința adepților iranieni ai profetului indian Zoroaster; Budismul este religia provenită din învățăturile lui Gautama Buddha; Pitagoreism este un curent filozofic fondat de grecul Pitagora în secolul VI BC. [NT]
142. Josephus Flavius, *op. cit.*, (*Jewish Antiquities*), p. 521 (15.10.4)
143. Josephus Flavius, *op. cit.*, (*Against Apion*), p. 947 (1.22)
144. Eduard Zeller, *op.cit.*, pp. 306 - 533
145. Terapeuții erau un curent de asceți iudaici din Egipt care trăiau în chilii singuratice departe de locurile populate și duceau o viață contemplativă.[NT]
146. Philo, *op. cit.*, (*On the Contemplative Life*). pp. 113 - 133. [NT]
147. Tacitus, *op.cit.*, (*Histories*), V:5, pp. 175-199
148. O. Holtzmann, *op. cit.*, v. 2, p. 460 ff

PARTEA IV: Începuturile creștinismului

I. Comunitatea creștină primitivă

Caracteristicile proletare ale comunității

Am observat că mișcarea pur națională și democratică a zeloților nu era satisfăcătoare pentru elementele proletare din Ierusalim. Pe de altă parte, nici refugiul din mediul urban spre mediul rural, așa cum au făcut esenienii, nu era pe gustul tuturor. În acele vremuri, ca și în prezent, fuga din țară era foarte ușoară dar refugiul din oraș era foarte dificil. Proletarul, obișnuit cu viața urbană, nu era în mediul său la țară. Boierul putea să considere foarte plăcut conacul său de la țară în comparație cu agitația de la oraș. Pentru proletar, revenirea la țară însemna munca pe câmpuri, la care nu se pricepea și pentru care nu era bun. Prin urmare, masa proletarilor trebuie să fi preferat să rămână la oraș, la Ierusalim sau în alte părți. Ideile provenite de la esenieni nu furnizau necesitățile proletarilor, cu excepția celor care erau numai *lumpenproletariat* și se obișnuiseră cu traiul de paraziți ai societății.

Un al treilea curent cu tendință proletară trebuia să apară, pe lângă zeloți și esenieni. Acest curent era, de fapt, o sinteză a celor două curente menționate și și-a găsit expresia în comunitatea mesianică.

Este acceptat, în general, că la începuturi comunitatea creștină era compusă numai din proletari și era o organizație proletară. Acest fapt a continuat să fie adevărat mult timp după primele începuturi.

În prima sa Epistolă către Corinteni, Pavel afirmă că în comunitatea corintenilor nu prea sunt oameni educați sau bogați: "26. De pildă, fraților, uitați-vă la voi cari ați fost chemați: printre voi nu sunt mulți înțelepți în felul lumii, nici mulți puternici, nici mulți de neam ales. 27. Dar Dumnezeu a ales lucrurile bune ale lumi, ca să facă de rușine pe cele înțelepte. Dumnezeu a ales lucrurile slabe ale lumi ca să

facă de rușine pe cele tari. 28. Și Dumnezeu a ales lucrurile josnice ale lumii și lucrurile disprețuite ba încă lucrurile care încă nu sunt ca să nimicească pe cele ce sunt. " [1]

Friedländer descrie bine esența populară a comunității creștine timpurii: "Nu are importanță câți factori au contribuit la propagarea Evangheliei, ei au găsit numai sprijinitori izolați în clasele superioare iar acest fenomen s-a continuat până la mijlocul sau până la sfârșitul secolului al II-lea. Tendințele lor filozofice și celelalte elemente ale educației lor, combinate cu politeismul, erau puternic opuse creștinismului. Apoi, acceptarea creștinismului a dus la cele mai periculoase conflicte cu ordinea socială stabilită. În cele din urmă, renunțarea la interesele laice era foarte dificilă pentru cei care aveau onoare, putere și avere. Lactantius spune că erau mai mulți săraci decât bogați care doreau să aibă religie. Fără îndoială, trebuie să fi existat la cei bogați o atitudine ostilă față de inclinațiile socialiste în creștinism. La clasele inferioare, răspândirea creștinismului, care a fost foarte avantajată de dispersiunea iudeilor, trebuie să fi fost foarte rapidă, mai ales la Roma. În anul 64, numărul creștinilor acolo era deja considerabil. Dar, această dispersiune a fost limitată numai la anumite locuri pentru mult timp. Conform datelor pe care le avem, prezervate întâmplător, până în anul 98 erau 42 de locuri în care se putea arăta că au fost comunități iudaice. În anul 180 erau 74 de comunități iar în anul 325 erau mai mult de 550 de comunități. Până în secolul al III-lea, creștinii nu erau numai o mică minoritate în Imperiul Roman ci o minoritate formată, cel puțin la început, din grupurile sociale cele mai inferioare. Păgânii își băteau joc de creștini fiindcă ei [i.e. creștinii - NT] puteau să convertească neghiobi și sclavi, femei și copii, needucați, necopți ca țăranii iar comunitățile lor erau formate numai din oameni mărunți, meseriași și femei bătrâne. Nici creștinii nu au negat acest lucru. Ieronim afirmă că cei din comunitatea lui Hristos nu proveneau din Lyceum și Academie ci din păturile cele mai inferioare ale societății (*de vili plebecula*). Autorii creștini afirmă clar că noua credință i-a izolat pe aderenții săi din clasele superioare până la mijlocul secolului al III-lea. Eusebius spune că pacea acordată bisericii în perioada lui Commodus (180 - 192) a fost utilă pentru extinderea sa astfel că oameni de vază, datorită bogăției și provenienței lor sociale, s-au îndreptat spre mântuire cu toată familia și clanul lor. În perioada lui Alexander Severus (222 - 235), Origen a spus că cei bogați, inclusiv doamnele nobile și trufașe, au acceptat mesajul creștin al divinității. Acestea au fost succese pe care creștinismul nu le-a cunoscut înainte....După perioada lui Commodus, extinderea creștinismului în clasele superioare este confirmată la fel de frecvent pe măsură ce această mărturie lipsește cu privire la epoca precedentă. Singurele persoane din înalta societate din perioada premergătoare lui Commodus, a căror conversiune la creștinism este foarte probabilă, sunt Flavius Clemens, consul executat în anul 95 și soția sau sora sa, Flavia Dimitilla, expulzată în Pontia." [2]

Această caracteristică proletară este una din principalele motive pentru care suntem atât de prost informați despre începuturile creștinismului. Primele figuri dominante ale creștinismului au fost poate oratori elocvenți dar care nu se pricepeau la citit și la scris. Aceste arte erau atunci mai îndepărtate de mulțime decât ele sunt în prezent. Timp de generații, doctrina creștină și istoria comunităților era limitată la tradiții orale transmise de persoane extrem de mișcate și incredibil de credule. Aceste tradiții tratau evenimente la care a participat numai un mic număr de persoane, dacă aceste evenimente au avut loc într-adevăr. Prin urmare, aceste tradiții nu puteau fi considerate de marea masă a poporului și mai ales de elementele critice și imparțiale. Punerea în scris a acestor elemente a început numai atunci când clasele superioare au început să treacă la creștinism. Apoi, aceste documente scrise au fost create în scopuri polemice și istoriografice. Aceste documente erau desemnate să sprijine cerințe și viziuni definite.

Documentele folosite în narațiunea detaliată despre biografiile și discursurile unor persoane conțineau multe contradicții și imposibilități. Folosirea acestor documente a fost făcută cu multă impertinență, tendențiozitate și o completă ignoranță a condițiilor necesare pentru credibilitatea istorică. Am arătat înainte că este imposibil să fie făcută o declarație concretă despre prezumtivul fondator al comunității creștine. Pe baza afirmațiilor de până acum, este inutil să știm ceva concret despre fondatorul comunității creștine. Toate sistemele de idei caracteristice creștinismului au fost considerate drept produse ale evoluției greco-romane sau iudaice. Nici o idee creștină nu solicită referință la un sublim profet sau poet. Nu există nici o idee creștină care să nu poată fi depistată că provine din

literatura păgână sau iudaică. Pentru percepția noastră istorică, educația despre personalitățile lui Isus și a discipolilor săi nu are nici o semnificație. Cel mai important lucru pentru percepția noastră istorică este claritatea cu privire la esența comunității creștine.

Din fericire, acest lucru era posibil. Discursurile și acțiunile celor onorați de creștini drept apologeți și dascăli lor pot fi foarte împodobite sau fabricate. În orice caz, primii creștini au scris în spiritul comunităților creștine în care și pentru care trăiau. Ei au repetat tradiții din epoci precedente, eventual cu anumite schimbări dar care erau atât de bine stabilite încât orice încercare de a schimba ceva s-ar fi lovit de o puternică împotrivire. Poate s-a încercat atenuarea sau reinterpretarea spiritului dominant la începuturile creștinismului dar o falsificare completă era imposibilă. Putem detecta asemenea încercări de atenuare care se întăresc pe măsură ce comunitatea creștină își pierde caracterul proletar de la origini și acceptă persoane educate, prospere și redutabile. Aceste încercări sunt exact sursa din care poate fi dedusă esența caracteristică a creștinismului.

Această percepție este confirmată de evoluția sectelor creștine ulterioare. Istoria acestor secte creștine ne este cunoscută de la începuturi și repetă șabloanele comunității după secolul al II-lea AD. Prin urmare, putem considera că această evoluție este obișnuită iar începuturile sectelor ulterioare sunt exact ca începuturile creștinismului. Această inferență prin analogie nu este o probă ca atare dar poate fi foarte utilă pentru a solidifica o concluzie la care s-a ajuns prin alte modalități.

Cele două categorii de probe - analogia cu sectele creștine apărute ulterior și primele reminiscențe ale vieții creștine de la începuturile creștinismului - demonstrează tendințele care erau de așteptat ca rezultat al esenței proletare în cadrul comunității creștine.

Ura de clasă

Prima caracteristică pe care o observăm este o puternică ură de clasă împotriva celor bogați.

În Evanghelia după Luca, scrisă la începutul secolului II, această ură de clasă este evidentă, mai ales în povestea despre Lazăr. [3] Bogatul pleacă în iad iar săracul se duce lângă Avram, nu fiindcă bogatul era păcătos iar săracul era drept. În Evanghelia după Luca nu scrie nimic despre acest lucru. Bogatul a fost blestemat numai fiindcă era bogat. Avram îi spune: "...Adu-ți aminte că, în viața ta, tu ți-ai luat lucrurile bune și Lazăr și-a luat pe cele rele; acum aici, el este mângâiat iar tu ești chinuit." [4] Asupritul înfocat dorește răzbunarea. Isus spune în Evanghelia după Luca: "24.... Cât de anevoie vor intra în Împărăția lui Dumnezeu cei ce au avuții! 25. Fiindcă mai lesne este să treacă o cămilă prin urechea acului decât să intre un om bogat în împărăția lui Dumnezeu." [5] Aici, din nou, cel bogat este blestemat pentru avuția sa dar nu pentru păcătoșenia lui.

În cuvântarea de pe munte din Evanghelia după Matei scrie: "3.Ferice de cei săraci în duh căci a lor este împărăția cerurilor...6.Ferice de cei flămânzi și însetați după neprihănire, căci ei vor fi săturați... 4.Ferice de cei ce plâng căci ei vor fi mângâiați." [6] "24. Dar vai de voi, bogaților, pentru că voi v-ați primit aici mângâierea! 25. Vai de voi care sunteți sătui acum! Pentru că voi veți fi flămânzi! Vai de voi care râdeți acum, pentru că voi veți plânge și vă veți tângui! " [7] Remarcăm că a fi bogat și a fi fericit cu bogăția este un păcat care merită cea mai amarnică pedeapsă.

Regăsim această idee în Epistola Sobornicească a lui Iacov, scrisă "...către cele douăsprezece seminții care sunt împrăștiate..." și care datează din mijlocul secolului al II-lea din era creștină: "1.Ascultați acum voi, bogaților! Plângeți și tânguiți-vă, din pricina nenorocirilor, care au să vină peste voi. 2.Bogățiile voastre au putrezit și hainele voastre sunt roase de molii. 3. Aurul și argintul vostru au ruginit și rugina lor va fi o dovadă împotriva voastră: ca focul are să vă mănânce carnea! V-ați strâns comori în zilele din urmă! 4.Iată că plata lucrătorilor care v-au secerat câmpiile și pe care le-ați oprit-o, prin înșelăciune, strigă! Și strigătele secerătorilor au ajuns la urechile Domnului oștirilor. 5. Ați trăit pe pământ în plăceri și în desfătări. V-ați săturat inimile chiar într-o zi de măcel. 6. Ați osândit, ați omorât

pe cel neprihănit, care nu vi se împotriva! 7. Fiți dar îndelung răbdători, până la venirea Domnului...." [8]

Iacov fulgeră chiar și împotriva celor avuți dintre credincioși: "9. Fratele dintr-o stare de jos să se laude cu înălțarea lui. 10. Bogatul, dimpotrivă să se laude cu smerirea lui căci va trece ca floarea ierbii. 11. Răsare soarele cu căldură lui arzătoare și usucă iarba: floarea ei cade jos și frumusețea înfățișării ei piere: așa se va veșteji bogatul în umbletele lui. " [9] "5. Ascultați, prea iubiții mei frați: nu a ales Dumnezeu pe cei ce sunt săraci în ochii lumii acesteia ca să-i facă bogați în credință și moștenitori ai împărăției, pe care a făgăduit-o celor ce-L iubesc? 6. Si voi înjosiți pe cel sărac! Oare nu bogații vă asupresc și vă târăsc înaintea judecătorilor? 7. Nu batjocoresc ei frumosul nume pe care îl purtați?" [10] Ura de clasă a proletariatului modern ajuns cu greu la formele fanatice la care ajuns ura de clasă a creștinilor. În scurtele perioade în care a ajuns la putere, proletariatul contemporan nu s-a răzbunat pe bogați. Este adevărat că proletariatul modern se simte acum mai puternic față de proletariatul din perioada de înmugurire a creștinismului iar cel conștient de puterea sa este mai mărinimos decât cel slab. Îngrozitoarea răzbunare a burgheziei contemporane împotriva proletariatului rebel demonstrează slăbiciunea acestei burghezii.

Evanghelia după Matei a fost scrisă câteva decenii după Evanghelia după Luca. În acest interval, mulți oameni bogați și educați s-au apropiat de creștinism. Mulți propagandiști creștini au simțit nevoia să formuleze doctrina creștină astfel ca să fie mai atrăgătoare pentru aceste persoane. Tradiția lipsită de compromisuri a creștinismului timpuriu nu a mai convenit. Dar creștinismul avea deja rădăcini mult prea profunde și nu putea fi îndepărtat. Din această cauză, a fost depus un efort pentru a face o revizie oportunistă a creștinismului. Datorită acestei revizii, Evanghelia după Matei a devenit *evanghelia contradicțiilor* [11] și cea mai preferată evanghelie a bisericii.

În mod firesc, autorii care a prelucrat Evanghelia după Matei au omis ceea ce nu le convenea: de exemplu povestea lui Lazăr și pilda bogatului căruia i-a rodit țarina. [12] Cuvântarea de pe Munte era prea cunoscută și populară pentru a fi tratată astfel. În Evanghelia după Matei, Isus spune: "3. Ferice de cei săraci în duh, căci a lor este Împărăția cerurilor....6. Ferice de cei flămânzi și însetați după neprihănire căci ei vor fi săturați." [13] Desigur, în cadrul acestui abil revizionism, toate urmele de ură de clasă au fost șterse. Acum, cei săraci cu duhul erau binecuvântați. Nu este cert ce fel de oameni erau ei: dobitoci sau săraci numai în sensul imaginar, oameni care posedau averi dar care pretindeau că sufletul lor nu este acolo. În aparență, era vorba despre cei din ultima categorie. În orice caz, din binecuvântarea celor săraci a dispărut condamnarea celor bogați.

Este cu adevărat amuzant să vedem cum foametea celor săraci este transformată în foametea după virtute și promisiunea că ei vor fi săturați. Folosirea acestui termen în cuvântarea de pe munte este încă o indicație despre originea proletară a creștinismului.

Blestemul celor bogați, echivalentul acestor binecuvântări, a dispărut din Evanghelia după Matei. Nici cele mai sofisticate manipulații nu au putut să găsească o formulare acceptabilă pentru clasele înstărite care erau vizate cu scopul conversiunii lor. Blestemele trebuiau să dispară.

Grupurile influente din comunitatea creștină au devenit oportuniste și s-au străduit să elimine caracteristicile proletare. Cu toate acestea, proletariatul și ura de clasă nu au fost eliminate și întotdeauna au fost autori care au exprimat acest punct de vedere. Paul Pflüger, în lucrarea sa *Der Sozialismus der Kirchenväter*, [14] aduce o bună colecție de fragmente din scrierile lui Clement, Asterius, Lactantius, Vasile cel Mare, Grigore de Nyssa, Ambrozie, Ioan Gură de Aur, Ieronim, Augustin din Hipona, etc. Aproape toți au trăit în secolul IV, când creștinismul era deja religia oficială de stat. Toate fragmentele menționate de Pflüger conțin atacuri la adresa celor bogați, pe care acești autori îi consideră jefuitori și hoți.

Având în vedere puternica influență proletară asupra comunității, era de așteptat să existe o tendință spre organizarea comunistă. Există dovezi clare despre acest lucru. În Faptele Apostolilor scrie: "42. Ei stăruiau în învățătura apostolică, în legătura frățască, în frângerea pâinii și în rugăciuni. 44. Toți cei ce credeau erau împreună la un loc și aveau toate de obște. 45. Își vindeau ogoarele și averile și banii îi împărțeau între toți, după nevoile fiecăruia." [15] "32. Mulțimea celor ce crezuseră era o inimă și un suflet. Nici unul nu zicea că averile sunt ale lui ci aveau toate de obște. ...34. Căci nu era nici unul printre ei care să ducă lipsă: toți cei ce aveau ogoare sau case, le vindeau, aduceau prețul lucrurilor vândute 35. Și-l puneau la picioarele apostolilor; apoi se împărțea fiecăruia după cum avea nevoie." [16] Noi știm că Anania și Safira au ascuns de comunitate o parte din banii lor și au primit pedeapsa divină. [17]

Datorită elocvenței sale înfocate, Ioan Gură de Aur a fost un critic neînfricat al vremurilor sale. La descrierea precedentă despre creștinismul timpuriu, Ioan Gură de Aur a adăugat o discuție despre avantajele acestui comunism timpuriu. Această discuție sună foarte realistă din punct de vedere economic și nu este deloc extatică sau ascetică. Ne referim aici la Omilia a XI-a a lui Ioan Gură de Aur despre Faptele Apostolilor [18]. "Un mare har era printre ei fiindcă nimeni nu mai suferea de lipsuri. Cei care dădeau aveau o mare ardoare de a da iar astfel nimeni nu ducea lipsă. Ei nu dădeau o parte și păstrau o parte. Ei dădeau tot ceea ce aveau. Totuși, ei trăiau în mare bunăstare: ei au înlăturat cu totul inegalitatea și au creat o ordine bună... Ei au făcut acest lucru în modul cel mai respectabil. Ei nu dădeau bunurile la nevoiași și nu le arătau ostentativ ci le aduceau la picioarele apostolilor. Ei lăsau apostolii să fie cei care fac împărțeau. Apostolii erau stăpânii iar astfel totul era împărțit din proprietatea comună și nu din proprietatea particulară. Astfel, cei care dădeau nu erau trufași. Dacă am face așa în ziua de azi, noi, adică cei bogați și cei săraci, am avea o viață mai plăcută pentru săraci decât pentru bogați. ....Toți își vând și creează o rezervă comună. Nimeni nu are nici o grijă, nici cei bogați și nici cei săraci. Cât de mult s-ar fi putut aduna? Nu poate fi afirmat cu certitudine, dar eu presupun că dacă toți cei de aici ar da tot ceea ce au, adică bunuri, pământuri, avuții, case, poate s-ar aduna un milion de livre de aur. Dacă greșesc s-ar aduna două sau trei milioane de livre....Gândiți-vă câți locuitori trăiesc în orașul nostru. Câți creștini trăiesc aici? Să spunem o sută de mii iar restul sunt greci și iudei? Cum putea să fie adunat atâta aur? Câți oameni săraci avem? Eu nu cred că avem mai mult de cinci zeci de mii. Ce abundență ar fi dacă toți ar fi hrăniți zilnic. Totuși dacă toți ar mânca împreună, cheltuiala nu ar fi atât de mare. Veți pune întrebarea ce vom face după ce banii vor fi cheltuiți? Chiar credeți că banii vor fi cheltuiți? Mila lui Dumnezeu nu ar fi de zece mii de ori mai mare? Mila lui Dumnezeu nu ar ajunge din plin la noi? Să nu facem un paradis pe pământ? Dacă aceste lucruri s-ar fi făcut atât de glorios pentru trei mii sau cinci mii de oameni și nimeni nu se plângea de sărăcie, cu cât mai glorios ar fi fost ca acest lucru să fie făcut pentru o mulțime atât de mare? Cine nu va contribui, chiar și dintre cei nu au nimic? Ca să demonstrăm că traiul separat este scump și duce la sărăcie, să discutăm despre gospodăria în care sunt zece copii; femeia toarce lână iar bărbatul aduce câștigurile sale din ocupațiile sale din afară. Spuneți-mi cum vor cheltui ei cel mai mult câștigurile? Bineînțeles, prin traiul separat. Dacă zece copii trebuie trăiască separat, ei au nevoie de zece încăperi, zece mese, zece îngrijitoare iar veniturile trebuie să fie corespunzătoare. Oare nu din această cauză acolo unde sunt mulți servitori, ei au o singură masă, ca să nu fie cheltuieli atât de mari? Așa stau lucrurile: diviziunea creează diminuare iar acordul creează magnificență. Călugării din mănăstiri trăiesc precum credincioșii de atunci. Oare vreunul dintre ei murit de foame? Oare vreunul dintre ei nu avea tot ceea ce îi era necesar? În prezent, se pare că oamenilor le este mai multă frică de acest mod de viață decât de decăderea în nelimitate profundizimi. Dacă am încerca acest mod de viață, am intra cu curaj în acest demers. Gândiți-vă ce grație nu ar exista! În acele vremuri, erau numai trei mii sau cinci mii de credincioși iar lumea întreagă era plină de dușmani și nu se putea găsi liniște nicăieri. În acele vremuri acest plan a avut succes. Cât de multă reușită ar putea avea acest plan acum, când prin mila lui Dumnezeu, există credincioși în toată lumea? Cine ar mai rămâne păgân? Personal, eu cred că nimeni nu ar mai rămâne păgân. Astfel îi vom aduce de partea noastră și îi vom atrage pe toți." [19]

Creștinii din vremurile de început nu puteau să intre cu calm și claritate în toate aceste amănunte. Scurtele lor remarci, chemări, cerințe și aspirații demonstrează caracteristicile comuniste ale comunității creștine la începuturile ei.

Esența comunistă a vieții lui Isus și a apostolilor este înțeleasă de la sine în Evanghelia după Ioan. Singura lor pungă era ținută de Iuda. [20] Ioan încerca să-i depășească pe predecesorii săi și a aprofundat dezechilibrul resimțit pentru trădarea lui Iuda. Ioan descrie cum Maria îi toarnă lui Isus mir pe picioare. "Unul din ucenicii Săi, Iuda Iscarioteanul, fiul lui Simon, care avea să-L vândă, a zis: 5. De ce nu s-a vândut acest mir cu trei sute de lei și să se fi dat săracilor? 6. Zicea lucrul acesta nu pentru că purta grijă de săraci ci pentru că era un hoț și, ca unul care ținea punga, lua el ce se pune în ea." [21] La cina cea din urmă, Isus îi spune lui Iuda: "27. ... "Ce ai să faci, fă repede." 28. Dar nimeni din cei ce ședea la masă n-a înțeles pentru ce îi zisese aceste vorbe. 29. Unii credeau că, de vreme ce Iuda avea punga, Isus voia să-i spună: "Cumpără ce ne trebuie pentru praznic" sau îi porunca să dea ceva săracilor." [22]

De multe ori, în Evangheliile, Isus le poruncește discipolilor lui să dea tot ceea ce au. "33. Tot așa, oricine dintre voi, care nu se leapădă de tot ce are, nu poate fi ucenicul Meu." [23] "Vindeți ce aveți și dați milostenie." [24] "18. Un fruntaș a întrebat pe Isus: "Bunule Învățător, ce trebuie să fac ca să moștenesc ca să moștenesc viața vecinică? 19. "Pentru ce Mă numești bun? " i-a răspuns Isus. "Nimeni nu este bun decât unul singur: Dumnezeu. 20. Știi poruncile: "Să nu preacurvești; să nu ucizi; să nu furi; să nu faci o mărturisire mincinoasă; să cinstești pe tatăl tău și pe mama ta." 21. "Toate aceste lucruri" I-a zis el, "le-am păzit din tinerețea mea." 22. Când a auzit Isus aceste vorbe, i-a zis: "Îți mai lipsește un lucru: vinde tot ce ai, împarte la săraci și vei avea o comoară în ceruri. Apoi, vino și urmează-Mă." 23. Când a auzit el aceste cuvinte, s-a întristat de tot; căci era foarte bogat." [25] Astfel, Isus ajunge la aforismul cămilei care intră mai lesne prin urechea acului decât trece un om bogat în Împărăția lui Dumnezeu. [26]

Marcu descrie chestiunea la fel.

În Evanghelia după Matei, această cerință este o condiție. După Matei, Isus îi spune tânărului bogat: "21. "Dacă vrei să fii desăvârșit, du-te vinde ce ai, dă la săraci și vei avea o comoară în cer! Apoi vino și urmează-Mă."" [27]

Presupusa solicitare a lui Isus de la urmașii săi și de la membrii comunității sale a devenit, în decursul timpului, o condiție solicitată numai de la cei care propovăduiau perfecțiunea. Această transformare este perfect naturală în cazul unei organizații care, la început, fusese pur proletară și în decursul timpului a admis elemente din ce în ce mai avute.

Mulți teologi neagă caracteristicile comuniste ale creștinismului timpuriu. După părerea lor, descrierea esenței comuniste în Faptele Apostolilor provine dintr-o perioadă ulterioară. Ei susțin că, așa cum s-a întâmplat de multe ori în antichitate, idealul visat de cineva era prezentat ca și cum ar fi existat cu adevărat în trecut. Acești teologi uită că biserica oficială din secolele posterioare a încercat să ajungă la compromisuri cu cei bogați iar esența comunistă a creștinismului timpuriu era cât se poate de inconvenabilă. Dacă istoria creștinismului ulterior ar fi fost fondată pe o istorie ulterioară, adepții entuziaști ai tendinței oportuniste ar fi protestat imediat împotriva acestei istorii și ar fi avut grijă ca scrierile cu asemenea conținuturi să dispară din cărțile canonice recunoscute de biserică. Numai falsurile care conveneau bisericii au fost tolerate dar acest lucru nu ar fi fost aplicabil cu privire la comunism. Dacă doctrina comunismului timpuriu ar fi fost recunoscută drept o necesitate a comunității primitive, acest lucru s-ar fi petrecut, cu siguranță, numai pentru că nu exista altă posibilitate. Pe atunci, această tradiție era prea înrădăcinată și acceptată în general.

Critica despre existența comunismului în istorie [28], [29]

Disprețul pentru muncă

Datorită condițiilor de producție din aceea epocă, creștinismul timpuriu aspira la un comunism al mijloacelor de consum. Aplicat la agricultură, acest comunism ar fi putut duce la comunismul de producție și la munca planificată. Datorită condițiilor de producție din aceea epocă, proletarii din metropole erau separați prin ocupațiile lor, fie că erau meseriași sau cerșetori. Comunismul urban putea să aspire numai la intensificarea daunelor cauzate celor bogați de către cei săraci. Proletariatul a perfecționat la maximum această însângerare în orașele în care a ajuns la putere, după cum a fost la Atena și la Roma. Sistemul de proprietate obștească [30] la care aspira creștinismul timpuriu nu putea duce decât la consumul bunurilor obținute astfel, la un comunism de gospodărie și la o comunitate de familie. După cum am observat, Ioan Gură de Aur tratează comunismul timpuriu numai din acest punct de vedere. Pentru Ioan Gură de Aur nu are importanță cine produce bunurile care urmează să fie consumate în comun. Evangheliile redau cuvintele lui Isus despre orice subiect de pe lume dar nu munca. Evangheliile tratează munca în modul cel mai disprețuitor. În Evanghelia după Luca citim: "22. Isus a spus apoi ucenicilor săi: "De aceea vă spun: Nu vă îngrijorați, cu privire la viața voastră, gândindu-vă ce veți mânca, nici cu privire la trupul vostru, gândindu-vă cu ce vă veți îmbrăca. 23. Viața este mult mai mult de cât hrana, și trupul mai mult de cât îmbrăcămintea. 24. Uitați-vă cu băgare de seamă la corbi: ei nu seamănă, nici nu seceră, n-au nici cămară, nici grânar: și totuși Dumnezeu îi hrănește. Cu cât mai de preț sunteți voi decât păsările! 25. Și apoi, cine dintre voi, chiar îngrijorându-se, poate să adauge un cot la lungimea vieții lui? 26. Deci, dacă nu puteți face nici cel mai mic lucru, pentru ce vă mai îngrijorați de celelalte? 27. Uitați-vă cu băgare de seamă cum cresc crinii: ei nu torc, nici nu țes: totuși vă spun că nici Solomon, în toată slava lui, n-a fost îmbrăcat ca unul dintre ei. 28. Dacă astfel îmbracă Dumnezeu iarba care astăzi este pe câmp iar mâine va fi aruncată în cuptor, cu cât mai mult vă va îmbrăca El pe voi, puțin credincioșilor? 29. Să nu căutați ce veți mânca sau ce veți bea și să nu vă frământați mintea. 30. Căci toate aceste lucruri neamurile lumii le caută. Tatăl vostru știe că aveți trebuință de ele. 31. Căutați mai întâi Împărăția lui Dumnezeu și toate aceste lucruri vi se vor da pe deasupra. 32. Nu te teme, turmă mică pentru că Tatăl vostru vă dă cu plăcere Împărăția. 33. Vinde-ți ce aveți și dați milostenie. Faceți-vă rost de pungi care nu se învechesc, o comoară nesecată în ceruri, unde nu se apropie hoțul și unde nu roade molia. 34. Căci unde este comoara voastră, acolo este și inima voastră." [31] Aici, subiectul nu este necesitatea creștinilor de a se îngriji de mâncare și băutură din motive ascetice fiindcă ei trebuie să se ocupe numai de prosperitatea sufletului. Nu, creștinii trebuie să caute Împărăția lui Dumnezeu, adică propria lor împărăție iar atunci toate necesitățile lor le vor parveni. Vom constata cât de pământenească era concepția lor despre Împărăția lui Dumnezeu.

Distrugerea familiei

Dacă fundamentul comunismului este consumul comun și nu producția comună, atunci comunismul încearcă să-și convertească comunitatea într-o nouă familie. Senzația este că tradiționala legătură de familie are o influență penibilă. Am observat acest lucru la esenieni. Adeseori, creștinismul își exprimă cu duritate ostilitatea față de familie.

În Evanghelia după Marcu scrie: "31. Atunci au venit mama și frații Lui și, stând afară, au trimis să-L cheme. 32. Mulțimea ședea în jurul Lui când I-au spus: "Iată că mama Ta și frații Tăi sunt afară și Te caută." 33. El a răspuns: "Cine este mama Mea și frații Mei?" 34. Apoi, aruncându-Și privirile peste cei ce ședeau împrejurul Lui: "Iată" a zis El, "mama Mea și frații Mei!" 35. Căci oricine face voia lui Dumnezeu, acela Îmi este frate, soră și mamă." [32]

Luca este foarte aspru cu privire la acest subiect. "57. Pe când erau pe drum, un om i-a zis: "Doamne te voi urma oriunde vei merge." 58. Isus i-a răspuns: "Vulpile au vizuini și păsările cerului au cuiburi

dar Fiul omului nu are unde-Și capul." 59. Altuia i-a zis: "Vino după Mine!" "Doamne" I-a răspuns el, "lasă-mă să mă duc întâi să îngrop pe tatăl meu." 60. Dar Isus i-a zis: "Lasă morții să-și îngroape morții și tu du-te de vestește Împărăția lui Dumnezeu." 61. Un altul -a zis: "Doamne, Te voi urma dar lasă-mă întâi să mă duc să-mi iau rămas bun de la ai mei." 62. Isus i-a răspuns: "Oricine pune mâna pe plug și se uită înapoi, nu este destoinic pentru Împărăția lui Dumnezeu." [33] Astfel, este solicitat un dispreț foarte mare pentru familie. Următorul fragment inspiră ura directă pentru familie: "26. "Dacă vine cineva la Mine și nu urăște pe tatăl său, pe mamă-sa, pe nevastă-sa, pe copiii săi, pe frații săi, pe surorile sale, ba chiar însăși viața sa, nu poate fi ucenicul Meu." [34] Matei se prezintă aici drept un revizionist oportunat atunci când spune astfel: "37. Cine iubește pe tată sau pe mamă mai mult decât pe Mine, nu este vrednic de Mine; și cine iubește pe fiu sau pe fiică mai mult decât pe Mine, nu este vrednic de Mine." [35] Ura de familie ajunge până la un asemenea nivel. [36]

II. Ideea creștină despre Mântuitor

Venirea Împărăției Domnului

Titlul acestui capitol este redundant. Noi știm că Hristos este termenul grec pentru Messiah (Mântuitorul). Din punct de vedere filologic, ideea creștină despre Messiah este numai ideea mesianică despre Messiah. Considerat din perspectiva istorică, creștinismul nu i-a inclus pe toți cei care credeau în Messiah ci numai o anumită variație a acestora. La începuturi, nu era nici o diferență între așteptările mesianice ale acestei secte în comparație cu restul iudaismului.

În primul rând, la fel ca toți iudeii, comunitatea creștină de la Ierusalim aștepta venirea Mântuitorului într-un viitor previzibil dar nu predictibil cu exactitate. Evangheliile care ne-au parvenit provin dintr-o epocă în care majoritatea creștinilor nu mai aveau vitalitatea din epocile precedente. În această epocă era evident că așteptarea lui Hristos de către contemporanii săi era complet eronată. Totuși, ei mai păstrau unele reminiscențe ale acestor expectațiuni preluate din sursele orale și scrise pe care ei se bazau. "14. După ce a fost închis Ioan, Isus a venit în Galileea și propovăduia Evanghelia lui Dumnezeu. 15. El zicea: "S-a împlinit vremea și Împărăția lui Dumnezeu este aproape. Pocăiți-vă și credeți în Evanghelie." [37]

Discipolii solicitau de la Isus semnele venirii Mântuitorului. Isus menționează toate semnele: cutremure, pestilență, pagubele cauzate de războaie, eclipsele de soare. Isus spune că Fiul omului va veni cu putere și cu o mare glorie ca să-și salveze credincioșii. "32. Adevărat vă spun că nu va trece neamul acesta până când nu se vor împlini toate aceste lucruri." [38] Marcu spune același lucru. [39] În Evanghelia după Marcu, Isus spune: "1. El le-a mai zis: "Adevărat vă spun că sunt unii din cei ce stau aici care nu vor muri până când nu vor vedea împărăția lui Dumnezeu venind cu putere." [40] În cele din urmă, în Evanghelia după Matei, Isus promite ucenicilor săi: "22. Veți fi urâți de toți din pricina Numelui Meu dar cine va răbda până la sfârșit, va fi mântuit. 23. Când vă vor prigonii într-o cetate, să fugiți într-alta. Adevărat vă spun că nu veți isprăvi de străbătut cetățile din Israel până va veni Fiul omului." [41]

Pavel se exprimă la fel în prima sa Epistolă către Tesaloniceni: "13. Nu voim, fraților, să fiți în necunoștință despre cei ce au adormit, ca să nu vă întristați ca ceilalți, care nu au nădejde. 14. Căci dacă credem că Isus a murit și a înviat, credem și că Dumnezeu va aduce înapoi împreună cu Isus pe cei care au adormit în El. 15. Iată, în adevăr, ce vă spunem, prin Cuvântul Domnului: noi, cei vii, care vom rămâne până la venirea Domnului, nu vom lua-o înaintea celor adormiți. 16. Căci însuși Domnul, cu un strigăt, cu glasul unui arhanghel și cu trâmbița lui Dumnezeu Se va pogori din cer și întâi vor învia cei morți în Hristos. 17. Apoi, noi cei vii, care vom fi rămas, vom fi răpiți toți împreună cu ei, în nori, ca să

întâmpinăm pe Domnul în văzduh și astfel vom fi totdeauna cu Domnul. 18. Mângăiați-vă dar unii pe alții cu aceste cuvinte." [42]

Prin urmare, decesul nu era o condiție pentru a intra în Împărăția lui Dumnezeu. Cei în viață puteau fi siguri că Împărăția lui Dumnezeu va veni. Credința era că cei în viață și cei înviați se vor bucura de existența deplină. Această percepție mai are urme în evanghelii, cu toate că biserica a renunțat la viitorul pământesc și a înlocuit această viziune cu viitorul ceresc. Isus spune în Evanghelia după Matei: "28. Isus le-a răspuns: "Adevărat vă spun că atunci când va sta Fiul omului pe scaunul de domnie al mării Sale, la înnoirea tuturor lucrurilor, voi, care M-ați urmat, veți ședeți și voi pe douăsprezece scaune de domnie și veți judeca pe cele douăsprezece seminții ale lui Israel. 29. Și orșicine a lăsat case sau frați, sau surori, sau tată, sau mamă, sau nevastă sau feciori, sau holde, pentru Numele Meu, va primi însutit și va moșteni viața vecinică. "" [43] Astfel, ei urmează să fie răsplătiți din plin cu plăceri pământești în viitorul stat pentru că au rupt relațiile cu familiile lor și au renunțat la proprietate.

Isus îi amenință pe cei care nu îl vor urma fără să se excludă din societate în ziua de după marea catastrofă. "28. Va fi plânsul și scrâșnirea dinților, când veți vedea pe Avraam, pe Isaac și pe Iacov și pe toți prooroci din Împărăția lui Dumnezeu, iar pe voi scoși afară. 29. Vor veni de la răsărit și de la apus, de la miazănoapte și de la miază-zi și vor ședeți la masă, în Împărăția lui Dumnezeu." [44] Isus le promite apostolilor: "29. De aceea vă pregătesc Împărăția, după cum Tatăl Mei Mi-a pregătit-o Mie, 30. ca să mâncați și să beți la masa Mea și să ședeți pe scaune de domnie ca să judecați pe cele douăsprezece seminții ale lui Israel." [45]

La apostoli există chiar certuri cu privire la ordinea de precedență în statul din viitor. Iacov și Ioan pretind locuri la dreapta și la stânga lui Isus dar acest lucru nu a fost pe placul altora. [46]

Isus îi spune unui fariseu, în casa căruia El lua masa, că gazda nu trebuie să invite prieteni sau rude. "13. ..Când dai o masă, cheamă pe săraci, pe schilozi, pe șchiopi, pe orbi. 14 Și va fi fericite de tine , pentru că ei n-au cu ce să-ți răsplătească; dat ți se va răsplăti la învierea celor neprihăniți. 15. Unul din cei ce ședeau la masă cu El, când a auzit aceste vorbe, l-a zis: "Fericite de acela care va prânzi în Împărăția lui Dumnezeu!"" [47]

Aici se discută și despre băutură. La cina cea din urmă, Isus spune: "29. Vă spun că, de acum încolo, nu voi mai bea din acest rod al viței, până în ziua când îl voi bea cu voi din nou în Împărăția Tatălui Meu." [48]

Învierea discipolilor lui Isus este după pilda lui Isus. Evangheliile accentuează corporalitatea lui Isus după înviere.

Isus întâlnește doi dintre ucenicii săi lângă satul Emaus. "30. Pe când ședeau la masă cu ei, a luat pâinea și, după ce a rostit binecuvântarea, a frânt-o și le-a dat-o. 31. Atunci li s-au deschis ochii și L-au recunoscut. 32. Și au zis unul către altul: "Nu ne arde inima în noi, când ne vorbea pe drum și ne deschidea Scripturile?" 33. S-au sculat chiar în ceasul acela, s-au întors la Ierusalim și au găsit pe cei unsprezece și pe cei ce erau cu ei, adunați la un loc 34. Și zicând: "A înviat Domnul cu adevărat și S-a arătat lui Simon." 35. Si au istorisit ce li se întâmplase pe drum și cum L-au cunoscut la frângerea pâinii. 36. Pe când vorbeau ei astfel, însuși Isus a stat în mijlocul lor și le-a zis: "Pace vouă!" 37. Plini de frică și de spaimă, ei credeau că văd un duh. 38. Dar El le-a zis: " Pentru ce sunteți turburați? Și de ce vi se ridică astfel de gânduri în inimă? 39. Uitați-vă la mâinile și la picioarele Mele, Eu sunt: pipăiți-Mă și vedeți: un duh n-are nici carne , nici oase, cum vedeți că am Eu." ..41. Fiindcă ei, de bucurie, încă nu credeau și se mirau, El le-a zis: "Aveți aici ceva de mâncare?" 42. I-au dat o bucată de pește fript și un fagure de miere. 43. El le-a luat și a mâncat înaintea lor." [49]

În Evanghelia după Ioan, Isus își arată corporalitatea după înviere precum și sănătoasa sa poftă de mâncare. Ioan descrie cum a apărut Isus în fața discipolilor, pe când ușile erau închise și a fost emoționat de îndoielile lui Toma. "1. După aceea Isus s-a mai arătat ucenicilor Săi la marea Tiberiadei. Iată cum s-a arătat: 2. Simon Petru, Toma, zis Geamăn, Natanael din Cana Galilei, fiii lui Zebedei și alți doi din ucenicii lui Isus, erau împreună. 3. Simon Petru le-a zis: "Mă duc să prind pește." "Mergem și noi cu tine," i-au zis ei. Au ieșit și au intrat într-o corabie; și n-au prins nimic în noaptea aceea. 4. Dimineaua, Isus stătea pe țărm dar ucenicii nu știau că este Isus. 5."Copii" le-a zis Isus, "aveți ceva de mâncare?" Ei i-au răspuns: "Nu." 6. El le-a zis: "Aruncați mreaja în partea dreaptă a corabiei și veți

găsi." Au aruncat-o deci și n-o mai puteau trage mulțimea peștilor. 7. Atunci ucenicul pe care-l iubea Isus a zis lui Petru: "Este Domnul!". Când a auzit Simon Petru că este Domnul și-a pus haina pe el și s-a încins căci era dezbrăcat, și s-a aruncat la mare. 8. Ceilalți mucenici au venit cu corăbioara, trăgând mreaja cu pești pentru că nu erau departe de țărm decât la două sute de coți. Când s-au pogorât pe țărm, au văzut acolo jărat de cărbuni, pește pus deasupra și pâine. 10. Isus le-a zis: "Aduce-ți din peștii pe care î-ați prin acum." 11. Simon Petru s-a suit la corăbioară și a tras mreaja la țărm plină cu o sută cincizeci și trei de pești mari și măcar că erau atâția, nu s-a rupt mreaja. 12. "Veniți de prânziți" le-a zis Isus. Și nici unul din ucenici nu cuteza să-l întrebe: "Cine ești ?" căci știau că este Domnul. 13. Isus S-a apropiat, a luat pâinea și le-a dat; tot așa a făcut și cu peștele. 14. Aceasta era a treia oară când Se arăta Isus ucenicilor Săi, după ce înviase din morți." [50] Poate că după această înprospătare cu pește la micul dejun, Isus s-a dus în ceruri ca evanghelist ca să revină apoi ca Mântuitor.

Credința creștină în reîncarnare trebuia să implice credința în esența diferită a trupurilor, eventual numai pentru eternitatea vieții. Într-o epocă de ignoranță și credulitate precum timpurile creștinismului timpuriu, nu este de mirare că cele mai fantastice idei au trecut prin capetele creștine, așa cum o a fost și la iudei. Întâia Epistolă a lui Pavel către Corinteni intră în amănunte cu privire la ideea că acei apropiați de Isus care vor trăii până la epoca viitoare, împreună cu cei care vor fi sculați dintre morți, vor avea un trup nou și superior. "51. Iată, vă spun o taină: nu vom adormi toți dar toți vom fi schimbați 52. Într-o clipă, într-o clipeală din ochi, la cei urmă trâmbiță. Trâmbița va suna, morții vor învia nesupuși putrezirii și noi vom fi schimbați." [51]

În scrierea Apocalipsa lui Ioan sunt două învieri. Prima înviere se petrece după înfrângerea Romei: "4. Și am văzut niște scaune de domnie și celor ce au șezut pe ele li s-a dat judecata Și am văzut sufletele celor ce li se tăiasă capul din pricina mărturiei lui Isus și din pricina Cuvântului lui Dumnezeu și a celor ce nu se închinaseră fiarei și icoanelor ei și nu primiseră semnul ei pe frunte și pe mână. Ei au înviat și au împărțit cu Hristos o mie de ani. 5. Ceilalți morți n-au înviat până nu s-au sfârșit cei o mie de ani. Aceasta este întâia înviere. 6. Fericiți și sfinți sunt cei ce au parte de întâia înviere! Asupra lor a doua moarte nu are nici o putere ci vor fi preoți ai lui Dumnezeu și ai lui Hristos și vor împărți cu El o mie de ani." [52]

Cu toate acestea, atunci a existat o revoltă a popoarelor de pe pământ împotriva acestor sfinți. Rebelii sunt aruncați într-un lac de foc și pucioasă iar morții care reînvie sunt judecați. Păcătoșii sunt aruncați în lacul de foc iar cei drepti nu vor mai cunoaște moartea și se vor bucura de viață în noul Ierusalim. Toate popoarele de pe lume vor aduce glorie și onoare noului Ierusalim. Naționalismul iudeu apare aici în forma sa cea mai naivă. Am arătat mai sus că imaginea lui Ioan despre revelație este de origine iudaică și a apărut pe vremea asediului asupra Ierusalimului. După căderea Ierusalimului, au apărut apocalipse iudaice cu expectațiuni mesianice similare: cartea lui Baruch și cartea a IV-a lui Ezra. Baruch prevede că Mântuitorul va aduna toate popoarele și va da viață celor care se vor supune moștenitorilor lui Iacob. Ceilalți vor fi nimiciți. Apoi, mântuitorul se va urca pe tron, bucuria eternă va domni și natura va oferi totul în belșug. Morții vor învia și alte ordini vor fi stabilite. Cei cu virtute nu vor mai trudi cu munca, trupurile lor vor fi schimbate în lumini sclipitoare. Păcătoșii vor fi mai urâți și vor suferi chinuri. [53]

Autorul scrierii Ezra discută aceleași chestiuni. Mântuitorul va veni, va fi în viață patru sute de ani și va dispărea cu toată omenirea. Apoi va urma o resurrecție și judecată a tuturor; cei drepti vor avea pace și se vor bucura mai mult ca înainte. [54]

Constatăm cât de mică era diferența între așteptările mesianice ale creștinilor timpurii și speranțele generale ale iudeilor.

Descendența lui Isus

Ideea creștină fundamentală despre Mântuitor este în conformitate cu iudaismul din vremea sa. Din această cauză, Evangheliile consideră că este cât se poate de important să demonstreze că Isus este un descendent al lui David. În concepția iudaică, Mântuitorul trebuie să aibă descendență regală. Termenii "Fiul lui David" și "Fiul lui Dumnezeu" apar de foarte multe ori și, de fapt, în iudaism înseamnă același lucru. "14. Eu Îi voi fi Tată și el Îmi va fi fiu." [55] "7. Domnul Mi-a zis: "Tu ești Fiul Meu! Astăzi te-am născut."" [56] Din această cauză, trebuia să fie arătat că Iosif, tatăl lui Isus, provenea de la David și că Isus s-a născut la Betleem, orașul lui David. Cele mai stranii afirmații sunt făcute pentru ca acest lucru să fie plauzibil. "1. În vremea aceea a ieșit o poruncă de la Cezar August să se înscrie toată lumea. 2. Înscrierea aceasta s-a făcut întâia dată pe când era dregător în Siria Quirinius. 3. Toți se duceau să se înscrie, fiecare în cetate lui. 4. Iosif s-a suit și el din Galileea, din cetatea Nazaret, ca să se ducă în Iudea, în cetatea lui David, numită Betleem - pentru că era din casa și din seminția lui David - 5. Să se înscrie împreună cu Maria, logodnica lui, care era însărcinată. 6. Pe când erau ei acolo, s-a împlinit vremea când trebuia să nască Maria. 7. Și a născut pe Fiul cel întâi născut." [57] Autorul sau autorii Evangheliei după Luca au auzit ceva iar prin ignoranța lor au transformat acest ceva într-o mare prostie.

Cezar August nu a poruncit vreodată un recensământ general al Imperiului. În citatul de mai sus se face referință la recensământul pe care Quirinius l-a făcut în Iudea în anul 7 AD, pe vremea când Iudea era o provincie romană. Acesta a fost primul recensământ de acest gen făcut acolo. Aceasta este ceea mai mică confuzie. Ce trebuie să spunem noi despre ideea unui recensământ general în Imperiu sau chiar într-o provincie la care toată lumea trebuie să meargă la locul său de naștere ca să fie înregistrat. Chiar și în zilele noastre, în epoca căilor ferate, un asemenea decret ar duce la cele mai mari încurcături și ar fi anulat din cauza inutilității. Trebuie să menționăm că toată lumea era înregistrată la locul de naștere și numai bărbații trebuiau să se înregistreze.

Dacă venerabilul Iosif s-ar fi dus personal în orașul lui David, acest lucru nu ar fi fost potrivit cu scopul pios. Așadar, după inventarea recensământului, ei trebuie să inventeze regula conform căreia fiecare cap de familie trebuie să meargă la locul său natal împreună cu toată familia sa. Astfel, Iosif trebuie să-și tragă nevasta după el, cu toate că este în stare de graviditate avansată.

Toată străduința dragostei a fost zadarnică și a creat o mare stinghereală pentru gândirea creștină pe măsură ce comunitatea creștină a depășit limitele iudaismului. Lumea păgână era totalmente indiferentă față de David și nu exista vreo recomandare specifică de a fi un descendent al lui David. Gândirea elenistă și romană avea tendința să ia în serios paternitatea divină. Pentru iudei, paternitatea divină era numai un simbol al descendenței regale. Am observat deja că la greci și romani nu era nimic neobișnuit să considere un mare om drept fiul lui Apollo sau al altei divinități.

Gândirea creștină a avut o mică dificultate în efortul său de a promova Mântuitorul în viziunea păgânilor. Această dificultate era monoteismul pe care gândirea creștină l-a preluat din iudaism. Faptul că o divinitate are un fiu nu este o dificultate pentru politeism iar astfel mai există o divinitate. Este greu de conceput că Dumnezeu dă naștere unei divinități și totuși există un Dumnezeu unic. Chestiunea nu devine mai simplă prin separarea dintre forța generatoare, divinitatea supremă și Spiritul Sfânt. Era necesar numai ca trei entități să fie unite iar în acest scop au fost folosite cele mai grozave fantezii și cele mai rafinate sofisme. Trinitatea a devenit unul din misterele care pot fi numai crezute dar nu înțelese. Trinitatea trebuia să fie crezută fiindcă era absurdă.

Nu există o religie fără contradicții. Nici o contradicție nu a apărut printr-un proces logic. Fiecare contradicție este produsul unor influențe sociale complicate care adeseori provin cu secole înainte și care reflectă diferite situații istorice. Aproape că nu există o altă religie cu atât de multe contradicții și absurdități ca religia creștină. Creștinismul s-a dezvoltat de la iudaism la romanism, a evoluat de la ideea proletară la ceea de stăpânirea lumii, de la organizarea comunismului la organizarea exploatării tuturor claselor.

Uniunea dintre Tată și Fiu nu era singura dificultate a gândirii creștine. Această dificultate provenea de la influența mediului ne-iudaic asupra imaginii Mântuitorului.

Ce se putea face cu paternitatea lui Iosif? Nu se mai putea afirma că Maria l-a conceput pe Isus cu soțul ei. Având în vedere că Dumnezeu s-a apropiat de ea spiritual, ea trebuia să rămână virgină. Aici

s-a terminat descendența lui Isus de la David. Dar, forța tradiției în religie este atât de mare încât, în contradicției cu toate faptele, splendida descendență a lui Iosif și desemnarea lui Isus ca fiul lui David au continuat să fie promulgate cu credință. Bietul Iosif avea acum ingratal rol de trăi cu Virgina intangibilă și de a nu fi deloc perturbat de sarcina ei.

Isus ca rebel

Creștinii din perioadele care au urmat primelor începuturi nu puteau să renunțe la proveniența regală a Mântuitorului, în ciuda originii sale divine. Acești creștini erau foarte înfocați să înlăture o altă caracteristică provenită de la originea iudaică a Mântuitorului: caracteristica de a fi rebel.

După secolul II, creștinismul era din ce în ce mai dominat de supunerea răbdătoare. Iudaismul din secolul precedent a fost cu totul altceva. Am constatat mai sus cât de nesupuși au fost în acea perioadă cei din clasele sociale de iudei care așteptau Mântuitorul. Creștinismul a pornit de la muncitorii din Ierusalim, de la cetele din Galileea. Evidenta prezumție este că, la începuturile sale, creștinismul era violent. Această prezumție devine o certitudine când constatăm că Evangheliile mai poartă încă urmele acestei violențe, cu toate că revizuiții din epocile ulterioare au încercat cu disperare să elimine din ele orice ar fi putut să constituie o jignire la adresa celor puternici.

În general, Isus se arată politicos și supus. Cu anumite ocazii, el spune câte ceva cu totul diferit care ne sugerează că el a trăit ca rebel conform tradiției originale și a fost crucificat pentru revolta sa nereușită. Uneori, Isus vorbește uimitor despre legalitate: "17. ...Eu am venit să chem la pocăință nu pe cei neprihăniți ci pe cei păcătoși." [58] Creștinii au înțeles de la bun început cât de primejdios era pentru ei să accepte că Isus îi chema la el numai pe cei din grupările nelegiuite. Din această cauză, Luca a adăugat termenul "la pocăință", după cum putem vedea și în multe din manuscrisele lui Marcu. Dar, această adăugire face ca propoziția să nu aibă nici un sens. Cine s-ar fi gândit să-i cheme la pocăință pe cei "drepti"? Acest lucru contrazice contextul, fiindcă Isus folosește termenul după ce i s-a remarcat că mănâncă și se întovărășește cu oameni disprețuiți; nu scrie despre el că i-ar fi îndemnat să-și schimbe modul de trai. Nimeni nu ar fi susținut împotriva lui că el îi cheamă la pocăință pe cei păcătoși. Interpretarea acestui fragment făcută de Bruno Bauer este corectă: "Afirmția inițială nu ia în considerație dacă păcătoșii se pocăiesc, ascultă de chemare și merită Cerul prin ascultarea predicatorului sau dacă Împărăția cerurilor este creată pentru păcătoși, iar chemarea le dă drepturile lor ca păcătoși." [59] Acest fragment semnifică disprețul pentru legea tradițională. Cuvintele prin care Isus anunță venirea Mântuitorului arată violența. Căderea Imperiului Roman se va produce printr-un masacru sângeros. Sfinții nu vor avea un rol pasiv.

Isus spune (în Evanghelia după Luca) : "49. Eu am venit să arunc un foc pe pământ. Și ce vreau decât să fie aprins acum! 50. Am un botez cu care trebuie să fiu botezat și cât de mult doresc să se împlinească! 51. Credeți că am venit să aduc pace pe pământ? Eu vă spun: nu; ci mai degrabă dezbinare. 52. Căci, de acum înainte, din cinci, care vor fi într-o casă, trei vor fi dezbinați împotriva a doi și doi împotriva a trei." [60] În Evanghelia după Matei scrie clar: "34. Să nu credeți că am venit să aduc pacea pe pământ; n-am venit să aduc pacea ci sabie." [61] Odată ce a ajuns la Ierusalim în perioada de Paști, Isus i-a izgonit din Templu pe cei care vindeau și cumpărau acolo. [62] Acest lucru este inimaginabil fără folosirea violenței de o mare mulțime incitată de el. La scurt timp după aceea, la ultima cină, înainte de nenorocire, Isus le spune urmașilor săi: "35. Apoi le-a mai zis: "Când v-am trimis fără pungă, fără traistă și fără încălțăminte, ați dus voi lipsă de ceva?" "De nimic" i-au răspuns ei. 36. Și El le-a zis: "Acum, dimpotrivă, cine are o pungă, să o ia; și cine nu are sabie, să-și vândă haina și să-și cumpere o sabie. 37. Căci vă spun că trebuie să se împlinească cu Mine aceste cuvinte scrise: "El a

fost pus în numărul celor fărădelege." Și lucrurile privitoare la Mine sunt gata să se împlinească. 38. "Doamne" I-au zis ei, "iată aici două săbii." Și El le-a zis: "Destul! "" [63] Imediat după aceea, ei se înfruntă cu romanii pe Muntele Măslinilor și Isus urma să fie prins în scurt timp. "49. Cei care erau cu Isus au văzut ce avea să se întâmple și au zis: "Doamne, să lovim cu sabia?" 50. Și unul din ei a lovit pe robul marelui preot și i-a tăiat urechea dreaptă." [64] După scurt timp, ei se confruntă cu armata (romană) pe Muntele Măslinilor. Isus era aproape să fie prins. Conform narației evanghelice, Isus nu dorea să fie vărsat sânge, s-a lăsat înlăntuit și executat, în timp ce urmașii săi nu erau maltratați.

În forma menționată, această narație este foarte ciudată, plină de contradicții și probabil că lucrurile au evoluat cu totul altfel. Isus a invocat săbiile ca și cum ar fi sosit vremea faptelor. Adepții săi credincioși merg cu săbii iar când dau de dușman și scot săbiile, Isus proclamă brusc că este împotriva oricărei acțiuni cu forță. Citim în Evanghelia lui Matei: "52. Atunci Isus i-a zis: "Pune-ți sabia la locul ei căci toți cei ce scot sabia, de sabie vor pieri. 53. Crezi că n-aș putea să rog pe Tatăl Meu care mi-ar pune îndată la îndemână mai mult de douăsprezece legiuni de îngeri? 54 Dar cum se vor împlini Scripturile care zic că așa trebuie să se întâmple? "" [65] Dacă Isus era împotriva violenței, de ce a chemat la săbii? De ce le-a spus prietenilor săi să-l însoțească cu săbii?

Putem înțelege această contradicție numai dacă presupunem că, la origine, tradiția creștină vorbea despre un *coup de main* planificat în care Isus a fost prins. Pe vremea aceea, acest lucru ar fi însemnat o lovitură puternică pentru care lumea părea matură după ce a reușit îndepărtarea negustorilor din Templu. Editorii din vremurile care au urmat nu au îndrăznit să înlăture narațiunea care era profund înrădăcinată. Ei au atenuat mesajul și au redus folosirea de forță la o acțiune a apostolilor efectuată împotriva dorinței lui Isus. Poate că este semnificativ faptul că ciocnirea a avut loc pe Muntele Măslinilor. Acesta era locul cel mai bun pentru o tentativă asupra Ierusalimului.

Putem reține povestirea lui Josephus Flavius despre acțiunea unui iudeu egiptean în perioada procuratorului Felix (52 AD - 60 AD). Acest iudeu egiptean a venit din deșert și s-a îndreptat cu trupele sale spre Muntele Măslinilor ca să cucerească Ierusalimul, să izgonească trupele romane și ca să devină conducător. Felix a intrat în luptă cu el și a împrăștiat aceste trupe. Conducătorul lor a reușit să scape. [66]

Narațiunea lui Josephus conține multe întâmplări care arată starea de spirit a populației iudaice pe vremea lui Isus. O tentativă a profetului Isus din Galileea de a sa o lovitură de stat s-ar potrivi foarte bine cu narațiunea lui Josephus. Dacă credem că fapta lui Isus este o asemenea tentativă, trădarea lui Iuda poate fi și ea înțeleasă, după cum este îmbinată cu această poveste îndoielnică.

În versiunea care ne-a parvenit, Iuda îl trădează pe Isus prin faptul că îl sărută, ceea ce a arătat cine trebuie prins. Aceasta este o acțiune stupidă. După cele scrise în Evanghelii, Isus era binecunoscut la Ierusalim. El predica în public în fiecare zi și era acceptat cu bucurie de mulțime. Acum el era atât de necunoscut încât trebuia să fie desemnat în publicul său.

Lucrurile ar fi stat altfel dacă ar fi fost vorba despre o încercare de a da o lovitură de stat. În acest caz, ar fi fost ceva de trădat, un secret pentru care merită să fie plătit un preț. Dacă planul secret și lovitură de stat ar fi fost scoase din narație, narația despre trădarea lui Iuda nu ar mai fi avut nici un rost. Dat fiind că trădarea era bine cunoscută printre complici iar înverșunarea împotriva trădătorului era prea puternică, nu era potrivit ca evanghelistul să omită aceste circumstanțe. Evanghelistul era silit să inventeze din propria sa imaginație o nouă trădare și, în orice caz, nu a reușit semnificativ.

Capturarea lui Isus este o invenție nenorocită la fel ca versiunea prezentă a trădării sale. Omul prins este exact cel care propovăduiește calea pașnică iar apostolii, care au scos săbiile, nu sunt nici măcar molestați. Petru, cel care i-a tăiat urechea lui Malchus, urmează străjerii și stă jos printre ei în curtea casei marelui preot și discută cu ei. Închipuți-vă un om care rezistă cu forță la arestarea unui camarad, trage cu pistolul, rănește un polițist iar apoi merge cu poliștii la o casă de repaus ca să se încălzească și să bea cu ei un pahar de bere!

Cu greu poate fi inventat ceva mai absurd. Această absurditate ne arată că aici era ceva care trebuia acoperit cu orice preț. O acțiune atât de probabilă și ușor de înțeles, o confruntare încheiată cu înfrângerea și capturarea conducătorului ei prin trădarea lui Iuda, a devenit un eveniment imperceptibil și fără sens. Acest eveniment se petrece numai ca "scrierile să fie împlinite."

Executarea lui Isus poate fi înțeleasă dacă ar fi fost un rebel. Dar această execuție este un act de pură răutate și în contradicție cu dorința guvernatorului roman care dorea să-l elibereze pe Isus. Aceasta este o cumulație de incoerențe care poate fi explicată numai prin necesitatea unor revizuitori ulteriori de a face în așa fel ca adevăratele evenimente să nu fie cunoscute.

Aceasta era o perioadă în care pașnicii esenieni, care erau împotriva oricărei lupte, erau purtați de patriotismul general. Găsim esenieni printre generalii iudei în ultimul război al iudeilor împotriva romanilor. De exemplu, Josephus scrie despre începuturile războiului cu iudeii [din anul 67AD]: "Iudeii au ales trei conducători ai expediției [împotriva așezării Ashkelon - NT] datorită forței și înțelepciunii lor: Niger din Peraea, Syllas din Babilon și Ioan Esenianul." [67] Prin urmare, ipoteza că execuția lui Isus nu este numai singura ipoteză care face ca aluziile din Evanghelii să poată fi înțelese. Această presupunere este în concordanță cu caracteristicile timpului și ale locului. Din perioada în care este stabilită moartea lui Isus și până la distrugerea Ierusalimului, dezordinea nu a încetat deloc. Lupta de stradă și execuțiile celor revoltați erau o rutină. Această luptă se stradă purtată de un mic grup proletari și crucificarea șefului lor originar din Galileea, rebelă din totdeauna, ar fi putut să facă o impresie profundă asupra participanților care au supraviețuit dar fără să oblige istoricii să ia notă de o asemenea chestiune cotidiană.

Având în vedere că incitarea la răscoală trecea prin toată populația iudaică din aceea perioadă, secta care a provenit din această tentativă de revoltă ar fi câștigat un avantaj propagandistic prin accentuarea revoltei. Astfel, această sectă ar fi devenit mai stabilită în tradiție și în procesul de exagerare și ornare al persoanei eroului Isus.

Această situație s-a schimbat după distrugerea Ierusalimului. Odată cu comunitatea iudaică a dispărut ultima urmă a opoziției democratice în Imperiul Roman. Aproximativ în aceste vremuri au încetat și războaiele civile printre romani.

În decursul celor două secole de la macabei și până la distrugerea Ierusalimului de către Titus, spațiul din partea de est a Mării Mediterane s-a aflat într-o stare de neliniște permanentă. Regimurile au căzut unul după altul. Un popor după altul și-au pierdut independența sau poziția sa dominantă. Imperiul Roman era forța care a adus, direct sau indirect, aceste revoluții. Imperiul Roman era destrămat de dezordinile interioare cele mai furtunoase din aceea perioadă, de la Gracchi până la Vespasian. Aceste dezordini proveneau din ce în ce mai mult de la armate și de la generali.

În această perioadă, așteptarea Mântuitorului a crescut și s-a solidificat. În această perioadă, instituțiile politice păreau să fie numai temporare. Revoluția politică părea să fie inevitabilă și era întotdeauna așteptată. Toate acestea s-au terminat odată cu regimul lui Vespasian. În perioada lui Vespasian, monarhia militară a ajuns la sistemul financiar de care avea nevoie Imperatorul pentru a nu permite vreo competiție, adică nici un competitor să nu poată cumpăra favorurile soldaților. Astfel a fost secată pentru mult timp sursa răscoalelor militare.

Astfel a început "epoca de aur" a imperiului, o stare de pace internă generală care a durat mai bine de o sută de ani, de la Vespasian (69) până la Commodus (180). Neliniștea a fost regula ultimilor două secole dar acum regula a devenit liniștea. Schimbările politice care erau înainte o regulă au devenit acum o excepție. Supunerea față de puterea imperială, obediența răbdătoare păreau acum nu numai un sfat prudent pentru fricoși dar și o obligație morală bine înrădăcinată.

Firește, aceste lucruri au influențat comunitatea creștină. Ei nu se mai puteau folosi de Mântuitorul rebeliunii fiindcă acesta se potrivea cu gândirea iudaică. Gândirea lor morală s-a opus acestui fenomen. Dar, dat fiind că ei se obișnuiseră să-l slujească pe Isus ca Domnul lor, el fiind epitomul tuturor virtuților, schimbarea nu a parvenit prin renunțarea la persoana lui Isus rebelul și înlocuirea sa cu imaginea unei alte personalități mai bine potrivită pentru noile condiții. Comunitatea creștină a continuat să îndepărteze orice element rebel din imaginea divinității lui Isus și a preschimbat pe rebelul Isus cu un Isus suferind care a fost condamnat la moarte nu pentru vreo răscoală ci din cauza că era infinit de bun și sfânt. Acest lucru s-a produs datorită ticăloșiei celor insidioși și invidioși.

Din fericire, acest retuș a fost făcut atât de neîndemânatec încât urmele culorilor originale mai pot fi văzute. Astfel, putem deduce întregul tablou. Dat fiind că aceste rămășițe nu se potrivesc cu reviziile ulterioare, putem presupune cu certitudine că aceste rămășițe fac parte dintr-un adevărat plan anterior.

În acest context, imaginea Mântuitorului în comunitatea creștină timpurie era în deplină conformitate cu ideea iudaică de la origini. Comunitatea creștină din vremurile ulterioare a început să se îndepărteze de la acest punct inițial. Totuși, încă de la începuturi, imaginea Mântuitorului în comunitatea creștină era foarte diferită de imaginea Mântuitorului în comunitatea iudaică, din două puncte de vedere.

Reînvierea celor crucificați

Mântuitorii nu lipseau pe vremea lui Hristos, mai ales în Galileea. În această regiune apăreau tot timpul profeți și șefi de clanuri care se prezentau drept mântuitori și chinuiți de Domn. Dacă forța romană înfrângea pe vreunul dintre, îl prindea, îl crucifica sau îl omora cu forța, rolul său de mântuitor era terminat. În acest caz, el era considerat un profet fals și un Mântuitor fals. Adevăratul Mântuitor urma să vină.

Comunitatea creștină a aderat la marele său simbol și apărător. Pentru ei, Mântuitorul care mai trebuia încă să vină cu glorie era Mântuitorul deja venit, cel care a fost crucificat, care a înviat după trei zile de la moartea sa și care s-a urcat în ceruri după ce s-a arătat celor care îl urmau. Această concepție era specifică comunității creștine. Care era proveniența acestei concepții?

În viziunea creștină timpurie, miracolul revenirii lui Isus după trei zile de la crucificare este dovada esenței sale divine și justificarea așteptării la revenirea sa. Chiar și teologii contemporani au mers atât de departe. Bineînțeles, "liberii gânditori" dintre ei nu mai consideră reînvierea în sensul literal. După părerea lor, Isus nu a reînviat dar discipolii săi au crezut că l-au văzut în extaz după moarte și au dedus de aici esența sa divină. [68] Prin urmare, noi ar trebui să atribuim răspândirea credinței mesianice din comunitatea creștină timpurie precum și enormul fenomen istoric al creștinătății unei halucinații întâmplătoare a unei singure persoane mărunte.

Nu este imposibil ca unul din apostoli să fi avut viziunea unui crucificat. Este posibil ca această viziune să-și fi găsit credincioși, fiindcă în perioada respectivă exista o credulitate excepțională iar iudaismul era pătruns de credința în reînviere. Reînvierile morților nu erau considerate de neînțeles. Mai putem adăuga exemple la cele menționate mai sus.

În Evanghelia după Matei, Isus le arată apostolilor ce trebuie să facă: "Vindecăți pe bolnavi, înviați pe morți, curățați pe leproși, scoateți afară dracii. Fără plată ați primit și fără plată să dați." [69] Învierea morților este prezentată prozaic drept activitatea zilnică a apostolilor, alături de însănătoșirea bolnavului. Se mai adaugă avertismentul că ei nu trebuie să ia bani pentru serviciile lor. Isus, sau mai curând autorul Evangheliei, consideră deci că este posibil să se angajeze în reînvierea morților, pentru bani, ca ocupație.

Descrierea reînvierii este caracteristică acestui curent. Mormântul lui Isus este păzit de soldați astfel ca discipolii să nu fure cadavrul și să nu împrăști zvonul că el a reînviat. Dar, în mijlocul fulgerelor și al cutremurelor, piatra este rostogolită de pe mormânt iar Isus se scoală. "11. Pe când se duceau ele, au intrat în cetate unii străjeri și au dat de veste preoților celor mai de seamă despre toate cele întâmplate. 12. Aceștia s-au adunat împreună cu bătrânii, au ținut sfat, au dat ostașilor mulți bani 13. Și le-au zis: "Spuneți așa: "Ucenicii Lui au venit noaptea, pe când dormeam noi și L-au furat." 14. Și dacă va ajunge lucrul acesta la urechile dregătorului, îl vom potoli noi și vă vom scăpa de grijă." 15. Ostașii au luat banii și au făcut cum î-au învățat. Și s-a răspândit zvonul acesta printre iudei până în ziua de astăzi." [70]

Acești creștini credeau că învierea unui mort după ce a fost îngropat timp de trei zile putea face o impresie atât de slabă asupra martorilor încât un cadou inimos putea fi suficient nu numai pentru ca martorii să tacă pentru totdeauna dar și ca să-i convingă să răspândească inversul adevărului. Se poate

presupune că autorii viziunilor formulate în Evangheliile credeau în narativul învierii fără să pună vreo întrebare.

Dar povestea nu se termină aici. Credința și siguranța în eventuala reînviere nu era specifică comunităților creștine fiindcă și iudaismul din aceea perioadă aștepta Mântuitorul. Din ce cauză numai creștinii au avut viziunea reînvierii Mântuitorului lor? Din ce cauză viziunea reînvierii nu a apărut la unul din cei care au sprijinit un alt Mântuitor care a suferit moartea de martir în aceea perioadă?

Teologii noștri vor răspunde că acest lucru trebuie atribuit profundeii impresii pe care o făcea personalitatea lui Isus. Alți Mântuitori nu făceau această impresie. Argumentul contradictoriu este că activitatea lui Isus a durat numai puțin timp și nu a fost reținută de mase astfel că nici un contemporan nu a luat seamă de acest lucru. Alți Mântuitori au luptat împotriva romanilor pentru multă vreme și uneori au avut mari victorii împotriva lor, menționate în istorie. Oare acești Mântuitori au făcut o impresie mai proastă? Să presupunem că Isus nu putea atrage masele dar forța personalității sale a lăsat impresii de neuitat în memoria celor câțiva care îl urmau. În cel mai bun caz, aceasta ar putea să explice din ce cauză credința în Isus a continuat printre prietenii lui personali. Acest lucru nu explică din ce cauză Isus avea o putere de propagandă la oamenii care nu l-au cunoscut și asupra cărora personalitatea sa nu putea să aibă nici un efect. Dacă numai impresia personală creată de Isus a creat credința în reînvierea și misiunea sa divină, această credință ar fi trebuit să scadă pe măsură ce memoriile personale despre el se stingeau și adepții săi se împuținau.

Posteritatea nu împletește ghirlande pentru nimic. În contextul de față, la fel ca în alte contexte, actorul și popa au multe lucruri în comun. Ceea ce este adevărat pentru actor, poate fi adevărat și pentru predică, dacă el se limitează la predică, lucrează numai prin personalitatea sa și nu lasă în urma sa nimic care să trăiască mai mult decât el. Oricât de emoționante sau înălțătoare ar fi predicile lui, ele nu pot avea același efect asupra oamenilor care nu le aud personal sau care le știu numai din auzite, de la alții. Persoana sa i-ar lăsa rece și nu va avea nici o tangență cu fanteziile lor.

Memoria personalității unui om poate depăși cercul celor care l-au cunoscut dacă el lasă în urma sa o creație impresionantă, separat de personalitatea sa, o lucrare de artă, cum ar fi o clădire, o pictură, o piesă de muzică, un poem, o realizare științifică, o colecție ordonată de materiale, o teorie, o invenție sau o descoperire, o instituție politică sau socială sau o organizație pe care el a creat-o și a avut o participare proeminentă în stabilirea și funcționarea sa.

Interesul în personalitatea unui creator continuă cât timp lucrarea sa supraviețuiește și funcționează. Dacă nu se ia notă de creația sa în timpul vieții sale ci numai după moartea sa, așa cum se întâmplă adeseori cu descoperirile, invențiile și organizările, este posibil ca interesul în creator să apară după moartea și să crească. Pe măsură ce în decursul vieții i s-a dat mai puțină atenție, pe măsură ce se știe mai puțin despre personalitatea sa, cu atât mai mult este incitată imaginația. Pe măsură ce opera sa are potențial, cu atât mai mare este cercul de anecdote și povești iar glumele și legende se vor înmulți. Omul are nevoie de cauze. Această necesitate caută persoana activă care a fost cauza oricărui eveniment din societate și natură. Această necesitate este atât de mare încât are tendința de face ca omul să inventeze cauza primară a oricărui lucru important. Dacă această cauză primară este uitată, omul face legătura dintre efect/rezultat și un nume tradițional. De multe ori se întâmplă ca descoperirea să fie produsul capacității cumulate a mai multor oameni, fără ca vreunul dintre ei să aibă vreo capacitate ieșită din comun. În acest ultim caz, este absolut imposibil să fie desemnată o cauză inițială bine definită.

Evoluția mesianică a lui Isus nu s-a terminat precum cea a lui Iuda, Teuda și altor Mântuitori din aceea vreme. Acest lucru a fost cauzat de munca fizică și nu de personalitate. Credința fanatică în personalitatea unui profet, dorința de miracole, extazul, credința în reînviere – toate acestea pot fi găsite la aderenții altor Mântuitori precum și la aderenții lui Isus. Accentuarea unei anumite caracteristici nu se bazează pe caracteristicile lor comune. Chiar și cei mai liberali teologi nu se află vreodată prea departe de presupunerea că Isus rămâne un miracol, chiar dacă se renunță la toate miracolele legate de el. Isus continuă să fie un miracol, o personalitate cu forțe excepționale unice care nu au mai fost văzute pe lume. Noi nu putem accepta acest miracol. Singura diferență între Isus și alți Mântuitori este că ceilalți Mântuitori nu au lăsat în urmă nimic în care să persiste existența personalității lor. Isus ne-a lăsat

moștenire o organizație cu instituții adaptate excelent ca să-i unească pe credincioși existenți și să-i atragă pe cei noi.

Ceilalți Mântuitori au adunat grupuri pentru răsccoală; dacă erau înfrânate, aceste bande se împrăștiau. Dacă Isus nu ar fi făcut mai mult de atât, după crucificare, numele său ar dispărut fără urmă. Dar Isus nu a fost numai un rebel. El a fost reprezentantul, conducătorul și eventual fondatorul unei organizații care a continuat să existe și să devină mai puternică.

Prezumția tradițională este apostolii au organizat comunitatea lui Isus numai după moartea sa. Nimic nu ne obligă să facem această prezumție improbabilă. De asemenea, nimic nu ne obligă să presupunem că imediat după moartea lui Isus, adepții săi au introdus în doctrină un element cu totul nou pe care Isus nu l-a luat în considerație și nu l-a dorit. Nimic nu ne obligă să presupunem că oamenii neorganizați s-au alăturat unei organizații pe care el nu o dorea, tocmai în momentul unei înfrângeri care putea să descompună o organizație solidă. Dacă reflectăm prin analogia cu organizațiile asemănătoare, cu începuturi mai bine cunoscute, ar fi mai aproape de adevăr să presupunem că grupările de ajutor reciproc ale proletarilor din Ierusalim, care aveau înclinații mesianice, au existat înaintea lui Isus. Astfel, curajosul agitator și rebel din Galileea, care purta numele Isus, era numai cel mai remarcabil conducător și martir.

După spusele lui Ioan, cei doisprezece apostoli aveau o pungă comună chiar și pe vremea lui Isus. Cererea lui Isus a fost ca fiecare alt discipol să contribuie întreaga sa proprietate.

În *Faptele Apostolilor* nu scrie nicăieri că apostolii au organizat comunitatea numai după moartea lui Isus. Constatăm că această comunitate era deja organizată atunci: membrii se întâlneau și îndeplineau funcțiile comunității. Prima mențiune a comunismului în *Faptele Apostolilor* se află aici: "42. Ei stăruiau în învățătura apostolilor, în legătura frățescă, în frângerea pâinii și în rugăciuni." [71] Adică, ei continua mesele comune dinainte și alte obiceiuri comunitare (comuniste). Dacă aceste lucruri ar fi introduse după moartea lui Isus, ar fi apărut o versiune cu totul diferită.

Organizația comunală a fost factorul care i-a legat împreună pe adepții lui Isus, chiar și după moartea sa. Ei au menținut memoria conducătorului crucificat care, conform tradiției, se proclama Mântuitorul. Pe măsură ce organizația creștea și devenea mai puternică, cu atât martirii ocupau mai mult imaginația celor din comunitate; cu cât ei se revoltau când se spunea că Mântuitorul crucificat ar fi fost fals, cu atât mai mult ei trebuiau să se fi simțit obligați să-l considere drept adevăratul Mântuitor care urma să reînvie cu toată gloria sa. Pe măsură ce ei inclinau să creadă în reînvierea sa și cu cât creștea credința în esența crucificatului și reînvierea sa au devenit esența acestei organizații, în aceeași măsură aceste credințe au devenit simbolul acestei organizații și au creat separația față de credința în alt Mântuitor. Dacă credința în reînvierea crucificatului Mântuitor a pornit de la impresia personală, această credință s-a diminuat în timp și a fost înlocuită de alte impresii. În cele din urmă, această credință a dispărut odată cu cei care l-au știut personal pe Isus. Dacă credința în reînvierea celui crucificat provenea din efectul creat de organizația sa, această credință ar fi devenit mai puternică și mai fertilă, odată cu creșterea organizației. Cu cât exista mai puțină informație pozitivă despre Isus, cu atât viziunea adepților săi devenea mai puțin viciată de fapte bine definite.

Comunitatea creștină și forța ei nu au fost create de credința în reînvierea celui crucificat. Vitalitatea comunității creștine a fost ceea care a creat credința în viața continuată a Mântuitorului.

Doctrina Mântuitorului crucificat și reînviat nu conținea nimic ireconciliabil cu gândirea iudaică. Am constatat deja că, în acele vremuri, existau în gândirea iudaică multe credințe despre reînviere. Mai mult de atât, în literatura iudaică mesianică, viitoarea glorie putea fi dobândită numai prin suferința și moartea celor drepti. Aceasta era o consecință naturală a situației în care se aflau iudeii.

Credința în Mântuitorul crucificat ar fi trebuit să fie o variantă a expectațiunilor mesianice ale iudaismului din aceea vreme, dacă fundamentul acestei expectațiuni nu ar fi fost în contradicție cu iudaismul. Acest fundament - vitalitatea organizației comuniste a proletariatului - era foarte legat de esența expectațiunilor mesianice ale proletarilor comuniști de la Ierusalim.

Mântuitorul popoarelor

Cu excepția zeloților, speranțele mesianice ale celorlalți iudei erau speranțe exclusiv naționale: subjugarea tuturor popoarelor în lumea stăpânită de iudei, răzbunarea împotriva popoarelor care au oprimat și maltratată iudaismul. Comunitatea creștină avea alte expectațiuni mesianice. Ei erau patrioți iudei și dușmani ai Romei; înlăturarea dominației străine era o condiție preliminară pentru orice fel de eliberare dar cei din comunitatea creștină doreau mai mult. Ei voiau să îndepărteze jugul tuturor stăpânitorilor, inclusiv cei locali. Ei îi chemau numai pe cei istoviți și împovărați. Ziua judecării de apoi trebuia să fie o zi de răzbunare împotriva celor bogați și puternici.

Pasiunea lor ceea mai arzătoare nu era ura de rasă ci ura de clasă. Acest element conținea germinii de dezbinare față de restul iudaismului cu unitatea sa națională. În paralel, comunitatea creștină avea potențialul de a se apropia de lumea non-iudaică care, în mod firesc, respingea ideea Mântuitorului care implica propria lor înrobire. Toată lumea, cu excepția iudeilor, accepta ideile despre ura celor bogați și solidaritatea proletară. O speranță mesianică care să includă izbăvirea săracilor trebuia să fie ascultată de toți săracii din toate popoarele. Mântuitorul social putea depăși limitele iudaismului, acolo Mântuitorul național nu putea face acest lucru. Numai Mântuitorul social putea trece victorios prin îngrozitoarea catastrofă a comunității iudaice, care a culminat cu distrugerea Ierusalimului.

Pe de altă parte, în Imperiul Roman o organizație comunistă se putea menține numai unde era consolidată de credința în Mântuitorul care trebuie să vină și să-i salveze pe toți cei oprimați și maltratați. După cum vom constata, aceste organizații de tip comunist ajungeau să fie numai societăți de ajutor reciproc. Încă din primul secol al erei noastre a existat o necesitate generală pentru acest gen de societăți. Această necesitate s-a intensificat pe măsură ce a crescut pauperitatea generală și au dispărut ultimele relicve ale comunismului primitiv. Despotismul suspicios a pus capăt la toate aceste societăți. Am observat că lui Traian îi era frică chiar și de societățile voluntare de pompieri. Cezar a avut milă față de organizațiile iudaice dar mai târziu și acestea și-au pierdut poziția privilegiată.

Grupările secrete erau singura modalitate în care societăți de ajutor reciproc mai puteau să existe. Dar cine și-ar pune viața în joc numai pentru a avea ocazia să dea mijloacele de existență sau să simtă solidaritate, într-o perioadă în care spiritul public dispăruse? Ce mai rămăsese din spiritul public și din devotamentul față de bunăstarea publică nu se lega cu o idee mare și nobilă. Singura excepție era ideea despre o înnoire a lumii și a societății prin intermediul unui Mântuitor. În această perioadă, proletarii în mai multă căutare de sine, care considerau societățile de ajutor reciproc în scopul propriului lor profit, au perceput mai bine pericolul pentru persoanele lor datorită ideii despre insurecția personală la care se alăturau mari recompense. Nu ar fi fost nevoie de această idee pentru susținerea celor persecutați atunci când condițiile generale încurajau instinctele sociale și sentimentele. Astfel, individul se simțea obligat să urmeze aceste principii cu riscul unor pagube sau chiar cu riscul decesului. Ideea despre insurecția personală a devenit indispensabilă pentru a purta o luptă periculoasă împotriva unor guverne puternice, într-o perioadă în care toate instinctele sociale și toate sentimentele erau atenuate la maximum de descompunerea socială galopantă atât în clasele de la putere cât și în clasele celor oprimați și exploatați. În Imperiul Roman, organizația de tip comunist se putea stabili și putea ajunge la stadiul de societate secretă numai prin credința în Mântuitor și în reînviere. Uniunea dintre ideile despre comunism și credința în Mântuitor a devenit inevitabilă. Speranța zadarnică a iudaismului de la Mântuitorul său de proveniență regală a fost realizată de Mântuitorul crucificat provenit din proletariat: el a subjugat Roma, i-a îngenunchiat pe împărații romani și a cucerit întreaga lume. Mântuitorul nu a cucerit lumea pentru proletariat. În decursul luptei sale victorioase, organizația comunistă de ajutor reciproc a fost transformată în cel mai puternic aparat de stăpânire și exploatare din toată lumea. Acest proces dialectic are precedente. Mântuitorul crucificat nu a fost nici primul și nici ultimul cuceritor care a întors armele împotriva propriului său popor pe care l-a subjugat și l-a înrobuit.

Cezar și Napoleon au provenit din victorii democratice.

III. Creștinii iudei și creștinii din popoare (Heidenchristen)

Agitația printre păgâni

Nu există nici un motiv să punem la îndoială cele scrise în Actele Apostolilor precum că prima comunitate mesianică de tip comunist s-a format la Ierusalim. În scurtă vreme, comunități de acest gen au început să apară în alte orașe unde exista un proletariat iudaic. Exista un trafic important între Ierusalim și alte părți ale Imperiului Roman, mai ales în partea de est din cauza sutelor de mii sau, eventual, milioanele de peregrini care veneau acolo în fiecare an. Mulți vagabonzi fără un ban rătăceau dintr-o localitate în alta, atât timp cât mai era caritate. Regulile emise de Isus pentru apostolii săi trebuie să fie considerate din această perspectivă. "3. Duceți-vă; iată, vă trimet ca pe niște miei în mijlocul lupilor. 4. Să nu luați cu voi nici pungă, nici traistă, nici încălțăminte și să nu întrebați pe nimeni de sănătate pe drum. 5. În orice casă veți intra, să ziceți întâi: "Pacea să fie în casa aceasta!". 6. Și dacă va fi acolo un fiu al păcii, pacea voastră va rămânea peste el; altminteri ea se întoarce la voi. 7. Să rămâneți în casa aceea și să mâncați și să beți ce vi se va da; căci vrednic este lucrătorul de plata sa. Să nu umblați din casă în casă. 8. În oricare cetate veți intra și unde vă vor primi oamenii, să mâncați ce vi se pune înainte; 9. Să vindecați pe bolnavii care vor fi acolo și să le ziceți: "Împărăția lui Dumnezeu s-a apropiat de voi." 10. Dar în oricare cetate veți intra și nu vă vor primi, să vă duceți pe ulițele ei și să ziceți: 11."Scuturăm împotriva voastră chiar și praful din cetatea voastră, care s-a lipit de picioarele noastre; totuși să știți că Împărăția lui Dumnezeu s-a apropiat de voi. " 12. Eu vă spun că în ziua judecății va fi mai ușor pentru Sodoma decât pentru cetatea aceea." [72] Ultima amenințare atribuită de lui Isus de Evanghelie caracterizează răzburarea cerșetorului care spera să primească pomeni și a fost deziluzionat. El ar fi vrut să vadă tot orașul în flăcări. Dar Mântuitorul urma să aibă grijă de acest lucru pentru el.

Toți agitatorii gălăgioși și sărmani din noua generație erau considerați apostoli și nu numai cei doisprezece ale căror nume au fost transmise din această generație drept predicatorii cuvântului Său. În mijlocul secolului al II-lea al erei creștine, lucrarea *Didache sau Doctrina celor doisprezece apostoli* mai discută despre apostolii activi din societate. [73]

"Cerșetorii și conspiratorii" nomazi ca aceștia, care credeau că sunt plini de Spiritul Sfânt, au adus Evanghelia de la Ierusalim, în comunitățile iudaice învecinate și de acolo au mers mai departe, până au ajuns la Roma. Din momentul în care a părăsit pământul Palestinei, Evanghelia a ajuns într-un mediu cu totul diferit și a căpătat un caracter cu totul diferit. În aceste regiuni, apostolii au descoperit pe cei din comunitatea iudaică și pe cei din alte popoare, oameni cu frica lui Dumnezeu. Aceștia din urmă, slujeau divinitatea iudaică și mergeau la sinagogă dar nu se puteau decide dacă să se conformeze cu toate riturile iudaice. În cel mai bun caz, ei se puteau boteza. Dar, ei refuzau să aibă ceva comun cu circumcizia, cu legile culinare, cu Sabatul și cu alte obiceiuri care i-ar fi desprins cu totul de mediul înconjurător păgân.

Conținutul social al Evangheliei trebuie să fi fost acceptat cu bunăvoință în grupările proletare ale acestor oameni din popoare cu frica lui Dumnezeu. Ei au purtat Evanghelia în alte cercuri proletare

care nu erau iudei. Aceștia erau un teren fertil pentru doctrina Mântuitorului crucificat, pe măsură ce această doctrină includea perspectiva unei inversări sociale și imediata fondare a unor instituții de ajutor reciproc. Aceste grupări aveau o totală lipsă de simpatie, aversiune și dispreț pentru orice esență iudaică specifică.

Noua doctrină se răspândea în comunitățile iudaice din afara Palestinei. Trebuia să devină clar că noua doctrină poate câștiga o enormă capacitate de propagandă prin abandonarea specificilor iudaice, renunțarea la esența națională și transformarea sa într-o doctrină strict socială.

Saul este prima persoană care a perceput aceste lucruri și a luat măsuri viguroase în acest sens. Conform tradiției, Saul era un iudeu care nu era originar din Palestina ci din comunitatea iudaică din orașul grec Tars, în Cilicia. Saul era un suflet ardent care, de la început, s-a alăturat cu tot sufletul la Farisei și, prin urmare, a luptat împotriva comunității creștine apropiată de zeloți. Pe când se afla pe drum spre sinagogile de la Damasc, "...deodată a strălucit o lumină din cer în jurul lui." [74] Această viziune l-a trimis pe Saul de partea cealaltă. El a trecut la comunitatea creștină dar aici a fost un luptător subversiv împotriva concepției tradiționale datorită faptului că dorea să facă propagandă în favoarea noii doctrine printre acei care nu erau iudei. Saul insista ca noua doctrină să fie propagată printre cei care nu erau iudei, în cadrul efortului de a-i induce să renunțe la conversiunea lor la iudaism.

Este caracteristic acestei tendințe că el și-a schimbat numele din Saul în latinul Paul. La iudeii care voiau să avanseze în cercurile non-iudaice, această schimbare de nume era frecventă. Dacă Manase se putea denumi Menelaus, de ce nu putea Saul să devină Paul?

Cu greu putem afirma că narația despre Paul (i.e. Pavel - NT) are vreun fundament istoric. Aici, că în toate narațiunile despre circumstanțe personale, Noul Testament nu este o sursă de încredere și este saturat cu contradicții și narațiuni imposibile despre miracole. Acțiunile personale ale lui Pavel sunt secundare. Esențialul este opoziția activă față de concepția anterioară a creștinismului iar Pavel este personificarea acestei opoziții. Această contradicție s-a format din esența situației. Oricât de incerte ar fi scrierile din *Faptele Apostolilor* despre vreun anumit eveniment, era inevitabil ca lupta dintre aceste două curente să nu poată fi clar observată. Cartea *Faptele Apostolilor* a fost scrisă cu scopul de a face propagandă în favoarea curentului condus de Pavel. În același timp, cartea *Faptele Apostolilor* încerca să acopere și să aplaneze contradicțiile dintre cele două grupări. Desigur, această tendință trebuie să fi fost modestă la începuturi iar singura sa solicitare era toleranța în anumite chestiuni care nu puteau fi trecute cu vederea în comunitatea de origine. Cel puțin așa stau lucrurile conform scrierilor din *Faptele Apostolilor*, colorate frumos și ornate cu un standard de pace, cu toate că în realitate era vorba despre o luptă amarnică care se petrecea în realitate. [75] Citim în *Faptele Apostolilor* despre perioada de agitație a lui Pavel în Siria: "1. Câțiva oameni, veniți din Iudeea, învățau pe frați și ziceau: "Dacă nu sunteți tăiați împrejur după obiceiul lui Moise, nu puteți fi mântuiți." 2. Pavel și Barnaba au avut cu ei un viu schimb de vorbe și păreri deosebite; și frații au hotărât ca Pavel și Barnaba, și câțiva dintre ei, să se suie la Ierusalim la apostoli și la prezbiteri, ca să-i întrebe asupra acestei neînțelegeri. 3. După ce au fost petrecuți de Biserică până afară din cetate, și-au urmat drumul prin Fenicia și Samaria, istorisind întoarcerea Neamurilor la Dumnezeu; și au făcut o mare bucurie tuturor fraților. 4. Când au ajuns Ierusalim, au fost primiți de Biserică, de apostoli și de prezbiteri și au istorisit tot ce făcuse Dumnezeu prin ei. 5. Atunci unii din partida Fariseilor, care crezuseră, s-au ridicat și au zis că Neamurile să fie tăiate împrejur și să li se ceară să păzească Legea lui Moise." [76] Apostolii și cei bătrâni s-au adunat. Petru și Iacov au ținut cuvântări împăciuitoare și, în cel din urmă, au decis ca Iuda și Sila, "oameni cu vază între frați" [77] să fie trimiși în Siria și să le spună oamenilor de acolo: "28. Căci s-a părut nimerit Duhului Sfânt și nouă să nu mai punem peste voi nici o altă greutate decât ceea ce trebuie 29. Adică: să vă feriți de lucrurile jertfite idolilor, de sânge, de dobitoace sugrumate și de curvie, lucruri de care, dacă vă veți păzi, va fi bine pentru voi." [78] Prozelitiții au renunțat la circumcizia prozelitiților din popoare. În orice caz, activitatea de caritate nu putea fi uitată. Pavel scrie: "Ne-au spus numai să ne aducem aminte de cei săraci și chiar așa am și căutat să fac." [79]

Pentru creștinii iudei și creștinii din alte popoare, filantropia și ajutorul reciproc erau la fel de interesante. Acest lucru nu era pus în discuție. Din această cauză, filantropia și ajutorul reciproc nu sunt aproape deloc menționate în literatura lor, în esență polemică. Nu este corect să ajungem la concluzia că

puținele referințe arată că filantropia și ajutorul reciproc nu au avut nici un rol în diviziunile interne ale creștinismului, care au continuat cu toate încercările de conciliere.

Pavel îi acuză pe apologeții circumciziei că ar fi oportuniști: "12. Toți cei ce umblă după plăcerea oamenilor, vă silesc să primiți tăierea împrejur, numai ca să nu suferiți de prigonire pentru crucea lui Hristos." [80]

După conciliul de la Ierusalim, *Faptele Apostolilor* menționează o călătorie de propagandă a lui Pavel prin Grecia propovăduind celor din popoare. La întoarcerea sa la Ierusalim, Pavel le povestește apropiaților săi despre succesul pe care l-a avut propaganda sa. "20. Când l-au auzit, au proslăvit pe Dumnezeu. Apoi i-au zis: "Vezi, frate, câte mii de iudei au crezut și toți sunt plini de râvnă pentru Lege. 21. Dar ei au auzit despre tine că înveți pe toți iudeii care trăiesc printre neamuri, să se lepede de Moise, că le zici să nu-și taie copiii împrejur și să nu trăiască potrivit cu obiceiurile."" [81] Acum el este solicitat să se dezvinovățească și să arate că mai este un iudeu milos. El vrea să facă acest lucru dar este oprit de o revoltă a iudeilor împotriva sa; ei vor să-l ucidă ca pe un trădător al poporului lor. Stăpânirea romană îl preia în custodie preventivă și, în cele din urmă, îl expediază la Roma, unde el își poate continua nevătmătat activitatea de agitație, spre deosebire de Ierusalim. [82] "30. Pavel a rămas doi ani întregi într-o casă pe care o luase cu chirie. Primea pe toți care veneau să-l vadă, 31. Propovăduia Împărăția lui Dumnezeu și învăța pe oameni, cu toată îndrăzneala și fără nici o piedică, cele privitoare la Domnul Isus Hristos." [83]

Contrastul esențial dintre iudei și creștini

Creșterea numărului de creștini din popoare a dus la intensificarea credinței lor și a contradicției dintre creștini și iudei. Probabil că prelungirea și intensificarea contradicției au făcut să crească ostilitatea reciprocă. Acest fenomen s-a agravat prin intensificarea contradicției dintre iudei și popoarele printre care ei au trăit timp de decenii înainte de distrugerea Ierusalimului. Proletarii din cadrul iudaismului, mai ales cei din Ierusalim, aveau o ură din ce în ce mai fanatică față de restul popoarelor și, în primul rând, împotriva romanilor pe care îi considerau cel mai rău dușman, cel mai crud asupritor și exploatator. Grecii erau aliații lor. Acum orice caracteristică prin care iudeul se deosebea era accentuată mai mult ca oricând. Cei care puneau accentul pe propagandă în cadrul iudaismului erau impulsionați numai de necesitățile lor de agitație pentru a accentua caracteristicile iudaice și a menține percepțiile iudaice. Ei au avut deja această tendință datorită influenței mediului asupra lor.

Ura fanatică a iudeilor împotriva popoarelor asupritoare era egală cu aversiunea și disprețul acestor popoare față de iudei. Din această cauză, creștinii din popoare și agitatorii dintre ei au cerut să se elibereze de legea iudaică și au criticat din ce în ce mai mult aceste percepții. Printre creștini, contradicția lor față de iudei a devenit din ce în ce mai mult o contradicție față de iudaism ca atare. Pe de altă parte, credința creștinilor în Mântuitor, inclusiv credința în Mântuitorul crucificat, era mult prea legată organic de iudaism pentru a putea fi înlăturată cu ușurință. Creștinii au preluat de la iudei profețiile mesianice și alte fundamente ale speranței în Mântuitor. În același timp, creștinii au devenit din ce în ce mai ostili față de acest iudaism și au amplificat contradicțiile.

Am constatat deja că Evangheliile considerau cu valoare descendența lui Isus de la David și presupunerile fantastice care au fost introduse pentru ca cel din Galileea să fie născut la Betleem. Evangheliile citează fragmente din cărțile sfinte ale iudeilor pentru a atesta misiunea mesianică a lui Isus. Pe de altă parte, în *Evangheliile* scrie că Isus nu avea nici o intenție să se îndepărteze de legea iudaică: "17. Să nu credeți că am venit să stric Legea sau Proorocii; am venit să nu stric ci să împlinesc. 18. Căci adevărat vă spun, câtă vreme nu va trece cerul și pământul, nu va trece o iotă sau o frântură de slovă din Lege, înainte ca să se fi întâmplat toate lucrurile." [84] Isus îi îndeamnă pe discipolii săi: "6. ... să mergeți mai degrabă la oile pierdute ale casei lui Israel." [85] Aceasta este o interdicție directă de a face propagandă în afara iudaismului. Isus se exprimă ceva mai moderat în alt context: "22. Și iată

că o femeie cananeancă a venit ținuturile acela și a început să strige către El: "Ai milă de mine, Doamne Fiul lui David! Fiica mea este muncită rău de un drac." 23. El nu i-a răspuns nici un cuvânt. Și ucenici săi s-au apropiat și L-au rugat stăruitor: "Dă-i drumul căci strigă după noi." 24. Drept răspuns, El a zis: "Eu nu sunt trimes decât la oile pierdute ale casei lui Israel." 25. Dar ea a venit și I s-a închinat zicând: "Doamne, ajută-mi!" 26. Drept răspuns, El i-a zis: "Nu este bine să iei pâinea copiilor și s-o arunci la căței!" 27. "Da Doamne", a zis ea, "dar și căței mănâncă fărămiturile care cad de la masa stăpânilor lor." 28. Atunci Isus i-a zis: "O, femeie, mare este credința Ta; făcă-ți-se cum voiești." Și fiica ei s-a tămăduit chiar în ceasul acela. " [86] Aici Isus s-a lăsat convins, după ce nu a fost cumsecade cu ea numai fiindcă că era evreică, cu toate că ea l-a denumit fiul lui David, în sensul cultului mesianic iudaic.

Promisiunea dată de Isus apostolilor că ei vor sta pe cele douăsprezece tronuri și vor judeca cele douăsprezece triburi din Israel este o modalitate de gândire profund iudaică. Această promisiune nu putea atrage numai pe un iudeu din Iudeea. Pentru restul popoarelor, aceasta ar fi fost o propagandă fără valoare.

Evangeliiile au prezervat urme puternice ale cultului iudaic al Mântuitorului. În același timp, Evangeliiile conțin începuturile aversiunii față de iudaism. Aceste începuturi au fost sursa de inspirație pentru cei care au scris și cei care au revizuit Evangeliiile. Isus luptă în permanență cu tot ceea ce este important pentru iudeul pios: posturile, regulile de hrănire, sâmbăta. El îi slăvește pe creștini mai mult decât pe iudei: "43. De aceea, vă spun că Împărăția lui Dumnezeu va fi luată de la voi și va fi dată unui neam care va aduce roadele cuvenite." [87] Isus ajunge chiar să- blesteme pe iudei. "20. Atunci Isus a început să mustre cetățile în care fuseseră făcute cele mai multe din minunile Lui, pentru că nu se pocăiseră. 21. "Vai de tine Horazine!" a zis El. "Vai de tine Betsaido!" Căci dacă ar fi fost făcute în Tir și Sidon minunile care au fost făcute în voi, de mult s-ar fi pocăit cu sac și cenușă. 22. De aceea vă spun că, în ziua judecării, va fi mai ușor pentru Tir și Sidon decât pentru voi. 23. Și tu Capernaume, vei fi înălțătoare până la cer? Vei fi pogorât până la Locuința morților; căci dacă ar fi fost făcute în Sodoma minunile, care au fost făcute în tine, ea ar rămas în picioare până în ziua de astăzi. 24. De aceea, vă spun că în ziua judecării, va fi mai ușor pentru ținutul Sodomei decât pentru tine. " [88] Aceste cuvinte arată ura directă împotriva iudeilor. Iudaismul nu mai era o sectă care vorbea împotriva altor secte din același popor. Aici, poporul iudeu este stigmatizat cu inferioritate morală și mai ales cu perversitate și îndărătnicie.

Acest lucru mai apare în profețiile lui Isus despre distrugerea Ierusalimului. Desigur, aceste profeții au fost inventate după eveniment.

Războiul iudeu a arătat dușmanilor iudaismului cât de puternic și periculos este iudaismul. Izbucnirea unei disperări puternice a exacerbât contradicția dintre iudaism și popoare. Acest fenomen avea ceva în comun cu efectele pe care le-au avut masacrele din iunie 1848 și comuna din Paris asupra urii de clasă între proletariat și burghezie în secolul al XIX-lea. Acest fenomen a adâncit ruptura dintre creștinătatea iudaică și creștinătatea altor popoare. Distrugerea Ierusalimului a însemnat că nu mai există o bază pentru o mișcare de clasă independentă în proletariatul iudeu. O asemenea mișcare presupune independența unei națiuni. După distrugerea Templului, iudei mai existau numai în țări străine, printre dușmani care îi urau și îi persecutau pe toți, bogați și săraci. Iudeii erau siliți să-i înfrunte pe toți acești dușmani cu solidaritate. Mila celor bogați față de cei săraci a ajuns la un stadiu foarte elevat în cadrul iudaismului; sentimentul de solidaritate națională era mult mai puternic în comparație cu contradicția de clasă. Astfel, creștinismul iudaic și-a pierdut treptat forța de propagandă. Apoi, creștinismul a devenit treptat creștinismul popoarelor; o grupare din iudaism a devenit o grupare din afara iudaismului și chiar în contradicție cu iudaismul. Sentimentul creștin și sentimentul anti-iudaic aveau tendința să devină concepte identice.

Odată cu căderea organizației politice a iudeilor, speranțele naționale iudaice despre venirea Mântuitorului au rămas nefondate. Speranțele naționale iudaice mai puteau persista câteva zeci de ani, puteau să mai aibă câteva zvâcniri de moarte dar anihilarea capitalei iudaice a fost lovitura de moarte a factorului efectiv de dezvoltare politică și socială.

O altă situație exista în legătură cu speranțele mesianice mântuitoare întreținute de creștini. Ideea Mântuitorului și-a păstrat vitalitatea numai sub forma unui Mântuitor crucificat, un Mântuitor iudeu deosebit, Mântuitorul tradus în limba greacă și denumit astfel Hristos.

Creștini au putut să transforme macabru incident care semnifica complexa distrugere a expectațiunii mesianice a iudeilor în triumful Hristosului lor. Acum Ierusalimul era conceput drept dușmanul lui Hristos iar distrugerea Ierusalimului era răzbunarea lui Hristos asupra iudaismului, o dovadă înspăimântătoare a puterii sale. Luca spune despre intrarea lui Isus în Ierusalim: "41. Când S-a apropiat de cetate și a văzut-o, Isus a plâns pentru ea 42. și a zis: "Dacă ai fi cunoscut și tu, măcar în această zi, lucrurile care puteau să-ți dea pacea! Dar acum ele sunt ascunse de ochii tăi. 43. Vor veni peste tine zile când vrăjmașii tăi te vor împresura și te vor strânge din toate părțile; 44. Te vor face una cu pământul pe tine și pe copiii tăi din mijlocul tău și nu vor lăsa în tine piatră pe piatră pentru că n-ai cunoscut vremea când ai fost cercetată."" [89] Apoi Isus spune că odată cu distrugerea Ierusalimului vor fi distruse chiar și femeile care alăptează. [90] Masacrele din Revoluția Franceză, care nu erau o răzbunare împotriva copilașilor alăptați ci o apărare împotriva unui dușman crud, sunt lucruri plăcute în comparație cu acest verdict al bunului cioban.

Distrugerea Ierusalimului a avut și alte consecințe asupra gândirii creștine. Am arătat deja cum creștinismul violent a devenit acum pașnic. La începuturile Imperiului, numai la iudei exista o democrație puternică. Restul popoarelor din Imperiu nu mai aveau nici un motiv să lupte și chiar proletarii erau fricoși. Distrugerea Ierusalimului a înăbușit forța populară din Imperiul Roman și orice rebeliune era fără nici o speranță din acest punct de vedere. Creștinismul a devenit din ce în ce mai mult numai creștinismul popoarelor, fiind util și chiar servil în cadrul acestui proces.

Romanii au fost stăpânitori în Imperiul Roman. Primul scop al popoarelor era să-și arate slugărnicia față de romani. Primii creștini au fost patrioții iudei și dușmanii oricărei stăpâniri și exploatare străine. Creștinii din popoare au adăugat la antisemitismul lor devotamentul față de Roma și față de tronul imperial. Acest lucru poate fi constatat și în Evanghelii, în narațiunea despre iscoditorii ispititori, trimiși de preoți și cărturari ca să-l dea pe Isus pe mâna puterii dregătorului. "20. (Preoții cei mai de seamă și cărturarii) Au început să-l pândească pe Isus; și au trimis niște iscoditori, care se prefăceau că sunt neprihăniți ca să-L prindă cu vorba și să-L dea pe mâna stăpânirii și pe mâna puterii dregătorului. 21. Iscoditorii aceștia L-au întrebat: "Învățătorule, știm că și înveți pe oameni drept și că nu cauți la fața oamenilor, ci îi înveți calea lui Dumnezeu în adevăr. 22. Se cuvine să plătim bie Cezarului sau nu? 23. Isus le-a priceput viclenia și le-a răspuns: "Pentru ce Mă ispiți? 24. Arătați-mi un ban. Al cui chip și ale cui slove sunt scrise pe el?" "Ale Cezarului" au răspuns ei. 25. Atunci El le-a zis: "Dați dar Cezarului ce este al Cezarului și lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu." 26. Nu L-au putut prinde cu vorba înaintea norodului ci, mirați de răspunsul Lui, au tăcut." [91] Isus dezvoltă aici o teorie formidabilă despre bani și impozite. Moneda aparține persoanei a cărei imagine și inscripție apar pe ea. Plata impozitelor înseamnă a da înapoi împăratului banii săi.

Aceeași idee a pătruns în scrierile marilor propagatori ai propagandei creștine. Citim în Epistola lui Pavel către Romani: "1. Oricine să fie supus stăpânirilor celor mai înalte; căci nu este stăpânire care să nu vină de la Dumnezeu. Și stăpânirile care sunt au fost rânduite de Dumnezeu. 2. De aceea, cine se împotrivesc stăpânirii se împotrivesc rânduielii puse de Dumnezeu și cei ce se împotrivesc, își vor lua osânda. 3. Dregătorii nu sunt de temut pentru o faptă bună ci pentru una rea. Vrei dar să nu-ți fie frică de stăpânire? Fă binele și vei avea laudă de la ea. 4. El este slujitorul lui Dumnezeu pentru binele tău. Dar, dacă faci răul, teme-te căci nu degeaba poartă sabia. El este în slujba lui Dumnezeu ca să-L răzbune și să-l pedepsească pe cel ce face rău. 5. De aceea, trebuie să fii supuși nu numai de frica pedepsei ci și din îndemnul cugetului. 6. Tot pentru aceasta să plățiți și birurile. Căci dregătorii sunt niște slujitori ai lui Dumnezeu, făcând necurmat tocmai slujba aceasta. 7. Dați tuturor ce sunteți datori să dați: cui datorați birul, dați-i birul; cui datorați vama, dați-i vama; cui datorați frica, dați-i frica; cui datorați cinstea, dați-i cinstea." [92]

Cât de departe este acest lucru de Isus care cerea ca discipolii săi să cumpere săbii și predica împotriva celor bogați și puternici. O mare distanță față de creștinism găsim în cartea *Apocalipsa lui Ioan* în care Ioan blestema amarnic Roma și pe regii legați de ea. "2. El a strigat cu glas tare și a zis: "A

căzut, a căzut Babilonul cel mare! A ajuns un locaș al dracilor, o închisoare a oricărui duh necurat, o închisoare a oricărei păsări necurate și urâte; 3. Pentru că toate neamurile au băut din vinul mâniei curviei ei și împărații pământului au curvit cu ea și negustorii pământului s-au îmbogățit prin risipa desfătărilor ei. " 4. Apoi am auzit din cer un alt glas care zicea: "Ieșiți din mijlocul ei, poporul Meu, ca să nu fiți părtași la păcatele ei și să nu fiți loviți cu orgiile ei! 5. Pentru că faptele ei s-au îngmădit și au ajuns până în cer și Dumnezeu Și-a amintit de nelegiuirile ei. 6. Răsplățiți-i cum v-a răsplătit ea și întoarceți-i de două ori cât faptele ei. Turnați-i îndoit în potirul în potirul în care a amestecat ea. 7. Pe cât s-a slăvit pe sine însăși și s-a desfătat în risipă, pe atât dați-i chin și tânguire. Pentru că zice în inima ei: "Sed că împărăteasă, nu sunt văduvă și nu voi ști ce este tânguirea. " 8. Tocmai pentru aceea, într-o singură zi vor veni urgiile ei: moartea, tânguirea și foametea. Și va fi arsă de tot în foc pentru că Domnul Dumnezeu care a judecat-o este tare. 9. Și împărații pământului, care au curvit și s-au dezmiardat în risipă cu ea, când vor vedea fumul arderii ei o vor plânge și o vor boci." [93]

Tema principală a acestor scrieri din *Faptele Apostolilor* este accentul pus pe ostilitatea iudaismului față de doctrina Mântuitorului crucificat. *Faptele Apostolilor* accentuează acceptarea romanilor a acestei doctrine. O oarecare dorință sau imaginație a creștinismului după căderea Ierusalimului sunt reprezentate ca fapte în *Faptele Apostolilor*. Conform acestei scrieri, propaganda creștină în Ierusalim era din ce în ce mai reprimată de iudei care îi persecutau pe creștini și aruncau în ei cu pietre oriunde puteau. Autoritățile romane îi apărau pe creștini. Am văzut cum Pavel spunea că el este grav amenințat la Ierusalim dar la Roma putea să grăiască fără teamă. Libertate la Roma, opresiune silită la Ierusalim!

Antisemitismul și flatarea romanilor sunt foarte notabile în povestirea despre patimă, narația despre suferința și moartea lui Hristos. În cadrul acestui narativ putem urmări clar cum a fost schimbat conținutul original al narației în propria sa contradicție sub influența noilor tendințe.

Istoria despre patima lui Isus este ceea mai importantă narație din Noul Testament. Aceasta este singura narație despre care putem pretinde că vorbim în termeni istorici. Aceasta este o întruchipare clară a modului în care primii creștini au scris istoria.

IV. Narația despre patima lui Hristos

Evangelistiile ne furnizează neobișnuit de puține amănunte cu care putem stabili, cu un anumit grad de probabilitate, date concrete despre viața lui Isus. Evangelistiile nu ne furnizează date verificabile precum că Isus a trăit într-adevăr și nu este numai o figură mitologică. Evangelistiile nu elucidează cel mai important lucru despre o personalitate istorică: activitatea sa de la naștere până la moarte. Amalgamul dintre maxime morale și minuni din Evangelistii prin expunerea activității lui Isus conține foarte puțin. Aceste afirmații sunt imposibile și poate fi demonstrat că sunt fabricate. Puține lucruri sunt confirmate prin dovezi exterioare și nu pot fi considerate o sursă de fapte.

Lucrurile nu stau mai bine cu privire la dovezile despre nașterea și decesul lui Isus. Totuși, aici avem un oarecare motiv să credem că aceste narațiuni au un sâmbure de adevăr real în această încurcătură de născociri. O parte din aceste elemente ne permit să ajungem la concluzia că aceste narațiuni conțin elemente care nu conveneau creștinismului dar erau mult prea cunoscute și acceptate printre susținătorii creștinismului pentru ca cineva să îndrăznească să înlocuiască aceste invenții cu invențiile lor, așa cum ei procedează adeseori fără scrupule.

Una din aceste date este originea lui Isus din Galileea. Această origine era foarte inconvenientă pentru pretențiile sale la originea mesianică provenită de la David. Mântuitorul trebuia să vină din orașul lui David. Am observat la ciudatele subterfugii la care s-a făcut apel pentru a desemna locul de naștere al lui Isus. Dacă Isus ar fi fost numai produsul imaginației dintr-o comunitate uluită de credința mesianică, ei nu s-ar fi gândit vreodată să susțină că Mântuitorul provine din Galileea. În consecință,

originea lui Isus din Galileea și, prin urmare, existența sa, trebuie să fie considerate foarte probabile, la fel ca și moartea sa pe cruce. În Evanghelii pot fi găsite fragmente care lasă de înțeles că Isus ar fi plănuit o revoltă armată și a fost crucificat din această cauză. Această afirmație era foarte inconvenientă și este puțin probabil să fi fost inventată. Această afirmație era într-o contradicție prea puternică cu spiritul dominant în creștinismul din acele vremuri. Pe atunci, creștinismul a început să reflecteze asupra sa și să-și scrie istoria originilor sale. Ca să fim siguri, creștinismul a început să reflecteze și să-și scrie istoria originilor sale în scopuri de polemică și propagandă dar nu în scopuri istorice.

Crucificare Mântuitorului era o idee străină în gândirea iudaică care își putea imagina Mântuitorul numai ca un glorios erou cuceritor. În gândirea iudaică, Mântuitorul trebuia să fie un eveniment concret, martirajul unui erou pentru o bună cauză, care i-a impresionat puternic pe admiratorii săi pentru a face cât mai acceptabilă ideea Mântuitorului crucificat.

Când creștinii din popoare au preluat tradiția morții pe cruce, ei au găsit imediat o dificultate: conform tradiției, Isus fusese crucificat de romani ca Mântuitor iudeu, regele iudeilor, adică un apologet al independenței iudaice și un trădător al tradiției romane. După căderea Ierusalimului, această tradiție a devenit și mai complicată. Creștinismul a ajuns la o deplină contradicție cu iudaismul și dorea să fie în legături bune cu puterea romană. În această fază, tertipul a fost ca vina pentru crucificarea lui Isus să fie dată pe spinarea iudeilor. Isus a fost disculpat de orice act de violență și de orice sentiment de patriotism iudaic sau de ostilitate față de Roma.

În acele vremuri, ignoranța evangheliștilor era egală cu ignoranța maselor. Din această cauză, ei au desenat din nou tabloul original și au creat cele mai ciudate amestecături.

Cele mai multe contradicții și absurdități din Evanghelii se află în partea care, în ultimele două milenii, a făcut cea mai mare impresie asupra lumii creștine și i-a inspirat cel mai mult imaginația. Aproape că nu există un subiect discutat atât de des ca patima și decesul lui Isus. Totuși, narațiunea nu poate face față unei examinări serioase și nu este decât un conglomerat crud de efecte neartistice.

Numai forța obișnuinței a făcut astfel ca până și cele mai mari spirite ale creștinătății nu au avut sensibilitate față de incredibilele adaosuri ale celor care au scris Evangheliile. Astfel, în ciuda acestei amestecături, adevărata tragedie a crucificării lui Isus, la fel ca oricare alt martiraj pentru o cauză importantă continua să aibă efectul propriu și glorificat mai mult ridiculități și prostii.

Narația despre patima lui Isus începe cu venirea sa la Ierusalim. Aceasta este o procesiune regală de triumf. Populația vine să-l întâlnească, unii își așterneau hainele pe calea sa, alții tăiau ramuri din copaci și le presărau pe drum și toți îl slăveau: "9. Osana Fiul lui David! Binecuvântat este Cel ce vine în Numele Domnului! Osana în cerurile prea înalte!" [94]

Toți oamenii simpli îl urmau pe Isus. Aristocrații, burghezii, preoții și scribii erau ostili față de el. Isus se comportă ca un dictator. El are destulă putere să-i alunge din templu fără vreo împotrivire pe cei care vând obiecte și schimbă bani. Un autor precum Josephus Flavius, care redă cele mai neînsemnate detalii, ar fi trebuit să menționeze acest lucru. Elementele proletare de la Ierusalim, precum zeloții, nu au fost niciodată destul de puternici ca să stăpânească necontestat în cetate. Întotdeauna ei se loveau de rezistență. Dacă Isus ar fi vrut să intre la Ierusalim ca să purifice templul, în ciuda împotrivirii Saducheilor și a Fariseilor, el ar fi trebuit să învingă în lupta de stradă. În acele vremuri, luptele de stradă la Ierusalim erau un lucru obișnuit.

Un aspect important al narațiunii despre intrarea lui Isus este că populația îl întâmpină pe Isus drept cel care aduce "10. ...Împărăția părintelui nostru David!" [95], adică cel care stabilește din nou independența regatului iudaic. Acest lucru ne arată că Isus este dușmanul claselor guvernatoare iudaice și dușmanul romanilor. În cadrul acestei adversități, nu există imaginație creștină ci realism iudaic.

Evangheliile relatează acum chemarea ca discipolii să se înarmeze, trădarea lui Iuda, conflictul de la Muntele Măslinilor. Am observat deja că acestea sunt reminiscențe ale vechii tradiții, că nu au fost acceptate ulterior și au fost refăcute pentru a le da o aparență de supunere pașnică.

Isus este prins și dus la marele preot. "55. Preoții cei mai de seamă și tot soborul căutau mărturie împotriva lui Isus, ca să-L omoare dar nu găseau nici una. 56. Pentru că mulți făceau mărturisiri mincinoase împotriva Lui dar mărturisirile lor nu se potriveau. 57. Unii s-au sculat și au făcut o mărturisire mincinoasă împotriva Lui și au zis: 58. "Noi L-am auzit zicând: "Eu voi strica Templul

acesta, făcut de mâini omenesti și în trei zile voi ridica un altul, care nu va fi făcut de mâini omenesti. " 59. Nici chiar în privința aceasta nu se potrivea mărturisirea lor. 60. Atunci marele preot s-a sculat în picioare în mijlocul adunării, a întrebat pe Isus și I-a zis: "Nu răspunzi nimic? Ce mărturisesc oamenii aceștia împotriva Ta?" 61. Isus tăcea și nu răspundea nimic. Marele preot L-a întrebat iarăși și I-a zis: "Ești Tu, Hristosul, Fiul Celui binecuvântat?" 62. "Da, sunt" i-a răspuns Isus. "Și veți vedea pe Fiul omului șezând în dreapta puterii și venind pe norii cerului." 63. Atunci marele preot și-a rupt haina și a zis: "Ce nevoie mai avem de martori? 64. Ați auzit hula. Ce vi se pare?" Toți L-au osândit să fie pedepsit cu moartea." [96] Într-adevăr, o ciudată procedură juridică! Curtea se convocă noaptea, imediat după arestarea prizonierului, nu în clădirea curții, care se pare că era pe dealul Templului [97] ci în palatul marelui preot. Să ne imaginăm credibilitatea unui reportaj despre un proces de înaltă trădare din Germania în care instanța juridică își ține sesiunea la palatul regal din Berlin! În procesul lui Isus, martori mincinoși dau mărturie și nimeni nu îi supune la interogatoriu iar Isus nu răspunde la acuzații iar acuzatorii nu prezintă nici o probă incriminatoare. Isis este primul care se incriminează prin afirmația sa că El este Mântuitorul. Ce rost mai au toți martorii falși dacă numai recunoașterea este suficientă pentru condamnarea lui Isus? Scopul martorilor falși este de demonstra ticăloșia iudeilor. Sentința cu moartea este pronunțată imediat. Aceasta este o încălcare a formalităților stabilite în prealabil la care iudeii aveau pe atunci în modul cel mai scrupulos. Instanța avea dreptul să pronunțe imediat numai verdictul de achitare și numai în ziua următoare a procesului putea să pronunțe verdictul de condamnare.

Pe vremea aceea, Sanhedrinul mai putea pronunța sentințe de moarte? În Talmud scrie că 40 de ani înainte de distrugerea Templului (i.e. 70 A.D), această autoritate a fost negată.

Faptul că Sanhedrinul nu execută pedeapsa cu moartea a lui Isus confirmă afirmația de mai sus. La sfârșitul procesului, Isus este dat pe mâinile lui Pontius Pilatus pentru a fi judecat din nou pentru acuzațiile de înaltă trădare față de romani, că ar fi încercat să devină regele iudeilor adică, ar fi încercat să elibereze Iudeea de sub stăpânirea romană. O acuzație interesantă din partea unui tribunal de patrioți iudei!

Este posibil ca Sanhedrinul să nu fi avut dreptul să emită o sentință de moarte dar sentințe asemănătoare trebuiau să fie aprobate de procurorul roman.

Ce se întâmplă în fața guvernatorului roman? "2. Pilat L-a întrebat: "Ești Tu Împăratul Iudeilor?" "Da, sânt", i-a răspuns Isus. 3. Preoții cei mai de seamă Îl învinuiau de mai multe lucruri. 4. Pilat L-a întrebat din nou: "Nu răspunzi nimic? Uite de câte lucruri Te învinuiesc ei!" 5. Isus n-a mai dat nici un răspuns, lucru care a mirat pe Pilat. 6. LA fiecare praznic al Paștelor, Pilat slobozea un întemnițat, pe care-l cereau ei. 7. În temniță era unul numit Baraba, închis împreună cu tovarășii lui, din pricina unui omor, pe care-l săvârșiseră într-o răscoală. 8. Norodul s-a suit și a început să ceară lui Pilat să le dea ce avea obicei să le dea întotdeauna. 9. Pilat le-a răspuns: "Voiți să vă slobozesc pe Împăratul Iudeilor?" 10. Căci pricepuse că preoții cei mai de seamă din pizmă Îl dăduseră pe mâna lui. 11. Dar preoții cei mai de seamă au atârnat norodul să ceară lui Pilat să le slobozească mai bine pe Baraba. 12. Pilat a luat din nou cuvântul și le-a zis: "Dar ce voiți să fac cu Acela pe care-L numiți Împăratul Iudeilor?" 13. Ei au strigat din nou: "Răstignește-L!" 14. "Dar ce rău a făcut?" le-a zis Pilat. Însă ei au început să strige și mai tare: ""Răstignește-L!" 15. Pilat a vrut să facă pe placul norodului și l-a slobozit pe Baraba; iar pe Isus, după ce a pus să-L bată cu nuiiele, L-a dat să fie răstignit." [99]

În Evanghelia după Matei, Pilat merge atât de departe încât își spală mâinile în fața mulțimii și spune: "24. ... "Eu sânt nevinovat de sângele neprihănitului acestuia. Treaba voastră!" 25. Și tot norodul a răspuns: "Sângele Lui să fie asupra noastră și asupra copiilor noștri." [100]

Luca nu spune nimic despre condamnarea lui Isus de către Sanhedrin. Cei din mulțime par să fie numai pârători la Pilat. "1. S-au sculat toți, și au dus pe Isus înaintea lui Pilat. 2. Și au început să-L pârască și să zică: "Pe omul acest l-am găsit atârând neamul nostru la răscoală, oprind a plăti bir Cezarului și zicând că el este Hristosul, Împăratul." 3. Pilat L-a întrebat: "Ești împăratul Iudeilor?" "Da" i-a răspuns Isus, "sunt". 4. Pilat a zis preoților celor mai de seamă și noroadelor: "Eu nu găsesc nici o vină în omul acesta." 5. Dar ei stăruiau și mai mult și ziceau: "Întărită norodul și învață pe oameni prin toată Iudeea, din Galileea, unde a început până aici." [101]

Probabil că Luca a fost cel mai aproape de adevăr. După cum am observat în citatul de mai sus, Isus este acuzat de înaltă trădare în fața lui Pilat; cu un curaj excepțional, Isus nu neagă culpa. Pilat l-a întrebat pe Isus dacă el este regele iudeilor adică conducătorul lor în lupta lor pentru independență. "34. Isus i-a răspuns: " De la tine însuși zici lucrul acesta ... " [102] În Evanghelia după Ioan se resimte cât de stingheritor era acest reminiscent al patriotismului iudeu astfel că Isus răspunde: "36. "Împărăția mea nu este din lumea aceasta" a răspuns Isus. "Dacă ar fi Împărăția Mea din lumea aceasta, slujitorii Mei s-ar fi luptat ca să nu fiu dat pe mâna iudeilor.; dar acum împărăția mea nu este de aici." [103] Evanghelia după Ioan este ultima evanghelie. Scribii creștini au avut nevoie de o perioadă de timp destul de lungă ca să decidă să comită falsificarea faptelor de la origine.

Desigur, chestiunea adusă în fața lui Pilat era foarte simplă. Prin executarea rebelului Isus, Pilat și-a îndeplinit numai datoria ca reprezentant al autorității romane.

Pe de altă parte, masele de iudei nu aveau nici cel mai mic motiv să fie mânioși pe o persoană care nu dorea stăpânirea romană și incita ca cei datori să nu plătească impozite Cezarului. Dacă Isus a acționat astfel, el se afla în acord cu zeloții, care formau curentul dominant al populației din aceea perioadă de la Ierusalim.

Dacă acceptăm drept autentică acuzația din Evanghelii, ar fi natural să ne așteptăm ca iudeii să simpatizeze cu Isus și ca Pilat să-l condamne.

Ce ne evocă Evangheliile? Pilat nu a găsit ceea mai mică culpă a lui Isus, cu toate că Isus admite acest lucru. Pilat repetă că acuzatul este nevinovat și îl întreabă ce rău a făcut. Acesta este un lucru ciudat. Mai ciudat este că Pilat nu-l eliberează pe Isus, cu toate că nu admite culpabilitatea lui.

Uneori, era posibil ca un procuror să considere că un caz politic este prea complicat pentru el. Dar, nu se mai auzise de un caz în care un funcționar oficial al Imperiului Roman să încerce să rezolve incertitudinea prin a întreba mulțimea ce este de făcut cu cel acuzat. Dacă el ar fi vrut să condamne singur un trădător, el l-ar fi trimis la imperatorul de la Roma. Așa a procedat procurorul Antonius Felix. El l-a ispitit pe Elazar, conducătorul luptătorilor zeloți de la Ierusalim, l-a luat prizonier și l-a expediat la Roma. În schimb, mulți din adepții lui Elazar au fost crucificați.

Pilat ar fi putut să-l expedieze pe Isus la Roma. Matei i-a dat lui Pilat un rol ridicol: un judecător roman, reprezentantul imperatorului Tiberius, cu autoritatea de a decide o sentință de viață sau moarte, se roagă de o adunare a poporului din Ierusalim să elibereze pe cel acuzat. El răspunde urletelor din mulțime și spune: "Bine, omorâți-l, eu sunt nevinovat în această chestiune." [104] ...

Cruditatea și nemiloșenia lui Pilat au creat condiții insuportabile astfel că era prea greu chiar și pentru cei din stăpânirea centrală de la Roma. Pilat a fost rechemat în anul 36 AD. Acesta este omul despre care se presupune că i-ar fi arătat lui Isus o mare dragoste și milă. Din nefericire pentru cel condamnat, aceste sentimente au fost mai slabe în comparație cu slăbiciunea sa prostească față de popor.

Evangheliștii erau prea creștini ca să fie surprinși de aceste lucruri dar este posibil ca ei să fi bănuțit că atribuie o funcție prea ciudată guvernatorului roman. Ei căutau ceva mai credibil și au afirmat că iudeii erau obișnuiți ca Pilat să le elibereze un prizonier de Paști în fiecare an. Când Pilat le-a oferit ca Isus să fie eliberat, ei au răspuns că îl preferă pe Baraba. [105]

Este ciudat că acest obicei este menționat numai în Evanghelii. Acest obicei este în contradicție cu instituțiile romane, care nu acordau guvernatorilor dreptul de grațiere. Acest obicei este în contradicție cu orice lege cunoscută care acordă dreptul de grațiere unei mulțime adunate din întâmplare și nu unui corp juridic responsabil. Numai teologii pot considera aceste condiții legale ca valabile. Chiar dacă acceptăm ca atare autoritatea de grațiere a mulțimii iudaice adunate întâmplător lângă reședința procurorului, se pune întrebarea dacă există vreo legătură între capacitatea de grațiere și cazul de față? Din punct de vedere legal, Isus nu a fost condamnat. Problema care se pune este dacă Isus este vinovat sau nu de înaltă trădare. Pilat răspunde întrebând mulțimea dacă vrea sau nu să se folosească de puterea ei legală ca să-l grațieze pe Isus sau nu. În loc să dea o sentință, Pilat apelează la capacitatea de grațiere. Dacă Pilat crede că Isus este nevinovat, el nu are capacitatea juridică să-l elibereze?

În acest moment apare o nouă monstruozitate. Se pretinde că iudeii au dreptul de grațiere. Cum exercită ei dreptul de grațiere? Oare de ce ei se mulțumesc să solicite eliberarea lui Baraba? Nu, ei

solicită crucificarea lui Isus! Este clar că evangheliștii cred că dreptul de a ierta un om creează dreptul de a condamna un alt om. Această administrație dementă a justiției se potrivește cu o politică la fel de dementă. Evangheliștii ne arată o mulțime care îl urăște pe Isus încât iartă un ucigaș în să-l ierte pe Isus. Această mulțime nu a găsit pe cineva care să merite mai mult grațierea și nu se potolește până ce Isus nu este crucificat.

Să luăm în considerație că, în urmă cu câteva zile, toată această mulțime l-a primit pe Isus cu osanale ca un rege, i-a așternut veșminte în cale și l-a aclamat unanim. Conform scrierilor evanghelice, acest devotament al mulțimii a fost motivul pentru care aristocrații aveau planuri cu privire la viața lui Isus dar nu au îndrăznit să-l dețină ziua ci numai în decursul acelei nopți. În momentul de față, aceeași mulțime este incitată de cel mai sălbatic și fanatic sentiment de ură împotriva lui Isus. Oricare patriot iudeu considera că Isus merită ceea mai mare onoare pentru crima de care era acuzat: încercarea de a elibera comunitatea iudaică de stăpânirea străină.

Care este cauza acestei surprinzătoare schimbări? Cele mai puternice motive ar fi necesare pentru a face ca această schimbare să fie plauzibilă. Evangheliștii emit câteva fraze ridicole, în cazul în care spun ceva despre acest subiect. Luca și Ioan nu menționează nici un motiv. Marcu spune: "11. Dar preoții cei mai de seamă au ațâțat norodul să ceară lui Pilat să le slobozească mai bine pe Baraba." [106] Matei spune: "20. Preoții cei mai de seamă și bătrânii au înduplecat noroadele să ceară pe Baraba, iar pe Isus să-L omoare." [107] Aceste versete dovedesc că autorii creștini au pierdut orice urmă de sentiment politic și cunoaștere politică.

Oricât de imorală ar fi, o masă de oameni nu poate fi indusă la o ură fanatică fără un oarecare fundament, oricât de prostesc sau netrebnic ar fi acest fundament. În narațiunea evangheliștilor, mulțimea iudeilor depășește stadiul cel mai infam și prostesc a unei infamii idioate fiindcă această mulțime se năpăstuiește la sângele celui pe care îl considerase o divinitate cu o zi înainte. Chestiunea devine și mai idioată când luăm în considerație condițiile politice din acel moment. Spre deosebire de oricare alt ingredient al Imperiului Roman, comunitatea iudaică avea o existență excepțional de viguroasă iar toate contradicțiile sale sociale erau duse la extrem. Partidele politice erau bine organizate și disciplinate. Zelotismul a fost cu totul victorios asupra claselor inferioare din Ierusalim aflate care se aflau tot timpul într-o contradicție amarnică față de Saduchei și Farisei. Zeloții erau plini de ceea mai aprigă ură față de Roma. Aliații lor cei mai buni erau rebelii din Galileea. Cu greu poate exista o idee mai fantastică ca ceea a zeloților care se năpăstuiesc cu urlate nu asupra romanilor și a aristocraților ci asupra rebelului condamnat, după ce au obținut această condamnare prin extorcere și furie fanatică de la stăpânitorul roman. Niciodată nu a fost visată o monstruozitatea mai puerilă.

Evangheliștii au fost epuizați după ce au reușit excepțional de bine să-l prezinte pe sângherosul Pilat drept un miel nevinovat. De asemenea, evangheliștii au reușit să prezinte depravarea internă a iudaismului drept adevărata cauză a crucificării Mântuitorului neprihănit și pașnic. Tendința lor inventivă dispare pentru moment iar vechea narație revine temporar. Isus este batjocorit și maltratat după condamnarea sa dar nu de către iudei ci de soldații aceluiași Pilat care îl declarase nevinovat cu puțin înainte. Acum soldații lui Pilat îl crucifică dar, înainte de acest lucru, îl biciuiesc și îl umiliesc pentru regatul său iudaic: o coroană de țepi îi este pusă pe cap, o pelerină purpurie este pusă pe el iar apoi îl lovesc și îl scuipă în față. Apoi, ei împlântă pe cruce scrierea: *Isus Rex Iudeorum*.

Din aceste împrejurări reiese încă o dată adevărata esență a acestei catastrofe. Aici, romanii sunt aprigii dușmani ai lui Isus. Ura și disprețul romanilor față de Isus provine de la înalta sa trădare, de la aspirația sa la tronul iudeilor și de la efortul său de a îndepărta stăpânirea străină a romanilor. Din păcate, această sclipire a adevărului simplu nu durează mult. Isus se stinge iar acum scopul este de a arăta prin efecte scenice că a murit o divinitate: "50. Isus a strigat iarăși cu glas tare și Și-a dat duhul. 51. Și îndată perdeaua dinlăuntrul Templului s-a rupt în două, de sus până jos, pământul s-a cutremurat, stâncile s-au despicat, 52. Mormintele s-au deschis și multe trupuri ale sfinților care muriseră, au înviat. 53. Ei au ieșit din morminte, după învierea Lui, au intrat în sfânta cetate și s-au arătat multora." [108] Evangheliștii nu spun ce au făcut sfinții reînviați în decursul "excursiei" lor la Ierusalim, dacă au rămas în viață sau au coborât din nou în mormintele lor. În orice caz, era de așteptat ca un astfel de eveniment neobișnuit să aibă un efect copleșitor asupra martorilor și să convingă întreaga lume de divinitatea lui

Isus. Dar iudeii au rămas îndărătnici chiar și acum. Numai romanii sunt cei care se închină în fața divinității. "54. Sutașul și cei ce păzeau pe Isus împreună cu el, când au văzut cutremurul de pământ și cele întâmplare, s-au înfricoșat foarte tare și au zis: "Cu adevărat, acesta a fost Fiul lui Dumnezeu!" [109] Preoții cei mai de seamă și Fariseii i-au spus lui Pilat că Isus este un înșelător. Dacă ucenicii lui Isus vor veni noaptea să-i fure trupul și să spună norodului că Isus a înviat din morți, aceasta va fi înșelăciunea cea dintâi. [110]

La sfârșitul povestirii despre patima lui Isus, observăm corupția iudaică care transformă soldații romani în instrumente ale șireții și al josniciei iudaice în confruntarea cu ceea mai nobilă și divină iertare.

În toată această narație observăm că tendința de slugărnice față de romani și ura față de iudei sunt atât de profunde și descrise cu atât de multe prostii încât s-ar fi putut crede că această narație nu a avut nici cea mai slabă influență asupra oamenilor care gândesc. Cu toate acestea, știm clar că această narație și-a atins scopurile cu cel mai mare succes. Timp de secole, această narație, strălucitoare cu glorioasa lumină a divinității, înnobilită de martirajul confesorului cu o importantă misiune, a fost unul din cele mai efective mijloace de incitare la ura și disprețul iudeilor, chiar și printre cele mai blânde spirite din creștinism. Această narație a fost utilă pentru izolarea socială a iudeilor. Această concepție a iudaismului s-a popularizat fiindcă a provenit dintr-o epocă de ură generală și de persecutare a iudeilor. Provenită din ilegalizarea iudeilor, această concepție a fortificat la infinit, a prelungit și a extins această ilegalizare. Ceea ce a fost prezentat drept patima lui Isus este numai dovada suferinței îndurate de poporul iudeu.

PARTEA V. Dezvoltarea comunității creștine

Sclavi și proletari

Am constatat până acum că unele elemente ale creștinismului, cum ar fi monoteismul, mesianismul, credința în reînviere și comunismul esenienilor, s-au format în cadrul iudaismului. Am mai constatat că o parte din clasele inferioare iudaice au considerat că aspirațiile și dorințele lor sunt exprimate opțional, în cadrul sintezei elementelor menționate mai sus. În toate organele sociale ale Imperiului Roman au predominat condițiile care făcut ca Imperiul Roman să fie mai receptiv, mai ales în clasele proletare, în comparație cu noile curente provenite din iudaism. Aceste curente s-au separat de iudaism din momentul în care au intrat sub influența mediului non-iudaic și au devenit chiar ostile față de iudaism. În această fază, aceste curente s-au unit cu curente din lumea greco-romană decadentă care au schimbat puternicul spirit de democrație națională care domina în cadrul iudaismului. Astfel s-a ajuns până la distrugerea Ierusalimului și înlocuirea spiritului de democrație naturală cu o supunere slugarnică, cu servilitate și dorință de moarte. Odată cu schimbarea modului de gândire s-a schimbat profund și organizarea comunității creștine.

La începuturi, comunitatea a fost pătrunsă de o inclinație energică dar vagă spre comunism, o aversiune față de orice proprietate particulară, o tendință spre o ordine socială nouă și mai bună, în care toate diferențele de clasă să fie șterse prin împărțirea proprietăților. Dacă este corectă ipoteza că fragmentele violente din Noul Testament, altfel inexplicabile, sunt reminiscențele tradiției, atunci putem afirma că, la începuturi, comunitatea creștină a fost o organizație luptătoare. Această afirmație s-ar potrivi perfect cu situația istorică a comunității iudaice din acele vremuri. Ar fi cu totul neverosimil ca o sectă proletară să nu fie influențată de toată starea de spirit revoluționară. Primele organizații creștine erau îmbibate cu speranța revoluției, venirea Mântuitorului și schimbarea socială. Grijă pentru prezent, adică munca practică, era departe pe fundal.

Această stare de lucruri s-a schimbat după distrugerea Ierusalimului. Comunitatea mesianică a pierdut elementele rebele caracteristice și a devenit din ce în ce mai anti-iudaică, în cadrul proletariatului iudeu, care nu dorea și nu putea să lupte. Pe măsură ce comunitatea iudaică mai exista, cu atât era mai evident că ea nu se putea baza pe împlinirea profeției. Din acest moment a dispărut credința în viitoarea "Împărăție a Domnului" pe pământ și a rămas numai în ceruri. Reînvierea trupului a fost transformată în imortalitatea sufletului, pentru care erau atribuite beatitudinea cerească sau chinurile din iad. Pe măsură ce expectațiunea mesianică din viitor devenea mai cerească, cu atât devenea mai imediată grija pentru prezent.

Modalitatea comunistă s-a schimbat odată cu scăderea entuziasmului revoluționar. Această modalitate provenea de la tendința de abolire a întregii proprietăți private și transformarea ei în proprietate comună.

Am menționat deja că, spre deosebire de esenieni, comunitățile creștine proveneau din mediul urban și metropolitan ceea ce împiedica transformarea comunismului într-o modalitate împlinită și durabilă.

La începuturi, printre esenieni și creștini a existat comunismul consumatorilor și al mijloacelor de producție. Consumul și producția sunt strâns legate în agricultura din prezent și erau chiar mai legate în trecut. Scopul producției nu era piața ci propriul consum. Semănatul, crescutul oilor și întreținerea gospodăriei erau activități legate una de alta. Marile gospodării puteau exista și erau mai bune față de micile ferme dacă puteau avea o diviziune a muncii mai specifică și dacă puteau întrebuința mai bine clădirile și echipamentul. Aceste avantaje erau foarte afectate de defectele muncii sclavilor. Cultivarea de către sclavi era pe atunci ceea mai obișnuită formă de agricultură de mari dimensiuni dar nu era singura practică. Fenomenul marilor ferme ale marilor familii de țărani a apărut încă de la începutul dezvoltării agricole. Se pare că și esenienii au practicat agricultura de mari dimensiuni prin intermediul familiilor întovărășite în locații unde ei au format mari așezăminte asemănătoare cu mănăstirile în solitudinea spațiului rural. Unul din exemple ar fi așezământul de la Marea Moartă, despre care Plinius spune că "ei trăiau în compania palmierilor". [111]

În ultimă instanță, modul de producție este întotdeauna factorul decisiv pentru oricare structură socială. Numai structurile sociale bazate pe un mod de producție sunt puternice și rezistente în timp.

Agricultura socială sau tovarășească era posibilă la începuturile creștinismului. Condițiile de activitatea tovarășească industrială citadină lipseau. Muncitorii din industria urbană erau sclavi sau muncitori liberi de acasă. În mediul urban nu erau cunoscute întreprinderi mari cu muncitori liberi, așa cum nu erau cunoscute familiile țărănești extinse. Sclavi, muncitori de la domiciliu, hamali, negustori ambulanți, mici negustori de prăvălie, *lumpenproletariat* - aceștia erau clasele inferioare urbane în care înclinațiile comuniste s-ar fi putut dezvolta. Nici una din aceste categorii nu avea capacitatea să extindă comunitatea de bunuri într-o comunitate de producție. Această comunitate era limitată de la începuturi la consum și, în esență, la comunitatea de mese. Îmbrăcăminte și adăpostul nu au avut un rol important în regiunile de origine ale creștinismului sau în Italia de sud. Proprietatea privată nu poate fi eliminată în acest domeniu. Chestiunile publice erau greu de administrat în metropolă. Atelierele camarazilor individuali puteau fi foarte îndepărtate. Exista multă speculație în domeniul imobiliar iar la începuturile creștinismului era nevoie de sume mari de bani pentru a achiziționa o casă. Lipsa mijloacelor de comunicație îi silea pe locuitorii marilor orașe să fie izolați iar proprietarii imobiliari deveneau stăpânii absoluți ai arendașilor care erau înșelați foarte mult. Casele erau construite cât de mult se putea prin intermediul tehnologiei de atunci iar la Roma și în alte regiuni se ajungea la șapte etaje și mai mult iar chirile creșteau forțat necrezut de mult. Din această cauză imobilele au devenit o formă preferată de investiție pentru capitaliștii din acele vremuri. Crassus, unul din membrii triumviratului, s-a îmbogățit datorită speculației imobiliare.

Proletarii din orașe nu puteau participa la competiția din acest domeniu. Numai din această cauză, ei nu puteau să creeze o comunitate trainică. Comunitatea creștină putea să existe numai drept o grupare secretă în regimul imperial bănuitor iar proprietățile comune ar fi făcut să fie descoperite mai repede.

Așadar, comunismul creștin putea să apară numai sub forma meselor în comun drept o instituție generală stabilă pentru toți membrii.

Dincolo de mesele în comun, Evangheliile menționează numai puțin atunci când vorbesc despre "Împărăția Domnului", adică despre statul din viitor. Aceasta este singura binecuvântare așteptată. Fără îndoială, aceasta este una din instituțiile cele mai apropiate pentru inimile creștinilor de la începuturi.

Acest tip de comunism practic era important pentru proletarii liberi dar avea numai o mică semnificație pentru sclavii care, de obicei, aparțineau de casele stăpânilor lor și unde primeau mâncare. Puțini sclavi trăiau în afara gospodăriei stăpânului: exemplu, sclavii care administrau magazinele din orașe unde stăpânii lor își vindeau produsele. Pentru acești sclavi, nădejdea venirii Mântuitorului trebuia să fi fost mai importantă decât exercitarea comunismului în forme care aveau numai o mică importanță pentru ei, atât timp cât ei erau numai sclavi. Probabil că proletarii din comunitatea mesianică de la Ierusalim gândeau la fel.

Prospectele unei revoluții sociale au dispărut odată cu distrugerea Ierusalimului. Pledatorii din comunitățile creștine aveau multă grijă să nu creeze autorităților nici o suspiciune despre împotrivirea lor. Din această cauză, ei trebuie să fi încercat să potolească sclavii rebeli din rândurile lor. Pavel spune în Epistola către Coloseni: "22. Robilor, ascultați în toate lucrurile pe stăpânii voștri pământești nu numai când sunteți sub ochii lor, ca cei ce caută să placă oamenilor, ci cu curățenie de inimă, ca unii care vă temeți de Domnul." [112] În prima sa epistolă sobornicească, Petru scrie: "18. Slugilor, fiți supuse stăpânilor voștri cu toată frica, nu numai celor ce sunt buni și blânzi ci și celor greu de mulțumit. 19. Căci este un lucru plăcut dacă cineva, pentru cugetul lui față de Dumnezeu, suferă întristare și suferă pe nedrept. 20. În adevăr, ce fală este să suferiți cu răbdare să fiți palmuiți, când ați făcut rău? Dar dacă suferiți cu răbdare, când ați făcut ce este bine, lucrul acesta este plăcut lui Dumnezeu." [113] Oportunismul creștin înmuguritor din secolul al II-lea putea să accepte ideea că unii creștini pot fi stăpânii unor sclavi creștini, după cum spune Pavel: "1. Toți cei ce sunt sub jugul robiei, să socotească pe stăpânii lor vrednici de toată cinstea, ca numele lui Dumnezeu și învățătura sa să nu fie vorbite de rău. 2. Iar cei ce au stăpâni credincioși, să nu-i disprețuiască, supt cuvânt că sunt "frați" ci să le slujească și mai bine, tocmai fiindcă cei care se bucură de binefacerile slujbei lor, sânt credincioși și prea iubiți. Învață pe oameni aceste lucruri și spune-le apăsător." [114]

Ceea mai eronată idee este că creștinismul ar fi înlăturat sclavia. Mai curând, creștinismul a sprijinit sclavia. Creștinismul este primul factor care a elevat supunerea sclavului la gradul de datorie morală care trebuie executată cu bucurie.

Cel puțin după ce a încetat să fie o mișcare revoluționară, creștinismul nu a mai susținut prospectul de emancipare a sclavului. Rareori, comunismul practic al creștinătății putea oferi sclavului vreun avantaj adevărat. Sclavul putea fi interesat numai de "egalitatea în fața lui Dumnezeu" adică egalitatea dintre sclavi în comunitate. Aici, toți sclavii aveau aceeași valoare iar la agapă sclavul putea sta lângă stăpânul său, dacă și acesta făcea parte din comunitate. Callistus a fost un sclav care a ajuns papă la Roma în perioada 217 - 222.

Nici acest gen de egalitate nu a fost foarte semnificativ. Să ne amintim cât de mult s-a apropiat proletariatul liber de clasa sclavilor, din care proveneau mulți dintre ei. În această perioadă, sclavii celor din clasa imperială puteau ajunge la poziții înalte în aparatul de stat. Chiar și aristocrații îi puteau trata frumos.

Creștinismul nu a putut elimina sclavia chiar în cadrul său, cu toate sentimentele sale comuniste și proletare. Acest lucru demonstrează cât de profunde au fost rădăcinile sale în antichitatea păgână și cât de mult moralitatea este influențată de modul de producție. Drepturile omului menționate în declarația americană de independență s-au împăcat cu sclavia. În mod asemănător, fraternitatea inclusivă, dragostea celui de aproape și egalitatea tuturor celor din comunitatea mesianică în fața lui Dumnezeu s-au împăcat cu sclavia. Încă de la începuturi, creștinismul a fost, în primul rând, o religie a proletariatului liber. Cu toată convergența acestor doi factori, în antichitate a rămas întotdeauna o oarecare divergență de interese între sclavi și proletari. Încă de la începuturi, proletarii liberi predominau comunitatea creștină iar interesele sclavilor nu erau întotdeauna luate în considerație. Probabil că din această cauză, comunitatea creștină era mai puțin atractivă pentru sclavi decât pentru proletariatul liber. Din această cauză, proletariatul liber a avut o preponderență mai mare decât sclavii.

Dezvoltările economice au acționat în aceeași direcție. După căderea Ierusalimului, curentele revoluționare din creștinism au fost profund afectate. În aceea perioadă, în Imperiul Roman a început o eră de pace universală, internă și externă, dat fiind că dispăruse forța de expansiune romană. Războaiele civile și cele de cucerire erau sursa de sclavi la preț scăzut. Această sursă de sclavi a dispărut în această perioadă. Sclavii au devenit puțini și scumpi la preț. Economia sclavagistă a devenit neprofitabilă și a fost înlocuită de arendași în agricultură și de munca lucrătorilor liberi din industria urbană. Sclavul a încetat să mai fie un instrument de producție al necesităților și a devenit un instrument de producție al lucrurilor de lux. În această fază, principala funcție a sclavilor era prestarea de servicii personale în favoarea celor nobili și bogați. Spiritul de sclav a devenit din ce în ce mai asemănător cu spiritul de lacheu. Zilele lui Spartacus se terminaseră.

Eventual, contradicția dintre sclav și proletarul liber a fost chiar mai acută. În același timp, numărul sclavilor scădea iar cel al proletarilor creștea în marile orașe. Probabil că ambele curente aveau tendința de a reduce mai mult influența sclavilor în comunitatea creștină. Nu este de mirare că, în cele din urmă, creștinismul nu a mai avut nimic cu sclavii.

Această evoluție poate fi ușor înțeleasă dacă observăm în creștinism precipitația intereselor de clasă deosebite. Această evoluție este inexplicabilă dacă o considerăm ca o formare pur ideală. Dezvoltarea logică a ideilor fundamentale ale creștinismului ar fi trebuit să ducă la abolirea sclaviei. Dar, în tot trecutul, interesele de clasă au anihilat logica.

Declinul comunismului

Acceptarea sclaviei și limitarea comunității la mesele în comun nu erau singurele obstacole de care s-a lovit comunitatea creștină în cadrul efortului său de aplicare a tendințelor sale comuniste. Aceste tendințe solicitau ca fiecare membru al comunității să-și vândă întreaga avere și să pună banii la dispoziția comunității, ca să fie împărțiți camarazilor. Încă de la început era clar că această activitate nu putea fi purtată pe scară mare. Ipoteza era că cel puțin jumătate din societate va rămâne necredincioasă fiindcă altfel nu ar fi fost cine să cumpere bunurile credincioșilor și nimeni de la cine să fie cumpărată hrana de care aveau nevoie credincioșii. Dacă necredincioșii doreau să-și câștige existența prin distribuție mai curând decât prin producție, acest lucru însemna că întotdeauna trebuie să rămână suficient de mulți necredincioși care să producă pentru credincioși. Dar și în acest caz gloria era în pericolul unui sfârșit trist din momentul în care cei credincioși au vândut și au consumat toate averile. Este adevărat că în aceste vremuri, Mântuitorul ar fi trebuit să coboare din ceruri și să-i ajute pe credincioși în toate greutățile materiale. Acest lucru nu a fost pus la încercare niciodată.

La începuturi, în comunitatea creștină erau numai puțini care puteau să vândă sau să distribuie. Ei nu puteau să trăiască din această sursă. Ei puteau să ajungă la un venit stabil numai dacă fiecare membru acorda veniturile sale zilnice în favoarea comunității. Dacă nu erau cerșetori sau hamali, membrii comunității aveau nevoie de o oarecare proprietate ca să câștige ceva. Prin "proprietate" ne referim la mijloacele de producție necesare pentru țesători, olari și fierari sau pentru stocurile de vânzare ale negustorilor și ambulanților. Cu toate mesele luate în comun, acceptarea afacerii particulare implica în mod inerent acceptarea gospodăriei separate și a căsătoriei.

Din nou, mesele în comun apar drept consecința practică a tendințelor comuniste. Proletari s-au unit pentru a se confrunta împreună cu pauperitatea lor. Datorită unor anumite dificultăți, ei nu au putut să ajungă la îndeplinirea comunismului total. Din această cauză, ei s-au considerat și mai obligați să creeze un sistem de asistență în cazul unei dificultăți ieșite din comun. Comunitățile creștine erau legate una de alta. Comunitatea se îngrijea ca cel venit din altă parte să muncească sau îi dădea bani ca să-și poată continua drumul. Comunitatea se îngrijea de cel bolnav. În caz de deces, comunitatea îl îngropa și se îngrijea de văduvă și orfani. Comunitatea se îngrijea și de cei aflați în stare de arest.

Organizația proletară creștină și-a creat funcții asemănătoare cu cele de asigurare sindicală modernă. În Evanghelii, practica îngrijirii reciproce acorda dreptul de a pretinde viața eternă. Când va veni în viitor, Mântuitorul va împărți oamenii în două categorii: cei care vor avea o parte în gloria statului viitor și se vor bucura de viața eternă și cei care vor fi condamnați la blestemul etern. "34. Atunci Împăratul va zice celor din dreapta sa: "Veniți binecuvântați Tatălui Meu de moșteniți Împărăția care v-a fost pregătită de la întemeierea lumii. 35. Căci am fost flămând și Mi-ați dat de mâncat; Mi-a fost sete și Mi-ați dat de băut; am fost străin și M-ați primit; 36. Am fost gol și M-ați îmbrăcat; am fost bolnav și ați venit să mă vedeți; am fost în temniță și ați fost pe la Mine." 37. Atunci cei neprihăniți Îi vor răspunde: "Doamne, când Te-am văzut noi flămând și ți-am dat să mănânci ? Sau fiindu-Ți sete și Ți-am dat de ai băut ? 38. Când Te-am văzut noi străin și Te-am primit? Sau gol și Te-am îmbrăcat? 39. Când Te-am văzut noi bolnav sau în temniță și am venit pe la Tine?" 40. Drept răspuns, Împăratul le va zice: "Adevărat vă spun că, ori de câte ori ați făcut aceste lucruri unuia din acești foarte neînsemnați frați ai Mei, Mie mi le-ați făcut.""[115]

Mesele în comun și organizarea ajutorului reciproc erau legătura solidă a comunității creștine care ținea permanent masele unite. Dar tocmai de la aplicare ajutoarelor reciproce a provenit motivul care a slăbit și a distrus tendința originală spre comunism. Odată ce expectațiunea Mântuitorului a scăzut, comunitatea a considerat din ce în ce mai important să obțină mijloacele de punere în aplicare a mecanismului de ajutor reciproc, caracterul proletar al propagandei creștine s-a micșorat și s-au făcut mai multe încercări de a-i atrage pe camarazii înstăriți, al căror bani puteau fi bine folosiți.

Cu cât comunitatea avea nevoie de mai mulți bani, cu atât mai intens activau agitatorii săi ca să arate simpatizanților bogați cât de inutile sunt averile lor de aur și argint în comparație cu beatitudinea vieții eterne la care oamenii bogați puteau să ajungă numai dacă renunțau la averile lor. Aceste predici aveau succes în aceea epocă de depresiune morală, mai ales printre cei din clasele înstărite. Cât de mulți dintre ei erau scârbiți de orice plăcere după o tinerețe desfrânată și risipitoare! După ce au trecut prin toate senzațiile care pot fi cumpărate cu bani, singura senzația care a rămas a fost ceea de fi fără bani.

Până în Evul Mediu, observăm uneori oameni bogați care dau la săraci tot ce au și duc o viață de cerșetor. Majoritatea lor gustaseră cu pasiune din toate plăcerile lumii. Dar, acest gen de persoane erau un noroc pentru comunitate. Ei nu se arătau pe lume atât de des pe cât societatea avea nevoie de ei. Cu cât creștea pauperitatea iar numărul prolețarilor în stare de mizerie (*lumpenproletariat*) era mai mare, cu atât a crescut necesitatea de a atrage oamenii bogați care să ajute pentru ca nevoile comunității să fie împlinite. Un om bogat putea să fie convins mai ușor să lase după moarte averea sa în favoarea comunității, în scopuri caritabile. În aceea perioadă, multe persoane nu aveau copii iar legăturile de familie erau foarte slabe. Obligația de a lăsa rudelor moștenirea nu era semnificativă. Interesul de propria persoană, individualismul, ajunsese la un nivel foarte ridicat. Continuarea vieții fericite după moarte era o speranță foarte răspândită.

Doctrina creștină a făcut multe pentru a satisface această dorință. Omul bogat putea să se bucure de viața eternă dacă renunța la averea sa după moarte. Agitatorii creștini i-au influențat pe tinerii bogați cu repulsia față de viața prezentă iar pe bătrânii bogați dar obosiți cu frica lor de moarte și chinurile din iad. Goana după moșteniri a fost modalitatea favorită a agitatorilor creștini de a aduce bisericii o recoltă bună. În primele secole. Moșteniri importante au trecut în posesia comunității creștine care era o grupare secretă și nu o entitate juridică capabilă să moștenească în mod direct.

Prin urmare, au fost făcute eforturi ca cei bogați să sprijine comunitatea creștină în decursul vieții lor, chiar dacă ei nu erau de acord să execute cu precizie porunca Domnului ca ei să împartă averea printre săraci. Am observat că, în aceea perioadă, generozitatea era foarte obișnuită printre cei bogați fiindcă acumularea capitalului încă nu juca vreun rol în modul de producție. Comunitatea creștină putea să profite de generozitate și să extragă un venit din această sursă, cu condiția să poată trezi interesul și simpatia bogătașilor pentru comunitatea creștină. Pe măsură ce comunitatea creștină a încetat să fie o organizație belicoasă, s-au moderat curențele de ură de clasă împotriva celor bogați. Curente de atenuare aspirau să fie mai atrăgător pentru cei bogați să rămână în societate, chiar dacă ei erau în continuare bogați și aveau bani.

Viziunea generală a comunității creștine era compusă din renunțarea la vechile deități, monoteism, credința în reînviere, așteptarea Mântuitorului. Aceste elemente corespundau cu aspirațiile generale din aceea perioadă. Probabil că aceste elemente au contribuit la binecuvântata venire a doctrinei creștine chiar și în clasele sociale superioare.

Oamenii bogați au căutat o modalitate de a controla mizeria crescândă a maselor, după cum dovedesc orfelinatele. Mizeria mulțimilor era considerată un pericol pentru toată societatea. Acest lucru a făcut ca oamenii bogați să devină mai simpatizați de organizațiile creștine.

Comunitățile creștine erau sprijinite în cadrul aspirației la popularitate, cel puțin acolo unde aceste comunități aveau o influență asupra unei fracțiuni esențiale a populației. Comunitatea creștină a devenit atrăgătoare pentru bogătașii care se apropiau din motive de disperare sau din dorința de evadare de pe această lume. Ei erau induși să-și promită proprietățile din frica de moarte și de chinurile iadului. Pentru a permite aclimatizarea celor bogați în cadrul comunității creștine, această comunitate ar fi trebuit să-și schimbe complet caracterul și să renunțe la ura de clasă împotriva celor bogați. Putem constata cât de dureros a fost efortul de a-i atrage pe bogătași și de a le face concesii din Întâia Epistolă sobornicească a lui Iacov: "2. Căci, de pildă, dacă intră în adunarea voastră un om cu un inel de aur și cu o haină strălucitoare și intră și un sărac îmbrăcat prost; 3. Și voi puneți ochii pe cel ce poartă haina strălucitoare și-i ziceți: "Tu șezi în locul acesta bun!" Și apoi ziceți săracului: "Tu stai acolo în picioare!" sau "Șezi jos la picioarele mele!" 4. Nu faceți voi oare o deosebire în voi înșivă și nu vă faceți voi judecători cu gânduri rele? 5. Ascultați, prea iubiții mei frați: n-a ales Dumnezeu pe cei ce sunt în ochii lumii acesteia, ca să- facă bogați în credință și moștenitori ai Împărăției pe care a făgăduit-o celor ce-L iubesc? 6. Și voi înjosiți pe cel sărac! Oare nu bogații vă asupresc și vă târăsc înaintea judecătorilor? 7. Nu batjocoresc ei frumosul nume pe care-l purtați? 8. Dacă împliniți Legea împărătească potrivit Scripturii: "Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși, bine faceți." 9. Dar, dacă aveți în vedere fața omului, faceți un păcat și sunteți osândiți de Lega ca niște călcători de Lege." [116] Apoi, el scrie despre tendința de a cere bogătașilor numai acceptarea teoretică a credinței, fără renunțarea la banii lor. "14. Căci noi nu avem aici o cetate stătătoare ci suntem în căutarea celei viitoare. 15. Prin El, să aducem totdeauna lui Dumnezeu o jertfă de laudă, adică rodul buzelor care mărturisesc Numele Lui. 16. Și să nu dați uitării binefacerea și dărnicia căci lui Dumnezeu jertfe ca acestea Îi plac. 17. Ascultați de mai marii voștri și fiți-le supuși căci ei priveghează asupra sufletelor voastre, ca unii care au să dea socoteală de ele; pentru ca să poată face lucrul acesta cu bucurie, nu suspinând, căci așa ceva nu v-ar fi de nici un folos." [117] Desigur, fundamentul organizației nu s-a schimbat din cauza respectului pentru cei bogați și a rămas neschimbat în teorie și în practică. Datoria de a contribui comunității întreaga proprietate a fost înlocuită cu o contribuție voluntară, adeseori de dimensiuni reduse.

Apologia lui Tertullian a apărut după Epistola sobornicească a lui Iacov și datează de la sfârșitul secolului al II-lea. "Oamenii bătrâni cu experiență ne prezidează și obțin această onoare nu prin achiziționare ci prin caracterul lor recunoscut. Lucrurile Domnului nu se cumpără și nu se vând. Noi avem averea noastră dar aceasta nu este compusă din cumpărarea cu bani a unei religii. O persoană poate face o mică donație într-o anumită din fiecare lună. Acest lucru se petrece numai dacă persoana respectivă poate face această donație și îi face plăcere să facă această donație. Nu există obligație, totul este voluntar. Aceste donații nu sunt luate pentru a fi irosite pe ospăț, băutură și cantine. Aceste donații sunt folosite pentru a-i ajuta și a-i îngropa pe cei săraci, pentru a satisface nevoile unor copii săraci și orfani și necesitățile unor bătrâni care nu mai pot să iasă din casă. Aceste donații mai sunt folosite pentru a-i ajuta pe cei din mine, pe cei izgoniți pe insule și pe cei din pușcării. Toate aceste donații sunt făcute numai pentru credința în Biserica Domnului. Prin fidelitatea acestora față de Biserica Domnului, ei devin odorul credinței lor.....Fiind uniți în cunoaștere și credință, noi nu ezităm să ne împărțim între noi bunurile pământești, cu excepția soțiilor noastre." [118]

În teorie, comunismul s-a conservat iar în practică a devenit mai puțin riguros. Dar, dat fiind că cei bogați erau luați în considerație din ce în ce mai mult, esență comunității creștine s-a schimbat în mod imperceptibil. La începuturi, comunismul din comunitatea creștină se ocupa numai de chestiunile proletarilor. Elementele care au promovat includerea oamenilor bogați au activat și împotriva

fenomenului de ură în cadrul comunității creștine. În această fază, modalitățile interne din cadrul comunității creștine au luat o nouă formă.

Cu toate transformările pozitive care s-au petrecut în cadrul comunismului, masa comună a rămas legătura fermă dintre membrii comunității. Modalitățile de sprijin erau aplicate numai în condiții speciale de mizerie, care puteau afecta pe oricine. Masa în comun satisfăcea zilnic nevoile tuturor. Cu această ocazie, toată comunitatea se unea. Masa în comun era centrul de gravitație pentru întreaga comunitate.

Masa în comun nu avea nici o semnificație pentru membrii înstăriți ai comunității. Ei mâncau și beau mai bine la ei acasă. Cei bogați participau la aceste mese numai ca să împărtășească viața comunitară. Pentru ei era vorba numai de satisfacerea unei nevoi spirituale iar împărțirea de pâine și vin era un act pur simbolic. Pe măsură ce erau mai mulți oameni bogați în comunitatea creștină, cu atât creștea numărul celor dintre ei care veneau la adunare pentru simboluri și pentru carne și băutură. În secolul al II-lea mesele comune pentru săraci au fost separate de mesele simbolice ale întregii comunități. În secolul al IV-lea, după ce biserica a devenit forța dominantă în stat, mesele în comun pentru săraci au fost înghesuite în biserici. Tradiția meselor în comun a fost cu totul anulată în secolul al V-lea. Astfel a dispărut din comunitatea creștină ceea mai proeminentă trăsătură a comunismului practic. Această caracteristică a fost înlocuită cu mila, cu grija pentru cel sărac și bolnav.

În comunitatea creștină nu a rămas nimic care să nu fie pe placul celor bogați. Această comunitate nu mai avea caracteristici proletare. La începuturi, oameni bogați care nu își împărțeau averile cu cei săraci erau complet excluși din "Împărăția Domnului". Ulterior, cei bogați din comunitatea creștină puteau juca același rol ca în "lumea satanică", iar ei se foloseau din plin de această posibilitate. Contradicțiile de clasă din comunitatea creștină s-au multiplicat și au apărut o nouă clasă guvernatoare, o nouă birocrație și un nou șef: episcopul.

În cele din urmă, imperatorii romani s-au închinat în fața comunității creștine și nu în fața comunismului creștin. Victoria creștinismului nu a demonstrat dictatura proletariatului ci dictatura acelor gentlemen care deveniseră oameni mari în cadrul comunității lor. Eroii și martirii din comunitățile creștine de la începuturi și-au devotat proprietățile, munca și viețile pentru izbăvirea celor săraci și nenorociți. Acești eroi și martiri au pus numai fundamentele unui nou sistem de subjugare și exploatare.

Apostoli, profeți și învățători

La începuturi, nu existau diferențe de grad sau de distincție printre cei din comunitatea creștină. Dacă ei credeau că pot face acest lucru, oricare bărbat sau femeie putea să devină învățător sau agitator. Fiecare vorbea după cum credea de cuviință din suflet sau, după cum se spunea pe atunci, precum îl conduce spiritul. Majoritatea celor din comunitatea creștină își continuau meseriile iar cei care au câștigat un prestigiu deosebit, au renunțat la ceea ce aveau și se devotau cu totul în favoarea agitației în calitate de apostoli sau profeți. De aici s-a creat o nouă diferență de clasă.

În acest moment s-au format două clase în comunitatea creștină: creștinii obișnuiți și creștinii "sfînți" sau "neprihăniți". Comunismul practic al membrilor obișnuiți se limita la mesele în comun și la instituțiile de caritate întreținute de comunitate: găsirea locurilor de muncă, sprijinul văduvelor, al orfanilor și al prizonierilor, asigurarea îngrijirii celor bolnavi și administrația fondurile pentru înmormântare. "Sfînții" sau "neprihăniții" aplicau comunismul în mod radical, renunțau în favoarea comunității la toate proprietățile particulare, inclusiv la căsătorie.

Această activitatea a făcut o impresie frumoasă, după cum demonstrează titlurile care au fost acordate. Aceste elemente radicale au ajuns la o poziție superioară în comunitatea creștină, se considerau superioare față de membrii obișnuiți și acționau drept o conducere selectă. Astfel, chiar comunismul radical a creat o nouă aristocrație care nu se limita să preia conducerea întregii comunități.

Această aristocrație a încercat chiar să exploateze comunitatea creștină. În ultimă instanță, din ce urmau să trăiască "sfînți" dacă renunțaseră la toate mijloacele de producție și la rezervele de bunuri pe care le avuseseră? Ei nu mai aveau nimic în afară de unele munci ocazionale ca hamali, curieri sau cerșetori.

Camarazii și comunitatea nu ar fi permis ca un om de valoare să rămână flămând, mai ales când era vorba de un membru de valoare al comunității, dotată cu capacități de propagandă. În acele vremuri, această dotare nu solicita cunoștințe acumulate prin studii dificile ci numai temperament, ingeniozitate și combativitate.

Încă în vremurile sale, Pavel era în gâlceavă cu corintenii cu privire la datoria societății de a-l scuti pe el și alți apostoli de munca manuală, având obligația să-i întrețină. "1. Nu sunt eu slobod? Nu sunt eu apostol? N-am văzut eu pe Isus, Domnul nostru? Nu sunteți voi lucrul meu în Domnul? 2. Dacă nu sunt apostol pentru alții, sunt măcar pentru voi; căci voi sunteți pecetea apostoliei mele în Domnul. 3. Iată răspunsul meu de apărare împotriva celor ce mă cercetează. 4. N-avem dreptul să mâncăm și să bem? 5. N-avem dreptul să ducem cu noi o soră care să fie nevasta noastră, cum fac ceilalți apostoli și frații Domnului și Chifa? 6. Ori numai eu și Barnaba n-avem dreptul să nu lucrăm? 7. Cine merge la război pe cheltuiala sa? Cine sădește o vie și nu mănâncă din rodul ei? Cine paște o turmă și nu mănâncă din laptele turmei? 8. Lucrurile acestea le spun după felul oamenilor? Nu le spune și Legea? 9. În adevăr, în Legea lui Moise este scris: "Să nu legi gura boului care treieră grâul!" Pe boi îi are în vedere Dumnezeu aici? 10. Sau vorbește El înadins pentru noi? Da, pentru noi a fost astfel; căci cine ară, trebuie să are cu nădejde și cine treieră grâul trebuie să-l treiere cu nădejdea că va avea parte de el. 11. Dacă am semănat printre voi bunurile duhovnicești, mare lucru este dacă vom secera bunurile voastre vremelnice? 12. Dacă se bucură alții de acest fapt drept asupra voastră, nu ni se cade cu mult mai mult nouă? Dar noi nu ne-am folosit de dreptul acesta ci răbdăm totul, ca să nu punem vreo piedică Evangheliei lui Hristos." [119]

Versetele 11 și 12 din ultimul citat fac aluzie la esența comunistă a primelor comunități creștine. În continuare, Pavel menționează că el nu vorbește despre el în sine ci despre alții: "8. Am despoiat alte Biserici, primind de la ele o plată, ca să vă pot sluji vouă. 9. Și când am venit la voi, și v-am găsit în nevoie, n-am fost sarcină nimănui căci de nevoile mele au îngrijit frații când veniseră din Macedonia. În toate m-am ferit și mă voi feri să vă îngreunez cu ceva. [120] Desigur, aceste versete nu au schimbat faptul că Pavel a accentuat obligația comunității să se îngrijească de "sfînți", care nu acceptau nici o obligație de a munci.

Satira despre Peregrinus Proteus, scrisă de Lucian în anul 165 ne arată impresia pe care a făcut-o comunismul creștin asupra necredincioșilor. Desigur, satiricul Lucian nu este un martor imparțial. El difuzează bârfă răutăcioasă și foarte improbabilă atunci când afirmă că Peregrinus a plecat de la Parium, orașul său natal, fiindcă își omorâse tatăl. Dat fiind că Peregrinus nu a fost acuzat prin lege, aceste circumstanțe sunt dubioase, ca să nu spunem mai mult. Cu toate rezervele făcute, povestirea lui Lucian merită atenție fiindcă ne arată cum apărea comunitatea creștină în ochii popoarelor și ne dă posibilitatea să aruncăm o privire la viața cotidiană a comunității creștine.

La început, Lucian afirmă câteva lucruri neplăcute despre Peregrinus care s-a exilat după ce și-a ucis tatăl și a hoinărit prin lume ca un vagabond: "Atunci el a cunoscut minunata înțelepciune a creștinilor, provenită din asocierea lor cu preoții și scribii din Palestina. În foarte puțin timp, el i-a făcut pe toți să pară copii, fiindcă numai el era profet, conducător al cultului, omul de frunte din sinagogă. El interpreta și explica scrierile lor și chiar scria o parte din ele. Ei se închinau în față lui ca o divinitate și se foloseau de el drept legiuitor. Ei l-au denumit protector, imediat după cel crucificat în Palestina fiindcă a introdus un cult nou în lume. Din acest motiv, Peregrinus a fost prins și întemnițat. Acest lucru i-a creat o mare reputație care i-a fost utilă pentru calea sa în viitor, pentru șarlatanismul și cătarea notabilității care îi plăceau mult.

În timp ce Peregrinus se afla în temniță, creștinii considerau acest incident drept o calamitate și nu s-au abținut de la nici o acțiune ca să-l salveze, dar acest lucru nu era posibil. Atunci, ei i-au acordat toată atenția, cu toată asiduitatea. Din zorii zilei, după ce-i mituiseră pe gardieni, văduve bătrâne și copii orfani puteau fi văzuți că așteaptă lângă temniță în timp ce funcționarii oficiali chiar mai dormeau înăuntru. Apoi se aduceau tot felul de bucate iar scrierile lor sfinte erau citite cu glas tare. "Peregrinus

cel excelent" a mai fost denumit de ei și "Socrates cel nou". Delegați veneau chiar și orașele din Asia, fiind trimiși de creștini pe socoteala lor ca să-l ajute, să-l apere și să-l încurajeze pe erou. Ei acționau extrem de rapid atunci când avea loc o asemenea acțiune publică. Ei dăruiau cât se putea de repede tot ceea ce aveau. Așa s-a întâmplat și în cazul lui Peregrinus: ei i-au trimis mulți bani fiindcă era înțemnițat iar el a realizat multe profituri cu acești bani. Săracii prăpădiți s-au convins foarte puternic de la început că ei vor fi imortali și vor avea viață eternă. Ca urmare, ei disprețuiau moartea și cei mai mulți dintre ei doreau să fie luați în custodie. Mai mult chiar, primul lor avocat i-a convins că toți erau frați după ce au depășit ireversibil limitele prin negarea divinităților grece și prin slujirea sofistului crucificat, trăind după legile lui. Prin urmare, ei disprețuiau totul fără discernământ și considerau totul drept proprietate comună. Ei acceptau aceste opinii prin tradiție, fără nici o dovadă bine definită. Dacă ajungea printre ei vreun șarlatan sau scamator care puteau profita ocazional, el reușește să ajungă imediat la averi fiindcă îi poate duce de nas pe oamenii simpli din popor." [121]

Desigur, aceste afirmații nu sunt acceptabile în mod literal. Agitatorii democrației sociale adunau bănuții muncitorilor la nivelul miturilor despre bogătași. Comunitatea creștină ar fi trebuit să se îmbogățească mai mult decât cei care se îmbogățeau de pe urma ei. Este foarte probabil că ei se îngrijeau de agitatori și organizatori iar borfașii fără scrupule profitau de sistem. Aceste caracteristici sunt dovezi despre comunismul din comunitate.

Lucian continuă spunând că guvernatorul Siriei l-a eliberat pe Peregrinus fiindcă nu mai avea vreo semnificație. Peregrinus s-a înapoiat în orașul său natal, unde a găsit moștenirea tatălui său în paragină. Dar acolo mai era o sumă de bani. Peregrinus a donat această sumă de bani populației din orașul său natal ca să scape de acuzația că și-ar fi ucis tatăl.

"El a luat cuvântul la adunarea din Parium. El avea părul lung și era netuns, era îmbrăcat cu o manta murdară, avea o traistă în mână și avea un aspect teatral. El le-a spus celor prezenți că binecuvântatul său tată a lăsat poporului toată proprietatea sa. Când au auzit aceste lucruri, cei din poporul dornic de generozitate au strigat cu glas tare: "Acesta este unicul filozof! Acesta este singurul patriot! Acesta este singurul adversar al lui Diogene și Crates!" Ei au pus dușmanilor botniță la bot și oricine îndrăznește să mai amintească asasinatul era zdrobit pe loc. Peregrinus a aplecat de acasă pentru a doua oară pentru a vagabonda. Creștinii îi acordau multe servicii iar astfel el trăia într-o prosperitate fără precedent." [122]

În cele din urmă, Peregrinus a fost exclus din comunitate, eventual din cauză că ar fi mâncat alimente interzise. Astfel, el a fost rupt de sursa sa de existență. El a încercat zadarnic să-și recapete proprietatea. Atunci, el a plecat în Egipt, în Italia și în Grecia drept filozof ascetic cinic. În cele din urmă, el s-a sinucis în decursul jocurilor olimpice la care fusese invitat, aruncându-se la miezul nopții într-un rug de funeralii.

Constatăm că în perioada în care a apărut creștinismul, au apărut și creaturi ciudate. Dar, ar fi incorect să considerăm persoane ca Peregrinus numai ca escroci. Moartea sa voluntară pledează împotriva acestei afirmații. Folosirea sinuciderii ca mijloc de reclamă necesită un infinit orgoliu și o căutare de senzații precum și dispreț pentru lume, dezgust de viață sau demență. Eventual, imaginea lui Peregrinus creată de Lucian nu era un portret adevărat ci o caricatură dar este, totuși, o lucrare genială.

Esența caricaturii nu este numai o deformare a subiectului. Caricatura este o accentuare și exagerare unilaterală a trăsăturilor caracteristice și decisive. Adevăratul caricaturist nu poate să fie numai un simplu bufon. El trebuie să vadă esența lucrurilor și să recunoască ce este esențial și semnificativ.

Lucian a pus în evidență caracteristicile care trebuiau să fie importante pentru toată clasa celor "sfinți și nevătămați" pe care îi reprezenta Peregrinus. Poate că ei au fost impulsionați de cele mai diverse motive sublimе sau anormale și poate ei se considerau extrem de altruști dar atitudinea față de comunitate conținea germenii exploatării, așa cum a observat Lucian. Poate că îmbogățirea "sfinților" fără un ban de către comunismul comunitar a fost o exagerare în acele vremuri dar, în scurtă vreme, acest lucru a devenit o realitate. În cele din urmă, această realitate a depășit cu mult cele mai grosolane exagerări ale satiricului.

Lucian subliniază "bogăția" la care au ajuns profeții. Un alt păgân, contemporan cu Lucian, își bătea joc de nebunia lor. Celsus scrie cum se face profeția în Fenicia și în Palestina. "Dar fiindcă Celsus promite să arate cum se fac profețiile, vorbind ca și cum el ar cunoaște personal și deplin această

chestiune, să vedem ce are el de spus despre acest subiect. La început, Celsus afirmă că există mai multe feluri de profeții, fără să specifice aceste categorii. Într-adevăr, el nu poate face acest lucru iar declarația sa este o pură ostentație. În orice caz, să vedem ce consideră el că este cea mai perfectă categorie de profeție la aceste popoare. El afirmă că "Sunt multe popoare care, în interiorul sau în exteriorul templelor, acceptă mișcările și gesturile persoanelor cu inspirație. Alții fac acest mișcări și gesturi în orașe, sau în apropierea armatelor ca să atragă atenția și să excite surprinderea. Fiecare dintre aceștia este acuzat că spune despre propria sa persoană "Eu sunt Dumnezeu", "Eu sunt Fiul lui Dumnezeu" sau "Eu sunt Spiritul Divin. Eu am venit fiindcă lumea piere iar voi, oamenii, pieriți pentru nedreptățile voastre. Eu doresc să vă salvez iar voi o să mă revedeți când voi reveni cu puterea cerurilor. Binecuvântat este acel care îmi aduce acum omagiu. Eu voi da cu focul etern în sate și ținuturi. Cei care nu cunosc pedepsele care îi așteaptă, se vor pocăii și se vor mârni în van. Eu îi voi păzi pe cei care îmi sunt credincioși." Apoi el mai spune: "La aceste promisiuni mai sunt adăugate cuvinte ciudate, fanatice și cu totul de neînțeles. Aceste cuvinte sunt atât de întunecate încât nici o persoană rațională nu poate găsi vreun un sens. Dar, orice dement sau impostor poate folosi aceste cuvinte cu scopul de a-și satisface scopurile sale." [123]

Din nou, avem aici plăcutul amestec dintre un pungaș și un profet dar vom exagera dacă vom considera întreaga chestiune ca o pungașie. Această situație dovedește numai că oamenii se aflau într-o anumită stare de spirit care oferea pungașilor un domeniu fertil de activitate. Dar acest lucru trebuie să fi creat un adevărat entuziasm și o extazie în sufletele care puteau fi excitate. Probabil că apostolii și profeții se asemanau din acest punct de vedere. Dar exista o diferență esențială între profeți și apostoli: apostolii nu aveau o rezidență permanentă și, prin urmare, erau în permanentă mișcare; profeții erau oamenii de valoare locali.

Probabil că apostolatul s-a dezvoltat mai întâi. Atâta timp cât comunitatea era de dimensiuni reduse, nu putea fi întreținut un agitator permanent. Agitatorul era silit să plece mai departe după ce comunitatea își termina resursele. Atâta timp cât era puține comunități, cel mai important obiectiv era stabilirea unor noi comunități în orașe. Principalele scopuri ale apostolilor, agitatorii rătăcitori, erau extinderea organizației în regiunile unde nu ajunsese încă și menținerea legăturilor dintre ele. Caracteristica internațională a creștinismului se datorează activității purtate de apostoli. Activitatea apostolilor a contribuit la menținerea vitalității creștinismului. Fără aliați, a organizație locală ar fi putut fi distrusă. Dar, în acele vremuri, guvernarea cu greu avea mijloacele cu care ar fi putut să persecute toate comunitățile creștine de la un capăt la altul al Imperiului. Întotdeauna mai supraviețuiau comunități creștine care să dea asistență materială celor persecutați și să le ofere un loc de refugiu. Aceasta era activitatea de primă importanță a apostolilor rătăcitori care uneori trebuie să fi fost numeroși. Agitatorii locali care se devotau exclusiv acestei activități puteau să apară numai după ce comunitățile creșteau și puteau să-i întrețină.

Odată cu creșterea numărului de comunități creștine și extinderea lor, profeții au prosperat iar domeniul apostolilor s-a restrâns fiindcă ei au acționat, în primul rând, în orașe în care comunitățile creștine erau mici sau inexistente. Prestigiul apostolilor trebuia să decline. Probabil că s-a creat o anumită contradicție între apostoli și profeți fiindcă resursele comunităților creștine erau limitate. Probabil că profeții au încercat să deterioreze prestigiul declinant al apostolilor, să limiteze donațiile care le erau acordate. Pe de altă parte, probabil că profeții au încercat să-și mărească prestigiul și să stabilească revendicări permanente cu privire la donațiile făcute de credincioși.

Aceste eforturi au fost elucidate în lucrarea denumită *Doctrina celor doisprezece apostoli*, scrisă în perioada 135 - 170 AD. "Deci, oricine vine și vă învață toate cele pe care le-am spus mai înainte, primiți-l. Dar dacă dascălul își schimbă fața și vă povățuiește o altă doctrină ca să distrugă această doctrină (i.e. doctrina creștină - NT), nu-l ascultați. Dacă el vă învață ca să mărească sfinția și cunoașterea Domnului, primiți-l ca pe Domnul. La fel să faceți cu apostolii și profeții după porunca Scripturii. Fiecare apostol care vine la voi să fie primit a Domnul. Dar, el să nu rămână decât o singură zi dar, dacă este nevoie, să mai rămână și a doua zi. Dar dacă rămâne trei zile, el este un profet fals. Când apostolul pleacă nu-l lăsați să ia decât pâinea de care are nevoie până își găsește un loc de sălășluire. Dacă profetul cere bani, înseamnă că este un profet fals. Nu îl puneți la încercare și nu îl

judecați pe profetul care vorbește în numele Duhului, fiindcă orice păcat va fi iertat dar acest păcat nu va fi iertat. Nu este profet oricine vorbește în numele Duhului ci numai acel care respectă căile Domnului. Deci, profetul fals și profetul (adevărat) vor fi cunoscuți prin felul în care se comportă. Oricare profet care poruncește un ospăț în numele Duhului nu se atinge de nimic, doar dacă este un profet fals. Oricare care povățuiește adevărul nu este un profet adevărat dacă el nu respectă cele pe care el îi învață pe alții și este un profet fals. Oricare profet care s-a dovedit a fi adevărat, care slujește în lume în taina bisericii dar care nu-i învață pe alții să facă ceea ce face el, nu va fi judecat de voi fiindcă judecata sa este a lui Dumnezeu, fiindcă așa au făcut și profeții din vremurile strămoșești. Dar oricine spune în numele Duhului "Dați-mi bani sau altceva", să nu-l ascultați. Dacă profetul vă spune să dați pentru cei care sunt la nevoie, nimeni să nu-l judece. Oricine vine în numele Domnului să fie primit. Apoi, să-l puneți la încercare și să-l cunoașteți fiindcă veți putea face diferența între stânga și dreapta. Dacă cel venit este un hoinar, ajutați-l pe cât puteți dar el să nu rămână cu voi decât pentru două sau trei zile, dacă așa este necesar. Dar dacă el vrea să sălășluiască printre voi și să fie meseriaș, lăsați-l să muncească și să mănânce. Dacă el nu are nici o meserie, aveți grijă drept creștini ca el să nu trândăvească printre voi. Dacă el nu vrea să muncească, el face negoț cu Isus. Aveți grijă să vă feriți de acești oameni. Oricare profet adevărat, care vrea să sălășluiască printre voi, merită sprijinul său. Un adevărat dascăl și un adevărat muncitor merită sprijinul său. Primele roade de la teasc și treieris, de la oi și de la tauri trebuie date profeților fiindcă ei sunt marii preoți. Dar dacă printre voi nu sunt profeți, dați aceste lucruri săracilor. Când deschideți un butoi de vin sau de ulei, să dați primele roade profeților. Să dați primele roade de bani, haine și orice alt lucru, după cum credeți de cuviință și să le dați supă după aceste porunci." [124]

Apostolii ies prost din această porunci. Ei încă nu puteau fi suprimați imediat dar în scurt timp au fost izgoniți din comunitățile în care se aflau. Hoinarul putea fi întreținut de comunitate timp de două sau trei zile iar apostolul numai timp de o zi sau două. El nu se putea atinge de bani. Profetul merita să fie întreținut din buzunarul public. În plus, credincioșii erau obligați să-i dea prima parte de vin, pâine, carne, ulei, haine și chiar bani. Acest lucru se potrivește bine cu viața confortabilă a lui Peregrinus, care se dădea drept profet, după cum spune Lucian.

În perioada în care profeții o duceau mai bine ca apostolii, au apărut dascălii, care probabil nu aveau vreo semnificație pe vremea în care a fost scrisă *Doctrina celor doisprezece apostoli*, care nu-i menționează prea mult. Această lucrare nu menționează nici alte elemente active din societate. Pavel spune: "28. Și Dumnezeu a rânduit în Biserică întâi apostoli; al doilea proroci; al treilea învățători; apoi pe cei ce au darul minunilor; apoi pe cei ce au darul tămăduirilor, ajutorărilor, cârmuirilor și vorbirii în felurite limbi." [125]

În această situație, darurile de ajutor și stăpâniri au devenit foarte importante, în contradicție cu darurile de escrocherie și șarlatanism. Apariția dascălilor este legată de intrarea în comunitate a unor elemente prospere și educate. Apostolii și profeții erau neștiutori care țineau cuvântări fără să fi studiat ceva înainte. Oamenii educați îi disprețuiau pe acești neștiutori. În scurtă vreme, o parte din cei educați, impresionați de forța, activitățile caritabile ale organizației din comunitate sau de esența generală a doctrinei creștine, au încercat să eleveze această doctrină la nivelul științei din aceea epocă. Aceștia au devenit învățătorii. La început, ei au încercat să introducă intens spiritul lui Seneca în creștinism, ceea ce nu prea a existat până atunci. Învățătorii au câștigat prestigiu pe măsură ce în societate se dezvoltau elementele prospere și educate. În cele din urmă, ei au pus capăt profeților și apostolilor. Înainte ca lucrurile să fi mers atât de departe, toate aceste trei categorii au fost absorbite de o forță care a devenit mai puternică decât ei adică episcopul, menționat numai accidental în *Doctrina celor doisprezece apostoli*.

Comunitățile creștine au început la fel ca oricare societate proletară. Apostolii fondatori trebuiau să îndeplinească toată munca în comunitate: propaganda, organizarea și administrația. Necesitatea de diviziune a muncii se face simțită pe măsură ce comunitatea supraviețuiește și continuă să crească. Această necesitate însemna ca anumite funcții să fie atribuite unor anumite persoane.

Prima funcție comunitară definită a fost administrația veniturilor și a cheltuielilor.

Propaganda putea fi făcută de oricare membru al comunității, după placul său. Chiar și cei care s-au devotat exclusiv în acest scop, nu au primit această sarcină de la comunitate. Apostolii și profeții se numeau singuri, având credința că urmează porunca Domnului. Fie el apostol sau profet, prestigiul și venitul propagandistului individual depindea de personalitatea sa și de impresia pe care o făcea.

Disciplina de partid, dacă ne putem exprima astfel, era o necesitate de care se îngrijea chiar comunitatea, atâta timp cât avea o dimensiune redusă și toți membrii se cunoșteau reciproc. Comunitatea decidea singură pe cine să primească în rândurile sale. Nu era important cine făcea ceremonia de acceptare, botezul. Membrii comunității erau tribunal care soluționa plângerile reciproce ale membrilor. Creștinii nu aveau încredere în instanțele judiciare oficiale, așa cum este cazul cu social-democrații din zilele noastre. Viziunile lor sociale erau în contradicție puternică cu viziunile judecătorului oficial. Un creștin ar fi considerat că este un păcat să meargă în fața unui asemenea om ca să-și caute drepturile, mai ales atunci când disputa era cu un confrate creștin. Acest lucru a pus fundamentul unei autorități judiciare separate. Biserica a susținut întotdeauna că deține această autoritate juridică deosebită asupra credincioșilor ei, în contradicție cu instanțele civile. Ulterior, bineînțeles, esența deciziilor juridice s-a schimbat în sensul invers. La începuturi, aceste decizii intenționau să îndepărteze orice justiție de clasă adică judecarea acuzatului de către semenii săi. Citim în *Întâia Epistolă a lui Pavel către Corinteni* : "1. Cum! Când vreunul din voi are vreo neînțelegere cu altul, îndrăznește el să se judece cu el la cei nelegiuți și nu la sfinți? 2. Nu știți că sfinții vor judeca lumea? Și dacă lumea va fi judecată de voi, sunteți voi nevrednici să judecați lucruri de foarte mică însemnătate? 3. Nu știți că noi vom judeca pe îngeri? Cu cât mai mult lucrurile vieții acesteia? 4. Deci, când aveți neînțelegeri pentru lucrurile vieții acesteia, voi puneți judecători pe aceia pe care Biserica nu-i bagă în seamă?" [126]

La început, menținerea regulilor și a liniștii în comunitate era la fel de amorfă ca propaganda, fără să fie legată de vreun oficiu sau de vreo autoritate. În scurtă vreme, factorul economic a solicitat reglementarea și din acest punct de vedere, mai ales că nu era vorba numai de o societate de propagandă ci de o societate de ajutor reciproc.

Conform celor scrise în Faptele Apostolilor, încă de la începuturi, la Ierusalim, s-a simțit necesitatea ca anumiți membri ai comunității creștine să aibă grijă de adunarea și distribuirea contribuțiilor și mai ales de servitul la masă. Aceasta a fost prima funcție a "diaconilor", având în vedere că masa în comun are cea mai importantă activitate a comunismului creștin primitiv. În *Actele Apostolilor* scrie: "1. În zilele acelea, când s-a înmulțit numărul ucenicilor, evreii care vorbeau grecește cârteau împotriva evreilor pentru că vădulele lor erau trecute cu vederea la împărțeala ajutoarelor de toate zilele. 2. Cei doisprezece au adunat mulțimea ucenicilor și au zis: "Nu este potrivit pentru noi să lăsăm Cuvântul lui Dumnezeu ca să slujim la mese. 3. De aceea, fraților, alegeți dintre voi șapte bărbați, vorbiți de bine, plini de Duhul Sfânt și înțelepciune, pe care îi vom pune în slujba aceasta. 4. Iar noi vom stăruî necurmat în rugăciune și în propovăduirea Cuvântului."" [127]

Apostolii au fost scutiți de chelnărie. Probabil că înainte ei au fost chelnări și propagandiști. Odată cu extinderea comunității, această activitate devenise o povară. Dar probabil că diviziunea muncii a fost necesară la diaconi. Servitul la masă, curățenia și alte activități asemănătoare erau o muncă cu totul diferită în comparație cu adunarea și administrarea contribuțiilor făcute de membrii comunității. Acest lucru însemna o poziție de mare încredere, având în vedere extinderea comunității. Pentru acest post era nevoie de o elocvență considerabilă, de experiență în afaceri și amabilitate combinată cu rigurozitate. Din toate acest motive, un administrator a fost pus peste diaconi.

Numirea unui astfel de funcționar era o necesitate clară. Orice societate care dispune de proprietăți și venituri trebuie să aibă un astfel de funcționar. În societățile și uniunile din Asia Mică, funcționarii care se ocupau de administrație și finanțe aveau denumirea de *epimeletes* sau *episcopos* (observator,

supraveghetor). Anumiți funcționari publici aveau aceeași denumire. Edwin Hatch a studiat evoluția acestor chestiuni. El îl citează pe juristul roman Charisius astfel: "Episcopii sunt cei care supraveghează cumpărarea pâinii și altor obiecte care sunt hrana zilnică a oamenilor din oraș." [128]

Episcopul metropolitan era un intendent superior care considera că prima prioritate este hrănirea corectă a populației. Era natural ca același titlu să fie acordat intendentului de la "casa creștină a poporului."

Am citit deja scrierile lui Tertullian despre tezaurul public. Iustin Martirul afirmă că un administrator special se îngrijea de acest tezaur: "Acei care au suficient și doresc astfel, donează ceea ce fiecare dintre ei cred de cuviință. Obiectele colectate sunt depuse la curator, care ajută cu aceste lucruri orfanii, văduvele, bolnavii la nevoie și pe oricine aflat la restriște. Curatorul îi ajută cu aceste donații pe cei înlănuți și pe străinii care sălășluiesc printre noi. Într-un cuvânt, curatorul are grijă de oricine este la nevoie." [129]

Astfel, episcopii au primit multă muncă și răspundere dar și multă putere.

La începuturile comunității creștine, funcția episcopului era onorifică, așa cum erau funcțiile asistenților lui și ai tuturor funcționarilor din comunitate. Funcția de episcop era prestată gratuit alături de munca pentru existență. "Episcopii și prezbiterii din aceea epocă posedau bănci, practicau medicina, lucrau ca argintari, erau ciobani la turme și își vindeau bunurile pe piața liberă....Comunitățile creștine nu erau tulburate fiindcă ar fi dorit ca titularii funcțiilor eclesiastice să nu facă negoț; comunitățile creștine erau tulburate fiindcă credeau că titularii funcțiilor eclesiastice trebuie să fie o pildă pentru mulțime. ...Principalele reglementări ale conciliilor locale despre acest subiect au fost că episcopii nu trebuie să speculeze la bunurile lor de pe o piață pe alta și ei nu trebuie să profite de poziția lor și să cumpere mai ieftin și să vândă mai scump decât alte persoane." [130] Dezvoltarea comunității creștine a creat situația în care funcțiile financiare nu mai puteau fi îndeplinite ca o ocupație suplimentară. Episcopul a devenit salariat al comunității care îl plătea pentru munca sa.

În aceste condiții, postul de episcop a devenit permanent. Desigur, cei din comunitatea puteau oricând să-l scoată din funcție dacă episcopul nu era pe placul lor dar, desigur, ei nu l-ar fi pus pe străzi. Administrarea bunurilor comunitare solicita multă abilitate și cunoaștere a condițiilor din comunitate iar aceste calități puteau fi acumulate numai după o lungă perioadă de practică în funcție. Prin urmare, interesul de a dezvolta afacerile comunității cerea să se evite schimbarea inutilă a episcopilor. Dar, dacă episcopul avea calitățile necesare pentru rolul său, cu cât el rămânea mai mult în funcție, cu atât creștea autoritatea sa.

Episcopul nu era singurul angajat permanent al comunității creștine. Nici funcția diaconilor nu putea fi exercitată pe veci drept o ocupație suplimentară. La fel ca episcopii, diaconii au început să fie plătiți din fondurile comunității. Diaconii erau subordonați episcopiei. Episcopul trebuia să aibă relații cu diaconii și era primul consultat pentru alegerea lor. Influența episcopului a crescut datorită capacității sale de a decide cine urma să ocupe anumite funcții în cadrul comunității creștine.

În decursul dezvoltării sale, comunitatea creștină nu s-a mai putut ocupa de disciplina membrilor săi. Numărul membrilor din comunitate și diversiunea lor au crescut. La începuturi, toți formau o singură familie în cadrul căreia fiecare îi cunoștea pe toți ceilalți membri, toți erau perfect de acord cu sentimentele și modul de gândire. Membrii comunității creștine formau un grup select de entuziaști care se bucurau să facă sacrificii. Treptat, creșterea comunității a făcut ca toate aceste caracteristici să dispară. În comunitate a pătruns o mare varietate de persoane provenite din toate clasele sociale și din toate localitățile. Adeseori, aceștia erau străini unul față de altul, fără vreo înțelegere reciprocă. Uneori, exista ostilitate între aceste persoane, după cum era cazul în relațiile dintre sclavi și stăpânii lor. În plus, mai existau elemente care nu erau motivate de entuziasm dar care calculau cum să profite de credulitatea și spiritul de sacrificiu propriu al camarazilor. La toate acestea, mai trebuie adăugate diferențele de viziune generală și filozofie. Această varietate de factori trebuie să fi dus la tot felul de controverse. Uneori, aceste controverse nu puteau fi rezolvate prin discuție în conciliu ci meritau prelungite investigații despre datele cazului. În consecință, a fost acreditată o comisie de seniori sau prezbiteri care să mențină disciplina în comunitate, să soluționeze disputele interne și să aducă la

cunoștința comunității expulzarea celor care nu meritau să fie membri precum și admiterea unor noi membri prin botezul pe care îl mai practicau.

Prin urmare, o comisie de seniori sau prezbiteri a fost acreditată să păstreze disciplina din comunitate, să soluționeze disputele interne și să aducă la cunoștința comunității expulzarea celor care nu meritau să fie membri și admiterea unor noi membri prin botezul pe care îl mai practicau. În mod firesc, episcopul era președintele acestei comisii. Datorită acestei funcții, episcopul putea să influențeze supravegherea morală și funcțiile legale ale comunității. Odată cu dezvoltarea comunității, prezbiterii au devenit funcționari ai comunității, plătiți cu regularitate alături de diaconi. Prezbiterii și diaconii s-au aflat sub autoritatea episcopului, cel care administra finanțele comunității.

Comunitatea putea crește cu ușurință într-o metropolă, astfel că o singură clădire nu era suficientă pentru congregație. O comunitate de acest gen a fost împărțită în districte. Un diacon se afla în fiecare district pentru a sluji credincioșii. Episcopul numea prezbiter ca să conducă gruparea și să reprezinte episcopul. Măsurile asemănătoare au fost luate cu privire la suburbii și sate. Marile metropole, de exemplu Roma și Alexandria, aveau o influență decisivă asupra comunităților care din suburbii. Comunitățile creștine din cartiere intrau din dorința lor în sfera de influență a metropolei și a episcopului ei, care trimitea acolo diaconi și prezbiteri.

Treptat, astfel s-a format o comunitate birocratică, condusă de episcop. Această comunitate a devenit din ce în ce mai independentă și puternică. Pentru a fi ales într-o funcție, atât de mult dorită, candidatul trebuia să aibă cel mai mare prestigiu în comunitate. După ce a fost câștigat, postul implica multă putere. Dacă episcopul avea puțină perspicacitate și curaj, deciziile sale puteau să devină din ce în ce mai importante, mai ales în chestiuni personale. Acest proces a fost accelerat mai ales atunci când înclinațiile episcopului coincideau cu înclinațiile majorității din comunitate. Rezultatul a fost că autoritatea episcopului nu s-a limitat la persoanele care administrau comunitatea și s-au extins la persoanele care se ocupau de propagandă și teorie.

După cum am observat, apostolii au fost marginalizați de profeți în secolul al II-lea. Apostolii și profeții puteau adeseori să intre în conflict cu episcopul, care nu ar fi ezitat să facă să fie simțită puterea sa financiară și morală. Nu era greu pentru episcop să amărească viața apostolilor, a profeților și a învățătorilor, dacă vreunul din ei manifestau tendințe reprobate de episcop. Aceste lucruri se petreceau destul de des, mai ales cu privire la apostoli și profeți.

Episcopii erau cei care se ocupau de bani. Episcopii nu erau aleși dintre spiritele entuziaste nelumești ci dintre oameni practici, serioși și buni în afaceri. Ei știau să aprecieze valoarea banilor și valoarea oamenilor cu bani din comunitate. Oamenii din această categorie urmau să reprezinte revizionismul oportunist din comunitatea creștină. Ei trebuiau să tempereze ura împotriva celor bogați din cadrul comunității creștine și să amuțească doctrinele comuniste astfel ca cei bogați să se simtă bine în comunitatea creștină și să rămână în acest mediu.

Oamenii bogați din această epocă erau și educați.

Adaptarea comunității creștine la necesitățile celor bogați și educați a fost echivalentă cu slăbirea influenței apostolilor și a profeților precum și cu minimalizarea tendințelor lor *ad absurdum*. Adaptarea comunității creștine la nevoile celor bogați și educați a fost echivalentă cu reducerea tendințelor celor care îi detestau pe bogați din motive de vulgaritate. Un alt rezultat a fost reducerea elementelor altruiste, care se luptau cu bogăția din propriile lor convingeri. Acest fenomen era mai puternic în mediul celor care fuseseră cândva bogați și au renunțat la toată averea lor în favoarea comunității creștine ca să contribuie la realizarea iluzoriului ideal comunist.

Oportunismul a învins în lupta cu rigurozitatea. Cu alte cuvinte, episcopii i-au înfrânt pe apostoli și pe profeți, care aveau din ce în ce mai puține șanse de a acționa și chiar de a exista în comunitatea creștină. Funcționarii comunității ocupau tot mai mult locul apostolilor și al profeților. Dat fiind că fiecare membru al comunității creștine avea de la începuturi dreptul să vorbească la adunare și să se implice în propagandă, funcționarii au făcut același lucru, probabil în mari dimensiuni. Evident, membrii comunității creștine care ieșeau din anonimul drept celebri oratori puteau fi aleși mai ușor ca funcționari, spre deosebire de membrii anonimi. Activitatea propagandistică putea fi solicitată de la candidații reușiți mai mult decât munca judiciară și administrativă.

Creșterea comunității creștine a creat noi organe care au preluat o parte din funcțiile altora. În această situație, mulți administratori au accentuat munca lor propagandistică mai mult decât îndeplinirea datoriilor lor oficiale. Adeseori, diaconii se puteau dedica mai mult propagandei fiindcă funcțiile lor erau îndeplinite în marile comunități creștine de spitale specializate, orfeline, aziluri de săraci și căminuri pentru vizitatorii creștini.

Creșterea comunității creștine și a funcțiilor sale economice au creat necesitatea de a acorda funcționarilor o oarecare pregătire pentru îndeplinirea obligațiilor lor. În această fază, ar fi fost prea costisitor și periculos ca fiecare funcționar să-și câștige capacitățile profesionale prin experiență practică. Noua clasă socială al funcționarilor din comunitatea creștină a fost adusă la casa episcopului unde le-au fost aduse la cunoștință obligațiile implicate de poziția lor în cadrul bisericii. Dacă ei trebuiau să facă propagandă alături de obligațiile lor oficiale, era firesc ca ei să fie obligați să fie pregătiți și în acest scop în oficiul episcopului și să primească instrucțiuni despre doctrinele comunității creștine. Astfel, episcopul a devenit factorul principal în activitatea economică și propagandistică. Din nou, ideologia a cedat în fața economiei. În aceste circumstanțe, s-a dezvoltat o doctrină oficială recunoscută și propagată de birocrăția comunității creștine. Opiniile diferite despre doctrina oficială erau suprimate cu toate mijloacele care stăteau la dispoziția birocrăției comunitare creștine.

Episcopii se împotriveau primelor curente ale comunismului proletar, cu ostilitatea acestora față de stat și proprietate. Clasele inferioare se caracterizau prin ignoranță, credulitate și incompatibilitatea aspirațiilor lor cu realitatea. Aceste tendințe erau legate de o credință specială în miracole și exaltări spirituale. În primul secol după Hristos, biserica creștină oficială a persecutat secte creștine care o depășeau cu mult în exagerările magice.

Simpatia față de cei asupriți și aversiunea față de orice asuprire nu trebuie să ne facă să considerăm că orice împotrivire față de biserica oficială sau orice erezie erau echivalente cu o concepție superioară. Formularea unei doctrine bisericești oficiale a fost ajutată și de alte circumstanțe.

Noi nu știm prea multe despre doctrina primelor comunități creștine. Dacă trebuie să judecăm după mai multe criterii, aceste doctrine erau limitate și foarte simple. În orice caz, nu putem presupune că aceste doctrine includeau deja tot ceea ce Evangheliile au adăugat ulterior drept doctrina lui Isus. Dacă facem acest lucru, putem presupune eventualitatea că Isus a trăit și a fost crucificat, probabil din cauza unei rebeliuni. Dar aceasta este singura afirmație care poate fi făcută. Ceea ce se spune despre învățătura sa este lipsit de fundament, contradictoriu și trivial. Aceste afirmații sunt o compilație de moralități triviale care puteau fi afirmate pe atunci de oricine. Din această cauză, nimic din aceste afirmații nu poate fi atribuit unei doctrine originale a lui Isus.

Ne putem imagina că începuturile comunității creștine au fost asemănătoare cu începuturile societăților socialiste. La aceste începuturi nu găsim niciodată o personalitate învingătoare, cu o teorie care să orienteze evoluția ulterioară a mișcării. Constatăm că la aceste începuturi exista numai o fermentație haotică, o căutare incertă și instinctivă unei mulțimi de proletari, printre care puțini erau acei care își întreceau camarazii. Toți acești proletari erau motivați de aceleași inclinații și adeseori ajungeau la puncte extrem de bizare. De exemplu, așa stăteau lucrurile la începuturile mișcării socialiste proletare în anii 1830 - 1840. "Liga celor drepti", care s-a transformat ulterior în "Liga comunistă" avea în spatele ei o istorie considerabilă, înainte ca Marx și Engels să formuleze definitiv fundamentul teoretic în lucrarea *Manifestul Comunist*. "Liga comunistă" a fost numai continuarea unor curente proletare din perioada anterioară în Anglia și Franța. Fără Marx și Engels, doctrina acestei mișcări ar mai fi rămas încă multă vreme în faza de fermentație. Autorii lucrării *Manifestul Comunist* au putut ajunge la poziția lor excepțională și decisivă numai datorită faptului că aveau cunoștințele științifice dominante din aceea perioadă în domeniul lor.

Nici nu se poate presupune că o personalitate cu o profundă pregătire științifică conducea creștinismul la primele sale începuturi. Se afirmă despre Isus că nu avea o educație mai bună decât camarazii săi, cei mai simpli dintre proletari. Pavel ne arată cunoștințele sale ieșite din comun numai despre moartea de martir și reînviere. Acest deces a făcut ceea mai puternică impresie asupra creștinilor. Acest fel de învățătură din primul secol al erei creștine dovedește această afirmație. Apostolii și profeții ne reproduc o doctrină definită pe care au primit-o de la alții.

Ei grăiesc după cum voiește spiritul. Cele mai diverse opinii se făceau auzite. Disputa și conflictul au saturat primele comunități. În *Întâia epistolă a lui Pavel către Corinteni* citim: "17. Vă dau aceste învățături, dar nu vă laud pentru că vă adunați laolaltă nu ca să vă faceți mai buni, ci ca să vă faceți mai răi. 18. Mai întâi de toate, aud că atunci când veniți la adunare, între voi sunt dezbinări. Și în parte o cred 19. Căci trebuie să fie și partide între voi, ca să iasă la lumină cei găsiți buni." [131] Biserica oficială din vremurile care au urmat nu a considerat deloc că ar fi necesare diferite curente în cadrul comunității, adică erezii.

În secolul al II-lea s-a terminat căutarea incertă și bâjbâiala. Comunitatea creștină are o istorie. În decursul acestei istorii, obiectele permanente de credință au învins și au fost acceptate de marea masă a credincioșilor. În această fază, oameni educați au intrat în comunitatea creștină. Pe de o parte, ei scriau istoria creștinismului și articolele de credință pe care le primiseră prin tradiția orală, pentru a le proteja de schimbări ulterioare. Pe de altă parte, ei elevează doctrina naivă pe care o descoperă la nivelul inferior al cunoștințele din aceea epocă și îi acordă filozofia lor drept conținut, pentru ca doctrina să fie atrăgătoare pentru oamenii educați și apărată de obiecțiunile criticilor păgâni.

În această perioadă, orice dorea să fie învățător în comunitatea creștină trebuia să aibă anumite cunoștințe. Apostolii și profeții nu mai puteau să mențină ritmul numai continuând să fulgere împotriva păcătoșeniei și să prezică apropiatul sfârșit al lumii.

Nefericirii apostoli și profeți erau limitați și hărțuiți din toate părțile. Activitatea lor de mici dimensiuni a cedat, în cele din urmă, în fața enormului sistem al birocrăției creștine. Ei au dispărut. Învățătorii și-au pierdut libertatea și au fost supuși episcopului. În scurtă vreme, nimeni nu a mai îndrăznit să vorbească în adunarea bisericii, în biserică, fără permisiunea acordată anticipat de episcop. Imaginea ciobanului și a turmei a început să prindă rădăcini; prin turmă, ne referim la oile răbdătoare care se lasă duse în gloată și tunse. Ciobanul șef era episcopul.

Esența pluralității naționale a creștinismului a contribuit la extinderea puterii episcopale. Prin pribegiile lor în epocile precedente, apostolii păstrau legăturile dintre comunități. Odată cu dispariția apostolatului a fost nevoie să fie găsite alte mijloace de a menține legăturile dintre comunitățile creștine și de a le coordona. Începând din secolul al II-lea, întruniri la nivel de provincie sau chiar de imperiu aveau loc dacă apăreau dispute sau se pune problema unor acțiuni în comun.

La începuturi, aceste congregații erau utile numai pentru discuții și consultări dar nu puteau fi luate hotărâri esențiale. Fiecare comunitate se considera suverană. În prima jumătate a secolului al III-lea, Ciprian mai proclama absoluta independență a fiecărei comunități. Evident, majoritatea trebuie să fi avut de partea ei avantajul moral, care a devenit, treptat, o obligație. Deciziile majorității au devenit obligatorii pentru toate comunitățile care erau reprezentate. Cu timpul, aceste comunități s-au fuzionat într-o unică entitate. Comunitatea, în totalitatea sa, a câștigat forța pierdută de comunitatea individuală, în libera sa evoluție.

Astfel a fost prelucrată biserica catolică. Comunitățile care refuzau să se supună deciziilor luate la adunări (sinoade, concilii) erau obligate să părăsească uniunea catolică a bisericilor și erau excluse din comunitatea creștină. Individul exclus din comunitatea sa nu mai era bine primit în alte comunități; de fapt, acest individ era exclus din toate comunitățile. Efectele acestei excluziuni sau excomunicări au devenit din ce în ce mai grave atunci când biserica și-a schimbat organizarea și acoperea tot statul sau, mai bine zis, toată societate din Europa. În această fază, excluderea din biserică era echivalentă cu excluderea din societatea umană și putea fi echivalentă cu o pedeapsă cu moartea.

În viziunea democrată, nu pot fi făcute obiecțiuni împotriva excomunicărilor din biserică, atâta timp cât biserica era una din mai multe formațiuni politice. Cine nu credea în articolele de credință ale bisericii sau nu ascultă de ordonanțele bisericii, nu aparține de biserică. Democrația nu are nici un motiv să solicite toleranță bisericii, atâta timp cât biserica se rezuma să fie un element alături de alte elemente, atâta timp cât statul nu acționa în favoarea bisericii sau nici măcar nu se identifica cu biserica. Aici intervine politica democrată a bisericii de a nu solicita toleranță pentru necredincioși, ceea ce ar fi fost o politică slabă și superficială.

În viziunea democrată, biserica avea dreptul indubitabil de excomunicare, cu condiția să nu fie biserică de stat. Multe obiecțiuni pot fi făcute chiar și în această situație cu privire la aplicare acestui

drept. Excomunicarea era făcută de birocrație și nu de majoritatea membrilor din comunitatea creștină. Suferința individului mărea puterea birocrației clericale și a celui din fruntea sa: episcopul, delegatul comunității sale la adunările bisericești.

Episcopul avea multă putere și mult prestigiu fiindcă avea în mâinile sale administrația bunurilor comunitare, numirile în administrație și conducere, sistemul juridic, sistemul de studiu și propagandă al birocrației din comunitatea creștină. Apoi s-a adăugat marea forță a totalității, biserica catolică. Pentru comunitatea creștină, episcopul reprezenta întreaga biserică. Pe măsură ce organizarea întregii biserici a devenit mai rigidă, cu atât comunitatea a devenit mai slabă față de episcop. Această afirmație este corectă cel puțin atunci când episcopul reprezenta înclinațiile majorității episcopilor. "Asocierile de episcopi în diferite provincii au înlăturat complet drepturile laicilor." [132]

Episcopii nu greșeau cu totul când credeau că puterea lor provine de la apostoli și că ei sunt urmașii acestora. Apostolii și episcopii formau elementul internațional de coeziune al comunităților, având o legătură separată cu fiecare comunitate. Aceasta era sursa imensei lor puteri și influențe.

În scurtă vreme, comunitatea creștină și-a pierdut ultimul reminiscent al adevăratei democrații: dreptul de a-și alege funcționarii. Episcopul și cei jurul său au câștigat independență și o mai putere în comunitate iar astfel a devenit mai ușor pentru el să influențeze comunitatea care să-i aleagă pe cei care erau acceptabili pentru el. De fapt, el a devenit cel care numea funcționarii oficiali. Prin alegerea episcopului, puterea clerului în comunitate își asigura alegerea propriilor săi candidați. În cele din urmă s-a ajuns la stadiul în care numai clerul alegea episcopul iar mulțimea din comunitate avea numai dreptul să aprobe sau să respingă alegerea, dar și această modalitate s-a transformat într-o formalitate lipsită de conținut. În cele din urmă, comunitatea creștină a decăzut la nivelul unei mulțimi de aplaudatori, prezentată episcopului de către cler, ca să scandeze lozinci de slăvire pentru episcop.

Acest lucru a însemnat anihilarea finală a organizării democratice a societății și sigilarea finală a absolutismului clerical. Din umilul "servitor al servitorilor Domnului", clerul s-a transformat în stăpânul absolut al servitorilor Domnului. Evident, în această situație, proprietatea comunității a devenit, de fapt, proprietatea administratorilor ei dar nu ca persoane particulare ci în calitate de birocrați a unei corporații. Proprietatea bisericii nu mai era proprietatea comună a membrilor săi ci proprietatea clerului.

Recunoașterea oficială a creștinismului la începutul secolului al IV-lea a susținut și a accelerat această transformare. Pe de altă parte, recunoașterea bisericii catolice de către imperatori a fost o consecință a faptului că această birocrație și absolutismul episcopal dețineau deja puterea absolută.

În perioada în care a fost o organizație democratică, biserica era diametral opusă față de esența despotismului imperial al Imperiului Roman. Birocrația episcopală care domina și exploata poporul în mod absolut, era foarte utilă pentru despotismul imperial. Birocrația episcopală nu putea fi ignorată. Imperatorul trebuia să ajungă la o înțelegere cu birocrația episcopală fiindcă era posibil ca această birocrație episcopală să devină prea puternică și să-l pună în pericol.

Clerul a devenit o forță pe care oricare imperator trebuia să o respecte. Constantin, candidatul la tron, s-a aliat cu clerul și a învins în războaiele civile. În acest stadiu, episcopii erau stăpânii care domneau împreună cu imperatorii romani. Adeseori, imperatorii prezidau conciliile episcopale. Imperatorii puneau la dispoziția episcopilor forța guvernamentală pentru a executa deciziile din concilii și excomunicările.

În această fază, biserica a câștigat drepturile de personalitate juridică capabilă să achiziționeze și să moștenească proprietăți. Acest fapt a mărit apetitul excepțional al bisericii iar proprietatea bisericii a crescut imens, împreună cu exploatarea pe care o practica biserica.

Astfel, organizația unui comunism proletar rebel a devenit cel mai puternic sprijin al despotismului și al exploatării, sursa unui nou despotism și a unei noi exploatări.

Victorioasa comunitate creștină era varianta diametral opusă comunității care fusese întemeiată cu trei secole înainte de țărani și pescari săraci din Galileea și de proletari săraci de la Ierusalim. Mântuitorul crucificat a devenit cel mai stabil fundament al acestei societăți infame și decadente. Comunitatea mesianică se așteptase ca această societate infamă și decadentă să fie distrusă până la temelii.

Ascetismul

După ce a dobândit recunoașterea guvernamentală, biserica catolică a inversat principiile originale ale comunității mesianice. Acest rezultat nu a fost realizat pașnic și fără împotrivire. Condițiile sociale care au creat inițial comunismul democrat al creștinismului au continuat să existe și chiar s-au agravat în perioada de declin a Imperiului Roman.

Am observat că, de la începuturi, au apărut mișcări protestatare împotriva noului curent. După ce catolicismul a devenit dominant și a fost considerat curentul oficial al bisericii, fără ca alt curent să mai fie permis, au continuat să apară noi secte democratice și cu tendință comunistă pe lângă biserica catolică. De exemplu, în Africa de Nord, în perioada în care biserica creștină a fost recunoscută de Constantin cel Mare, secta *Circumcelliones* era foarte răspândită. Aceștia erau cerșetori fanatici, care au dus la extreme lupta sectei donatiste împotriva bisericii oficiale și împotriva Imperiului Roman. Ei propovăduiau războiul împotriva celor nobili și bogați. După cum s-au petrecut lucrurile în Galileea pe timpul lui Hristos, populația agrară din Africa de Nord din secolul al IV-lea s-a răsculat cu disperare împotriva asupritorilor ei iar protestul lor a luat forma de banditism. Așa cum au procedat zeloții mai înainte, probabil la fel ca primii aderenți la Isus, scopul sectei de *Circumcelliones* era emanciparea de sub orice subjugare. Ei au înfruntat cu curaj în luptă trupele imperiale care, împreună cu preoții catolici, aveau ca scop reprimarea răscoalei care a durat timp de decenii. [133]

Această tentativă de a reînvia comunismul în cadrul bisericii a eșuat, la fel ca toate celelalte încercări, pașnice sau violente. Cu toate că erau necesare, aceste tentative au eșuat din aceleași motive. Această necesitate a fost consolidată de suferința crescândă. Dar trebuie să nu uităm că biserica avea o capacitate din ce în ce mai mare de îndepărta de mizerie o bună parte a proletariatului prin intermediul instituțiilor de caritate ecleziastice. Biserica putea să creeze dependența proletariatului de cler, corupția, înlăturarea entuziasmului și a gândirii elevate din acest cadru.

În aparență, toate tendințele comuniste păreau să se fi terminat când biserica a devenit statală, un instrument de despotism și exploatare cu mijloace materiale și cu o putere fără precedent. Aceste tendințe urmau să câștige o nouă putere în cadrul religiei de stat.

Până la recunoașterea sa oficială, spațiul vital al comunității creștine era limitat la marile orașe. Comunitatea creștină a putut să supraviețuiască pe vremea marilor persecuții numai în marile orașe. În spațiul rural, individul este observat cu ușurință iar sectele secrete puteau să existe numai dacă se bucurau de sprijinul întregii populații. În spațiul rural, orice mișcare socială minoritară opoziționistă se lovește de dificultăți foarte mari. Acest lucru era adevărat și pentru creștinii din decursul primelor trei secole. După ce creștinismul a încetat să mai fie o mișcare opoziționistă și a fost adoptat de stat, nu au mai fost obstacole pentru expansiunea în spațiul rural. Creștinismul fusese o religie exclusiv urbană. În faza curentă, creștinismul a început să fie și o religie a țăranilor. Creștinismul a adus în spațiul rural inclinațiile sale comuniste care se bucurau aici de condiții mult mai favorabile decât în mediul urban. Ideologia esenienilor a revenit imediat la o nouă formă de viață creștină, după care a fost posibil să fie formate organizații comuniste deschise, ceea ce ne demonstrează cât de mare era necesitatea pentru aceste lucruri. Exact când creștinismul a fost acceptat de puterea guvernamentală, la începutul secolului al IV-lea, au apărut în Egipt primele mănăstiri, după care au apărut mănăstiri în toate regiunile din Imperiul Roman.

Autoritățile clericale și laice nu au făcut greutăți acestui gen de comunism și chiar l-au favorizat. În mod asemănător, experimentele comuniste din America de la începutul secolului al XIX-lea nu au fost ostile celor la putere din Franța și Anglia. Era un avantaj pentru autorități ca agitatorii neobosiți din marile orașe să plece în zonele sălbatice și acolo să crească liniștit verde.

Spre deosebire de experiențele comuniste ale adepților lui Owen, Fourier și Cabet, încercările egipteanului Antonie cel Mare cu discipolii săi au avut un succes strălucitor. O explicație acceptată este că adepții lui Antonie cel Mare erau impregnați de entuziasm religios, spre deosebire de adepții utopismului modern. Cu alte cuvinte, unde nu există religie, nu există comunism. Același entuziasm religios de care erau inspirați călugării exista și printre creștinii din marile orașe în primele secole dar experiențele lor comuniste nu au penetrat și nu au fost de lungă durată. Cauza eșecurilor și a reușitelor nu se afla în domeniul religios ci în domeniul condițiilor materiale.

Mănăstirile și coloniile comuniste din regiunile necivilizate aveau avantaje esențiale în comparație cu primele comunități creștine din marile orașe. Agricultură solicită sinteza dintre fermă și familie. Agricultură de mari dimensiuni, combinată cu industria, era o posibilitate și, de fapt, ajunsese la cel mai înalt nivel pe latifundiile marilor moșieri. Fundamentul acestei producții de mari proporții era sclavia, care își limita productivitatea și chiar existența. Odată cu micșorarea numărului de sclavi, latifundiile au fost silite să dispară. Mănăstirile au acaparat producția de mari dimensiuni și i-au continuat dezvoltarea dat fiind că sclavii erau înlocuiți de călugări. Având în vedere declinul general al societății, mănăstirile au rămas singurele locuri din Imperiul Roman unde au continuat să existe reminiscențe ale tehnologiei antice. Aceste reminiscențe au fost conservate după marile migrații furtunoase și au fost chiar perfecționate din multe puncte de vedere. Mănăstirile au fost sursa de dezvoltare a culturii din Europa, cu excepția influenței provenite din Orient, mai ales de la arabi.

Modul de producție monastic camaraderesc se potrivea excelent cu condițiile de producție rurale din antichitatea muribundă și din Evul Mediu în faza inițială. Condițiile de producție din marile orașe au funcționat împotriva muncii în condiții de asociere. Comunismul putea exista numai drept comunism de consum. Dar, în ultimă instanță, esența relațiilor sociale este determinată de modul de producție și nu de modul de distribuție. Comunismul de consum a fost primul scop al creștinismului. Comunismul de consum și-a găsit fundamentul în comunitatea de producție din mediul rural și din mănăstiri. Grupurile de esenieni au prosperat timp de un secol pe baza acestor modalități de asociere. Grupurile de esenieni au dispărut din cauză că entitatea politică iudaică a fost distrusă și nu din cauze interne. Puternica structură a ascetismului creștin s-a dezvoltat pe acest fundament și continuă să existe până în prezent.

Din ce cauză au eșuat coloniile comunismului utopic modern? Aceste colonii au fost construite pe fundamentul similar cu cel al mănăstirilor dar, în perioada interimară, modul de producție s-a schimbat fundamental. Inițiativele de afaceri răvășite și izolate din antichitate au dezvoltat munca individualistă, au împiedicat cooperarea tovarășească a muncitorilor din metropole și au creat la muncitor o atitudine anarhistă față de muncă. În ziua de azi constatăm că, în locul acestor mici afaceri, există mari uzine în industria urbană, în cadrul cărora fiecare muncitor este numai un mic șurub care funcționează alături de mulți alți muncitori. Ideile anarhiste ale muncii individuale sunt înlocuite cu ideile de muncă colectivă, disciplina la locul de muncă și subordonarea individului față de necesitățile comunității. Acest lucru se petrece numai în producție dar nu în consum.

În perioadele anterioare, condițiile de viață erau simple și uniforme pentru marea masă a populației. Rezultatul a fost uniformitatea de consum și de necesități. Comunitatea constantă de consum era foarte tolerabilă.

Modalitatea modernă de producție comasează toate clasele sociale și națiunile. Modalitatea modernă de producție aduce produsele comerciale din toată lumea în centrele de comerț. Această modalitate de producție creează în permanență noi obiecte, noi metode de satisfacere a necesităților și noi necesități. Chiar și în marea masă a populației, această modalitate de producție a dus la o diversitate de necesități și tendințe personale, la un "individualism" care, în perioade precedente, exista numai printre bogătași și nobili. Cele mai triviale și tangibile modalități de consum – alimentele, băutura, îmbrăcămintea – sunt adeseori uniforme în modalitatea modernă de producție. Esența acestui mod de producție este să nu restricționeze consumul acestor obiecte nici măcar la marea masă a populației. Esența acestei modalități

de producție este să menționeze, chiar și în preajma maselor proletare, necesitatea ascendentă a modalităților culturale în domeniul științific, artistic, sportiv, etc. Această necesitate apare în diferite forme și variază de la un individ la altul. Până în această fază, individualismul din producție a fost privilegiul celor bogați și educați. În prezent, individualismul din producție se extinde și la clasele proletare, la început în marile orașe iar apoi la restul populației. Cu toate că muncitorul modern se supune la disciplină din cadrul muncii cu camarazii săi, fiindcă ia în considerație această necesitate, același muncitor se opune la regimentarea și satisfacerea consumului. Muncitorul devine treptat individualist sau, dacă vreți, anarhist.

Acum putem înțelege ce simțea proletarul urban modern într-o mică comunitate dintr-o zonă sălbatică care, de fapt, este numai o mare fermă cu întreprinderi industriale subsidiare. Am constatat până acum de câteva ori că munca și gospodăria au fost până acum foarte legate în domeniul producției. Acesta era un avantaj pentru comunismul creștin care avea consumul comunitar la punctul său de plecare. În instituțiile monastice din mediul rural, acest gen de comunism era silit să fie legat cu comunismul de producție, care i-a acordat o rezistență și o capacitate de dezvoltare ieșite din comun.

Comunismul utopic modern a început de la comunismul din producție, unde a avut o bază foarte solidă. Legăturile strânse între consum și producție în micile așezări au silit comunismul utopic modern să adauge comunismul de consum la comunismul de producție. Acest lucru a avut efecte grave în cadrul influențelor sociale existente și, în mod inevitabil, a produs nenumărate conflicte, dintre care cele mai neplăcute au fost cele pentru bani mărunți.

Singurele elemente care mai puteau fonda colonii comuniste în civilizația modernă erau elemente neafectate de capitalismul modern, țărani ruși de lume. Singura legătură dintre religia și reușita lor era entuziasmul religios ca fenomen social și nu o caracteristică a individului. Acest fenomen social apare numai printre cei din straturile sociale cele mai înapoiate ale populației. Pentru segmentele industriale moderne ale populației, comunismul de producție poate fi aplicat la un nivel ridicat care este compatibil cu un individualism hedonist de mari proporții.

În coloniile nereligioase cu înclinație comunistă din ultimul secol, defecțiunea nu era comunismul de producție. Acest tip de comunism a fost practicat de capital cu foarte mult succes. Defectul era comunismul de regimentare al consumului personal, care se află într-o mare contradicție cu esența modernității.

În antichitate și în Evul Mediu, nu a existat în masele populare nici o urmă de individualizare a necesităților. Prin urmare, comunismul monastic nu a avut obstacole în această direcție și a prosperat fiindcă metodele sale erau superioare față de cele din perioadele precedente.

Deci, în cadrul creștinismului, curentul monahal a dat o nouă viață entuziasmului comunist. Impulsul creat astfel nu trebuia să funcționeze ca o opoziție eretică a birocrăției clericale care se afla la putere ci trebuia să fie alături de birocrăția clericală și în relații foarte bune cu ea. Dar această formă a comunismului creștin nu putea să devină forma generală a societății și a rămas limitată la unități separate. Noul comunism trebuia să se preschimbe în contradictoriul său. Pe măsură ce se petrecea această schimbare spre contradictoriul său, comunismului creștin devenea superior fiindcă această evoluție îi acorda capacitatea să-și transforme membrii într-o aristocrație de excepție care, în cele din urmă, a ajuns să stăpânească și să exploateze poporul.

Comunismul monastic nu putea să devină forma generală a societății. Fundamentul comunismului ascetic era gospodăria comună. Pentru a realiza acest lucru, era necesară excluderea instituției matrimoniale. Esenienii și coloniile religioase cu tendință comunistă din Africa de Nord au practicat acest gen de comunism monastic. Matrimoniul în comun era într-o contradicție mult prea mare cu mentalitatea antichității muribunde pentru a fi acceptat și practicat. Comunismul monastic s-a condamnat *a priori* să fie o minoritate.

Averea monastică a crescut odată cu consolidarea comunismului monastic. În scurtă vreme, latifundiile călugărești au ajuns să aprovizioneze cu cele mai bune produse la prețul cel mai redus fiindcă produsele lor costau puțin și fiindcă ei aveau o gospodărie comună. La fel ca latifundiile marilor proprietari, gospodăriile monastice produceau, în principiu, toate materialele de alimentație și materiile prime de care ei aveau nevoie. Muncitorii din gospodăriile monastice erau mai harnici ca sclavii

latifundiilor fiindcă ei erau parteneri și primeau întregul produs al muncii lor. Mai mult de atât, fiecare mănăstire avea atât de mulți lucrători încât îi putea alege pe cei mai potriviți pentru domeniul lor de muncă. Astfel a fost introdusă o metodă extensivă de diviziune a muncii. La urma urmei, mănăstirea era eternă în comparație cu existența individului uman. Invențiile și secretele comerciale, care puteau să dispară odată cu moartea inventatorului și a familiei sale, deveneau cunoscute multor frați din mănăstire care le transmiteau succesorilor lor. În calitate de personalitate juridică eternă, mănăstirea era liberă de efectele disperse ale legilor de moștenire. Mănăstirea putea numai să concentreze averi, fără să le poată distribui ca moșteniri.

În acest mod, a crescut averea mănăstirilor separate și averea uniunilor de mănăstiri care funcționau în conformitate cu directive și regulamente uniforme, adică ordinele monastice. La scurt timp după ce devenea bogată și puternică, mănăstirea trecea prin același proces care se repeta de atunci la mai multe grupări cu caracter comunist și care formau o mică parte a societății. Putem observa acest proces la cooperativele productive care se bucură de reușită. Proprietarii mijloacelor de producție consideră că lor le convine mai mult ca alți oameni să lucreze în locul lor, după ce au găsit forța de muncă necesară: salariați fără avere, sclavi sau șerbi.

La începuturi, monastica a impulsionat entuziasmul comunist creștin. În cele din urmă, curentul monastic a intrat pe făgașul creat mai înainte de biserică. În cele din urmă, monasticii au devenit și ei o organizație de exploatare și stăpânire.

Este adevărat că nu întotdeauna curentul monastic și-a permis să fie numai un instrument fără caracter în mâinile episcopilor, stăpânitorii bisericii. Mănăstirile au fost independente de episcopi din punct de vedere economic și se aflau în rivalitate în chestiuni de proprietăți. Mănăstirile s-au organizat pe plan internațional la fel ca episcopii. În aceste circumstanțe, mănăstirile aveau capacitatea inegalabilă de a se confrunta cu episcopii. În cadrul acestui proces, monasticii au ajutat moderarea despotismului episcopal dar, în cele din urmă, și această moderare s-a transformat în contrariul său.

După sciziunea dintre ortodoxie și catolicism, împăratul a devenit stăpânitorul episcopilor din partea de est. În partea de vest, stăpânirea nu era destul de puternică pentru a se extinde pe toată zona bisericii. Prin urmare, datorită importanței pe care o avea diocesa sa, episcopul de la Roma (i.e. Papa de la Roma – NT) a predominat alți episcopi. În decursul secolelor, această precădere s-a transformat în dominația altor episcopi. În lupta împotriva altor episcopi, Papa a găsit sprijin important în cadrul ordinilor călugărești. Monarhia absolută s-a dezvoltat din cauza luptelor de clasă dintre nobilimea feudală și burghezie. Monarhia papală s-a dezvoltat din cauza luptei de clasă dintre aristocrația episcopală și călugări, proprietarii latifundiilor monastice.

Ascendența bisericii se încheie cu consolidarea papalității. După această epocă, orice altă dezvoltare în stat sau în societate înseamnă o înfrângere a bisericii. Orice dezvoltare devine dușmanul bisericii iar biserica este dușmanul oricărei dezvoltări. Biserica devine un curent foarte reacționar și nociv pentru societate. După ce a devenit religia de stat, biserica creștină a fost utilă pentru conservarea și dezvoltarea relicvelor moștenite din cultura antică. Noul mod de producție capitalist era cu mult superior față de modul de producție din antichitate. Acest nou mod de producție s-a dezvoltat pe fundamentul conservat de biserică și a creat condițiile pentru o socializare cuprinzătoare a producției. În aceste condiții, biserica catolică putea activa numai ca un obstacol al progresului social.

PARTEA VI. Creștinismul și social-democrația

În martie 1895, Engels încheia celebra sa introducere pentru noua ediție a lucrării lui Marx *Luptele de clasă în Franța, 1848-1850* cu următoarele afirmații: "Au trecut aproape 1600 de ani de când în Imperiul Roman acționa un periculos partid al răsturnării. El submina religia și toate temeliile statului; nega dreptul de-a dreptul că voința împăratului este legea supremă; el nu avea patrie, era internațional,

s-a extins în toate provinciile Imperiului, din Galia până în Asia, trecând și de granițele lui. Mult timp a acționat pe ascuns, în umbră, dar de la o vreme s-a simțit de puternic pentru a ieși la lumină. Acest partid al răsturnării, cunoscut sub numele de creștini, era puternic reprezentat și în armată; legiuni întregi erau creștine. Când erau trimiși pentru a da onorul la ceremoniile de sacrificiu ale religiei păgâne dominante, soldații, care aparțineau partidului răsturnării, mergeau atât de departe cu cutezanța încât, în semn de protest, arborau pe coifurile lor niște insigne speciale: cruci. Nici chiar persecuțiile din partea superiorilor, obișnuite în cazărmi, nu dădeau rezultate. Împăratul Dioclețian nu a mai putut răbda ca în armata lui ordinea, supunerea și disciplina să fie subminate. El a intervenit în mod energic cât nu era prea târziu. A emis o lege împotriva socialiștilor - vreau să spun împotriva creștinilor. Adunările răsturnătorilor au fost interzise, localurile în care se adunau au fost închise sau chiar dărâmate, insignele creștine, crucile, etc., au fost interzise, așa cum sunt interzise în Saxonia batistele roșii. Creștinii nu aveau dreptul să ocupe funcții în stat; ei nu puteau să devină nici măcar caporali. Deoarece atunci nu existau încă judecători atât de bine dresați încât să judece cu părtinire - iar d-l Köller, în proiectul de lege împotriva răsturnării pe care l-a depus, presupune că există asemenea judecători - creștinilor li s-a interzis pur și simplu să-și caute dreptatea în justiție. Și această lege excepțională a rămas fără efect. Creștinii, în bătaie de joc, smulgeau textul legii de pe ziduri; se spune chiar că ar fi dat foc palatului din Nicomedia în care se afla în acel moment împăratul. Atunci el s-a răzbunat, pornind marea prigoană împotriva creștinilor din anul 303 AD. A fost ultima persecuție de acest gen și a fost atât de eficientă încât 17 ani mai târziu armata era alcătuită în cea mai mare parte de creștini iar autocratul care i-a urmat lui Dioclețian la conducerea întregului imperiu roman, Constantin, numit de popi "cel Mare", a proclamat creștinismul religie de stat."

Nimeni dintre cei care îl cunosc pe Engels și compară ultimele rânduri ale testamentului său politic cu apologiile pe care le-a făcut toată viața, nu poate avea vreun dubiu despre această împăcare plină de umor. Engels dorea să sublinieze forța ireprimabilă și progresul accelerat al mișcării proletare. După părerea lui Engels, această mișcare a devenit irezistibilă mai ales prin creșterea numărului de partizani din cadrul armatei. Mișcarea proletară era aproape de stadiul în care ar fi fost capabilă să impună capitularea celui mai puternic autocrat. Această descriere demonstrează în special optimismul viguros de care Engels a fost animat până la sfârșitul vieții sale.

O altă interpretare a acestui fragment a fost emisă, având în vedere că urmează unor opinii care susțin că, momentan, ceea mai favorabilă modalitate pentru ca partidul nostru să prospere este legalitatea. Unii au crezut că Engels reneagă testamentul politic al vieții sale și consideră că este greșită viziunea revoluționară pe care a apoloizat-o timp de două generații. Concluzia acestor persoane este că nu poate fi apărată poziția lui Marx, conform căreia violența ar fi moașa oricărei societăți revoluționare. În cadrul comparației dintre creștinism și social-democrație, acești comentatori nu au accentuat forța irezistibilă și rapiditatea cu care progresa creștinismul. Ei au subliniat că recunoașterea creștinismului de către Constantin ca religie oficială a fost voluntară iar Constantin a fost victorios fără un cutremur violent al statului. Această victorie a fost absolut pașnică iar clasa guvernatoare a adoptat o atitudine conciliatoare. Acești comentatori cred că, în cele din urmă, social-democrația va câștiga această bătălie. Această speranță părea să se realizeze după moartea lui Engels, atunci când, în Franța, Waldeck-Rousseau lua locul lui Constantin și îl făcea ministrul său pe d-l Millerand, episcopul noilor creștini.

Cei care îl cunosc pe Engels și nu au prejudecăți, știu că el nu s-a gândit niciodată să-și renege trecutul revoluționar. Prin urmare, concluzia este că introducerea menționată mai sus poate fi interpretată numai așa cum am arătat. Dar trebuie să admitem că textul nu este foarte clar. Pentru cei care nu-l cunosc pe Engels și care cred că, puțin timp înainte de moartea sa, el a început să aibă îndoieli despre semnificația faptelor sale din decursul vieții, acest fragment considerat în afara contextului, poate fi înțeles drept un indiciu că traseul victorios al creștinismului ar fi un model pe care social-democrația ar trebui să-l imite pentru a-și atinge scopurile.

Am observat că creștinismul a devenit victorios numai după ce a devenit contradicția absolută a originii sale. Triumful creștinismului nu a fost triumful proletariatului ci triumful clerului, care exploata și stăpânea proletariatul. Creștinismul nu a învins drept forță revoluționară ci drept forță conservativă,

drept un nou sprijin al opresiunii și al exploatării. Creștinismul nu numai că nu a eliminat puterea imperială, sclavia, pauperitatea maselor și concentrarea bogățiilor în mâinile unei minorități ci a conservat aceste fenomene. Biserica, organizația creștină, a învins prin abandonarea scopului său inițial și prin susținerea absolută a celor de la polul opus al proletariatului.

Dacă victoria social-democrației ar fi trebuit să se producă la fel ca victoria creștinismului, acesta ar fi fost un motiv de a abjura social-democrația, nu revoluția. În acest caz, din punct de vedere proletar, nu ar fi existat o acuzație mai amarnică iar atacurile anarhiștilor ar fi foarte justificate. Tentativa franceză de administrare ministerială socialistă a fost o ciudățenie a vremurilor, folosită pentru combaterea creștinismului de stat din zilele noastre. Această tentativă a încercat să imite metoda de statalizare a creștinismului timpuriu și a cauzat numai redobândirea puterii de către sindicalismul așa-zis anarhist și antisocial-democrat. În loc să ne rătăcim, mai bine să facem o analogie între creștinism și social-democrație.

La origini, creștinismul a fost o mișcare a oamenilor sărmani, la fel ca și social-democrația iar astfel aceste curente au multe lucruri în comun, după cum am menționat mai sus. Puțin timp înaintea decesului său, Engels a tras atenția acestui lucru în cadrul articolului său *Despre istoria creștinismului timpuriu* [135]. Acest articol demonstrează cât de interesat era Engels de acest subiect, după cum am observat și în introducerea sa din cadrul lucrării lui Marx despre luptele sociale din Franța din perioada 1848 - 1850. Engels scrie: "Istoria creștinismului timpuriu ne oferă tangențe remarcabile cu mișcarea proletară modernă. La începuturi, creștinismul era o mișcare a celor asupriți, o religie a sclavilor de facto și cei eliberați, a sărăcimii și a oamenilor lipsiți de drepturi, a popoarelor subjugate sau împrăștiate de Roma. Creștinismul și socialismul propagă o viitoare salvare din sclavie și mizerie. Creștinismul pune această mântuire în viața de apoi, în ceruri. Socialismul plasează această mântuire pe lumea aceasta, în transformarea societății. Ambele mișcări sunt urmărite și criticate sever. Adepții acestor mișcări sunt discriminați și supuși unor legi ieșite din comun, unii ca dușmani ai omenirii iar alții ca dușmani ai statului, ai religiei, ai familiei și ai ordinii sociale. În ciuda acestor persecuții și chiar prin intermediul lor, ambele mișcări își deschid calea victorios calea. Trei secole după formarea sa inițială, creștinismul este recunoscut drept religia de stat a Imperiului Roman, care cuprindea toată lumea. În mai puțin de 60 de ani, socialismul a dobândit o poziție prin care triumful său definitiv este asigurat." În mare, această analogie este corectă dar cu câteva rezerve. Creștinismul nu era o religie a sclavilor fiindcă nu a întreprins nimic pentru ei. Pe de altă parte, la începuturi, salvarea din mizerie proclamată de creștinism era imaginată în condiții foarte materiale, în lumea concretă de pe pământ și nu în ceruri. Acest aspect face numai să crească asemănarea dintre creștinism și mișcarea proletară modernă.

Engels face o comparație din ce în ce mai detaliată între creștinismul timpuriu și Internaționala comunistă dar nu studiază evoluția ulterioară a creștinismului și a mișcării proletare. Engels nu este interesat de inversarea dialectică a creștinismului dar dacă ar fi urmat această direcție ar fi descoperit acest element și în mișcarea proletară modernă. În cadrul dezvoltării sale, mișcarea proletară modernă, la fel ca creștinismul, este obligată să creeze în cadrul partidului și al sindicatelor organe permanente, un fel de birocrăție profesională. Mișcarea proletară nu poate face abstracție de acest factor care constituie o necesitate care poate numai să crească și să îndeplinească funcțiuni din ce în ce mai importante. Oare această birocrăție, care nu trebuie să fie limitată la angajații administrativi, nu se va extinde așa cum s-a extins clerul condus de episcop? Oare această birocrăție nu va forma o nouă aristocrație care va domina, va exploata mulțimea proletară și va ajunge la puterea de a negocia la același nivel cu puterea de stat, fapt care dovedește necesitatea de integrare și nu ceea de subjugare?

Nu ar fi fost cazul să punem la îndoială acest rezultat, dacă analogia ar fi fost justificată din toate punctele de vedere. Din fericire, acesta nu este cazul. Între creștinism și mișcarea proletară modernă există asemănări dar și diferențe esențiale. În primul rând proletariatul din ziua de azi este foarte diferit de proletariatul din perioada de formare a creștinismului. Desigur, ar fi o exagerare să afirmăm, după cum se obișnuiește, că în acele vremuri, proletariatul liber era format numai din cerșetori și sclavii erau singuri muncitori. Dar, este cert că existența muncii de sclavi îi corupea și pe proletarii liberi care munceau mai ales de acasă. În acele vremuri, idealul muncitorului proletar era ca și idealul cerșetorului:

să trăiască fără să muncească pe socoteala celor bogați. Această idee presupunea exploatarea maximă a sclavilor pentru a obține produsele necesare.

În primele trei secole, creștinismul a fost o mișcare exclusiv urbană. În aceea perioadă, societatea se afla într-o dependență redusă față de proletarii urbani. Aproape în exclusivitate, fundamentul productiv al societății era agricultura, de care erau legate importante domenii industriale. În această situație, proletarii liberi din orașe, care erau principalii factori în mișcare creștină, nu aveau simțământul că societatea trăiește din munca lor și că toată lumea aspira să trăiască pe socoteala societății fără să dea nimic în schimb. Munca nu avea nici un rol în viitoarea societate despre care ei visau.

Consecința acestei stări de fapt a fost că, în ciuda urii de clasă incitată împotriva celor bogați, dorința de a câștiga favorurile și dărnicia nu înceta să pătrundă. O altă consecință a fost că tendința birocrăției bisericești în favoarea celor bogați se lovea de puțină rezistență durabilă, la fel ca și aroganța acestei birocrății.

Degenerația economică și morală a proletariatului în perioada Imperiului Roman a fost agravată de degenerația generală a întregii societăți, care se pauperiza și se descompunea din ce în ce mai mult iar forțele de producție nu încetau să reculeze. Astfel, disperarea și deprimarea cuprind toate clasele sociale, le paralizază activitatea autonomă, le fac să aștepte mântuirea numai de la forțele dinafara ordinii sociale, de la forțele supranaturale. Astfel, forțele supranaturale sunt transformate în prada pasivă a oricărui impostor puțin șiret, a oricărui aventurier energic și sigur de sine. Clasele sociale renunță la lupta autonomă reciprocă, și la lupta împotriva vreunei puteri stabilite, ca și cum asemenea acțiuni ar fi desemnate de la început să eșueze.

Există o mare diferență între aceste clase și proletariatul modern! Proletariatul modern muncește și este conștient de faptul că toată societatea trăiește pe umerii său. În același timp, modul de producție capitalist transferă din ce în ce mai mult centrul de gravitate al producției al mediului rural spre centrele industriale, unde viața intelectuală și politică este din ce în ce mai intensă. Muncitorii sunt cei mai energici și inteligenți iar acum ei dețin în mâinile lor soarta întregii societăți.

Modul de producție dominant dezvoltă foarte mult forțele productive. Astfel cresc meritele muncitorilor în cadrul societății iar astfel ei pot fi mai mulțumiți. Muncitorii au multe speranțe, au încredere în viitor și sunt conștienți de propria lor valoare. În această situație se afla mai înainte burghezia care a fost stimulată să sfărâme lanțurile stăpânirii și exploatării feudale, clericale și birocratice. Avântul capitalului le dădea forța de a acționa astfel.

Originile creștinismului coincid cu căderea democrației. Cele trei secole de dezvoltare până la recunoașterea creștinismului au fost o perioadă îndelungată de decădere a ruinelor din domeniul administrației. În această perioadă s-a petrecut și un declin prelungit al forțelor de producție.

Mișcarea proletară modernă pornește de la impresionanta victorie a democrației de la revoluția franceză. Dincolo de vicisitudini și aventuri, secolul care a trecut de atunci ne arată progresul permanent al democrației, creșterea substanțială a forțelor de producție, creșterea numărului de muncitori precum și fortificarea autonomiei și a lucidității din cadrul proletariatului. Este suficient să avem în fața ochilor aceste contradicții pentru a înțelege că, în orice caz, social-democrația nu se poate dezvolta urmând căile creștinismului. De asemenea, nu trebuie să bănuim că în rândurile social-democrației va apare o nouă clasă de proprietari și exploatare care să împartă prada cu vechii deținători ai puterii. În Imperiul Roman, combativitatea și îndrăzneala proletariatului nu încetau să se slăbească. În schimb, în societatea modernă, antagonismele de clasă se aprofundează în mod vizibil. Toate încercările de face ca proletariatul să renunțe la lupta sa prin reconcilierea adversarilor săi sunt zadarnice. Acei care au încercat asemenea demersuri s-au trezit abandonați de adepții lor, oricare ar fi fost meritele lor precedente în favoarea cauzei proletare.

Esența proletariatului, a mediului social și politic din prezent este fundamental diferită în comparație cu epoca creștinismului timpuriu. În prezent, esența comunismului și condițiile în care este aplicabil sunt cu totul diferite față de trecut.

Aspirația la comunism și necesitatea de a instaura acest sistem provin din aceleași surse ca altădată adică dorința de a deposea. Cât timp socialismul este numai un socialism sentimental, numai expresia necesității de a deposea, acest socialism se manifestă uneori în cadrul mișcării proletare moderne, în

încercările asemănătoare cu cel din epoca creștinismului timpuriu. Chiar și ceea mai mărunță percepție a condițiilor economice comuniste îi creează acum o esență cu totul diferită față de trecut.

În Imperiul Roman, concentrarea bogățiilor în mâinile unei mici minorități a cauzat diminuarea permanentă a forțelor de producție. În zilele noastre, această concentrare a averilor a devenit fundamentul unei enorme creșteri a forțelor de producție. În antichitate, redistribuirea averilor nu ar fi deranjat pe nimeni ci ar fi favorizat productivitatea în societate. În prezent, o asemenea acțiune ar însemna paralizia totală a producției. Comunismul modern nu se mai poate gândi acum la o redistribuire egalitară a averilor. Mai curând, comunismul modern vrea să deschidă calea pentru ceea mai mare productivitate a muncii și pentru mai multă egalitate în diviziunea produselor anuale fabricate prin muncă. Comunismul modern promovează până la limitele extreme concentrarea averilor și le transformă din monopolul privat al unui număr de grupuri capitaliste într-un monopol social.

Pe de altă parte, dacă dorește să satisfacă nevoile ființelor umane, după cum au fost modelate de formele de producție modernă, comunismul modern trebuie să păstreze deplin individualismul de consum. Acest tip de individualism nu înseamnă îndepărtarea oamenilor atunci când consumă; acest tip de individualism poate lua și, în scurtă vreme va lua de sociabilitate, de consum sociabil. Individualismul de consum nu mai semnifică anihilarea marii întreprinderi în producția mijloacelor de consum, nu înseamnă înlocuirea aparatelor prin muncă manuală, așa cum își închipuie socialiștii adepți ai estetismului. Individualismul de consum înseamnă libertatea de a alege obiectele dorite pentru consum precum și libertatea de a alege societatea cu care ne împărțim plăcerile.

Pe de altă parte, în perioada comunismului timpuriu, masele populare nu cunoșteau formele de producție socială. În industria urbană existau mari antreprize care aveau ca angajați muncitori liberi. Aceste întreprinderi erau obișnuite cu formele sociale de consum care erau adeseori oprite prin decizia comunității și mai ales de cinele în comun. Astfel, comunismul primilor creștini era un comunism de repartizare al averilor și de uniformizare a consumului. Comunismul modern este comunismul de concentrare a averilor și a producției.

Pentru a fi pus în aplicare, acest comunism din vremurile antice nu avea nevoie să se extindă în toată societatea și putea să înceapă acolo unde exista. Pe măsură ce comunismul timpuriu se putea organiza în mod durabil, formele sale excludeau orice posibilitate de a fi generalizate în întreaga societate. Din această cauză, acest comunism timpuriu trebuia neapărat să se năpăstuiască asupra unei noi forme aristocratice. Această dialectică internă se dezvoltă în cadrul societății existente. Acest comunism timpuriu nu era în măsură să suprimă clasele sociale și putea numai să ducă la integrarea în societate a unui nou raport de dominație.

Pe de altă parte, comunismul modern nu are nici o posibilitate de a se realiza la un nivel mai redus de întreaga societate, având în vedere extinderea colosală a mijloacelor de producție, caracterul social al modului de producție și concentrarea urmărită de cei mai importanți bogătași. În societatea existentă, au eșuat toate încercările de a instaura comunismul modern prin fondarea unor mici colonii socialiste sau cooperative de producție. Comunismul modern nu poate fi organizat prin a crea în interiorul societății capitaliste mici asociații care urmau să crească treptat și care ar fi trebuit, în cele din urmă, să absoarbă societatea capitalistă. Comunismul modern poate reuși numai dacă va ajunge la puterea cu care să domine și să transforme întreaga viață socială. Această putere este **puterea de stat**. Cucerirea puterii politice de către proletariat este prima condiție care trebuie îndeplinită pentru realizarea comunismului modern. Cât timp proletariatul nu deține puterea de stat, nu se poate pune problema producției socialiste. Chiar și atunci când proletariatul va cucerii puterea politică, producția socialistă nu va apare imediat drept o entitate împlinită. Din contra, din acel moment evoluția economică va lua brusc și imediat o nouă întorsătură, fără să se mai lupte cu modalitățile capitalismului ci cu construcția producției sociale. Noi încă nu putem prevedea când acest nou sistem va crea contradicții și disfuncții, împingând la schimbări care depășesc noul sistem prin forme pe care noi încă nu le putem cunoaște. În prezent, noi nu putem face afirmații și nu trebuie să ne preocupăm de acest lucru.

Pe măsura în care mișcarea proletară poate fi observată, este exclus ca această mișcare să dea naștere din sine la fenomenele asemănătoare cu cele din cadrul creștinismului ca religie de stat. Această afirmație mai înseamnă că este exclus ca modalitățile care au dus la triumful creștinismului să poată fi

considerate ca model pentru mișcarea modernă de emancipare a proletariatului. Avangarda proletariatului nu va ajunge să învingă la fel de comod ca domnii popi din secolul al IV-lea. Despre perioada dinaintea victoriei sale putem afirma că socialismul nu va produce contradicțiile create de creștinism. Putem afirma acest lucru cu un mare grad de certitudine despre perioada în care vor fi văzute nenumăratele consecințe ale acestei victorii.

Capitalismul a creat condițiile necesare pentru organizarea societății pe fundamente noi și complet diferit față de fundamentele pe care societatea se baza, începând de la apariția diverselor clase sociale. Până la această fază, orice clasă nouă sau oricare nou partid revoluționar nu aveau capacitatea de a înlătura cu adevărat restul claselor sociale, chiar dacă mergeau mult mai departe decât creștinismul recunoscut oficial de Constantin. Singurul lucru pe care îl puteau face era înlocuirea claselor sociale învinse și anularea diferențelor de clasă cu noi inegalități. În prezent, sunt împlinite condițiile necesare pentru a pune capăt la toate diferențele de clasă. Proletariatul modern este motivat de propriul său interes de clasă pentru a se baza pe aceste condiții și pentru a-și îndeplini scopul fiindcă, în prezent, proletariatul este clasa inferioară a societății, spre deosebire de perioada creștinismului timpuriu, când exista clasa mai inferioară a sclavilor.

Nu trebuie să confundăm diferențele și antagonismele de clasă cu diferențierea dintre profesii, creată de diviziunea muncii. Antagonismele de clasă provin din trei cauze: proprietatea privată a mijloacelor de producție, tehnica armelor și știința. Anumite condiții tehnice și sociale produc antagonismele dintre cei care posedă mijloacele de producție și cei care sunt excluși de posesia acestor mijloace. Există antagonismul dintre cei care sunt bine echipați cu arme și bine antrenați pentru a le folosi și cei care nu au arme. În cele din urmă, există antagonismul dintre cei care au cunoștințe științifice și cei care sunt ignorați.

Modul de producție capitalist creează condițiile necesare pentru completă suprimare a acestor antagonisme. Modul de producție capitalist susține suprimarea proprietății particulare a mijloacelor de producție. Abundența forțelor de producție elimină și necesitatea de a limita folosirea armelor și a științei în favoarea unor anumite straturi sociale. Această necesitate a apărut în acele vremuri din momentul în care tehnica militară și știința au ajuns la nivelul care necesita timp liber și mijloace materiale dincolo de existența obișnuită pentru a dobândi arme și cunoștințele necesare pentru utilizarea eficientă a acestor mijloace. Cât timp productivitatea muncii era redusă și livra numai un mic surplus, numai o mică minoritate putea dispune de timpul necesar și putea să achiziționeze mijloacele necesare pentru a ajunge la nivelul din epoca respectivă cu privire la tehnica militară și însușirea științei.

Acest lucru era posibil numai dacă o mică minoritate exploata marea masă. Superioritatea la care a ajuns această minoritate în domeniile de utilizare a armelor și știință le permitea să oprească și să exploateze masele dezarmate și ignorante. Pe de altă parte, această oprire și exploatare este modalitatea de a extinde capacitățile claselor dominante în aceste două domenii.

Națiunile care au știut să rămână libere de orice exploatare și opresiune au rămas ignorante și adeseori lipsite de apărare față de vecini mai bine instruiți și mai bine echipați. În lupta pentru viață, națiunile de exploatare și opresori câștigau în lupta împotriva celor care continuau să rămână legați de comunismul și democrația din epocile timpurii.

Modul de producție capitalist a purtat productivitatea muncii la un nivel atât de ridicat încât această sursă de antagonisme de clasă s-a evaporat. Eventual, acest antagonism mai există nu din cauza necesității sociale ci numai drept o prelungire a unei relații de forță provenită din trecut. Aceste antagonisme dispar odată cu dispariția acestor relații. Modul de producție capitalist creează relații apropiate și constante între toate popoarele de pe piața mondială încât pacea mondială devine din ce în ce mai mult o necesitate imperioasă și orice război mondial pare a fi o demență abjectă.

Modul de producție capitalist va face să dispară antagonismele economice care creează adversitate între popoare. Apoi, pacea eternă la care aspiră masele de pretutindeni va deveni o realitate. Pacea instaurată în spațiul mediteranean de către despotismul latin din secolul al II-lea al creștinismului, singura sa faptă bună, va fi instaurată în secolul XX de social-democrație pentru toate popoarele din lume. Astfel va dispărea complet orice sursă de confruntare între clasa de luptători înarmați și clasa oamenilor dezarmați.

Fundamentele antagonismului dintre oamenii instruiți și cei ignoranți vor dispărea. În prezent, prin folosirea imprimeriei, modul de producție capitalist a redus în mod considerabil costul mijloacelor de informare și le-a făcut accesibile pentru mase. În paralel, modul de producție capitalist o cerere crescândă de intelectuali pe care îi formează în școli și îi recrutează din cadrul proletariatului. Modul de producție capitalist a creat posibilitatea tehnică de a reduce considerabil durata muncii. Diferite straturi de muncitori s-au asigurat deja în acest sens și câștigă mai mult timp liber pentru propria lor cultură.

Imediat după ce va prelua puterea de stat, proletariatul își va îndeplini toate promisiunile și va folosi toate posibilitățile de cultură generală create de producția capitalistă pentru a produce ceea mai splendidă realitate. Epoca de ascensiune a creștinismului s-a caracterizat prin cel mai groaznic declin intelectual, printr-o grotescă ignoranță în expansiune rapidă și prin superstițiile cele mai stupide. Epoca socialismului ascendent este epoca în care științele naturii au cunoscut cele mai mari progrese și în care se extinde rapid cultura maselor populare organizate de social-democrație.

Antagonismul de clasă provenit din necesitățile militare și-a pierdut deja fundamentul. Antagonismul de clasă care provine din proprietatea privată a mijloacelor de producție își va pierde fundamentul imediat după ce dominația politică a proletariatului își va face efectul. Consecințele se vor manifesta rapid prin diminuarea diferențelor provenite de la educație. Aceste diferențe ar putea să dispară în decursul unei singure generații. Atunci va dispărea ultima cauză a unui antagonism de clasă sau a unei diferențe de clasă.

Social-democrația va lua o cale diferită de ceea a creștinismului pentru a ajunge la putere iar influența sa va fi cu totul diferită. Social-democrația va pune capăt oricărei dominații de clasă.

NOTE

1. Întâia epistolă a lui Pavel către Corinteni 1: 26 - 28
2. L. Friedländer, *op. cit.*, v. II, pp. 540 - 543
3. Evanghelia după Luca 16:19 - 31
4. Evanghelia după Luca 16:25
5. Evanghelia după Luca 18:24 - 2
6. Evanghelia după Matei 5: 3 - 4, 6
7. Evanghelia după Luca 6:24 -25
8. Epistola Sobornicească a lui Iacov 5:1 - 7
9. Epistola Sobornicească a lui Iacov 1:9 - 11
10. Epistola Sobornicească a lui Iacov 2:5 - 7
11. Otto Pflieger, *op.cit.*, v. 2, p.378
12. Evanghelia după Matei 12:13 - 21
13. Evanghelia după Matei 5:3, 6
14. Paul Pflüger, *Der Sozialismus der israelitische Propheten: Der Sozialismus der Kirchenvater*, (Berlin: P. Singer, 1900). Această antologie conține 39 de pagini. Sursele citate sau menționate de Paul Pflüger conțin mii de pagini care desigur nu pot fi rezumate astfel. [NT]
15. Faptele Apostolilor 2: 42, 44 - 45
16. Faptele Apostolilor 4: 32, 34 - 35
17. Faptele Apostolilor 5: 1- 11
18. Karl Kautsky nu menționează că citatul său este numai un fragment cu totul scos din context. Ioan Gură de Aur comentează aici versetele din Faptele Apostolilor 4: 32 - 35. [NT]
19. St. John Chrysostom, A Commentary on the Acts of the Apostles in Ph. Schaff (ed.), *Nicene and Post-Nicene Fathers*, (Peabody, Mass.: Hendrikson Publishers, 1889, 2004), v. 11, pp. 73 - 74
20. Evanghelia după Ioan 13:29 [NT]
21. Evanghelia după Ioan 12: 1- 19, în special versetele 4 - 6

22. Evanghelia după Ioan 13: 27 - 29
23. Evanghelia după Luca 14: 33
24. Evanghelia după Luca 12: 33
25. Evanghelia după Luca 18: 18 - 23
26. Evanghelia după Luca 18: 24 - 25
27. Evanghelia după Matei, 19: 21
28. Am omis acest paragraf fiindcă nu conține nici un argument nou sau valabil. Conform propriei sale afirmații, tezele autorului despre subiectul tratat aici se află în lucrarea sa *Vorläufer des Neuren Sozialismus*, (Stuttgart: Dietz, 1895) [NT]
29. A.K., Der sogenernte Uhrchrisliche Kommunismus, *Die Neue Zeit* v.26 (1907 - 1908), pp. 482 - 491 [NT]
30. Cf.: Faptele Apostolilor 4: 32 - 35 [NT]
31. Evanghelia după Luca 12: 22 - 34
32. Evanghelia după Marcu, 3: 31 - 35
33. Evanghelia după Luca 9: 57 - 61
34. Evanghelia după Luca 14: 9
35. Evanghelia după Matei 10: 37
36. În continuarea acestui paragraf, Kautsky încearcă să compromită esența creștinismului timpuriu prin afirmația că creștinii ar fi adoptat ideea căsătoriilor în comun și limitarea femeilor la creșterea copiilor . După părerea noastră, aceste afirmații și argumente ale autorului nu pot fi incluse aici. [NT]
37. Evanghelia după Marcu 1: 14 - 15
38. Evanghelia după Luca 21: 32
39. Evanghelia după Marcu 13: 30
40. Evanghelia după Marcu 9: 1
41. Evanghelia după Matei 10: 22 - 23
42. Epistola întâi a lui Pavel către Tesaloniceni 4: 13 - 18
43. Evanghelia după Matei 19: 28 - 29
44. Evanghelia după Luca 13: 28 - 29; cf. Evanghelia după Matei 8: 11
45. Evanghelia după Luca 22: 29 - 30
46. Evanghelia după Marcu 10: 35 - 45
47. Evanghelia după Luca 14: 13 - 15
48. Evanghelia după Matei 26: 29
49. Evanghelia după Luca 24: 33 - 43
50. Evanghelia după Ioan 21: 1 - 14
51. Întâia Epistolă a lui Pavel către Corinteni 15: 51 - 52
52. Apocalipsa lui Ioan 20: 4 - 6
53. Scrierile lui Baruch sunt apocrife și nu sunt incluse în canonul biblic. Autorul nu menționează sursa sa exactă. În orice caz, afirmațiile autorului pot fi verificate aici: R.H. Charles (ed.). *The Apocalypse of Baruch*, (London: Black, 1896), pp. 81 - 86. Cf. Daniel Harlow, *The Greek Apocalypse of Baruch (3 Baruch) in Hellenistic and Early Christianity*, (Leiden: Brill, 1996). [NT]
54. Vezi: G. H. Box (ed.), *The Apocalypse of Ezra*, (London: The Society for Promoting Christian Knowledge, 1917). Autorul nu menționează sursa sa exactă. [NT]
55. 2 Samuel 7: 14
56. Psalmi 2: 7
57. Evanghelia după Luca 2: 1 - 7
58. Evanghelia după Luca 2: 17
59. B. Bauer, *op. cit.*, (*Kritik der Evangelien...*), p. 248
60. Evanghelia după Luca 12: 49 - 52
61. Evanghelia după Matei 10: 34
62. Evanghelia după Luca 19: 45 - 48. Cf. Evanghelia după Ioan 2: 14 - 15 [NT]
63. Evanghelia după Luca 22: 35 - 38
64. Evanghelia după Luca 22: 48 - 49
65. Evanghelia după Matei 26: 52 - 54
66. Josephus Flavius, *op.cit.*, (Jewish Antiquities), pp. 653 - 654 (20.8.6 - 7)
67. Josephus Flavius, *op.cit.*, (The Jewish War), p. 777, (3.2.1)
68. Otto Pfleiderer, *Die Entstehung des Christentums*, (München: Lehmanns, 1907), pp. 112 ff. Argumentul este că reînvierea era o experiență spirituală acceptată și practică în acele vremuri în multe cazuri. În mod

fundamental, reînvierea lui Isus provine de la impresia subiectivă extraordinară pe care a făcut-o și reușita sa ca discipolii săi să lupte pentru intensificarea relațiilor lui Isus și a simbolului său pentru populație.

69. Evanghelia după Matei 10: 8
70. Evanghelia după Matei 28: 11-15
71. Faptele Apostolilor 2: 42
72. Evanghelia după Luca 10: 3 - 12
73. G. C. Allen (trad.), *The Didache or the Teaching of the Twelve Apostles*, (London: Astolat Press, 1903)
74. Faptele Apostolilor 9: 1 - 3 [NT]
75. Bruno Bauer, *Die Apostelgeschichte, eine Ausgleichung des Paulinismus und des Judentums innerhalb der christlicher Kirche*, (Berlin: Kempel, 1850)
76. Faptele Apostolilor 15: 1 - 5
77. Faptele Apostolilor 15: 7 - 11, 13, 22
78. Faptele Apostolilor 15: 28 - 29
79. Epistola lui Pavel către Galateni 2: 10
80. Epistola lui Pavel către Galateni 2: 12
81. Faptele Apostolilor 21: 20 - 21
82. Faptele Apostolilor 21: 27 - 31, Faptele Apostolilor 22, Faptele Apostolilor 27. Textul original este un rezumat al acestor surse pe care autorul nu le menționează în original. [NT]
83. Faptele Apostolilor 28: 30 - 31
84. Evanghelia după Matei 5: 17 - 18
85. Evanghelia după Matei 10: 6
86. Evanghelia după Matei 15: 22 - 28
87. Evanghelia după Matei 21: 43
88. Evanghelia după Matei 11: 20 - 24
89. Evanghelia după Luca 19: 41 - 44
90. Evanghelia după Luca 21: 22 - 24
91. Evanghelia după Luca 20: 20 - 26
92. Epistola lui Pavel către Romani 13: 1 - 7
93. Apocalipsa lui Ioan 18: 2 - 9
94. Evanghelia după Matei 21: 9 . Cf. Evanghelia după Marcu 11: 9
95. Evanghelia după Marcu 11: 10 [NT]
96. Evanghelia după Marcu 14: 55 - 64
97. E.Schürer, *op.cit.*, v. 2, p.211
98. Autorul se referă aici la *Talmudul Babilonean, Tractatul Sanhedrin* 41c. Menționarea imprecisă a acestei surse este foarte simplificată și tendențioasă. [NT]
99. Evanghelia după Marcu 15: 2 - 15
100. Evanghelia după Matei 27: 24 - 25
101. Evanghelia după Luca 28: 1 - 5
102. Evanghelia după Ioan 18: 34
103. Evanghelia după Ioan 18: 36
104. Acesta nu este un citat . Autorul rezumă aici atitudinea sa cu privire la Pilat. Cf.: Evanghelia după Luca 23: 23 - 24
105. Evanghelia după Marcu 15: 11 [NT]
106. Evanghelia după Marcu 15: 11 [NT]
107. Evanghelia după Matei 27: 20 [NT]
108. Evanghelia după Matei 27: 50 - 53
109. Evanghelia după Matei 27: 54
110. Evanghelia după Matei 27: 62 - 66 [NT]
111. Pliny the Elder, *op.cit.*, 5:17
112. Epistola lui Pavel către Coloseni 3: 22 [NT]
113. Întâia Epistolă Sobornicească a lui Petru 2: 18 - 20
114. Epistola întâi a lui Pavel către Timotei 6: 1 - 2
115. Evanghelia după Matei 25: 34 - 40
116. Epistola sobornicească a lui Iacov 2: 2 - 9
117. Epistola sobornicească a lui Iacov 2: 14 - 17

118. Tertullian, Apology in Alexander Roberts & James Donaldson (eds.), *Anti-Nicene Fathers*, (Peabody, Mass.: Hendrikson Publishers, 1885, 2004), v. 3, p. 46
119. Întâia epistolă a lui Pavel către Corinteni 9: 1 - 12
120. A doua epistolă a lui Pavel către Corinteni 11: 8 - 9
121. Lucian. *The Passing of Peregrinus. The Runaways. Toxaris or Friendship. The Dance. Lexiphanes. The Eunuch. Astrology. The Mistaken Critic. The Parliament of the Gods. The Tyrannicide. Disowned.* Translated by A. M. Harmon. Loeb Classical Library 302. (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1936) p. 13-15
122. Ibid. pp. 17 - 19
123. Origen, Origen against Celsus in Alexander Roberts & James Donaldson (eds.), *Anti-Nicene Fathers*, (Peabody, Mass.: Hendrikson Publishers, 1885, 2004), v. 4, p. 614 [NT]
124. The Teaching of the Twelve Apostles (Didache) in Alexander Roberts & James Donaldson (eds.), *Anti-Nicene Fathers*, (Peabody, Mass.: Hendrikson Publishers, 1886, 2004), v. 7, pp. 380 -381 [NT]
125. Întâia Epistolă a lui Pavel către Corinteni 12: 28
126. Întâia Epistolă a lui Pavel către Corinteni 6: 1 - 4
127. Faptele Apostolilor 6: 1 - 4
128. Edwin Hatch, *The Organization of the Early Christian Churches. Eight Lectures Delivered before the University of Oxford in the year 1880*, (London: Rivingtons, 1882), p. 38 [NT]
129. The First Apology of Justin in Alexander Roberts & James Donaldson (eds.), *Anti-Nicene Fathers*, (Peabody, Mass.: Hendrikson Publishers, 1886, 2004), v.1, p.186 [NT]
130. Edwin Hatch, *op. cit.*, pp. 151 - 152
131. Întâia Epistolă a lui Pavel către Corinteni 11: 17 - 19
132. Adolf von Harnack, *The Mission and Expansion of Christianity in the First Three Centuries*, (London: Williams & Norgate, 1908), v.1, p. 441
133. Cf. John Chapman, Donatists, *The Catholic Encyclopedia* (NY: Appleton, 1909), v. 5. Autorul simplifică exagerat conflictul donatist din perioada 311 - 411 și face abstracție de aspectele etnice, teologice și politice. [NT]
134. F. Engels, *Introducere la lucrarea lui Karl Marx, Luptele de clasă în Franța 1848 - 1850*, (București: Editura Politică, 1965), v. 22 pp. 505-523. Introducerea lui Engels a fost scrisă în 1895 și adăugată la lucrarea lui Karl Marx, *Luptele de clasă în Franța 1848 - 1850*, (București: Editura Politică, 1960), v. 7 pp. 9 - 113.
135. Die Neue Zeit 1894 – 1895

Index

Adonis, zeu mitologic
Aemilius Paulus (Lucius Aemilius Paullus Macedonius), (c.229 – 160 BC), general roman
Agrippina Minor, (14 – 59), mama împăratului roman Nero
Ahura Mazda, creatorul și stăpânul lumii în mitologia persană
Ahriman, spiritul distructiv în mitologia persană
Albinus, procurator roman în Iudeea în perioada 62 – 64 AD
Alexander din Abonoteichos, (105 -175), impostor mistic grec
Alexandru cel Mare, (356 BC – 323 BC), celebru rege al Macedoniei
Alexander Lysimachus, (secolul I AD), conducător în comunitatea israelită din Alexandria
Alexander Severus, (Marcus Aurelius Severus Alexander Augustus), (208 – 235), imperator roman
Amasis al II-lea, faraon în Egipt în perioada 570 BC – 526 BC
Ambrosie (c. 339 – 397), sfânt și teolog creștin
Amenhotep al IV-lea – faraon egiptean în perioada 1379 BC – 1362 BC
Ammonius, (sec. III), filozof grec din Alexandria
Ananus, (d. 68), mare preot iudeu
Antiochia, oraș din Siria antică
Antiochus Epiphanes, (215 – 164 BC), împărat al Imperiului Seleucid
Antonie cel Mare, 251 - 356), ascet egiptean, întemeietorul monahismului
Antonius Felix, procurator roman în provincia Iudaea în perioada 52 - 60 AD
Antoninus Pious, (Titus Fulvus Aelius Hadrianus Antoninus Augustus Pius), 86 – 161, imperator roman
Anubis – zeu egiptean legat de mumificare și viața postumă
Apion din Alexandria (c.20 BC – c.45 AD), gramatician și orator grec
Apis, zeu din mitologia egipteană
Appian din Alexandria (c.95 – c.145), istoric roman de origine greacă
Apollonius din Tyana, (c.15 – c.100) filozof grec
Archytas, 428 – 347 BC), filozof grec
Aristofan, (c.446 – 386 BC), dramaturg grec
Aristotel, (384 BC – 322 BC), filozof grec
Artaxerxes I, (d. 425 BC), împărat al Persiei din 465 BC
Asterius din Ostia (sec. III AD), martir creștin
Athronges, (sec I AD), unul din conducătorii revoltei iudaice împotriva romanilor
Attila, (cca. 395 – 453), conducător al imperiului hun
Augustus Cezar, (Gaius Octavius), (63 BC – 14 AD), primul imperator roman
Augustin din Hipona, (354 - 430), teolog creștin important
Azizus (d. 54 AD), rege în Emesa, provincie din Siria
Balzac Honoré de, (1799 – 1850), romancier francez
Bar Kochba Simon, (d. 135), conducător al revoltei iudaice din anul 132 împotriva Imperiului Roman
Bauer Bruno, (1809 – 1882), filosof raționalist german
Beer Moses (Max), (1864 – 1943), publicist și istoric marxist

Beloch Karl Julius, (1854 – 1929), istoric german
 Benary Franz Ferdinand, (1805 – 1880), teolog protestant german
 Berenice (28 AD – 81) regină, fiica regelui Irod Agrippa I
 Betel, ("Casa Domnului"), așezare menționată în Biblie
 Betsaid, cetate de lângă Marea Galileii
 Böckh August, (1785 – 1867), istoric și filolog protestant german
 Buhl Frants, (1857 – 1921), orientalist danez
 Cabet Étienne (1788 - 1856), utopist și socialist francez
 Cagliostro Alessandro, (1743 – 1795), ocultist italian
 Cairnes John Elliott, (1823 – 1875), economist englez
 Caligula (Gaius Iulius Caesar Augustus Germanicus), (12 – 42 AD), imperator roman
 Callistus I, (d. 223), papă și martir catolic
 Capernaum, cetate de lângă Marea Galileii
 Caracalla, (Marcus Aurelius Severus Antoninus Augustus), (188 – 217), imperator roman
 Caria, regiune istorică din sud-vestul Asiei Mici
 Cassius Dio, (155 - 235), istoric și om politic roman
 Cestius Gallus, (d. 67 AD), guvernator roman al provinciei Siria în perioada imperatorului Nero
 Charisius Flavius Sosipater, (sec. IV AD), jurist roman
 Cicero Marcus Tullius, (106 - 43 BC), filozof și om politic roman
 Ciprian, (Thascus Caellius Cyprianus), (200 - 258), episcop din Cartagina, autor și martir creștin
 Cirene, colonie greacă din Africa de nord (Libia)
 Cirus al II-lea cel Mare, (cca. 600 – 530 BC), rege persan
 Claudius, (Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus), (10 BC – 54 AD), imperator roman
 Cleander, (Marcus Aurelius Cleander), sclav eliberat, favoritul imperatorului Commodus
 Clement, (d. 98 AD), papă și martir creștin
 Commodus, (Marcus Aurelius Commodus Antoninus Augustus), (161–192), imperator roman
 Constantin cel Mare, (Gaius Flavius Aurelius Constantinus), (272 – 337), imperator roman
 Crassus Marcus Licinius, (115 – 53 BC), general și om politic roman
 Crates din Thebes, (c.365 BC - c. 285 BC), filozof grec cinic
 Cresus (cca. 595 – cca. 546 BC), rege din Lidia
 Cuspius Fadus, guvernator roman în Iudaea în 44 – 46 AD
 Daniel, profet din Biblie
 Darius I, (550 – 486 BC), rege persan
 Defoe Daniel, (1660 – 1731), scriitor și jurnalist englez
 Demetrius Poliocertus, (337 – 283 BC), primul rege al Macedoniei
 Dio Cassius, (155 – 235), istoric, senator și consul roman
 Dio Chrysostom, (40 –115), istoric și orator grec
 Diocletian, (Gaius Aurelius Valerius Diocletianus Augustus), (245 – 311), imperator roman
 Diodorus Siculus, (c. 80 – 21 BC), istoric roman de origine greacă
 Diogene din Sinope, (cca.412 – 322 BC), filozof grec cinic
 Diogenes Laertius, (sec. III AD), biograf al filozofilor greci
 Domitian (Titus Flavius Domitianus), (51 – 96), imperator roman
 Drusilla, (38 AD - 79 AD), fiica regelui Agrippa I
 Egeria, zeiță din mitologia romană, slujită în grote sfinte
 Epicur, (341 – 270 BC), filozof grec
 Ernst Paul, (1866 – 1933), publicist german
 Eusebius din Cezareea, (265 – 339), teolog și istoric creștin
 Fourier Marie Charles, (1772 - 1837), filozof socialist francez
 Friedländer Ludwig, (1824 – 1909), istoric german
 Gaius Gracchus, (154 – 121 BC), om politic roman din partidul popular
 Gaius Mecenat, (70 – 8 BC), aliat cu Augustus Cezar și mare filantrop roman

Gallienus, (Publius Licinius Egnatius), (218 – 268), împărat roman
 Galileea, regiune din nordul Israelului
 Gessius Florus, guvernator roman în Iudaea în perioada 64 – 66 AD
 Gibbon Edward, (1737 – 1794), istoric englez
 Girondini, grupare politică liberalistă din Revoluția Franceză
 Gnaeus Pompeius Magnus, 106 BC – 48 BC, general și om de stat roman
 Gordian al III-lea, (Marcus Antonius Gordianus Pius), (225 – 244), împărat roman
 Göhre Paul, (1864 – 1928), teolog și politician
 Goethe, Johann Wolfgang von, (1749 – 1832), scriitor german
 Gracchi, Tiberius și Gaius, tribuni romani din secolul al II-lea BC
 Gregorovius Ferdinand, (1821 – 1891), istoric german
 Grigore de Nyssa, (c. 335 – c. 395), teolog creștin
 Hadrian (Publius Aelius Traianus Hadrianus), (76 – 138), împărat roman
 Hannibal Barca, (247 – 183/181 BC), general și om de stat cartaginez
 Harnack Adolph von, (1851 – 1930), istoric și teolog luteran german
 Hartmann Ludo Moritz, (1865 – 1924), istoric și om politic austriac
 Hatch Edwin ((1835 – 1899), teolog englez
 Hecataeus din Abdera, (sec. IV BC), istoric și etnograf grec
 Heeren Arnold Herman Ludwig, (1760 – 1842), istoric german
 Helena din Adiabene (d. cca. 55 AD), regină din ținutul Adiabene în Imperiul Part (persan)
 Heraclit din Efes, (c.535 BC – c.475), filozof grec presocratic
 Hermes, zeu din mitologia greacă
 Herodian, (c.170 – c.240), istoric grec
 Hertzberg Gustav Friedrich, (1826 – 1907), istoric german
 Herzfeld Levi, (1810 – 1884), istoric și rabin reformist german
 Hierocles Sossianus , (sec. II – III), guvernator roman, persecutor al creștinilor
 Hipponikos (d.424 BC), comandant militar din Atena
 Hitzig Ferdinand, (1807 – 1875), teolog protestant german
 Holtzmann Oskar, (1859 – 1934), teolog protestant german
 Homer, poet grec notoriu
 Horațiu, (65 – 26 BC), poet roman
 Horazin, cetate și oraș de lângă Marea Galileii
 Iacobini, grupare revoluționară de stânga din timpul Revoluției Franceze
 Idumea, regiune din partea de sud a deșertului Negev, în Israel
 Ieroboam, (c. 931 BC – 910 BC), idolatru, primul rege al regatului israelit din nord
 Ieronim, (c. 347 – 420), important sfânt și teolog creștin
 Ioan Gură de Aur, (347 – 407), sfânt și important teolog creștin
 Ioan Hyrcanus, (c. 175 BC – 104 BC), rege din dinastia Hasmoneilor
 Ioiachim, (635 BC – 597 BC), rege în Iudeea
 Ionia, regiune istorică din vestul Asiei Mici
 Irod Archelaus, (23 BC – c. 28 AD), fiul lui Irod cel Mare, etnarh în provinciile Samaria, Iudeea și Idumea
 Irod cel Mare, (74 BC – 4 BC), rege în Iudeea în perioada 37 BC – 4 BC
 Iosia, (641 BC – 609 BC), rege al Iuda
 Iov, figură biblică
 Irod Agrippa I, (11 BC – 44 AD), rege al Iudeei în perioada 41 – 44 AD
 Isaia (sec VIII BC – VII BC) profet din Biblie
 Isidor din Sevilla (cca. 550 – 636), episcop hispanic
 Isis, divinitate dominantă în mitologia egipteană
 Iuda Galileanul (d. 6 sau 7 AD), conducător al revoltei iudeilor împotriva romanilor (Faptele Apostolilor 5:37)

Iuda Macabeul, (d.160 BC), conducător a revoltei iudeilor împotriva Imperiului Seleucid
 Iudeea, regiune la vest de Iordan
 Iulius Cezar, (cca.100 – 44 BC), imperator roman
 Iustin Martirul, (cca. 100 - 165 AD) teolog și apologet creștin
 Iuvenal, (Decimus Iunius Iuvenalis), (c.55 – c.138), poet roman
 Izates (cca. 1 AD – 55 AD), rege din ținutul Adiabene în Imperiul Part (persan)
 Jaffa, port străvechi la marea Mediterană din Palestina
 Jentsch Karl, (1833 – 1917), teolog german
 Jeremias Alfred Karl Gabriel, (1864 –1935), teolog luteran german
 Josephus Flavius, (37 – 100), istoric iudeu roman
 Jupiter, zeu roman
 Jülicher Adolf, (1857 – 1938), teolog german
 Kalthoff Albert, (1850 - 1906), teolog protestant german
 Kant Immanuel, (1724 – 1804), filozof idealist german
 Khnumhotep, stăpânitor egiptean antic
 Kochba, (d.135), conducător al insurgenței iudaice din perioada 132 – 135
 Lactantius, Lucius Caelius Firmianus, (c.250 – c.325), teolog creștin, consilier al împăratului Constantin
 Lafargue Paul, (1842 -1911), publicist marxist
 Lecky William Edward Hardpole, (1838 – 1903), istoric și teoretician politic irlandez
 Longinus Cassius, (213 – 273), filozof grec
 Lucian din Samosata, (c.125 – c.185), orator și satiric grec
 Macrobius, Ambrosius Theodosius, (c. 400 AD), filosof latin
 Malthus Thomas Robert, (1766 – 1834), reverend și teoretician economic englez
 Marconi Guglielmo, (1874 – 1937), inginer italian care a inventat și a dezvoltat telegraful fără fir
 Marcus Antonius, (83 – 30 BC), general și om politic roman
 Marcus Aurelius, (121 – 180), împărat roman în perioada 161 –180
 Marcus Licinius Crassus, (115 – 53 BC), om politic și mare bogătaş roman
 Marduk, divinitate din Mesopotamia antică
 Marnas, zeu important din Gaza antică
 Marțial, (Marcus Valerius Martialis), (cca. 40 AD – cca. 103 AD), poet roman
 Marx Karl, (1818 – 1883), filozof materialist
 Maximinus (Gaius Julius Verus Maximinus), (173 – 238), imperator roman
 Mehring Franz Erdmann, (1846 – 1919), publicist și istoric german
 Menat Khufu, localitate antică din sudul Egiptului
 Merivale Charles, (1808 – 1893), istoric și cleric britanic
 Mesmer Franz Anton, (1734 – 1835), medic german, adept al magnetismului animal
 Meyer Eduard, (1855 – 1930), istoric german
 Millerand Alexandre, (1859 - 1943), om politic francez
 Mithra, divinitate a religiei în mitologia persană
 Mommsen Theodor, (1817 – 1903), istoric german
 Nabucodonosor II, (c.634 BC -562 BC), rege persan
 Napoleon al III-lea (Charles-Louis-Napoleon Bonaparte), (1808 – 1873), președintele celei de a II-a Republici Franceze și împărat al francezilor
 Neco al II-lea, (610 BC – 595 BC), faraon din Egipt
 Nero Claudius Caesar, (37 – 68), imperator roman
 Nerva, (Marcus Cocceius Nerva), (30 – 98 AD), imperator roman
 Niebuhr Barthold Georg, (1776 – 1831), istoric german
 Nicias, (cca. 470 – 413 BC), om politic și general din Atena
 Olmsted Frederick Law, (1822 – 1903), arhitect american
 Olympiodorus, (cca. 500 – 570), filozof neoplatonist din Alexandria

Onesicritus, (c.360 BC – c.290 BC), istoric grec apropiat de Alexandru cel Mare
 Origen, (185 – 254), teolog creștin
 Osea, rege israelit în perioada 733 BC – 724 BC
 Osiris, zeu egiptean al reînvierii
 Otho, (Marcus Salvius Otho Caesar Augustus), 32 – 69 AD, imperator roman timp de patru luni
 Owen Robert, (1771 - 1858), utopist și socialist britanic
 Peraea, regiune din partea de est a Iordanului
 Perseus, (c.213 BC – 160 BC), ultimul rege al Macedoniei
 Pertinax, (Publius Helvius Pertinax Augustus), (126 –193), imperator roman
 Pietschmann Richard, (1851 – 1923), orientalist german
 Pitagora, (570 – 495 BC), filozof grec
 Pietschmann Richard, (1851 – 1923), orientalist și bibliotecar german
 Pfleiderer Otto, (1839 – 1908), teolog german
 Philon din Alexandria, (c.15 BC – 55 AD), filozof iudeo-elenist
 Platon, (427 – 347 BC), filozof grec
 Plautus Titus Maccius, (c.254 BC – 184 BC), autor teatral roman
 Plinius cel Bătrân, (23 – 79), erudit roman
 Plinius cel Tânăr, (61 – 113), avocat, autor și magistrat roman
 Plotinus, (c.204 – 270), filozof neoplatonist
 Pöhlmann Robert von, (1852 – 1914), istoric german
 Polybius, (c.200 – c. 118 BC), istoric grec
 Pompei (Gnaeus Pompeius Magnus), (106 BC - 48 BC), general și om de stat roman
 Pontius Pilatus, guvernator roman al provinciei Iudeea în perioada 26 – 36 AD
 Poppaea Sabina, (30 - 65), împărăteasă romană, a doua soție a lui Nero
 Porcius Festus, Albinus, procurator roman în Iudeea în perioada 59 – 62 AD
 Porphyrius, (234 – 305), filozof neoplatonist
 Prometeu, zeu titan în mitologia greacă
 Ptolomeu Philopator, (cca. 173 BC - cca. 146 BC), faraon egiptean
 Psammeticus I, (664 BC – 610 BC), faraon din Egipt
 Ptolomeu XII, (117 BC – 51 BC), faraon din Egipt
 Quazi, trib germanic
 Renan Ernest, (1823 – 1892), istoric francez
 Reuss Eduard, (1804 – 1891), teolog protestant
 Ricardo David, (1772 – 1823), economist politic englez
 Rousseau Jean Jacques, (1712 – 1778), filozof elvețian francofon
 Rutilianus (sec. I), consul roman
 Sabatier Louis Auguste, (1830 – 1901), teolog protestant francez
 Salmanasar al II-lea, (1030 BC - 1019 BC), rege al Asiriei
 Salmanasar al III-lea, (859 BC – 824 BC), rege al Asiriei
 Salmanasar al IV-lea, (783 BC – 773 BC), rege al Asiriei
 Salvian, (sec. V), autor creștin din Galia
 Sanherib, (705 BC – 681 BC), rege al Asiriei
 Sargon al II-lea, (722 BC – 705 BC), rege al Asiriei
 Schlosser Friedrich Cristoph, (1776 – 1861), istoric german
 Schmid Christian Friedrich, (1794 – 1852), teolog luteran german
 Schürer Emil, (1844 – 1910), teolog și istoric protestant german
 Scipios Africanus, (236 – 183 BC), important general roman din timpul războaielor punico
 Semler Johann Salomo, (1725 – 1791), teolog protestant german
 Seneca cel Tânăr, (4BC – 65 AD), filozof stoic roman
 Senusret al III-lea – faraon egiptean în perioada 1878 BC – 1839 BC, deificat
 Septimius Severus, (145 – 211), imperator roman

Sidon, oraș antic și port la Marea Mediterană
 Simon din Peraea, (d. 4 BC), unul din conducătorii revoltei iudaice împotriva romanilor
 Simon Maccabeus, (Simon Thassi), (d. 135 BC), primul prinț israelit din dinastia Hasmoneeană
 Sismondi Jean Charle, (1783 – 1842), economist și istoric elvețian
 Smith Adam, (1723 – 1790), filozof și economist scoțian
 Spartacus, (111 – 71 BC), gladiator care a participat la revolta sclavilor împotriva Republicii romane
 Spita Friedrich, (1852 – 1924) teolog evanghelist german
 Stade Bernhard, (1848 – 1906), istoric și teolog protestant german
 Strabo, (c.64 BC – 24 AD), geograf și istoric grec
 Strauss David, (1808 – 1874), teolog protestant german
 Suetonius (Gaius Suetonius Tranquillus), (75 -130), istoric roman
 Sulla Lucius Cornelius, (c. 138 – 78 BC), general și om de stat roman
 Tacitus Gaius Cornelius, (cca. 55 – cca. 117), istoric și om politic roman
 Tertullian, (Quintus Septimius Florens), (cca.155 – cca. 240), prolific autor creștin
 Teuda (Theudas), (d. cca. 46 AD), rebel iudeu
 Tiberius Caesar Augustus, (42 BC – 37 AD), imperator roman
 Tiberius Gracchus, (168 – 133 BC), tribun roman
 Tiglath-Pileser I, rege al Asiriei în perioada cca. 1115 BC – cca. 1077 BC
 Tir, oraș antic și port la Marea Mediterană
 Traian, (Marcus Ulpius Nerva Traianus), (53 – 117), imperator roman
 Valla Lorenzo, (c.1407 – 1457), umanist italian
 Varus, (Publius Quinctilius Varus), 46 BC - 9 AD, general roman
 Vasile cel Mare, (330 - 379), teolog și părinte al bisericii ortodoxe
 Vespasian, (Titus Flavius Caesar Vespasianus), (9AD – 79AD), imperator roman
 Vittelius Lucas, (7 BC – 51 AD), consul roman
 Vittelius, (Aulus Vitellius Germanicus Augustus), (15 – 69 AD), imperator roman
 Virgil (Publius Virgilius Maro), (70 – 19 BC), poet roman
 Volkmar Reinhard Franz, (1753 – 1812), teolog protestant german
 Völter Daniel Erhard, (1855 – 1942), teolog protestant german
 Waldeck-Rousseau Pierre, (1846 - 1904), om politic francez care a condus legalizarea sindicatelor
 Weizsäcker Karl Heinrich, (1822 – 1899), teolog protestant german
 Wellhausen Julius, ((1844 – 1918), teolog protestant german
 Winckler Hugo, (1863 – 1913), istoric și arheolog german
 Xenophon, (430 – 354 BC), istoric grec
 Zedechia, rege în Iuda în 597 BC

